

KAREL VAN DE WOESTIJNE

10

K A R E L V A N D E W O E S T I J N E

VERZAMELD JOURNALISTIEK WERK

TIENDE DEEL

NIEUWE ROTTERDAMSCHE COURANT

SEPTEMBER 1919 - DECEMBER 1921

CULTUREEL DOCUMENTATIECENTRUM
GENT

BRIEVEN, TEKSTEN EN DOCUMENTEN

X

Onder de redactie van Prof. Dr. Ada Deprez
met medewerking van lic. Sabine De Lathauwer en
mevr. Daniëlle Devos-Van Damme

Deze publikatie kwam tot stand met de steun van het Fonds voor Kollektief Fundamenteel Onderzoek

Copyright 1992 Prof. Dr. Ada Deprez, Rozier 44, 9000 Gent

D.1992/3453/4 ISBN 90-72161-17-3

VERZAMELD JOURNALISTIEK WERK

VAN

KAREL VAN DE WOESTIJNE

X

INHOUD

1919

De warande der nationale dieren *	11
De bond der malcontenten	16
Het is niet gedaan	22
Een gedenkteeken *	28
Eugène Demolder † *	34
In de Koninklijke Vlaamsche Academie	39
Dagboek van den kiesplichtige I	45
Dagboek van den kiesplichtige II	57
Dagboek van den kiesplichtige III	63
Dagboek van den kiesplichtige IV	69

1920

Hulde aan Verhaeren	72
George Minne in de Galeries Giroux te Brussel	75
/De Vlaamsche wetsvoorstellen/	82
/De anti-Vlaamsche interpellatie/	88
/L'interpellation orango-activiste/	93
/Na de interpellatie Hubin/	99
/Het zesde Groot-Nederlandsche studentencongres te Leuven/	104
Georges Eekhoud's eerherstel	109
Jerôme en Jean Tharaud *	115
Pierre Benoit*	124
De bloedige guldensporenviering	130
Van Eyck en Bouts gaaf in Belgie terug	135
Van Eyck en Bouts terug	137

*Volledig of gedeeltelijk gepubliceerd in V.W. (ed.Minderaa) IV, V of VI, Brussel 1949-1950.
°Volledig of gedeeltelijk gepubliceerd in Journalistiek (Vlaamse Pockets, Hasselt, 1960).

De aanbidding van het Lam Gods * 142
Het Altaarstuk van het heilig Sacrament 147
Wetenschappelijke Vlaamsche Congressen.
Kantteekeningen I 153
De Vlaamsche Wetenschappelijke Congressen II 159
Het "Lam Gods" terug te Gent 167
Nestor de Tière † 171
Uitwisseling van kunstwerken 176
André Salmon : Monstres choisis; Prikaz; La Négresse
du Sacré-coeur 178
Moderne Kunst I 185
Moderne Kunst II 190
Henri de Régnier : La Pécheresse * 197
Kunst te Brussel I 206
Kunst te Brussel II 209
Kunst te Brussel III 215

1921

Muziek te Brussel I 221
Kunst te Brussel IV 227
Kunst te Brussel V 232
Kunst te Brussel VI 237
Georges Duhamel * 243
Twee dooden I 253
Twee dooden II 258
Emile Claus 264
Belgisch tooneel 270
Drie lezingen 276
Veilingen I 283
Kunst te Brussel VII 289

Bij James Ensor I * 298
Bij James Ensor II * 305
Kunst te Brussel VIII 313
Kunst van heden I 320
Kunst te Brussel IX 326
Kunst van heden II 333
Kunst te Brussel X 340
Kunst te Brussel XI 346
Herman Teirlinck en het kubisme 350
Muziek te Brussel II 357
Muziek te Brussel III 363
Constant Permeke I 370
Constant Permeke II 376
Tooneel te Brussel 383
Twee brochures I 389
Twee brochures II 395
Veilingen II 402
Aanwinsten 408
Nieuwe Fransche boeken *I 412
Provinciekunst I 422
Provinciekunst II 427
Provinciekunst III 432
In het museum 439
Muziek te Oostende I 444
Muziek te Oostende II 451
Jongere Vlaamsche Letteren I * 458
Jongere Vlaamsche Letteren II * 464
Josquin Despréz herdacht 471
Een Russisch dichter aan de Vlaamsche kust I* 476
Een Russisch dichter aan de Vlaamsche kust II* 483
Een Russisch dichter aan de Vlaamsche kust III* 490

Een Russisch dichter aan de Vlaamsche kust IV * 496
Een Russisch dichter aan de Vlaamsche kust V * 503
Muziek te Brussel IV 510
Muzikale verhuizing 517
Kunst te Brussel XII 524
Kunst te Brussel XIII 531
Amiel * 538
Godefroid Kurth herdacht 546
Herdenkingskunst 553
Prosper Henri Devos 561
Nieuwe Fransche boeken * II 568
Kunst te Brussel XIV 577
Kunst te Brussel XV 583
Kunst te Brussel XVI 590
Kunst te Brusel XVII 597
Kunst te Brussel XVIII 603
Nood en dood van Ieperen 610
Letterkundig leven te Brussel 618
Muziek te Brussel V 625
Muziek te Brussel VI 632
Kunst te Brussel XIX 639
Kunst te Brussel XX 645
Een tooneelvertooning 652
Kunst te Brussel XXI 659
Kunst te Brussel XXII 665
Natuurschoon 672
1920 : Probleem van het auteurschap 677
Registers
-Personen 681
-Zaken 702

Verantwoording van de tekstverzorging

Wij brengen Van de Woestijnes artikels in een diplomatische editie, die alleen daar af en toe stilzwijgend wordt gecorrigeerd waar de zetter uit tijdnood een fout maakte, of Van de Woestijnes kleine maar regelmatige handschrift niet kon ontcijferen, namen niet kende of allusies niet begreep. Af en toe werd trouwens ook onze eigen ontcijfering bemoeilijkt door donkere vlekken in het steeds slechter bewaard gebleven papier. De schrijfwijze van namen werd genormaliseerd, in overeenstemming met de in Van de Woestijnes artikels meest voorkomende vorm.

Achteraan vindt men een beknopt personen- en zakenregister. Een omvangrijke cumulatieve identificering van personen, titels en zaken komt in het laatste deel.

Bij 5 artikels bestaat twijfel over het auteurschap. Het betreft de pp. 82-108. Ze werden in de inhoudsopgave tussen haakjes opgenomen, en dateren uit het voorjaar van 1920. De uit diezelfde periode daterende 42 artikelen, die o.i. van Van de Woestijnes opvolger bij de N.R.C., Maurits Liesenborghs, zijn, namen wij vanzelfsprekend niet op. Wij brachten hiervan een lijst met titels op de p. 677-680.

DE WARANDE DER NATIONALE DIEREN

Brussel, 17 September.

Was ik een psycholoog naar den aard en het hart van Freud, dan zou ik mij heel ernstig afvragen, waarom wij Belgen, Walen als Vlamingen, er eene bij uitstek drastische heraldiek op na houden. Onze wapenkundige beesten zijn bewegende beesten, voor zoover ze althans in het volksbegrip bestaan. Onze Vlaamsche leeuw heeft altijd geklauwd, totdat Guido Gezelle hem leerde dansen, hetgeen de volksmond hem thans, niet zeer eerbiedig, bij voorkeur laat doen. Wat de Waalsche haan betreft : hij kraait; hij kraait, zooals gij hier hebt kunnen vernemen, meer dan ooit. De Duitschers hadden hem van het voetstuk waar, kort vóór den oorlog, walloniseerende Walen en België-minnende Franschen hem te Jemappes hadden geplaatst, weggenomen : het Duitsche voorwendsel, een "categorisch imperatief", was hun gebrek aan koper, en deze zeer schoone haan was vervaardigd uit koper der eerste hoedanigheid. Ik ben er echter niet zeer zeker van dat het vooral het kraaien van den haan niet was, die ze stoorde; dat kraaien tergde ze : het belette ze te slapen; en zoo ging de schreeuwerige symbolische haan den vorm in die, "festgemauert in der Erde", zooveel Belgisch brons verslond. Niet zoodra echter waren zij vrij, of de Walen lieten een nieuwen haan gieten, schonken hem aan zijn voetstuk terug, en daar staat hij nu weer te kraaien.

Een ander Belgisch beest, en een veel grooter, mocht aan het lot van den haan ontsnappen : het is de leeuw van Waterloo. Het is een "geallieerd" beest, maar uit

een tijd, dat de alliantie uit andere deelen bestond, en dat Duitschland, of althans Pruisen, er zijn partij in speelde, - iets waar de leeuw vermoedelijk zijn behoud aan dankt. Die leeuw nu vertoont eene bijzonderheid, die misschien wel is te wijten aan het feit, dat hij niet zuiver Belgisch is : niet alleen onthoudt hij zich van allen dans, maar zelfs van alle andere beweging. Het is een zeer rustige, een ietwat vadsige leeuw, zóó vol zoetheid, dat oningewijden hem voor een poedel houden. Die onverstoorbaarheid heeft dan ook ergernis verwekt, en het heeft een Waalschen volksvertegenwoordiger niet zoo heel veel moeite gekost, een argument te vinden om dien ón-Belgischen, laat staan ón-Vlaamschen leeuw.... een dansje te leeren. Hij stond namelijk met zijn goedmoedigen muil naar Frankrijk gekeerd. De gebeurtenissen van ruim eene eeuw geleden hadden weliswaar die houding, of beter : die stand, gebillijkt. Na Waterloo, heeft de wereld nu echter een tweede "changement de front" gekend, en.... de goedige, maar star-naar-Frankrijk-gerichte onaantastelijkheid van het beest kon Frankrijk eens gramstorig maken. Men vroeg dus den bevoegden minister, den willigen leeuw maar nu eens tot eenige beweging te vermurwen : juist vanwege zijne goedzakkigheid zou de leeuw er wel niets tegen hebben, nu eens andere horizonnen te overschouwen. In Duitschland gaat het er juist nogal aardig toe : eene zwenking naar het Oosten toe, waar de verbondene legers aan de Wacht am Rhein eene nieuwe beteekenis geven, zou zijne beschermende rustigheid eene symboliek verstrekken, bij dewelke wij den gealliëerden een nieuw blijk onzer verknochtheid zouden vermogen te geven. De bevoegde minister echter gaf niet toe : hij houdt meer

van historie dan van symbolisme.

Misschien vond hij ook wel, dat die Waterloosche leeuw in onze nationale zoölogie eene gelukkige afwisseling bracht. En aldus kwam hij in openlijk conflict met den heer Destrée, die in petto gaarne alle leeuwen door hanen wou vervangen, en met het voorstel voor den dag kwam, den leeuw eene spil door het lijf te steken, en hem te verheffen tot den rang van nationalen.... weerhaan. Waarbij hij beweeglijker zou worden, dan welk onzer vaderlandsche dieren.

De leeuw echter behield zijn vasten stand. Tot daar, zeer onverwacht, een ander dier, en weer een vogel, in onze heraldische gaarde zulke herrie ging verwekken, dat hij wel alle aandacht op zich vestigde en dat dezen, die er gisteren nooit van hadden gehoord,er ineens de hersenen vol van hadden. Deze vogel, die ineens aan de Belgische lever kwam knagen, was de Blauwvoet.

Borms, ter dood veroordeeld, had, tot veler Belgen verbazing, gevraagd of de Blauwvoet vloog. En nu wilde ieder weten, tot in het verst-verstoken hoekje van Wallonië, wie eigenlijk die Blauwvoet was.

Een Waalsch literator vond de uitlegging : die stormverwekkende Blauwvoet was eene Vlaamsche incarnatie van den bekenden reus Adamastor, bezongen in de Lusiades. Zijn naam dankte hij eenvoudig aan de loodblauwe kleur der onweêrsgolven, begrijpt u ? Hij was dus een stormmythus, zooals men die ook in de Grieksche mythologie aantreft.

Mis, zei een ander ethnoloog-folklorist : de Blauwvoet is een soort meeuw (waarbij hij gelijk had), die als een symbool vastzat op den helm der Noormannen. Waar de Noormannen opdaagden, was het niet alleen storm op zee, maar

ook storm in den lande.

"Goed, maar wat heeft Borms met de Noormannen te maken ?", gingen weetgierige dagbladlezers vragen. En nu kwamen allerlei verklaringen los, alle meer of min historische, die 't verzamelen waard zouden zijn onder den titel van : "Hoe schrijf ik geschiedenis". Een ding kwam eindelijk deze week vast te staan : het verband tusschen den Blauwvoet en Albrecht Rodenbach. Feitelijk was die Albrecht Rodenbach ook al eene noviteit in de Belgische intellectualiteit. Een paar, zéér ontwikkelden buiten het Vlaamsche kamp, die achting wilden betoonen voor onze "seconde littérature nationale", hadden vroeger wel eens gewaagd van "l'abbé Rodenbach" : dezelfde lieden die ik ook eens van "l'abbé Stijn Streuvels" hoorde praten, en die niet zouden hebben geaarzeld het te hebben over "l'abbé Herman Teirlinck", indien Teirlinck als Brusselsche personaliteit niet zoo goed bekend was. Want, evenwaar als al onze heraldieke beesten futuristisch-beweeglijk zijn, is het in de Fransch-Belgische pers een axioma, dat men geen Vlaamsch schrijver kan zijn, zonder tevens een "abbé" te wezen. De feesten van Roeselare nu deden de schellen van vele oogen vallen : Rodenbach zag er alles behalve als een "abbé" uit, en de Blauwvoet, als een valk op zijne vuist, had niets Noormansch aan zich. Welke nu de verwantschap was tusschen deze beiden ? Ten behoeve van zelfs Vlaamsche en bovendien Vlaamschgezinde lezers, ging een redacteur van den Brusselschen "Standaard" het vragen aan Hugo Verriest, die gezapig en met zoet-gevooisde stemme begon :

"Er zijn eigenlijk drie blauwvoeten...."

Gij begrijpt, geachte lezeressen en lezers, dat dit

den Belgischen publieke wat veel is. Van den Blauwvoet is dienzelfden publieke voorloopig alleen duidelijk, overtuigend-duidelijk want binnen de nationale traditie, dat hij vliegt, zooals de haan met veel krop- en vlerkenbeweging kraait, en de leeuw, voor zooverre niet te Waterloo, bij Van Peene klauwt en bij Gezelle danst.

Op dat vliegen komt het aan, en dat had Baaske onmiddellijk begrepen. Baaske is de waard uit een zeer literaire kroeg. Nauwelijks had hij van den Blauwvoet vernomen, die vliegt als het storm op zee is, of diepzinnig verklaarde hij :

"Mijnheer, ik begrijp dat. Ik begrijp, wat zij met dien Blauwvoet bedoelen. Zietde wel, ik ben, gij weet het, een duivenliefhebber. Ik ook ik heb er, van die blauwvoeten : ik bedoel "voyageurs" met blauwe voeten. Hewel, als het storm op zee is, dan kunnen zij niet vliegen. Neen, mijnheer, zij kunnen niet vliegen als het stormt. Hewel, ik zeg u, als die blauwpoot, de blauwpoot van de flaminganten, wèl kan vliegen als het onweêr is, dan moet het een fameuze zijn, een "charel","ééne uit de duizend."

En, zeer tevreden over zijne uitlegging :

"De Blauwvoet, die moet iets zijn als.... de valavond."

Waarbij, tot beter begrip, dient gezegd, dat bij valavond Baaske gaarne zit te schemeren, met ernst den grond der dingen bemijmert, de gewichtigste gebeurtenissen uit zijn bestaan memoreert, zijne liefste verlangens in zich rijpen voelt, en.... er doorgaans bij in 't slaap valt, wat hem geregeld ergert.

N.R.C., 22 September 1919.

DE BOND DER MALCONTENTEN

Brussel, 23 September.

Als alles goed verloopt; als, namelijk, Kamer en Senaat erin slagen, voor plus-minus 10 October de nog zeer talrijke interpellaties af te haspelen en wetten te bespreken en te stemmen die zij op hunne agenda hebben, zullen wij op 16 November algemeene verkiezingen beleven, zooals wij er in geen vijf en twintig jaar meer hebben gezien. Die verkiezingen, gij weet het, moeten het leven schenken aan eene Constituante, die ons politiek leven ondersteboven gooien zal; de socialisten verwachten ervan, dat zij het getal zetels, waar zij over beschikken, tot zestig zullen doen aangroeien; de tegenwoordige katholieke regeeringspartij wordt er door met ernstige splitsing bedreigd : het Vlaamsch Verbond is er van nu af aan in geslaagd zijn minimum-programma gansch Vlaanderen door aan het meerendeel der tegenwoordige volksvertegenwoordigers op te dringen, met het gevolg dat wie niet meewil eenvoudig terzijde wordt gezet - het is het geval met den heer Woeste - of zijn heil heeft te zoeken op een lijst van oud-katholieken die nog alleen op den steun van de burger-kiezers der steden kan rekenen; vele tegenwoordige Kamerleden, waaronder lang niet oude krachten, bedanken dan ook voor den strijd. Die strijd, die onvermijdelijk tot een groote scherp-demokratische overwinning leidt, waar de Vlaamsche Beweging stellig haar deel in heeft, wordt, meer dan ooit, een klassen-, een kastenstrijd, en het programma van grondwet-herziening, door de tegenwoordige regeering opgemaakt, draagt er het zijne toe bij. Die herziening loopt over vijftien artikelen,

en daar zijn sommigen die zich in allen ernst afvragen, waarom de gansche grondwet, de instelling van het koningdom incluis, er niet in betrokken wordt. Gij weet, dat zij begint met de instauratie van algemeen en zuiver kiesrecht op 21-jarigen leeftijd. Verder wil de regeering, dat het nieuwe Parlement het bedrag van de vergoeding aan de Kamerleden op nieuwen grondslag vestigen zou. Bovendien dient de Senaat heringericht. De kolonie krijgt een cassatiehof. De autonomie der gemeenten wordt versterkt. De beruchte garde-civique wordt afdoend ten doode gedoemd. De koning krijgt het recht, bij gebleken oneenigheid tusschen beide Kamers of tusschen wetgeving en volk, zijn toevlucht tot referendum of plebisciet te nemen. En zoo komt er nog heel wat bij - buiten grondwetsherziening : afschaffing van art. 310 dat bestraffing van het aanzetten tot staken inhoudt en erkenning van het volle syndikaatsrecht, - dat aan ons publiek leven een nieuw uitzicht moet geven.

Bij al die mooie vooruitzichten denkt gij natuurlijk, dat België in blijde verwachting verkeert; dat alleen nog eenige opgedroogde aristocraten, dat nog slechts een vermolmde burgerij zure gezichten zet. Hewel, het spijt mij het te moeten zeggen, maar gij vergist u. Het valt zelfs op, dat juist zij, die men begunstigen wil, het luidst protest aanteekenen. Er is natuurlijk heel wat ontstemming, heel wat misnoegdheid, heel wat verontwaardiging, vooral bij menschen, die den mond vol hebben met het woord "vrijheid" om hartgrondelijk te betreuren, dat oude en doortrapte politici, als de heeren Poullet en Van de Vyvere, om van den heer Helleputte te zwijgen, zich tot het verdedigen der Vlaamsche eischen laten verleiden; dat de intrek-

king van art. 310 ongestraft tot dwang en geweldenarij gaat leiden; dat zelfs onder de bisschoppen geen eenheid van meening meer bestaat. Maar het zijn dezen niet die het luidruchtigst van hun misnoegen blijk geven : het is ons zeer democratisch leger, dat voor zijne roemruchtige praestaties een billijk loon vraagt; het is de klein-burgerij, het zijn de werklui, die met energie hunne malcontente gevoelens luchten. Opmerkelijk is dat zij zich van de groote parlementaire omwenteling, die wij tegemoèt gaan, maar heel weinig aantrekken : zij zijn ontevreden om toestanden en nieuw-gestemde wetten, die met de aanstaande verkiezing maar heel slap verband houden. Dat die gemoedsbewegingen op de verkiezing een, misschien niet voordeeligen invloed zullen oefenen, staat echter van nu af aan vast. En daar juist wil ik het in dit briefje, dat maar half een politiek briefje is, over hebben.

Een kwart eeuw geleden stelde Rodolphe Salis, de stichter van den "Chat Noir", zijne candidatuur voor de Fransche wetgeving met dit eenvoudige, enkelvoudige programma : "révision de la constitution tous les trois mois". Hij genoot, naar ik geloof, weinig bijval. Hij zou er nog minder inoogsten bij de Belgen, tenzij hij zich als parlementair vechtterrein koos : vermindering van de levensduurte, pensioen voor gewezen soldaten, herziening van de wet op de huishuur, intrekking van de wet op den alkohol.

Want dat zijn de desiderata, waar het grootste deel van onze mindere borgeren het heil der Belgische toekomst in zien. Het syndikale recht laat ze koel, en zelfs, naar men bij rechte vermoeden mag, het zoo lang verwachte algemeen kiesrecht. De samenstelling van den Senaat kan ze niet warmer maken, noch het referendumrecht van den koning.

Eens was de garde civique een hoog geappreciëerd voorrecht : dat zij er niet om treuren ligt eenvoudig hieraan, dat zoovele andere beslommeringen al hunne geestelijke werkzaamheid opeischen. Zij willen niets anders meer, dan het leven even goedkoop te zien worden als voor den oorlog, mits men ze goed genoeg betale om den tegenwoordigen levensstandaard met waardigheid te kunnen dragen. Zij willen niet worden beschuldigd van kosteloos militarisme. Maar dat is 't ergste niet : zij willen alles, behalve hunne huishuur vermeerderd te zien, en beroofd te worden van het recht, sterke dranken te slijten.

Voor deze twee laatste punten van hun kiesplatform staan de zaken aldus : de eigenaar kreeg onlangs het recht, de huurceelen van voor den oorlog met 50 t.h. te vermeerderen; de huurders, zij, krijgen een zeker termijn om de huurceel op te zeggen; doen zij het niet, dan kunnen zij na den bepaalden tijd op straat gezet. Nu heerscht er onbetwistbaar woningnood, in zooverre dat de regeering barakken heeft laten komen en optimmeren om er.... vooral weerspannige huurders in te herbergen. Die weerspannigheid wordt trouwens door sommige bladen aangemoedigd, en het is geen zeldzaamheid meer, te zien hoe de meubelen, door den huisbaas op straat gezet, onverwijld weêr hunne oude plaats in gaan nemen, dank zij de behulpzame hand van verbolgen geburen. De citoyen Cochon en het raffut de Saint Polycarpe zijn inheemsch-Brusselsch geworden, en de huiseigenaars mogen zich al heel gelukkig achten als zij niet aan den lijve gewaar worden, wat het kost de wet te laten uitvoeren.

Wat de wet op den alkohol betreft : gedistilleerd mag niet meer gesleten; wèl mag het verkocht bij eene minimum-

hoeveelheid van twee liter, en dan nog slechts buiten de drankhuizen. Voor de restauraties en hôtels wordt eene uitzondering gemaakt, mits het verbruik onder het eten plaats hebbe.

Ziedaar de geschilpunten : wij beleven er althans deze vreugde bij, ze vermoedelijk na de verkiezing door ad-hoc-verkozen Kamerleden in het Parlement te zien verdedigen. Want, bij gebrek aan een goedwilligen Rodolphe Salis, krijgen wij speciale kandidaten, die, in den kiesstrijd, de "classes moyennes", de "Ligue des Locataires", de "Fédération nationale des commerçants", de dito der herbergiers, en tot zelfs de "Ligue du Souvenir" vertegenwoordigen zullen. Het schijnt zelfs, dat een Bond der Eigenaars zich aan de zij van den Bond van Huurders zal scharen, want ook dezen willen van de wet op de huishuren niet weten, al zal het wel om andere redenen zijn. Van die kandidaten is er al één bij name bekend, die een hoogvlieger is, aangezien hij den oorlog in een tweedekker heeft doorgemaakt.

Wat het alles opbrengen zal ? - De levensduurte wordt heel doelmatig door de regeering bekampt, al kan die kamp natuurlijkerwijze niet onmiddellijk bewerken wat alle Belgen zonder onderscheid wenschen. Aan de oud-strijders wordt zooveel beloofd, en zelfs gegeven dat ik waarlijk niet graag de opvolger van den tegenwoordigen minister van oorlog wou zijn. Het woningvraagstuk blijft, voor als na, een twistappel tusschen eigenaars en huurders. En wat de alkoholkwestie betreft : velen zijn van oordeel dat het belang der openbare gezondheid boven dat der herbergiers gaat, en de nieuwe wet lang niet streng genoeg is.

Eén ding winnen wij bij den twist : eenige verscheidenheid te zien brengen in den deze week begonnen kiesstrijd.

En bij de droeve tijden die wij beleven is dit zeker niet te versmaden.

N.R.C., 26 September 1919.

HET IS NIET GEDAAN

Brussel, 27 September.

Hewel, neen het is niet gedaan !

Het is niet gedaan, hoe ik dan ook met de uiterste stelligheid het bericht moge tegenspreken, als zou de Belgische regeering een Vlaamsch dichter bereid hebben gevonden, in haar naam, aan het hoofd van een gealliëerd leger, Maastricht te gaan bezetten; bericht dat op even vaste gronden berust als het hier-verspreide nieuwsje, dat Holland zich tegen België aan het wapenen is met 21 duizend mitrailleurs.

Het is niet gedaan.

En hoe zou het ook gedaan wezen, als twee Belgische beroemdheden, in België de twee mannen-van-den-dag, generaal Leman en Monseigneur Mercier, alles doen wat ze kunnen om het in het leven te houden ? De eerste profeteert, en de tweede gaat het in de Vereenigde Staten van Amerika herhalen, dat het over niet meer dan vijftien jaarkens herbeginnen moet; dat de Duitschers, sterker dan ooit, weer den Rijn zullen oversteken, dat zij ons weer zullen aanvallen en dat wij dienvolgens ons kruit hebben droog te houden.

Hoe, bij de moeilijke operatie van het droog-houden van kruit, hoe, zeg ik, te gelooven dat de oorlog voorgoed een einde zou hebben genomen ?

Ik heb trouwens andere bewijzen, en van de allerbeste hoedanigheid. Ik weet niet, of ik geene onvaderlandsche daad pleeg, ze u hier mede te deelen. Maar men levert ze in het openbaar, en.... de censuur is opgeheven. Ik draai

dan ook mijne tong geene dertig maal in de inktpot rond, zooals onlangs een kerkvoogd zijne priesters aanried, en vertel u het geval, zooals ik het zelf heb medegeleefd, zonder mij te bekommeren om de gevolgen die het, voor u als voor ons, hebben kan.

Vanochtend dan (Eoos met den safraan-kleurigen pijama was nauwelijks der maagdelijke koets ontrezen), vanochtend wordt mijn slaap onderbroken door het hameren op mijne straatdeur met een voorwerp, dat mijn gehoor onmiddellijk herkende voor de kolf van een revolver. Mijn eerste, nog slaap-dronkene gedachte is : "er wordt tamelijk veel ingebroken, tegenwoordig en in deze wijk, door lieden die minder-goede bedoelingen koesteren." Mijne initiale beweging is er dan ook eene schuivende, die mij dieper onder de dekens brengt. Zij wordt echter gevolgd door eene tweede, die bestaat, voor zoover ik ze kan merken, uit een spitsen mijner ooren, en die vergezeld gaat van eene reeks gevleugelde gedachten. Eerste der reeks gevleugelde gedachten : 1°. Inbrekers gebruiken wel revolvers, maar dan niet om op de deur te kloppen; 2°. zoudt gij soms een lafaard wezen ? 3°. (na eenigen tijd wachtens) "als gij niet tot Lagardère komt, dan komt Lagardère tot u !" 4°. voorzichtigheid is echter aanbevolen.

Deze laatste gedachte wordt gevormd met begeleiding van nieuw geroffel op mijne straatdeur. Het ontwikkelt mijn moed, mitsgaders mijn voorzichtigheidszin , in eene mate, waar Odusseus een punt aan zuigen kon. Ik spring uit het bed, maar, in plaats van onmiddellijk de deur open te gaan rukken, verschijn ik aan het raam. Wat zie ik ? Ik zie acht soldaten en een sergeant dezelfde die tot tweemaal toe heeft aangeklopt. Allen staan vastberaden naast

het stalen tuig, dat men fiets noemt, - ik vraag mij af waarom. De sergant doet mij een beminnelijk, hoewel eenigszins gebiedend teeken met de fraai-geschoeide hand. Ik open het venster; ik hoor uit zijn mond : "De sleutel van de tuindeur, bid ik u ?"

Mijne oogen hebben zich, op dat oogenblik, gewend naar den tuin. God, hoe heb ik op dat oogenblik den sergeant en den hemel gedankt ! Zij openbaarden mij, in dit prille ochtenduur van een heerlijk-geboren Septemberdag, een tuin die, al noem ik hem met fierheid den mijne, mij nooit zoo schoon was voorgekomen. Hij strekte zich uit, die tuin, aan de linkerzijde van mijne nederige woning, als het groensatijnen schrijn waar voornoemde Boos al hare vonken-schietende perelen over uitgespreid zou hebben. Vooraan het boomgaardeken, een hertog Jan waardig, waar in het bedauwde loover de groote pruimen hingen als in een rag waarvan elk knoopje droeg een diamant. Van diamantstof was de weide die den boomgaard volgt. Achteraan waasde een rozige moestuin, waar de boonstaken uit rezen als tooverroeden, bespijkerd met vonkelende corindonen. Ik was letterlijk verrukt, en zou dan ook naar eene bezielde vulpen hebben gegrepen, en naar het verduldig papier, als de flinke sergeant mij op ongeduldigen toon herinnerde aan zijne aanwezigheid.

- "De sleutel van de tuindeur, bid ik u ten tweeden male !"

Ik schoot in mijne kleêren (ik heb vergeten u mede te deelen, dat ik heel dit tooneel had afgespeeld in een kleedij, die heel goed op hare plaats is op de planken van een of anderen schouwburg, maar waar ik mij niet dan ongaarne in vertoon aan mijne lezers en aan de vertegenwoordigers van de Belgische weerbaarheid); ik schoot dus

in mijne kleêren en de trappen af.

- "De sleutel mijner tuindeur, mijn vriend ?"

- "Ja, want wij kennen onze bevelen !"

- "En die bevelen luiden ?"

- "Dat wij ons, tegen de komst van den vijand, achter de haag van uwen tuin zouden verbergen, aldaar wij hem zullen ontvangen, met de eer die hem toekomt."

- "En die vijand is ?"

Ik merkte dat ik een militairen flater begaan had. Het antwoord luidde dan ook misprijzend, maar met een groote V :

- "Wel, de Vijand, natuurlijk ! Wij moeten hier achter de haag op hem wachten."

En, ter verklaring :

- "Wij zijn anderhalve sectie machinegeweren, ziet u ?"

Ik zag feitelijk niets dan die acht man en hunne fietsen, en dan de twee vlaggetjes, een wit en een rood, die zij bij zich hadden. Ik heb een zéér ontwikkelden zin voor symboliek; stelde mij dan ook heel goed voor in welke akelige positie ik kwam te verkeeren, maar achtte mij, met dankbaarheid vervuld, voldoende beschermd door het dappere leger en het hagelende mitrailleursvuur dat zij vertegenwoordigden.

En ik heb de tuindeur opengedaan, en die onzichtbare moordtuigen mede helpen opstellen achter mijne haag, zeer vereerd door de vriendelijke attentie van den algemeenen staf die ze had uitgekozen. Plichtbewust, heeft de anderhalve sectie met hare imponeerende vlaggetjes post gevat. En dit alles verliep met een ernst, die aanstekelijk op mij werkte. Hoe hadde het trouwens anders gekund ? Feite-

lijk speelde ik meê in een sprookje, een sprookje in den aard van dat van het snijdertje uit Andersen, dat een zoo prachtig staatsiegewaad uit de ijlte snijdt voor den prins, die er zich ten aanzien van den volke in bewonderen liet. Ik speelde meê, met vrome aandacht : hoe kon ik anders ? Deze prille, deze dauw-bepoederde tuin; deze haag waar aan de duistere doornen de herfstwebben trilden en bibberden mijne nog eenigszins troebele, van nacht doorzoelde droom-gedachten.... Hoe kon het anders verloopen ?....

- Tot daar één der jongens, een West-Vlaming, de overtuiging opperde, dat hij honger had, terwijl hij wees op een vierkant met rapen en mij met ondervragende oogen om machtiging tot rooven vroeg.Weldra beet heel dat dapper leger in deze witte vruchten der aarde. Daar ik onderstellen mocht, dat zulk een ontbijt wat koud op de maag moest vallen, bood ik heete koffie aan. Hij werd dankbaar aangenomen. Weldra - ik beken het met schuldbewustheid - was al het heldhaftige eraf, bekogelden mijne mitrailleurs elkander met sla en half-rotte tomaten, terwijl mijn sergeant, een goedige, wat blufferige Waal, mij verzekerde dat dit spelletje zoo heel erg niet verschilde van den echten oorlog, want zelfs mijn koffie, verzekerde hij, was niet zoo heel veel beter dan die men aan den IJzer schonk.

Tot op het oogenblik dat daar een arrogant kapiteintje kwam aangereden, mijne aanwezigheid over het hoofd zag - hij zat immers te paard -, zeer ontstemd leek over het lange wegblijven van den vijand (ik vernam dat men hem, in alle werkelijkheid, uit het Noorden verwachtte), eene patrouille uitzond die bestond uit één man, een halve sectie - twee man - mitrailleurs in het aardappelveld vlak voor de deur posteerde, en aan een andere halve sectie

beval : "à cheval !" Deze twee andere manschappen bestegen hun wiel, en volgden den bekommerden officier.

Ik bleef met het overschot. - "Ja", meende de sergeant, "nu wordt de positie hier wèl bedenkelijk !" En nochtans...

Het is middag geworden. De officier is teruggekeerd - " 't Zal voor morgen zijn !", heeft hij zich laten ontvallen. Waarna mijne anderhalve sectie mijn perceel heeft verlaten.

Wat morgen nu opleveren zal ? Ik weet het niet. Wie weet in welke angsten wij nog komen te verkeeren. Want gedaan, neen, gedaan is het niet.....

N.R.C., 3 October 1919.

EEN GEDENKTEEKEN

Brussel, 12 October.

Daareven heeft men, met eene schoone redevoering van den dichter Albert Giraud, in aanwezigheid van gansch het Fransch-Belgische letterbent, een nog wat fonkel-nieuw, trouwens niet heel mooi gedenkteeken onthuld ter eere van Max Waller, en die onthulling had ook voor het, niet-officieel vertegenwoordigd, noch zelfs uitgenoodigd Vlaamsch-Belgische letterbent, wel eenige beteekenis. Zoowel de "jongere" Vlaamsche schrijvers als de, niet veel oudere, Fransch-Belgische "jongere" schrijvers, die nu allen op zijn minst diep in de vijftig zijn, hebben wel wat aan Max Waller,althans aan de "Jeune Belgique" die hij belichaamde, te danken. Want Max Waller, veel meer dan een auteur, dan een dichter, dan eene literaire personaliteit, is een teeken, een symbool, de samenvatting van een omwentelenden tijd, waar zoo Vlamingen als Walen zich in herkennen. Als zulkdanig verdient hij dan ook hier met enkele woorden te worden herdacht.

Het stond, aanvang der jaren tachtig, in België met de letteren even slecht gesteld als in Holland, en met de Fransch-Belgische nog slechter dan met de Vlaamsche. Terwijl wij, in de Vlaamsche moedertaal, bij den nog zeer frisschen uitbloei van Conscience, konden wijzen op den zich in realistischen zin ontwikkelenden Jan van Beers, op den forsch-bitteren Vuylsteke, op den lossen De Geyter, om te zwijgen van thans nog steeds stand houdende figuren als de Loveling's en De la Montagne; om niet te reppen van een eeuwigen lentegod als Albrecht Rodenbach; om,

eindelijk, in ons den lof te bedwingen van onzen grooten Guido Gezelle, - terwijl Vlaanderen kon wijzen op een letterkundig landouw, waar, boven dauw-blinkende grassprietjes uit en enkele geurige bloemen, een paar krachtig-slanke boomen ten hemel rezen, was de Fransch-Belgische literatuur niet veel meer dan eene wel-verzorgde, eene net-gekapte, eene glad-geschoren parkzode, waar het nederigste madeliefje eene storende vlek in geleek. Een paar jonge veulens - hun namen waren Camille Lemonnier en Edmond Picard - wekten er schandaal door eene joelende levens-echtheid, die, toen voor uitbundig gescholden, ons thans tamelijk mat voorkomt. De oude heeren en dames - er waren daar ook een paar crinoline-dames bij -, eigenaars van het beminnelijke grasperk, gedachten gaarne Ronsard en smolten weg bij Lamartine, al waren, in 't geniep, Anaïs Ségalas en Bernardin de St. Pierre dan toch de lievelingsauteurs. Bij Victor Hugo werden de brauwen saâmgetrokken; bij Musset werden ze hoog opgehaald; bij Alfred de Vigny werd heftig neen-geknikt. Want zelfs de nationale glorie van een André van Hasselt, vermochten zij niet goed te slikken of althans te verduwen; terwijl de fijne, schrander-gevoelige Pirmez voor hen de "noble solitaire" bleef, dien zij niet storen wilden, overmits hij ze niet heel erg stoorde. - Ik ken heel goed de samenstelling van eene bibliotheek uit dien tijd : de bibliotheek van een "geletterden" burger, van een ontwikkelde. De eereplaats werd er bekleed door Buffon.... achter wien zich Paul de Kock verdook. Hetgeen wil zeggen dat Barthélemy's "Voyage du Jeune Anacharsis" er beter in te vinden was dan Balzac's "Comédie humaine", al stonden er "Les Trois Mousquetaires" naast de "Poésies de Jean-Baptiste

Rousseau".

In zulke boekerij, stel ik mij voor, heeft de zeer jonge Max Waller, die geen dertig jaar oud werd, zijn eerste geestesvoedsel gevonden. Geen wonder dat hij zich met gretigheid wierp op Gautier en op Flaubert, op Baudelaire en op Zola, op Banville en op Daudet, die daar ook misschien wel aanwezig waren, maar verborgen zaten achter een lijvigen Littré. Het is dan ook met misschien-overdreven afschuw voor al het andere, dat de geestdriftige letter-tukke jongeling, lichamelijk-schoon, geestelijk-aantrekkelijk als onze Albrecht Rodenbach, een gansche schare "jongere" auteurs om zich vereenigde en om de "Jeune Belgique", die, ten onzent en haast tezelfder tijd, de rol zou spelen van, ten uwent, "de Nieuwe Gids"; met een Johannes de Dooper die Camille Lemonnier was, een officieelgenegeerde Camille Lemonnier welke er het revolutionaire bent te liever om werd. Onder dat bent van talentvolle jonge mannen was een vrouw, eene Fransch-schrijvende Hollandsche; haar naam is Hélène Swarth, thans in haar land als zestigjarige gevierd, en die het relaas over de Max Waller-huldiging niet zonder weemoed lezen zal.

Stichter van "La Jeune Belgique", was Max Waller nochtans geen vestiger van een school. Hij bondelde zeer uiteenloopende krachten, bracht een Maeterlinck naast een Verhaeren, een Georges Rodenbach naast een Eekhoud, ruimde plaats in voor dezen die, nauwelijks tien jaar later, als Giraud en Gilkin, traditionalisten zouden wezen, naast anderen welke eerst morgen misschien ten volle zullen worden gewaardeerd, als onze goddelijke Van Lerberghe en de zich-zelf-verbergende Maubel. Ook die toenmalige jongeren voelden weliswaar, in meerdere of mindere mate,

bewust of onbewust, Vlaamsch of Waalsch; zij waren echter geenszins door een bindende strijdidee bezield,tenzij voor de perfectie van de fraaie letteren. Toen, een tiental jaren later, de jongere Vlamingen "Van Nu en Straks" zouden stichten, literair bevrijd zoo door "Jeune Belgique" als door "Nieuwe(n) Gids", stonden zij op eene dubbele overtuiging, buiten alle literatuur om, en die hun soms afkeer voor de literatuur-van-den-dag inboezemde : de overtuiging dat hun geliefd Vlaanderen diende gezuiverd, ten bate van een gezuiverd menschdom, - hun tweede ideaal. Dat ethische element, en zelfs dat nationale element was uit de beweging, door Max Waller in het leven geroepen, afwezig : daardoor geleek zij, veel meer dan de "Van Nu en Straks"-beweging, op de "Nieuwe Gids"-beweging; als deze laatste viel zij dan ook uiteen, toen zij, louteresthetisch, allerlei sociale en philosophische, meer tyrannische invloeden ging ondergaan.

Schiep Max Waller dus geen school, zijn groote beteekenis ligt hierin dat hij de vestiger mag heeten van eene traditie. Misschien droeg hij er toe bij, menig talent tot ontwikkeling te hebben gebracht; wellicht danken wij hem 't ontluiken van meer dan eene ziel : tijdschriften als "La Jeune Belgique", te goeder ure ontstaan, hebben de beteekenis van een vlag; zij blinken flapperend boven de hoofden uit; zij lokken en moedigen aan; zij zijn zoowel wekker als teeken van eene actie. Nochtans heeft Waller, heeft zijn tijdschrift niet zoozeer in de literatuur, dan ten bate van de literatuur gewerkt; ik bedoel : hij is belangwekkend en groot, niet als dichter, niet zelfs als literatuur-verwekker, maar als verwekker van een publiek. Ja, dát is het wonder dat de tooverroede

van dezen Apolloon der jongere Fransch-Belgische letterkunde heeft teweeggebracht : hij heeft in ons land belangstelling en liefde weten te wekken, voor de schoone letteren. Zeg ik : in ons land, dan spreek ik niet van het eigenlijke volk, dat, in Wallonië als in Vlaanderen, zijn Conscience had en nog heeft; neen : ik spreek van onze burgerij, de afschuwelijkste, want minst-ontwikkelde burgerij van gansch Europa, eene burgerij - ik bedoel vooral de handeldrijvende burgerij, maar sluit de andere niet gansch uit - die alleen materiëele genieting kende, en van geen kunst wilde weten dan van grove schilderkunst en niet al te verfijnde muziek; tot daar die jonge heraut, deze schoone jonge held, het raam wagenwijd opengooide op een letterkundig vergezicht, waar reeds heel wat mooie oerlandsche heesters bloeiden, en zelfs vruchten blonken in weelderig loover. "La Jeune Belgique" - spoorslag, men vergete het niet, tot "Les Vingt" en "La Libre Esthétique", evengoed als tot "Les Concerts populaires" en de Ysaye-concerten, - schonk aan dit armzalige land een nieuw artistiek bestaan, maar (en dit is beter en.... verwonderlijker) voor dat artistieke leven een artistiek-aangelegd publiek. Vóór hem richtten zich de oogen der meer-ontwikkelden naar een secuur verleden; Max Waller heeft ze ongedwongen en met sympathie leeren kijken naar de toekomst, hun belangstelling vooral op die toekomst gevestigd. Een grooteren dienst kon hij aan zijn land niet bewijzen : deze speelsche geest, literair vooral bij een Banville te vergelijken of bij den Coppée van "Le Reliquaire", het boekje dat ook op Hélène Swarth en op Victor de la Montagne een grooten invloed heeft gehad, - deze aristocratische "Gavroche" is een eerste-rangs-

opbouwer geweest.

Zeker, bij een Albrecht Rodenbach is hij niet te vergelijken : men kan vermoeden dat, geplaatst tusschen literatuur en volksontvoogding, Rodenbach volksontvoogding als eenig doel zou hebben gekozen, met literatuur alleen als middel - een heel machtig middel in de hand van dezen geniaal-aangelegde. Waller, hij was niet anders dan een literator, en dan nog een van het "burgerlijk" soort, en onder dat soort een niet diepgaand parnassien. Als uitstralende personaliteit bezitten wij, Vlamingen, heel wat "leiders", van wie grootere kracht uitgaat, omdat hun inhoud voor de eenen rijper en beter geordend (Vermeylen), voor de anderen veelzijdiger is, zooals zelfs van een Pol de Mont kan getuigd. De geestelijke actie van Max Waller omvatte dan ook niet zooveel, ging vooral niet zoo diep als deze van sommige Vlamingen, die meer waren dan letterkundigen, hoe dan ook misschien minder letterkundig dan hij. Maar geeft toe dat de oogen en de ooren te hebben geopend, op een zeker soort moedwilliggenegeerde schoonheid, van gansch een wereld blinden en dooven die zich in hun gebrek als het ware verkneukelden, toch ook wel een kunstwerk is, dat boven een parnassiaansch literatuurtje uitreikt.

Dat kunstwerk heeft Max Waller gewrocht. Beters vermocht hij niet. Eere zij hem.

N.R.C., 17 October 1919.

EUGENE DEMOLDER †

Brussel, 13 October.

Gisteren was ik nauwelijks klaar met mijn stukje over Max Waller en de inhuldiging van zijn gedenkteeken of daar bereikte mij het nieuws van het afsterven van één der schitterendste vertegenwoordigers van de "Jeune Belgique" : Eugène Demolder, schrijver van de kleurigste, fleurigste romans der wereld.

Vreemd genoeg : niet een gevoel van spijt en rouw, veel meer eene gewaarwording van zonnigheid, van wonnige weelde bemeestert mij bij dat vernemen. Met Demolder verdwijnt ongetwijfeld één der beste schrijvers van ons land. Maar - in feite is hij wel al tien jaar verdwenen, onherstelbaar ziek als zijne vrienden hem, daar ergens in een klein Fransch stadje, wisten te zijn; zoodat men wel heel veel medelijden om hem gevoelde, maar dat medelijden toch onderdeed bij de vreugde om dat wel degelijk springlevendgezonde, dat niet zoo spoedig sterven zal, en tiert, en bloeit, en zich als het ware uitzetten blijft in boeken als "Les contes d'Yperdamme" en "La Route d'Emeraude". Menschen als Demolder zijn onder de hechtste krachten van hun land : daar mag de dood des vleesches over heen gaan; naar den geest, en in den geest hunner verwanten, kunnen zij onmogelijk sterven.

Te meer dat Demolder als eene belichaming der levensvreugde was. Zijn breede, zware, rozige Jordaens-figuur was eens - en dit zegt genoeg - de zonnestraal van één der meest-tenebreuze gebouwen die België telt : het Ministerie van Justitie te Brussel. In dat Ministerie bevindt

zich een bureel, waar - bevreemdende nuk ! - de muzen een geliefkoosd verblijf hebben gevestigd. Het biedt anders niets bijzonders, dat bureel, tenzij een - afschuwelijk schilderij van Herman Richir. Het ligt aan het eind van een gang die uitloopt op het geheim van een muur, en duister is als een blinddarm. Maar, ik zei het u, de muzen koesteren aldaar hunne Belgische lievelingen, want in dat bureel hebben opvolgenlijk gezeteld : Victor de la Montagne, Eugène Demolder, Prosper van Langendonck, Fern. V. Toussaint van Boelaere, en laatstgekomene, de dichter Jan van Nijlen.... In dat lokaal nu had minister Le Jeune een jong advokaat geroepen, die als kantonrechter blijk had gegeven van een bijzondere rechtskundige schranderheid, en nu moest helpen bij het herzien van de wetten op het crimineelrecht. Die jonge, uitgelezen-knappe jurist was Eugène Demolder. Behalve dat hij in bewust bureel "l'Histoire véritable du grand Saint Nicolas" schreef, richtte hij den gang-als-een-blinddarm in tot eene voortreffelijke kegelbaan....

Voor dien had trouwens de sport-lievende rechtsgeleerde, die blijk gaf van zulk een diepen administratieven zin, bewezen dat hij ook een uitnemend bouwmeester was, en een voorlooper van het heerschende urbanisme of townplanning. Wij dankten hem immers Yperdamme, een fantastisch stadje dat er uitzag als reusachtig Neurenbergspeelgoed, en dat, historisch, al even-middeleeuwsch was. In dat stadje ging het er echt jolig toe, zelfs bij de meest-tragische gebeurtenissen. Want niet alleen had Demolder het architectonisch bezorgd : hij had het ook bevolkt met de kinderen zijner verbeelding, dewelke verbeelding hij had uitgehuwd aan den geest van Breughel den Oude.

Dit is een der vreemdste, eigenlijk der echtst-Belgische verschijnselen die zich in ons land hebben voorgedaan : Eugène Demolder, Waal geboren uit Walen is van al onze Fransch-Belgische romanciers de meest-Vlaamsche. Men versta hierbij dat ik met Vlaamsch bedoel, wat vooral aan de oppervlakte Vlaamsch is : zin voor kleur en klank, zin voor ruim-beweeglijke decoratief, zin voor jool en blijde sensualiteit. Wars van psychologie, is Demolder een uitbundig schilder; minder verzot nochtans op het ambacht dan op het pittoreske van het onderwerp. En daardoor zijn de "Contes d'Yperdamme" wel heerlijke landschappen en stedezichten, maar die toch in de eerste plaats boeien door de stoffeering.

Toen Demolder, getrouwd (met de dochter van Félicien Rops), de kegelbaan van het ministerie voor de puzzle van de loutere literatuur, en Brussel definitief voor Parijs had verlaten, verloor België er bij in dubbel opzicht : een harer zonen ging zich weer maar eens vereuropeaniseeren, zooals reeds Maeterlinck gedaan had en Verhaeren weldra geheel zou doen (allang had Lemonnier zijn weg in Frankrijk... verloren); wat voor België erger werd: Demolder's kunst ging minder Vlaamsch, ging meer-algemeen-Nederlandsch worden, en daardoor, althans schijnbaar, algemeener-menschelijk. "La Route d'Emeraude" zag af van de Kleinmalerei : Rembrandt en Frans Hals werden ten tooneele gevoerd, en zoo de wereldlezers van den "Mercure de France" er bij wonnen, wij Vlamingen en Belgen, voelden dat het louter bravour werd, dat de innigheid eruit was, dat het decoratieve het oppermachtig won op het teere binnenste, moedwillig gebannen. Demolder bleek al heel knap geworden, langs om knapper, reusachtig-

knap weldra. Maar... wat zouden de Hollanders wel zeggen van zulk een Rembrandt ! Demolder vertoonde les défauts de ses qualités : zelfs de handigste schilder moet afblijven van wat hij niet doorvoeld heeft....

Met "Les Patins de la reine de Hollande", met "Le Jardin de la Pompadour" werd het niet beter : hoe frisch en opgewekt, hoe kinderlijk-blij ook, moest deze fantazie toch onderdoen voor die van, b.v. een Henri de Régnier, die om denzelfden tijd "La double Maîtresse" zou schrijven. Wij hadden van den Eugène Demolder van Yperdamme eigenlijk meer verwacht : ook hij, de jolige, bleek een "déraciné", die geene echte vruchten meer vermocht te dragen, te vergelijken bij de romanisanten van Breughel's tijd, die wisten te woekeren met een echt Vlaamsch schilderstalent, maar te weinig contact met hun oorsprongsbodem hadden behouden, om dezen uit dat land nog geheel te kunnen bevredigen.

Een nieuwe verplanting zou Demolder misschien tot vernieuwde vruchtbaarheid leiden. Het gebeurde inderdaad : eene ijlende reis door Spanje, kinematografisch beschreven in "L'Espagne en Auto", geeft aanleiding tot Demolder's modernste, pittigste, persoonlijkste boek, dat waar de uitspraak van het gemoed haar meest-individueelen vorm in krijgt, dat waar de maagdelijkheid van dat gemoed het overtuigendst uit blijkt, als de belofte van eene nieuwe reeks werken, waar de schrijver zich, buiten de ledepoppen om van zijne vroegere verhalen, het meest-rechtstreeksch zou uitspreken.

Helaas daar is niets meer van mogen komen : Demolder werd geteisterd door de ziekte van dezen die te gulzig het Leven hebben genoten, en lange jaren heeft het geduurd, vóór dat de Dood zich over hem ontfermde en de oogen sloot

van eene te late boetedoening. Eergisteren nu is hij gestorven, - eindelijk, voelt men zich genoopt te zeggen, want wat kon de ziekte aan schoons en leerrijks bevatten voor iemand die van het leven alleen de vreugde heeft willen kennen, zonder zelfs op den bodem van die vreugde te willen zien ?

Zulke menschen zijn er echter, ook als artiest noodig, want, genieters, zijn ze tevens wekkers en bemoedigers. Demolder is heen : wij treuren maar half, want - daar staan zijne boeken, en die zullen ons spreken van leven, van het geweldige leven, van het oppermachtige leven, op oogenblikken dat wij er aan mochten twijfelen of het wel waard is, geleefd te worden.

N.R.C., 16 October 1919.

IN DE KONINKLIJKE VLAAMSCHE ACADEMIE

Gent, 19 October.

De oorlog is een geweldige omwentelaar.

Hier in België worden wij het op het oogenblik best gewaar. In onze gevechtsgewesten heeft hij grond en gebouwen omgewoeld : dit zal u meer dan genoeg beschreven zijn, en wij hier ter plaatse spreken er liefst zoo weinig mogelijk over - als over een doode in de familie. Revolutie bracht hij eveneens in de ideeën en de verhoudingen onder de menschen. De kiesstrijd is losgekomen, geweldig en gemeen. Alles staat op losse schroeven, en de partijen doen hun best om weer aan te draaien. Doch velen geraken uit de voegen. Veel ook is in onze maatschappij uit de onderste laag naar boven gekomen. Er wordt gekonkeld en kwaad gesproken meer dan ooit. Gij moogt nog zoo vredelievend wezen en bezield met de beste bedoelingen, vijanden worden u toch op den hals gehaald, zoo gezeid om uw principepen, eigenlijk omdat iemand er genieperig voor zorgt, iemand, die bang is voor u, of een oude veete tegen u te koelen heeft, of wiens broer of vriend gij eens in den weg hebt gestaan.

Omwenteling zelfs - doch hier heeft de ploeg van den oorlog een vreedzamen arbeid verricht - op het veld van de Vlaamsche letteren en wetenschap.

Heden is de Kon. Vlaamsche Academie in plechtige vergadering bijeengekomen te Gent. Het gebeurde in haar 17deeeuwsche heerenhuis, opgesmukt met veel machinale meubels en weeïge wandschilderingen en luchters, die de beminnelijke en gedienstige secretaris wel gelieft kunstvoorwer-

pen te heeten, alles oud-nieuw, vervaardigd onder het toezicht en wijs beleid van de regeeringstechnici.

Op het verhoog, goed in 't zicht voor het publiek, moesten de leden der Academie plaats nemen, en het heeft wel een beetje moeite gekost om ook nog voor den trits Vermeylen, Van de Woestijne en H. Teirlinck, die in hun burgerpakjes gekomen waren, een plaats te vinden bij de vele gerokte, gekruiste en gesterde heeren.

Die trits behoort nu ook tot de Academie voor Taal- en Letterkunde. Was 't niet geweest van dat moeilijk plaats vinden, ik zou niet op de idee gekomen zijn om van revolutie te spreken. Want die heeren waren anders in de groep verloren gegaan, ondanks hun bescheiden en democratische kleedij. Zij zien er al zoo academisch uit.

Vermeylen, natuurlijk. De man is reeds zoo lang professor aan de universiteit. Déformation professionnelle. Men moet, als hij, al een onverbeterlijk ketje van Brussel zijn, al woont men ook te Ukkel, om, ten minste tusschen pot en pint, nog zooveel schalksheid en letterkundig bolsjewisme te bewaren achter een masker, dat alleen nog geschikt lijkt om examinandi te doen kleuren als de tafel, waarachter professor zoo strak zit te vorschen. Zooals hij daar zat in de Academie, leek hij bij poozen tot een vraagteeken verdord. Hij ging anders wel mee met wat er gebeurde. Het leek hem alleen wat buiten-gewoon. En ik kan mij voorstellen, dat, wanneer er studenten der activistische Gentsche hoogeschool in de zaal waren, zij er hun goede ster wel om zullen geloofd en gedankt hebben, dat zij vooralsnog niet moeten gaan transpireeren, terwijl zij van dichtbij zitten uit te kijken of er geen spot- en kwelduiveltje zal springen in de groef, die langs pro-

fessor's neus naar zijn linker-mondhoek is gaan loopen. Vermeylen is wat ouder geworden. Begrijpelijk : na vijf jaar. Doch ook geposeerder in uiterlijk en in optreden : en dit is alweer een omwenteling.

Karel van de Woestijne, de dichter, ook hij is veranderd. Daarom paste hij hier in dit geheel. Hij gaat wat gebukter. Niet van ouderdom. Doch het is, of hij nu plaats wou geven aan den zwaren last van de officieele bescherming der Vlaamsche vaderlandsche letteren. Zijn jeugdbaard is lang ten offer gevallen aan de snedigheid der gillette. Maar nu hij in ministerieele zetels zit, laat hij bescheiden schaarsche bakkebaarden groeien. Hij imposeert er mee, waarachtig. In de Academie moest hij echter een gewonen stoel bezetten. Toch académicien, in de snit van zijn gelaat en den ernst, waarmee hij de voornaamste gezegden der redenaars met handgeklap weet te "onderlijnen" - niet het minst waar het gaat over de uitstekende wijze waarop de Academische eigendommen gedurende den oorlog werden beschermd.

En de spotvogel Herman Teirlinck was ook veranderd. Een academieker geworden, hoewel een jeugdige : nog geen enkel grijs haar. Hij was dan toch ook in rok, als ik het achteraf wel bedenk. Hij kwam parmantig achter Van de Woestijne binnengestapt en zijn vinnige briloogjes glorieden van geluk. Zeker niet omdat hij er ook was : hij is er slechts door zijn genade, omdat hij wel wilde aanvaarden lid te worden. Maar ja - waarom ? Omdat hij zoo'n gelukkig mensch is, deze précieux. Bij het binnenkomen scheen hij achter Van de Woestijne's rug maar steeds te neuriën :

"O Vlaanderen, waar wij zijn als genooden
aan rijke tafelen".

Bij poozen leek het zelfs, of hij een liedje wou gaan fluiten. Ramah heeft hem geteekend gedurende den oorlog. Het portret lag in Arti in Den Haag voor. Geloof Ramah niet. H. Teirlinck heeft bolle wangen gekregen. Hij ziet er uit als een eerste jeugd. En - kwajongensachtig alleen in zijn blik. Blij, en plechtig. Hoe zou ik zeggen ? Ja, hij had iets van Nicolaas Beets, waarin Hildebrand nog voortleeft. En eigenlijk nog iets meer, iets Vlaamsch : hij was gereed tot heldhaftigheid. Men zag het wel, toen hij Sabbe's warme verklaring hoorde over de rechten der Vlamingen.

Aan Maurits Sabbe heeft de oorlog niets kunnen omwentelen. Hij is gebleven dezelfde innemende en imposante figuur, stralend van eerlijkheid en met een stemgeluid, dat smelt van goedheid.

Dat die vier er waren en dat Sabbe op de plechtige vergadering als redenaar optrad, is de omwenteling in de Academie. Zij zijn alle nieuwe leden. Zulk een aanwinst voor de Academie wijst er op, dat zij nieuwe wegen op wil, en is veelbelovend voor de toekomst.

Het werkelijk letterkundig Vlaanderen zetelt nu ook in de Academie naast de Vlaamsche geleerden, en het zal er wel werken. Dit is te danken aan den oorlog, die het activisme meebracht en enkele leden buitenwalste. Verriest en Streuvels waren er al bij. Zij waren echter heden afwezig. Verriest was er niet, omdat hij bij zijn soldaten moest wezen op een feest, en Streuvels, ja Streuvels, omdat Ingooigem voorloopig buiten de wereld ligt en omdat

Anatole France opnieuw de zittingen van de Fransche Academie bijwoont.

Daar waren ook dames onder de leden der Academie. En ook dit is een vernieuwing. Na den oorlog, wie weet onder welke invloeden, heeft de Academie haar schoot opengezet - passez l'expression - o.m. voor de schrijfsters Virginie Loveling en M. Belpaire. Wel heel modern, die Vlaamsche Academie !

Zelfs een bisschop was er ditmaal, als nieuw lid : de bisschop Rutten van Luik, de Vlaamsch-gezinde. Hij zet luister bij aan de vergadering, zei de voorzitter Kan. Joos, en deze heeft gelijk : zoo'n paars kleed met wijden mantel geeft een buitengewoon cachet te midden van de zwartgerokte heeren.

Zal ik nog iets zeggen over de redevoeringen ? De voorzitter had het over de vaderlandsche opvoeding van de jeugd, vooral in de familie. En hij had daarbij frissche gedachten : men moet den eerbied ontwikkelen voor het vaderland van heden en minder voor dat uit het verleden, en de opvoeding moet bovenal wakker roepen de liefde, de liefde, die zich schrap zet tegen allen laster en oneerlijkheid. Edward Gailliard, de toegewijde secretaris, sprak over de lotgevallen van de Academie gedurende den oorlog. Hij was terecht fier, als een vader over zijn dochter, om de wijze, waarop de Academie haar eer ongeschonden heeft bewaard tegenover de verlokkingen en bedreigingen van den overweldiger. En Maurits Sabbe, kalm en zeker, warm en overtuigend, sprak over de noodzakelijkheid om België in eendracht te behouden door goede verstandhouding en door rechtvaardigheid tegenover de Vlaamschsprekenden : wat recht was voor den oorlog blijft recht

na den oorlog, en wie tegen het recht opstaat, ontzenuwt den hechtsten waarborg van de eendracht. Zijn fijnzinnige lof op Frankrijk werd warm toegejuicht en even warm zijn krachtige affirmatie, dat onze bewondering voor Frankrijk ons niet moet brengen tot het prijsgeven van het eigenaardige in ons.

Er komen nog schoone dagen voor de Vlaamsche Academie.

N.R.C., 22 October 1919.

DAGBOEK VAN DEN KIESPLICHTIGE I

Brussel, Zaterdag 15 November.

Gansch den nacht, de twaalf lange uren van een winternacht, heb ik de steeds aangroeiende overtuiging opgedaan, dat mijn huis met eene zeldzame spaarzaamheid is gebouwd. Het staat moedermensch alleen op eene vlakte van ettelijke hectaren. Doch, is dit eene voldoende reden om te trillen en te zingen als de buik eener mandoline ? De muren van dit huis zijn dun; het dak er van lijkt onvast en ondicht; ik ga het vermoeden koesteren, dat dit huis gevestigd is op een woelige laag schuivend zand.....

Ik voeg er, ter verschooning en verzachtende omstandigheden aan toe, dat heel den nacht, en ook dezen dag, een sneeuwstorm er jagend en joelend omheen heeft gewalst. Er zijn niet zoo heel veel dingen meer die, na deze vijf laatste jaren, ons nog verwonderen kunnen : dan ook niet deze vroegtijdige winter. Maar de ontstemming hebben wij niet verleerd, want verleeren zal de mensch nooit, misnoegd te wezen, en thans is die vroege sneeuwwinter rondom mijn papieren huis er blijkbaar, om mijn misnoegen recht en reden van bestaan te geven.

Er is nog een ander recht-en-reden, minder-goed om bekennen : morgen is het verkiezing. Heel den nacht heeft de ontstemmende gedachte mij gesard : Zondag is het verkiezing. Heel den dag, dezen sneeuw-omstoven dag zonder horizonnen, heeft mij, in mijn snorrend en kil huis, waarin de kolenschaarschte heerscht, als een blinde koning, de obsessie gekweld, dat ik morgen kiezen zal. En ik kan het u mededeelen, zonder schaamte : nooit heeft mij een

plicht zoo zwaar gewogen. Want : waarom beschaamd zijn ? Waarom, als heel België onder eene zelfde beheksende weigerigheid gaat ?

Nooit, immers, is een kiesstrijd ten onzent zóó lamlendig gevoerd. Een jaar en vijf dagen geleden, woedde in Brussel het bolsjewisme. Twee dagen lang, de eerste met eene uitbundige koorts, de tweede binnen de tang van een stommen schrik, hebben wij ons deel gehad van de aanvangende Duitsche revolutie. De derde dag is de exodus der Duitsche legerscharen begonnen. Terwijl wij de grauwe, verslonste benden aftrekken zagen, vestigden ook hier in Brussel de Arsol's hun gezag. Wij leefden in eene bedompte atmospheer, doorscheurd en verhakkeld van geweeren mitrailleurvuur. Wij kenden elke stonde levensgevaar : nooit voelden wij in ons zoo onstuimig en verruimend de physieke gewaarwording der bevrijding. Dat duurde aldus ruim drie weken. Toen, ja toen reeds, kwam de ontnuchtering.

Het dient herhaald,omdat men het te gemakkelijk vergeet : de nationale Belgische regeering, die onmiddellijk op het Duitsche bewind volgde, heeft een werk verricht, waar men eerst later den omvang en de beteekenis van waardeeren zal. Nu nog zijn er heel wat menschen die niet schijnen te begrijpen, wat een erfenis die regeering aanvaardde, en welke eene moeite het kostte, die erfenis te liquideeren. Het werk, dat de wetgeving, zoowel als de uitvoerende macht, in dit laatste jaar heeft geleverd, is waarlijk niet te overzien. Bezat dit werk steeds de noodige waarborgen voor bestendigheid, voor deugdelijkheid ? Wie zou het durven beweren ? Hadde men het niet kunnen bouwen naar vasteren, beter afgebakenden grondslag ? Maar daarge-

laten dat men moeilijk van twaalf menschen, die tot drie gezindheden behooren, dergelijke eenheid in denken en handelen vergen kan, moet men niet toegeven, dat de openbare meening, wispelturig als nimmer, alle poging tot degelijke samenwerking naar ééne en zelfde gedragslijn al te lichtvaardig en al te aanhoudend dwarsboomde ? Men heeft het den boedelopruimers met een soort leedvermaak dubbel en dwars onmogelijk gemaakt; met sarrend verneinen heeft men hun het noodige krediet geweigerd. In plaats van hulp, heeft de regeering bij ons volk vooral tegenkanting gevonden. Waarom ?

Omdat ons volk, ons kinderlijk volk, ontnuchterd was. Na de ruim vier jaar verknechting, had het een Dorado gedroomd. Het werd een jacht naar, een eisch van stoffelijk welzijn van genot. De terugkeer tot een gemakkelijk en goedkoop, een zorgeloos en weelderig leven bevond het belemmerd : het vorderde van de regeering een welstand, dien zij niet vermocht te schenken. Heel wat ontmoedigingen volgden : het vredesverdrag bracht ons niet, wat wij ons bij rechte achtten, te mogen hopen. Eenige dolle opstokers goten olie op het smeulend vuur van deze ontmoediging : onnoodig te dezer plaatse aan de annexionistische campagne te herinneren. Anderdeels ging er verontwaardiging op, als men regeeringspersonen partij zag kiezen voor hunne vrienden, die hun internationaal ideaal niet hadden opgegeven en dorsten opkomen tegen patriotardisme, terwijl anderen zich openlijk aansloten bij de flaminganten, door nationalisten, die overigens dag aan dag op nauwe voeling met het Zuiden aandrongen, voor scheuringmakers en vernietigers van de Belgische eenheid met woede uitgekreten.

En België geleek wel een heksenketel, waaromheen andermaal al het mooie leelijk en al het leelijke luidruchtig mooi werd verklaard. Hoe eruit te geraken ? - Door de verkiezing, dacht ieder. En men verwachtte dan ook een mooien kiesstrijd.

Hoe, immers, was de toestand ? De Kamer, die zulke belangrijke wetten te stemmen kreeg, die ons een nieuw belastingstelsel schonk, die over de toekomst van millioenen menschenlevens beschikte, was eene onwettige Kamer. Hare samenstelling kon niet worden geacht te vertegenwoordigen naar de juiste verhoudingen de gedachte van het land. Reeds vóór den oorlog was men van oordeel dat de 99 katholieken, de 45 liberalen, de 40 socialisten en de 2 daensisten, die in het Paleis der Natie aan den kant der Kamer van Volksvertegenwoordigers, 186 in getal, zitting hadden, geenszins het zuiver beeld van 's lands meening in zijne onderscheidene geledingen weergaven. Een beter stelsel van evenredige vertegenwoordiging zou daar reeds wijziging in hebben gebracht; vooral het meervoudig kiesrecht was eene vervalsching van de volksgezindheid. - Doch, nu kregen wij algemeen, enkelvoudig kiesrecht. Verheldering der zienswijze, aan het of onder het juk opgedaan, zoo op het engere vaderlandsch als op het meer algemeen sociaal gebied, zonder uitsluiting van wat een der gewichtigste vraagstukken was gebleken : het vraagstuk der talen, - verheldering, zeg ik, van inzicht zou op 16 November gelegenheid tot uiting vinden en kans tot verwezenlijking van ieders wensch en wil. Wij kregen algemeene verkiezingen, waar zelfs enkele vrouwen - voor Brussel een 1600 - die bijzonderen blijk van offervaardige vaderlandsliefde hadden gegeven, aan deel zouden nemen.

Ons werd, eindelijk na een jaar troebelheid, gelegenheid geschonken om, door ondubbelzinnige uitspraak, te komen tot de klaarheid, die vrede heet. En....

Hewel, neen, en ik voel het als iedereen, vooral na dezen daverenden sneeuwnacht en heel dezen huiverenden dag vol winterellende; neen, wij ontvangen deze gelegenheid niet of de eer en de vreugde, die haar bij logica toekomen. De kiesstrijd is doodsch geweest. Wel heeft de annexionistische partij der "Renaissance nationale" druk op den grooten trom gedonderd; wel heeft men - de eenige persoonlijkheid die werd geëxploiteerd - uit het geval Huysmans-Jamar partij willen trekken; wel heeft men getracht de activisten vooral tegen sterk-evoluëerende leden der rechterzijde uit te spelen : het is alles vergeefsch geweest....

Zijn wij dan onverschillig geworden aan alle ideëele belangen, gevangen als wij zitten binnen stoffelijken nood ? Of is, integendeel, iedereen zóó zeer doordrongen van het eigen politiek geloof, dan dat hij nog oog en oor zou hebben voor welke propaganda ook ?

Ik weet het niet. Ik weet alleen dat het een hondenweer is. Iedereen is vast overtuigd dat het een hondenweêr is. En daarom, misschien wel, blijft elke geestdrift achter....

Zondag, 16 November.

Meen nu maar niet dat ik blind zou zijn voor het fraaie gezicht van zon-op-sneeuw, al is het ongetwijfeld slecht voor de oogen. Meen zelfs niet dat het ploeteren door eene meter-hooge sneeuwlaag mij tot overdreven pessimisme

verleiden kan, al hou ik nu eenmaal niet van koude voeten. Maar geef toe dat voor menschen, die nauwelijks eene tramstaking achter den rug hebben, met geen ander gevolg dan dat de prijzen der plaatsen haast verdubbeld zijn, - geef toe dat het voor ons, Brusselaars, minder aangenaam is, naar eene kiezing te gaan waar men niet veel voor voelt, zonder tram, die er u op aanneemlijke wijze heenbrengt.

Want een eerste gevolg van het zuiver, algemeen en enkelvoudig kiesrecht is, dat er 's ochtends geen trams rijden. Een wattman is nu eenmaal ook een burger, zelfs in een land waar de wattwoman nog een mythe is. Ik heb dan ook vanochtend anderhalf uur geloopen door sneeuw, zij het dan ook sneeuw-met-zon, om aan te landen in een schoollokaal.... waar ik alleen Fransche kiesbriefjes heb gevonden. Ik heb gestemd, gij kunt wel raden voor wie, en ben vandaar gaan wandelen door sneeuwmodder, zij het ook sneeuwmodder-met-zon.

Gij weet dat wij sedert een paar maand reeds alle gedistilleerd ontberen moeten. Ook dat gebrek heeft op de verkiezing een allerellendigsten invloed gehad. Was de kiesstrijd al bijzonder-weinig geanimeerd, de kiesdag is het nog minder. Wáár is de tijd dat de onderscheiden "jonge wachten" zich moed inschonken bij enkele glaasjes alkohol, om elkander daarop met muilperen te begiftigen? Wáár de jaren dat zelfs graaf Woeste zijne eventueelen kiezers een kijkje gunde in het inspireerend glas ? Thans niets meer daarvan. De kiezers zien er nog wel erg geheimzinnig uit, maar alles behalve geïnspireerd. De "jonge wachten" deelen schaarsche papiertjes uit met bedriegelijke spreuken. Er worden wat borden omgedragen van diverse kleur en met diverse cijfers. En het is alles wat men

van de verkiezingen bemerkt.....

De avonden van verkiezingsdagen munten doorgaans uit door eene zekere trilling der atmospheer. Vanavond trilde de atmospheer vooral vanwege een lichten motregen die uw gezicht aansloeg als een natte poudre de riz. Geen volk op straat, of bijna geen. In de café's geen opgewondenheid, niets van den partijgeest die zich vroeger zoo luidruchtig lucht gaf in het stukslaan van pintglazen en zelfs van dure spiegelruiten. Van Belgische politiek geen spoor : wèl van gealliëerde politiek, in het drinken, namelijk, van Engelsche biertjes. Maar dit is geen specifiek-verkiezingsverschijnsel, want Engelsch bier is thans, naast Italiaansche vermouth en Fransch-Portugeesche pinard, bij ons alledaagsch-inheemsch geworden....

Zoudt gij mij willen gelooven als ik u zeg, dat ik mij verveel ? Ik begeef mij dan ook naar het Volkshuis, waar het doorgaans lollig is. Helaas, vandaag is het er niet lolliger dan op een anderen Zondag. Er is veel volk, dat veel eet en matig drinkt. Hier en daar een kandidaat, die misschien reeds Kamerlid is zonder het zelf te weten. Hij staat in een kringetje vrienden, en orakelt in stilte. Al is de stemming optimistisch - men zal op zijn minst vijftien zetels bijwinnen - toch blijft men heel bedaard. Resultaten worden eerst laat in den avond verwacht. Slechts één ding staat vast : de triumph van Kamiel Huysmans. Het dient gezegd : de gezellen van het Volkshuis, ook de zeer bezadigden, zijn van meening dat men principieel voet bij stuk moet houden. Het wordt bij Vandervelde geloofd dat hij partij koos voor Kamiel tegen Terwagne, niettegenstaande het geval-Jamar, en al is hij, Vandervelde, een Belgisch minister....

Ik ga naar de Patria-zaal, lokaal der katholieken, waar het koel is. De eerste resultaten zijn bekend : zij zijn voor de heeren ongunstig; heel wat zetels gaan naar de socialisten. Vijanden der Vlaamschgezinde politiek, geleid te Brussel, door dr. Borginon en pater Rutten, zijn onthutst : in sommige kieskantons telt de lijst dezer laatsten het dubbel getal stemmen van de andere, de Patrialijst. Het staat vast, dat de Brusselsche flaminganten een aantal katholieke zetels zullen redden. Daar die flaminganten voor het overige sterk democratisch getint zijn, heeft hunne verkiezing heel wat beteekenis voor de toekomst onzer politiek; zij bewijst een grondige wijziging in de gezindheid der landelijke bevolking; waren de flamingantisch-katholieke lijsten er niet geweest, dan zouden de socialisten in de aanstaande Kamer misschien de meerderheid hebben gehad....

Bij de liberalen - zij heeten thans : unie-liberalen, sedert de versmelting der meer behoudsgezinde met de progressistische fractie - heerscht de indruk dat, zoo er niet veel te winnen is - wat bij afschaffing van het meervoudig stelsel haast natuurlijk is, - er toch ook niet veel zal verloren worden. De uitslagen, voor Brussel bekend, zijn geruststellend. In geen geval zal de socialistische partij over eene meerderheid beschikken, die alleen-regeeren mogelijk maakt. Zij zal steun moeten zoeken bij de liberalen, die hunne matigende, hunne temperende rol van partij-der-rede zullen blijven spelen.

- "Als wij daar in willen toestemmen !", zegt een Kamerlid. "Want eene dupe van den toestand moeten wij niet worden".....

Maandag, 7 November.

Ik zit dit te schrijven in den laten nacht, na een dag van werkelijke gejaagdheid. Na de twee loome dagen van Zaterdag en Zondag eene opfrissching, maar die beklemt, omdat zij toch vol vragen is.

Biedt zij dan geene zekerheid ? Zij biedt er meer dan eene, maar plaatst ons tevens voor zóóveel nieuwheid, dat zij zelfs de triumphators van den dag, eenmaal de eerste roes voorbij, wel wat ontstellen zal.

Die triumphators van den dag zijn in de eerste plaats de socialisten. Zij hadden gerekend op een vijftien zetels meer : hun getal zou ter Kamer van 40 tot 55 aangroeien; sommigen dorsten op 60 zetels rekenen. Thans, op dit middernachtuur, blijkt het dat zij het tot 67 zullen brengen. Een tweede feit : de overwinning is vooral in het Vlaamsche land kenschetsend. De uitspraak van het volk is, te Antwerpen vooral, welsprekend; het heeft zich door ernstige woorden als défaitisme en bolsjewisme niet laten afschrikken; het schrikt niet af voor de aangeklaagde Vlaamschgezinde scheuringspolitiek. Wil dat zeggen dat het volk bolsjevisme, défaitisme en scheuringspolitiek aankleeft ? Moet men er niet eerder uit afleiden dat het deze gevaren voor denkbeeldig houdt ? Beteekent het niet, dat het eerst en vooral getrouw wil blijven, zonder afwijking, aan zijne socialistische en Vlaamschgezinde beginselen ?

De Vlaamsche Volkspartij, en zelfs de Frontpartij, kunnen eveneens van eene overwinning spreken. Zonder deze flaminganten zouden de Katholieken er nog een vijftal, zestal zetels hebben bij verloren. Thans, afgescheurde

flaminganten inbegrepen, zullen zij vermoedelijk hoogstens 80 zetels bezetten; merkt men op dat, zoogoed als gansch het Vlaamsche land door, de Katholieke candidaten het Vlaamsche minimum-programma zijn bijgetreden, dan kan zonder overdrijving gezegd dat vooral de Vlamingen, tot welke partij zij ook behooren, de grootste zege hebben thuis gehaald.

De grootste néerlaag is voor de nationalisten. De partij der "Renaissance Nationale" had waarlijk geen moeite ontzien : zij wist geen enkelen zetel te bemachtigen. Het bewijst hoe het volk over annexionisme denkt.

Vreemd is het geval van den gekozene der Oud-Strijders, de heer William van Remoortel. Oorlogsvrijwilliger en socialistisch advokaat, werd hij door de vereeniging der oud-soldaten zoowel als door de socialistische partij genegeerd, door de eerste omdat zij niet gediend waren van een politicus, door de tweede omdat deze politicus eene plaats had aanvaard op eene andere lijst dan de socialistische. Bezwarende omstandigheid was, dat de heer William van Remoortel opgetreden was als advokaat in het proces van het Duitsche blad "Le Bruxellois". Maar ook dat heeft de kiezers niet afgeschrikt; hun kandidaat kreeg genoeg stemmen om te gaan zetelen.... vermoedelijk naast de socialisten die hem hebben verketterd, maar wier getal hij met eene nieuwe eenheid versterken zal bij het stemmen over vraagstukken, die niet zuiver-militair zijn.

Met dat al zal de aanstaande Kamer vermoedelijk bestaan uit een linkerzijde, die 106 man sterk zal zijn, tegen een rechterzijde van een 80 man, hetgeen wil zeggen, dat, alle katholieke fracties samengenomen, deze partij nog een twaalftal man sterker zal zijn dan de socialis-

tische, maar deze met de liberale hulp toch nog zal kunnen rekenen op ruim 25 stemmen meerderheid.

Deze meerderheid is echter louter theoretisch. De tijd zal wel uit zijn dat nog bloot links tegen rechts wordt gekozen; meer en meer gaan wij een tijd tegemoet, dat een katholiek-liberaal centrum het tegen twee sterk-democratische vleugels zal hebben; inzake Vlaamsche politiek zal de constellatie zich nog anders voordoen; zoodat wij van nu af aan de stemkaart onzer komende Kamer wel kunnen vaststellen, maar die kaart zeker gansch anders dan in de vorige Kamer zijn zal.

Dat, hierbij, de uitslagen in de Kamer minder zuiver zullen zijn, en zeker bezwaard door het feit, dat de meerderheid van den Senaat katholiek blijft, kan ons voor talrijke gevallen van obstructie vanwege onze Eerste Kamer plaatsen. Niet echter voor langen tijd, aangezien de hervorming van den Senaat één van de voornaamste punten op de agenda der Constituante zal zijn. Meer en meer wint de idee veld, dat de Senaat dient te zijn een "Chambre des Compétences", een vergadering van bevoegden, en dus een soort van contrôle-organisme, waar de eigenlijke politiek slechts in de tweede plaats zou komen. Reeds een jaar geleden werd mij van socialistische zijde op dien weg gewezen, en zelfs de naam van aanstaande senatoren genoemd. De macht - nog geen overmacht - der uiterste linkerzijde kan hiervoor steun vinden bij de andere partijen, zoodat er voor dergelijke hervorming wel kans bestaat.

Dit alles (ik had het u al vroeger moeten zeggen) is nog toekomstmuziek; de einduitslagen zullen eerst morgenavond, misschien eerst Woensdagochtend bekend zijn. Toe-

komstmuziek dan ook wat kan gezegd over de eerstkomende regeering. De tegenwoordige is heden afgetreden : zij blijft echter "waarnemend", behalve wat den tot graaf verheven baron de Broqueville betreft. Nu vertelt men wel dat Vandervelde met de samenstelling van het nieuwe kabinet zou worden belast; de toekenning der portefeuilles zou, wat de socialisten betreft, wijziging ondergaan en natuurlijk aangevuld worden; de liberalen Franck en Masson zouden echter hun ouden post weer innemen; of Hymans aan Buitenlandsche Zaken kan gehandhaafd, is een gewichtige vraag. Van liberale zijde wordt daarentegen verzekerd, dat zal aangedrongen worden op het behoud der drie partijen in de regeering van het land, en dat Delacroix premier zou blijven..... Ik kan alleen herhalen : toekomstmuziek. Maar durf er echter aan toevoegen, dat ook aan eventueele behoudsgezinde leden van het aanstaande kabinet vanwege de verkiezingen grootere vrijheid zal toekomen.

Gij zult van mij niet vergen, dat ik u op dit late uur nog zou overladen met impressies. Gelieve, bid ik u, de opwinding, die in officieele en semi-officieele kringen, als daar zijn ministeries en café's, heerscht, zelf te fantazeeren. Maar neem hierbij in acht, dat wij een bezadigd volk blijken geworden te zijn, en dat de groote vreugd, evenals trouwens de groote teleurstelling, eerst voor morgen of voor overmorgen zullen zijn.

N.R.C., 20 November 1919.

DAGBOEK VAN DEN KIESPLICHTIGE II

Brussel, Dinsdag, 18 November.

Is onverschilligheid eene ongeneeslijke ziekte ? De socialisten hebben hunne victorie niet eens in het openbaar gevierd !

Weliswaar komt thans iedereen verklaren dat de verrassing waarlijk geene verrassing is. De katholieken, die sedert jaren verklaarden het zuiver enkelvoudig kiesrecht geenszins te vreezen, zeggen thans dat zij alles hadden voorzien; terecht wijten de liberalen hunne gevoelige vermindering eerst aan de afschaffing van het meervoudig stelsel, daarna aan de opslorping door de uiterste linkerzijde, opslorping die fataal als eene natuurwet is; de socialisten, zij, die eene vermeerdering van 15 zetels hoopten en haast het dubbele krijgen, doen een masker voor van nobele nederigheid en meenen dat de kiezers vooral door den tijdsgeest worden beheerscht.

Zij hebben gelijk, als men aan het woord tijdsgeest eene beperkende en Belgische beteekenis geeft. Die tijdsgeest, in zijn engeren-Belgischen zin, is voor het oogenblik paroxistisch. Misnoegdheid stuurt altijd naar het uiterste, en, zooals de schuld van den oorlog, of beter onze mindere geschiktheid tot den oorlog, aan de partij van den heer Woeste toegeschreven wordt, en het feit dat het vredesverdrag ons niet bracht wat wij verlangden, wordt geweten aan den heer Hymans en als weerslag aan zijne partij, zoo hoopt men graag dat de socialisten alles weer goed zullen maken. Het lijdt geen twijfel : bij gebrek aan partijtucht, tucht die blijkbaar alleen nog aan

de uiterste zijde bestaat, hebben vele wankelmoedigen en onvoldanen voor de socialisten gestemd. Voegt daarbij dat vele Vlamingen thans zeer bewust hun Vlaamsch-zijn boven hun katholiek- of liberaal-zijn stellen; dat anderdeels enkele katholieken van den ouden stempel thans alleen nog in het gematigd-liberaal programma voldoening vinden, en beiden aldus niet weinig versnippering en verwarring hebben teweeggebracht. En dan is het even waar dat de tijdsgeest de verkiezingen heeft beheerscht, als dat het waar is dat deze verkiezingen geene verrassing mogen heeten.

Waar nu die verkiezingen het land heenvoeren ?

Minister Edward Anseele heeft het met groote openhartigheid aan een confrère verklaard : "Mon ami, c'est la banqueroute d'un système qui commence !"

Doch zijn vriend Bertrand, socialistisch minister van State, voegt er als rem aan toe, wat mij reeds Minister Wauters verleden jaar, en toen hij nog geen minister was, zegde : voorloopig dient men zich bij verbetering en uitbreiding van de sociale wetgeving te houden, en bij nationalisatie van sommige nijverheidstakken, waar dit gaan kan zonder onteigening, zonder geweld. Het spreekt van zelf, dat thans niet kan gedaan worden aan scheiding van kerk en staat, aan afschaffing van congreganistisch onderwijs : vraagstukken, die eerst later aan de orde kunnen komen.

Waarna mij een katholiek Kamerlid komt zeggen : "gij weet wel dat er voor ruime sociale wetgeving bij ons eene belangrijke tegemoetkoming kan worden verwacht, die geenszins voor nationaliseeren van b.v. het Limburgsch kolengebied zou terugdeinzen."

Terwijl de liberale Paul Emile Janson schrijft : "wij zijn geneigd aan de socialisten te zeggen wat graaf Woeste zekeren dag den heer Beernaert toevoegde : "wij zijn het eens telkens als gij gelijk hebt". Hetgeen wil zeggen, dat de liberalen buiten het principieel-antiklerikaal standpunt, dat zij samen met de socialisten innemen, wel geneigd zijn evolutief na te streven wat sommige heethoofden revolutionair willen bereiken."

Deze vier uitspraken lijken wel heel goed op eensgezindheid, althans gedeeltelijke eensgezindheid. Wat scheidt : de middelen. Wat verwezenlijking in den weg staat : de personen. Kan men het over de middelen eens worden, worden inschikkelijke personen gevonden, dan kan er niets meer tegen eene nieuwe drieledige regeering meer zijn.

Het is zulke regeering, waar de drie hoofdpartijen in vertegenwoordigd zouden zijn,dat de meeste liberalen voor het oogenblik aanbevelen. Misschien zit achter die houding wel eenige vrees : eene uitsluitend-linkerregeering zou voor de burgerpartij, die er deel aan neemt en natuurlijk minderheid zou zijn, niet veel meer dan onmacht beteekenen; slechts theorethisch zou zij mede-regeeren, bedolven onder de wél-inschikkelijke, maar dan toch principiëel-collectivistische meerderheid die, naar het woord van Anseele, tot taak krijgt het oude systeem te liquideeren. De steun der rechterzijde zou in deze de liberale verantwoordelijkheid ten zeerste verlichten.

Is de rechterzijde tot zulken steun bereid ? Mr. Théodor stafhouder en katholiek Kamerlid, geeft hierop antwoord, - een antwoord dat zeker geenszins kan gelden als de uitspraak van gansch zijne partij, waar wel menschen

zouden te vinden zijn, die zelfs tegen een socialistisch-katholiek kabinet geen al te groot bezwaar zouden hebben; een antwoord echter dat men ook niet voor louter-persoonlijk moet houden, daar het letterlijk weergeeft wat mij nog geen week geleden de directeur zei van een katholiek blad, dat lang heeft gegolden voor het blad der rechter-regeering. De heer Théodor meent dan : "Wij moeten komen tot eene regeering "zonder", ik zeg niet "tegen" de socialisten. Zoo niet beteekent het den ondergang van het land.

Wij hebben eene politiek noodig die ruim rekening houdt met de eischen der werkende klasse, doch geen afstand doet van het autoriteitsbeginsel. En daar de met twintig zetels verzwakte, en verder verdeelde voormalige regeeringspartij niet meer bij machte is alleen te regeeren, zou zij wel naar de liberale linkerzijde kunnen knipoogen, om met hare hulp en evolutief het practische deel van het socialistisch programma te verwezenlijken, zonder van het "principe d'autorité" af te zien, zonder "abdiquer constamment régulièrement, irrémédiablement", zooals mr. Théodor het uitdrukt.

Wat uit dit alles volgen zal ? Hoe de regeering van morgen er uit zal zien ? - Eerst overmorgen zal van de samenstelling van een nieuw ministerie spraak kunnen zijn, en die samenstelling kon wel een paar weken duren. Zulk ministerie denkt ieder zich voorloopig naar eigen voorkeur. Men noemt alleen Vandervelde, men noemt ook Paul Hymans, en men noemt zelfs Renkin als aanstaande premier. Menschen, die niet van Vlaamsche politiek houden, werpen Poullet van de voorzitterszetel der Kamer, om er een liberaal, liefst Hymans, op te plaatsen.

Van dit alles denk ik voorloopig maar liever niets.

Al is het moeilijk te denken dat de Koning zich niet in de eerste plaats tot de socialisten zou richten, die dan toch de overwinnaars van den dag blijven....

Woensdag, 19 November.

Het is het oogenblik, dat wij schrijven, vijf uur in den namiddag. Hewel, de kiesplichtige, de arme kiesplichtige, die nu vier dagen door sneeuw en modder, door water en wind heeft geploeterd, - de onzalige kiesplichtige, die journalist is, ziet zich nog steeds voor zijne moeite niet beloond.

De definitieve uitslag der verkiezing is nog niet bekend, althans niet in zijn geheel. En dat is de schuld van den heer Van de Walle. De heer Van de Walle - het is misschien noodig, dat ik u dit mededeel - de heer Van de Walle is een stelsel, en dat stelsel is er een van evenredige zetelverdeeling. Het is als dusdanig niet jong meer, en het wordt sedert lang voor het beste gehouden. Daarom juist wordt het ditmaal voor het eerst toegepast. Met het gevolg, dat het verwarring heeft gesticht, vertraging heeft berokkend, en op dit late namiddaguur belet, dat wij weten, hoe het eigenlijk zit met de vertegenwoordiging van Oost-Vlaanderen in onze Staten-Generaal.

Wij kunnen het, weliswaar, gissen, en dat gissen zal wel geen vergissen zijn. Dat gissen brengt ons zelfs niet veel meer dan de zekerheid, dat wij ons reeds gisteren niet zoo heel erg hadden vergist. Sedert gisteren immers is er maar ééne verrassing meer : de "Renaissance nationale" krijgt, dank zij het stelsel van den heer Van de Walle, tóch een vertegenwoordiger. Iemand, die naast mij

zit, noemt dat "eene stem uit het graf." Misschien kan deze Renaissance-stem ook wel eene geboortestem zijn : men kan nooit weten !

Ziehier trouwens hoe, naar alle waarschijnlijkheid, de komende Kamer er naar de partijsterkte uit zal zien : 78 katholieken (waaronder ruim de helft authentieke en probate flaminganten), 67 socialisten (waaronder ook al een flinke strijdend-Vlaamsche minderheid), 33 liberalen, 2 personen die aan den geest van wijlen de gebroeders Daens blijven gehoorzamen, 2 oud-strijders, 2 mannen van de frontpartij, 1 vertegenwoordiger der middenstanden, die in den laatsten tijd zoo heldhaftig tegen de nieuwe alkoholwet hebben gestreden, en eindelijk de heer Brugmann, die voor de Belgische Renaissance opkomt (waaruit men niet afleiden moet, dat deze partij eene historische partij is).

Het is alles wat ik u voor vandaag heb mede te deelen. Morgen, met uw welgevallen, en in afwachting dat wij weten hoe België voortaan wordt geregeerd, zullen wij van deze nieuwe Kamer, voor zoogoed het gaat, eene physionomische studie ondernemen.

N.R.C., 21 November 1919.

DAGBOEK VAN DEN KIESPLICHTIGE III

Brussel, Donderdag, 20 November.

De liefelijkheid van een dagboek als dit ligt in de schakeeringen. Men zou het welgevallig kunnen noemen : variaties op een bekend thema. Het thema is : de socialistische overwinning. De variatie ligt in het toontje hooger of lager, waarop het thema wordt ingezet. Gisteravond nog kwoteerde men den triumph met het cijfer 26, als vermeerdering van het aantal socialistische Kamerzetels. Heden klinkt het lied een viertal tonen hooger : het laatste cijfer, dat nog steeds niet geheel officieel is, bedraagt thans 30, zoodat de Kamerverhouding komt te zijn : 70 sociaal-democraten, tegen 71 katholieken en 35 liberalen. "Een ding is zeker : wij blijven de sterkste groep der Kamer", meende Zondagavond senator Dupret. Het blijkt thans, dat die meerderheid slechts één stem bedraagt.

Het belet niet, dat het thema, het socialistisch zegethema, gisteren in mineur dreigde over te slaan. Iedereen dacht, vooral in de partij : nu krijgen de lui natuurlijk de meerderheid in de regeering. Het was opgevallen, dat de Koning het allereerst Vandervelde bij zich ontboden had. Ik weet uit heel goede bron, dat men in het Volkshuis reeds de ministerieele portefeuilles, zoo niet aan het uitdeelen, dan toch aan het toedenken was. Voor wetenschappen en kunsten was er bijvoorbeeld strijd tusschen Destrée en Kamiel Huysmans. Toen men daar vernam, dat deze laatste in een interview had verklaard : "De regeering ? Wij willen er niet van weten ! Oppositie-spelen is tevens prettiger en dankbaarder. Laten de burgerpartij-

en het maar onder mekaar schotelen : wij stellen er ons mede tevreden, de fijnste brokjes naar ons toe te halen !"

Men weet nog niet algemeen in de socialistische partij, wat een pince-sans-rire Kamiel Huysmans is : gisteren hebben, tot een stuk in den namiddag, tengevolge van deze verklaring, een zeker getal gezellen met een lang gezicht geloopen. Tegen den avond heeft zich die ontijdige lengte tot een bevallig ovaal aangerond : de partijraad was samengekomen, en had besloten, de medewerking van de democratische fracties der burgerpartijen voor het opstellen van een regeeringsprogramma te vragen. Leidt daar niet al te spoedig uit af, dat de socialisten mede, en voor het deel, dat hun getalsterkte toekomt, aan 's lands beheer deel zullen hebben : de beslissing van den partijraad dient eerst nog aan het algemeen partijcongres onderworpen, en dit heeft eerst op 30 November plaats. Aan den uitslag van die consultatie twijfelt echter niemand, zelfs niet de vrienden van Kamiel Huysmans. Zoodat zoo goed als vaststaat, dat wij weêr een nationaal-drieledige regeering krijgen, maar natuurlijk volgens nieuwe verhoudingen (in plaats : 6 + 3 + 3, zou het kunnen : 5 + 5 + 2 worden), en mits geen onverwachten tegenstand komt van liberalen en katholieken. De eersten komen eerst Maandag, de tweeden nog later samen om den toestand te bespreken, zoodat het zeker nog ruim veertien dagen duurt vóór wij te weten komen wie ons lot in zijn handen krijgt.

Aldus voor het verantwoordelijke deel van onze uitvoerende macht. Gisteren beloofde ik u, de nieuwe wetgevende macht te monsteren, en ik doe het ten uwen behoeve gaarne.

Daar zijn, om te beginnen, een aantal Kamerleden, die wij niet terug zullen zien. Van de meesten zal men de

afwezigheid nauwelijks bemerken. Sommigen echter zal men missen, niet zoozeer omdat zij zooveel plaats innamen, of zooveel gerucht maakten - hun deel was in de besprekingen bescheiden - men kende ze echter als volmaakt eerlijke lieden, en het zal u niet verwonderen als ik zeg, dat niet al onze Kamerleden onvoorwaardelijk als dusdanig te loven zijn.

Onder deze verdwijnende "honnêtes hommes" noem ik in de eerste plaats de liberalen Lamborelle en Persoons. In gunstige omstandigheden ware de eerste door zijn schranderheid en zijne verscheidenheid, zijne werkzaamheid en - ik herhaal het - zijn eerlijkheid, een eerste-rangsfiguur geworden. Hij was in zijne partij één der weinigen, die inzag van welk belang het Vlaamsch programma was. Zijn anti-activisme had aan de echtheid en hechtheid van zijn overtuiging doen twijfelen; het anti-activisme belette niet, en ik kan het bij persoonlijke ervaring bevestigen, dat dr. Lamborelle de idee der vervlaamsching van de Gentsche Universiteit getrouw was gebleven, waar een aantal andere liberale volksvertegenwoordigers, die voor den oorlog als flaminganten bekend stonden, die vervlaamsching uit den booze waren gaan beschouwen, - eene kortzichtigheid, die in de uitslagen der verkiezing misschien hare genezing vindt.

Dr. Persoons, als Lamborelle geneesheer, had niet meer dan Lamborelle dit geneesmiddel noodig. Wetenschappelijk stevig in zijne meeningen, was hij één der mannen, waar het liberale flamingantisme het meest op rekenen mocht, - een man uit één stuk, zooals ze in tusschenpartijen doorgaans te zeldzaam zijn. De enorme diensten, die hij onder de bezetting aan zijne Lokersche medeburgers bewezen heeft

hadden meer dankbaarheid verdiend, ten bate van de waarde en waardigheid der Kamer.

Staat het geschreven, dat wij heden vooral dokters zullen betreuren ? Aan de rechterzijde verdwijnt Dr. Borginon, waarvan het onnoodig is, ook hier, de zuiverheid der inzichten te roemen. Van die zuiverheid is hij het slachtoffer. Zoodra hij bemerkte, dat de Brusselsch-Katholieke Kamergroep niet dan met dubbelzinnigheid het minimum-programma aanvaarden zou - "vrijheid voor iedereen" was in deze een fopperij, - aanvaardde hij, die ruim zeventig jaar oud is, de opdracht, eene nieuwe Vlaamsch-demokratische partij te stichten. Die partij behaalde 45 duizend stemmen, die aan de Katholieken te goede zijn gekomen en die, ware die Vlaamsch-democratische lijst niet voorgedragen geworden, naar den uitersten linkervleugel van de Vlaamsch gezindheid of naar de socialisten zouden zijn gegaan. De opoffering van Dr. Borginon én aan de Vlaamsche, én aan de katholieke gedachte, werd niet beloond. Hij had zich op zijne lijst met eene derde plaats tevreden gesteld : slechts de twee eerste kandidaten kwamen er door; het stelsel-Van de Walle beroofde Dr. Borginon van zijn zetel, - zooals de heer Van de Walle zelf een slachtoffer van zijn stelsel werd.

Daarmede verdwijnt de naam Borginon nog niet van de lijst der Belgische volksvertegenwoordigers : een neef van Dr. Borginon, met name Mr. Hendrik Borginon, is een der drie afgevaardigden van de frontpartij, die hoogergemelden linkervleugel der Vlaamsch-gezindheid in ons Parlement zullen uitmaken. Ik ken dezen jongen man als een zeer intelligent, zeer geestdriftig, en zelfs beleidvol leider. Zal hij erin slagen de woede der overige Kamer

van zijn partij af te leiden ? Want die woede is te verwachten, en van de andere flaminganten heeft de frontpartij niet steeds en in alles steun te hopen. Het valt trouwens op, dat, onder de nieuwe Vlaamsche gekozenen in het algemeen, maar heel weinig bekende namen voorkomen. Het getal kiezers op de gezamenlijke Vlaamsche scheuringslijsten bedraagt niet minder dan 113 duizend : zij zijn niet vertegenwoordigd, zooals men het had verwacht. Ik zal hier niemand veroordeelen vóór ik hem heb gehoord: misschien openbaart zich onder de onbekenden, die ineens op het Vlaamsche podium komen, de geniale leider, die er nooit te veel is. Reeds heb ik echter Vlamingen ontmoet, die smalend het woord "arrivist" op de lippen hadden. Ik heb hun doen opmerken, dat arrivist een zeer aanneemlijk rijm voor Kamerlid is; een arrivist, die zijn doelwit bereikt, geeft trouwens blijk van practisch vernuft : voor een Kamerlid een waardevolle eigenschap, vooral als zij op de eigen eerlijkheid geen al te dikke schaduw afwerpt. En verder was er wel eenige moed toe, op dit oogenblik de rol van zondebok te gaan spelen, - een moed, die misschien aan meer-bekende figuren ontbrak. En verder ....., ja, ik beken het, dat ik niet goed begrijp, welke aantrekkingskracht een Kamerzetel kan bezitten.

De socialistische groep, zij wordt versterkt door beter-bekende protagonisten. Ik noem in de eerste plaats twee confrères : Louis Piérard en Franz Fischer. Piérard heeft onder den oorlog lang genoeg in Holland verbleven, dan dat ik mij verder met presentatie inlaten zou. Hij is een veelzijdige enthousiast, die vooral de eigenschappen van den goeden reporter bezit. Als socialist heb ik

hem niet te beoordeelen : hij is voor 't oogenblik onder de nationalisten van zijn partij. Franz Fischer is het, naar ik meen, met minder uitdrukkelijkheid : misschien omdat hij zooveel ouder is dan Piérard. Minder-krachtdadig, minder-intelligent is hij zeker niet; als wethouder van de groote voorstad Schaerbeek heeft hij blijk gegeven van een groot inrichterstalent. In de Kamer zal hij zeker niet misplaatst zijn. Onder de nieuwe Vlaamsch-socialistische collega's zal hij er den jongen Bouchery aantreffen, vertegenwoordiger voor Mechelen, luitenant van Kamiel Huysmans en benjamin van het nieuwe parlement; van hem, als van den Antwerpenaar Eekelers , zegt men niets dan goed. Het spijt mij, dat ik ze niet genoeg ken om dat gunstige oordeel te bevestigen.

Laat ik u, om te sluiten, nog mededeelen, dat de eindelijk-gekende, uitslagen voor den Senaat den katholieken minder gunstig zijn dan men aanvankelijk had gedacht : zij verliezen 14 zetels, terwijl de liberalen er 4, en de socialisten de 10 overige winnen. De provinciale senatoren dienen nog aangewezen. Zonder hen bevat de Eerste Kamer op dit oogenblik 42 katholieken, 32 liberalen en 19 socialisten. De antinomie tusschen Kamer en Senaat blijft derhalve bestaan.

N.R.C., 23 November 1919.

DAGBOEK VAN DEN KIESPLICHTIGE IV

Brussel, Vrijdag, 21 November.

Ik geloof dat het stilaan tijd begint te worden, dit dagboek voor enkele etmalen te sluiten. Wij kennen de samenstelling van Kamer en Senaat. De samenstelling der Regeering is ons nog een geheim. Ik deelde u echter meê, dat de oplossing van dat geheim nog wel tot na 1 December op zich kan laten wachten; krijgen wij ze voor onzen Sinterklaas, dan mogen wij ons gelukkig achten. Wat intusschen gebeurt, weten wij niet. Men noemt dat : onderhandelen. Wat u over de onderhandelingen verteld, dat niet vooral op gissingen zou berusten ? Voorwaar, ik zeg het u, laat ons dit dagboek voorloopig sluiten....

Na, nochtans, enkele laatste nieuwtjes te hebben naverteld. En om te beginnen met de vóórlaatste : het heet dat Vandervelde van geen regeeren-met-de-rechterzijde meer weten wil; en het staat vast, dat Devèze leider der liberale voorwacht, zijne partij liefst buiten de regeering houdt. Dit alles eischt, tot het behoud van helder inzicht, een recapitulatie :

Théodor, katholiek, wil eene regeering zonder de socialisten, waarin hij vermoedelijk niet ongenegen zou zijn, liberalen te ontmoeten;

Kamiel Huysmans, socialist, zegt eene regeering te wenschen waar de socialisten buiten zouden blijven. Devèze liberaal, wil socialisten en katholieken samen laten begaan, en zichzelf de arbitraal-kritische rol voorbehouden;

Paul Emile Janson, eveneens liberaal, is voorstander

van een drieledig kabinet, maar onder leiding van den katholiek Delacroix;

Vele leden der rechterzijde schijnen ook wel zoo'n drieledig ministerie te wenschen, maar dan met Renkin aan het hoofd, daar Delacroix hun waarschijnlijk niet katholiek genoeg is;

Enkele liberalen treden de drieledig-kabinetsidee bij, maar met Paul Hymans als leider;

Eindelijk : de socialistische partijraad, over het hoofd heen dan van Vandervelde (voor zoover deze denkt als men beweert), is bereid de hand te reiken aan de meest-democratische elementen der twéé andere hoofdpartijen, - en schijnt geen verdere voorkeur te koesteren wat betreft den aanstaanden premier.

- Uit dit alles blijkt, dat wij vermoedelijk weer eene nationale regeering tegemoet gaan, maar dat deze nieuwe "union sacrée" een grondslag zal moeten zoeken, die minder dan de vroegere vat geeft tot kritiek. Wat het eergisteren afgetreden ministerie kenmerkt, is geweest een gebrek aan een goed-omlijnd, waarlijk uitvoerbaar programma. Is zulk een programma voor het nieuwe drieledig kabinet te vinden ? Stellig, als men in het oog houdt dat de toekomende Kamer eene Constituante is, een Parlement dat als eerste opdracht de herziening der grondwet heeft (en het evenwicht dat in de nieuwe Kamer heerscht lijkt daar uitstekend voor geschikt), daarbuiten alleen begrootingen en hoogstdringende ontwerpen zal te bespreken hebben, en uiteengaan zal - misschien reeds over een jaar - zoodra het zijne herzieningsrol zal hebben gespeeld. Waarna wij nieuwe verkiezingen krijgen, die de tegenwoordige samenstelling natuurlijk onderst te boven gooien.

Eene regeering dus uit drie partijen, met een vast omschreven, practisch-demokratisch karakter, vóór eene Kamer.... waarvan de heer Poullet vermoedelijk geen voorzitter meer zijn zal.

Ik zeg : vermoedelijk. De meeste Fransch-Belgische bladen spreken met heel wat meer stelligheid, omdat de heer Poullet zich tot het flamingantisme heeft bekeerd. Zijn die bladen katholiek, dan vervangen zij hem door Carton de Wiart, zijn ze liberaal, dan noemen zij Hymans of Mechelynck als zijn opvolger; zijn ze socialistisch, dan noemen zij Bertrand als zijn opvolger. Wat mij betreft, ik zal maar geen keus doen, overtuigd dat het tot niets zou dienen....

Ziedaar hoe de zaken staan. Als allerlaatste nieuws kan ik u nog melden dat Vandervelde met Anseele, Wauters en.... Kamiel Huysmans heeft geconfereerd. Terwijl de Koning, buiten den Staatsraad, ook Paul Emile Janson en Jules Destrée heeft gehoord. Wat men uit beide feiten moet afleiden, kan ik u waarlijk niet zeggen....

N.R.C., 24 November 1919.

HULDE AAN VERHAEREN

Vóór een schitterende menigte heeft heden-namiddag in den Senaat de verheerlijking plaats gehad van de nagedachtenis des dichters Emiel Verhaeren. De koning, de koningin en prins Leopold hebben er aan deelgenomen. Het halfrond der zaal en de tribunes waren stampvol. De meeste leden der regeering waren tegenwoordig, al wat naam heeft in de diplomatiek, in de politiek, in de wetenschap, de letteren en de kunst.

Onmiddellijk achter de koninklijke familie kwamen de socialistische ministers Vandervelde en Destrée; dan de dichter Henri de Regnier, lid der Académie Française in het rijk gebloemd ambtsgewaad.

Het borstbeeld des dichters stond op een voetstuk met de nationale kleuren. Ongesteldheid verhinderde mevrouw Verhaeren tegenwoordig te zijn.

Minister Destrée heeft de eerste redevoering gehouden, en den op een tragisch oogenblik door den dood aan de menschheid ontvallene gekenschetst als meer levend dan ooit. De liefde, door hem nagelaten, en die in alle gemoederen weertrilt, is zóó groot, dat spreker aan anderen de taak liet haar omvang en haar waarheid te bepalen, en zich er toe beperkte één enkel aspect ervan aan te wijzen, namelijk de hartstochtelijke innigheid, waarmee Verhaeren zijn geboortegrond, onzen Vlaamschen grond, heeft liefgehad. De minister noemt enkele der eerste werken en haalt eenige bewonderenswaardige regels aan.

Henri de Régnier repte van de vriendschap, welke hem

aan Verhaeren bond en constateerde dat Verhaeren's meesterschap door ieder is erkend. De tijd had geen vat op zijn gaven gehad, lange jaren van productie schenen nog voor hem weggelegd. Zijn dichterlijke vrienden voorspelden hem onder elkander een leeftijd als van Victor Hugo en met rustigen tred zagen zij ook hem naar de toppen van den roem stijgen. Niet toevallig komen die namen bijeen. Er is een overeenkomst, welke Hugo en Verhaeren bijeenbrengt - samen schitteren zij in eenzelfde straling van nationalen roem.

Minister Brand Whitlock heeft de reeks redevoeringen besloten. Na het rouwbeklag van het Amerikaansche volk te hebben overgebracht, heeft hij verklaard, wat ook de Amerikanen in Verhaeren's gedichten vinden : het Vlaamsche land met de roodbedaakte huizen, de Kanalen en de Schelde, de nijvere steden en nog zooveel meer dat schoon is en schilderachtig. Verhaeren wekt het geweten zijner lezers op, terwijl hij ons het eigen leven doet kennen, en ook den tijd waarin hij leeft. Een dichter hoort niet enkel aan zijn land, hij behoort de gansche wereld - daarom heeft het Amerikaansche volk met heel het Belgische voor hem zoo'n warme genegenheid. De poëzie van een volk doet het helderste der volksziel kennen en de Amerikanen vonden dat bij Verhaeren en hebben in dezen Belg iets gevonden dat overeenkomst had met wat een van hunne grootsten, namelijk Walt Whitmann heeft gegeven. Deze twee zijn broeders door de gedichten, beider werk is vol optimisme, goedheid en kracht.

Met voordrachten is de plechtigheid geëindigd.

De koning biedt heden een middagmaal aan de vertegenwoordigers van Verhaeren's familie.

Morgen zal Carton de Wiart in het parlement verzoeken zich aan de gebrachte hulde aan te sluiten.

N.R.C., 20 Januari 1920.

GEORGE MINNE IN DE GALERIES GIROUX TE BRUSSEL

De kunsthandel G. Giroux te Brussel heeft het op zich genomen tiendaagsche exposities in te richten. Zij worden gehouden in twee kleine kamers en een ietwat grootere zaal van het handelshuis en deze zaal en kamertjes worden betiteld met den weidschen naam van Galleries Georges Giroux, verkort - waarom niet in dezen tijd, waarin men ook voor de kunst zoo weinig momenten over heeft ? - in het sybillijnsche en onwelluidend glijdend G.G.G.

Dit alles is op zichzelf al weinig bizonders, en niet de moeite waard om erover te spreken. Zelfs de weidsche naam; te Brussel, vlak aan het zoo grootsche gestyleerde park, in de Rue Royale - het past er zoo bij.

Doch ongewoon is dit : deze exposities worden van beteekenis in onze Belgische kunstbeweging. De heer Giroux is een ondernemend handelaar. Hij durft. En hij heeft flair. Hij richt tentoonstellingen in, waar men het werk te aanschouwen krijgt van de meest vooruitstrevende kunstenaars - met min of meer gevestigden naam. Nu al James Ensor en George Minne. Straks Oleffe, Jefferys, Gustave de Smet. Deze laatste zal op deze manier, nadat hij zoo'n rijke evolutie doormaakte in het verder vooruitstrevende Nederland, zijn eigen vaderland weer binnengeloodst worden.

In het herlevend België beteekent dit dat de G.G.G. het rendez-vous wordt, zoo niet van de mecenassen, althans van de estheten en de artisten en dat deze exposities kleine gebeurtenissen worden in het stille kunstleven

van Brussel, van België. Zei ik niet, dat de heer Giroux flair heeft ? "Het" publiek zal wel volgen, en de koopers ook.

Een gebeurtenis was alvast de expositie van het werk van James Ensor. Voor velen was deze retrospectieve tentoonstelling van het werk van dezen grooten vernieuwer, een openbaring. Zelfs voor de officieele kunstbeoordeelaars en steuners ? Het is mogelijk. Zeker toch is het, dat zij heden over Ensor het "dignus es intrare" hebben uitgesproken en niet minder dan drie werken van hem aankochten voor de openbare musea, waanonder een "Het verontwaardigde masker", tegen 40,000 frank. Dertig jaar heeft Ensor gewacht op deze officieele erkenning. Dat zijn verjongende kracht ten slotte ook daar naar waarde wordt geschat, ligt het aan het nieuwe hoofd van het ministerie voor kunst, den kunstgevoeligen Jules Destrée ? Ik zou 't wel gelooven. Hij was er bij toen de schilder door zijn geestgenooten gehuldigd werd bij een feestbanket, en toen Ensor zijn rijke woord uitsprak : "Tous nous sommes jeunes, ou nous le deviendrons". De aanleiding tot de officieele erkenning is toch te zoeken in de expositie van de G.G.G.

* *
*

Op het oogenblik exposeert er George Minne, de Gentsche beeldhouwer, ook in Nederland zoo gunstig gewaardeerd, zoozeer naar waarde geschat dat hem even voor den oorlog aldaar een hoogst eervolle officieele betrekking werd aangeboden.

Een jongere, ook hij, deze vijftiger. Een figuur echter van minder cosmopolitischen aard, maar dieper dan Ensor. Ook bij hem is de strijd om het nieuwe, de eeuwige strijd, die in de kunstontwikkeling van het menschdom steeds doorgaat om de algemeen blijvende gedachten en gevoelens, die het menschdom doorwoelen, in steeds andere vormen uit te drukken. Hier wordt echter de strijd gevoerd zonder de luidruchtigheid van den woesten Ensor, die zijn critici nagelde aan het kruis van zijn spot. - Dit is geen beeld : Fétis hangt er werkelijk aan, op een paar gekleurde teekeningen van Ensor. Minne heeft zijn strijd - en het was een geweldige - gevoerd buiten het straatgewoel, in de stilte van de eenzaamheid, strijd tegen zijn levenservaringen, tegen het academisme, tegen zijn omgeving, tegen zichzelf. Deze man, die, als geboren van den Gentenaar, van natuur stug en stoer is, werd de geslotene , de gekrenkte, die zijn leed draagt binnen in zich en het tot verpuring van het eigen wezen aanwendt. In zijn werk is hij gegaan van de strenge natuurstudie naar de meest geestelijke interpretatie.

Ik zal het niet ontkennen. In de grootste spanning ben ik opgetrokken naar deze tentoonstelling. Minne verbleef gedurende den oorlog in Engeland. Hoe zou de oorlog op zijn temperament hebben ingewerkt ? Zou hij verder geëvolueerd zijn ? Zou zijn evolutie consequent zijn doorgegaan ? Zou hij, niets anders dan de meeste Belgische kunstenaars, in zijn werk een weerstoot ondergaan van den oorlog ?

Er was op de expositie haast geen beeldhouwwerk dat ik niet al kende van voor den oorlog. Dat was een ontgoocheling, en een groote. Doch er was ook een verrassing

en het bleek mij al dadelijk dat ik geen ongelijk had te onderstellen dat een wereldschokkende gebeurtenis als wij nu hebben door-leefd, geen enkel werkelijk groot artist in zijn wezen en zijn uiting onberoerd kon laten !

Er was dus eerst het oude werk. Maar hoe blijft het nieuw ! Men kon het nu weer rustig bekijken zonder zijn impressie te laten schenden door de banale woorden, die men er om spreken moet als men het bekijkt bij collectionneurs.... In de openbare musea hebben wij weinig gelegenheid om dit werk te zien : terwijl in Duitschland musea er een heele zaal hebben aan toegewijd, bleven in zijn eigen land de museumpoorten er voor nog steeds gesloten.

Hier waren weer de teere beeldjes, monumentaal groot, gesloten, overvloeiend van rijpe emotie, van innig lijden, van rustige beschouwing - vast in hun vormvereenvoudiging en vol van rijke vlakverdeeling. De natuur wordt erin als 't ware vereenvoudigd en het menschelijk lichaam schijnt gerekt en in linksche gebaren opgesteld. Maar wat een buitengewoon rijk rythme van vlakken en lijnen - ook in de verwrongen stellingen van het lichaam, wat voert dit de expressie tot een hooge kracht op. Want Minne zoekt geenszins de "mooie" lijn, het balanceerend evenwicht, de klassieke schoonheid en de gemakkelijke bewondering. Er ligt een wonderbare, moeilijk te verklaren macht in de beelden van Minne - in die geknielden, die links en rechts stijf buigende, in zijn Man met den Wijnzak, en zijn Vrouw uit het bad tredend, in zijn Zuiger en zijn Strijdenden, in zijn heerlijke Na de Zonde. Er is voor den gewonen mensch wanverhouding tusschen de vormen, en gebrek aan een onderwerp. Voor den onbevooroordeelde - ik zeg niet eens voor den kenner - maar voor

hem, die zien kan als een kind en frisch kan staan met ontvankelijk gemoed voor alles, als voor een ontdekte nieuwheid, is hier voor den bevoorrechte een vroom gebaar, een zacht neigen van de romp, die meer zeggen dan elke expressieve gelaatsuitdrukking, er is in deze gewrongen figuren genoeg natuur om niet geheel buiten de werkelijkheid gerukt te worden, en genoeg afwijking van de natuur, genoeg verlies van de verbizondering, om van de werkelijkheid weggenomen te worden, en te komen tot een zuiver artistiek meescheppen.

Dit is beeldhouw-kunst van een die evenwicht heeft en controle houdt op zijn zielebewegen. Een kunst die massa's groepeert in de ruimte en ons gevoel van volkomenheid bevredigt. Deze figuren beantwoorden aan de wetten van hun eigen lichamelijkheid. Zij dragen om zich een atmosfeer van teere onstoffelijkheid en zij zijn bovendien oprecht werk van een artist die het leven heeft doorproefd.

Daaronder is de Reliekdrager wel niet de meest technisch rijke voorstelling, doch de wèl-sprekendste : de jongelingsfiguur knielt, en heft in haar beide groote handen het koffertje met den schat naast het neigend hoofd : er is aan de heele figuur van de voeten tot de uitgestrekte duimen geen vlak, geen lijn, geen beweging, geen onderdeel, dat niet meegaat in het rythme van het eerbiedig heffen.

Daaronder is ook de vrouw en twee kinderen : de vrouw gebogen over de kinderen op haar schoot; een groote ééngehouden massa vol verscheidenheid en van een intense droefheid.

Daar is ook dat fijne Na de Zonde : de beide geknielde figuren van man en vrouw, waar in elk onderdeel spreekt

van de wrangheid der gesmaakte vrucht.

De mensch, die zulke "geestelijke" kunst maakt bewijst ook de "natuur" te kennen. Zijn bekende Mansbuste was hier weer. Daarin is de doorgezette Vlaamsche techniek van een Paul de Vigne. Het nec plus ultra van de ingespannen natuurstudie, die de aders onder de huid ziet zwellen en elke spier voelt werken.De man met den gewrongen stierennek : de stoerheid zelf, beeld geworden. Toen Minne voor den oorlog dit model herhaaldelijk "bewerkte" dachten wij : dit is een aanloop tot een geweldigen sprong, wacht maar tot hij straks de natuur loslaat.

Is de sprong nu gebeurd, gedurende den oorlog ? Is dit de verrassing, waarvan ik zooëven sprak ? Neen, zou ik zeggen. De verrassing, uiterlijk beschouwd, is... dat Minne uit Engeland gekomen is met een tweehonderdtal teekeningen, alle gemaakt in de tijdspanne van een jaar. Een keur ervan werd hier tentoongesteld. Voor wie de evolutie van Minne heeft gevolgd, is zijn teekenen niet iets geheel nieuws. Hij teekende aanvankelijk wel meer, al was het dan ook hoofdzakelijk illustratief werk, passend bij het literair werk van dien anderen Gentenaar Maeterlinck, van Emile Verhaeren en in Van Nu en Straks. De verrassing, innerlijk beschouwd, is dat de spanning, waaruit het groote werk komen moet, gedurende de lange oorlogsjaren aangehouden heeft, en alleen in andere richtingen naar uiting zoekt. Deze teekeningen, kleine en heel groote, zijn iets geheel eigens en suggestioneeren op een bizondere wijze. De onderwerpen ? Soms een aktstudie, een hoofd, een Christus, meestal de vrouw en het kind : "la Vierge et l'Enfant". De verhouding van moeder en kind: ze lijkt bij poozen tragisch, bij poozen zeer innig ver-

trouwd, de moeder heft het kind met een reddend gebaar, zij sluit het tegen zich aan, schijnt het weer in zich te willen opnemen, in haar naakt lichaam, in het doek, dat ook haar omsluit. Natuur en vizie. Realiteit en droom tegelijk. Modern tot het uiterste en dan toch weer aansluitend bij Cimabue en Giotto. Gedrongenheid en losheid. Massa-beelding en sterke lijnenrhythmiek. Een wonder van gratie en teere emotie. Een beweging van een ziel-in-nood, een verwezenlijken - althans een poging tot verwezenlijken - van het vervloeide in de diepe sub-conscientie van een scheppend genie. Een worstelen van een ziel, die zich straks redden gaat naar de regionen van hooge schoonheid.

N.R.C., 6 Februari 1920.

DE VLAAMSCHE WETSVOORSTELLEN

Brussel, 6 Februari.

Door Vlaamsche Kamerleden zijn in den laatsten tijd een paar wetsontwerpen ingediend welke, indien ze aangenomen worden, het Vlaamsche volk, geleidelijk en gedeeltelijk althans, moeten redden "uit den pletmolen der verfransching", zooals Prof. Aug. Vermeylen het eens uitdrukte, en opheffen uit den vernederenden toestand van moreele slavernij en economische alsook intellectueele achterlijkheid, waarin het sedert ongeveer 90 jaren verkeert.

Het eerste ontwerp betreft de vervlaamsching (lees : vernederlandsching) der Gentsche Universiteit; het tweede regelt nogmaals het gebruik van het Nederlandsch als ambtstaal in de Vlaamsche landstreek.

Het is niet de eerste maal, dat het voorstel tot vervlaamsching der Gentsche Rijksuniversiteit in de Kamer komt. Reeds vóór het uitbreken van den oorlog was het, in de afdeelingen, besproken geworden en, zoo alle voortekens ons niet bedrogen, waren de Vlamingen van de eindzege in deze verzekerd. Hetzelfde voorstel, dat oorspronkelijk o.m. ook nog de onderteekening droeg van de heeren Anseele en Franck, nu onderscheidenlijk minister van Openbare Werken en van Koloniën, werd onlangs - men zal het zich herinneren - nogmaals ingediend door de katholieke Kamerleden mr. Frans van Cauwelaert (Antwerpen) en Huyshauwer (Gent) (1) en reeds gisteren in de secties der Kamer onderzocht. Bondig samengevat, bepaalt het, dat "ter Hoogeschool van Gent, de lessen in de Nederlandsche taal zullen worden gegeven", dat de Fransche leergan-

gen en practische oefeningen geleidelijk zullen vervangen worden door Nederlandsche en dat alle nieuwe vakken, die na de aanneming van wet op het leerplan der universiteit komen, onmiddellijk in het Nederlandsch gedoceerd zullen worden. Volgens een der artikelen van het wetsvoorstel wordt naarmate het Nederlandsch onderwijs ontstaat, den thans aangestelden professoren en docenten verzocht hunne lessen in de Nederlandsche taal te geven . In geval zij verkiezen voort te gaan in het Fransch te doceeren, wordt naast den Franschen een nieuwe Nederlandsche leergang ingericht, doch met het afsterven of aftreden van den in 't Fransch doceerenden hoogleeraar vervalt dan ook zijn leergang. Verder voorziet het wetsvoorstel de stichting, aan de Gentsche Universiteit, van eene afdeeling tot opleiding van mijningenieurs en eene hoogere landbouwschool met het Nederlandsch als voertaal.

Voor een buitenstaander moet het een onbegrijpelijk iets zijn, dat, waar Tsjechen, Croaten en vele andere volken van Centraal en Zuid-Oost-Europa, zelfs reeds vroeger binnen de grenzen van het Oostenrijksche staatsverband, hooger onderwijs in de moedertaal mochten genieten, den Vlamingen in het vrije België dit onbetwistbaar natuurrecht nog steeds onthouden wordt.

Een tiental jaren geleden woonden wij het bij, dat een paar hoogleeraren der Fransche Universiteit te Gent, in den loop van een debat de thesis verdedigden, dat het Nederlandsch als wetenschappelijke taal niet bestond en de Vlamingen dus geen recht hadden op een eigen hooger onderwijs ! Vermoedelijk wisten deze hooggeleerde heeren niet eens, dat er in Holland ook nog eenige Universiteiten

bestaan. Nu hebben de vijanden van het Vlaamsche volk het toch al zoover gebracht, dat zij de noodzakelijkheid van het oprichten van een Vlaamsche hoogeschool niet meer durven te betwisten; alleen verzetten zij zich nog "met den moed der wanhoop" tegen de vernederlandsching van wat zij hoogdravend noemen "le flambeau de la culture latine" en trachten zij de meening te verspreiden, dat, bij een eventueele vernederlandsching de fakkel in kwestie dadelijk door een soort Verkade's nachtpitje zou vervangen worden.

Het hoofdargument door de Vlamingen aangehaald ten voordeele der vervlaamsching van de "Gentsche" hoogeschool is wel het volgende : waar in België twee Rijksuniversiteiten bestaan (Gent en Luik), de eerste in Vlaanderen, de tweede in het Walenland gelegen, en de gelijkheid der beide landstalen niet alleen in rechte maar ook in feite moet worden toegepast, is het toch maar billijk, dat het onderwijs aan de in Vlaanderen gelegen Rijksuniversiteit van Gent gegeven, den Vlamingen ten goede kome.

Door de tegenpartij wordt er vaak geschermd met het zoogenaamde recht der minderheden. Hierop wordt door de Vlamingen geantwoord, dat voor hen, die zich wenschen af te zonderen van hun volk nog steeds de mogelijkheid openstaat om hooger onderwijs in en door de Fransche taal te genieten aan de Rijksuniversiteit te Luik, de Katholieke Universiteit te Leuven en de Vrijzinnige Hoogeschool te Brussel, zoodat er, na de vernederlandsching der Gentse Universiteit nog steeds 3 Fransche Hoogescholen tegen 1 Nederlandsche blijven bestaan.

Bij de laatste verkiezingen werd het probleem van de al of niet vervlaamsching der Gentsche Universiteit

op de duidelijkste wijze gesteld en door de grootste meerderheid der Vlaamsche kiezers in bevestigende zin beantwoord. Het Vlaamsche volk wil dus de vervlaamsching van Gent.

Gisteren kwam het wetsvoorstel Van Cauwelaert in de afdeelingen der Kamer en mocht er een goed onthaal vinden. De vele onthoudingen, welke zich bij de stemming in de secties voordeden, wijzen er op, dat tal van Kamerleden, die vroeger tegen de vervlaamsching waren gekant zich nu niet meer, uit schrik voor het kiezerskorps, in dien zin durven uitlaten. Ook vele Waalsche volksvertegenwoordigers onthielden zich en zullen waarschijnlijk bij de eindstemming in de Kamer, dezelfde gedragslijn volgen, zoodat het wetsvoorstel er aldus, al zij het met een betrekkelijk kleine meerderheid, toch doorkomt.

Een paar leden der Frankiljonsche tegenpartij, de heeren Mechelynck en Buysse, Kamerleden voor Gent, hebben het noodig geoordeeld een tegenontwerp in te dienen, waardoor de Fransche Universiteit te Gent behouden en eene volkomen nieuwe hoogeschool in eene andere stad, vermoedelijk te Antwerpen, gesticht zou worden, doch het valt te voorzien, dat er voor dit ontwerp, met alle kracht door de Vlaamsche Kamerleden bekampt, geene meerderheid zal te vinden zijn.

Zekere anticlericale Fransch-Belgische bladen stelden het onlangs nog voor, doch zonder veel succes, alsof de vernederlandsching der Gentsche Hoogeschool alleen maar door katholieke Kamerleden zou worden verdedigd.

Niets is minder waar. De Vlamingen, zonder onderscheid van partij, weten dat het hier te doen is, niet om eene clericale of een anti-clericale hervorming, maar om

de bevestiging van een volksrecht en het zal wel voldoende zijn hier de namen over te schrijven van den liberalen Franck, minister van koloniën, Royers, Homans en Neven, de socialisten C. Huysmans,Doms, De Schutter, Eekelers , Bouchery en zelfs den Waal Demblon, de gekozenen der Frontpartij en Christen-Democraten : Borginon, De Beuckelaere,Maes, De Clercq en Van Opdenbosch, die zich allen op de uitdrukkelijkste wijze ten gunste van het wetsvoorstel Van Cauwelaert-Huyshauwer verklaarden, om de onjuistheid dezer bewering te bewijzen.

Ook van het wetsvoorstel tot gebruik van het Nederlandsch als ambtstaal in de Vlaamsche gewesten kan hetzelfde gezegd worden, daar het de onderteekening draagt der heeren Pussemier, Van Cauwenbergh, Claes , Colaert (katholieken), Royers (liberaal) en Doms (socialist). Het zou mij te ver brengen, hier uitvoerig over dit laatste voorstel uit te weiden.

Voor dit maal meen ik met het volgende résumé te kunnen volstaan : In de provinciën Antwerpen, Oost- en West-Vlaanderen, Limburg, de arrondissementen Leuven en Brussel (de stad Brussel en de gemeenten Brussel, Anderlecht, Molenbeek, Etterbeek, St. Gillis, Elsene, St. Joost-ten-Node, Laken en Schaarbeek uitgezonderd) moeten alle officieele stukken, uitgaande van de staats-, provincie- en gemeentebesturen in het Nederlandsch gesteld zijn; ook de bestuursbriefwisseling met particulieren, staats-, gemeente- en andere besturen moet in het Nederlandsch geschieden. Te Brussel en omstreken moeten alle berichten tweetalig en de briefwisseling met particulieren of besturen in het Nederlandsch zijn, als deze het verlangen.

Vermoedelijk zal de bespreking van deze voorstellen

aanleiding geven tot tal van incidenten, naar den aard van die, waaraan men ons in de Belgische Kamer reeds gewoon heeft gemaakt en zal er een groot anti-Vlaamsch vuurwerk afgestoken worden bij de interpellatie-Hubin over de maatregelen, welke de regeering voornemens is te treffen om de activistische en orangistische propaganda, die tot de ontwrichting der nationale eenheid leidt, tegen te gaan en te beteugelen, welke interpellatie op 17 Februari gesteld werd.

N.R.C., 9 Februari 1920.

DE ANTI-VLAAMSCHE INTERPELLATIE

Brussel, 18 Februari.

Buiten scheen gisteren het heerlijkste voorjaarszonnetje dat men zich droomen kan en was de zoele lucht zwanger van de gekste "lentesotternijen", een echt Mardi-gras-weertje, zooals de Brusselaar het ieder jaar voor zijn Karnaval wenscht te hebben; al was het ditmaal zonder officieele optochten of andere stoeten, een paar vroolijk-spelende muziekgezelschappen en wat groepjes grillig gegrimeerde en slordig aangekleede marollenbengels niet te na gesproken.

Toch heerschte er een Karnaval-atmosfeer over Brussel, dat zoo grootsteedsch en als geblaseerd wil doen en in wezenlijkheid een stad is vol traditie en oud-Brabantschen zwaren luidruchtigen levenslust. Op de boulevards liepen de menschen te hoop voor de café's, waar strijkjes speelden bij opgeschoven ramen en was het een zoeken, min of meer onrustig en onbewust, naar iets sensationeels, dat het door burgemeester Max verboden bezoek van den geliefden prins Karnaval gedeeltelijk kon vergoeden.

Was er geen Karnaval in de stad, in de Kamer werd de grappigste klucht vertoond, welke wij daar sedert jaren mochten bijwonen. Het Waalsche Kamerlid Hubin interpelleerde de regeering "over de maatregelen welke zij zinnens is te treffen om de activistische en orangistische propaganda, die tot de ontwrichting der nationale eenheid leidt, tegen te gaan en te beteugelen". Nu is iedere ondervraging door den heer Hubin niet per se gelijk te stellen met de vertooning van een variété-

nummer, maar deze was dat stellig en zeker. Veertien dagen geleden reeds was ze officieel aangekondigd, zoodat de interpellant en zijn vrienden over veel tijd hebben mogen beschikken om hun arsenaal van anti-Vlaamsch debatmateriaal aan te vullen. In de parlementaire wandelgangen, in de redactiebureaux der Fransch-Belgische bladen, ging het gerucht, dat iets ongehoords, iets formidabels op til was en de Vlamingen leelijk in het gedrang zouden komen. Men hoopte de katholieke Vlaamsche Kamerfractie, met Van Cauwelaert en Poullet aan het hoofd en de Frontpartij in het nauw te brengen en zoo niet volkomen te verslaan en voortaan tot machteloosheid te doemen - wat, gezien de macht der Vlaamschgezinden, onmogelijk is - dan toch in elk geval, vooral op parlementair gebied, te verzwakken.

Niets van dit alles heeft zich verwezenlijkt. Uit de telegrammen zal het den lezers der N.R.C. reeds bekend zijn, dat de aanvallen van den heer Hubin zoo onbesuisd en zijne afwijkingen op het gebied der buitenlandsche politiek zoo onbehendig waren, dat de Vlamingen niet alleen zonder moeite het ongegronde zijner bewijsvoering wisten te doen uitkomen, maar dat, o wonderlijke teekenen des tijds, de anti-Vlaamsche interpellant, die zich letterlijk heesch had geschreeuwd, door den Waalschen Kamerpresident Brunet, en den eerste-minister Delacroix, die toch nooit blijken van Vlaamschgezindheid, maar wel van het tegendeel heeft gegeven, op de meest nadrukkelijke wijze werd afgekeurd.

De Vlamingen - en het is vol beteekenis dat allen, zoowel katholieken als socialisten en fronters ditmaal eensgezind optraden - hadden een meer methodischen aanval

verwacht en de noodige maatregelen getroffen om desnoods tot een parlementairen tegenaanval over te gaan, een voorzorg, die weldra overbodig bleek, daar de tegenpartij in haar eigen strikken verward geraakte en verder door de regeering werd afgemaakt.

Toen zochten de vrienden van Hubin hun redding in den kreet : "Vive la France !" waarop door hen, die van activistische en orangistische propaganda werden beschuldigd, geantwoord werd met.... "Leve België !"

Men vraagt zich af, hoe Franskiljons en Walen van de regeering meenden te mogen verwachten, dat deze de interpellatie met sympathie zou hebben begroet, daar zij reeds innerlijk verdeeld is - de heeren Franck, minister van koloniën, en Poullet, minister van spoorwegen, hebben het Vlaamsche programma onderschreven - en vroeger al het openen van rechtsingang weigerden tegen "Ons Vaderland", het blad der Vlaamsche Frontpartij, of, zooals deze laatste zich wel eens noemt, het Verbond der Vlaamsche nationalisten, dat dagelijks zelfbestuur voor Vlaanderen eischt.

Toch zou de nederlaag van Franskiljons en Waalsche socialisten slechts gedeeltelijk zijn geweest - en in de onbetrouwbare Kamerverslagen der Brusselsch-Fransche pers tot een sukses vervormd geworden - had de heer Hubin zich niet op het gladde ijs der buitenlandsche politiek begeven. Het begon met het verwijt aan den heer Van Cauwelaert, dat deze medewerker is aan de "Haagsche Post", wat aanleiding gaf tot een storm van interrupties en een volslagen krakeel. Hubin, vermoedelijk denkend dat hij de Kamer mee had, ging nu, niettegenstaande het aanhoudend rumoer, verder, en meende te moeten gewagen van

het sturen van een telegram door de Koningin der Nederlanden aan von Bissing (ter gelegenheid der opening van de voormalige Vlaamsche Hoogeschool te Gent *) en den aftocht der Duitsche troepen door Hollandsch-Limburg, wat hem een afkeuring door den Kamerpresident en een orde-motie van den "premier" op den hals haalde. Na Hubin's onbekookte uitvallen tegen Nederland te hebben gewraakt, legde de eerste minister de volgende verklaring af : "De Belgische regeering voert onderhandelingen met Nederland in vriendschappelijken geest. Wij hopen spoedig de Kamer den uitslag van deze onderhandelingen mede te deelen. Er kan, door den langdurigen oorlog, wel eens wrijving ontstaan zijn tusschen onderdanen van verschillende naties, maar wij leven in eendracht en vriendschap met al onze naburen, ook met Nederland." Deze woorden van den heer Delacroix werden op de meeste banken toegejuicht en besloten op waardige wijze het eerste gedeelte van een interpellatie, die Dinsdag 24 Februari zal worden voortgezet en bestemd was den Vlamingen een gevoeligen slag toe te brengen en ook Nederland nog meer "verdacht" te maken, dan het reeds, dank zij de "Nation Belge" en het "Comité de politique nationale" bij de Fransch-sprekende Belgische bevolking is, doch waardoor juist het tegenovergestelde is bereikt van het resultaat, dat èn de interpellant èn zijne anti-Vlaamsche vrienden ervan hadden verwacht.

---

*) H.M. heeft geen ander telegram gestuurd dan een van dankbetuiging voor een telegram van hulde, tot Haar gericht door de hoogleeraren der Gentsche Hoogeschool,

die bij het Eeuwfeest den stichter Koning Willem I dankbaar gedachten. - Red.

N.R.C., 19 Februari 1920.

"L'INTERPELLATION ORANGO-ACTIVISTE"

Brussel, 26 Februari.

Dat men nooit geloof mag hechten aan parlementaire beloften, heb ik heden alweer, tot mijn schade, ondervonden.

Er was, in de Kamerzitting van Dinsdag j.l., besloten geworden de interpellatie-Hubin Donderdag voort te zetten en, ten einde niet te veel te vergen van de welwillende aandacht der lezers van de N. Rott. Ct. en het gevaar te ontloopen van in nuttelooze herhalingen te vervallen, had ik, met het doel een compleet overzicht van de besprekingen te geven, mijn brief tot heden uitgesteld. Helaas, hetgeen gebeurde had ik moeten voorzien : onze honorabelen hadden het zóó druk met het debat over het vrouwenkiesrecht - dat herhaaldelijk in een allergemoedelijkst koffiepraatje ontaardde - dat er heden geen tijd meer overbleef om aan de voortzetting der ondervraging Hubin te denken.

Toch loont het nog wel de moeite - vooral nu ik de officieele teksten der in de zitting van Dinsdag uitgesproken redevoeringen onder de oogen heb - eenige woorden aan het tweede bedrijf van dit tragisch-komisch politiek spel, dat "ondervraging betreffende de orangistische en activistische propaganda" heet, te wijden.

Ook ditmaal, evenals op dien eersten onvergetelijken Karnaval-Dinsdag, was er voor de tweede phase van de door de anti-Vlaamsche bladen aldus bestempelde "interpellation orango-activiste" buitengewoon veel belangstelling, zoowel van de zijde van het publiek - en niet het minst van het Vlaamsche - als van de parlementsleden

zelf. Een uur voor de opening der deuren, welke toegang verleenen tot de openbare tribune, stonden reeds lange rijen op-sensatie-beluste menschen in het lentezonnetje te wachten, en in de Kamer heerschte weer dezelfde zwoele atmosfeer van den voorgaanden Dinsdag.

De Vlaamsche groep was er "au grand complet", een prachtige verzameling van stoere, ernstige koppen met, op eene uitzondering na, die van den droog-komischen, sceptischen Kamiel Huysmans, rustige hoopvolle blikken; de Walen, vooral de socialisten onder hen, nonchalant neergezeten en schijnbaar onverschillig; de Franskiljons, de ware vijanden der cultureele ontvoogding van het Vlaamsche volk, erg in de weer, druk-pratend en gesticuleerend, met een spotlach om de lippen, waaruit minachting voor Vlaanderen en de Vlamingen sprak.

Nadat de voorzitter lezing had gegeven van een dankbetuiging van den heer Poincaré, op een hem door de Belgische Kamer toegezonden telegram van hulde, - is het niet toevallig dat alle zittingen waar Vlaamsche belangen besproken worden met een hoeratje voor Frankrijk aanvangen ? - kwam de heer Delacroix, voorzitter van den ministerraad, aan het woord. Zijn verklaring was kort, zakelijk en tamelijk behendig. Waar hij het over de naar Nederland uitgeweken activisten had, liet hij het voorkomen alsof deze aldaar samenzweren met Belgische oorlogswoekeraars en leveranciers van den vijand.

"In Holland bestaat, aldus de heer Delacroix - en ik schrijf dit letterlijk uit het officieel beknopt Kamerverslag over - bestaat wat men gemeenlijk noemt : "Het huis der bannelingen." Wij hebben niemand verbannen, doch er is in Holland een kern van uitwijkelingen, die

zich aan het gerecht van hun land onttrekken. Aan hunne zijde staan diegenen die, tijdens de bezetting, met den vijand heulden : de lieden (sic) van den Raad van Vlaanderen. Er zijn er ook die met den vijand handel dreven. Allen bezitten geldmiddelen; 't is de prijs van hun verraad of van hun handel met den vijand. Zij spelen hun ware rol wanneer zij aan revolutionnaire actie voortdoen, welke onze instellingen in gevaar zou stellen." (sic).

De eerste minister betreurt het ten zeerste dat de oud-strijders - bedoeld zal wel zijn de "Vlaamsche" oud-strijders - vatbaar blijken voor de separatistische idee en hij voegde hieraan als bliksemafleider nog de volgende mooie belofte toe : "aan de oplossing der taalkwestie zal ik uit al mijne kracht arbeiden."

De Vlaamsche oud-strijders die tot nu toe wel gefeest, gelauwerd en gedekoreerd werden, maar vruchteloos op een meer tastbaar bewijs der nationale erkentelijkheid wachten, weten wat ze aan dergelijke holklinkende parlementaire frases hebben. De minister belooft uit al zijne macht aan de oplossing van het talenvraagstuk mede te werken, maar hij begrijpt niet dat het Vlaamsche volk zich met deze belofte niet meer kan tevreden stellen. De laatste oorlogsjaren, het bittere lijden van de Vlaamsche soldaten aan den IJzer, hebben de maat tot aan den rand gevuld. Ik zelf, en duizenden Vlaamsche jonge mannen met mij, hebben aan den lijve gevoeld wat het beteekent deel uit te maken van een leger in wier schoot de schromelijkste verkrachting van het éérste recht dat een mensch bezit, door de hoogere overheid oogluikend werd goedgekeurd en zelfs in zekere gevallen openlijk bekrachtigd. Steeds tot het hoogste offer bereid werden zij gestraft,

naar het beruchte houthakkerspeloton der Orne, het kamp te Auvours, het rotsen-eiland Cézembre verbannen of in de gevangenis van Fresnes, waarvan de huidige socialistische minister van justitie Vandervelde verklaarde dat het een hel was, opgesloten, alleen maar omdat zij het waagden Vlamingen te zijn, omdat zij weigerden Fransche identiteitskaarten te onderteekenen, omdat zij zich, tijdens de exercitie, in het Nederlandsch durfden "nummeren" !

Minister Delacroix heeft geen woord gezegd over de maatregelen welke de regeering zinnens is te treffen om deze martelaren in hunne eer te herstellen, de schuldige officieren te straffen en de herhaling van dergelijke feiten te voorkomen; hij heeft zich ook wel gewacht, als een waarborg voor de toekomst, lezing te geven van de wetteksten, welke, in het belang der taalrechten van het Vlaamsche Volk, sedert 1830 door de Belgische regeering werden ingediend, om de eenvoudige reden dat de regeering nooit iets uit eigen beweging of rechtvaardigheidszin heeft toegestaan.

De volgende spreker was het jonge kamerlid der Frontpartij Borginon. In striemende bewoordingen schetste hij het onhoudbare van den toestand der Vlamingen aan het front en werd - in tegenstelling met het onthaal dat steeds zijn partijgenoot Maes te beurt valt - zeer aandachtig aangehoord. Alleen de heeren Devèze en Crick, twee oud-officieren die nooit in de loopgraven zijn geweest, waagden het nu en dan eens te onderbreken, doch werden door den h. Borginon op eene allervermakelijkste wijze in het zonnetje gezet.

Ook de heer De Grève, katholiek, eveneens een oud-

strijder, was niet minder raak en krachtig, maar de grootste attractie van deze zitting was wel de rede van Kamiel Huysmans. Op zijn gewone, zakelijke, kalme wijze, zonder zich te laten afleiden door nevenbeschouwingen of interrupties, drong hij tot de kern van de interpellatie door.

"Voor mij, verklaarde hij - en ik neem alweer mijn toevlucht tot het officieele verslag - beteekent orangisme de vereeniging der Vlaamsche provinciën bij Nederland. En activisme beteekent samenwerking met den bezetter. Ik beschouw niet als activisme het streven naar een federatief België, want anders zouden vele leden dezer Kamer activisten zijn. Ik overdrijf niet als ik zeg dat het orangisme dood is en dat het activisme, door de verdwijning van den bezetter, ook dood is".

Waarop de heer Braun, burgemeester van Gent, van Duitsche afkomst, geboren Waal, "Flamand de cœur" en vurig Franskiljon, de zoo onverwachte als potsierlijke vraag meende te moeten stellen : "Kent gij den Vlaamschen liedjeszanger Hullebroeck ?"

"Zeker, ken ik hem, antwoordde Huysmans, en hij verdedigt die gedachten (bedoeld is het orangisme) niet. Men vergist zich wanneer men denkt dat iemand, die de samengaande ontwikkeling van sommige zijden eener gemeenschappelijke beschaving verdedigt, zoodoende een deel van België aan Nederland wil zien afstaan. Hullebroeck is integendeel voorstander van het behoud der Belgische eenheid. Hij heeft trouwens in Holland gezongen ten voordeele van de Belgische geïnterneerden en van onze soldaten aan 't front.

"Men verwijt Nederland vele dingen. Maar tijdens den oorlog bevond het zich tusschen hamer en aambeeld, tus-

schen Duitschland en de Entente. Ik koester dankbaarheid jegens Nederland omdat het gedurende de eerste maanden van den oorlog aan meer dan één millioen Belgen gastvrijheid heeft verleend.

In 1915 waren er nog 720.000 Belgen in Nederland; te Bergen-op-Zoom nam de stad zeven maal meer vluchtelingen op dan zij inwoners telde. Ik weet dat men den Nederlanders verwijt onze vluchtelingen te hebben uitgebuit; men mag niet veralgemeenen, want vast staat het dat Belgen ook landgenooten hebben geëxploiteerd.

Ik blijf erkentelijk jegens Nederland voor hetgeen dit land deed voor onze vluchtelingen; laat ons niet vergeten dat in Juli 1917 de lasten van Nederland reeds 22 millioen gulden bedroegen. De gouverneur der provincie Luik heeft zijn erkentelijkheid jegens Nederland in hartelijke bewoordingen uitgedrukt.

De heer Van Belle - : Zij hebben de waarde van hunne guldens verhoogd.

De heer Huysmans - "Tegenover de onderbreking stel ik de hulde van den gouverneur van Luik".

De heer Anseele, minister van Openbare Werken - : Ik stem er mede in voor de stad Gent.

Daarop bewees de heer Kamiel Huysmans dat hij voorstander gebleven is van de indeeling van het leger in Vlaamsche en Waalsche regimenten, weerde hij nog een paar speldeprikken van zijne vrienden Piérard en Hubin af en werd er besloten de interpellatie voor heden te schorsen. Aldus eindigde deze bespreking, waarbij de Vlamingen meester bleven van het terrein, een voordeel dat Dinsdag a.s. wel eens het uitgangspunt van een offensieve beweging hunnerzijds zou kunnen worden.

N.R.C., 28 Februari 1920.

NA DE INTERPELLATIE-HUBIN

Brussel, 11 Maart.

Eindelijk - en het is heusch niet te vroeg voor de goede faam van ons parlement en het Belgische volk - zijn wij van het parlementaire anti-Vlaamsche spook, dat gedurende zes lange kamerzittingen onder onze "honorabelen" en ook wel wat onder ons, journalisten, heeft gehuisd, verlost. Het waren zes alleraardigste voorstellingen, zoo grappig en karikaturaal-vermakelijk als men ze maar zelden in een of ander Brusselsch boulevard-theater kan bijwonen, zes voorstellingen die er zonder twijfel geenszins toe hebben bijgedragen om België's naam in het buitenland en ook.... in het binnenland, en vooral in het Vlaamsche binnenland, veel nieuwen luister bij te zetten. Reeds dadelijk na het openen der bespreking, van de eerste kamerzitting af die aan deze interpellatie gewijd werd, bleek het dat de heer Hubin en zijn partijgenoot Piérard - in Nederland niet onbekend - over geen bewijsmateriaal beschikten. De Vlamingen die slagvaardige vertegenwoordigers tellen als de heeren Helleputte, Van Cauwelaert, Kamiel Huysmans, enz., hadden het al heel gauw gemerkt zoodat het pleit direct als gewonnen kon worden beschouwd en het dan ook bleef tot het einde toe.

Als men bedenkt dat de "interpellation orango-activiste" reeds weken vooruit was aangekondigd geworden, dat de anti-Vlaamsche bladen der hoofdstad de groote trom hadden geroerd en gewaagd van zekere verpletterende documenten, die spoedig zouden bekend worden gemaakt, als men gehoord heeft van de "formidable machine de guerre

anti-flamingante", welke in voorbereiding was en alles op hare baan moest vernietigen, als men gelezen heeft de tallooze insinuaties aan het adres van de loyaalsten onder de Vlaamschgezinden, en het eindelijk bijwoont dat de Kamer tot het stemmen beslist van een motie, waarbij het activisme, dat met de Duitschers verdween, afgekeurd wordt.... zestien maand na zijn overlijden, vraagt men zich af of het wel noodig was daartoe zooveel roering in den lande te brengen. Overschat de Kamer dusdoende ook niet de macht van het doode, reeds halfverteerde lichaam ? Of is ze bewust van het aandeel dat ze te dragen heeft in de schuld aan het ontstaan van het activisme ?

Oud-minister Helleputte, een der leiders der rechterzijde, die, tijdens den oorlog, in Havre, als minister van Openbare Werken, met zijn collega's Van de Vyvere en Poullet, voorstander was van de indeeling van het Belgische IJzerleger in Waalsche en Vlaamsche regimenten, heeft het Woensdagochtend, met een lachend gezicht gezegd : "Was het Vlaamsche vraagstuk in 1914 opgelost geweest, vóór het uitbreken van den strijd, nooit zou de overweldiger hier het veld gevonden hebben waarin hij het zaad van het activisme kon uitstrooien," en niemand die het waagde - was het omdat de heer Helleputte zoo vriendelijk weet te glimlachen ? - hem tegen te spreken.

En, nu de Kamer weer eenigszins tot rust is gekomen stelt men zich onwillekeurig de volgende vragen :

Heeft Hubin iets bewezen buiten het feit dat hij geen bewijzen had ?

Zijn Hubin en Piérard er in geslaagd Nederland en Neêrland's Koningin te bezwadderen zooals zij het getracht hebben te doen ?

Is het prestige waarop de Vlaamsche voormannen mogen bogen door deze interpellatie verminderd ?

Zijn voornoemde heeren interpellanten er in geslaagd tweedracht te zaaien onder de Vlamingen ?

Werd de rust van het land door hun optreden bevorderd ?

Is de positie der tamelijk zwakke regeering, innerlijk verdeeld voor wat de talenkwestie betreft, door deze ondervraging sterker geworden ?

Is er ook maar iets, om 't even wat, veranderd of verbeterd ?

Op deze vraag alleen kan het antwoord bevestigend luiden, althans wanneer men zich op het standpunt der Vlamingen en niet op dit van de heeren Hubin en Piérard plaatst. Eens te meer hebben de Vlaamschgezinden bewezen dat het goede recht zelfs voor oneerlijke argumenten niet wijken moet, eens te meer hebben zij aan de Walen kunnen uiteenzetten hoe onhoudbaar zekere taaltoestanden in het leger, het bestuur, het gerecht, het onderwijs, voor de Vlamingen - de meerderheid van België's bevolking - zijn. Eens te meer ook is gebleken, méér dan vroeger, vóór 1914, hoe groot en sterk den eendrachtszin onder de Vlamingen aller partijen is. De katholiek Helleputte en de socialist Huysmans hebben ieder op zijne beurt het bestaansrecht van de kleine frontpartij verdedigd al verklaarden zij ook zich niet met het hoofdpunt van haar program : "Zelfbestuur voor Vlaanderen, binnen het Belgische staatsverband" te kunnen vereenigen en dàt beteekent al heel wat als men weet hoezeer de Frontpartij in de officieele kringen wordt geschuwd en belast met al de zonden van het activisme.

Het activisme is dus nogmaals afgekeurd geworden door al de leiders der Vlaamschgezinden in het Parlement. Van Cauwelaert, Helleputte, Huysmans deden het op de uitdrukkelijkste wijze en verklaarden zich zelfs tegen de bestuurlijke scheiding der twee landsdeelen. Van Waalsche zijde, waar nochtans separatisten zijn, als Troclet, Piérard, Destrée, Branquart, is geen verklaring van dien aard gekomen. Meer nog, de heer Branquart, Kamerlid voor Soignies, heeft tijdens de bezetting activistisch-getinte artikelen gepubliceerd in L'Avenir Wallon en Le Pays Wallon. De heer van Cauwelaert liet o.m. een exemplaar van Le Pays Wallon zien, waarin het proza van den heer Branquart opgenomen was, doch de Walen beweerden nooit iets van dergelijke artikelen te hebben gehoord, Brauquart ontkende ooit aan activisme te hebben gedaan en, na een geweldig kabaal werd de bespreking gesloten. Het was dan ook maar best, dat het daarbij bleef.

Waar deze interpellatie in het teeken van het vage, het onduidelijk-aangewezen en niet-bewezene stond, en toch reeds tot dergelijke scènes aanleiding gaf, vraagt men zich af, wat het worden moet, wanneer het wetsvoorstel tot Vervlaamsching der Hoogeschool te Gent, een duidelijk omschreven hervorming dus, of de wet op het gebruik van het Nederlandsch (Vlaamsch) in bestuurszaken en de daarbij verwachte belangrijke amendementen, of ook nog de amnestiewet ten voordeele van de gestrafte frontsoldaten en de activisten, wier onbaatzuchtigheid bewezen is, in deze zelfde Kamer ter bespreking zullen komen !

Voor de vernederlandsching der Gentsche Universiteit belooft het een strijd zonder genade te worden. De heringerichte Hoogeschoolcommissie is nu weer volop aan

het werk getogen, groote volksvergaderingen worden voorbereid en de gemeente- en provincieraden aangezet tot het uitbrengen van wenschen ten gunste der vervlaamsching van deze Hoogeschool. Ook in de Kamer onder de parlementsleden, wordt er systematisch gewerkt en "bewerkt".

Gisteren nog werd mij door een der leiders van de Katholieke Vlaamsche Kamerfractie verzekerd dat een 20-tal Waalsche katholieken zich bij de eindstemming van voornoemd wetsontwerp zullen onthouden; ook enkele socialisten zouden, vermoedelijk op aandringen van den heer Kamiel Huysmans, een gelijksoortig besluit hebben genomen, zoodat de aanneming van het ontwerp hoegenaamd niet uitgesloten is op voorwaarde evenwel dat het manoeuver der Vlamingen tot het einde toe behendig blijve.

Het is treurig hier te moeten constateeren hoe weinig zekere liberale gekozenen uit het Vlaamsche land den volkseisch begrijpen en aan het hoofd van het intellectueele Vlaanderen, den democratischen weg opgaan, maar toch zijn namen als deze van de heeren Franck (Antwerpen), minister van koloniën, Homans (Turnhout), Royers (Antwerpen) en Neven (Hasselt) lichtpunten in de duisternis.

N.R.C., 12 Maart 1920.

HET ZESDE GROOT-NEDERLANDSCHE STUDENTEN-CONGRES TE LEUVEN

Brussel, 23 Maart.

Weet ge 't nog mijn vriend - die nu ergens in een Hollandsche provinciestad een moeilijk bestaan moet leiden, omdat gij Vlaanderen te lief hebt gehad - weet ge 't nog hoe wij, die zelfs pas eenige jaren tevoren, de studiebanken hadden verlaten, in geestdriftige sympathie en hoop op Vlaamsche "leute" het vijfde Groot-Nederlandsch Studentencongres bijwoonden, dat, in den aanvang der Aprilmaand van het jaar '14, te Gent, onze geboortestad, bijeenkwam ? Weet ge nog, hoe buitengewoon hartelijk de verbroedering met Noord-Nederlanders en Zuid-Afrikaners was, hoe trotsch we waren op ons Groot-Nederlandschap, dat ons tot den rang van wereldburgers verhief ? Herinnert ge u nog het woord van den voorzitter Marcel Minnaert met den asceten-kop : "gij zijt hier allen thuis, want gij zijt in het vaderland, niet van de "Brabançonne", niet van het "Wien Neêrlandsch bloed", maar van het Groot-Nederlandsch "Wilhelmus", en de rede van Kamiel Huysmans, de toespraak van René de Clercq, de bestendige aanwezigheid van Karel van de Woestijne ?

Er was toen nog geen oorlog geweest en geen activisme, en geen annexionisme. De Vlamingen hoopten nog op een spoedige verwezenlijking hunner idealen, in de eerste plaats : de vernederlandsching der Gentsche Universiteit. Toen was een Groot-Nederlandsch Congres, in Vlaanderen, en vooral een studentencongres, een feest voor hart en geest en - waarom zou ik het hier verzwijgen ? - een bacchanale voor

de eeuwig-droge kelen der soms al te zanglustige deelnemers. En er werden geen interpellaties gehouden over het gevaar eener denkbeeldige orangistische en imperialistisch-getinte Groot-Nederlandsche beweging; de Noord-Nederlanders mochten ongehinderd over de grens komen; de "Amitié's françaises" waagden het niet - wat nu wèl het geval is geweest - de bevolking aan te zetten de Hollandsche professoren te beletten aan het congres deel te nemen en de bedreiging te formuleeren, die men nu overal op de Brusselsche muren lezen kan "dat, zooniet, de straatsteenen van zelf zouden loskomen" !; we mochten, hoe graag de Duitsch-Waalsche-Franskiljongsche Gentsche burgemeester Braun het ook verboden had, toch ongehinderd optochten houden in de schilderachtige kronkelstraten der Gentsche stede, en er werd vergaderd en nogmaals vergaderd in groote, ruime zalen en niet op een zolder zooals ditmaal voor het zesde congres wel het geval is geweest !

Stond het vijfde Groot-Nederlandsche Studentencongres in het teeken der vrijheid en der blijheid, het zesde, dat nu te Leuven gehouden wordt - heden komt het voor de laatste maal bijeen - staat in het teeken van de verdrukking en den ernst. We konden het Zaterdag direct merken bij het verlaten van het station der oude, door de Duitschers zoo deerlijk gehavende Universiteitsstad. Een heel eskadron gehelmde gendarmen te paard zorgde er voor dat de groepjes, die uit Gent, Brussel, Antwerpen en andere plaatsen arriveerden, niet tot groepen en de groepen niet tot een "stoet" zouden aangroeien; er werd al dadelijk op zeer brutale wijze, vooral door de bevelvoerders, tegen de vreedzame congressisten opgetreden en de eerste indruk was bepaald slecht. Wel vielen de gendarmen de volgende

dagen wat minder tegen - zag ik niet een paar zwaar-gesnorde pandoren instemmend glimlachen bij den kreet "omver en erover !" der Vlaamsche studenten-oud-strijders, een kreet die de herinnering opwekt aan de dagen toen, na de verbanning van aalmoezenier Vandermeulen naar het rotseneiland Cézembre, de Vlaamsche soldaten te Wulveringhem, achter het IJzerfront, bijna aan het muiten sloegen ? - maar hartelijk zijn de betrekkingen tusschen congressisten en rijkswachten toch niet geworden.

Ook het getob over het al- of niet-beschikken over een lokaal, was niet van aard om de inrichters bizonder vroolijk te stemmen : een paar uren voor de opening van het congres wist men nog niet eens waarheen, toen, voor de zooveelste maal in de geschiedenis der menschheid en der Vlaamsche Beweging, het woord "dat in den hoogsten nood de redding nabij is", ook hier nogmaals werd bewaarheid. De reddende engel was niemand minder dan de waard van het lokaal "De Boerenbond" die het congres, al was het nu ook letterlijk, onder dak bracht. En zoo gebeurde het dat het zesde Groot-Nederlandsche Studentencongres ten jare 1920 zeventien maand nadat bij monde van Koning Albert, de volledige gelijkheid in rechte en in feite van Vlamingen en Walen, van Nederlandsch- en Franschsprekende Belgen was beloofd geworden, niettegenstaande al het officieele en niet-officieele gekuip, toch nog op een met Vlaamsche leeuwenvlaggen versierden zolder van reusachtige afmetingen terechtkwam.

Het is maar goed, dat prof. Casimir, Schrijnen en Barge geen pasvisum hebben bekomen; ze zouden heusch geen hoogen dunk meegedragen hebben van de Belgische vrijheid, zoo hooggeroemd naar buiten, zoo deerlijk gekortwiekt naar

binnen; maar toch had ik hier graag eenige stambroeders uit "le Limbourg cédé" gezien, de heeren Van Groenendael en Hustincx bijvoorbeeld, al was het maar om hun een voorsmaakje te geven van de wijze waarop, eventueel, ook in "gedesannexeerd" Limburg, de Fransche taal niet zou opgedrongen worden.

Hoewel de gedwongen afwezigheid der Nederlanders uit Noord-Nederland - er waren Nederlanders uit België wèl aanwezig - ten zeerste betreurd werd, is het congres, waar ook Zuid-Afrikanen verschenen, Groot-Nederlandsch gebleven tot het einde toe, al trad de behandeling en bespreking van de Vlaamsche quaestie natuurlijk op den voorgrond.

Ik heb u reeds geseind hoe het "Wilhelmus" herhaaldelijk en met geestdrift door de Vlamingen staande gezongen werd; ook de toespraken van de heer Merwe, den Zuid-Afrikaanschen afgevaardigde die toch over de grens was gekomen, van de Kamerleden Borginon en Van Cauwelaert, van de ongeëvenaarden voorzitter Berten Pil, het adres aan Noord-Nederland, ademden denzelfden Groot-Nederlandschen geest die sterker zal blijken dan al de hinderpalen door honderd pasvisa-weigerende regeeringen in den weg gelegd.

Een heugelijk feit was het gezamelijk optreden van de heeren Borginon, der Vlaamsche Frontpartij en Van Cauwelaert, der Vlaamsche katholieke Kamerfractie; en waar de verhouding tusschen beide groepen vaak van scherpen aard was, schijnt dit wel op een streven naar toenadering te wijzen dat alle Vlamingen die het wel meenen met hun volk en hun liefde voor Vlaanderen boven het engere partijbelang weten en durven te plaatsen, vreugdevol moet stemmen. Ook voor de toekomst van den nederlandschen stam, in een zijner meest bedreigde takken, heeft dit feit een niet

te schatten beteekenis. Moge de verwachting die het bij alle rechtgeaarde Groot-Nederlanders, en bij de Vlamingen in 't bizonder, gewekt heeft, in de toekomst niet beschaamd worden.

N.R.C., 24 Maart 1920.

GEORGES EEKHOUD'S EERHERSTEL

Brussel, 28 Maart.

Een betooging als deze welke gisteravond in den Lyrischen Schouwburg te Brussel plaats had ter eere van den Fransschrijvenden Vlaming Georges Eekhoud, is ongetwijfeld een unicum in de geschiedenis der letteren - zoo Fransche als Vlaamsch-Nederlandsche - van dit land. Daar werd immers gehuldigd, of, beter misschien, in eere hersteld door zijn volk dat, spontaan, in dichte drommen naar hem was toegekomen, een kunstenaar, een der grootste, een der zuiverste, maar in officieele kringen niet alleen een der meest versmade doch ook gesmade artisten die ooit uit dat volk zijn gesproten; daar werd een der stichters van de "Jeune Belgique" door de radikaalsten onder de Vlaamschgezinden op de uitbundigste wijze toegejuicht en mochten wij het - voor wie de in de Belgische hoofdstad heerschende mentaliteit kent - bijna ongelooflijke feit bijwonen dat een Nederlandsche rede van een der leiders der Vlaamsche Frontpartij door honderden Franschsprekende Brusselaren op daverend applaus werd onthaald.

Het zal in Nederland wel minder bekend zijn dat Georges Eekhoud, die tot een Antwerpsche patriciërsfamilie behoort, steeds, zijn heele schrijversloopbaan door, de armen, de schamelen en de verdrukten heeft beschermd en verdedigd; dat hij altijd weigerde op de voorstellen, die hem naar Parijs lokten, in te gaan en zijn volk, zijn land en vooral zijn Kempen te verlaten; dat hij nooit geaarzeld heeft het op te nemen voor de menschen van Vlaanderen door den Gentenaar Maeterlinck voor "rustres" en "lourdauds" die

enkel een "jargon vaseux" spreken gescholden; dat hij tijdens de bezetting, in België gebleven, aan een redacteur van het onder censuur verschijnend blad "La Belgique", die hem interviewen kwam over de Vlaamsche Beweging en het activisme, durfde verklaren "dat hij zich niet wilde uitspreken." Dit laatste vooral moest als voorwendsel dienen om Georges Eekhoud, om den schepper van "La Nouvelle Carthage", van "L'Autre Vue", van "Kees Doorik", "De Kermesses" en "Nouvelles Kermesses", van "Peter Benoit" en "Henri Conscience", van "Les Fusillés de Malines" en zoovele andere meesterwerken, waar de ziel van het Vlaamsche volk in uitgebeeld ligt, op een wijze, die misschien wel door Streuvels overtroffen, maar zeer zeker door Verhaeren niet benaderd werd, te treffen, en, zoo mogelijk, definitief te knakken.

Eekhoud, als leeraar verbonden aan de Brusselsche Academie van beeldende Kunsten en ook aan de Normaalscholen, werd, na den wapenstilstand, broodeloos gesteld en, bij alle officieele en half-officieele literaire plechtigheden, als de onthulling van het gedenkteeken van Max Waller, stichter der "Jeune Belgique", de manifestaties ter eere van Verhaeren, Grégoire le Roy en Giraud, systematisch geweerd. Het had er alles van alsof de 66-jarige meester geschandvlekt en gebrandmerkt den dood zou ingaan.

Eenige maanden geleden echter werd onverwachts een openbare vergadering in het "Maison du peuple", het Brusselsche "Volkshuis" aangekondigd, waar advokaat Raoul Ruttiens zou spreken over "Eekhoud au pilori". Misschien dachten zijn vijanden wel dat hij nu voorgoed als verrader zou gedoodverfd worden. Het tegendeel deed zich voor. De rede van den h. Ruttiens was het begin van een campagne,

door de jongeren onder de Belgische literatoren en kunstenaars ingezet, die leiden moest tot het publieke eerebetoon, wat zeg ik, eerherstel, dat nu, gisteravond, mocht plaats vinden.

Niet alleen van de jonge Fransch-schrijvende Belgische letterkundigen Pierre Broodcoorens Théo Counet, Pierre Hamelryckx, de gebroeders Bourgeois, de schilders Flouquet, Magritte, Kurt Peiser, en anderen ging het initiatief uit. Ook de Vlamingen hadden er aan gehouden tot het wellukken van deze grootsche betooging bij te dragen en aan Georges Eekhoud de verzekering te geven dat de hartstochtelijke liefde die hij het Vlaamsche land en het Vlaamsche volk toedraagt, wederkeerig is. Hoe zouden ze het ook kunnen vergeten dat hij, in de roemrijke rij der Fransch schrijvende Vlamingen, der Maeterlinck's, der De Molder's, der Van Lerberghe's, der Verhaeren's, steeds alleen stond om den strijd der Vlamingen voor meer beschaving, meer cultuur, meer ruimte en meer licht goed te keuren ?

Georges Eekhoud is een "déraciné" in den besten zin van 't woord. Niet in België werd hij verfranscht, maar in Zwitserland waar hij, wees van zijn elfde jaar af, opgevoed werd. Kan men zich scherper tegenstelling denken dan deze tusschen het vlakke polderland bij Antwerpen en de besneeuwde bergtoppen der Alpen, tusschen de Vlaamsche atmosfeer in de welke hij zijn eerste levensjaren had doorgebracht en den geest en de taal van het Romaansche Zwitserland ? Hij zelf heeft het betreurd dat hij niet heeft mogen opgroeien in de lucht van Vlaanderen : "Verre van een uittocht, een trek naar Parijs aan te prijzen, schreef hij, zal ik de jongeren den raad geven zich, nog inniger dan hun voorgangers deden, te doordringen van het genie

van hun ras, van de eigenschappen van hun geboortegrond; ik zal hun aanraden zich voor het gemeenschapsleven te interesseeren, mede te werken aan de zedelijke ontvoogding van hun arme broeders, zich te vernieuwen door contact met het volk."

Ook voor de volgende verklaring, in den "Mercure de France" verschenen, zijn de Vlamingen hem steeds dankbaar gebleven :

"Ik geef de jonge, nog aarzelende Vlamingen den raad in België niet meer op een Fransch publiek te rekenen maar zich naar een anderen kant te wenden en van hun ijver op een andere wijze blijk te geven. Het beste dat hun te doen staat is zich in de moedertaal, in hun eigen Vlaamsch te bekwamen; laten ze er prijs aan hechten hun taal steeds beter te spreken en te schrijven en zoodoende ook gehoor te vinden bij hun stambroeders in Holland, Indië en Zuid-Afrika. Al zijn de groote Vlaamsche maar Franschschrijvende dichters ook wereldberoemd, toch meen ik dat hun iets zeer kostbaars en zeer heerlijks onthouden blijft; zij vinden wel lezers over heel de wereld maar het is hun niet gegeven hun eigen natuurlijke lezers te bereiken."

Het heeft dan ook geen verwondering gebaard, nadat de bomvolle zaal gedurende meer dan tien minuten den binnentredenden meester een ovatie had gebracht en hem, ter herinnering aan Antwerpen, zijn geboortestad, het "Beiaardlied" van Benoit had toegezongen, ook door den heer Herman van Puymbrouck, die na de heeren Ruttiens en Broodcoorens het woord nam, uit naam van de Vlaamsche letterkundigen, hulde te hooren brengen aan den held der betooging. Direct daarop was het de beurt aan den heer Noël Garnier, algemeen secretaris van "Clarté", die den groet bracht van

het humanitaire Frankrijk en verder aan een der oud-leerlingen van Eekhoud, die in scherpe bewoordingen het ostracisme van zekere autoriteiten aan de kaak stelde, en aan den jongen, talentvollen beeldhouwer Dolf Ledel, die als woordvoerder der kunstenaars optrad.

Telegrammen en brieven waren ingekomen van den heer Bertrand, minister van Staat; Georges Rens, letterkundige; mevr. Lala Vandervelde, echtgenoote van den.... minister van Justitie; Edmond Picard,; de onderwijzerssyndikaten van Gent en Luik waar, in de gemeentescholen, het laatste lesuur van Zaterdag gewijd was geworden aan het werk van Georges Eekhoud; de Algemeene Associatie der Studenten van de Hoogeschool te Gent; de Vlaamsche Studentenkringen van dezelfde universiteit; Alexander Struys, die den meester een ets stuurde; Xavier Privas, Henry Barbusse, Romain Rolland, den Literairen Studentenkring der Gentsche Universiteit, August Vermeylen; Simons, leider der Wereldbibliotheek, enz.

Benevens een groote hoeveelheid bloemen-garven en een tuil van te Zoersel, Eekhoud's geliefde dorp in de Antwerpsche Kempen, geplukt heidekruid, werden hem een borstbeeld door Dolf Ledel, en drie portretten door Pierre Flouquet, René Magritte en Kurt Peiser aangeboden.

In eenvoudige maar roerende bewoordingen dankte Eekhoud voor zooveel eerbetoon en drukte hij de hoop uit, weldra alle volkeren vereenigd te zien door één band van internationale broederlijkheid.

Het feest werd besloten met een muzikaal gedeelte van werken van Paul Gilson, eveneens om zijn Vlaamsch-zijn broodeloos gesteld, Jan Blockx en aan Wagner's staatsgevaarlijken "Tannhauser" gewijd. Het was voor het eerst,

sedert het einde van den oorlog, dat er weer in België's hoofdstad, althans in het openbaar, Wagneriaansche muziek werd gehoord en dat zoo iets juist tijdens de betooging-Eekhoud gebeurde was zeker, en zelfs zéér zeker niet aan het toeval te wijten.

N.R.C., 29 Maart 1920.

JEROME EN JEAN THARAUD

Onlangs werd in deze courant - Ochtendblad van 21 April 1920 - de aandacht gevestigd op de gebroeders Tharaud, naar aanleiding van hun laatste boek : Marrakech ou Les Seigneurs de l'Atlas. Dit werk is mij nog te weinig vertrouwd, dan dat ik er hier een oordeel over vellen zou. Te beter ken ik de drie bundels, die er onmiddellijk aan voorafgaan : het zijn, naar de orde der uitgave, L'Ombre de la Croix, Rabat ou les heures marocaines, Une Relève, en in die orde geven zij, van de ontwikkeling in der schrijvers talent, ik bedoel van hun inzicht als van hun vormgeving, een beeld, dat een kenschetsing van hun werk toelaat, wat verder uitgebreid dan een korte nota in een dagblad toelaat.

In de nota, waar ik hier op doel, werd gewezen op een dubbel feit : bekroond, bij het verschijnen van hun eerste boek, met den "Prix-de Goncourt", zagen de gebroeders Tharaud verleden jaar hun gezamenlijk oeuvre cum laude erkend met een prijs der Académie française. Deze laatste onderscheiding zal wel niemand hebben bevreemd, die de schrijvers in hunne loopbaan die niet veel meer dan vijftien jaar lang is, - zij zijn jonge veertigers, - hebben gevolgd; de Académie immers heeft hierbij willen huldigen eene personaliteit die, hoe goed-afgeteekend ook, niet is dan de weerspiegeling van eene traditie. Die traditie is, weliswaar, weinig-academisch; zij is echter Fransch in den degelijksten zin. De academie heeft ze erkend, en ik geloof wel met voorliefde; want, is zij niet dan bij scherp-persoonlijke academici terug te vinden, die

academici juist zijn het merk van Frankrijk ; zij zijn de peerlen, die aan de kimmen der kroon van den Franschen geest prijken, en - men kan het gerust beweren - de eenigen die in den loop der tijden niet der vergetelheid inzonken, al waren zij niet steeds bij hun leven der Academie troetelkinderen.

"Prix-de-Goncourt" : het is een prijs-van-onafhankelijkheid. hetgeen volgt uit de piëteit der jury-leden, door Goncourt-zelf aangesteld. Goncourt immers, de "artist" in de zeer beperkte beteekenis van het woord, de "allerindividuëelste uitdrukker", had bij het instellen van zijn prijs wel degelijk bedoeld, daarmede te bekronen jongelieden die met zijn kunst-credo instemden, en er eene overtuigende illustratie van uitmaakten.

Deden dit de gebroeders Tharaud, toen zij hun eersteling : Dingley, l'illustre écrivain uitgaven ? Ongetwijfeld.

Al braken zij daardoor af met de school, die de Goncourt's lief was : de naturalistisch-impressionistische. Zij braken trouwens eveneens af met de school die op deze der naturalisten was gevolgd : de psychologische van Bourget. En kon men ze nu ook rangschikken onder de volgelingen van een Barrès : door 't feit, dat zij zulke volgelingen konden worden geacht, waren zij van-zelf-sprekend perfecte individualisten.

Hoe dan, tevens, traditionalisten, zooals Barrès van meet af dan toch een Fransch traditionalist kon heeten, en zooals de Tharaud's in de opvolging hunner werken bleken te zijn.

Zij waren, zei ik, van bij hun eerste werk, los van Zola, zonder voorbehoud. Zij waren het als bij nature;

zij waren het in elk geval met opzet, want zij gingen van een tegenover-gesteld standpunt uit. Met een buitengewoon-klaar inzicht, sloten zij met hun Dingley, en later meer en meer, "la nature vue à travers un tempérament" als literair doelwit, uit, om die "nature" nog alleen te belichten bij middel van een bewust-zijn, eene "conscience" (een woord, dat ik niet door "geweten" durf te vertalen). Zij verplaatsen het standpunt van het physiologisch op het moreel gebied. Het zintuig, van verdere levensverrichtingen afhankelijk, wordt verdrongen door den geest, resultante van beschouwing. Zij hangen willekeurig veel minder van de geaardheid huns bloeds, dan van den vorm hunner rede af.

En hierin wijken zij van Bourget's scholieren haast evenzeer af, als van deze die in de klas van Zola, laat staan van de Goncourt's zaten. Bourget, immers, is een afgedwaalde. Als Barrès ging hij van een Stendhal uit : hij was geestelijk niet sterk genoeg, om met een Stendhal zijne "stof" te blijven beheerschen. In zijne "stof" ging hij onder, zoodat hij weldra niet veel meer vermocht dan er het pathos van uit te drukken, evengoed, trouwens, als de onafhankelijkheid zijner rede in vooropgestelde dogma's zou ondergaan, zonder het vermogen te bezitten, den gevoelsinhoud van die dogma's in het licht te stellen.

Van meet af beheerschen de Tharaud's zichzelf, zooals geleerden doen. Alle echte, ruime, zuivere wetenschap is immers instructief : voor den grooten geleerde bestaan geen omwentelende verrassingen; hij weet, zooniet wat hij vinden zal, dan toch heel goed wat hij zoekt; hij behoort minder der wetenschap, dan de wetenschap hem behoort, en ik geloof dat het Henri Poincaré is, die beweer-

de aan een wetenschappelijk toeval niet te gelooven, omdat hij zich een wetenschapsmensch moeilijk als onbevangen kan voorstellen.

Die bevangenheid binnen de perken van eene geordende rede, zij is tevens het scherpste kenmerk van de hoogste literaire genieën in Frankrijk. Frankrijk is in de eerste plaats een land van moralisten, en die moralisten zijn zelden mystici. Mystici als een François de Sales zijn zeer practisch aangelegd, en de gelukzalige Jeanne de Chantal is het niet veel minder dan François de Sales. De geest van Pascal, hoe ook gehallucineerd bij wijlen, blijft geometrisch : hij wil het geloof redelijk bewijzen, al stuit hij steeds weer op de eigen beteekenis, dat het hart redenen heeft die buiten de rede staan. Rochefoucauld kijkt toe met een pessimistisch oog vol goed-overwogen levensbevatting. Chamfort heeft zijn eigene "méthode" bepaald : de beste kennis heeft men uit de rechtstreeksche ervaring, de verwerkte ervaring alleen kan tot de beste wijze van handelen leiden. Komen wij tot den meest-literaire dier moraal-philosophen, tot hem die zich een literair onderwerp stelt : ik bedoel de La Bruyère der "Caractères", dan ervaren wij weer die zelfde geestesprojectie op een gesteld object, aldus gekozen dat het vooral het subject den beschouwer gelden laat.

Zal ik de lijst verder voortzetten van Voltaire met "Candide" en Diderot met "La Religieuse", tot bij den Stendhal die, merkwaardig genoeg, zijne loopbaan als biograaf begon, om ze met de meest-intieme autobiographie te besluiten, - de gesloten Stendhal, die, na zijn dood en in de posthume boeken, de bezetene blijkt der ikheid ? Over den, wat opzettelijk-cerebralen, Maurice Barrès heen,

is het in hem, dat Jérôme en Jean Tharaud hun eersten leermeester vinden, al zijn zij nog geestelijker, nog onbevangener dan hij; al staan zij, gelouterde, meer bewuste en daardoor vrijere egotisten, dichter dan hij bij de moralisten, die de mijlpalen zijn van de Fransche geestelijke overlevering.

Die Dingley, immers, is, met grooten moedwil, een thesis. Eene thesis, niet in den mathematischen zin, als eene stelling, die te bewijzen valt, maar in den etymologischen : een voorwerp ter behandeling, beter nog : tot onderzoek. Gesteld een schrijver (in deze Rudyard Kipling), hoe reageert hij op een gegeven reeks gebeurtenissen (in casu den Boerenoorlog) ? En het toeval wil dat het voorlaatste werk van de schrijvers, Une Relève (Emile-Paul Paris 1919) hun hetzelfde of althans een aardgelijk onderwerp biedt : de groote wereldoorlog, met zij-zelf als "helden", - hetgeen tevens toelaat den ontwikkelingsgang der auteurs, tusschen die twee polen in, na te gaan.

Die Relève ziet van alle gebonden verhaal, van alle "anecdoot" zooals Benjamin Constant dat noemt, af, om de "helden" te behandelen, meer dan den "oorlog", waar middenin ze staan, - nog meer afgezonderd dan Fabrice uit "La Chartreuse de Parme". Men denkt hierbij, natuurlijk, aan "Clarté" : het geval is immers hetzelfde. Doch welk een verschil tusschen Barbusse, die (het is voor hem een geluk te achten) noodig heeft geacht de eigen ervaringen en meeningen toe te schrijven aan een zeer middelmatig figuur zonder vorming, en deze Tharaud's, bloemen van eene verfijnde maar pezige en diep-wortelende beschaving ! - Want tegenover het vlugge, soms verbazendscherpe, soms ook onsmakelijk-opdringerige impressionisme

van Barbusse, dat telkens wel als heel knap, heel juist en heel pittoresk, maar tevens vulgair, gezocht en druk aandoet, staat, dat het oorlogsboek der Tharaud's treft door zijn houding, zijne maat. La Relève, in het gedrang ontstaan, rijst rustig boven het gedrang uit. Het is een boek van stijl, hoe dan ook van onpersoonlijken stijl, en, zou men kunnen zeggen, van collectieven stijl : de stijl zoo van "La Princesse de Clèves" als van "Candide", van Benjamin Constant als van Charles Nodier; een boek van collectieven stijl, omdat het uitgaat van een traditie-vollen geest. Want kan het woord "geest" niet zeer passend vertaald door : "collectieven stijl" ? - Dit redt ons uit de definitie van Buffon, als zou stijl "l'homme même" zijn. Want met die omschrijving zou Barbusse een grooter stylist kunnen heeten dan de Tharaud's - wat ieder toch gevoelt onwaar te zijn. Neen, stijl kan daarnaast ook heel goed worden bepaald door het gekozen onderwerp. "'Les Chouans" is heel anders geschreven dan "Seraphita" ; hij kan tevens het onfeilbaar teeken zijn van een gestegen stands-geest, van eene cultuur, van eene zede, en als dusdanig hooger staan dan alle individualistische uiting.

In La Relève is ergens spraak van de stilte, de heilige stilte door de schrijvers in geene dertig maand meer gekend. men dient het boek te lezen met de gedachte, dat de liefde tot deze stilte de schrijvers bezit : eene zwakheid misschien, maar die - en voor de Tharaud's is dit ongetwijfeld hoofdzaak - de reden van bestaan voor hun werk aangeeft. Het is het boek van twee menschen die, van bij de openbaring dat zij tot schrijven geroepen waren, met de stilte, in de denkbeelden-rijpende stilte hebben geleefd. Bezadigde kinderen van een oude maar op-

permachtig-levende cultuur, hebben deze auteurs geleefd van het zacht-genuanceerd, het traag-aan bezinken van instinctmatig-uitgelezen indrukken; bij voorbaat weet men dat men van hen geen overweldigend beeld, geen totaal-visioen van den gruwelijken oorlog verwachten moet. Doch, hoe inniger weten zij ons te boeien (alle sociale theorie, alle "les van den oorlog", alle.... gemeenplaats erbuiten gelaten, waar de literaire beoordelaar als dusdanig buiten kan blijven, ook zoo hij een vurig volgeling van Barbusse-als-socioloog mocht zijn,)- hoe inniger weten de kiesche minnaars der stilte ons te boeien dan de moedwillige proletariër-én-impressionist voor wie alle sensaties, de acuutste als de onbenulligste, eene zelfde waarde hebben en die, met zijne oppervlakkige oprechtheid, ons minder ontroert dan dat hij ons kregel maakt. Want wat de nationalistische individualiteit van een Barbusse achter stelt bij de minder-opzettelijke, als verzwegen personaliteit van de Tharaud's is, dat de eerste dan toch anarchistisch steeds blijft, al staat ze geheel ten dienste van eene wereld-orde, terwijl die der tweeden, hoe vrij dan ook hun geest en onbevangen hun hart, behooren, met gansch dien geest en gansch dat hart tot een Frankrijk.... dat ook zij allicht niet naar hunne gading achten; het is, anders gezegd, dat zij de bezonkenheid bezitten van een ras-gevoeligheid, terwijl de bestrever eener nieuwe menschelijke harmonie er alleen de intellectueele bedenker van vermag te zijn, enkeling, als hij is, zonder wortelen in den vadergrond.

Ik zei dat de schrijvers van Une Relève met dit boek, vergeleken bij hun eersteling, het bewijs hadden geleverd dat zij zich meer en meer in subjectieven zin ontwikkelen.

Remy de Gourmont zegt ergens dat, naar hij in jaren vordert, een schrijver eerder zijne slechte dan zijne goede hoedanigheden naar voren brengt. En nu staat het, met de trouwens nog jonge Tharaud's vast, dat voor den gewonen lezer zijne vroegere boeken (en ik zal mij tot de drie laatste bepalen) misschien grootere bekoring bezaten, omdat de "vertelling" ervan eene grootere plaats inneemt, de auteurs er meer afwezig uit schijnen. Ik spreek niet eens van dat meesterstuk : La Maîtresse servante, dat gerust naast Fromentin's "Dominique" mag gelegd, en beter beheerscht is. Ik zwijg van verklarende biographieën als La tragédie de Ravaillac en La Vie et la Mort de Deroulède, waarin de genoemde helden natuurlijk de voornaamste aantrekking uitoefenen. Doch het boek van 1917 L'Ombre de la Croix is nog steeds een echt, zij het dun en niet zeer boeiend, roman, met een begin en een pakkend einde. Wel ook weér hier, belichting,van uit de hoogte eener "conscience", van toestanden die er hun hoogste belang aan ontleenen. Doch is het genot dubbel, omdat het uit een dubbel voorwerp : toestanden en beschrijvers ervan, ontstaat.

Maar met Rabat ou les Heures marocaines staan wij in het gebied der loutere subjectiviteit dat met Une Relève nog dieper zal worden betreden. Het is nog alleen een stuk gemoeds-leven van de schrijvers, een brok gefigureerde autobiographie. Dat echter - en hier komt het op aan - eene symbolische beteekenis krijgt. De inhoud is wel : het verblijf der Tharaud's op de Marokkaansche kust; wij zien daar echter met hen leven : eene Fransche gezindheid, een Fransche aard-van-ervaren en van-reflecteeren. Deze individuëel-scherpafgeteekende literatoren zijn ras-

Franschen : de eigenaardigheid hunner boeken ligt in het feit, dat de eigenaardigheid der schrijvers de bloem is der sensibiliteit van gansch een volk.

N.R.C., 8 Mei 1920.

PIERRE BENOIT

Pierre Benoit is, kan men zeggen, een schrijver zonder geheim.

In het zoo merkwaardige bent der jongere Fransche auteurs-in-proza, merkwaardig in de eerste plaats omdat zij, minder dan ooit, en in tegenstelling met de onmiddellijk-voorafgaande literaire tijdvakken, kunnen gezegd te behooren tot eene "school" ; omdat zij - met andere woorden - zulke sterk-uitgesproken personaliteit vertoonen, valt Pierre Benoit in de eerste plaats op door zijn zeer luchtig gebrek aan diepte.

Diepte immers : het is het hoofdkarakter van de jongste Fransche literatuur. Bij alle klaarheid, den Franschen aard eigen, vertoont zij een speurenden ernst, die haar tegenwoordig verschijnen zeer sympathiek maakt. Moet ik namen noemen ? Bij uitsluiting van den scherpzinnigen Suarès en van den innig-menschelijken en tevens zoo degelijken Duhamel, in wezen en bedoeling moralisten, - kan daar niet gewezen op den smartelijk-logischen, den gloeienden en preciesen Pierre Hamp, die het liefde-vermogen van een Charles-Louis Philippe op zulken vasten sociologischen grondslag vestigt; op den rijk-humanen Léon Wirth en op den breed-zienden Jules Romains ; op den wroetenden en smachtenden Marcel Proust; en zelfs op dien zeer eigenaardigen André Salmon, oppervlakkig niet veel meer dan een prachtig-verfijnd verteller, maar die zoo grondig ingrijpt dat zijn "boeien" toch iets dieper is dan eenvoudig handig-zijn ? Dient er zelfs op gewezen dat heel de jongere dichtersphalanx, in schijn zoo phantastisch,

met volle teugen drinkt aan de eeuwig-jeugdige bron van den Arthur Rimbaud der laatste gedichten, de hermetisch-grondige uitingen van een der ruimste, der algemeenste menschenzielen, die ooit waren en zongen ?

Heel deze hooge letterkunde steekt dus van vorige perioden in hoofdzaak door ernstig, en vooral beredeneerd levensinzicht af. Ieder werk is een facet van een geest, die het méént, van een geest die aanlokt of afstoot, maar door zich-zelf, voor zich-zelf, op zich-zelf de aandacht vergt als een probleem.

Het valt dan ook den gewonen lezer van goede Fransche literatuur in de allereerste plaats op, dat Pierre Benoit alles behalve "een probleem" kan worden genoemd.

En het verklaart dan ook, dat deze auteur, die lang niet te versmaden is, van meet af, van bij zijn eerste boek, een bijval heeft gekend, waar velen van de hoogergenoemden, na jaren noesten arbeid, nog steeds op wachten en nog lang op wachten kunnen, al is men het er algemeen over eens, dat zij toch heel wat meer beteekenen.

Is het, omdat Pierre Benoit zooveel handiger is dan de meesten hunner ? Daar kom ik straks op terug. Intusschen kan echter reeds opgemerkt, dat zijne literaire geaardheid en de wending van zijn literairen smaak er veel toe hebben bijgedragen, hem een sukses te helpen verzekeren, dat zou zijn achtergebleven, indien hij alleen aan die eigenschappen had toegegeven - een humoristischen blik o.a. op de realiteit, - welke hem wél eigen zijn, maar die wellicht van hem eene grootere inspanning vergen, of die hij (naar mij waarschijnlijker voorkomt) heeft geweerd, omdat zij hem alledaagscher voorkwamen.

Immers, men vergete niet dat Benoit's eerste roman,

in 1918 bij Emile Paul te Parijs verschenen, en die Koenigsmark heet, het licht zag op het oogenblik dat Le Feu" en "Clarté" van Barbusse eene opschudding hadden gewekt, die op malaise geleek en bij velen weerzin wekte. In mijn vorig feuilleton heb ik geprobeerd, den aard van die opschudding, of beter gezegd de middelen tot die opschudding te karakteriseeren. Die middelen, die voor het meerendeel tot het acuutste impressionisme behooren, stichten verwarring, omdat al de, zeer druk aangebrachte bijzonderheden er alle op eenzelfde vlak komen te staan. Zij vertoonen het wemelen van een kaleïdoscoop. Zij doen pijn aan de oogen als enkele van de beste futuristische schilderijen, de Danszaal b.v. van Severini. Zij vertroebelen dan ook het inzicht, zij beletten het bezinken; zij maken, haast in physischen zin, niet veel minder dan misselijk. De levendigheid van den onderganen indruk wordt niet op ons teruggebracht, hoe verbazend-juist het beeld ook weze, omdat elk beeld onmiddellijk door een ander, misschien even-scherp, in elk geval even-druk verdrongen wordt. Om het eenigszins-vulgair uit te drukken : het doet aan als een heerlijk diner met talrijke fijne schotels, verorberd tusschen twee treinen, in de wachtzaal van een groote-stads-station. Er is gebrek aan perspectief, zoodat zelfs de nochtans zeer schrander-aangebrachte verscheidenheid te loor gaat. En dat tot op de spits gedreven naturalisme gaat des te kregeler maken, waar het, in "Clarté", wordt aangewend tot het verdedigen van breedsprakerige ideologie, die zeker niet boeien kan door verrassende nieuwheid.

Kort na "Clarté" nu verscheen daar een boek van een onbekende, van wien men alleen wist dat hij behoorde tot

de groep van "l'Action française". Dat was, voor velen in het oppositie-tukke, maar in den grond orde-lievende Frankrijk, eene eerste aanbeveling. Dat "Koenigsmark", sober geschreven in een klaren en trouwens verzorgden stijl, goed ineengezet, rustig en voornaam, was verder het tegendeel van hyper-impressionisme en bedoelde alleen, buiten alle betoog, aangenaam bezig te houden. Sommigen bracht het een meesterstuk uit het symbolistisch tijdvak te binnen : "Les oiseaux s'envolent et les fleurs tombent", van Elémir Bourges : de herinnering was voor Benoit's boek wel wat al te zwaar, want Bourges is een zeer groot en een machtig-menschelijk schrijver wien men gaarne het romantisme van genoemd proza-epos voor zulke hoedanigheden vergeeft. Toch las men "Koenigsmark" niet zonder genoegen voort, juist wel.... omdat het romantisch was. Men dacht van lieverlede aan den Duitschen Hoffmann. Maar men dacht vooral aan dien goeden, jovialen Alexandre Dumas-de-vader, niet aan den man der werken-in-tien-deelen, maar aan zoo menig onderhoudend, fraai-gesteld, niet diepgaand maar zoo vlot-vertellend romannetje. Was zelfs het opzet niet op-ende-op dat van, b.v. Les Frères corses" ? - Men voelde zich thuis met dien zoo Franschen, zij het oppervlakkig-Franschen Pierre Benoit : hij was onmiddellijk ingeburgerd, en te liever daar zijn werk, voor kenners ouderwetsch, den meesten nieuw, althans reactionair moest voorkomen. En reactie is een probaat middel voor wie sukses zoeken.

Er verliepen nauwelijks eenige maanden, of daar verscheen Pierre Benoit's tweede roman, het zeer beruchte L'Atlantide (Albin Michel, Paris, 1919), en nog wel in eene collectie die, onder leiding van niemand minder dan

Henri de Régnier, "Le Roman littéraire" heette. Het eerste deel, realistisch, viel literair meê. Waar echter het romantische, het "merveilleuse" intrad, begon de lezer wel wat ongerust te worden. Er bestaat voor een jong auteur geen grooter gevaar dan te teren op de middelen waar hij een eersten bijval aan dankt, in de eerste plaats omdat die middelen, wellicht ongemerkt, schaarscher, ik zou gaarne zeggen : dunner worden, en gauw als bloot "middelen" gaan aandoen. Bij ons zou een Stijn Streuvels het moeten ondervinden - en Streuvels is eene heel wat struischere natuur dan deze Pierre Benoit. Stak dit reeds in "l'Atlantide" tegen ? Ik zou het niet zoo boud durven beweren. Want eene groote hoedanigheid van Benoit, die hij weêr met een Alexandre Dumas deelt, is de verscheidenheid in zijne onderwerpen. Het thema van "l'Atlantide" - daargelaten of het nu ja dan niet een plagiaat is, wat ik niet voor uitgemaakt hou, en mij, eerlijk gezegd, persoonlijk weinig kan schelen, waar de variaties op een thema toch heel wat belangwekkender zijn dan het thema-zelf, - het thema dus van "l'Atlantide" : was immers heel anders dan van "Koenigsmark" : zoo dachten althans de meeste lezers, die aannamen dat er toch geen verband kan bestaan tusschen gebeurtenissen in een klein Duitsch staatje en die in een onbegrensd rijk midden in de Sahara-woestijn.

Waarin die lezers zich vergisten, en met deze vergissing bewezen hoe oppervlakkig Benoit zijne personagiën naar hun karakter en innerlijk zijn behandelt. Want nu heeft hij onlangs een derde boek uitgegeven : Pour Don Carlos (Albin Michel, 1920), dat ditmaal in de Pyreneeën speelt, weer een gansch nieuw, trouwens al even verwon-

derlijk en ongewoon-romantisch verhaal behandelt en, bij al die verscheidenheid, bewijst.... dat hij, Pierre Benoit, zich nu ten derden male herhaalt. Ik zei u dat deze schrijver een zeldzaam realistisch talent bezit, dat kracht bezit in beschaafden humor. Hij schept dan ook hier kostelijke bijpersonen, waar men gaarne mede omgaat, waar men althans mee omgaan kan, omdat zij leven, omdat zij waarachtig zijn. Zijne hoofdpersonen echter, zijne zoo wrevelig-makend-onwaarschijnlijke, romantische "helden", waar hij zijn eersten bijval aan dankt en die zijn bijval moeten bestendigen, zij zijn in de drie romans dezelfde : eene vreemde "fortis femina" in on-Bijbelschen zin, krachtdadige, natuurlijk-superieure, sexuëel niet volkomen normale vrouw, tegenover een nobelen, maar zwakken jongeman. Tusschen die beiden speelt het opgewonden drama zich af, - met de eenig-mogelijke ontknooping, handig aangebracht. Dat zulk gegeven wat dun is : het wordt vergoed, ik zei het, door realistische stoffeering; dat men de dunheid niet zoo onmiddellijk gewaar wordt : wat er anders uit af te leiden, dan dat die hoofdkarakters wel heel oppervlakkig zijn uitgebeeld en alleen in hun epileptisch bewegen, door de echt-romantische actie (en hier krijgt het woord "romantisch" zijn meest pejoratieven zin) vermogen aan te lokken en te boeien ?....

Dit is over Pierre Benoit geen eindvonnis, ik neem gaarne aan dat de tekort-komingen, bij elk nieuw boek duidelijker, te wijten zijn aan zijn verbluffenden bijval. Moet men hem eene aanstaande neêrlaag toewenschen ? Wie het met dezen schrijver vol beminnelijk gemak goed meent, zou zulke neêrlaag haast hopen.

N.R.C., 22 Mei 1920.

DE BLOEDIGE GULDEN-SPORENVIERING

Brussel, 14 Juli.

Herman van den Reeck is overleden ! Dit nieuws verspreidde zich gisterochtend met bliksemsnelheid in de Scheldestad en, voor het avond werd, wist heel het Vlaamsche land, van de Noordzee tot de Maas en van Esschen tot aan de taalgrens dat, na de 30.000 aan den IJzer gesneuvelde Vlaamsche soldaten nu ook het eerste burgerlijke slachtoffer voor Vlaanderen's herwording gevallen was, en hingen de leeuwenvlaggen halftop. Er woei gisteren, over heel Vlaanderen een Sinn-Feinwind en ik heb zelfs hier, in de hoofdstad, waar het lage materialisme hoogtij viert en den spot drijft met alle idealen, waar de franskiljonsche avondbladen het feit in 't geheel niet of slechts met een enkel woord vermeldden als waren ze hun medeplichtigheid aan het gebeurde bewust, zelfs hier, in het ontaarde Brussel heb ik mannenvuisten zien ballen en tranen wellen uit vrouwenoogen. Wat de na-oorlogsche, officieele terreur niet heeft aangedurfd : Vlaamsche idealisten om hun idealisme ter dood te brengen, dat heeft het franskiljonisme van den Antwerpschen burgemeester Jan De Vos en den Vlaamschhatenden wethouder Strauss - hoe toevallig toch dat alle gekende franskiljons Duitsche namen dragen : Braun, Strauss, Fischer, Bernheim - wel gedaan. Een veertigtal Vlamingen hebben hun bloed vergoten in Antwerpen's straten. Een hunner is nu in de rij getreden van hen die, in het heilige IJzerland, hun leven gaven voor hetzelfde België, dat, trots alle koninklijke beloften en plechtige ministerieele verkla-

ringen, hun nog levende broeders als bastaards blijft behandelen.

Er bestond, te Antwerpen, in de meest Vlaamsche stad van Vlaanderen, geen enkele reden om de Gulden-Sporenfeesten te verbieden. Wel had iemand, in een blad zonder invloed, geschreven dat de Sporenfeesten bestemd waren, om, door de schuld van.... mr. Van Cauwelaert, Camiel Huysmans en mr. Jules Hoste, in een pro-Duitsche betooging te ontaarden, maar al wie de eerlijkheid en loyaliteit van deze Vlaamsche voormannen kent - en burgemeester De Vos kent ze ongetwijfeld - wist dat deze aantijging volkomen valsch was. Trouwens, al de leiders der politieke partijgroeperingen van de stad hadden tijdig bij den burgemeester aangedrongen om het verbod in te trekken en verklaard voor de orde in te staan, doch niets mocht baten. De burgemeester, sterk onder invloed van zijn omgeving en vooral van "das Militär" - generaal Mahieu was hem zelfs voor geweest en had strenge straffen beloofd aan de soldaten die, het in 1914 en 1918 uitgesproken koninklijke woord getrouw, "Vlamingen, gedenkt den Slag der Gulden-Sporen", het wagen mochten aan de viering deel te nemen - wilde van geen intrekken hooren en het uitdagende verbod bleef gehandhaafd.

Door heel Vlaanderen, dat Antwerpen als zijn hoofdstad beschouwt, werd dit als een kaakslag, als een provocatie gevoeld.

11 Juli mocht niet gevierd worden maar op 14 Juli worden de Vlaamsche soldaten <u>verplicht</u> deel te nemen aan de officieele betooging ingericht ter gelegenheid van het Fransche nationale feest . Voor een vreemde, zij het ook een bevriende natie, is er plaats in Vlaanderen,

maar voor Vlaanderen in Vlaanderen niet meer !

"In Antwerpen syn alle poorten vry ende geene slaven" luidde het in een keure der XIVe eeuw. In 1920 werden de Antwerpenaren belet uiting te geven aan hun vrijheidszin binnen de muren van hun eigen stad. De betooging in de voorstad Borgerhout, die grootsch en indrukwekkend was, verliep zeer ordelijk doch het was als lag er een waas van vernedering en verdrukking over het geheel, heel Antwerpen stond opeengeperst in de enge voorstad en snakte naar lucht zooals het Vlaamsche volk sedert 90 jaren naar ruimte snakt.

En toen gebeurde het onvermijdelijke, want de Vlamingen van 1920 zijn niet meer die van 1914. Het "racaille bolchévico-activiste", zooals "La Métropole", het franskiljonsche hetzblad schrijft, voorafgegaan door de Vlaamsche Padvinders - de kern van de Vlaamsche "sokols" - liep storm tegen de politie en de gendarmerie, om in zijn eigen stad te komen; na een hevig gevecht moesten de politiemannen het opgeven en zegevierend trokken de betoogers, met wapperende leeuwenvlaggen, over de Meir en de Groenplaats - het hart van Antwerpen - naar het stadhuis. Hier was het echter, dat de politie een twintigtal manifestanten neerschoot en Herman van den Reeck doodelijk wondde.

Aldus heeft Vlaanderen - door de schuld van het franskiljonisme - zijn eerste Sinn-Feindag gehad. Het eerste Vlaamsche bloed heeft gevloeid en Zaterdag wordt het eerste slachtoffer begraven. Na de soldaten-martelaren der gevangenissen van Fresnes en Auvours, de wouden der Orne en het eiland Cézembre telt Vlaanderen nu voortaan ook zijn burgerlijke martelaren. En het is zeer zeker

niet zonder opzet, dat men het proces der hoogleeraren van de tijdens den oorlog vernederlandschte Universiteit te Gent heeft doen samen vallen met de Gulden-Sporenweek. Vlaanderen moet kost wat kost vertrapt en vernederd worden. Zaterdag a.s. wordt Dosfel - dr. Van de Perre getuigde gisteren van hem, dat hij is de reinste der idealisten - te Gent door een franskiljonsche jury veroordeeld, misschien wel op hetzelfde oogenblik, dat Herman van den Reeck te Antwerpen ten grave wordt gebracht. Het zal een schoone dag zijn voor Vlaanderen, een dag van lijden en een dag van zieleloutering.

In den laatsten tijd werd herhaaldelijk geschreven dat we op een keerpunt staan der Vlaamsche Beweging. Het keerpunt is reeds, door de voorhoede althans, overschreden. De marteling der Vlaamsche IJzersoldaten - gemarteld omdat ze Vlamingen waren - heeft het Vlaamsche nationalisme in de harten van hen, die gespaard bleven, hoog doen oplaaien. Het militarisme en franskiljonisme zijn het die Vlaanderen aan den IJzer hebben wakker geschopt en het nu, aan de Schelde, hebben doen opstaan.

Het is hoog tijd dat de Belgische regeering ingrijpe en Vlaanderen's cultureele zelfstandigheid bevestige, want reeds in de verte rijst de antithese België-Vlaanderen op. Koning Albert, die Zondag jl. te Brugge door de betoogende Vlamingen omringd werd, welke hem, uit duizenden kelen, voor het monument der helden van 1302 toeriepen : "Leve de Koning ! In Vlaanderen Vlaamsch !", heeft nogmaals kunnen ervaren dat het Vlaamsche volk een trouw volk is. Nog is het slechts een minderheid die "zelfbestuur" eischt en alleen heil van een federatieven staatsvorm of een volkomen onafhankelijken staat

Vlaanderen verwacht, maar een minderheid die, met den dag, in aantal toeneemt.

Niemand minder dan mr. Julius Hoste Jr. schreef nog dezer dagen : "door laster en verwarring legt de anti-Vlaamsche kaste het er als het ware op aan de verhoudingen met opzet te verscherpen, alsof zij aan België de keus wou laten tusschen verknechting aan "haar" opvatting en verdwijning"; al wie eenigszins met de Belgische toestanden bekend is, zal deze woorden ten volle beamen. Blijft de Belgische regeering een weifelende politiek ten opzichte der Vlamingen voeren, of schaart ze zich aan de zijde der Vlaamschhaters, dan pleegt ze zelfmoord en vermoordt ze meteen België; alleen zal in het eerste geval het ontbindingsproces wat langer duren.

Brussel, dat heden vol Fransche vlaggen hangt - waarom droegen tegenbetoogers te Halle en elders Zondag j.l. de Fransche kleuren en werden de "Internationale" en de "Marseillaise" gezongen ? - wil het gevaar niet zien en stoot, met een ruw gebaar, Vlaanderen van zich af.

Ziet de regeering het ook niet, dan zal Vlaanderen nog eenige jaren zijn kruis dragen, dan zullen nog veel bloediger Gulden-Sporenvieringen plaats hebben, dan zal er nog veel Vlaamsch bloed vloeien te Antwerpen, te Gent en te Brussel, vooral te Brussel, tot wanneer het einde van den calvarieweg zal zijn bereikt en Vlaanderen, het kruis afwerpend, noodgedwongen zijn toevlucht zal nemen tot de beslissende, de bevrijdende daad.

N.R.C., 15 Juli 1920.

VAN EYCK EN BOUTS GAAF IN BELGIE TERUG

Op rood fluweelen en gouden, waarlijk zeer fonkelende stoeltjes, heeft Zondagmiddag een uitgelezen gezelschap van kunstkenners en kunstbeoefenaars, voorgezeten door de Koningin, de tentoonstelling ingehuldigd, die in het Oude Museum is aangericht uit De Aanbidding van het Lam Gods der gebroeders Van Eyck, voor het eerst sedert eeuwen in haar oorspronkelijk geheel te zien, dank zij het middenpaneel, dat de hoofdkerk van Gent ter leening heeft afgestaan en de zijpaneelen, die uit Duitschland terug zijn gekomen.

Mede ziet men er de vier schilderijen, die eveneens uit Berlijn terug, behooren bij het Laatste Avondmaal van Dirk Bouts, geleend door de St. Pieterskerk te Leuven.

Deze hoofdwerken, thans het dure bezit van België, hangen in het Museum, omringd door de schoonste primitieven waar het land zich in verheugen mag. De verzameling, van uitgelezen ontroering, is een gelouterde herhaling van de Brugsche tentoonstelling van Vlaamsche primitieven in 1902.

De intiem plechtige vergadering werd voor open verklaard door den heer Destrée, minister van wetenschappen en kunsten, die erop wees dat de paneelen,uit Duitschland teruggekregen, geen recuperatie uitmaken, daar zij ons niet werden ontstolen, maar eene vergoeding zijn voor het doorstane leed; eene vergoeding, die thans eene vreugd voor immer zal zijn.

Deze dag is voor Vlaanderen een feestdag.

Het krijgt schatten terug voor hart en geest, die met geen stoffelijk bezit zijn gelijk te stellen.

Na den minister voerden het woord de heeren Jaunez in naam van Frankrijk, en Brockwell, vertegenwoordiger van de Engelsche wetenschap. Daarna maakte de algemeene bestuurder der Belgische musea, de heer Fierens Gevaert, eene uitvoerige historiek van de tentoonstaande werken der Van Eycks en van Bouts.

Een aandachtige wandeling rond de zaal besloot de plechtigheid, waar ik uitvoerig op terugkeer.

N.R.C., 16 Augustus 1920.

VAN EYCK EN BOUTS TERUG

Brussel, 15 Augustus.

Naar, ruim drie weken geleden, in de bladen werd vermeld, zou het vandaag revolutie zijn in Brussel. Van die revolutie heb ik, op dit late avonduur, niet anders gemerkt, dan een overvloedige marechaussée, die verstoppertje speelde in de voornaamste staatsgebouwen. Ik heb nergens gelezen dat de inneming der Bastille eene kleine maand bij voorbaat werd aangekondigd; daardoor wellicht is zij zoo merkwaardig-goed geslaagd. Wat de Brusselsche omwenteling van heden, 15 Augustus, betreft....

Wij hebben, weliswaar, in de plaats daarvan een ander blijk van toch wel even sterke volkskracht bijgewoond, dat tegen de omstandigheden opweegt, dewelke zich niet hebben voorgedaan. - "Het diende vandaag hoogdag te zijn in Vlaanderen", meende daareven minister Destrée, bij de inhuldiging van de Van Eyck- en Bouts-tentoonstelling die vanmiddag plaats greep en waarover ik U heb geseind. "Heden dienden wel de klokken van het land te luiden, want eigen schoonheid is in eigen land terug !" En welke uiting van volkswezen is even machtig als die onzer primitieve meesters, meer in het bijzonder die van hun aller voorgangers, de machtige gebroeders Hubrecht en Jan van Eyck, de eene in zijn monumentale mysticiteit die aan Thomas van Aquino en aan Dante Alighieri doet denken, de tweede, wiens realiteitszin zoo diep vorscht en zoo scherp uitbeeldt, samen echte archetypen van de vijftiend'-eeuwsche Vlaamsche ziel ?....

Laat ons dit echter voor heden rusten laten : de indruk,

bij de tentoonstelling ondergaan (en ieder minnaar der kunst moet naar Brussel om deze eenige tentoonstelling te zien), de indruk, zeg ik, is te grootsch en slaat te diep, dan dat men er zoo maar onmiddellijk, zelfs journalistisch, op reageeren zou. Deze "Aanbidding van het Lam Gods" is overbekend. Schrijver dezes heeft, tien jaar van zijn leven, elken Zondagochtend besteed aan wat er van te Gent overbleef; hij meent elk figuur dat er op voorkomt te kennen; hij had de gelegenheid ze beter te bestudeeren dan hier, in het Brusselsch museum, mogelijk is. Doch, het weergaloos meesterstuk thans in zijn geheel en ongeschonden terug te vinden, slaat, bij de gedachte alleen, met zulke groote, zij het dan ook louter-intellectueele emotie, dat het niet aangaat, na een officieele plechtigheid, hoe intiem deze ook mocht zijn, onmiddellijk te gaan praten over dingen, die men als heilig aanvoelt. De tentoonstelling blijft ruim een maand open : reeds morgen keer ik er terug, en, gaat het, dan schrijf ik erover met meer bezonken zinnen.

Het belet niet dat ik mij van heden af overleveren kan aan... kritiek, want het is steeds gemakkelijker,kwaad te spreken dan goed. Eerst dan iets, waar geen der inrichters kan verantwoordelijk voor gesteld; dat echter belet het veelluik, hoe dan ook volledig aanwezig in zijne gansche volledigheid te toonen. Dit ligt aan het volgende. De paneelen die, tot voor een goede maand,in het Berlijnsch museum hingen , werden indertijd doorgezaagd en geparketteerd. De zingende en musiceerende engelen, die aan hunne keerzijde de Verkondiging droegen - op het eene paneel de Engel, op het andere de Heilige Maagd - werden aldus vier tafereelen. Zoo gaat het ook met de vleugels

die de Rechtvaardige Rechters en de Soldaten Christi, de Heremieten en de Pelgrims vertoonen, en aan de andere zijde Judocus Veydt en zijne vrouw, met de twee Johannessen laten zien : weer vier schilderijen die eigenlijk maar twee zijstukken uitmaken. Anders met de Adam en Eva uit het Brusselsche museum, die gaaf bleven, en achteraan de twee architectonische binnenzichten blijven vertoonen: niet doorgezaagd, kunnen de vier voorstellingen niet afzonderlijk voorgedragen.

Men heeft er op gevonden, het polyptiek gansch geopend te toonen : aldus is de voorstelling volkomen authentiek. Bovenaan, tusschen Adam en Eva en de Engelen aan beider zij, God de Vader naast wie de Moedermaagd en Johannes de Evangelist zitten. Onderaan, aan beider zij van de eigenlijke Aanbidding, rechts de Justi Judices en de Milites Christi, links de Heremieten met Martha en hare Magdaleensche zuster, en de Pelgrims met den machtigen Christophorus aan hun hoofd. Aan een anderen wand nu heeft men een gesloten polyptiek opgehangen, hetgeen het doorzagen van de paneelen toeliet. Daar ziet men dus de authentieke Verkondiging in hare twee leden, boven Veydt en zijne eegade aan, die aan beide zijden van den Dooper en van den Evangelist knielen, eveneens authentiek. De keerzijde van Adam en van Eva heeft men echter moeten vervangen door vergrauwde moderne kopiën. Zoo is het veelluik er wel geheel, en op schrandere wijze tentoongesteld. Maar in zijn geheel ziet men het niet, en zal men het ook vermoedelijk niet zien te Gent, in de Sint Baafskerk, waar het na afloop der tentoonstelling terugkeert.

Iets anders dat men hier met spijt ontbeert zijn de oorspronkelijke omlijstingen van de diverse deelen. Die

van het Gentsche deel, met het bekende Latijnsche opschrift, bleef te Gent. Die van Adam en Eva bleef behouden : zij is modern. Die van de Berlijnsche vleugels komt niet overeen met de lijst die men op die Hanfstaengl-foto ziet, met scharnieren en spijkers. Werd zij te Berlijn achtergehouden ? Was de teruggave ervan in het Versaillesverdrag niet voorzien ? Hoe het weze, er is in de kaders thans een bontheid naast een gouden fonkelnieuwheid, die minder-behaaglijk aandoen.

Dat blinkende wordt ergerlijk bij de teruggekeerde Bouts-paneeltjes. Niet alleen werden de vier schilderijen onhebbelijk opgepoetst en onbetamelijk gevernist (een onderzoek zou bewijzen, misschien, dat ze wraakroepend gerestaureerd werden), maar zij zitten in goedkoope bazarlijsten, waar een hedendaagsch schilder voor gruwen zou, had een O.W.-er er zijn werk in gevat. Het is te hopen, dat daarin verandering komt....

Een laatste punt van kiescheren aard. Men heeft het herstel van de "Aanbidding" en van het "Avondmaal"-complex een waardige omgeving willen geven. Is men erin geslaagd ?

Zooals ik seinde is deze tentoonstelling een gezuiverde reductie geworden van de tentoonstelling der Primitieven die in 1902 te Brugge gehouden werd. Om de Van Eyck's en de Bouts'en heen hangen honderd meesterstukken, van den stemmig-atmospherischen Petrus-Christus af tot den gecompliceerd-ornamenteelen Gillis van Coninxloo toe, van den dramatischen Rogier de la Pasture tot den koelen Quinten Matsijs. Op zich zelf is dat natuurlijk van een verheven-overweldigende schoonheid. Of het echter aan het hoofddoel der tentoonstelling - de "Aanbidding" en de

"Cena" - niet schaadt ?

Ik heb lang betreurd dat de "Aanbidding" in eene gesloten kapel van de Sint Baafskerk hing : thans ben ik overtuigd dat dit goddelijk werk eene goddelijke afzondering noodig heeft. Reeds hangt het hier, zooals boven omschreven, verdeeld. Het is tevens al te bont omringd, weze het dan ook met uitsluitend eersterangswerk. - Hetzelfde geldt voor Bouts : niet alleen wordt het Leuvensche altaarstuk en zijne bijpaneelen overschaduwd door twee oppermachtige deelen van "Keizer Otto's gerecht", maar de stijlvol-nuchtere kracht ervan lijdt moeilijk de onmiddellijke nabijheid van b.v. Memlinc's aanminnige weekheid.

Doch, dit is vitterij : men neme ze mij niet kwalijk. Bewijst zij trouwens niet welke prachtige inspanning hier werd gepraesteerd, om weer naar dit land de liefhebbers te lokken, zooals te Brugge destijds met de Primitieven en het Gulden Vlies, te Antwerpen met Van Dyck, te Brussel met de Meesters der XVIIe eeuw werd gedaan ?

Laat ik dit eerste schrijven dan ook besluiten met een spijt : dat men niet wat gulziger is geweest, en, tot aanvulling van onze collecties, uit Weenen de Brueghels liet overkomen. Of ware de eisch te groot geweest ? Of was men te St. Germain niet zoo kunstzinnig als te Versailles ? Of ben ik als Vlaming te egoïstisch ?....

N.R.C., 17 Augustus 1920.

DE AANBIDDING VAN HET LAM GODS

In eene strakke gemoedsspanning die aan den minsten indruk een kracht, een vlucht, een doordringingsvermogen weet te geven als aan den pijl de aangehaalde pees, en die verklaart hoe ergerende levensomstandigheden den dichter aanleiding zijn tot zijn diepst-treffend werk, heb ik de twee laatste jaren der bezetting doorgebracht aan de uiterste Westergrens van Brabant, in een afgelegen dorp dat anderen misschien weldadige rust, mij echter de exaltatie zou schenken eener gedegene eenzaamheid. Zij werd gevoed met de voortreffelijkheid van volstrekte beproevingen. Vermoeid van de toestanden waarin wij hier zoo goed als allen leefden, begreep ik er ook voor de toekomst, dat wellicht niets mij zou onthouden worden. Het voerde mij op tot een soort dankbaarheid, waar voor mij vaststond dat ik aldus misschien werd opgevoed tot een begrijpen, waar alle andere genot bij vervallen moest.

De naam mijner woonstede was Pamel; het gehucht waar mijn huis lag heette Ledebergh : eene hoogvlakte die, beplant met boomgaarden en de laatste beuken van een woud, dat dag aan dag door diepere gaten een hoogeren hemel toonde, want dag aan dag werd er gerooid, - eene hoogvlakte, die hing over de wazige Dendervallei en haar onmetelijken horizon, die mijne oogen peilen liet, over de Scheldeklingen, tot bij Oudenaerde en, rechts, over de luiere glooiing van het Aalstersch hoppeland. Onder den schaduw van eene schamele kapel en de haag, die een pastoorstuintje vierkantig omschreef; in de vering van varens en meer-nederige gewassen, heb ik er gansche dagen geze-

ten, - sub tegmine fagi : de schalieblauwe beuken, die mij in hun rechte slankheid hooger schenen naar dieper de delling, die mij, over de dorpstraat heen, toonde de blauwe golflijn, die de Schelde verborg, en de malve golflijn die, aan nieuwe boomwegen, de Schelde was ontrezen. Daarachter aan lag Gent : de gruwzame Etappe, waar men niet heen mocht. - Ik zat daar, naast den pastoorstuin, waar de witte pompoenen zwollen; ik zat bij de purper-gouden torren in het peper-geurende varenskruid; ik heb de fretten onder mijne hand fluweelig voelen vluchten. Ik zat daar, met mijne oogen over de wereld, die de Etappe was : het gebied waar de werkelijke oorlog begon tot ver over den Yzer, en daar zijn in mij verzen gerezen gelijk er, naar het seizoen, een lichte leeuwerik of een log patrijsken rees; maar ik schreef ze niet op, want door de lucht, de hooge en lage lucht, hoorde ik er aanhoudend bonzen, als een nieuwe maat van een nieuwen tijd, het kanon....

Ik zou deze herinnering niet hebben opgehaald en vooral niet te dezer gelegenheid, indien dit gehucht niet Ledebergh-Pamel had geheeten en geen vlakte was geweest die hing over een honderd meter-diepere vlakte, die blauwwazig was. Maar gij weet - ik betreed het gebied van mijn onderwerp - dat Judocus Veydt , de "schenker" van de "Aanbidding van het Lam Gods", heer van Pamel is geweest; en het middenpaneel van de "Aanbidding" vertoont een hoogvlakte, hangend over een laagvlakte, en die mij herinneren aan de plaats waar ik bloemkens heb zien draaien naar de zon en beesten heb voelen glijden onder de toppen mijner vingeren.

Is dit het Pamel van Judocus Veydt, of was hij heer

over het Pamel-bij-Oudenaerde, dat aan de overzijde ligt van de vallei ? Om het even ! Ik ben geen archaeoloog, en geen specialist in kunsthistorie . Ik ben de man, die, in gezegend-smartelijke oogenblikken heb gelegen op de plaats, waar misschien de Maecenas met de moderne weemoedsoogen, heette Judocus Veydt, den grootsten kunstenaar van zijn tijd genoodigd heeft tot het bestellen van eene Commedia, die zijn mistroost en zijn hoop de eeuwen door zou verkondigen.

Doch neen, ik kan mij niet vergissen : deze plaats, waar thans het pastoorstuintje zijne haag bekroont met stokrozen, is de plaats waar de "Aanbidding" werd besteld. Zij is de plaats waar deze "Aanbidding" werd afgebeeld. Hier is de volledigste schilder der wereld, Hubrecht van Eyck, na eene halve dagreis aangekomen op het paard dat hij zelf op zijn tafereel afmalen zal. Judocus zelf en zijne edele huisvrouw, de strenge en goede Isabella Borluut, hebben de bestelling gedaan, en trouwens op deugdelijke geldafspraak; de Meester heeft het oord gezien, en het bevonden schoon genoeg om dáár en in dit verheven landschap de wereld te laten knielen vóór de Al-wetende Onschuld van den Geest. En aldus voorkwam hij den wensch van den Gastheer, wiens oogen, droef en diep, gekeken hadden in de omgekeerde oneindigheid van het menschelijke.....

Aldus heeft, maanden na elkander, en haast dag aan dag, mijn strak humeur met het haast onhebbelijk uitzettende dichtvermogen geleefd in een verleden van ruim vijf eeuwen, dat van bij mijn vijftiende jaar een geliefkoosd heden was. Als kind reeds, een kind met de kunst als een heete wriemeling tusschen beide slapen, had ik de "Aan-

bidding" leeren liefkrijgen. Thans, meer dan ooit smartelijk-alleen in den onverzoenlijkste der tijden, naast een wezen, dat mij duurder was geworden, naar het iederen dag dichter bij den dood was; - thans stond ik ineens op één dier hoogten, waar alle menschelijkheid zich samentrekt, een der "collines inspirées", waar Barrès het over heeft : de vlakte hoog boven de diepte der menschen, welke aanminnig-wazig is, maar waaruit een oorlog de hemelen aanblaft.

Ik stond waar het Lam werd geplaatst met fieren nekplooi op 't scharlaken altaar, onder de Duif, die gouden stralen schiet voor ieder, die ervan wil worden gekwetst. En de glorieuze gekwetsten : zie ze naderen, de maagden onder palmen en de prelaten onder malven ornaat, de apostelen, die verkondigen, en de belijders, die weten, want ze dragen de teekenen in hun vleesch. Zij allen komen uit de vier hoeken des winds naar dit oord, waar ook ik, de dweepende en pijnlijke nakomeling, mag zitten. En komen de soldaten Christi op hunne paarden van uit den Kruistocht naar de eindelijke plaats der vondst; komen de gerechte rechters, waaronder de schilders zich-zelf hebben afgebeeld, met deze diepe wetenschap, dat kunstenaars rechters zijn, die zich niet vergissen. Zij komen, de nederige ermijten, die God vonden in hun-zelf, en de laatste, dewijl de eerste, volgt hen de Magdaleensche, die sterven zou in Provence, met geen kleed dan de pij van haar steeds-gouden haar; zij komen, de moedige pelgrims, die God gingen zoeken in de verste oneindigheden, en de eerste, dewijl de krachtigste is Christophurus, die boog onder een onwezenlijk wichtje.

En boven hen allen zetelt de Vader. Naast zich de be-

zeten verkondiger, en ter andere zijde de bezeten Moedermaagd.

Maar ook - wij dienen het niet te vergeten ! - de Man en de Vrouw, na al den afschuw van de Zonde; een magere Adam moegewrocht, eene zwangere Eva wier aangezicht gedwee is als van een beest. Maar die weten dat alle straf kan afgekocht, en dat de hun gewezen plaats, zóo dicht bij God,hun weleens zal toekomen als zij maar van goeden wille zijn....

* *
*

Dit alles heeft met kunstgeschiedenis maar heel weinig te maken. Het was ook niet als dusdanig bedoeld. Ik herhaal hier trouwens dat ik geen kunsthistoricus ben. De Van Eyck-tentoonstelling heeft mij eene Pamelsche herinnering te binnen geroepen, en ik heb geprobeerd, ze trouwhartig neer te schrijven. Niet meer dan dat ik mij erbij vergis, wensch ik u te bedriegen.

Dat ik wèl het recht heb, aldus te schrijven, heeft trouwens de echte en volledige-gave "Aanbidding" mij opnieuw geleerd : de werkelijkheid doet nauwelijks onder voor de verbeelding die ik er van had in mijn Pamelschen tijd, toen de verbeelding voor mij nochtans eene scherpe waarde had, dewelke echter controle moest kunnen verdragen. Het controle-werk is echter heel goed uitgevallen....

Natuurlijk kan over de "Aanbidding" heel anders geschreven. Een uiterst-moderne schilder is de eerste, die er mij vandaag kwaad over sprak. Hij sprak kwaad over schilderkunst-met-een-geestelijken-inhoud. Daarin was hij waarlijk niet héél nieuw. Terwijl deze "Aanbidding" mij eeuwig nieuw lijkt. Misschien juist vanwege den geestelijken inhoud.....

N.R.C., 18 Augustus 1920.

HET ALTAARSTUK VAN HET HEILIG SACRAMENT

Veertig tot vijftig jaar na de "Aanbidding van het Lam Gods", werd het "Altaarstuk van het Heilig Sacrament" door Dieric Bouts, dien men later Stuerbout noemde, te Leuven geconcipiëerd. De streng-magere schilder ervan, naar zijne gelaatstrekken een beginselvast man zonder veel toegevendheid, bevond zich in het laatste derde van zijn leven als hij met zijn werk een aanvang nam, evenals Hubrecht van Eyck vermoedelijk vijftig of meer was, toen hij de stoffancie ontwierp - want de idee was vleesch bij hem sedert hij Ruusbroec had gelezen en de kerkelijke leerboeken van zijn tijd - de stoffancie waarin zijne tijdgenoten, naar den leven geconterfeit, zouden getuigen van het eender geloof (en daardoor is de "Aanbidding" met de "Commedia" gelijk te stellen). Wij staan hier dus voor twee menschen van haast gelijken leeftijd, van vastgelijke kunde, die te verwerken hebben een onderwerp van gelijke waarde, en het doen - wij hebben het recht niet, zulks te betwijfelen - met eene zelfde overtuiging.

Van gelijke waarde. Of is de opgave, die het Offer des Zoons in zijn eerste werkelijkheid naast zijne oudtestamentische praefiguratie bedoelde in beeld te brengen, niet van even-breede en -essentiëele beteekenis, als de afkoop der zielen, gehuldigd in den vorm van het schuldeloos Lam ? Feitelijk twee vertooningen van hetzelfde onderwerp, hoe dan ook abstract in het eerste geval, en symbolisch-concreet in het tweede geval behandeld : konden zij niet beiden aanleiding geven tot eene evenhoogstaande verklaring, - verklaring van het mysterie-op-zich-zelf,

verklaring van den menschengeest die het bevatten moest ?

Nochtans, met al de rijpheid die de jaren medebrengen en de kunde die alle uitdrukking mogelijk maakt, vermag de zestig-jarige Bouts het niet, ons even diep te treffen als de vijftiger Hubrecht van Eyck, die tien jaar aan het Gentsche altaarstuk werkte, tot bij zijn bevrijdenden dood. Want van Hubrecht kan, als helaas van maar heel weinig menschen gezegd, dat hij die tien jaar heeft geleefd in een geestestoestand, die de bestendige vervoering beteekent van wie reeds in de aanwezigheid staat van de verlossing. Alle leven is het leven waard; weinige levens zijn den dood waard, - men houde den dood zelfs voor de definitieve vernietiging....

Met aardgelijk onderwerp nu, laat de even-oude en even-geloovige Dieric Bouts ons koel, zooals een dogmatisch tractaat ons haast-wrevelig nuchter laat na 't lezen van de visioenen eener Hadewich.

Is dan, in de spanne tijds tusschen den eersten Van Eyck en Dieric Bouts, de evolutie der Nederlandsche schilderkunst zoozeer in strak-realistischen zin verloopen, dat zij louter-geestelijke vlucht voortaan uitsluit ? Zal men wijzen op het milieu : het verburgerlijken van het geestelijke leven, waar de stadsschilder Bouts, werktuig in de handen van eene veelhoofdige schepenbank, als het ware een slachtoffer van is ? Moet men denken aan den oorsprong van beide meesters en aan hunne aanvankelijke vorming : Van Eyck afkomstig uit het Maasland vol aanminnigheid en sprookjes, die dichter staat bij een dichterlijk romantisme en, naar men zegt, in Italië Giotto mocht bestudeeren en het gemoedsleven van den Poverello mocht doorvoelen, terwijl Bouts, in een stevig Holland geboren,

meer den literairen didactici dan de vroegere mystici verwant, trouwens schilderszoon is wien zijne kunst als ambacht derhalve bijzonder lief was ?

Waarheid is, dat in die tweede helft der vijftiende eeuw, onze schilderkunst een rij meesters vertoont, die, veel meer dan als "school" aan te zien, uitblinken door een uitnemende persoonlijkheid.

Geen grooter verschil te denken dan tusschen de broeders zelf, die Van Eyck heeten : de tweede, Jan, ontwikkelt zich in de lijn van een realisme dat, grootsch gehouden binnen de strakheid van de geometrische vormen, de minutie vergeten doet van al te angstvallige detailleering, en, hoe harmonisch ook naar de kleur en van een weergalooze schittering, niet vergeten doet dat technisch zijn groote broeder een baanbreker is als schilder, voornamelijk van het Licht, het schakeering-scheppende, het wisselend-teêre, het duizendvoudige-roerige licht.

Toch blijken de Gentsche meesters, die onmiddellijk na de Van Eyck's komen, als een teruggang naar de oudere opvatting, vooral aan te sluiten bij Hubrecht van Eyck. Met hem, die zijn beste jaren te Gent sleet en er stierf, maken kunstenaars als Hughe van der Goes en Joost van Wassenhoven, om te zwijgen van Petrus Christus, ook en vooral naar den geest een school uit. Nochtans is het weer niet dan een aard-gelijke, een strenge en toch stemmingsvolle vroomheid die ze samen houdt : de blanke, zoo modern-decoratieve "Dood van Onze Lieve Vrouw", die onmiddellijk aan de "Zevende bliscap van Maria" denken doet en Van der Goes in onze schilderkunst opvoert tot een hoogtepunt waar hij alleen nog den weêrgaloozen Hubrecht ontmoet, staat veraf van den wat vreemden Justus van Gent,

zijn tijdgenoot, wiens hoogste werk in Urbino is te vinden.

Om dien tijd (de jaren 1460) heeft Memlinc zijne bescheiden-weeke en -nobele personaliteit niet ontwikkeld. Maar, uit Doornik gekomen, schitteren sedert jaren de twee geniale leerlingen van Robert Campin : de stijlvolle, zoo bijzonder aristocratisch-koele Jacques Daret, zoozeer verschillend van den steeds dramatischen Rogier de la Pasture, naar kleur als in gebaar heftig, wiens "Graflegging" zoo romantisch-menschelijk is.

Bij uitzondering der gebroeders Van Eyck zijn al deze meesters tijdgenooten, en bij herhaling elkanders medewerkers. Toch is het onderling verschil tusschen de werken zoo groot, dat het geen groote oefening vergt om ze op eerste zicht te onderscheiden.

De best-te-erkennen is echter de Leuvensche pourtraicteur Dieric Bouts, en niet alleen om zijn angstvallig en nochtans als het ware onverschillig-onaangedaan realisme, maar om de opperste gave van den stijl.

Een realisme van angstvallige opzettelijkheid, en dat nochtans onverschillig lijkt. Bouts is in de eerste plaats een prachtig werkman. Men heeft, in het middentafereel van het altaarstuk dat ons bezighoudt, erop gewezen dat, op Judas na,al de Apostelen naar Christus,en dat Christus alleen, recht voor zich uit, in de ijlte kijkt. Daar ziet men een buitengewone diepte van psychologische voorstelling in : ik ben zoo vrij, het psychologisch buitengewoon primitief te vinden : poesjenellenkelder-psychologie, uiterst-primaire dramatiek, die niet verbeterd wordt door het feit dat de meester geenszins heeft getracht, door gelijk welk middel ook aan het Christus-figuur eenigen uitzonderlijken adel bij te zetten. In tegenstelling met

de "Aanbidding van het Lam Gods", waar de streng-persoonlijke realiteit van elk personagie niet belet dat men bij aanblik zich ineens in evident-bovenaardsche atmospheer voelt verplaatst (en nochtans is het realisme hier zoo nauwkeurig dat een musicoloog onder de Zingende Engelen de alti uit de soprani heeft herkend), in tegenstelling met dat vrome verplaatsen, is het de weergave van het aardsche dat bij Bouts in de eerste plaats treft. Een geslepen drinkglas vestigt er met meer aandringerigheid mijn aandacht dan het gelaat van Johannes den Evangelist,waarin niets voorspelt dat hij de Apocalypsis schrijven zal. Het brood tusschen de vingeren van Jezus heeft niet meer beteekenis, ook niet in 's schilders gemoed, dan het kleed van den heiligen Andreas : het is een broodje dat te schilderen was, zooals die mantel te schilderen was, en de kroonluchter boven de hoofden, en de tichels van den goed-geteekenden vloer. Zoodat de eerste, wellicht eenige vraag die bij den toeschouwer rijst is, wie de menschen zijn die geen apostelen mogen heeten, en er nochtans bij afgebeeld staan. Heeft hij vernomen dat de magere grijsaard Dieric Bouts-zelf is, en de twee leelijke jonge lieden die onbescheiden door het luik kijken vermoedelijk zijn zonen moeten heeten, dan is die toeschouwer tevreden, - zonder meer, en zonder de nawegende overdenking dat hij het Laatste Avondmaal heeft bijgewoond.

Doch, zooals ik zei, is hier eene eigenschap aanwezig die van meet af aantrekt. Men noemt ze stijl, en zou moeite hebben te verklaren waarom men ze dien naam geeft. In al dit realisme is er eene ordonnantie, en - moedwillig kiezen ? neen, misschien onwillekeurig ondergaan van harmonie- en dissonantie-wetten, waar men de aanwezigheid

van voelt zonder er het wezen van te kunnen omschrijven. - Men prijst Johannes van Eyck om de uitvinding van de symmetrische samenstellingsformule die eene gansche eeuw beheerschen zal. Men kan zeggen dat Bouts er voor zich zelf mede breekt; hij wordt losser, zooals de romantische muziek zich van de Puccini-cadans verlost. Toch blijft hij stijlvol, in levendiger mate dan zelfs bij Van Eyck het geval is. Het gaat hier niet om evenwicht : het heerst noch in den geest, noch in de compositie. Het is een vrij spel, zoo van motieven als van afzonderlijke gestalten. Het lijkt meer gril dan ingeboren adel, meer spel dan schilderkunstige bekoorlijkheid : het bestaat, men erkent het, en het is het stevigste voetstuk waar deze koele meester op te vestigen is.

Zóó, als een stellige, als wellicht de uitdrukkelijkste tegenvoeter van Hubrecht van Eyck, doet zich Dieric Bouts in deze tentoonstelling voor. Beider hoofdwerken heeft men er, thans gaaf en geheel, tegenover elkander gehangen : zij zijn de twee polen van een zelfde volksziel. En dat men er omheen gehangen heeft al wat deze ziel in hare innigste schakeeringen verbeelden kan, is weer een vreugde om nimmer te vergeten.

N.R.C., 20 Augustus 1920.

WETENSCHAPPELIJKE VLAAMSCHE CONGRESSEN. KANTTEEKENINGEN

I

Gent, 18 September.

Wij zijn hier onder Vlamingen, die liefde hebben voor hun taal, en maar liefst ook al de vreemde termen in hun taal ver-dietschen. Ik wou dan ook hier het woord "bijeenkomst" verkiezen waar er sprake is van deze congressen. De meeste van deze soort congressen zijn inderdaad in de eerste plaats uitstekende gelegenheden om menschen te ontmoeten, wier werkzaamheid zich in dezelfde richting beweegt als de uwe. De voorlezingen, en de besprekingen die wel eens volgen op voorlezingen, zijn de kern; best; echter blijven zij in de meeste congressisten bijzaak. En wat men er ook over denke : zoo moet het ook, wanneer het slechts voorlezingen geldt, die tot geen discussie aanleiding geven en die men beter, in volle rust, thuis in een tijdschrift lezen kan.

De belangrijkheid van een congres, men zoeke 't dus niet enkel in de hoeveelheid en het gehalte van wat voorgedragen wordt, doch ook in de algemeene physionomie van de "bijeenkomst". En dit geldt zeker voor een congres, waar Vlamingen als beoefenaars van wetenschap henen gaan, en méér als flaminganten die hun wetenschap in 't Nederlandsch beoefenen. Dit is een bizonderheid, die de Nederlander niet uit het oog mag verliezen. Wanneer zij vergaderen in hun Philologencongressen, in hun natuur- en geneeskundige congressen, in hun Oudheidkundigen Bond, dan is het hun in de eerste plaats te doen om wetenschap mee te deelen en te verwerven. Zij denken niet om de taal.

En om de taal is het op deze Vlaamsche congressen in de eerste plaats te doen.

De feiten zijn daar en niet weg te loochenen : de werkelijke "makers van wetenschap" in België, in Vlaanderen ook, beoefenen meest nog hun wetenschap in het Fransch en nog altijd worden de studenten aan onze hoogescholen in het Fransch onderwezen. De professors aan onze universiteiten, die bekwaam zijn of zich bekwaam maken om te doceeren in een behoorlijk Nederlandsch, zijn voorloopig nog de minderheid, ook onder de professors van Vlaamsche afkomst. En hierin ligt nu de voornaamste beteekenis van congressen als deze : dat het bewonderenswaardig is dat zich zóóvelen als hier komen, met zóóveel ijver toeleggen op het bevorderen van de studie van de wetenschap in de eigen taal, waar zij die wetenschap in een andere taal hebben aangeleerd. Het is een teeken van taaien wil, die veel voorspelt voor de toekomst.

Het is dan ook begrijpelijk dat deze Vlaamsche congressen, geboren in het teeken van den strijd om het naar voren brengen van de Vlaamsche volkstaal in Vlaanderen, een andere, een meer bewogen, strijdzuchtige physionomie hebben dan de Nederlandsche. En dat zij zelfs meer leden tellen, wat wel niet beteekent dat deze leden alle van hetzelfde wetenschappelijk gehalte zijn als die van de Nederlandsche congressen.

Het strijdzuchtige was er, uiterlijk althans, niet bij, deze maal. Ik herinner even aan de groote betooging die, in 1911 meen ik, plaats greep te Antwerpen toen aldaar voor de eerste maal de drie wetenschappelijke Vlaamsche congressen bijeenkwamen : feestelijkheden op het stadhuis en weidsch banket van duizend in de feestzaal

van den dierentuin, en indrukwekkende betuiging van den wil van duizenden in de feestzitting in het Koninklijk Atheneum, waar allerkrachtigst de eisch om een hooger onderwijs in het Nederlandsch op klonk. Deze maal was het gedempter. Ik schreef u reeds waarom. Toch werden allusies gemaakt en duidelijk en warm onthaald, allusies op een spoedig veroveren van de Gentsche universiteitslokalen voor de wetenschap in het Nederlandsch.

Het aantal leden is er wel. Er zijn heel wat meer toetreders dan voor den oorlog, en daaronder is de jeugd talrijk. Beloftevol. Een vijfhonderdtal leden voor het Natuur-, Wis- en Geneeskundig Congres, en oneindig meer dan voor den oorlog voor het Philologencongres, dat nu bij de duizend leden telt. Ze zijn niet allen daar. Moeilijk verkeer en levensduurte weerhouden velen. Maar zij steunen met hun sympathie.

Dat zij niet allen daar zijn is maar gelukkig ook. Daareven greep de opening plaats van de drie gezamenlijke congressen in de zaal van de Koninklijke Vlaamsche Academie. Ik begrijp best dat de 25 Academieleden, als zij ooit eens allen op de zitting aanwezig zijn, het daar nog zoo ruim hebben dat zij niet steeds elkaar begrijpen bij hun gezapige academische besprekingen. Maar het was voor deze drie congressen toch wat te eng in deze rijke zaal met O.-W.erigen Franschen Lodewijk-stijl van geen enkel bepaald tijdstip - en met een koud electrisch licht.

Het was er gauw vol, overvol. Velen hadden reeds vroeg hun plaatsen ingenomen : het nieuwe geslacht, dat sedert 1913 opgekomen is en dat zich nog niet geheel thuis voelt. Zij zaten op de stoelen, regelmatig gerijd, en praatten of keken nieuwsgierig rond. De ouderen bleven in de gang

met de borstbeelden, de borstbeelden van bekende overleden academie-leden waarvan Hugo Verriest zegt dat hij ze steeds minzaam groet als hij de academiezitting gaat bijwonen. Men mocht - dit tusschen haakjes - er even voor zorgen dat voor de volgende zitting van de Academie Verriest zijn heer ende meester Gezelle in figuur groeten kan in plaats van den bloempot, die nu prijkte op de zuil, welke den eerbiedwaardigen naam van den dichter draagt. Ze leken wel blij die ouderen, elkaar na jaren weer te zien; de begroetingen waren hartelijk.

En even hartelijk kwamen zij van de bestuurstafel. Die Vlamingen kunnen toch alles huiselijk en gezellig doen, en dat in de eerste koele stemming, die in de zaal hing tusschen de portretten van koning Leopold II en Albert als jongen prins en boven de hoofden van velen, die voor de eerste maal de congressen bijwoonden.

Allerhartelijkst was de verwelkoming voor de Nederlanders. Dr. Jac. Van Ginneken, die zou komen namens Letterkunde van Leiden, zagen wij niet. Wel den ouden Vlamingen-vriend Dr. Muntendam uit Amsterdam, die het Nederlandsch Geneeskundig Tijdschrift vertegenwoordigde, de eerbiedwekkende en innemende figuur van Dr. C.P. Burger van Amsterdam, die er was in naam van de Hollandsche Philologencongressen en Prof. Dr. A.J.P. van den Broek den ijverigen Volksuniversiteiter, die de Vereeniging Het Nederlandsche Natuur-en Geneeskundig Congres vertegenwoordigde.

Beide laatste hebben, namens de Hollanders, de verwelkoming in uitstekende termen beantwoord. Dr. Burger in een geestige toespraak, waarin hij meedeelde dat hij als in bedevaart naar Vlaanderen gekomen was, dat hij het

stadje Rupelmonde had bezocht en daar het standbeeld van Mercator was gaan begroeten : Mercator schreef ook niet in zijn taal, wel in de toenmalige wetenschappelijke taal, het Latijn; maar zijn daad werd terecht gewezen door Ghys, zijn tijdgenoot van Antwerpen, die bewees dat wetenschappelijke onderwerpen wel in het Nederlandsch konden behandeld worden, doch die desniettegenstaande een Fransche kostschool voor meisjes opende. Teekenen van vroeger die nu nog blijven voortleven. Nu echter moet niet meer bewezen worden dat het Nederlandsch een uitstekende taal is om er wetenschappelijke onderwerpen in te behandelen : wie er nog op zulke verachtelijke wijze over denkt, moet maar zijn blikken slaan naar het Noorden.

Prof. Vercoullie heeft de eerlijke en piëteits-volle gedachte gehad bij dit plechtig hervatten van de Vlaamsche congressen den pas overleden Prof. Mac Leod te gedenken, den baanbreker der wetenschappelijke congressen in het Vlaamsch, den degelijken geleerde, die de wetenschap hier wilde beoefend zien niet in een klasse- of standentaal, doch in de volkstaal. Het eerste congres van dien aard werd gehouden in 1897 en telde 85 leden. Wat vandaag gebeurt is de uitbloei van het zaad door hem uitgestrooid. Hij werd in zijn eigen milieu door de flaminganten zelf op een zeker oogenblik sterker en bitter bekampt, trok zich uit den strijd terug, maar bleef allerbeste wetenschap in het Nederlandsch leveren.

Deze herdenking gaf wijding aan de zitting. De stemming steeg nog tot Prof. Daels de jonge dooden herdacht, die op het slagveld gebleven waren. Hij sprak met de gedempte stem van een diepe overtuiging, waarin veel wee en opgekropte spijt klonk. Hij zei het Cyriel Verschaeve na :

'Hun lijken liggen als zaden in 't zand,
Hoop op de toekomst, o Vlaanderland."

Ik denk, zei hij, aan de Vlaamsche loopgraven, die - en zijn stem was bitter - België gered hebben. Ik denk aan de Yserbelofte, die een voorbode was van het Vlaamsche bloedoffer. Onze jonge Vlaamsche soldaten gaven hun bloed voor het zelfbeschikkingsrecht der kleine volkeren en wij moeten hun trouw blijven. Hij heeft uit de Vlaamsche bloedlijn een document meegebracht, waaruit hij den wensch voorleest dat zoo gauw mogelijk de Vlaamsche wetenschappenlijke congressen zouden hervat worden. Wij volbrengen vandaag hun wensch. Zij vielen voor het levensrecht der kleine volkeren. Uit houwe trouw wordt Moerenland herboren.

De vergadering had, staande, deze toespraak van den leider der jongeren aangehoord.

En de goedronde voorzitter Dr. Lava vond het slotwoord dat, mede, uit het hart sprak van de aanwezigen : wij zijn hier in ons huis, in de Vlaamsche Academie, morgen vergaderen wij in het ander huis - hij bedoelde de universiteit - waar wij de behandeling der wetenschap in het Vlaamsch zullen invoeren, en daar zal men ze niet meer buiten krijgen.

De avond werd verder doorgebracht bij de uitstekende opvoering van "Freuleken" door het gezelschap van Dr. De Gruyter - en tot in de kleine uurtjes bleef de congresgezelligheid in kleine groepjes duren.

N.R.C., 21 September 1920.

DE VLAAMSCHE WETENSCHAPPELIJKE CONGRESSEN. KANTTEEKENINGEN

II

Gent, 19 September.

Van morgen vergaderden de afdeelingen van 9½ tot 1 uur. De talrijke afdeelingen van de drie congressen, voor philologen, voor rechtskundigen, voor natuur-, wis- en geneeskundigen. Al het werk van al de afdeelingen dezer drie congressen moest op één voormiddag afgehandeld wezen. Dit is wat men noemt : woekeren met den tijd. En ze hebben het waarachtig klaar gekregen. Dank zij de degelijke inrichting. Ten nadeele echter van de besprekingen, die zich slechts in zeer beperkte maat konden voordoen.

Merkwaardig is dat op het Natuur-, Wis- en Geneeskundig Congres al de gemelde mededeelingen inderdaad werden gedaan. Dit mag zeker gelden als een record in de wereld van de congressen - waar gemeenlijk de belangrijkste mededeelingen, die worden aangekondigd, onder de pia vota blijven rusten. Er waren er twaalf in de afdeeling voor Natuur-, Schei-, Aard- en Delfstofkunde, negen in de afdeeling Dier-, Plant- en Landbouwkunde, negen in de afdeeling voor wiskunde en genie, elf in de afdeeling voor geneeskundige grondwetenschappen, veertien in de afdeeling voor de inwendige geneeskunde, acht in de afdeeling voor gezondheidsleer en sociale geneeskunde, en niet minder dan zeventien in de afdeeling voor uitwendige geneeskunde.

Dit congres leek mij ook het talrijkst bijgewoond. Hier was nog een toemaatje. In den namiddag hadden er verschillende demonstraties plaats met behulp van lantaarn-

plaatjes en cinema, en een ernstige bespreking over de werkongevallen tijdens en na werk in samengeperste lucht.

Op het rechtskundig congres bracht men een tiental mededeelingen voor. De secretaris ervan, in zijn verslag op de algemeene vergadering, juichte den bijval toe, bekomen ondanks tegenwerking en terughouding. Er is aldaar beslist opnieuw den Bond der Vlaamsche Rechtsgeleerden te stichten.

Over het voornaamste wat op het Philologencongres zou verhandeld worden heb ik reeds geschreven. Ook daar was ernstige arbeid aan de dagorde. In een van de afdeelingen greep een belangrijke discussie plaats over de noodzakelijkheid van een vaktaal voor de wijsbegeerte. De inleider P. Janssens kloeg over het gemis van geijkte termen, ook in Nederland. Als voornaamste middel noemde hij het instellen van een commissie, bestaande uit wijsgeeren en philologen, die een woordenboek der wijsgeerige vaktermen zouden opmaken. Prof. Lecoutere was van meening dat dit niet veel zou uitmaken. Men schept niet een taal, zelfs niet een vaktaal. Gaandeweg zal die wel ontstaan uit het beoefenen van de wijsbegeerte in de eigen taal. Dit was althans het geval met de Nederlandsche vaktaal voor de natuur- en geneeskunde, die nu reeds bestaat en voortgekomen is uit het gezamenlijk beoefenen van die wetenschap in het Nederlandsch.

Van actueel en algemeen belang zijn de mededeelingen gedaan door dr. Grootaers namens dr. Langohr uit Montzen over het Vlaamsch-Limburgsch dialect in Eupen. Deze streek behoort niet tot het Duitsch gebied en allerminst tot het Waalsch gebied, en in België zal zij moeten gevoegd worden bij het Vlaamsch gebied. Dit is te bewijzen uit

de dialectverschijnselen. Nu nog noemen de Eupenaars hun taal of wel Brabantsch of wel "duutsch" (= dietsch).

Zeer interessant was ook een mededeeling van E. De Boeck, rector van het Missiehuis te Scheut, missiehuis dat sedert tientallen van jaren missionarissen stuurt naar Congo.

Hij had het over den geestendienst bij de negers, en deelde daaromtrent veel wetenswaardigs mee uit den schat van inlichtingen, die de missionarissen meebrachten. De negers van Congo gelooven in een opperwezen, dat echter zonder betrekking blijft met de menschen. De geesten beheerschen hun leven. Elke mensch heeft een geest, zijn ziel. Zijn schaduw is een afbeelding van de ziel. Bij den slaap is de geest weg, dan leeft hij elders, en droomen is dus geen bedrog voor de negers. De zielen der overledenen komen de menschenwereld nog bezoeken. De meesten zijn van kwaadaardigen aard. Met betrekking tot de geestenwereld, worden de negers slechts gedreven door één gevoel : vrees voor onheil. Geesten worden daarom verwenscht, bedreigd, vernietigd. Dit is zeer begrijpelijk. De eenige bekommernis van de negers is : leven, aangenaam leven. Nergens is de doodsbedreiging zoo intens als in Congo. De negers zijn blootgesteld aan alle gevaren van de natuur en den mensch. Zij hebben geleefd in eeuwen van slavernij, gevechten en rooftochten. Overal zien zij, of vermoeden zij, zichtbare of onzichtbare vijandelijkheid. Waar wij een louter ongeluk zien, zoeken zij naar de kwade hand der geesten van overlevenden of van vijandelijke menschen. Daarvandaan de macht, die zich weten te veroveren de geneesheeren, toovenaars, wonderdoeners, die alle aartsbedriegers zijn van een schuw en lichtge-

loovig ras. Daar is b.v. de mattendokter. Hij werkt in een omheining van matten. Laat zich daarin met touwen voorttrekken, onder allerlei gedruisch. Plotseling valt het gedruisch stil en hoort men den dokter zich luidruchtig aanstellen. Dit gebeurt herhaalde malen tot hij ten slotte met een bebloed hoofd naar buiten snelt en dit hoofd in een rivier werpt. Men heeft herhaaldelijk vastgesteld dat dit het hoofd was van een krokodil of een rat : maar het moet gelden als het hoofd van den overwonnen kwelgeest. De koerdokter werkt in het openbaar. Hij werpt speren, loopt ten slotte een hut binnen en komt er buiten met een bebloede speer. Een zoon van zulk een dokter heeft verklaard dat zijn vader zich met zijn nagels het tandvleesch kwetste en met het bloed zijn speer rood verfde : dit is dan het bloed van den overwonnen geest. Alle dokters gebruiken fetischen. De wonderlijkste dingen worden daartoe gebruikt : een stuk huid, nagels, tanden, vederen van dieren. Ook beelden. Die fetischen hebben geheime kracht op de natuurverschijnselen.

De toovenaars zijn meestal hoofdmannen. Zij worden evenzeer gehaat als gevreesd. Zij bezweeren de geesten en kunnen de kwaadaardige geesten verleiden tot het kwellen van hun medemenschen.

Er zijn tal van volksgebruiken in Congo, die men in onze beschaving nog terug vindt. Waaruit de spreker dan de gevolgtrekking haalde dat onze volksgebruiken denkelijk ook afstammen van het geloof aan geesten bij onze voorvaderen.

Op het Philologencongres heeft dr. Goossenaerts ook nog het oprichten bepleit van een soort werkbeurs voor philologie. Wanneer allerlei inlichtingen werden gecentra-

liseerd zou heel wat nutteloos werk uitgespaard worden. Men zou in deze werkbeurs in de eerste plaats bibliographie zoeken, en verder bijzonderheden over een of ander onderwerp, dat men bijzonder bestudeert. Na bespreking, vindt men het meest practische dat men in de tijdschriften een vraagbus opent en dat men, bij de namen van de leden in de ledenlijst van het congres, de onderwerpen zou melden, waarover de leden inlichtingen zouden kunnen geven of zouden wenschen.

Daar werd eveneens bepleit het tot stand komen van een algemeen Vlaamsch tijdschrift voor alle vakken van philologie in den ruimsten zin. Dr. Van de Weerd, deelde als redactielid van de Dietsche Warande en Belfort, mede dat dit tijdschrift met 1 Januari a.s. het algemeen tijdschrift zal worden voor de taal-, letter- en geschiedkundige vakken. Mr. Leonard Willems wenschte, onder duidelijke instemming van de vergadering, waaronder heel veel R.K. geestelijken, dat de redactie van dit tijdschrift dan ook de verklaring zou afleggen dat het niet langer een uitgesproken confessioneel karakter zou hebben, maar werkelijk algemeen zou worden, zoodat ook anders denkenden vrijelijk daaraan zouden kunnen meewerken.

Wij staan op het einde van een zwaren dag. Reeds is het congres ten einde. Morgen alleen nog wandelbezoeken naar de eigenaardige monumenten van deze oude stad Gent.

Wij kregen nog een uitstekend kunstcongres in het Posthotel. Het was een gelukkige en verrassende verpoozing. Wat daar geleverd werd, in de aula van dit modern gebouw voor de rond tafels geschaarde congresleden, was van allerbeste muzikaal gehalte : Grieg, Mendelssohn, Vieuxtemps en vooral de oer-Vlaming Benoit. De toonkundige

Jef van Hoof begeleidde zelf zijn Psalm, die plechtig klonk uit den mond van een dame :

God, onze Heer, gij zijt de Heer der Heeren....
Wil 't jong geslacht aanhooren....
Red Vlaanderen uit zijn diepen val....

De dame droeg twee trouwringen : het was de weduwe van den op het slagveld gesneuvelden jongen Vlaamschen kunstenaar Joe English, en uit haar mond en hart klonk het dubbel aandoenlijk. Mevrouw dr. Doussy speelde uitstekend viool, en een declamator droeg René de Clercq's "Wat doen wij voor u, arm Dietsch" op aangrijpende wijze voor.

Ik ben na de drukte van het gezellige feestmaal in de werkelijk stemmige en feestelijke zaal van het Hotel de la Poste ontvlucht om nog wat te kunnen schrijven. Ik vreesde uit de drukke gezelligheid niet weg te kunnen.

En gezellig was 't wel op dit congres van Vlaamschgezinde Vlamingen. Vooral op het laatst, als de leden der drie congressen bijeen waren.

Alle stijve decorum was zoek geraakt. Geen officieele personen. Van al de beschermheeren was er niemand. Van de "overheid" waren trouwens dezer dagen alleen verschenen volksvertegenwoordigers. Gisteren Van de Vijvere, Baels en Siffer. Heden die van de frontpartij.

Al de schakeeringen van de Vlaamsche Beweging waren er vertegenwoordigd. het minst de bezadigden. Ook de kalmen, de stille doorzetters, de dragers van de Vlaamsche beschaving. En de vooruitstrevers.

Broederlijk bijeen. Wat door den oorlog en zijn nasleep gescheiden was, sloot hier, in rustiger atmosfeer van wetenschap, weer gemakkelijk aan. En het is zelfs gebeurd

dat de goede dr. P.C. Burger Jr. uit Amsterdam bij een gedeelte van de vergadering toejuichingen verwekte, toen hij sprak van hen die tijdelijk de grenzen over waren en zei dat verzoening toch eens zou komen.

Het congres moest staan in het teeken van de wetenschap. Zou zich niet rechtstreeks met de taalkwestie bezighouden. Toch lokte het een minutenlange, luidruchtige instemming uit, toen op de slotvergadering werd medegedeeld dat in de paedagogische afdeeling "de vader der gelijkheidswet" - de oud-afgevaardigde Juliaan De Vriendt, die destijds de wet op de gelijkheid der beide landstalen er doorhaalde - een motie had ingediend, die ongeveer luidde als volgt : overwegende al de paedagogische nadeelen van een onderwijs gegeven in een vreemde taal, en al de paedagogische voordeelen van een onderwijs gegeven in de eigen taal, acht het congres den tegenwoordigen toestand onhoudbaar voor een beschaafd volk en eischt de algeheele vervlaamsching van het onderwijs van laag tot hoog .

Wij zouden ons niet met politiek inlaten,merkte schalks de voorzitter prof. Vercoullie op.

Maar de motie was voorgedragen en het congres had gesproken. En het was een opluchting in de vlaamschgezinde harten.

De congressen zijn zoo goed gelukt,dat op staanden voet besloten werd tot het houden van de volgende congressen, alweer te gelijk, nog a.s. jaar, in September, te Mechelen.

Er zal dan nog een vierde congres worden bijgevoegd : een congres van kunstenaars.

Een student uit Leuven, van der Borght, hield op de

slotvergadering een leuke toespraak om de aanwezigen op te wekken aandeelen te nemen in een Naamlooze Vennootschap tot het oprichten van een Vlaamsch Studentenhuis te Leuven. Er zal een "fortuin" daartoe verzameld worden onder de oud-studenten : met minder dan een half millioen is men niet tevreden. Het zal niet worden een specifiek Leuvensch - d.i. katholiek - studentenhuis, zegt spreker, doch een algemeen Vlaamsch tehuis voor alle studenten van Vlaanderen.

Met het uitgeven van de verhandelingen zat men ietwat verlegen : boeken uitgeven is zoo kostbaar ten huidigen dage. Het voorbeeld van de Nederlandsche congressen, die besloten hebben tot het uitgeven van samenvattingen der mededeelingen, zal niet gevolgd worden. Aan verkorte mededeelingen op wetenschappelijk gebied heeft men al niet veel. De voorkeur zal men geven aan het laten verschijnen, onbekort, van de mededeelingen in de verschillende vaktijdschriften, die reeds bestaan. En is reeds een bloeiend Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift, er is een Natuurwetenschappelijk Tijdschrift, en een Technische Gids komt tot stand. Ook bestaat reeds een zeer goed Opvoedkundig Tijdschrift, en een tijdschrift voor folklore : Volkskunde. Verder zijn daar nog de Leuvensche Bijdragen voor de nieuwere philologie en de meer algemeene letterkundige tijdschriften.

Die tijdschriften, gepaard met deze congressen, luiden hoe langer hoe meer de Vlaamsche wetenschap in. Het licht van de zon kan niet geloochend worden. En : "le mouvement se prouve en marchant."

N.R.C., 22 September 1920.

HET "LAM GODS" TERUG TE GENT

Ik was bij toeval te Gent toen er het "Lam Gods" plechtig werd binnengevoerd. Het was er een heele gebeurtenis, waaraan de bevolking met hart en ziel deelnam. En terecht. Een eeuw lang waren de deelen van de polyptiek verspreid geweest : te Gent, te Berlijn en te Brussel. Duitschland moest de vleugels afstaan, die het in het K.F. Museum te Berlijn bewaarde, en Brussel voegde er de kleine vleugels van Adam en Eva bij. Toen het werk weer in zijn geheel in het museum te Brussel tentoon stond, is er een opmerkenswaardige toeloop van volk geweest in de zaal der "primitieven" van het Brusselsche museum : iets van den zwerm van toeschouwers, waarvan Marcus van Vaernewyck inderdaad sprak bij het beschrijven van de bewondering, die het werk van de gebroeders Van Eyck opwekte bij zijn tijdgenooten. Er was minder kunstzin bij en meer genot en nieuwsgierigheid om wat aan artistieken buit door de Duitschers moest afgestaan worden aan België. Belangstelling, veelvuldige en veelzijdige belangstelling was er. Wie de zeer ruime zaal van de "primitieven" te Brussel kent, moet zich die zaal maar eens denken vol belangstellenden, zoo dat er haast niet te denken viel het werk van dichtbij te zien en zeker niet het met de gewenschte aandacht en in de gewenschte stemming te beschouwen.

Het werd een belangstelling, waarvoor de Gentsche kunstminnaars - en die zijn talrijk in de oude stad van Hugo van der Goes - terecht begonnen te vreezen. Hier en daar gingen stemmen op om te eischen dat het werk in de hoofd-

stad zou blijven, en in het museum, waar het zoo ongelukkig opgehangen was, daar kon men het zien en bestudeeren, als men wilde, daar was het vrij voor ieder en kosteloos toegankelijk, daar hing het in het museumlicht, zoo geschikt voor studie en onderzoek, daar was het veilig tegen diefstal en tegen verderf.... Al de redenen, die hier als elders opgegeven worden om de kunstnalatenschap van het voorgeslacht samen te brengen in de openbare begraafplaatsen, die men museums heet, kregen hun beurt in de pers en in de gesprekken. En het ging er naar lijken, dat een openbare opinie zich ging vormen om de St. Baafskerk te Gent te verzoeken haar middenpaneelen af te staan aan het museum te Brussel of althans aan het museum te Gent.

Doch de oprechte kunstminnaars waakten. Zij wilden het werk op de plaats, in het milieu, in het licht, in de stemming waarvoor het door de kunstenaars zelf bestemd was, zij wilden het er in zijn gave volledigheid. Zij kregen gelijk en het Gentsche gemoed kwam tot rust.

Het gehele werk is nu heden in negen kisten op zijn definitieve bestemmingsplaats aangekomen. Een lorrie - een meer dan gewone verhuizingswagen - bracht het uit Brussel, en Fierens Gevaert, de conservator van het Brusselsche museum, en kanunnik Van den Gheyn, die steeds optreedt als conservator van het Lam Gods, troonden voorop op den wagen.

Aan de grenzen van de stad is een afvaardiging van de intellectueele kringen het werk gaan "begroeten" en een aantal auto's reden in stoet voorop tot aan de St. Baafskerk. Daar stonden de kleurige vaandels van tal van maatschappijen opgesteld.

Met eerbied werden 9 kisten afgeladen en gedragen, eerbiedig omgeven als door een lijfwacht van vrijwillige dienstbaren en vereerders. Intusschen wapperde aan de huizen de driekleur, waren de burgers toegeloopen, luidden de klokken van de kerken, bomde het Belfort en speelde het carillon - was ook dit toeval ? - het Belgische volksdeuntje : "Waar kan het nu beter zijn, dan bij zijn vrienden ?"

Een feestelijke verwelkoming, zult gij meenen. En bij zulk een verwelkoming zou het allicht blijven in Holland, niet waar ? Doch dit is nog maar een voorspel. In België moet er nog iets gewichtiger feestelijks bij wezen.

Maandag a.s. is er een Van Eyck-dag ter gelegenheid van het weder opstellen van het werelberoemd werk. Daar zorgt de plaatselijke Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde voor. Zondag houdt de Koninklijke Academie voor Oudheidkunde te Antwerpen haar algemeene vergadering. Daar zal over Van Eyck gehandeld worden. Het wordt een klein congres, waarop o.m. zullen aanwezig zijn de beide voornaamste bestudeerders van het werk der gebroeders Van Eyck, na James Weale; zijn medewerker Brockwell uit Engeland en graaf Durrieu uit Frankrijk. De congressisten - er zijn er slechts 350 toegelaten - zullen dienzelfden dag te Gent ontvangen worden door den magistraat van Gent. Ontvangst op zijn Belgisch als voor den oorlog : met een raout en muzikalen avondstond, mitsgaders de gebruikelijke toespraken.

's Anderendaags wordt een academische vergadering gehouden in de aula der universiteit, waar weer uitsluitend over het Lam Gods zal gesproken worden. Daarna zal de bisschop een kleine receptie houden, voorbehouden voor

het bestuur en de vreemdelingen. En tegen drie uur wordt de eigenlijke plechtige installatie gehouden van het werk, op zijn oude plaatsiin de kapel die Judocus Veydt liet bouwen aan het koor van de St. Baafskerk. Er zal een korte verklaring gegeven worden, er zal oude muziek gespeeld worden en tusschenin zullen de deskundige geleerden de onuitputtelijke discussies hervatten over de onuitputtelijke problema's van kunstgeschiedenis waartoe dit werk aanleiding geeft; over het aandeel der beide gebroeders in het vervaardigen van de schilderij, over de restauratie, over de beteekenis. En dit zal niet het minst interessante - en vermakelijkste deel wezen van deze bijeenkomst.

Aan deze discussies zal zeker de plechtige avond-receptie bij den gouverneur der provincie, waar ook de minister van Kunsten en Wetenschappen zal aanwezig zijn, geen einde stellen; nu het werk in al zijn deelen tegelijk te bezichtigen is voor de eerste maal voor onze geslachten, zal er nog heel wat nieuws voor de studie van dit meesterstuk aan het daglicht worden gebracht.

N.R.C., 2 October 1920.

NESTOR DE TIERE †

Brussel, 30 September.

Heden in hun avondblad gelezen te hebben dat Nestor de Tière gestorven is, zal velen, Vlamingen - want hij was in de eerste plaats met krachtdadigheid een Vlaming -, en Brusselaars - want hij was een bekend Brusselsch figuur -, met een dubbele verrassing hebben geslagen. Die dood immers komt zeer onverwacht, ook voor de weinigen, die wisten dat de Tière sedert enkele maanden aan asthma leed (hetgeen hij liefst verborg). En daarbij vernemen ineens al die bekende en niet-bekende vrienden, dat deze levenslustige kerel reeds vier-en-zestig oud was, - hetgeen hij wel, en zelfs met eenigen trots, toegaf, maar wat niemand wilde gelooven.

Zelfs wie hem in zijn laatsten levenstijd heeft gezien. - Het is nauwelijks een paar maand geleden dat ik hem ten zijnent opzocht. Binnengeleid in zijne zitkamer, was ik ineens, met iets als schroom en iets als verteederenden lachlust, in den tempel van den glorievollen auteur, lieveling van het groote publiek, dat hem ontroering op ontroering dankte van den geweldigsten en veredelendsten aard. Stel u het geliefde verblijf voor van een oud acteur, die heroïsche triumphen heeft gekend; aan de wanden, van zeer laag tot zeer hoog, portret op portret, tusschen vergulden palmtak aan palmtak, naast trouwens allerlei blijken van kunstzinnigheid; foto's naar kunstwerken van de meest verbluffende verscheidenheid, schilderijen - mooie en leelijke - van bevriende hand, beeldhouwwerken die een gansch tijdperk te overzien gaven. Op de

meubelen, tal van souvenirs aan schitterende zegepralen, geschenken van vereerders als van tooneelmaatschappijen, die bij de opvoering van 's Meesters werken eerepenningen en lofvolle diploma's van uit de verste hoeken des lands hadden weggehaald. Zeker kon geen enkel Vlaamsch literator wijzen op zulk een pronkkamer, getuigend van zulk een overbluffenden, immediaten, stevig-tastbaren roem.

De meester-zelf verscheen, eenigszins kwijnend-schoorvoeterig, de magere hand gehaakt in de ruime chambercloak, die, bleu-roi van kleur, zijne slanke gestalte drapeerde als in eene Romeinsche toga. En daarboven die schoone romantische kop, die weigerde er oud uit te gaan zien, de lange krulsik, de weelderige haarbos : het hoofd van niemand minder dan Villiers de l'Isle Adam , - door een Frans Hals wat oppervlakkig geconterfeit.

Het gesprek was banaal : het gesprek van een ambtenaar met een ambtenaar, over ambtelijke zaken. Want deze zegevierende dramaturg, die in Frankrijk millioenen zou hebben verdiend, was "dans le civil" een ambtenaar. Maar zelfs als dusdanig bleek Nestor de Tière, wiens administratieve loopbaan lang genoeg was om hem eervol rustgeld te verzekeren, al even naïef- en uitbundig-romantisch als hij het meer nog in zijn leven dan in zijn werk was geweest. Deze zieke man - ik kwam op het oogenblik van eene leelijke crisis - toonde zich, bij een onderhoud dat noch voor hem noch voor mij aangenaam was, de beminnelijke en hartstochtelijke idealist, die hij immer is geweest. Zeker, hij had de koketterie zijner ziekte, zuchtte over zijne krankheid, sprak met melancholie over de toekomst, schudde met mistroostigen weemoed zijn dikke, blond-gebleven lokken als ik hem de gulden rust voorspiegelde, die hem en ons

nog zooveel schoone vruchten schenken kon. Maar ik voelde er doorheen de "dichterlijkheid" van den nog steeds gevierden auteur,die voor hem eene waardevolle werkelijkheid was, een levensbestanddeel meer nog dan eene levensvoorwaarde, de aanhoudende illusie van een poëet, die het geluk had gekend, bij voortduring een troetelkind van het bestaan te zijn.

En was hij dat niet geweest : zou de houding van Nestor de Tière wel anders zijn geworden ? Sedert ruim veertig jaar behoorde hij tot eene heldhaftige - Vlaamsche bohème, waar hij de laatste, gestilde, maar naar den geest onverzwakte-enthousiastische vertegenwoordiger van was. Aangevoerd door Emmanuël Hiel, die in hoofdzaak als dusdanig voortleeft, ook in de herinnering van een aantal menschen die nooit een enkel vers van hem hebben gelezen en derhalve niet weten dat hij de diep-voelende dichter is geweest van een lied als "o Gij voor wie de driften zwijgen" - aangevoerd dus, langs tallooze eet- en drinkgelegenheden, door den grootsch-uitbundigen Bard met den prachtigen leeuwenkop, verblufte, jaren lang, een bent jonge Vlaamsche schrijvers de, nochtans niet licht vervaarde, Brusselsche burgerlijkheid door eene oneindige reeks fratsen waar de meest authentieke geest van Thyl Uilenspiegel overtuigend in herleefde. Wij, de bezadigde pessimisten vol fatsoenlijkheid, die van deze onbezonnen helden het bleeke en onwaardige kroost zijn, wij treuren erom, dat bij dit leventje ongetwijfeld heel wat literaire schoonheid is verloren gegaan, want de meesten onder deze dichters hadden onmiskenbaar veel talent, en men vergete niet dat zij lang voor de Nieuwe-Gidsers van predikantengeest vrij en wars, en van heidendom bezeten waren; maar niet zonder bewonde-

ring, en zelfs met iets als eerbied zien wij op tegen de levensmildheid, de onverschrokken onbaatzuchtigheid, de soms laakbare kommerloosheid, ja, maar de breedheid tevens aan inzichten van deze ridders eener "poëtische" levensopvatting, die wel oppervlakkig was en meestal weinig verheven, maar in hare onbezorgdheid rijk en gul. Aan dien tijd, aan die groep, wijdde Herman Teirlinck eene "Hieliade" die, bij mijn weten, onvoltooid bleef. Nu niemand nog aanstoot kan nemen aan de onthullingen die het mogelijk bevatten kon, diende hij dit epos ten behoeve der letterminnaars weêr op het getouw te nemen : onze naneven, die de Vlaamsche literatuur waarlijk niet moeten meten aan de voortbrengst van na 1890, zouden er hem eens lauwerkransen om vlechten.

Niet alleen echter om het ruime deel dat hij in dit dichterlijk-ongebonden leven heeft gehad, verdient Nestor de Tière onze lof. Hij is immers geweest een dramaturg van ongewone kracht, en voor het geestelijk-arme Vlaanderen van ongewone beteekenis. Zeker, hij is zoowel aan Ibsen als aan Maeterlinck voorbijgegaan zonder dat zij hem in zijne opvattingen vermochten te verstoren, en dat zou reeds een merkwaardig feit zijn, en een feit ter eere van den schrijver, indien deze niet was blijven steken in tekortkomingen waaruit zij ons hebben gered. De werkelijkheid, die tevens De Tière's beteekenis aangeeft, is, dat hij ons publiek hielp uit de drakenwereld van een Dennery en een Holtei ... "om hem het schouwspel van andere draken te bezorgen", zegt meesmuilend een jongere naast mij; wien ik trouwens al antwoord geef : "Goed, ik geef toe dat De Tière niet diep genoeg gaat en grootsprakerig is : maar zijne menschen zijn echt-Vlaamsch; is zijn psychologie

armzalig-oppervlakkig en -conventioneel, zijne voorstelling is levend en raak; zit zijn schijnbaar-brutaal realisme eigenlijk vol vooze romantiek - ik denk vooral aan zijne groote spektakel-drama's als "Roze Kate" en "Wilde Lea" - die volksstukken hebben één voordeel : voor het publiek dat zij bedoelden te bereiken, zijn zij als geknipt, want zij zijn echt, zij zijn van dat volk een beeld waar het zich terug in vindt en terug in vinden mag, want per slot van rekening zijn zij veredelend."

Zulk criterium, ik geef het toe, is ouderwetsch. Maar voor ons volk van voor twintig-dertig jaar is het het eenig-goede; en kan dat volk thans als kunst heel wat beters verdragen, dan is dat voor een goed deel te danken aan den man wiens "Roze Kate" stukken als "De twee Weezen" en andere "Bultenaars" wist te verdringen.

Wij hebben de gewoonte mogen verliezen, onze dichters te loven om het "nut" dat zij afwerpen. Ook in Vlaanderen begint men thans buiten dat "nut" te kunnen. Het belet niet dat het wel degelijk heeft bestaan. En zoo blijft het Nestor de Tière's eer, tot het louteringswerk in ruime mate en met ontzagwekkende forschheid te hebben bijgedragen.

N.R.C., 3 October 1920.

UITWISSELING VAN KUNSTWERKEN

In het Avondblad van Woensdag 6 dezer wordt nadruk gelegd op het feit dat de Conferentie van Versailles het principe heeft aangenomen dat de kunstwerken moeten wezen waar zij hooren, dat althans de deelen van gescheiden kunstvoorwerpen zooveel het doenlijk was bij elkaar moeten gevoegd worden.

J. Destrée, de Belgische minister van kunsten en wetenschappen, wees hierop ter gelegenheid van het opnieuw bijeenvoegen van de verspreide deelen van het Lam Gods der gebroeders Van Eyck.

Dezelfde minister heeft nu, uit eigen beweging, dit principe toegepast, en als dit voorbeeld navolg vindt elders, zouden wij nog heel wat verschuivingen van kunstwerken kunnen zien gebeuren, tot groot jolyt van de liefhebbers en niet het minst van de bestuurders van oude kunst.

Minister Destrée heeft in het Belgische Parlement een wet gestemd gekregen, waarbij een schilderij uit het Koninklijk Museum te Brussel, eigendom van den Belgischen staat, geschonken wordt aan de stad Venetië. Het geldt hier de bekende "Juno, die haar schatten uitgiet over de stad Venetië". Het is groot werk, in heldere kleuren, triomfkleuren met veel rose en geel : Juno werpt kronen, kostbare schalen, goudstukken, edelgesteenten en de hertogelijke kroon naar beneden. In zijn vormspraak was het werk, waar het recht stond, haast onbegrijpelijk voor wie wist dat het een deel was uit het plafond van de zaal der Tien in het dogenpaleis te Venetië. Daar was het weggenomen

in 1797 door de Franschen en naderhand vervangen door een copie.

Minister Destrée is met den heer Fierens-Gevaert, conservator van het Koninklijk Museum te Brussel, naar Venetië gereisd en heeft er nu Donderdag in de zaal der Tien het werk, uit naam van de Belgische regeering, overhandigd aan de Venetiaansche autoriteiten.

Wij vernemen zooeven dat op zijn beurt de Italiaansche ministerraad ertoe besloten heeft een wetsontwerp in te dienen bij het Italiaansche Parlement, waarbij aan België twee schilderijen worden geschonken : een Boodschap en een Aanbidding door de Koningen, beide van de hand van Veronese. Het zijn de luiken, die bestemd waren voor het orgel in de St. Antoniuskerk te Torcello. Kerk en orgel werden verwoest door de Oostenrijkers, zoodat het hier nu luiken geldt die geen plaats van bestemming meer hebben en mogen weggeschonken worden.

N.R.C., 11 October 1920.

ANDRE SALMON :
MONSTRES CHOISIS
PRIKAZ
LA NEGRESSE DU SACRE-CŒUR

André Salmon, talent- en suksesvol schrijver, is overvloedig. Ik bedoel daarmede niet dat deze veertiger, die niet eens den leeftijd heeft bereikt waarop men in Frankrijk een "jeune maître" is, en trouwens door zijn aanleg, zijn wil en zijn verworven positie uitdrukkelijk tot de "jongeren" behoort, tot op heden al te veel heeft geproduceerd, dan dat hij dit zou kunnen verantwoorden. De lijst der "Œuvres de André Salmon", vooraan in zijn laatste boek, bedraagt tien titels. Die lijst is onvolledig : noch de "Monstres choisis", noch "Prikaz", waarover gij verder lezen zult, komen er op voor. Schrijvers zijn soms bescheiden en soms koket, als jonge meisjes, die zich zelf hare edelste gedachten verhelen, louter uit schroomvol spel. Bij mijn weten, heeft André Salmon dus twaalf boeken uitgegeven, wat op zijn leeftijd niet zoo heel veel is, bij een auteur dien ik overvloedig noem.

Want ik noem hem juist overvloedig vanwege zijn onmiddellijken drang-tot-dichten : volgens den psycholoog Ribot één der kenmerken van het literaire genie waar het buiten "prikkels" staat; hij is het tevens door zijn stijl die wijst op een, bij een Franschman zeldzame, overvolheid des gemoeds, in eene overvolheid van woorden en wendingen uitgedrukt. (Ik bedoel dat de overvolheid van zijn innerlijk leven veel minder goed is gekanaliseerd, veel minder klaar tot uitbeelding komt, dan bij de meeste Fran-

schen, iets waarin hij, bijvoorbeeld, gelijk is te stellen met Isidore Ducasse-Comte de Lautréamont, die "les Chants de Maldoror" heeft gedicht). André Salmon is overvloedig aan eene veelheid, die men zou wenschen veruiterlijkt te zien in een veel ruimere productie dan hij in zijne twaalf boeken heeft gepraesteerd. Hierin is hij weinig Fransch; wist ik niet uit goede bron dat hij geen Jood is, ik zou zijn werk Israëlitisch noemen; het kan heel goed Germaansch of Slavisch wezen. In elk geval overstelpt het mij, gelijk het werk van geen enkel ander Fransch schrijver van dezen tijd het doet.

Zijne veelvuldigheid is er geene, om deze vergelijking te wagen, als die van Barbusse. Barbusse is, wat hij ook meene of bedoelde, louter zintuigelijk en dan nog zintuigelijk zonder groote zinnelijkheid. Zijne zintuigen zijn scherp, maar dor. Hij zwoegt zich af om een mede-leven te doen blijken dat niet bestaat dan in den rechtstreekschen indruk. Hij is de laatste der naturalisten - een naturalist in den aard van den Joris Karl Huysmans der "Sœurs Vatard"; wèl subjectief, en heel wat subjectiever dan een Zola en een Maupassant, maar zonder dezer breede menschelijkheid, dewijl de ontvangen impressie bij hem niet afketst op een ruimen bodem van menschelijkheid. André Salmon, hij, is van alle naturalisme vrij. Hij is onnaturalistisch met opzet : wél is hij uit op de meest-intense uitdrukking van het gehoorde, geziene, gerokene; maar hij vindt er een zorgvuldig-aangewend genoegen in, er onmiddellijk de geestelijke reflectie, de door den indruk gewekte opmerking aan toe te voegen, zooals Balzac deed, of, tot het onhebbelijke toe, Barbey d'Aurevilly. Hij wil heel graag doorgaan voor weinig-ernstig, voor

waarlijk al te lichtzinnig bij het smartelijke van 't behandelde geval. Hij is een averechts moralist, naar de wijze van Laforgue, hoe dan ook zonder dezes bedoelingen. Hij is luchtig tot dartelheid toe, om te beletten dat hij huilen zou ? Neen : omdat hij jong is in de eerste plaats ! Daarna : omdat hij zoo overvloedig is aan wat mijn vriend de psycho-analyst noemt "het leven van onder den dorpelsteen."

Dat leven van onder den dorpelsteen, waar het gewone leven, het leven der rede, het leven zelfs van den indruk die gemakkelijk zijne plaats vindt in de logische orde van het bewustzijn, overheen wandelen; dat wonder-wriemelende leven dat vroeger eenvoudig, en zonder verdere definitie, verbeelding of imaginatie heette en thans wordt bestudeerd onder de benaming van subconscientie, is bij André Salmon ontwikkeld als bij weinig anderen, in eene novelle der "Monstres choisis", het eerste der hierbovengenoemde boeken en tevens het allerbraafste der drie, geeft hij daar een zeer schoon en zeer leerrijk voorbeeld van. De dichter - ik bedoel Salmon - leest in Victor Hugo een vers, dat slaat op eene zekere tijdsomstandigheid, of eene, beleefde of verzonnen, gebeurtenis uit Hugo's leven. Onmiddellijk wekt het in hem, niet alleen een beeld op van den held-zelf en van die gebeurtenis, maar zijn innerlijk leven herschept den held en de gebeurtenis in zulke mate, dat hij de kleur der handschoenen en den geur van de lucht herkent. Hij leeft, plots, in de atmospheer die Victor Hugo tot het schrijven van zijn gedicht heeft genoopt; hij ziet Victor Hugo tot bij belachelijke eigenaardigheden; hij laat hem grootsch en potsierlijk bewegen; hij omringt hem met de massa waarin hij heeft geleefd

op dienzelfden dag; hij wordt zoowaar een Victor Hugo die zichzelf scherp-kritisch zou hebben zien leven en zich-zelf niet zoo heel genegen zou zijn geweest. En dit alles naar aanleiding van een enkel vers dat wij niet eens zoo heel mooi nog kunnen vinden.

Treft de schrijver een onderwerp, dat zijne genegenheid waarlijk wekken kan zoodat het een natuurlijk scepticisme tot zwijgen brengt, dan bereikt hij eene gelouterde, eene zuivere epische hoogte waar hij zoo goed als weergaloos staat. Ik weet niet of André Salmon in Rusland heeft verbleven. Zoo ja, dan zou dit nog niet volstaan om zoo warm te treffen als hij doet met het progrom-verhaal dat in dezelfde "Monstres choisis" voorkomt. Want weer is dit verhaal rijk aan den overvloedigen ondergrond van den schrijver-zelf, aan de opgestapelde, dooreenwoelende, rijper, steeds voller wassende weelde van zijne subconscientie; thans niet meer cerebraal-sarcastisch, te weinig-overwogen zelfs aangewend : te overweldigender daardoor, en te dieper met eerbied slaande voor deze begenadigde schrijvers-, neen; menschennatuur.

Die steeds uitbottende, steeds bloeiende overvloedigheid, zij doet zich in gansch andere gedaante voor in den roman "La Négresse du Sacré cœur", de laatste die André Salmon uitgaf. De novelle, de schets, eischen eene zelf-beperking waar Salmon in "Monstres choisis" niet aan tekort is gekomen. Deze man heeft te veel talent en, naar uit eene soms-guitige, soms-smartelijke ironie blijkt, te veel zelf-kennis om zich niet weten te beheerschen. In het land van Maupassant blijft hij een uitnemend "conteur", al verrast hij telkens door wat men "vondsten" noemt, en die de minst-gezochte blijken zijn van persoon-

lijke imaginatie. Gaat hij een roman aan die de volle ontplooiing toelaat van deze imaginatie, dan vertoont zij echter, zooals ik zegde, nieuwe eigenaardigheden die er als het ware een nieuw wezen van maken. In zijne kortere verhalen komt vooral het individueele, het zuiver-subjectieve, daardoor verrassende van André Salmon's verbeelding tot plastische uiting; in den roman krijgt die verbeelding vorm in eene ongewone veelvuldigheid van gestalten; zij wordt geobjectiveerd in eene zeldzame verscheidenheid, waarvan elk lid op zijne beurt een overvloed van eigene, volstrekt-gekarakteriseerde eigenaardigheden vertoont. Deze "Négresse du Sacré-Cœur" heeft mij,van bij de eerste hoofdstukken, verrast door sommige aanrakingspunten met "Het Ivoren Aapje", den uitvoerigen roman van Herman Teirlinck. Het zou mij ten hoogste verwonderen, zoo Salmon Nederlandsch kende; kende hij onze taal wèl, dan zou men kunnen wijzen op niet veel minder dan navolging, waar zelfs in beide boeken één der "helden" denzelfden naam - Sorghe - draagt. Maar het is vooral door dat wondere scheppingsvermogen aan personagiën en typen dat de twee werken tot vergelijking nopen, en tot gelijkstelling. - Ik heb het voorrecht gehad, Herman Teirlinck's medewerker te zijn aan een uitgebreid verhaal. Uit den oorlogstijd onthoud ik als de beste, de gelukkigste uren deze, dat ik met mijn vriend dat verhaal samenstelde. Hoe vaak heb ik versteld gestaan bij het levens-scheppend vermogen van mijn vriend, een vermogen minder aan eene nochtans rijke levenservaring, dan aan juist dien ondergrond toe te schrijven, dien ik hier in deze "Négresse" dankbaar herdenk....

Zijn de "Monstres choisis" en de "Négresse", proza-

werken, waarin het subjectief element zeker overwegend is, maar die aan epische uitbeelding niets te wenschen overlaten (het gebrek aan bezonkenheid, aan rust, die tot gevolg hebben, dat gij er zelf wel eenigszins woelig bij blijft, is nu eenmaal het meest-levende bestanddeel van 's schrijvers talent, zoodat men ze wel aanvaarden moet). Zijn deze beide boeken te beschouwen als voortreffelijke epiek, "Prikaz" is een gedicht, als gedicht bedoeld, en waar de subconscientie van den dichter niet belemmerd wordt door buiten hem staande, uit te beelden werkelijkheden. Het brengt mede, dat de schrijver afzien kan van deze controle-middelen, die heeten ironie en wat men, naar aanleiding van Flaubert, heeft genoemd de spectaculaire houding.

Nochtans heeft het boekje wel degelijk eene andere bedoeling, dan louter lyrisch te zijn. Het ziet af van het individualisme, dat van de lyriek tot op heden, sedert de jaren 30, het hoofdbestanddeel was. "Prikaz est un premier essai de poésie substituant aux saisons du vieux lyrisme le climat instable de l'inquiétude universelle" : aldus de verwittiging van den dichter, die verder meent dat het er voortaan op aankomt "(de restituer) l'émotion à l'impersonnel : un art tendant à créer chaque chose par sa description verbale.... L'acceptation d'un fait sur le plan merveilleux".

Daargelaten dat dergelijke programmatiek, zonder verdere uitwerking der bedoelingen, kregel maakt dewijl te theoretisch, kan hier gewezen op het feit dat ons, Nederlandsche schrijvers, door André Salmon al heel weinig nieuws wordt aangebracht : Herman Gorter heeft met het "klein Heldendicht" en met "Pan" hetzelfde bedoeld, even-

goed als de Henriette Roland Holst van bij de "Nieuwe Geboorte". Anderdeels, waar Salmon Jean Royère aanhaalt en dezes bewering, als zou "cette poésie proprement nominaliste" zijn, dan hebben wij recht te denken aan Lodewijk van Deyssel's vroegste prozagedichten.

Intusschen is "Prikaz", hoe klein ook in omvang, een monumentaal gedicht, waar de Russische revolutie in hare jongste gedaante eene verbeelding in vindt, die doorleefd lijkt. Doorleefd weêr, naar alle waarschijnlijkheid, in het onderbewustzijn van den schrijver, en zonder eenig bestanddeel dat deze gloeiende doorleefdheid storen of kwetsen komt. Dat sterke onder-bewuste van Salmon, het is het zekerste teeken van zijne grootheid : hij leeft ervan, zooals wij ervan genieten.

N.R.C., 11 October 1920.

MODERNE KUNST

Brussel, 13 October.

Verleden Zaterdag sloot de kunst-shop Sélection te Brussel zijne deuren op eene tentoonstelling van, in hoofdzaak Fransche, cubisten, om ze onmiddellijk weer te openen op eene expositie van den geometrischen Spilliaert. Des anderen daags en den daarop volgenden Maandag had te Antwerpen een Congres van Moderne Kunst plaats, dat ik bijwoonde met wel tweehonderd-vijftig geestdriftige jongeren en zelfs ouderen. In datzelfde Antwerpen is tegenwoordig eene tentoonstelling open van den expressionist Paul Joostens. En dat alles hangt samen met de zeer vooruitstrevende concerten, die te Brussel door zelfs de venerabeloude vereeniging der "Concerts populaires" voor den winter worden beloofd; met de rondreizende shows, die Sélection, boven-genoemd en hier reeds besproken, met zeer nieuw werk onderneemt; met het tijdschrift Ruimte dat, naar het voorbeeld van de Duitsche periodieken "Der Sturm" en "Die Aktion" en onder bedrieglijk-gelijke gedaante, de allerjongste kunstgedachten en -vormen met onmiskenbare overtuigingskracht propageert; met het kunstbulletijn dat de hier ten derde male genoemde Sélection uitgeeft; met de vernieuwing die schilders als een Gustave de Smet en dichters als een Karel van den Oever met willekeur ondergaan, die anders een zalig far-niente konden genieten op de vroeger-geplukte lauweren.

Dit is eene vlugge opsomming van een haastig journalist. Ik zou er, als meest-ernstig verschijnsel en misschien als belangwekkendst symptoom, in aansluiting bij

het reeds-voldongen vernieuwingsproces van bekende kunstenaars, de angstige aarzeling aan toe kunnen voegen, die ik heb bespeurd bij de meeste artisten van dit land, die het verlammende vijftigste jaar nog niet hebben bereikt. Ik heb dezer dagen grijsaards ontmoet, die de zeventig hebben overschreden; velen van hen zijn met glorie overladen; zij gaan er niet zoozeer onder gebukt dan dat zij hunne blikken niet zouden kunnen heffen naar de stalen van jongste kunstproductie, en in die blikken heb ik ten minste evenveel weemoed als ironie gezien. Een vier-en-zeventig-jarig dichter van verzen die, beminnelijk als die van eene Virginie Loveling of van een Frans de Cort of van een Jan-Michiel Dautzenberg, reeds voor dertig jaar den smaak hadden van verrimpelde winterappelkens - deze dichter vertrouwde mij gisteren toe : "Ik heb een nieuw bundeltje klaar; zonder dat ik het wist, zijn die verzen heel modern geworden; nochtans, geloof mij, heb ik erin aan niets toegegeven dan aan innig-eigen drang". Hij voegde er oolijk aan toe : "De Van Nu en Straksers zullen er een punt aan kunnen zuigen".

Hiermede wil ik nog niet hebben gezegd, dat wij voor eene afdoende, eene beslissende overwinning staan. Maar - der verklaring van Taine, als zou de kunstenaar de vertolker van zijn tijd zijn, stelde Zondag de voorzitter van het Modern Kunstcongres, de bekende criticus Jozef Muls, de meening tegenover, dat de echte kunstenaar zijn tijd steeds vooruit is; waarmede hij zegde, wat reeds Jean Cocteau, als ik mij niet vergis, had uitgedrukt in het beeld, als zou de artist in een automobiel rijden, terwijl de goed-gemeente volgt in een gemoedelijk omnibusje.... Doch, is ook hierin reeds geen verandering gekomen ?

Iemand die, als ik, niet zoo heel jong meer is, al moet hij zich, goddank, nog heelemaal geen moeite geven om jong te voelen (ik zeg niet : om zich-zelf jong te voelen), kan buiten de vaststelling niet, vooral sedert het einde van den oorlog : wij leven, in zake kunstwaardeering, heel wat vlugger dan vroeger. Ik heb, een kleine dertig jaar geleden, de ontluiking bijgewoond van wat smalend "de blauwe school" werd genoemd, en die de opkomst beteekende van het impressionisme-naar-Fransch-voorbeeld. Welnu, het heeft wel vijftien jaar geduurd voor de blauwe school, die zich nochtans tot niet veel meer dan tot het bloote zintuig, tot het onbevangen netvlies van het oog richtte, bij een publiek ingang vond, dat anders meer dan welk ander publiek in Europa, voor zintuigelijke genieting een bijzondere voorliefde heeft, en eene beroemde ervaring. De strijd van die toenmalige nieuw-lichters heeft Camille Lemonnier geschetst in zijn boek over Emile Claus : van Emile Claus-zelf heb ik meer dan eens gehoord wat de overwinning hem aan taaiheid heeft gekost.

En thans ?

De nieuwere kunst, zelfs de Vlaamsche, is, veel meer dan die van impressionisten en neo-impressionistische, cerebraal. Zij berust op zijn minst op keus; zij geeft zich in de eerste plaats bezonnenheid tot grondslag. In moedwillige tegenstelling met wat bij oudere kunstperiodes gebeurde - enkele stoute en zeer bewuste uitzonderingen, als een Leonardo of een Mallarmé daargelaten, - gaat zij uit van vooropgezette, soms niet te controleeren theorie, zoodat zij naast zuivere mathesis is te stellen, en de emotie die zij bedoelt te verwekken van mathematische orde is, de emotie waar Henri Poincaré het ergens over

heeft. Er is meer, minder dan ooit kan van één gezamelijke aesthetiek worden gesproken. De aesthetiek der muziek ligt van die der schilderkunst en van die der poëzie gescheiden, terwijl tevens kan opgemerkt dat de modernen nu reeds in zeer scherp-omschreven scholen zijn te verdeelen. De futuristen, die de schilderkunst on-plastisch hebben gemaakt en ze derhalve buiten de plastiek stellen - hierin onbewust voorafgegaan door de impressionisten - zijn de tegenvoeters van de cubisten die, in hunne massa-uitdrukking, juist de plastieke kracht zoeken te verhoogen. Terwijl de volgelingen van Debussy - zij behooren trouwens reeds tot een ouderen tijd - het houden bij weergave van klankimpressie, zijn daar een aantal jongere musici die het houden bij zuivere, meer mathematische, muziek en niets bedoelen dan het materiaal van hunne kunst te verruimen. Wat de nieuwere poëzie betreft : vooralsnog heet zij chaos, is - wat men ook bewere - meer dan ooit in haar wezen individualistisch, minder dan ooit algemeen of zelfs maar los uit de oude vormen (zij heeft het vrije vers waarlijk niet uitgevonden), maar zij wordt gedreven door een wil die in zijne schijnbare eenheid, fataal uitloopen moet in goed-afgeteekende richtingen, met algemeene bedoelingen. De moderne kunst, al ziet zij van vrijheid af, al wil ze van "l'art en liberté" noch in moreel noch in aesthetisch opzicht weten, is in al hare uitingen nog niet tot zuivere uiting gekomen; zij wijst echter op al die leidende uitingen, en zij zijn zoowaar talrijk. Waaruit kan besloten dat zij veel minder dan de vorige bevattelijk kan worden genoemd, en onmiddellijk genietbaar.

Welnu....

Welnu, het is nauwelijks een tiental, twaalftal jaar geleden dat de eerste opstandingen - futuristen en cubisten - hunne revolutionaire vlag hebben opgestoken. Van die tien-twaalf jaar zijn de vijf oorlogsjaren af te houden, onder dewelke wij niets kregen te zien. Het publiek heeft, (men kan voor de meerderheid ervan zeggen dat dit eerst in de laatste twee jaar is gebeurd) het publiek heeft zich ineens geplaatst gezien voor praestaties die alle vroegere begrippen over kunst omvergooien; een schilderij, dat niet langer bedoelt plastiek te wezen, gaat weer eischen dat men naar "het onderwerp" gaat vragen, hetgeen men bij de impressionisten had afgeleerd; terwijl het "onderwerp", dat een tijdlang in de muziek als eerste aanleiding had gegolden, weer uit de muziek verdwijnt om plaats te ruimen voor klankphysiologie. En dat publiek.... dat publiek waardeert, in vollen ernst, en groote toewijding.

Snobisme, zullen velen zeggen. En ik geef toe dat er wel een deel snobisme ligt in soms overdreven bewondering. Nochtans weet ik bij ervaring dat, zoo de jongeren, de uiterst-revolutionaire jongeren, niet meer op sarcasme worden onthaald, dit volstrekt niet hoeft toegeschreven aan.... verbijstering. Het publiek leert met vlijt hunne namen onthouden, en een bewijs dat dit niet aan mode alleen is toe te schrijven vind ik in dit feit : het geeft er blijk van, het publiek, het betere uit het mindere, het echte uit het nagevolgde te kunnen onderscheiden. Op het congres van Zondag heb ik vreemde verschijningen gezien : daarmede bedoel ik niet de jongere artisten en hunne meisjes (van "muzen" spreekt men thans niet meer), maar opzieners van het teekenonderricht in de volksschool,

menschen die het plegen te houden met het secuur-gevestigde, en hier nochtans heen waren gekomen om gretig te leeren wat dat jongere was, wat die vernieuwing bedoelde. En zie, dat vind ik kenschetsend; de omnibus haalt de auto in...

We staan voor nieuwe tijden : het publiek weet het en ook dat ze onafwendbaar zijn, en dat het dringt er zich op aan te passen. De meest weerbarstigen onder dat publiek zijn voorloopig de kunstcritici : zij verdedigen hun criterium, dat ze zoo lang en zoo trouw heeft gediend. Maar in België zijn critici doorgaans van weinig tel. Terwijl de Belg in deze meer dan immer blijk geeft van zijn groot en gezond verwerkingsvermogen.

De jongere schilders trouwens ook. En ook de jongere literatoren. Zooals bleek uit het congres, waar ik het in een volgenden brief over hebben zal.

N.R.C., 19 October 1920.

* *
*

II

Brussel, 15 October.

Verwerking, zei ik, zoo bij publiek als bij kunstenaars, verwerking als nationale eigenschap; eigenschap van een grensvolk, van een tweede-handsch, zooniet tweederangsvolk; bewijs meer van levenswil dan van scheppingsdrang, die ons thans, bij het herstel uit de oorlogskwalen,

de bewondering der wereld bezorgt, al begrijpen wij die bewondering nauwelijks.

Intusschen is dat verwerkingsvermogen, hetwelk trouwens nooit knutselen wordt en wijst op eene zeer eigen-aardige chemie, een zeer rijke reactiebodem, op dit oogenblik meer dan op welk ander opmerkelijk en overtuigend, en niet alleen in den heropbouw onzer oeconomische bestanddeelen, maar ook in de kunst, en wel in de onverbiddelijkst-nieuwe.

Het is feitelijk een paar jaar voor den oorlog begonnen, toen de futuristen hier schandaal verwekten (hoever hebben wij dat achter den rug !) maar ook onmiddellijk volgelingen vonden.... die niet aarzelden, geboren-sensueelen als ze waren, van de theorie te laten vervallen wat hunne zinnelijkheid niet onmiddellijk aansprak.... Onder den oorlog werd het anders; in dit klein land teekenden zich twee richtingen af : eene Brusselsche en eene Antwerpsche; de Brusselaars bleven hangen aan de post-impressionisten uit Frankrijk, gaven blijk van hunne zintuiglijkheid in gloeiende kleur en in breed-opgezetten vorm; terwijl de Antwerpenaars, langs Duitschen invloed om, zich wendden tot de cerebrale cubisten, na een omweg langs het expressionisme. Baanbrekers waren twee talentvolle jongeren, de gebroeders Jespers, de eene beeldhouwer met een machtig massagevoel, wien men kon verwijten zijn verwijlen bij een Rik Wouters; de andere lyrisch schilder, heel echt en heel gevoelig schilder, die nog zoo heel ver van Kandinsky of zelfs van Cézanne niet afstond.

Ik zei u in mijn vorigen brief dat wij er blijk van afleggen, buitengewoon vlug te leven : de namen der gebroeders Jespers werden voor het eerst met waardeering

in 1917 of '18 uitgesproken; thans beleeft men dat zij bij de jongsten voor iets als oudelui en reactionairen doorgaan. Ik weet wel, daar is een Paul Joostens die hun naast staat, eene onmiskenbare schildersnatuur bezit, zin heeft voor beweging, ook oningewijden door zijn werk weet te boeien. Maar daarnaast het bent der twintigjarigen die ervan hebben afgezien hunne doekjes te onderteekenen om er vooral het monumenteele karakter niet aan te ontnemen; die niets verafschuwen als kunstenaarsroes; die geen haaltje neerzetten zonder tusschenkomst van hunne theorethiseerende rede, en... niettemin blijven zij de quintessentieele cerebralen, echt-Vlaamsche schilders die, als zij zullen hebben ingezien dat zij toch maar povere philosophen zijn - begin der wijsheid ! - ons misschien een echt-Vlaamsch cubisme schenken, gelijk Claus ons, na lange studie van Claude Monet, een echt-Vlaamsch impressionisme schonk. Wij zijn immers verwerkers....

Intusschen blijven zij de dragers van het zuiverste inzicht, en dat bewees hun congres van 10-11 October. Een congres van uiterst-jongeren als van uiterste jongeren; waarvan het den oudere echter niet passen zou, met ironie te spreken. Die oudere, behalve dat ook hij is jong geweest, behoort tot eene generatie die wel blijk heeft gegeven van een sterk en vooral vrij intellect, maar toch in zinnelijkheid één der machtigste factoren der kunst heeft leeren kennen; hij is opgegroeid naast het impressionisme en heeft derhalve, bij dien groei, geleerd dat dit impressionisme toch ook eene zekere mate van algemeene menschelijkheid bevatten kan; hij blijft de meening toegedaan, dat men bedoelde algemeene menschelijkheid het best, het zuiverst, het overtuigendst terug-

vindt in het individu, als dit individu tegenover zichzelf maar streng genoeg is (waar zelfs eenige toegeving hem nog niet noodzakelijk eene vermindering voorkomt), om het even : die oudere kan aannemen dat de kunst van morgen hiëroglyphisch zal zijn; dat zij aan zintuigelijke waarneming slechts goedgekozen bestanddeelen zal ontleenen om, op afgetrokken, zuiver-verstandelijke wijze, den volke eerder begrippen dan gevoelens mede te deelen. Intusschen stelt hij vast, die oudere, dat het onderwerp, moeitevol uit dergelijke bestanddeelen opgebouwd, het onderwerp dat er wezen moet wil er kunstwerk zijn, vooralsnog tamelijk banaal is, en geenszins los van dagelijksche contingentie : de jongeren zijn nog niet aan het symbool toe, dat doel moet zijn van alle echte monumenteele kunst; bij hen is het onderwerp nog steeds voorwendsel tot uitdrukken van massa en voluum. Maar de oudere verleent crediet. En hij meent dan ook met den heer Jozef Peeters, die het op het congres had over "Plastiek", dat eene nieuwe waardebepaling der kunst, bij eene gezonde primitiviteit (geen individualistisch begrip ? Adam was anders toch nogal alléén), rekenschap heeft te houden met wijsbegeerte en wetenschap; dat de toeschouwer de cosmische en mathematische grondslagen der vernieuwing niet mag onderschatten; dat hij oog moet hebben voor de zuiverheid der middelen als een noodzakelijk factor. De oudere weet heel goed dat hij ook tegenover elke andere, oudere uiting van groote kunst de houding heeft aan te nemen die hier wordt gevergd tegenover moderne kunst. Eén ding ergert hem maar : zijn goede wil, bij het aanwenden van al die waardeeringsmiddelen, stuit wel eens af op negatieve reactie. Maar het is goed mogelijk dat zulks alleen aan

hem, geenszins aan het kunstwerk ligt....

Hiermede sta ik met beide voeten op het terrein van het Congres. Moet dit echter een verslag worden, waar ik vooral bedoelde u iets mede te deelen over een breed verschijnsel waar dit congres niet dan als een gecristalliseerde uiting van is ?

Eene uiting trouwens, die wel eenigszins eenheid miste, Eigenlijk stonden wij hier voor drie groepen menschen, die alleen door dat ééne begrip zijn te vereenigen : het moderne. De eerste groep is die der bouwmeesters, der plastici, der kunstnijveren. En waar de heer Huib Hoste in eene zeer uitvoerige en zeer merkwaardige rede het heeft over Samenleving en Bouwkunst; waar de heer Louis van der Swaelmen onderhoudend en aan de hand van de geschiedenis ons mededeelt hoe het moderne woningskompleks ontstond; waar voornoemde heer Peeters ons de moderne schilderkunst aan de hand van scherp-bijzondere voorbeelden demonstreert; waar de heer Leonard op zeer verstandige wijze zeer logische ideeën ontwikkelt over nijverheidskunst, dan hebben zij allen den mond, of althans het hoofd vol van het begrip : Bezonnenheid. - Noord-Nederland bezit thans eene gansche pleïade van kunsttheoretici, die bij de Vlaamsche jongeren niet onbekend zijn. Ik vermoed heel sterk dat deze bezonnenheid een importartikel is. Daarom wordt het nog geenszins verdacht, en ik zal maar ronduit verklaren dat ik niet weet wat op dit oogenblik tegen de meening van de heeren Hoste, Van der Swaelmen en Leonard kan worden ingebracht. (Voorloopig reserveer ik de heer Peeters; doch : wij leven vlug). Deze echt-moderne kunstenaars bekleeden een verwonnen standpunt, althans bij menschen die van hun tijd weten te zijn. En voor deze

bouwmeesters is het alleen spijtig, in dit land waar thans zooveel dient gebouwd, dat zoovele landgenooten aan het verleden blijven hangen....

Tegenover de "bezonnenen" van het congres stonden de "onderbewusten" en die aanklevers van prof. Freud, deze psychoanalysten brachten hier misschien het meest-nieuwe, het meest-belangwekkende meê, en voor de cerebrale plastici heel wat waar zij met profijt kunnen over nadenken. De heer Craeybeek had het over "psychoanalyse als hulpwetenschap van het aesthetisch onderzoek" : weer een verwonnen standpunt voor iemand die met de Freudsche methode bekend is, maar dat wel zal bestreden worden door de "bezonnenen", waar het de stelling verdedigt, dat de kunst slechts spiegel van droomen is. Daarnaast sprak de heer M. de Meijer over de studie van het populaire in verband met kunst en letterkunde. De heer De Meijer is de vader van een soort subjectieve folklore : hij bestudeert het volksverhaal, b.v., niet om zich zelf, maar bij den verteller ervan. Dat geeft, voor het probleem der inspiratie, heel wat nieuwe lijnen aan, en maakt een werkmethode uit waar het gaat om literaire studie.

Van literaire studie kwam de heer De Bock blijk geven met zijne lezing over "Het Jonge Vlaanderen en de Letterkunde" : met den heer Lodewijk Ontrop maakt de heer de Bock de derde groep uit van dit congres, die ik zal noemen de eclectische. Noch De Bock, noch Ontrop - die ons een aardig concertje liet genieten, waarbij men de vaardigheid bewonderen kon van den pianist Van Bulck - nemen positie; zij demonstreeren, zonder meer. Van al de sprekers zijn zij de eenigen, die buiten eigen theorie staan. Zij zijn, voorloopig, wijzen....

En ziedaar wat ik u over dit congres wenschte te vertellen, als brandpunt van wat thans in België, en hoofdzakelijk in Vlaanderen, aan modernste kunst leeft. Ongetwijfeld vind ik binnenkort gelegenheid, het met verdere nota's aan te vullen : het onderwerp is te boeiend dan dat ik het nalaten zou.

N.R.C., 20 October 1920.

HENRI DE REGNIER
LA PECHERESSE

Het geldt als eene meening, waarover niet meer kan getwist : het Fransche symbolisme is aan zijne roeping te kort geschoten.

Want roeping was er, evenzeer als doel. Het gestelde doel beteekende roeping, daar het eenerzijds wel degelijk beantwoordde aan eene noodzakelijkheid, en de nastrevers, anderdeels, zooveel geloof hadden in de opgevatte taak, en ze trouwens met zulk groot talent vervulden, dat wel spraak kon zijn van algeheele vernieuwing van de Fransche letterkunst, tevens eerste-klas-begrafenis van wat tot dan toe als dusdanig had gegolden.

Zal ik hier de geschiedenis herhalen ? Zij is ruim veertig jaren oud, maar staat nog frisch genoeg in het geheugen van al wie thans, dichter of lezer, aan literatuur doet, om te blijven, ook in onze vlug-veranderden tijd, een blijde geheugenis aan een schoone geestdrift. Zelfs wie, om de jaren tachtig, in Vlaanderen als in Holland, zijne aanhoudende bewondering had gewijd aan meester en leerlingen van de school te Médan, voelde als een voorjaarshuivering sidderen door zijn geest, waar hij de verruimende daad vernam, die aan het naturalistische feit, aan de angstvallige werkelijkheidsstudie, eene hoogere beteekenis zou geven. Het ging om de verplaatsing uit den tijd naar het vlak der eeuwigheid; het toekennen, aan het meest-alledaagsche verschijnsel,aan de naaktste gewaarwording van een oorspronkelijk-algemeene beduiding : het herleiden van het minste gebaar tot eene daad, verlost

van tijdelijkheid en welke andere beperking ook. De naturalisten hadden een Flaubert, hadden zelfs een Baudelaire tot de hunnen gemaakt, beriepen zich op zulke meesters om hunne vaak-bekrompen liefde voor de onmiddellijke werkelijkheid te billijken. Maar teekenden zij aldus niet hun eigen doodvonnis ? Zij hadden niet gemerkt hoe de stevigheid van beider werk berustte op, hoe de onmiskenbaarheid van beider genie bewezen werd door hun vermogen tot abstraheeren, tot het scheppen van archetypen, zooals trouwens het geval was met deze andere prae-naturalisten : Balzac en Stendhal. Zij hadden, in hun zucht naar waarheid, vergeten dat Waarheid niet is zonder Vrijheid, zonder verlossing uit de bijkomstigheden. En deze zelf-vermindering was dan ook de natuurlijke aanleiding tot de uiterste ongebondenheid, tot de anarchistische bevrijdingsdaad der jongeren, die zich symbolisten noemden.

Feitelijk waren dezen niets dan neo-romantici. Zij waren het zelfs in verengenden zin, en droegen daardoor in zich, op hun beurt, de kiemen van hun dood.

In hoogste instantie is het Romantisme te definiëeren als : de houding van het Individu tegenover het Absolute. Waar ik tracht te ontsnappen aan toevalligheid om in mezelf te luisteren naar wat ik er verneem aan algemeene menschelijkheid; waar ik in de onmiddellijke gebeurtenis de eeuwige wet naspeur; waar ik in deze of gene bijzonderheid van mythe of legende een dieperen en ruimeren, voor iederen mensch vatbaren en gangbaren zin ontdek die een facet is van hoogere werkelijkheid, ben ik een romanticus. Eigenlijk zijn alle groote lyrici romantici te noemen :een Sappho evenzeer als een Verlaine : in hen is het dubbele bestanddeel aanwezig : de sterke, scherp-gekarakteriseer-

de ik-heid, en de macht tot ontbolsteren van het algemeene dat in de gewaarwordingen en gevoelens van die ik-heid schuilt.

Komen wij nu tot de symbolisten, dan zien wij dat zij zich hunne beste momenten en in hunne stevigste gedaante als romantici vertoonen en gedragen. Om te zwijgen van den kinderlijk-naïeven Verlaine en den zoo bewust monumentalen Stéphane Mallarmé, de zeer gelukkig-uitgekozen "meesters"; om niet te reppen van een der grootste dichters aller tijden waaromheen gansch de thans tot uiting gekomen literaire jeugd, liever dan om de nog levende oudere broeders, zich schaart : ik bedoel Jean Arthur Rimbaud; zal ieder erkennen dat o.m. de Laforgue der "Moralités légendaires", dat de Henri de Régnier der "Poèmes anciens et romantesques", dat de Viélé-Griffin van "Palai", aan mijne definitie der Romantiek beantwoorden, zij die tevens in Frankrijk het "nieuwe geluid" van het symbolisme lieten hooren, met een gezag dat zonder verwijl liefde en geestdrift lokte, meer nog dan spot en verzet.

Dat gezag ontleenden zij niet alleen aan den adel hunner inzichten en de onmiskenbaarheid van hun meesterschap: zij dankten het, ik herhaal het, in de eerste plaats aan hun romantischen aanleg , die dadelijk er in sprak, ook door den eigen vorm en de vernieuwing der stof heen. Zij brachten wel degelijk eene tot dien dag onvernomen kunst : deze echter gold vooral door de eeuwenouden eigenschappen van alle groote dichters, die zijn, zooals ik zei, de ontwikkelde ik-heid en haar louterend en veralgemeend omscheppingsvermogen.

Het evenwicht tusschen deze twee poëtische hoofddeugden was echter niet steeds even stabiel, niet even duurzaam

vooral als bij de aangehaalde leiders der nieuwe beweging, en dezen zelfs wisten ze alles behalve in hun werk te bestendigen. Meestal sloeg de weegschaal naar eene of andere zijde over, waarbij kwam dat vaak al te lichtvaardig aan het procédé werd toegegeven, al te hardnekkig vastgehouden aan ijdele uitvindingetjes.

Nog voor alle eigenlijke "richting", hadden de "Chants du Maldoror" van den vreemden Isidore Ducasse die zich een Comte de Lautréamont noemde een geestdrift gewekt, die vooral naar de ongebreidelde fantasie, de hypertrophie der ik-heid, het overweldigende verbalisme van dezen zeldzamen sensitieve ging.

Bij voorbaat had men met verachting afgezien van de stompe wetenschappelijkheid van de naturalisten om met ingenomenheid de ervaringen der subconscientie te huldigen : het leidde van lieverlede tot het verbreken van den band tusschen dichter en lezer, die juist ligt in de algemeenheid van het gevoel, meer nog dan in de mededeelzaamheid van den auteur. Het werd, bij sommigen, een auto-fetisjisme, dat zelfs de mogelijkheid der suggestie uitsloot. Vaak pijnigde zich de dichter tot toch vooral stipte zelf-uiting, tenzij hij zich liet gaan op zijn lyrisme, op de brooddronkenheid van zijn jagend bloed of van zijn verhit brein : zelf sloot hij aldus bevatbare menschelijkheid uit, waar hij aan menschelijkheid slechts zich-zelf, en dan nog in niet zeer normalen toestand, wist of wilde te vertoonen.

Anderen, integendeel, hoofdzakelijk om mededeelzaamheid bedacht, vergrepen zich aan het vertolkende beeld. Zij begrepen dat overdreven verbalisme ontbindend is, ook voor de dichterlijke persoonlijkheid en een middel,

een teeken tevens, van literaire decadentie. Afstand van hun ik-heid deden zij zeker niet : zij vermomden ze echter gaarne in de gestalte die er eene algemeen-erkennelijk, eene algemeen-gangbaar figuur van maken moest. Het symbolisme was nauwelijks tien jaar oud, als in een symbolistisch tijdschrift, de "Revue blanche", een opstel verscheen dat ongeveer heette : "Le jeu du petit symboliste", waarin het probate recept werd aangegeven om naar behooren en met het beste gevolg een symbolistisch gedicht te maken : den leerling werd een stel poppetjes - de Ridder, de Edele Jonkvrouw, de Meermin, de Boschgod - aanbevolen, die, op eene schaar geplaatst als de houten soldaten uit onze kinderjaren, bij beurte naar voor konden worden geschoven, al naar het ging dit of geen, meer of min oprecht gevoel den geschoolden lezer aanneembaar te maken. Het beteekende dat van toen af bij een aantal dichters waaronder ik Gustave Kahn noemen zal, het symbool plaats had gemaakt voor de Allegorie, die er de verstarring van is, en de negatie van het leven dat het oorspronkelijk inhield. Natuurlijk gevolg hiervan was, dat dergelijke poëzie weldra valsch moest klinken. Waar het Beeld gemeengoed wordt, slijt de beteekenis ervan tot bij zinledigheid af, of spreekt die beteekenis alleen nog tot het verstand en niet meer tot het "hart", om dit gemakkelijk woord te gebruiken. De poëzie van voormelde auteurs, in tegenstelling met die waar wij het vroeger over hadden, bleek dan ook al te gauw nog louter verstandelijk : zij voerde ons terug tot de middeleeuwsche of vroeg-renaissance dichtwerken waar de "Fairy Queene" het voorbeeld van is.

De voornaamsten onder de symbolisten hadden het dubbele gevaar : dat der zinledigheid als dat der al te groote

uitdrukkelijkheid, begrepen. Al gauw was bij hen een drang naar classicisme ontstaan, die trouwens in de natuurlijke lijn van elke literaire beweging in Frankrijk ligt. Aan die behoefte zouden zij hebben beantwoord, door het evenwicht tusschen ik-heid en veralgemeenende uiting ervan te handhaven. Daartoe echter hadden zij een tucht, eene soort geestelijke askese nodig,en tevens eene grondigheid des gevoels, die zij niet bleken te bezitten. Verleid wellicht door het voorbeeld van den inderdaad verleidelijken Jean Moréas, de eenige die naar blijkt uit de onvolprezen "Stances", zich zulks permitteeren mocht, voldeden zij hun zucht naar bezonkener zegging bij het navolgen van vroegere kunstperiodes. Voor de meesten beteekende het zelfmoord. Zoo Henri de Regnier daaraan ontsnapte, dan is het, dat hij werkelijk naar den geest verwant was aan de achttiend-eeuwers die hij zich tot meesters geven zou : André Chénier in de dichtkunst, Voltaire en een paar lichtere auteurs - Crébillon le fils en Choderlos de Laclos - in het proza.

* *
*

Enkele maanden geleden - het was de tijd dat La Pécheresse, waar ik het hier over heb, in den "Mercure de France" verscheen en ons voor de lange winteravonden weer eene prettige tijdpasseering beloofde (waarmede het werk in hoofdzaak is gekenschetst) - enkele maanden geleden zouden wij in de prachtige zaal van den Belgischen Senaat onzen grooten en armen Emile Verhaeren officieel gedenken - Verhaeren, vriend der Fransche symbolisten waar

hij zoo weinig naar geleek. Onder de genoodigde sprekers was Henri de Régnier, die hem uit naam der Académie française zou huldigen. Hij verscheen : het was voor mijne vrienden en voor mij eene spijtige ontgoocheling. Wat was Henri de Régnier voor onze jeugd niet geweest ! Hoe hadden wij gedweept met bundeltje aan bundeltje van die hooghartige verzen, tot bij de "Aréthuse" toe, waarin de evolutie wel voltrokken scheen en de invloed van Chénier doorslaand en definitief, doch waarbij wij, gekomen reeds op jaren dat men te onderscheiden leert, toch nog met een soort weemoedigen ijver branden konden voor "L'homme et la sirène", misschien het volmaaktste gedicht van het zuivere symbolisme. - Thans stond daar voor ons, in zijn leelijk groenen académiciens-rok, een dor-lange grijsaard met gedunden snor het oog atoon achter den onvasten monocle. Met een beverig-schrille, eene gebroken stem, las hij eene mooie, maar haperig-voorgedragen redevoering, waar hij met stijve vingers aan peuterde.... De desillusie groeide aan onder de receptie die op de huldiging volgde. Wij allen, wij hadden Verhaeren gekend, en zijne mededeelzame goedheid. Meer nog dan een meester was hij voor ons een vriend, meer dan een vriend een nauwelijks-oudere broeder die ons begreep, onze vertrouwelijkheid, onze verknochtheid wekte. Hoe gansch anders deze tijdgenoot van Verhaeren ! Hij, die het middelpunt, het stralende brandpunt van deze zeer intieme vergadering, had kunnen zijn, hij stond daar zoo ongenaakbaar-alleen, dat het haast angstwekkend was. Dat die koele afzondering aan natuurlijke schuchterheid moest toegeschreven worden : wij hadden het met eerbiedvollen schroom begrepen. Maar er was toch nog iets anders : die oneindige gestalte onder

den voorouderlijken steek,zij stootte af; zelfs officieele personages schenen al heel weinig belust, haar te benaderen. Terwijl met ingenomenheid kennis werd aangeknoopt met Georges Duhamel, eveneens aanwezig en die anders ook geen innemend figuur mag heeten - hij ziet er als een Duitsch Herr Doctor naar het laatste model uit - scheen Henri de Régnier iets als kilte uit te wasemen, men ging ter zijde waar hij op aarzelende stappen vooruittrad; men ontweek hem.... als een schim.

Een schim.... - Toen ik dien avond ben thuisgekomen, heb ik dat meesterstuk : "La double maîtresse" weêr ter hand genomen. Tot een stuk in den nacht heb ik in dat achttiend'eeuwsch boek zitten doorlezen, dat boek zoo vol echten geest en van den beste, dat boek zoo vol stijl, een stijl die bij elk ander auteur aan pastiche zou doen denken, maar die weer en eveneens treft door gedegene echtheid. Thans heb ik ook "La Pécheresse" herlezen en genoten. Het haalt het niet bij "La double maîtresse" vooral naar den inhoud. Maar ik herhaal dat het, als de meeste achttiend'eeuwsche romans, eene heerlijk-prettige tijdpasseering is, waar geen wanklank in wordt gehoord.... dan waar de auteur, naar modern recept, aan het psychologiseeren slaat. Het klinkt inderdaad onhebbelijk-valsch en alles behalve overtuigend, waar hij de ziel van zijne heldin gewetensvol aan het uitrafelen gaat, het klinkt hoogst-literair, en even vervelend, waar hij eraan denkt, dat deze of gene beschrijving in zijn boek eene gepaste afleiding kan brengen. Maar hoe prachtig wordt hij als hij, eenvoudig maar met al de fijnheid van zijn geest en van zijne sierlijke pen, aan niets denkt dan aan ouderwetsch vertellen. Hoe rijzen, trekje voor trekje zijn

geestig-potsierlijke of cynisch-leepe figuren voor ons, zonder dat hij er maar één oogenblik op was bedacht, ze te analyseeren, als een goed leerling van Bourget zou doen.

Men stelle deze "Pécheresse", als trouwens voornoemde "Double maîtresse" en zooveel andere verhalen, die een elegant verleden oproepen, naast de moderne romans van deze auteur, als daar is, o.m. "Romaine Mirmault", om te zien waarin schuilt zijne oprechte kracht. De vergelijking zal aantoonen, dat Henri de Régnier is... de schim, die ons haast schrikken deed op de Verhaeren-inhuldiging. Neem de arme oorlogsverzen, vol holle bombast, die hij voor een paar jaar heeft uitgegeven, en weer ziet gij hoe weinig deze machtige en fijne schrijver tot onzen tijd behoort, hoe hij, in alle werkelijkheid, een tijdgenoot, moet heeten van M. De Larcefigue en van M. de la Pégaudie, van Mme. De Gallerand-Valade en van de arme Mme. De Séguiran, die dit zijn laatste boek bevolken en werkelijk maken tot het "Passé vivant", die waarlijk de eenige tijd is, waar Henri de Régnier, na den dood van het Symbolisme, nog in leven kan.

N.R.C., 6 November 1920.

KUNST TE BRUSSEL

I

Brussel, 19 December.

De Belgische kunst en de Belgische politiek werden onlangs beide beroerd door een en zelfde vraagstuk : het aanbouwen van een Paleis der Schoone Kunsten. Ten zeerste overtuigd dat wij aan dergelijk paleis de allergrootste behoefte hebben, hadden twee ministers, deze voor kunst en wetenschap die Jules Destrée is, en die voor openbare werken die Eduard Anseele heet, zich als advokaten opgeworpen van de weidsche inzichten, die de befaamde architect Victor Horta onder papieren vorm had gebracht : ik bedoel dat hij er plannen en plattegronden voor geteekend had, dewelke ontwerpen, in beton uit te voeren, bij hooger-genoemde ministers een geestdrift hadden verwekt, die uiting vond in bezielde woorden.

Helaas, ook een bestek van de kosten was opgemaakt geworden, waaruit bleek, dat de uit te voeren werken op ettelijke millioenen waren beraamd. Hetgeen tot gevolg had, dat de heeren Senatoren, aan dewelke gemelde ministers de noodige kredieten waren komen vragen, voor dezer welsprekendheid doof bleven, en het geld weigerden dat, naar zij, patres concripti, beweerden, beter kon gebruikt aan het aanzuiveren van nationale schulden, als daar zijn herstel van oorlogsschade, pensioenen aan oud-strijders, en wat dies meer.

Minister Destrée weigerde, op zijne beurt, zich bij deze practische argumenten neer te leggen. Het verzet van den Senaat plaatste hij een ander verzet tegenover. Hij-

zelf had kort tevoren een besluit afgekondigd, waarbij gemeld, dat de officieele driejaarlijksche tentoonstelling van schoone kunsten in 1921 plaats zou hebben; dat besluit trok hij in bij middel van een ander besluit, waarin stond dat dergelijke tentoonstellingen niet meer zouden plaats grijpen, zoolang het Paleis der Schoone Kunsten, door hem en Anseele voorgestaan, er niet stond.

De twee ministers zijn de eenige voorstanders niet van bedoeld Paleis. Feitelijk is men, vijftien jaar geleden reeds, begonnen met het optrekken ervan. Althans met het negatief optrekken, in dezen zin, dat men er gansch een drukke stadswijk voor afgebroken had; de beruchte Montagne de la Cour, die aan de ééne zijde nog steeds half in puin verkeerd, terwijl de andere zijde een kromme reeks shops vertoont als op eene wereldtentoonstelling die weldra hare deuren zal sluiten. De plaats waar het Paleis-zelf verrijzen moest, werd in een tuintje omgeschapen, waar bronzen zeeleeuwen, die aan maagkramp schijnen te lijden, dramatische gebaren maken rondom een poeltje, waar schrale berkjes en populiertjes hun gebladerte in weerspiegelen, dat zelfs des zomers te bibberen staat.

Dat tuintje, hetwelk bedoeld was als een voorloopig ornament, doch wel eeuwig dreigt te worden als alles wat in België voorloopig heet, - dat tuintje kwam er, in afwachting van het geld, dat het optrekken van het duurzaam steenen paleis mogelijk moest maken, geld dat de openbare machten dorsten weigeren zelfs aan een Leopold den tweede, grooten vriend en verdediger van den toenmaligen-ontworpen Kunstberg. men ziet het : de openbare machten zijn niet veranderd; zij blijven zich van tusschenkomst onthouden.

En nochtans staat vast dat wij een dergelijk Gebouw

heel goed zouden kunnen gebruiken. Eene goede concertzaal bezitten wij noch voor de groote moderne werken noch voor de meer-intieme uitvoeringen; eene tentoonstellingszaal, geschikt voor gezamenlijke shows, kunnen wij evenmin aanwijzen. Wel zijn de, meer of min bruikbare, particuliere zalen talrijk, maar noch musicus, noch plasticus kunnen er zich waarlijk thuisgevoelen, afhankelijk als ze blijven, ook pecuniair, van de eigenaars. Ook een officieele zaal voor lezingen en voordrachtavonden behoort vooralsnog tot de vrome wenschen. Terwijl onze kunstenaars, die meestal zoo weinig geestelijk-ontwikkeld zijn, alleen omdat zij zich in de bibliotheken, doorgaans ingericht voor geleerden, ik bedoel voor menschen die bij voorbaat weten wat zij vinden zullen, niet thuis gevoelen, - terwijl, zeg ik, onze kunstenaars heel wat vreugde en heel wat voordeel zouden hebben aan ruime boekenverzamelingen, waar ze vrij en onbelemmerd, zij het dan ook natuurlijk onder discrete kontrool, in zouden kunnen snuisteren.

Intusschen blijven wij van het weidsch-ontworpen Gebouw, dat den Kunstberg, die er nooit komt, moet vervangen, vooralsnog verstoken. Een klein krediet, voor het aanleggen van den ondergrond ervan, werd toegestaan, zooals vroeger wel het geval zal geweest zijn voor de afbraak van de Montagne de la Cour en den aanleg van het tuintje-met-de-zeeleeuwen. Wat daarna gebeuren zal, - de tijd zal leeren.

Geoefend trouwens in geduld, hebben onze kunstenaars en kunstliefhebbers, na hevig protest bij den krenterigen Senaat, het hoofd niet in den schoot gelegd. Vandaag hebben wij daar een dubbel bewijs van : het eerste concert van het Conservatorium heeft weer het voorname publiek van officieele dilettant naar het gewone, bekrompen lokaal

gelokt, al kan dan niet gezegd dat ditmaal het zeer klassieke programma meer ruimte eischte. Waarnaast de andere gebeurtenis, over dewelke ik het hier meer in het bijzonder hebben wou, wel geen blijk is van krachtig nationaal kunstleven, maar dan toch een teken dat, buiten rechtstreeksche tusschenkomst van den staat en bij gebrek aan een behoorlijk staatsgebouw, kunst van hoogere orde ten onzent onderkomen en waardeering vindt. Die tweede gebeurtenis is de opening van de nieuwe "Galerie Georges Giroux", waarin ons eene overzichtelijke tentoonstelling - niet veel minder dan honderdvijftig werken - van wijlen Odilon Redon wordt geboden. En het is over deze tentoonstelling dat ik het in een volgende brief hebben wil.

N.R.C., 22 December 1920.

* *
*

II

Brussel, 20 December.

Zooals ik u gisteren schreef, bezitten wij dus te Brussel, bij gebrek aan officieele tentoonstellingszalen, een aantal particuliere gelegenheden, waar onze schilders en beeldhouwers gastvrijheid mogen genieten. Aan het ontworpen "Paleis der Schoone Kunsten" valt voorloopig wel niet te denken; de lokalen van het Museum voor Hedendaagsche Kunst, die vroeger ten gebruike stonden van onze kunstvereenigingen, zijn haar sedert ruim een jaar ontnomen; de groote

hallen van het "Cinquantenaire" hebben eene andere bestemming gekregen dan die van de groote driejaarlijksche shows te herbergen, en dat is maar gelukkig ook; terwijl de "Cercle artistique", die voor een half-officieelen kring kon doorgaan en eene half-officieele consecratie schonk aan wie de eer genoot er te mogen te toon stellen, door de artiesten thans met eenig misprijzen behandeld wordt, ons althans niet meer de exposities vermag te bieden, die de liefhebbers noopten tot een maandelijksch bezoek, dat deel uitmaakte van het Brusselsche mondaine leven.

Daarentegen bezitten wij private "galeries", die in aantal steeds toenemen. Lang voor den oorlog werd u hier geregeld gesproken over de G.G.G. of "Galerie Georges Giroux", die ruim bijdroeg tot den roem onzer jongere meesters, en o.m. den armen Rik Wouters zijn eerste faam zou bezorgen. Sedert enkele maanden hebben wij 'Sélection", die vooral de allernieuwste uitingen van plastische kunst groepeert, en waar hier eveneens herhaald over gerept werd. Beide laten ons het gemis aan officieele gelegenheden zonder al te groot bezwaar dragen : beide immers leeren ons genot of.... bevreemding kennen, die wij in bedoelde officieele gelegenheden doorgaans moeten derven. En nu vooral Giroux zijne oude, te eng geworden lokalen voor een ruim heerenhuis der Regent-laan, met kieschen smaak ingericht, heeft geruild, missen wij te minder de verouderde, niet zeer zindelijke zalen van Modern Museum en Cercle artistique, dat wij er eene tentoonstelling te smaken krijgen, die in elk opzicht eenig heeten mag.

Immers niet iederen dag is het ons gegeven, honderdvijftig werken van een kunstenaar als Odilon Redon, ten onzent veel minder dan in Holland bekend, samen te zien :

eene verzameling van den voor vier jaar als zes-en-zeventiger gestorven kunstenaar, die van dezer oeuvre een prachtig overzicht geeft, niet zoozeer om de buitengewone hoedanigheden van de getoonde doeken - sommige eigenaars wilden van hunne schatten niet afzien, al was het maar voor een paar weken - dan om het feit, dat van het werk des meesters hier stalen uit alle levenstijdperken zijn samengebracht, meest van Frankrijk herkomstig - de weduwe van Odilon Redon en de heer Kaplerer zijn de voornaamste inzenders - doch ook uit Holland toegezonden, dat zeer schoone doeken aan den heer Giroux in bruikleen afstond.

Minder beroemd dan in gemelde landen, werd Redon hier ten onzent echter ten zeerste gewaardeerd door sommigen van zijn tijdgenooten, als b.v. Edmond Picard, die hem voor zijn boek "Le Juré" een zevental teekeningen vroeg. Jongeren zagen van hem herhaald op tentoonstellingen van de "Libre Esthétique" enkele minutieuze portretten en fantastische teekeningen in lithographie, naast geschilderde bloemen en vlinders, terwijl hem in 1913, als ik mij niet vergis, op de wereldtentoonstelling te Gent, eene aanzienlijke plaats was ingeruimd. Het groote publiek bereikte de meester echter niet, veel minder althans dan de meeste impressionisten, zijne tijd- en landgenooten, wier minder bescheidene kunst de Belgische oogen meer rechtstreeks aansprak. Redon, de eenzame, kende derhalve de bewondering van alleen eene élite, hetgeen trouwens wel liggen kon aan het zeer aparte van de werkstalen, die ons van hem werden geboden.

Immers, wat wij van hem in hoofdzaak kregen te zien, het waren vooral de lithografische droomvisioenen, die, vertoond in het bloeitijdperk van het symbolisme, velen

aandeden als ziekelijk en gewild. Hun individualisme leek den meesten al te duister en al te afgetrokken, en in één woord al te cerebraal. Men bood ze ons, gerukt uit het verband van 's kunstenaars ander werk : te minder zouden wij gelooven aan deze woorden, waar hij schreef : "J'ai fait un art selon moi seul.... avec le souci constant d'obéir aux lois du naturel et de la vie". Want het is eerst geplaatst op hunne juiste plaats, dat ons bedoelde litho's kunnen geven wat ze werkelijk zijn, buiten allen moedwil, buiten alle literatuur vooral : uitingen van een zuiver schildersgemoed, waarvan de vreemdheid vaak afhangt van het gevoel voor kleurverdeeling, van licht en duisternis; waarvan het visionaire weleens, en meer dan men denkt, het natuurlijke, zij het toevallige gevolg is van eene grillige lijnarabeske. En de voorstelling hiervan, die is als een verlichting, danken wij vooral aan het ensemble, door Giroux samengebracht.

Zoo leeren ons sommige nummers hoe het voorgestelde beeld niet zelden ontstaat uit kleuren- en lijnenharmonie. Wij merken hoe, bijvoorbeeld, eene "Naissance de Vénus" - eene Anadyomene in een kinkhoorn - als bij nature, naar vorm en toon, geboren wordt uit vormen- en tonenspel van dien kinkhoorn zelf; geplaatst in de peerlemoering van een Middellandsch Zeestrand; hoe een - anders bevreemdende - "Pégase et Fleurs" - zijne voorstelling - het gevleugelde paard en, aan de pooten ervan, reusachtige papavers - dankt aan de kleurenschaal, waarin het dier werd opgevat, en die, op het voorplan van het schilderij, zulke groote vurige vlekken, van lieverlede bloemen geworden, eischte, - waarbij bedoelde bloemen alle symbolische beteekenis inboeten. De schilder ziet een grooten, verwrongen boom

tegen een lagen, lichten horizon : de ijlte der luchtvlakte eischt stoffeering; 't verwrongene van den reuzenstam wekt de gedachte aan strijd : de stoffeering wordt als vanzelf eene, trouwens schetsmatig-gehouden, "Lutte de Jacob et de l'Ange." En men denke verder maar aan de grillige, doch zoo natuurlijke omlijning van vlinders, uit dezer eigen vlucht ontstaan.

Ik houd er mij van overtuigd, dat heel wat werken van Redon aldus alleen door de kleur, het aanvankelijke kleurvisioen, te verklaren zijn, veel meer althans dan door een vooropgezet denkbeeld, door een aprioristische bedoeling. Dat die, op die wijze ontstane verbeeldingen, welke trouwens weinig verscheidenheid bieden en eerder op geestesarmoede dan op visionaire weelde zouden wijzen, - dat die verbeeldingen van heroïsch-typischen aard zijn, is zeker minder te wijten aan de beweging van het symbolisme, waar Redon één der eerste leiders van zou geweest zijn, dan aan zijne bewondering voor Gustave Moreau, wiens hiëratisme hem heeft geboeid, en voor Eugène Delacroix, dien hij, bij den aanvang van zijne loopbaan, naschildert.

Doch in de eerste plaats is Odilon Redon, eenvoudigweg, een zeer gevoelig kleuren-harmonist; een tonalist, die, veel meer dan de symbolist, dien men in hem heeft gezien, onze bewonderende aandacht verdient. Hij begint als schilder van kleine, nogal weinig-beduidende landschapjes, die alles-behalve literair bedoeld zijn, doch onmiddellijk treffen door hunne beminnelijke, gevoelige kleur; hij besluit zijne rijke loopbaan als verbeelder van Oostersche tapijten : niet als ontwerper ervan, uitsluitend als schilder, die door hunne rijke of teêre toon-schakeering is geboeid geworden, - en die ook hier mijlen ver af staat

van elk visioen, buiten het zuiver-visuëele. En schildert hij tusschenin deze "Fille-fleur", deze "Orphée" en deze "Roland", men zou, geloof ik, niet veel moeite hebben moeten doen om van den meester de biecht te bekomen, dat het hem veel minder om het "onderwerp" is te doen geweest, dan om de kleurvlek , het tonenspel; veel minder om de weergave van het angstbeeld, dat zijn brein teisterde, dan van den zintuigelijken indruk, die hem, den schilder, die hij in hoofdzaak was, heeft ontroerd. En het wekt dan ook geen verbazing meer, dat hij - voor het overige een kunstenaar met fantastische verbeelding, doch wien bedoeling als dusdanig zoo goed als geheel vreemd was, - dat hij, zeg ik, in zijne uitspraken zoozeer aandrong op het "natuurlijke" van zijn werk; veel meer, bijvoorbeeld, dan een met hem goed te vergelijken, zij het dan ook bewuster kunstenaar, ik bedoel James Ensor, vermoedelijk zou doen.

Wat ik hier over Odilon Redon schrijf, zal misschien voor u, Hollanders, die hem, naast Fantin Latour, sedert zoolang eene zoo innige bewondering toedraagt, niet nieuw klinken. De mannen echter van mijne generatie, voor zooverre zij wachten moeten dat buitenlandsche kunst ze aan den eigen haard bezoeken komt, - die mannen hebben naar deze overzichtelijke tentoonstelling moeten wachten om op deze kunst een meer of minder-volledigen en zuiveren blik te krijgen. Deze tentoonstelling was dan ook terdege de gebeurtenis, die ik ze noemde.

N.R.C., 24 December 1920.

* *
*

III

Brussel, 22 December.

Ik had het over de nieuwe Galerie-Giroux en de Redon-tentoonstelling; ik wil deze reeks briefjes besluiten met een verslag over een paar particuliere exposities, die wij in "Sélection" te zien kregen.

"Sélection", een kunsthandel die opengehouden wordt door durf-volle literatoren, heeft al heel spoedig in de wereld van Brusselsche artiesten en liefhebbers eene zeer bijzondere plaats ingenomen. Zoo goed als iedere week noodigt hij zijn publiek uit op shows die in hoofdzaak bedoelen, "nieuw" te zijn, en dan doorgaans zouden verbluffen, indien blijken hiervan toegelaten of zelfs maar nog mogelijk waren. Immers, de gewone bezoekers van "Sélection" willen doorgaan voor menschen op-de-hoogte; zijn zij het niet, dan willen zij het toch schijnen; en dan : hoe zich, na maanden oefening in het bekijken van de vreemdste verschijnselen, nog te verwonderen over schilderijen die per slot van rekening toch nogal goed de eene op de andere gelijken ? De duivel is het branden gewoon : na enkelen tijd wordt de verstokte philister een verfijnd kenner. Wie trouwens, die nog voor philister wil gedoodverfd ?

Ik zelf, die tegenover elke kunstuiting eerlijk wil zijn, ik ga "Sélection" nooit binnen dan met de bedoeling, niet te zijn als de andere binnen-loopers. Ik schaam mij niet, me-zelf voor een philister te houden, zij het dan ook een philister vol goeden wil; ik aarzel niet, aan me-zelf te bekennen dat ik tegenover de jongste kunstproductie sta als een vreemdeling, die hier meer komt om te leeren

dan om te waardeeren. Ik heb er immers bij gewonnen, dat ik van lieverlede gaan waardeeren ben, zonder mij in mijne waardeering te moeten beliegen.

Ik moet mij niet meer wijsmaken dat ik bewonder : mijne bewondering voor nieuweren als een Lhote een Modigliani, een Foujita - om slechts dezen te noemen - berust op iets meer dan op berichtjes, die ik lezen kan in het toelichtend tijdschriftje, dat door "Sélection" wordt uitgegeven. Misschien heb ik het recht nog niet verworven, met kennis van zaken over cubisme en néo-cubisme te rechteren. Maar de philister, die ik gaarne zijn wil, heeft onder cubisten en néo-cubisten echte schilders gevonden : des verheugt hij zich, dat "Sélection" bestaat en hem in zijn eenvoud wel wat vreugde-aan-kunst heeft weten te schenken, zooals, b.v. de "Libre Esthétique" dat een vijf-en-twintig jaar geleden vermocht, toen een Signac en een Cross even nieuw waren als, op onze dagen, een Braque.

Al gaat mijne philister-voorliefde toch eerder naar kunstwerken, die minder systematisch-cerebraal zijn, en uit de hand komen van minder-opzettelijke nieuw-lichters, als daar zijn o.a. de Vlamingen Constant Permeke en Albert Servaes, mij allang voor "Sélection" en zelfs vóór de inrichters van "Sélection" bekend, maar die onlangs door "Sélection" aan het grootere publiek in merkwaardige ensembles werden geopenbaard.

Beiden, Permeke en Servaes, zijn, qua kunstenaars, groot gebracht in de atmospheer van Sinte Martens Laethem aan de Leie. Dat Vlaamsche dorpje krijgt meer en meer beteekenis in de kunstgeschiedenis : het duurt niet lang meer of men stelt het gelijk met Barbizon, met Worpswede, met Laren. Nog heden houdt Servaes er verblijf, al is het

onveilig gemaakt, en ten deele in zijne natuurlijke schoonheid vernietigd door de kunstzinnige bourgeoisie van het nabije Gent. Is die natuurlijke schoonheid wel ooit zoo groot geweest als wij eens dachten ? Waren het onze jonge oogen niet, die het met hun frissche en liefdevolle blikken schoon maakten ? Wie er, ruim twintig jaar geleden, woonden en werkten, durven er nog nauwelijks terug keeren : zij vreezen desillusie.... Trouwens de toenmalige vrienden zijn allang verhuisd. Nog heeft George Minne er zijn zelden bezocht zomerverblijf. Doch de andere besten der Laethem-generatie, de generatie die de faam van Laethem zou vestigen en die wellicht van Laethem de echte schoonheid was, zijn uiteengeslagen. Valerius de Saedeleer verblijft nog steeds in het land van Wales waar oorlog hem als balling bracht. Waar zou nog op dit oogenblik Julius de Praetere wel zitten ? Gustave van de Woestijne reist tusschen Brussel en zijn West-Vlaamsche woonoord. Maurits Niekerk is ergens in Parijs te zoeken. Geen van allen die nog aan het vroegere Sinte Martens Laethem denkt, tenzij met intensen weemoed.....

Daarover zijn nu meer dan vijftien jaar heen gegaan. Intusschen is op die eerste generatie eene tweede gevolgd, en zelfs eene derde : zij hebben met die eerste maar weinig te maken. Toch dient gezegd dat de kunstenaars, die er toe behooren, meest allen treffen, behalve door hunne natuurlijke begaafdheid, door een ernst, een ijver en een zucht van vernieuwing, die hun alle eer aandoen en zonder al te groote vermetelheid kunnen toegeschreven aan bovengemelde atmosfeer die menschen als een George Minne ongetwijfeld hebben mede geholpen te stichten.

Tot die latere, jongere generaties nu behoren, behalve

de in Holland wél-bekende Gustave de Smet, schilders die thans onder de nieuwsten uitblinken, als Constant Permeke en Albert Servaes. Verleden winter heeft Gustave de Smet onder de gewone bezoekers van de Giroux-zaal geduchte opschudding verwekt. Permeke en Servaes hebben het wekkerswerk in deze laatste weken voortgezet, zij het in mindere mate - "Sélection" heeft ons al gauw tot "blasés" gemaakt en met gansch andere middelen.

Al kan gezegd dat Permeke, mét Gustave de Smet, onder de expressionisten is te rekenen. Maar dan is hij toch een expressionist die veel minder onder de invloeden heeft gestaan, die op een Gustave de Smet hebben ingewerkt op soms al te duidelijke wijze. Constant Permeke is een rasschilder, één dier schilders-naturen gelijk men er zooveel in Vlaanderen aantreft; een verwoed werker, die zich niet laat leiden door vooropgezette theorie, die geen doel nastreeft, die zijn instinct - een zeer ontwikkeld instinct - volgt als een jachthond het spoor van het onbekende maar sterk geurende stuk wild. Zijn werk is één vreugd, niet zoozeer in zijn uiting als in den drang waaruit het ontstaat. Het is een zwoegen, zoo het niet steeds een bereiken is. Het onderscheidt zich van het jongste schilderwerk van dezen tijd door zijne natuurlijkheid, zijne oprechtheid, zijn noodzakelijkheid. Het kan ontstellen door zijne wilde kracht, die nochtans geene bezonnenheid uitsluit, waar wij er steeds de verst-gedreven doorwrochtheid in waardeeren : het boeit telkens - en hierdoor is het weer minder modern - door de rechtstreeksche inspiratie, de bezetenheid van den kunstenaar, de groote liefde die straalt uit de groezeligheid ervan. Vaak doet het mij, om deze hoedanigheden, aan groote Hollanders denken, aan de Is-

raëls'en bijvoorbeeld, hoe het dan ook wel wilder en oppervlakkiger blijft : jeugd-gebreken die verdwijnen naarmate Permeke ouder en rijper wordt.

Permeke woont te Oostende aan zee. Hij is naar zee niet getrokken als een liefhebber, niet als een dilettant : hij is daar, te Oostende, geboren; nadat de aantrekkingskracht van Sinte Martens Laethem had opgehouden bij hem te bestaan, is hij naar zee teruggekeerd als naar zijn natuurlijk milieu; schildert hij niet, dan is hij visscher met de Oostendsche visschers; hij woont in de visschers-wijk, onder den vuurtoren; de zee is zijn natuurlijk element; en, schildert hij liever menschen dan water, dan zijn die menschen met zeelucht gevoed, van zeelucht doordrongen en doordeesemd, door zeelucht gelooid. Gij ademt de zeelucht uit Permeke's doeken, zooals zij het zuiverste bestanddeel van Permeke's personaliteit uitmaakt. Geestelijk beter en grondiger ontwikkeld dan de meeste Vlaamsche schilders heeft de zeelucht belet, dat de intellectueele vorming hem met dorheid zou slaan. En zoo staat hij daar voor ons met zijne ruwe, onbehouwen en nochtans zielsfijne natuur, die hem maakt, onder onze jongeren, zeker tot één der begaafdste,der meest-persoonlijke, der zuiverste en weldra der grootste.

De kunst van Albert Servaes berust op minder natuurlijke gronden. Zijn belijdende godsdienstzin legt hem de opzettelijkheid van religieuze onderwerpen op. Die opzettelijkheid wordt aangedikt door een naïveteit, die soms wel als gemaakt en daardoor niet steeds sympathiek aandoet. Aan de oprechtheid van Servaes wordt hierbij niet getwijfeld : alleen de middelen, die tot mededeeling ervan worden aangewend, getuigen van eene moedwilligheid die, met den

duur weliswaar gewoonte geworden, stoort door eene primitiviteit, die verre van primitief gevoel lijkt te staan. Want het gevoel van Servaes is in den grond wel heel modern; godvruchtig, is het subjectief-dramatisch in zijn godsvrucht; het behoort naar de essentie meer tot het bloot-menschelijke dan tot het zuiver-dogmatische. Dat dramatische komt tot uiting in de rijke, zoo niet zeer zuivere kleur. Zijne zonsondergangen zeggen meer dan wat het schilderij volgens den catalogus bedoelt te verbeelden. Die verbeeldingen bezorgden Servaes onlangs moeilijkheden met de kerkelijke overheid : wellicht heeft het den schilder in zijne oprechte kerkschheid gekrenkt.Het moge hem leeren, dat hij in zijne landschappen wellicht godsdienstiger is dan in de schrale, vaak leelijke figuren, die ze stoffeeren. Het weze hier trouwens herhaald, dat deze tragischer zijn door hunne menschelijkheid dan door de gedachte die ze moest bezielen, en die bij ons niet wordt gewekt dan bij uitzondering. Wel is de kunst van Servaes godsdienstig; zij is het echter buiten hare onderwerpen om....

De jaren hebben mij afgeleerd, nieuwe namen uit te bazuinen, al smaak ik het zelf-genoegen, mij maar zelden te hebben vergist in wat die namen voor de toekomst konden beteekenen. Noemde ik hier heden Constant Permeke en Albert Servaes, die trouwens niet zoo heel jong meer, en beide harde werkers zijn, dan is het met de overtuiging dat ik ze u wél mocht aanbevelen. En in de eerste plaats wel omdat beiden zijn te rekenen onder de echte schilders, die steeds gunstig afsteken zullen bij bloedarme ideologen, hoe rijk dezen ook zijn mogen aan de heerlijkste bedoelingen, en hoe interessant, voor het overige, het vernieuwingsproces is, waar zij de herauten van zijn.

N.R.C., 25 December 1920.

MUZIEK TE BRUSSEL

I

Brussel, 25 Februari.

Viermaal na mekaar heeft Léon Dubois, de bestuurder van het Conservatorium te Brussel, de intellectueele wereld van België's hoofdstad op de been gebracht ; driemaal heeft hij de geestdrift ontketend van menschen, die men, in eene stad welke, wat de muziekbeweging betreft, voor geen enkele andere hoeft onder te doen, voor geblaseerd kon houden. De reden van die opwinding zal in een land, dat niet in oorlog is geweest, verwonderen; ten onzent zou zij evengoed aanleiding hebben kunnen geven tot manifestaties die, even uitbundig, aan tegenovergestelde gevoelens konden gehoorzamen. Die reden is : de eerste heruitvoering in België van werken van Richard Wagner. Al was Parijs voorgegaan, toch kon men vreezen dat de absolutie niet zóó uitbundig zou zijn geweest, en zeker hoopte niemand dat onze dilettanten, van muziek verzaad, hunne liefde voor den Bayreuther meester zóó luidruchtig luchten zouden. Is het wel ooit gebeurd, ook in den tijd dat Gevaert ons weêrgalooze uitvoeringen van weêrgalooze meesterstukken bezorgde, - wij denken aan de resurrectie van Gluck, door Gevaert's piëteit en kunde uit de kwasivergetelheid opgeroepen, - is het wel ooit gebeurd dat overbekende werken als Tannhäuser, Tristan en Parsifal, waaruit fragmenten werden gespeeld, trouwens op prachtige wijze, eene viervoudige herhaling van hetzelfde concert noodzakelijk maakten ? Sommige bladen hebben geprobeerd het enthousiasme van het gretige publiek, met een beroep op de Belgische waardigheid, te temperen, het heeft niet

geholpen. Sedert ruim een jaar hadden de directeurs van onze staatsconservatoria te Gent, Brussel en Luik Wagner verdedigd tegen een toch nogal eng patriottisme; tot uitvoeringen van Wagner was het echter nog niet gekomen. Doch nu had Léon Dubois, die een diplomaat blijkt te zijn, het voorwendsel van Parijs : na Frankrijk, kan België weêr wel offeren op een altaar, dat het lang vóór Frankrijk had opgericht. Geen land immers waar Wagner zóó vroegtijdig en zóó gul werd ontvangen en gehuldigd, in zooverre dat men onze Muntschouwburg een tweeden Wagnertempel heeft genoemd. En nu hebben de emmers water der pers die oude liefde niet kunnen blusschen : Wagner is nooit toegejuicht geworden als verleden week en gisteren, door volle zalen, bij aanwezigheid van heel wat officieele lui.

Léon Dubois, die een diplomaat is, kan ook een pince-sans-rire heeten : de Wagner-fragmenten liet hij voorafgaan door Chausson-muziek, hetgeen van eenige wreedheid getuigt. Wilde hij ons de beuheid bewust maken, die wij ons zelven niet bekennen wilden, voor de jonge Fransche muziek ? Die beuheid bestaat onbetwistbaar, niet alleen bij ons publiek dat te beleefd is en te modieus, om er uiting aan te geven, maar ook en misschien hoofdzakelijk bij onze musici die, een tijdlang erdoor aangetrokken, een al te gezond temperament bezitten om er niet een instinctmatigen afkeer voor te gevoelen. Wat men ook meene, drukt de invloed van een Peter Benoit nog altijd zeer op onze toondichters, en niet alleen op de Vlaamsche. Van die meer of minder bewuste beuheid hebben wij in den laatsten tijd een interessant bewijs gehad. De Muntschouwburg blijft dit jaar beneden het peil zijner gewone praes-

taties; bestuurd als hij wordt "door een boekhouder en door een advocaat", zooals me gisteren een bekend componist zei, die misschien wel eenige reden tot misnoegdheid heeft, bood hij dit jaar aan merkwaardigs niet veel meer dan eene behoorlijke reprise van Verdi's "Falstaff", terwijl hij telkens het Meyerbeer-repertorium herhaalt, wat eene opgetogen menigte lokt. Eene uitzondering op deze weinig-verheffende vertooningen zou de uitvoering wezen van Maurice Ravel's "Heure Espagnole", waar de liefhebbers heel wat van verwachtten, en terecht : dit lyrisch blijspel behoort zeker wel tot het pikantste wat de jongere Fransche school heeft voortgebracht; het is één fijne geestigheid, beter : een zuivere uiting van den fijnsten en echtsten geest. Het genot van enkelen was dan ook groot, bij velen de eerste bijval onverdeeld. Alleen niet bij de kritiek, die men doorgaans niet van francophobie mag beschuldigen, en allerminst bij de musici die kritiek schrijven. Eén dezer, die anders blijk pleegt te geven van hooge waardeering voor Fransche muziek van dezen tijd, ging zóóver, te betreuren, dat men het blijspel van Franc-Nohain niet zonder de muziek van Ravel had opgevoerd. Nochtans was aan die opvoering de grootste zorg besteed geworden : zij heette beter te zijn dan die van het Opéra comique... Dat ongunstige oordeel heeft blijkbaar vat op het publiek gehad : het blijft voortaan koel tegenover het interessante werk van iemand die, onder den oorlog en sedert dien, in onze concertzalen bijzonderen bijval mocht genieten.

Of zijn het de concertzalen die van bovengemelde moeheid de eerste schuld hebben ? - Het is niet langer te doen, de concerten te Brussel te volgen, niet alleen omdat ze

zoo overweldigend-talrijk zijn, maar omdat op de programma's steeds dezelfde nieuwere werken voorkomen, die helaas niet vermogen klassiek te worden. Eén toondichter echter ontsnapt vooralsnog aan de onverschilligheid waarop vele, steeds herhaalde jongeren thans worden onthouden; één overwint het soort neerslachtigheid waarmede zoovele concertprogramma's ons overladen : het is Moussorgski Gisteravond nog mocht blijken welk vat nationale muziek, ook en misschien vooral als zij niet louter berust op folklore, - het gemakkelijke middeltje waar langen tijd de Europeesche muziek, en daaronder de Vlaamsche, heeft geteerd - heeft op het publiek : mevrouw Olene d'Alheim was ons uit Parijs in den "Cercle Artistique", naast de obligaat-klassieke aria's en de even-verplichte Duitsch-romantische liederen, gansch eene rij werken van den meester der "Kinderkamer" op diep-ontroerende wijze komen voordragen.

Zelf eene Russische, is mevr. d'Alheim de echtgenoote van den schrijver die, met zijn boek "Sur les Pointes", Moussorgski in de Fransch-sprekende landen heeft geïntroduceerd. Aan een natuurlijk doorvoelen van deze muziek, die de Russische ziel doorwroet, gelijk de proza van Dostojewsky het doet, en even-tragisch, even-liefdevol, even-medelijdend als dat proza is, paart zij diepgaande kennis aan prachtige muzikale middelen. Op het oogenblik dat al wie denkt het oog gericht houdt op het Russische mysterie, op het onbegrijpelijke van wat daar om moet gaan in millioenen duistere harten, was de voordracht van mevr. d'Alheim eene smartelijke verklaring, het even oplichten van een sluier, die te dieper toonde ondoorgrondelijke geheimen. De vreemd-diepe menschelijkheid van Moussorgski,

uitzonderingsmensch en nochtans zóó specifiek-Russisch, heeft in haar eene ernstig-begrijpende, zooals ik zei onvergeetlijk-ontroerende vertolkster gevonden. Dergelijke muziekstonden zijn, in de veelheid waaronder wij lijden, werkelijk al te zeldzaam.

Intusschen wordt ons te Brussel onthouden, wat ons misschien wel boeien kon. Sedert jaren voeren onze musici een strijd, om hunne werken in eigen land, liefst te Brussel, uitgevoerd te krijgen. Die strijd is nog lang niet uitgestreden; wél stichten de betrokken toondichters eene maatschappij, die voor lyrische en symphonische executies zorgt, - die, helaas, nu en dan wel eens executies in dubbelen zin worden, en waarbij trouwens de weinige goeden bedolven worden onder de vele kwaden. Voor hunne dramatische werken hebben zij echter méér dan een orkest noodig : een schouwburg n.l. en een gezelschap. Is ons publiek doof voor werken, gegroeid "op eigen bodem" ? Het staat vast, dat het op gebied der muziek weinig chauvinistisch is. En dit is voor de schouwburgbestuurders een welkom voorwendsel om de lyrische drama's van onze componisten niet te spelen. Heden wordt te Gent zoo'n lyrisch drama opgevoerd : "La Route d'Emeraude", door Aug. de Boeck, zooals ge weet één onzer beste toondichters; van dat werk hoorde ik in opgetogen woorden spreken; wie de vorige opera's van De Boeck kent, die ook in Frankrijk succes genoten, heeft het recht, bij voorbaat belang in dit werk te stellen. Waarom dan wordt het niet te Brussel, in den Muntschouwburg, uitgevoerd, in plaats van te Gent, op een tweederangstooneel, door een zéker verdienstelijk gezelschap, dat echter niet beschikt over de krachten, die de Brusselsche bestuurders in handen

hebben ? Heeft Aug. de Boeck niet bij deze laatsten aangeklopt ? Om welke redenen heeft hij het niet gedaan, hij, een Brusselaar, die over het Brusselsche publiek waarlijk niet te klagen heeft ? Of, zoo hij het wél heeft gedaan, om welke redenen werd zijn werk geweigerd ?

Dat werk ken ik voorloopig nog niet; ik weet niet of het goed of slecht is. Ik zal het in Gent gaan zien, en er u dan over schrijven. Al is het vervelend, nietwaar, daarvoor naar eene provinciestad te moeten gaan, zooals wij vroeger naar Antwerpen moesten om Dubois' "Edénie" te bewonderen. Terwijl de Muntschouwburg zijn doorgaans uitmuntend personeel gebruikt voor producten, die men niet steeds toejuichen kan, maar die uit den vreemde komen....

N.R.C., 1 Maart 1921.

KUNST TE BRUSSEL

IV

26 Februari.

Deze enkele nota's over de jongste uitingen van plastische kunst te Brussel moet ik inleiden door de vermelding van een dubbel overlijden. Een paar weken geleden betreurden wij Xavier Mellery; gisteren bereikte ons het nieuws, dat Auguste Lévèque was gestorven. Met beiden gaat een nobel kunstenaar heen.

Ik zie den ouden Mellery terug in het stille, eenzame huis te Laeken, waar hij de vijf-en-zeventig jaar van zijn afgezonderd leven heeft doorgebracht. Midden in boomen, ligt het aan 't einde van eene verlaten straat, waar het gras tusschen de bolle keien groeit, tegen den mossigen muur aan, die het uitgestrekte park van het koninklijk paleis omringt. Dat huis, met zwijgen als gekalfaat , was het beeld van 's kunstenaars dagelijksch bestaan, van zijn gedurig peinzen en zijn voorzichtig-schaarsch werken. Het had de kleur van zijn mijmering en van zijne doeken. Mellery was een "donker" schilder; van bij zijne vroegste jeugd had hij schrik voor felle, vlakke kleuren : hare brutaalheid was een aanslag op zijne afgetrokken gevoeligheid, die het onmiddellijke der impressie verafschuwde; doch dat uiterst-duistere van zijne kleur-vizie was vol schakeeringen, die hij alleen nog zag, zooals de Meester in Balzac's "Chef-d'œuvre inconnu" de eenige nog was om ze te merken in zijne zonne-schildering. Aldus ook het grauwe, ouderwetsche huis, dat Mellery had bevolkt met al de onnaspeurbare wendingen zijner rijke en duistere

gedachte. Men heeft hem genoemd een schilder van schemeringen : het is hem een sentimentaliteit toedichten, waar hij hooghartig van afstond; hij was een plastisch philosoof, die alleen in de duisterheden zag, zooals sommige mystici. Moet ik naar vergelijkingen zoeken, dan zal ik die wellicht niet vinden dan onder de Alexandrijnsche neo-platonicianen; zijne kunst, die de vormen minde van klassieke adel, bezielde ze met esoterische kennis.

Leidt er niet uit af dat Mellery een cerebraal symbolist is : weet hij den geringsten figuren de waarde van symbolen te schenken, door den ernst zijner bedoeling en de omscheppende macht van zijne kunst; eene uitdrukkelijke, abstracte beteekenis hadden zij niet, dan in zooverre zij allegorieën wilden zijn met al het bijwerk dat de allegorie voor ieder begrijpelijk maakt. Doch zijn werk wazemt een rust en een angst uit, die de eigenschap zijn, en het bittere eigendom van den vereenzaamde. Teekende hij de kamers van zijn huis of wat geveltjes op Walcheren, zij verkregen van zijn geest, en nauwelijks van zijn wil, een zin, die niet is te omschrijven dan met de woorden : tragische intimiteit. Uiterst gevoelig, wekte de werkelijkheid in hem niets dan half-bewust pijnlijks : de uiting ervan, zelfs naturalistisch-nauwgezet, kon alleen de gestalte van het nagevoel weergeven.

Deze gestalte had reeds in hem vorm genomen, toen hij als jonge "prix de Rome" naar Italië toog. Van daar uit zond hij, als opgelegde taak, eene copij naar Carpaccio, die, meer omzetting dan naschildering, reeds al de geheimen opbiecht van deze edele, duister-brandende, spijtig-schuchtere ziel. Hij bracht ook vizioenen mede uit de Campagna : herders in heroïsche lompen bij hunne ossen,

waarvan het voorhoofd een wijde lyra torst, en onder zijn jeugdig penseel hebben hunne klassiek-sobere figuren de volle waarde, die een Louis Ménard aan de oudheid schonk in zijne "Pensées d'un payen mystique".

Bezat Mellery zich-zelf toen reeds geheel ? Daargelaten dat hij tegenover eigen wezen steeds kinderlijk-naïef en zonder zwartgalligheid stond, ging zijn toenmalige droom niet verder, dan dat hem ter versiering muren zouden toevertrouwd. Als zoovelen hier te lande achtte Xavier Mellery zich een geboren decorateur : als de meesten diergenen had hij ontgoochelingen, die meer dan bij die anderen te billijken waren door dat al te individueel-diepe van zijne werken, er zoo onwillekeurig in geuit. Mellery zou de bestellingen ontberen tot op het oogenblik dat de drift der uitvoering, nooit zeer groot bij hem, hem zoo goed als geheel had begeven. Er blijven de schetsen, fluweel-donker op hun gulden grond : zij zijn voor ons medeleven muren waard.

De ontgoochelingen leidden tot de zelf-ontginning. Argeloos wijdde Mellery zich aan illustratiewerk : stadszichten en typen voor "La Belgique" van Camille Lemonnier, beeldjes voor een dierenalbum, - naïef als van een kunstig kind, karaktervol als van een geboren plasticus. Het bracht hem tot de werkelijkheid, tot het objectieve "onderwerp" terug : hij ging er - ik herhaal : niet meer dan halfbewust, - de verholen tragiek van voelen en weêrgeven. Eene Zeeuwsche reis voltooide de rijpheid : Xavier Mellery gevoelde dat zijne plaats voortaan was in het oude grauwe huis waar zijne ouders hadden geleefd, het huis waarmede hij was vergroeid en dat hij bevolken en geniepig-levend maken ging met de geheimzinnigheid zijner droomen en vizies.

- "Ik vrees dat de jeugd mij niet volgen zal", placht hij op het einde van zijn leven te zeggen : woonde hij den triumph niet bij van een louter-zintuigelijk, een primitief-brutaal impressionisme ? Doch hij wist niet, de groote eenzame die van alle wereldschheid dankbaar en zuchtend had afgezien, dat hij diep en innig werd bemind, en zich zelven wilde hij niet bekennen, hij die ze nooit zocht hoezeer hij ze ook mocht ontberen, dat de liefde vooral op afstand waardevol is te heeten. En trouwens, staat hij niet buiten de tijden, alleen als alle groote individuën, maar tevens een weg-aanwijzende mijl-paal ? Hij is heengegaan : hij leeft; hij zal worden gevolgd....

* *
*

Niet aldus zal ik schrijven over Auguste Lévèque, die in hoofdzaak de gedachtenis nalaat van een strijder. Meester van de pen evenzeer als van zijn penseel; dichter van sumptueuze sonnetten en schrijver van geweldige kritiek en polemiek, naast machtig teekenaar en kleuren-rijk schilder, is hij toch in de eerste plaats een theoreticus geweest, een soort heraut van eene kunst met hooge bedoelingen, maar die het bij de feest-vierende impressionisten der jaren negentig, die den burger weldra veroveren zouden door de onmiddellijke aansprekelijkheid van hunne blijde doeken, afleggen moest en misschien aan miskenning evenzeer als aan eene jaren-lange ziekte gestorven is.

Al heel jong had hij een overweldigend succes met het schilderij waar hij den Godecharle-prijs mee won : Job

op zijn mestvaalt, omringd door waarlijk monumentale vrienden. Hij trok er de toenmalige jongeren door tot zich, stichtte - kan men zeggen - eene school, de zoogezegde idealistische, kon weldra wijzen op talentvolle jongeren als een Jean Delville die hem trouwens overvleugelde en van de richting de teugels in handen nam. De bedoeling kon gelijkgesteld met die der Parijzer Rose-Croix : als Péladan waren deze jonge Belgen overtuigde theosophen, die zich zelfs aan geheel-onthouderij te buiten gingen; verschijnsel dat in de geschiedenis der Belgische kunst alleen staat. - De kunst van deze idealistische jonge mannen won het trouwens op die hunner Fransche geloofsgenooten door eene werkelijke vormgezondheid. Zij zochten modellen voor hunne voorstellingen liever bij Rubens en Jordaens dan bij Memlinc en Geeraard David. Ik zal niet zeggen dat zij er academisch bij werden (vooral van Lévèque kan dat niet beweerd), maar zij waren in elk geval rhetorikaal. Geen kunst was ooit zoo weinig-natuurlijk als de hunne; zij misten zelfs de gratie die de prae-Raphaëlieten redt : zij waren alleen cerebraal opgezet, geuit in grootsprakerij, hoe dan ook zeer knap vormvertoon. Nooit was de kunst in ons land zoo verstandelijk-literair als in de "Salons d'Art idéaliste". Hielden die heldhaftige idealisten ook, en tot op heden, voet bij stuk, hunne "salons" zouden na luttel jaren op de algemeene onverschilligheid worden gesloten.

De vechtend-grage Lévèque had te dien tijde - het is wel vijftien jaar geleden - een luid-klinkenden naam : die naam wekt thans, bij het sterven van een in elk geval edel-strevend artiest, nog nauwelijks eene vage herin-

nering. Van hem kan helaas voorspeld, dat hij niet door echte kunstenaars zal worden gevolgd.

Al is daar in het "Musée Moderne" zijn triptiek der "Métiers tragiques", die blijvend met eerbied vervullen zal voor ernstig-hoog willen en vooral voor grootsch kunnen.

N.R.C., 1 Maart 1921.

* *
*

V

27 Februari.

De overzichtelijke tentoonstelling - honderd werken -, die Albert Baertsoen in de Galerie Giroux sedert enkele dagen houdt, kan gelden als de voornaamste gebeurtenis op kunstgebied van dezen eindigenden winter. Althans het publiek, zoo de kunstenaars als wat men het "groote" publiek pleegt te noemen, bewijst, door een ongehoorden toeloop, eene belangstelling, die aan andere exposities, die van Odilon Redon bijvoorbeeld, slechts in veel geringere mate te beurt mocht vallen. Het ware niet betamelijk ze aan andere beweegredenen toe te schrijven dan aan de hoog-ernstige waarde van het werk-zelf : dat werk, in zijn zuivere, degelijke gebondenheid een levenswerk,vestigt en boeit de aandacht, en het is niet omdat Albert Baertsoen tot eene reeds-oudere generatie behoort, niet alleen in den tijd, maar ook naar wil en opzet, dat deze aandacht grooter wordt, of geringer hoeft te wezen. Hoe men oor-

deele over de impressionisten en neo-impressionisten, tijdgenooten of jongeren van den Gentschen meester; wat men meene over cubisten en neo-cubisten, expressionisten en andere "fauves", die in de laatste jaren zijn noesten arbeid voor sommigen in de schaduw, althans in eene verre schemering hebben kunnen stellen : de stoerheid van dit louter objectief-bedoelde werk, dat nochtans zoozeer gedrenkt is met den persoonlijksten weemoed, met iets als fatale neerslachtigheid, dwingt den vroomsten eerbied af, en het ware ongepast, hoe sommigen er ook om smalen, dien eerbied niet in volle oprechtheid te belijden.

Wat allereerst in deze zoo talrijke en zoo homogene werken treft, is hunne stevigheid, hunne oplettende, nochtans steeds grootsche doorwrochtheid. Albert Baertsoen wil het niet verbloemen, dat het hem ernst is met zijne kunst. Hij verafschuwt alle losbandigheid;zelfs zijne vlugste schetsen getuigen van bezonnen compositie, dragen het merk niet alleen van het kranigste métier, maar tevens van een keus en eene overweging die aantrekken, in de eerste plaats omdat ze de rust, het gevoel van evenwicht en bezonkenheid schenken, welke men alleen bij echt kunstwerk ondergaat. Dat Baertsoen aan die kloekheid, aan die gedegenheid hecht, wil hij aan niemand verbergen. Haast elk volledig schilderij vindt men op deze tentoonstelling in drie staten terug : in een groote en zorgvuldige houtskoolteekening (en daaronder zijn er prachtige), in een geschilderde, naar de natuur gedane schets, en eindelijk in het voltooide, op het atelier met veel wikken en wegen, soms met belangrijke kleurafwijkingen, gemaakte doek. Op de teekeningen ziet men de kruislijnen die ze, tot overbrengen op het ruimere schilderijvlak,in vierkanten verdee-

len; op de olieverfschetsen treft men, zooals ik zei, bijzonderheden aan, die in het definitieve werk vervlakt of aangedikt zijn. Deze meester openbaart ons al zijne geheimen; zij die het houden met de rechtstreeksche vizie en het onmiddellijke neerzetten van den indruk (hoevelen zijn er nog ?) kunnen er om glimlachen; wie van goed schilderwerk houdt, zal hier prijzen den goeden werkman, en het is een lof waar Albert Baertsoen zeker wel niet ongevoelig voor zijn zal. Zijn werk moge met machtige bravour gemetseld lijken, de meester heeft willen toonen dat bij hem niets aan toeval is overgelaten en dat het grootsch-houden der bijzonderheden alleen van het grootsch-bedoelen, van den artistieken wil afhangt. De doeken van uit den eersten Gentschen tijd zoowel als de schilderijen die onder den oorlog te Londen werden opgebouwd geven blijk van diezelfde massale, evenwichtige, ééne doorwrochtheid, dat streven naar kloekheid en hechtheid, door de meeste pointilleerende impressionisten zóózeer verwaarloosd, dat hun werk er vlokkig en onsamenhangend door wordt. Baertsoen heeft de eerlijkheid, zijn objectivisme te vestigen, als het ware op de verknochte vastheid van steen en aarde, van stam en bodem die hij schildert; lucht en water kunnen er log en droesemig door worden, zijn licht al te materiëel, zijne schaduwen al te dik : zijn zin en liefde voor echtheid en waarheid laat hij niet los voor de ijdelheid van mooie, wapperende kleurtjes, die niets beteekenen dan ijdelen schijn.

Zeker, men kan zich een ander objectivisme denken dan dit, met zulke grondige overtuiging door Albert Baertsoen gehuldigd en beleden; en waar tegenwoordig, buiten alle sentimenteele bedoeling, gestreefd wordt naar meer voluum-uit-

drukking, naar eene vormvastheid, die details willekeurig afschaft en kleur wil buiten de wisselvallige luimen van het toevallig oogenblik en buiten de stemming zelfs, die van elk schouwen onafhankelijk is, kan men eene plasticiteit waardeeren, die op meer-rationeel objectivisme berust. Hoe onvolmaakt, hoe cerebraal vooral het tegenwoordige cubisme is, het leidt vermoedelijk naar eene kunst die algemeener, daardoor zuiverder is dan deze, welke Albert Baertsoen ons te genieten geeft. De tijd zal leeren; men kan echter voorzien dat de kunst van morgen zich plaatsen zal op een ander gebied dan het weergeven van indrukwekkende hoekjes, hoe stevig de hoekjes op zichzelf, en hoe louter-picturaal de gewekte indruk ook wezen moge. De plastiek immers is in een ander stadium komen te staan, nadert althans een nieuw standpunt : na het zuiver-handwerkelijke, na het zuiver-zintuigelijke, na het zuiver-gevoelige, komen wij in den tijd van den zuiveren bouw, van het decoratieve, dat noch met de gewaarwording noch met de schilderkundige knapheid te maken hebben zal.

Hier staat de kunst van Albert Baertsoen nog een heel eind af, - minder-ver nochtans in zijne gewraakte ouderwetschheid dan dat van alle hyper-luministen. Zijn objectivisme (men houde mij het telkens terugkeerende woord ten goede) houdt nog stand bij het geval, bij het schilderachtig motief. Grootsch, blijft zijn werk pittoresk; het architecturale van zijne kreupele gebouwen, van zijne bonkige huizenblokken, van zijne reusachtige bruggen; het sterk-gevestigde van zijne pijlers en de geometrisch-zuivere vorm van zijne schuiten : zij kunnen hem hebben aangetrokken door hunne vormen; zij zijn echter in hoofdzaak gezien in de atmosfeer, in de atmosfeer die hun de eigene

toevallige kleur geeft, en meer de kleur, de schakeering van des schilders medegevoel. Baertsoen moge hier tegenstribbelen, in gemoede en met hardnekkigheid beweren, dat het hem alleen om lijn en kleur te doen is : ik hou vol, dat de waarde van zijn werk vooral uit zijn ziel, niet uit oog en hand komt, en ik voeg er aan toe, dat, meer dan grondige knapheid, dat psychologische ervan, er de innerlijke beteekenis van bepaalt en bepalen zal in de geschiedenis van onze Vlaamsche kunst in de negentiende eeuw, waar hij meer toe behoort dan tot de twintigste.

Ja, wat het objectivisme van Baertsoen in de oogen der toekomst billijken en redden zal is de subjectieve grond waar het op berust. De bittere melancholische Baertsoen heeft het nimmer vermocht, in zijn werk boven zich zelf uit te rijzen, en dat is het , wat ons zijn werk lief kan maken. Hij verberge zich aan zichzelf, hij trachte zichzelf in zijne schilderijen te overwinnen, die schilderijen roepen ons tot zich. Zij halen ons aan en boeien ons omdat ze ons met onafweerbare oprechtheid in alle zielenaaktheid een mensch openbaren. Wat zouden zij ons, wat zouden zij dezen tijd, wat zouden zij der toekomst bieden buiten deze sterke en pessimistische personaliteit, zonder deze bonkige en nochtans pijnlijk-twijfelzuchtige ikheid ? Het zouden machtig knappe doeken wezen, werken van een onbetwistbaar-talentvol schilderstemperament, vruchten van een taai willen en zwoegen, van een worstelen met constructie en atmosfeer. Doch, het kon ook heel goed zijn dat wij ze dan tamelijk onverschillig voorbij zouden loopen zonder door iets aangelokt te worden dan door waardeerbare eigenschappen van eene heele generatie, die kan gezegd worden tot het verleden te behooren. Dit is thans, geluk-

kig, niet het geval : Baertsoen leeft en zal leven, want zie, die gezochte constructie is hier karakter, die atmosfeer werd diepe stemming, en karakter naast stemming zijn bestanddeelen van eene zeer-bijzondere individualiteit.

Aldus verscheen Baertsoen ons in zijne tentoonstelling, de tentoonstelling van zijn levenswerk, beter : de tentoonstelling van zijn leven - zonder meer.

N.R.C., 3 Maart 1921.

* *
*

VI

28 Februari.

De kunsthandel "Sélection" blijft van eene buitengewone bedrijvigheid getuigenis afleggen. Zonder dat men aan mercantilisme denkt, of het moet een verfijnd-geniepig mercantilisme zijn; zonder dat men brutaal goochelen met snobisme merkt, want op de mode zijn de shows meestal vooruit, vindt men in het winkeltje der Koloniestraat, naast doorloopende tentoonstellingen, allerlei bibelots, allerlei snuisterijen, naast de jongste prachtuitgaven van den Franschen boekhandel, die aanlokken en boeien. "Sélection" heeft zijne trouwe bezoekers, die er niet alleen voor de kunstexposities binnenloopen, maar gaarne den prikkel ondergaan van het soms vreemde, niet altijd fraaie, wat oppervlakkige, maar toch steeds smaakvolle dat men er aantreft. Wat men er mist is stijlgevoel, ik bedoel eene aan-

gehouden lijn in het gebodenen; het is er wat bont in "Sélection"; men denkt er wat dikwijls aan dilettantisme, aan fladderen en vlinderen. Al geef ik natuurlijk graag toe dat zulke inrichting er niet is voor ééne strekking alleen, laat staan voor één mensch of voor een groepje van gelijk-voelende menschen. 't Gebrek aan rust, dat ik er echter onderga - gebrek aan rust dat trouwens een der kenmerken is van de meeste lieden die hun werk naar "Sélection" sturen, alsook, en meer nog, van de meeste lieden die naar deze werken komen zien, - draagt niet bij tot juist en onbevangen waardeeren en genieten, hetgeen verder belet wordt door de geringe ruimte der lokalen en hunne onvoldoende verlichting.

Al heeft "Sélection", wat zijn nut betreft, reeds veel bijgedragen tot het schiften en onderscheiden in ons waardeeringsvermogen. Er zijn hier te Brussel heel wat kunstzalen waar, bijvoorbeeld, jongere Fransche kunst tot overschouwen geboden wordt, want meer nog dan vóór den oorlog bewijst de Fransche kunst en de Fransche literatuur, de jongste niet het minst, te Brussel haar expansievermogen. Doch alleen "Sélection" laat, in den chaos der talrijke "richtingen", van impressionisten tot dadaïsten, de weldaad toe van het onderscheid. Zonder voortaan naar Parijs te hoeven te gaan, kunnen wij thans met zekerheid over de jongste Fransche kunst meêpraten : Herman Teirlinck heeft het eene maand geleden bewezen in de Koninklijke Vlaamsche Academie, waar hij met eene grondige lezing over dit onderwerp eenig schandaal verwekte, dat wel niet verwonderen zal.

En een tweede onderscheid is tevens voor ons mogelijk geworden. Waar, een goede dertig jaar geleden, de Belgi-

sche impressionisten rechtstreeks ter school gingen bij de Fransche toenmalige jongeren, van een Monet en een Degas tot een Cross en een Signac, bewijzen de jongstgekomenen in ons land eene onafhankelijkheid, die geheel te hunner eere is. Ik zonder de Antwerpsche groep, met de gebroeders Jespers aan het hoofd, uit : met hun zeer persoonlijk talent, blijven zij toch gaarne schoolsch, en bedoelen het te zijn, Fransch-schoolsch dan langs Duitschen omweg. Doch jongeren als een Permeke, over denwelke ik het hier had, als een Prosper de Troyer en een George Creten die deze laatste veertien dagen in "Sélection" hunne meer-of-min-rijpe, meer-of-min-wilde werken toonden, gaan liefst den weg van eigen drift of van eigen luim op, en blijken wel degelijk nieuw, zonder daarom iets aan Franschen, Duitschers of Hollanders te danken te hebben. Althans, hunne persoonlijke gaven zijn sterk en bloeiend genoeg, om de verlokkelijke voorbeelden tot eigen en zeer oprechte uiting te verwerken.

Trouwens, het zijn nog steeds de meest-persoonlijken die in de buitenlandsche kunstproductie het meest aantrekken en het diepst ontroeren. Zoo, bijvoorbeeld, en boven alle anderen, de Japanees Foujita, die onlangs in het "Sélection"zaaltje eene boeiende verzameling werken ter waardeering bood.

De meest-persoonlijken. - Of heb ik ongelijk, zoo hoog op te geven met het persoonlijke, het individueele in deze kunst van Foujita ? Doet zij niet zoo individueel aan, alleen omdat ik een West-Europeaan ben ? Men heeft gemeend, met te gemakkelijke oppervlakkigheid, dat deze schilder integendeel traditioneel Japansch was, met als eenige eigenaardigheid , dat hij modern-Europeesche onder-

werpen behandelde. Hierbij dient opgemerkt, dat men met de uitdrukking "traditioneel-Japansch" heel voorzichtig moet zijn : is de traditie in de eeuwen-oude, eeuwen-lange Japansche kunst wel zoo heel duidelijk ? Sluit de Japansche kunst dan individualisme uit ? Wie met eenige aandacht eene goede verzameling Japansche prenten heeft overzien, zal hierop geen bevestigend antwoord geven, en niet dan met een voorbehoud dat steunt op gemakkelijk-aan-te-geven voorbeelden. - Dan, Foujita waar hij bedoelt decoratief te zijn, - en hij bereikt het met eene groote innigheid in gratievolle "Dansen", of achtergronden waar het goud honderdvoudig schakeert, - doet, naar de expressie, meer Perzisch aan dan Japansch. En er zijn nog andere invloeden, die men naspeuren kan, zoo waar deze Aziaat Christelijke tooneelen - o.a. eene diep-treffende "Kruislegging" en eene zeer gevoelige "Piëta" - uitbeeldt met eene gratie en eene vroomheid tevens, die onmiddellijk aan de vijftiend'eeuwsche Provençaalsche school herinneren. Trouwens, het is heel duidelijk dat de portrettist Foujita , het werk van Modigliani heeft gezien. En het is verder een bewijs van on-Japansch-zijn, dat hij zich nu en dan wel met opzet beijvert, Japansch aan te doen. Zoodat men de uitdrukking "traditioneel-Japansch" zou moeten vervangen door de woorden "modern-Japansch", in dezen zin, dat men hier kan spreken van innig-Japansch verwerken van buiten-Japansche invloeden.

Doch, met dat al had ik geen ongelijk te spreken van diep-gaande personaliteit. Die personaliteit immers ligt minder aan het uiterlijk vertoon; het is niet aan de uitbeelding van dit of geen gegeven dat zij zich alleen erkennen laat. Niet meer dan dat deze of gene tonenschaal,

deze of gene lijnarabeske meer op eene traditie dan op individualiteit zou wijzen. De personaliteit van Foujita, zoogoed als van welk schilder ook, ligt binnen in hem. Zij ligt in zijne beminnelijke naïeviteit, die ons in dat bloemenvaasje, in dit paar appelen, in deze mand met eieren, in deze vogelkooi treft, welke blijk geven van eene zoo groote, zoo lieve teederheid. Naïeveteit waardoor wij ons echter niet mogen laten verschalken : Foujita schildert portretten, onder meer van kinderen; en daaronder zijn er - dat van een vijftienjarig meisje, - die beangstigen door acuut doorzicht. Foujita is een wonderbaar schilder van oogen ; de geijkte uitdrukking, als zouden die oogen "spreken", is veel te zwak : die oogen doen niet veel minder dan u beheksen; zij openbaren geheimen waar het subject-zelf misschien onbewust van is; bij het onschuldigst-weeke mondje - en hoe heerlijk is dit in zijne gave zuiverheid geteekend ! - openen zij de afgronden van eene onpeilbare toekomst. En het is waarachtig niet omdat Foujita dit alles, naar lijn en kleur, meer of minder Japansch weergeeft, dat hij aandoet als een schilder van zeer groot talent : het is omdat hij met,wellicht onpersoonlijke, middelen, zoo overtuigend en zoo buitengewoon-intens de onmeedoogende scherpte van zijn eigen liefdevollen en angstigen blik vermag weêr te geven. - Die intensiteit, met schijn-naïeve middelen bereikt, leeft weer in de Parijsche stedegezichtjes en hun huiveratmosfeer; zij slaat met eerbied bij de grootsch-gevoelde en weergegeven uitbeelding van Boeddha's dood.

Zoodat de schilder Foujita niet uitsluitend aantrekt omdat hij een Japanner is, zij het traditioneel dan wel modern. Hij boeit, omdat hij een Mensch is, zij het een

knap schilder daarenboven. En dat is voldoende, thans zooals altijd en in alle eeuwigheid .

N.R.C., 4 Maart 1921.

GEORGES DUHAMEL

Van al de Fransche schrijvers, die de oorlog ons heeft geopenbaard of die althans den oorlog ruimere bekendheid danken, geniet Georges Duhamel, vanwege zijn oorlogswerk, wellicht den zuiversten roem. René Benjamin moge zich een tijd lang hebben getooid met echt Franschen "panache"; het tweeslachtige "Clarté" van Henri Barbusse moge dezen hebben gemaakt, voor den duur van enkele maanden, tot den apostel van eene niet zeer duidelijk omschreven leer; vijftig anderen kunnen, bij hunne verhalen, een dankbaar publiek hebben gevonden, dat nimmer zat leek te zullen worden van de glorie der overwinning; de gebroeders Tharaud, eindelijk, zullen, met het boek "Une Relève", dat ik hier besprak, de zeer oprechte oorlogsmentaliteit van twee onaangevochten literatoren op bewonderenswaardige wijze hebben geopenbaard; het is naar Georges Duhamel dat de waardeering zoo van groot publiek als van letterkundige élite, het minst-dubbelzinnige en het minst-vermengd is gegaan, zoodat deze dichter en criticus, wiens vroegere lezerskring niet verder reikte dan de verspreidingsruimte van den "Mercure de France" en die bij deze lezers zeker niet hooger aangeschreven stond dan vele andere tweederangs-medewerkers van dit tijdschrift, ineens eene bekendheid verwierf die hem niet alleen het voordeel der talrijke oplagen, maar tevens bij de besten een faam bezorgde die tijdelijkheid vooralsnog trotseeren kan. Drie jaar na elkander, in 1917, in 1918, in 1919, schonk Duhamel een boek, dat telkens zijn roem verhoogen kwam, en de werkelijkheid van zijn stevig en nobel talent be-

vestigen. "Civilisation" won het op "Vie des Martyrs", "La Possession du Monde" op "Civilisation". Zouden naderhand twee bundels gedichten, "Compagnons" en "Elégies", in den engeren kring der verfijnde letterminnaars eene deugdelijke dichterreputatie komen bevestigen, een tooneelwerk vol kloeke hoedanigheden, dat den titel "L'Œuvre des Athlètes" voert, mocht weer een ruimeren zeldzaam-verdienden bijval winnen. Thans willen wij het hier in hoofdzaak hebben over 's schrijvers jongste boek, een roman die "Confession de Minuit" heet, en, pas sedert enkele weken verschenen, reeds dertien uitgaven heeft beleefd, zonder nochtans in de minste mate naar volksroem te dingen.

Aan wat deze benijdenswaardige glorie te wijten ?

Zeker, de omstandigheden hebben den schrijver ruimschoots gediend. Oorlogsarts, wist hij eene nijpende werkelijkheid met sobere meewarigheid mede te deelen, op een oogenblik dat het publiek, van wapengekletter moe, behoefte kon hebben aan bezadigde waarheid, die daarom nog geen défaitisme behoefde te worden.

Wetenschappelijke precisie, omtogen met mededoogen, mocht de gruwelen van den oorlog betuigen, maar verheerlijkte daarnaast, den heldenmoed en zette tevens tot volharding aan opdat het bloed der martelaren de aarde des vaderlands niet vruchteloos zou hebben gedrenkt. Dit was de les der twee eerste boeken, "Vie des Martyrs"en"Civilition". "La Possession du Monde" kwam er de philosophische gevolgtrekking van brengen : dat philosofeeren had kunnen volstaan om den verworven faam te niet te doen, al kwam dit boek, kort bij het sluiten van vrede verschenen, voor enkelen toch ook wel op zijn tijd. Voor enkelen echter. Want de opwinding der eerste maanden

van het jaar 1919 was er waarlijk niet naar, om de massa tot het rustig genieten van wijsheidsbegeerte, zij het dan ook zoetsappige, aan te zetten of te verleiden. Wat dan billijkte het succes, dat de "Possession du Monde" evenzeer als de twee echte oorlogsboeken toe zou lachen ?

"De stijl", antwoorden mij de geletterden. Zij hebben geen ongelijk. Georges Duhamel is een bijzonder-degelijk schrijver, en zijne bezadigde zuiverheid en verzorgdheid zijn inderdaad geschikt om literatoren evenzeer als Jan Alleman te bevredigen. Slechts als ze goed schrijven bereiken trouwens philosophen een ruimeren kring dan dien der enkele specialisten. Deze laatsten kunnen een Bergson en een James versmaden, die om hun stijl ingang vonden tot in half-mondaine boudoirs;en omdat Plato een dichter is vol schoone gelijkenissen, Schopenhauer een polemist vol grootsche verwoedheid en Nietzsche een lyricus vol dionysische brooddronkenheid, is en blijft het getal hunner lezers grooter dan dat van meesters der gedachte, wier waarheid minder opgesmukt en naakt is wellicht dan de waarheid-zelve, als zij er in toestemt de duisternis van haar put te verlaten. Ik ken wijsgeeren die Pascal negeeren, omdat hij de geometrie voor de "redenen van het hart" heeft verzaakt; doch Pascal schrijft eene taal die nog velen zal verleiden. Men heeft weleens de schouders opgehaald voor Maeterlinck : een moralist die op enkele bladzijden afstand zichzelf tegenspreekt; maar wie schrijft nog over de meest afgetrokken onderwerpen met zulke charmant-ernstige pen als Maurice Maeterlinck?

De naam Maeterlinck brengt mij tot dien van Duhamel terug : ik heb ze, naar aanleiding van deze "Possession du Monde", wel eens samen hooren noemen. Niet ten onrech-

te : naar den stijl doet de "Possession" wèl denken aan "Le Trésor des Humbles", al is Duhamel toch eenvoudiger, zijne beeldspraak meer rechtstreeks en minder gezocht, zijn rythmus alsook zijne voordracht allicht eentoniger en minder Latijnsch-klassiek. Maeterlinck, leerling der Jezuïeten, heeft zijn Fransch geleerd bij Bossuet, bij Bourdaloue, bij Massillon. Ook Duhamel schijnt noch Voltaire, noch zelfs Diderot te hebben bereikt. Hij is eerder ernstig dan geestig, ik bedoel dat zijn ernst flikkeringen mist, de flikkeringen die men vindt evengoed in La Bruyère als in Pascal, die toch ook ernstige menschen zijn. Ik mocht Duhamel een enkel maal te Brussel ontmoeten : zijn ernst is als zijn lichamelijk uitzicht: ietwat Germaansch. En ietwat Germaansch lijkt ook wel zijne teederheid, waar zijn stijl evenzeer een trouwe en schoone spiegel van is. Deze aanhoudend-ernstige en haast aanhoudend-teedere stijl wordt trouwens zelden vervelend of zoet. Hij boeit, bijna zonder verpoozen toe te laten, en dit niet meer als bij Maeterlinck, door de rythmisch-verscheiden beweging ervan die in het oor leeft als muziek, maar door de overtuiging die eruit spreekt als eene warme belijdenis, als de uitspraak van een gelouterd hart.

En dat is het wel, wat van deze "Possession" ook voor minder-ontwikkelden en voor dezen misschien in de allereerste plaats, een duur bezit maakt. De stijl van Duhamel is in dit boek nobel en pathetisch, hoewel wat egaal en al bereikt hij eerst in "La Confession de Minuit" zijne volheid aan dracht en plastiek. Maar het is de inhoud vooral van het boek dat met eerbied slaat als een evangelie.

O, ik weet, ook hier zullen philosophen der meetkun-

dige rede, zullen de helden van het syllogisme (die ik overigens bewonder om hunne krystallen hardheid en helderheid) hun neus ophalen. Duhamel verzwijgt het hun immers niet : Bergson heeft als zijne meening gegeven, dat het verstand gekenmerkt wordt door een natuurlijk onbegrip van het leven; Duhamel, hij voegt eraan toe : "et par une incompréhension complète du bonheur qui est le but de la vie." Dit eenmaal vastgesteld, gaat hij op zoek naar de bestanddeelen van het menschelijk geluk, van het geluk der menschen die den oorlog hebben doorgebeten. De oorlog heeft het innerlijk leven, de "vie intérieure" waar dit geluk zijn zetel dient te hebben, verduisterd en verdoofd. Wie, die in den storm nog aan zich-zelf kon denken ? De "Vie intérieure" vermocht de oorlog echter niet te vermoorden. Integendeel : "ceux qui ont eu la sagesse et le courage de retourner assidûment en eux-mêmes, l'ont trouvée ennoblie, augmentée, enrichie.... Elle est la féale épouse qui ménage un foyer radieux, prépare des consolations et file au rouet, derrière la porte en attendant notre retour.... C'est en vain que la destruction, le désordre et la mort ont tenté d'interrompre le colloque sublime et familier que tout être poursuit avec la meilleure partie de lui-même. Ce colloque, il reprend au sein même de la bataille, parmi les odeurs et les gémissements de l'hôpital.... Dites-moi que nous travaillerons de concert à remettre notre fortune intérieure en exploitation." En welke zijn de middelen ? Duhamel vindt ze niet in vooroorlogsche vermaken; de titels zijner hoofdstukken zeggen waar hij ze zoekt : in een meer-lyrisch leven, in de weelde van lijden en verzaking , in de bronnen der genade, in het apostolaat, met één

woord : in "le règne du cœur".

Dit alles is niet heel nieuw : weêr komt de naam van Maeterlinck op de lippen, al ondergaat men bij Duhamel een gevoel van securiteit, die men bij Maeterlinck al te dikwijls mist. Na 't lezen van "La Possession du Monde", zei mij een jonge vrouw : "Wat een goed dokter moet die Duhamel zijn." En inderdaad, deze schrijver weet geloof te wekken in hetgeen hij zegt, misschien wel vanwege zijne wetenschappelijke opvoeding, die hem steeds contrôle doet houden op de schakeeringen van zijn gemoedsleven. Men heeft vertrouwen in hem : hij weet wat hij doet, en doet het met ganscher harte....

* *
*

Ik heb wel wat lang verwijld bij een boek dat, in ons vlugge leven, nu juist niet meer voor een "nieuw Fransch boek" kan doorgaan. Ik beschuldig mij, het te droog, te schematisch te hebben gedaan. Want het is noodig, "La Possession du Monde" goed te kennen, om "La Confession de Minuit", de roman die Duhamel's jongste boek is, in zijn volle tragiek te begrijpen.

Deze roman is eerder eene monographie te noemen. Het is eene diep-doorgedreven studie op iemand, die het menschelijk geluk niet vinden kan, die het menschelijk geluk zelfs ontvlucht, omdat hij in zichzelf de bestanddeelen mist die het genot van zulk geluk mogelijk maken, neen : verrechtvaardigen en toelaten. Heeft hij geen recht op dat geluk ? Heeft hij geen hart ? Is hij gevoelloos ? - Ach neen, het is de beste jongen der wereld, vol fijnheden

in zijne onnoozelheid. Alleen : hij heeft geen doel, en 't ergste : hij mist de kracht, hij ontbeert den wil om zich een doel te stellen. Feitelijk is hij te braaf, te goed, te.... schaperig. Zijn leven heeft geen zin; het mist eene richting. Hij noemt het zelf een poel, geen stroom, Hij vindt in zich de as niet, waar de wereld om wentelen kan. Hij vat in zich het blijk niet der genade, dat iedereen bezit, maar dat zoo weinigen in zich ontdekken. Hij vermag niets te veroveren : hij is zichzelf niet.

En wanneer het oogenblik nadert, dat hij werkelijk tot zelfbezit door bezinning komen gaat, dat de eenvoudige liefde van een eenvoudige vrouw hem aan hem-zelf schenkt, hem een doel gaat stellen dat niet anders beteekent dan een schamel en dankbaar geluk, dan nog durft hij niet. Hij de anders zoo nederige, de sjofele, de arme van geest, hij schrikt terug voor de verzaking aan de eigen geestelijke miserie. Hij, die zich-zelven niet is dan in negatie, hij verkiest zijne negatie. Neen; hij kiest niet : hij vermag niet eens meer te kiezen. Hij vlucht; hij ontvlucht wat hem tot positiviteit kon leiden; hij kan immers niet anders dan vluchten, dan negatief zijn, en hij zou het oneerlijk vinden, iets anders te worden dan de "mauvais fils, mauvais ami, mauvais amant", die hij dreigt te zijn door zijne weigering van het geluk. Dat geluk, zijn geluk, het zou op het voorhoofd het brandmerk dragen der schande. Waarom ? De reden ligt alleen hierin, dat hij zich-zelf geen meester is, dat hij voor zich-zelf het recht op zijn geluk niet weet te veroveren, en niet verdorven genoeg is om het eenvoudig-weg te aanvaarden, zooals het hem geboden wordt....

Deze moeilijke opgave aanneembaar te maken, heeft Duhamel er toe gebracht, en misschien gedwongen, van zijn triestigen held een zenuwlijder te maken van een nogal bedenkelijk soort. Tegenover het zoo nobel-zuivere figuur van zijne moeder, die haar doel vindt in hare liefde voor haar laffen zoon; tegenover de nederige bruid, die met sublieme offervaardigheid haar dagelijkschen arbeid aan zijne laksheid biedt; tegenover zijn vriend, die zichzelf ontgint en steeds rijker bevindt in de warmte van den huiskring en van de onkreukbare vriendschap die niets vermag te breken, staat Louis Salavin als een weinigsympathieke lammeling, die geene verontschuldiging heeft dan zijne zenuwzwakheid. Dat hij niet anders kan dan aldus te wezen ? Dat alleen een neurasthenicus zoo willoos en zoo.... eerlijk zijn kon ? Duhamel is geneesheer en kent de ziekten van den wil beter dan wij. Doch hoe meer overtuigend ware dit boek, dit betoogend boek geworden, ware het geval van Louis Salavin ons voorgesteld als minderuitzonderlijk. Zeker, slechts overspannen prikkelbaarheid kan het niet zeer waarschijnlijke en toch zoo noodige slot billijken.

Ik stel mij echter heel goed voor, dat deze prikkelbaarheid bij den aanvang van het boek had kunnen worden gemist. Wel geeft zij aanleiding tot een vermakelijk begin, dat aan "Croquignolle" van Charles-Louis Philippe doet denken, zonder, als bij dezen, in caricatuur te vervallen. Dat aanleidende ongevalletje (gij moet het in het boek-zelf maar lezen) is de zeer te wettigen "grain de sable", die al de ongelukken van Salavin als noodlottig gevolg moet hebben. De ongelukken had ik echter liever zien ontstaan uit een feit, dat mij niet zoo onmiddellijk

en al te uitdrukkelijk voor een zenuwlijder plaatst. Al wat zich in het boek voordoet, kon een gewoon-normaal mensch geschieden, als die maar geen held van den wil is. En voor mijn part zag ik het bejammerenswaardig einde liever toegeschreven aan een opstand, dan aan een krankheid van den geest, neen : van het hart.

Het boek zou er weliswaar alle kleur bij hebben ingeboet. Het zou troosteloos-grijs zijn geworden. Thans is het een schat van kleur-schakeeringen. De sober-gebleven pen van Georges Duhamel vermag de diepst-doordringende analysis, zonder ooit de minste inspanning te verraden. Dit boek is een meesterstuk van aangehouden beheersching, tot bij de eind-catastroof, die mij wat vlug-aangebracht en wat kort-ademig schijnt, en dit alleen is misschien vanwege eene te groote kieschheid des schrijvers, - eene nieuwe beheersching dus, doch die ik gaarne hadde gemist. Veel meer dan in de vorige boeken van Duhamel, meer zelfs dan in zijne verzen, treft in deze "Confession de Minuit" het rechtstreeksche van het beeld, en het verrassend-nieuwe ervan. Het veruiterlijken van het geestesleven van Salavin verbaast telkens door raakheid. En terwijl dit figuur geheel uit kleine bijzonderheden is opgebouwd, en als het ware gepointilleerd, bestaat het beeld der moeder uit enkel-sobere, grootsch-eenvoudige lijnen, gelijk het geluk-zelf dat Duhamel in "La Possession du Monde" als het eenig-noodige droomt, staat tegenover den bejammerenswaardigen twijfel die er de haperige, verhakkelde, onrustige antithesis van is.

Deze afkondiging van Duhamel's laatste boek wilde niet meer dan eene aanbeveling er van zijn. Ik wil hier dan ook van verdere kritiek afzien, waar mijne eigene bewon-

dering zoozeer tegen alle mogelijke kritiek opweegt. Men leze dus deze "Confession de Minuit"; doch men herleze vooral de "Possession du Monde", die er de uitvoerige inleiding van is : aldus zal de "Confession", hare volle moreele kracht vermogen te ontwikkelen, die hier aanwezig is als in elk waarachtig goed boek.

N.R.C., 6 Maart 1921.

TWEE DOODEN

I

Brussel, 18 Maart.

In dezen wederopbloei van het jaar en van het land; nu de jongere kunst ten onzent uitbot gelijk op heesters en boomen het jonge groen, was het naar behooren dat wij de twee dooden gingen herdenken, waarover ik het in dezen brief hebben wil. Ook als men met gulzige blikken de toekomst instaart, kan het geen kwaad eens om te kijken naar het verleden, al was het maar om den weg te overzien dien men heeft afgelegd. Vergelijkingen zijn trouwens altijd wenschelijk voor wie aan waardebepaling behoefte heeft : hoe zouden wij weten wat wij aan onze jongste kunstproductie hebben indien wij niet omzagen naar hetgeen gisteren de bewondering, niet alleen der massa maar in hoofdzaak der artiesten zelf, genieten mocht ? - Sedert een tiental dagen hebben wij hier, onder auspicium van de ruim-ziende Fransche regeering en dank aan de bemoeiingen van "Sélection", eene tentoonstelling van jonge Fransche kunst, die gij voor een goed deel in uw eigen land hebt kunnen overschouwen (zij is thans aangevuld met een aantal werken, o.a. van André Lhote, en daarom kom ik er in een volgenden brief op terug); welnu, wat die tentoonstelling voor een goed deel interessant maakt is, dat een drietal doeken van Signac er dergelijke vergelijking mogelijk maken. Op die tentoonstelling hebben Lhote en Salmon lezingen gehouden, waar ik eveneens op terugkom; zij spraken, de eerste over de jongere Fransche kunst en hare theoretische grondslagen, de tweede over "l'Art vivant".

Tevens bood dezelfde "Sélection" eene retrospectieve expositie van Albijn van den Abeele, onder den oorlog als drie-en-tachtig-jarige grijsaard te Sinte-Martens-Laethem aan de Leie overleden; terwijl de "Cercle Artistique" ons een groot aantal doeken te zien gaf van Guillaume Vogels,in 1896 reeds als luid-gehuldigd meester gestorven; de kunst van deze twee dooden te toetsen aan de "levende kunst" die in André Salmon een geestig lyrischen laudator vond, is den criticus eene leerrijke oefening geweest; en zelfs ik, die geen criticus ben en noch aan oefening noch aan leering eene overtollige behoefte voel, zelfs ik ben uit al deze exposities met gelouterd begrip en meer vertrouwen in mijn oordeel gekomen, wat niemand kwaad kan.

Ik zal maar onmiddellijk en zonder omwegen verklaren dat loutering en zekerheid de nieuwere kunst ten goede komen. Ik zei u reeds te dezer plaats dat deze nieuwere kunst hier te Brussel zonder moeite de zege heeft thuis gehaald, en ik voegde er zonder ironie aan toe dat de overwinning betrekkelijk heel weinig te danken heeft aan snobisme. Zij spreekt immers, deze nieuwere kunst, van constructie als van eene eerste vereischte, als van haar hoofddoel. Die behoefte nu aan vastheid bezitten, men mag het wel zeggen, alle naoorlogsche geesten. Meer dan ooit hebben wij houvast noodig; het komt zelfs meer op houvast dan op waarheid, meer op geloof dan op onomstootbare wetenschap aan, en, om het drastisch uit te drukken, meer op het vertrouwen dan op den stok, waar het op leunt. Is die stok wel stevig genoeg ? Van zulke stevigheid is men nooit heel zeker : als men er voorloopig maar steun in vindt, is dat reeds een groote winst. Men wil iets

anders thans dan verrassing of bevrediging van bloot het zintuig, en daarom gevoelen wij dat wij op zijn minst evenveel hebben aan een cubistisch schilderij, ook als wij het niet geheel begrijpen, als aan een impressionistisch doek, dat ons onmiddellijk charmeert maar dat wij even-onmiddellijk voorbijgaan en vergeten. Daarom ook bezoeken velen de tentoonstelling van jongere Fransche kunst, al zwijgt de officieele critiek ze minachtend dood zooals trouwens alles wat "Sélection" biedt, de lezingen incluis die nochtans Fransche lezingen zijn van menschen die naam bezitten, en daarom is de belangstelling gering voor de Guillaume Vogels-tentoonstelling,al wordt ze ingeleid door den algemeenen bestuurder der Schoone Kunsten van België en heeft ze plaats in den officieelen "Cercle Artistique", luid-gehuldigd tevens door de groote, gezaghebbende pers.

Op de eereplaats van de Vogels-tentoonstelling hangt een portret van dezen, geschilderd door Jan Toorop. En als men aan dezes geestelijke en picturale ontwikkeling denkt, sedert den tijd dat hij dit portret schilderde, dan wordt, in dezen tijd, waarop wij én die andere kunst én, vijf minuten verder, de jongere Fransche kunst kunnen monsteren, die naam Toorop als een symbool. De beeltenis van Vogels niet veel meer dan een schets, is vol bravour gedaan en treft door levendigheid. Al blijkt ook uit dit vroegere werk reeds de scherpzinnigheid van den maker, toch behoort het tot een verleden dat wij voortaan gaarne uit onzen gezichtskring bannen. Vijf en twintig jaar geleden kon men dat nog voor "goed" schilderwerk houden : het schilderkundige aan het schilderachtige gepaard; een grauwe snor breed door het paletmes aangestreken, rake

vegen, die trouwens evengoed een toevallig treffen kunnen zijn; ruime opzet die misschien niet dan gulle slordigheid is. Ik weet niet of Toorop dit nog graag als zijn werk zou erkennen; ik weet alleen dat het niets meer te maken heeft met zijne jongste productie, en hou het er verder voor dat, minder "geschilderd" misschien, dit jongste werk toch wel evengoed schilderwerk is.

Even gul-raak nu als dat portret, is heel het werk van Vogels. Het is, onbetwistbaar, blijde, franke, ondubbelzinnige kunst; kunst vol van het "débraillé" dat tusschen de jaren 80 en 90 het kenmerk van het artistieke was. - Onlangs onderscheidde Jean Cocteau tweeërlei soorten schilders : de "rapins" en de "anti-rapins"; de eersten (hij noemde Michelangelo , Delacroix en Matisse), hebben uitbundig pleizier aan hun werk, en zijn gelukkige menschen; de tweeden (als voorbeelden kunnen gelden Rafaël, Ingres en Picasso) zijn om hun werk zelden tevreden en kunnen doorgaan voor zéér ongelukkig. Neemt men de verdeeling van den geestigen theoreticus van het dadaïsme aan, dan rangschikt men Vogels zonder verder nadenken onder de "rapins"; tot deze reeks behoort trouwens gansch Vogel's generatie, al de rondborstige landschapsschilders die te Tervueren hun Barbizon en hun Fontainebleau hadden gevonden; voor wie schilderen het voldoen was aan eene natuurlijke behoefte; die voor elke impressie openstonden, letterlijk met luide keel en gestrekte armen, die kwistig omgingen zoo met hun verf als met hun geld (de dure tijden waren nog onbekend), en wier hoogste heil was, hemel en water te schilderen als met diep glazuur, aarde te metselen als met veel-tonige klei, en de looveren te maken uit de neerschheid-zelve van het voorjaar. Van stemmigheid

hielden zij ook wel, als ze maar niet boven knusse sentimentaliteit uitrees; melancholische stemming moest vooral hunne gulhartige schilderlustigheid niet te boven gaan; hun strijdlustigheid zou nimmer het geestelijk terrein betreden : zij oefenden ze in het picturale en het pittoreske - beide heel breed opgevat. En in den grond waren het benijdenswaardige menschen, echte naturen die men thans nog gaarne ontmoeten zou, op voorwaarde dat zij ons niet meer lastig zouden vallen met de tallooze proeven van hunne onbetwiste schildervaardigheid.

Dat deze laatste boutade haar gebrek aan eerbied heeft verloren, heeft dezer dagen de kritiek van bovengemelde burgerpers, die de jongste kunst, ook de Belgische, liefst negeert, bewezen. Wel heeft ze aan Guillaume Vogels heel wat copy gewijd, doch de geestdrift die eruit spreken moest klonk valsch. Wij hebben heel wat gezien sedert Vogel's sterfjaar 1896, en dat men aan het nieuwere, dat sedertdien aan gezuiverd luminisme, aan klaar pointillisme, aan neo-impressionisme en zelfs aan symbolisme werd geboden, meer ingenomen aandacht heeft gewijd, blijkt zelfs den verouderd-officieelen critici geen vergissing, geen bloot toegeven aan de mode te zijn geweest. Wie heeft, in deze vijf laatste lustra, gelijk gehad ? Helaas, het blijkt niet dat het Vogels was.

Was het Albijn van den Abeele ?

Wij zullen het morgen onderzoeken.

N.R.C., 21 Maart 1921.

* *
*

II

Brussel, 19 Maart.

Na Guillaume Vogels,Albijn van den Abeele, zijn tijdgenoot.

Al is, bij vergelijking van wat eenerzijds in den "Cercle Artistique", anderdeels in het "Sélection"-zaaltje geboden wordt, van dat tijdgenootschap waarlijk al heel weinig te merken. Bezwaarlijk inderdaad,is tusschen twee schilders grooter verschil denkbaar dan tusschen den machtigen metselaar Vogels en den schroomvalligen gemeentesecretaris van Sinte Martens Laethem aan de Leie, die eerst op veertigjarigen leeftijd begon te schilderen, toen hij merkte, dat hij, als romanschrijver, niet bereiken zou wat hij, misschien, met zijn penseel zou vermogen : het volledige vertolken van de dagelijksche, de nederig-alledaagsche emotie, geheel zijn leven, want het eenig-gewenschte geluk, die hij dankte aan de kalme, intieme en nochtans Vergiliaansch-edele geboortestreek.

Want - men weet het niet genoeg, en zelfs de meeste bezoekers, die in "Sélection" binnenloopen kennen deze verklaring niet van de aandoening, die uit elk paneel der Van den Abeele-tentoonstelling straalt als een zacht schemerlicht, - want de grijsaard, onder den oorlog aan den te geweldigen schok bezweken, wien wij zulke soberuitzonderlijke schilderkunst danken, begon zijn kunstenaarsloopbaan als schrijver, als steller van romans, die hij-zelf gaarne "landschappen met figuren" noemde; boeken uit de jaren vijftig-zestig, die, zooniet door onmiddellijk-persoonlijken stijl, treffen door raakheid van beeld

en woord, door het aandachtige realisme der toestanden, door hier en daar eene bijzonderheid, welke ze boven de literatuur, want middenin het leven, het zelf-geziene, zelf-doorvoelde, zelf-genoten leven plaatsen. Albijn van den Abeele placht met grooten eerbied te vertellen van zijne éénige ontmoeting met Hendrik Conscience, wien hij grenzelooze bewondering bleef toedragen : hij scheen zich niet bewust, dat zijn eigen letterkundig werk heel wat dichter bij ons stond, ons liever kon zijn, want zuiverder en vooral artistieker dan wat de Antwerpsche volksschrijver aan zoogezegd-realistische novellistiek had geleverd. Hijzelf, Albijn van den Abeele, dorst zekeren dag niemand minder dan Max Rooses aan om diezelfde leuze : realisme, het labarum dat het jeugdige schildersbent ten zege leidde, en dat onder de schrijvers in Domien Sleeckx een moedig, zoo niet zeer krachtig verdediger vond : zijne liefde voor Conscience behield echter de bovenhand, belette dat hij een baanbrekend revolutionair zou worden, - iets waar hij bij nature waarlijk niet voor aangelegd was, en dreef hem allicht naar de kunst, die hem getrouwheid toeliet aan zijn credo : de natuur in al de schakeeringen die ze wekte in zijn gemoed, zonder dat hij, literair, op zoek hoefde naar middelen, die hij vermoedelijk toch niet zou hebben ontdekt, al danken wij hem hierin zeldzame vondsten.

Aldus werd Albijn van den Abeele schilder. Doch, weer zou zijn angstig-nederige, weinig zelf-bewuste aard zich tegen rechtstreeks-persoonlijke uiting verzetten. Deze autodidact, met zijne zuiver-artistieke neigingen die hem niet zouden bedriegen, vond weer,voorloopig althans, geen gerustheid dan in navolging. De Leiestreek waar hij

was geboren en opgegroeid, waar hij burgemeester was geweest voor hij,uit louter nederigheid, gemeentesecretaris was geworden, en die hem te liever werd toen hij, om er te kunnen blijven, eene schoone plaats had afgewezen in een Brusselsch ministerie, - de Leiestreek bezat te dien tijde een officiëel schilder die, thans nagenoeg vergeten, toch wel een struisch talent bezat : Xavier de Cock. En het is, meer nog dan de Laethemsche lorkeboschjes die popelen van het geheime leven der haasjes en der fazanten, meer nog dan de Leie die achter zijn woning een edele bocht beschrijft onder den hoogsten der hemelen, het is Xaveer de Cock dien Albijn van den Abeele aanvankelijk na gaat schilderen, op doeken die weldra allergelukkigst getuigen zullen van aanleg en ijver des leerlings, die weldra bijzonder knap was.

Met warme overtuiging een man van zijn tijd, met milde natuur begaafd en groot liefhebber van malsch-uitgestreken kleur, van breede borsteling, van treffende natuurlijkheid; hater van academisme en daardoor ook wel van onbegrepen stijl, stond Xaveer de Cock niet zoo heel ver af van een Guillaume Vogels: dezelfde paring van schilderachtigheid en schildervaardigheid gaven aan zijne doeken iets gul-gezonds, dat bij de Cock wel nooit de uitbundigheid, minder nog de brutale grootschheid van een Vogel werd, maar hem dan toch eene geziene plaats verzekerde onder de toenmalige impressionistische luministen. Aldus, ik bedoel via Xaveer de Cock, ging Albijn van den Abeele doeken schilderen, die wel nooit machtig gedaan zouden blijken (hij was bang voor breedheid in elk opzicht), maar dan toch zouden behooren onder de werken die te dien tijde een Baron, een Verheyden, een Vogels,

en meer bepaald nog een Theo Verstraete zouden leveren. En met die werken is dan ook wel vergelijking mogelijk, in den aanvang althans, toen Van den Abeele zijn uiterste best deed, te zien, te voelen, te denken als een schilder, dit is louter picturaal.

Hij hield het - gelukkig voor hem ! - niet uit, zoodat de vergelijking al meer en meer ging hinken om eindelijk geheel achterwege te blijven. Niet meer dan zijne - ik herhaal : nauwelijks-bewuste - aesthetiek zuiver-literair vermocht te zijn in den tijd dat hij "gestoffeerde landschappen" schreef, vermocht zij, naarmate zijne schildersloopbaan vorderde, louter schilderkundig te blijven. Albijn van den Abeele, den zoo gevoeligen Binus dien zoo gemakkelijk een traantje in den ooghoek kwam perelen, was het immers alleen om weergave van emotie te doen, en allerminst om de impressie die in het zintuig maar weinig terugkaatsingskracht vond, gewoon als het van kindsbeen af geworden was aan steeds dezelfde beelden.Een realist ? Jawel, maar - het mag wel gezegd, - uit iets als armoede, uit gebrek aan verbeelding of uit schroomvalligheid der verbeelding, uit al te grooten eerbied ook voor de natuur, de goede moeder natuur die hem nooit bedrogen had. Het realisme van Albijn van den Abeele was hem nooit doel geweest, en niets dan middel. Aan rechtstreeksche waarneming en weergave gaf hij het liefste toe, omdat het hem het meest vertrouwen schonk. Zijne gevoelige kunstenaarsrede vermocht de aandoening niet te scheiden van haar oorspronkelijk voorwerp : het docht hem dat hij ze beter en getrouwer uitdrukte naarmate haar object dichter benaderd was, en zoo beging hij wel eens de vergissing, toe te geven aan het pittoreske, aan het snoezige

van een hoekje, alleen omdat hij op die plaats een emotie had gekend die er wellicht niets mede had te maken.

Doch naarmate hij in jaren vorderde, en ten gevolge ook misschien van zijn omgang met de kunstenaars die te Sinte Martens Laethem verblijf hadden gekozen - George Minne, Valerius de Saedeleer, Gustave van de Woestijne, en meer andere nog - bevrijdde Van den Abeele zich van zulke angstvallige natuurgetrouwheid om, weer zoo goed als onwillekeurig, te rijzen tot stijl. Zijne kunst, al laat zij de natuur nooit los, groeit tot eene interpretatie die zuiver gevoel wordt, uitgedrukt in nobele lijn-en-kleur-statiek. Het is niet gewaagd, Albijn van den Abeele, die uitging van Vogels-impressionisme, hierin te plaatsen naast een William Degouve de Nuncques, al dient hier nogmaals nadruk gelegd op de hoedanigheid van het kunstenaarsbewustzijn dat bij Van den Abeele geringer, hem als artiest eene natuurlijk minder-hooge plaats toekent. Al neemt het van de intrinsieke waarde van het werk niets af, werk dat ook wel in Holland, naar ik vermoed, belangstelling en waardeering zou vermogen te wekken.

Om andere redenen nochtans, dan die de inrichters van de "Sélection" ertoe hebben gedreven, eene tentoonstelling ervan te houden. Naar aanleiding van deze tentoonstelling schreef André de Ridder : "Il y a bien des moments que Van den Abeele m'a fait penser à Henri Rousseau. Le secrétaire communal de Laethem possédait, comme le Douanier, l'art de ne pas savoir peindre, le bonheur d'être candide d'âme et ignorant de toutes les préciosités du métier, le don de se trouver devant le monde avec les yeux clairs et les mains gauches, mais avec l'émerveillement et l'amour d'un être primitif, d'un enfant de grand âge."

Niet meer dan ik voor onze Belgische schilderkunst de behoefte aan een Rousseau-le-Douanier gevoel, kan ik instemmen met de omschrijving van André de Ridder. Dat Van den Abeele kon schilderen, heel goed, heel traditioneel, zonder de minste onhandigheid : de schilderijen uit zijn eerste, zijn De Cock-periode leveren er ten overvloede het bewijs van. Al even weinig neem ik gemeld "émerveillement" aan, of bedoelde klare kinderoogen. Heel knap, als hij maar wou, was Van den Abeele als gevoelsmensch geenszins een primitieve, veel meer een grijsaard, althans iemand die in zich het verfijnde gemoedsleven van vele boerengeslachten draagt. Hij was een in-zich-zelf gekeerde, en tevens een eenvoudige, een schuchtere die bang was voor de eigen bewustheid : het heeft zijne schoonheid uitgemaakt, terwijl het tevens was zijn hoofdgebrek.

N.R.C., 25 Maart 1921.

EMILE CLAUS

Brussel, 24 Maart.

Hoewel nog geenszins blindgestaard op het telkens wisselende gezicht der toekomst, schijnen wij in een tijd te zijn dat gaarne terug wordt geblikt. Zoo niet eene behoefte aan, dan toch een uitgesproken neiging naar retrospectieve tentoonstellingen. Althans, deze laatsten worden ons niet gespaard, en het publiek gaat er graag naar kijken, misschien wel omdat zij, na de meest-moderne, kwistig vertoonde kunst, als geruststellend, als sedatief werken. Ik ken menschen, vooral artiesten, die voor deze exposities walgen; doch niet iedereen bezit de intieme kracht, zonder ophouden als een vuurpijl te leven, en ik kan het den anderen - noem ze "bourgeois" als gij wilt, - niet kwalijk nemen, als zij bij Giroux of in den "Cercle Artistique" eenige bevrediging gaan zoeken van hun zin voor evenwicht, na in "Sélection" wel evenveel motieven tot belangstelling als, helaas, van angst en onzekerheid te hebben gevonden.

Retrospectief zagen wij eerst Odilon Redon : ook voor laudatores novi een groote vreugd en tevens brevet van onsterfelijkheid; daarna wist Albert Baertsoen, met veel volk, veel kritiek te lokken; ik schreef u dezer dagen over Guillaume Vogels en over Albijn van den Abeele; thans is het Emile Claus, de meester van Astene, die ons bij Giroux naar gisteren teruglokt en, voor wie van goeden wil is, bewijst, dat gisteren niet dood is, als het maar gedragen wordt door eene levenskrachtige personaliteit.

Claus is thans ongeveer zeventig jaar oud en ziet er,

tot groote vreugd zijner vrienden, een pezigen vijftiger uit. Nochtans ging het hem, niet meer dan anderen, in de zeven laatste jaren geenszins geheel naar wensch. Tusschen 1912 en aanvang 1914 verbleef hij in Noord-Italië en in Zuid-Frankrijk : de kleur-tukke bewoner van het tonige Vlaanderen zwelgde en zwom er in vernieuwende, verjongende weelde; hij ontdekte er, als het ware, het beloofde land, de streek der bestemming : Venetië, Bodiguera, Vintimiglia, Menton : pleisterplaatsen van den vinnigst-blijden, tevens den zaligsten pelgrimtocht ! Nauwelijks terug in het land, aan de rustige Leie; beladen nog, als met een toover, met herinneringen , wordt hij getroffen, brutaler nog dan anderen, door den oorlog. En het wordt de rampzalige vlucht; het belanden te Londen, waar eene vorstelijke ontvangst hem te meer vereenzaamt naar zij te opdringender vriendelijk is; het ontdekken - gelukkig ! - van een toevluchtsoord in een hooge glazen kamer, die hem uitzicht geeft op de Theems en op de grootste Londensche bruggen, en hem weer tot ijverig werken aanzet; doch het heimwee, dat aan hem knaagt en hem drijft naar booten en treinen, die Belgische uitwijkelingen en Belgische soldaten-met-verlof aanvoeren; de ziekte eindelijk, die hem teistert, zoodat tot tweemaal toe zijne vrienden in het vaderland getroffen worden door het bericht van zijn dood....

Claus is echter teruggekomen, - onveranderlijk. Wij hebben hem weêr ontmoet, en weêr heeft hij ons verjeugdigd met den vloed zijner anecdoten. Thans heeft hij bij Giroux zijn werk van kort voor den oorlog en van onder den oorlog verzameld : honderd drie en zeventig schilderijen, aquarellen, pastel- en houtskoolteekeningen. En

de eerste indruk, bemoedigend als elke ontmoeting met den man en met zijn arbeid is : Claus is Claus gebleven.

Sommigen zien in deze uitspraak lof, sommigen ook blaam misschien. En ik weet dat deze laatsten talrijk zijn. Voor de Italiaansche en Zuid-Fransche doeken, ook voor de heerlijke waterlelies die te Saint Cloud werden geschilderd, staan zij met opgetogen bewondering. Zij citeeren Turner; zij vergelijken met Guillaumin : zij deden beter te verklaren - en het zou hun geestdrift wettigen, - dat nimmer de personaliteit van Claus zich evenzeer in eenklank heeft bevonden met zijne onderwerpen. Sommige Middellandsche zeestukken hebben hem toegelaten te bewijzen, dat de mannelijke kracht die ademt in groote doeken van vroeger - de "Koeien die door de Leie zwemmen", de "Roode Beuk", sommige herfststukken - bij hem geenszins dood was. Terwijl de verteedering, die met bezonken wijsheid gepaard gaat in werken van een lateren Vlaamschen tijd - ik denk aan doeken die werden geschilderd om 1910 - in de Venetiaansche stukken glanst met de innigste liefde.

Nu doet zich voor, dat vooral die teederheid, die aanhoudende gemoedsverteedering het wint op de mannelijke kracht in het grootste deel van deze tentoonstelling, het deel namelijk dat Londen erin heeft. Men verwijt Claus dat hij Londen niet heeft begrepen. Men vergelijkt met wat Baertsoen, de forsche en bittere, ervan heeft gemaakt, men denkt ook aan zijn eigen ballingsindrukken (men vergeet intusschen dat men geen schilder is, dat men geen schilderszintuigen bezit, dat men de psyche mist van een impressionistisch pointillist); men oordeelt vooral naar het traditioneele beeld dat van een uitgebreide en niet steeds persoonlijke literatuur overblijft; en zoo ontzegt

men aan Claus het recht op dit teeder groen en rose, men schuddebolt bij deze zon-doorleefde "fog" die licht is als de ochtendnevelen over Octobersche Leie-meersch en men protesteert bij den gratievollen opbouw van bruggen en monumenten. Zij, die zeer ernstig zijn en streng, nemen den Meester de luchtige pret kwalijk, waarmede hij de beweging van mensch en voertuigen aangeeft : hemel, is dat het beeld der Londensche drukte ? Zij toonen er zich over misnoegd, dat Claus te Londen zijn oogen niet heeft overtogen met een zwarte voilette, en dat hij, balling, om zijn ziel geen rouwkrip heeft gedaan.

Want heel de kritiek komt feitelijk hierop neer : Claus is te zeer onveranderd gebleven; in Engeland was hij, hetgeen hij was in Vlaanderen om de jaren 1910. Zijn zijne schilderseigenschappen verzwakt ? Is hij minder-knap geworden ? Hebben oog en hand hem verraden ? Is hij, als schilder, oud geworden ? - Niemand die het zou durven beweren : in petto zijn velen zelfs heel blij, voor de afwisseling weer eens dergelijke kunst te mogen genieten. Maar zij verwijten den impressionist, dat hij een impressionist is, en den man-vol-anecdoten dat zijn beeld van Londen uit anecdoten is samengesteld.

Het verwijt zou erg zijn, indien men het recht had, van een zeventiger aanhoudende vernieuwing te eischen, en erger nog indien ermede werd bedoeld dat Claus een slecht impressionist en een slecht anecdotier is. Maar van het eene noch van het andere kan sprake zijn : hoe men ook over schilderkunst van gisteren en morgen denke, toegeven moet men dat Claus volle vrijheid geniet te wezen heden zooals hij was, gisteren in eene kunst die hij met grooten ijver, grooten eerbied en oppermachtig talent

heeft gediend, zoolang hij die kunst geene oneer aandoet, zoolang hij zichzelf gelijk is, zoolang Claus Claus blijft, zooals ik het hierboven uitdrukte.

En die getrouwheid aan zich zelf maakt de vreugde van Claus'vrienden uit, waar zij vaststellen, dat niet de minste verzwakking aan hem is te bespeuren. Fijner dan ooit weet het oog even een toonverhouding op te nemen en vast te houden; voornamer dan ooit blijkt de gezamelijke indruk, met meesterlijke zekerheid tot eenheid gebonden met eene compositiekracht die men nauwelijks bespeurt, en die te grootscher is. Onverzwakt is de virtuositeit der vlugge hand; zuiver en vrank-aansprekend de vaste, hoe ook geraffineerde kleur. Men kan heel goed van Claus niet houden : zijne eerlijkheid en zijn vermogen te loochenen gaat niet meer heden dan voor den oorlog aan, en - wie voor den oorlog, die zou hebben durven beweren dat Claus niet een pracht van zintuigen en een wonder van vingeren bezat ?

Waarheid is, dat, zoo Claus zich-zelf bleef, dit niet het geval is met het publiek. Doch, heeft het publiek, bij eene kunst die op bezonnenheid berust, aan bezinning gewonnen ? Wij allen hebben geëvolueerd, meer dan Claus, en in tegenovergestelde richting. Maar wie, Claus of wij, heeft gelijk ?..... Tegenover een kunstenaar als hij is zelf-overschatting een groot gevaar, het is meer dan een gevaar, van hem te eischen dat hij ons volgen zou op wegen, waar wij vooralsnog het einde niet van kennen. Als een wijze, verkiest Claus het huis niet te verlaten dat hij-zelf zich-zelven heeft opgetrokken. Dat huis is trouwens in uitstekenden staat. En.... waar is onze woning ?.....

Intusschen vraag ik mij af, waartoe deze pleitrede wel noodig was.....

N.R.C., 26 Maart 1921.

BELGISCH TOONEEL

Brussel, 30 Maart.

Vóór den oorlog hielden de Belgen er geen sterk uitgesproken nationalen trots op na; wat men bewere of meene, het zijn het slechts enkelen die nà den oorlog blijk gaven van aanmatigingen, waar de overgroote meerderheid van hunne landgenooten verbluft bij stonden. Dat wij aan zelfoverschatting zouden zijn gaan lijden zullen onze vrienden der Entente betwisten met alle noodige bewijsstukken in de hand : die stukken hebben wij hun gereedelijk geleverd, en ook dàt geeft kracht aan de meening dat wij met onszelf allesbehalve ingenomen zijn.

Die voorvaderlijke abnegatie laat zich vooral gelden op het gebied van den geest. Weliswaar gaan wij sedert eeuwen prat op onze schilderschool : onze fierheid. Doch, toen wij onlangs een Nobel-prijs kregen voor de geneeskunde, vroeg hier iedereen zich af, wie die Dr. Bordet toch mocht wezen; thans weten wij het beter, sedert Dr. Bordet senator is geworden. Hetzelfde kan gelden voor onze overige geestelijke arbeiders. Horta is in België oneindig minder bekend dan Berlage ten uwent; Verhaeren werd in zijn land niet beroemd dan nadat een trein hem had overreden; toen onze arme Prosper van Langendonck te sterven lag, zei mij zijn dokter, anders een hoogstaand man : "ik wist niet dat hij ook verzen maakte"; wel wist hij dat hij ambtenaar was in de Kamer der Volksvertegenwoordigers.

Enkele jaren geleden heeft ook Maeterlinck een Nobelprijs gekregen. Dat geld heeft hem tevens eenige faam

geschonken; de muziek, die Claude Debussy op "Pelléas et Mélisande" heeft gemaakt, heeft dan toch dat drama ruimere bekendheid bezorgd. Thans speelt de Parkschouwburg zijn drama : "Le Bourgmestre de Stilmonde". Daar het een oorlogsstuk is van het heel erge soort, een echt "drame de propagande", zooals de auteur het zelf noemt, lokt eindelijk Maeterlinck volle zalen in eigen land, zooals sedert jaren gebeurt in Engeland en in Amerika. En opdat het publiek ook nog iets meer over hem zou vernemen, heeft men in den schouwburg een voordracht ingericht over zijn leven en zijn werk : die lezing was niet overbodig.

Wij hebben anders een nationaal tooneel, officieel aangemoedigd. De dramatische productie, Fransche, Vlaamsche en Waalsche, is ten onzent ten minste zoo groot als waar ook. Het is het eenige literaire genre, waar wat geld mede te verdienen valt : de staat springt immers bij. En ons publiek gaat liever naar het theater, waar het, na het avondmaal, slechts te luisteren heeft, dan naar den boekhandelaar; want lezen is eene inspanning. Maar in den schouwburg blijkt het nog liever buitenlandsche stukken te zien dan binnenlandsche, zoodat de binnenlandsche maar heel weinig kans zouden hebben gespeeld te worden, indien de bestuurders er, vanwege het geldelijke ingrijpen der regeering, geen profijt bij hadden. Nochtans zijn reeksen vertooningen als van "Le Bourgmestre de Stilmonde" eene zeldzaamheid; en, zoo onlangs de "farce" van Fernand Crommelynck, die heet "Le Cocu magnifique", wel degelijk sukses genoot, dan is het doordat het sukses te Parijs nog veel grooter was geweest. Het stuk werd trouwens slechts tweemaal gespeeld, niettegenstaande den bijval.

Nochtans, twee Belgische suksessen in minder dan ééne maand tijd zijn eene te groote zeldzaamheid, dan dat ik er niet stil zou bij staan. Temeer daar er toch wel redenen zijn om zich in dat sukses te verheugen, redenen, die ik wil probeeren hier te ontwikkelen.

"Le Bourgmestre de Stilmonde" staat buiten de reeks van Maeterlinck's werken. Terecht misschien klagen er sommigen over, dat de auteur zijne actie midden in een bepaalden tijd heeft gesitueerd, liever dan het te ontrollen in de abstractie waar zijne andere drama's, "Monna Vanna" en "Marie Madeleine" uitgezonderd, in bewegen. Zij meenen dat hij de oorlogsgruwelen met meer onbevangenheid van een hooger-geestelijk vlak af, zou hebben vermogen te geeselen, dan door ze plaats te doen grijpen in een bekend milieu, onder bekende omstandigheden. Zelfs toen Maeterlinck's dramatische kunst nog geheel leefde van gewaarwording, van physische aandoening en hare reflexen, achtte men hem te wezen een wijsgeerig abstraheerder, een symbolist die een philosoof zou wezen. Dat hij philosoof is geworden : wij danken het wellicht aan die meening der critiek, aan het oordeel der menschen, die diepzinnig gingen disserteeren over de beteekenis van "La Princesse Maleine" en van "La Mort de Tintagille"; want ieder weet dat, als vele dichters, Maeterlinck aan lof en blaam gevoelig is. Van bij "Aglavaine et Sélysette", na trouwens "Le Trésor des Humbles", gaf Maeterlinck aan de critiek gelijk, en slechts bij zeldzaamheid liet hij alle philosophie-bedoeling in zijne volgende drama's achterwege. En telkens bij die uitzonderingen vond de critiek dat hij ongelijk had.

Met dezen "Bourgmestre de Stilmonde" krijgt hij weêr

ongelijk, of bijna. De Belgische pers is al heel sober geweest in hare waardeering, die vooral naar de vaderlandlievende strekking ging. Want zelfs de Belgische pers wordt niet gaarne in hare gewoonten gestoord. Geheel ongelijk had zij overigens niet : als onderwerp is het stuk van Maeterlinck niet veel meer dan eene draak, en men heeft niet nagelaten het in elkanders oor te fluisteren. Nog iederen avond lokt het in de zaal betoogingen uit, waar een vreemdeling bij onthutst zou staan;betoogingen die wij Belgen echter al te goed begrijpen; die echter niet kunnen gelden als bewondering voor den goeden smaak van een schrijver, die langen tijd bewees het zonder goedkoop sukses te kunnen doen. Die Vlaamsche burgemeester die door zijn Duitschen schoonzoon wordt gefusilleerd, en hem zelfs aanzet dezen onzaligen plicht te vervullen : ik stel mij voor dat Maeterlinck dertig jaar geleden voor zulk onderwerp zijn neus zou hebben opgehaald.

Thans, - ja, thans heeft hij er iets van gemaakt, dat steeds hoogst-dramatisch, en een enkel oogenblik zelfs subliem is. Men moet dit drama niet lezen : men moet het zien. Zeker, het is geschreven in de prachtige taal, die van den Gentenaar Maeterlinck den zuiversten der Fransche schrijvers heeft gemaakt; deze taal die steeds wat plechtig, maar nochtans Raciniaansch-sober en -rechtstreeks aandoet. Maeterlinck heeft, zelfs in dit zoo echt Vlaamsche drama, afgezien van zijne vroegere eigenaardigheid, die erin bestond, specifiek-Vlaamsche uitdrukkingen letterlijk in het Fransch over te zetten : het verstrekt ditmaal aan zijn dialoog, aan het dialoog van dit kleinburgerlijk tooneelspel, eene plechtigheid die onmiddellijk stemming verwekt; zoodat de wat te hoog-gespannen taal

een dramatisch element van eersten rang wordt. Dit kan men bij lezing nauwelijks gewaar worden:daarom zei ik dat men het stuk moet zien. Maeterlinck is, van meet af, een geboren dramaturg gebleven. Hij beschikt over eene vaardigheid van zeldzame persoonlijkheid en nochtans van de grootste uitwerking. Een oud tooneelspeler beweerde eens, dat niets zoo gemakkelijk was als Maeterlinck te spelen : deze is technisch zoo knap, weet zoo goed "wat het doen zal", dat zelfs een onhandig acteur wordt gered door de handigheid van den schrijver. Zijne middelen, die impressionistisch-realistisch zijn, hebben in dezen "Bourgmestre de Stilmonde" nog heel wat beter gediend dan bij welk ander ook van zijne werken. Telkens krijgt men de impressie van eene gesublimeerde werkelijkheid, zooals men dat alleen ontmoet bij de oude Grieken; telkens zegt men zichzelven : "hoe eenvoudig is dat"; en men vergeet dat men een gewaagd-vulgaire handeling bijwoont, die vanwege elk ander weêrzin zou verwekken. Doch het is niet weerzinwekkend, niet meer dan het trouwens eenvoudig is : de groote literaire kunst van Maeterlinck verheft tot nobele rust, tot de bewogen rust van het klassieke, wat hem anders als eene fout tegen den smaak moest worden aangerekend.

Om fouten tegen den goeden smaak bekommert zich Crommelynck maar heel weinig, omdat hij niet als Maeterlinck een echte, maar een Brusselsche namaak-Vlaming is. Als persoon, ik bedoel om zijn wilskracht en zijn doorzettingsvermogen uiterst-sympathiek, als geen tweede trouwens artistiek aangelegd, had deze jonge auteur geen ongelijk naar Parijs te verhuizen en er het sukses te zoeken dat hem hier onthouden werd, zelfs onder letterkundigen. In den vreemde immers kan gelden als natuurlijke eigenaardig-

heid, wat ons, Vlamingen, met malaise vervult omdat wij niet gaarne tot paroxismen opschroeven zien wat ons reeds van Europeesche beschaving vervreemdt. In Rusland zal men op de Russische balletten wel een anderen kijk hebben dan in West-Europa : dat het sukses van "Le Cocu magnifique" te Parijs van ander allooi is dan zelfs te Brussel, moet niet verwonderen. Crommelynck heeft er genoegen in gevonden, de gebreken aan te dikken die Lemonnier, bijvoorbeeld, in "Le Mort" heeft ten toon gespreid. Maar "Le Mort" was eene pantomime, en "Le Cocu magnifique" is eene tragische "farce", gesteld in eene taal waarvan de preciositeit ons Vlamingen waarlijk al te brutaal aandoet. De climax van het stuk is trouwens al even cerebraal als het bedenksel van de handeling.Het verbijsterend,haast wreed-paradoxale van deze had men kunnen redden door eene taal, die ze door hare soberheid en natuurlijkheid aannemelijk hadde gemaakt. Thans is het andersom : de taal schaadt - ik wil een heel zacht woord gebruiken - zij schaadt de uitwerking van een tooneelkunst, dat men gaarne met meer overtuiging zou hebben toegejuicht, omdat het geschreven werd door een jongere vol geloof, vol vuur en overigens vol talent, dat hier misbruikt is.

N.R.C., 2 April 1921.

DRIE LEZINGEN

Brussel, 31 Maart.

Het is waarlijk een blijk van echt Fransche schranderheid, dat Frankrijk de verovering van België, inzonderheid van Vlaanderen, steeds in hoofdzaak met geestelijke middelen heeft beoogd en doorgedreven. Daarop vond het, het spreekt vanzelf, dit land prachtig voorbereid : sedert de Middeleeuwen is ook in Vlaanderen de cultuur voor een goed deel Fransch, en die bewering is er niet alleen eene van den Waal Pirenne, maar tevens van den Vlaming Victor Fris, die vaststelt dat reeds in de 13de eeuw het Gentsche patriciaat, de trotsche bewoners der "turritas domos", niettegenstaande eene zeer eigen politiek, zich als cultuurtaal van het Fransch bediende, en van den flamingant Kamiel Huysmans die onder den oorlog wees op den steeds aanwezigen Franschen invloed in de Vlaamsche letteren en de Vlaamsche kunst. Misschien wel omdat de Duitsche invloed alhier zoo goed als uitsluitend economisch was, zouden pogingen tot nauwere intellectueele aansluiting bij de Oostelijke naburen, zooals ze werden gedaan door Prudens van Duyse en Emmanuel Hiel, na zeer korten tijd schipbreuk lijden. Nog onlangs wees professor Maurice Wilmotte, geen germanophiel, op den dank die de Belgen aan sommige Duitsche geleerden, ontginners van Belgische literaire schatten als Warnkönig en Hoffmann von Fallersleben, verschuldigd zijn : de geleerden verlieten echter nooit onze bibliotheken en onze archieven, waarin zij ons leerden werken, om tot het eigenlijke publiek te gaan, zoodat ze slechts aan enkelen onzer eenige nationale fier-

heid bezorgden en aan Duitschland maar heel weinig sympathie. De Franschen, daarentegen, verrichtten, lang voor den oorlog en reeds onmiddellijk na 1830, echt propagandawerk, en van het beste soort. Zij verwaarloosden de oeconomische betrekkingen, hun protectionisme bracht den Belgen veeleer schade toe; doch op geestelijk gebied wonnen zij in zulke mate veld, dat talentvolle kunstenaars van het eigen land, ook waar zij Fransch schreven, in Fransche schaduw bleven staan zonder eenig verzet aan te teekenen, ook waar hun kunnen niet geringer was dan dat van Fransche confrères. Het is dat gevoel van onder-voogdij-staan dat iemand als Georges Eekhoud, de machtige romancier, er zekeren dag toe dreef, zijn spijt uit te drukken dat hij niet liever Vlaamsch had geschreven, hetgeen weliswaar beperking van het lezend publiek zou medebrengen - de Vlamingen lezen nog heel wat minder dan de Walen -, maar tevens de verzekering van meer vrijheid en beter begrepen worden.

Dat Fransche propagandawerk nu bestond in hoofdzaak uit tooneelvertooningen - onze groote steden, Vlaamsche als Waalsche, werden geregeld bezocht door de "Comédie française", die in hoofdzaak de beste werken van de klassieke periode vertoonde - en in lezingen waar de aristocratische en burgersocieteiten hunne leden telkens op uitnoodigden. En nauwelijks was de oorlog uitgestreden, of die traditie werd weer opgenomen. Met meer geestdrift dan ooit werden de voorstellingen van het Théatre français gevolgd, terwijl heele reeksen van systematisch-ingerichte voordrachten werden gehouden, door oudere geestelijke krachten als een Monseigneur Baudrillart en een Jules Cambon, om te zwijgen van een generaal Mangin, als

door jonge literatoren, die ons allen moesten overtuigen, meer dan ooit, en alsof het in dit land dringend noodig was, van de excellentie der "culture latine".

Alsof dit werkelijk noodig was, in deze streek, waar Engeland en de Vereenigde Staten van Amerika in deze "culture" te goeder trouw betrokken worden tegen de "barbarie teutonne" ! - Weliswaar is men sedert kort den inhoud dezer tegenstelling gaan onderzoeken van wat dichter bij. Niemand minder dan Monseigneur Ladeuze, rector magnificus der universiteit te Leuven, meende te moeten waarschuwen tegen verkeerde opvattingen, te moeten opwekken tot beter begrip der woorden. In eene rectorale redevoering sprak hij: "C'est la civilisation latine, répète-t-on partout, que le germanisme voulait détruire et que les Alliés ont défendue. Est-ce exact? Mille fois non,si l'on entend par civilisation latine la civilisation de l'antiquité latine. L'élément prédominant dans la civilisation, ce n'est ni la prospérité materielle, ni la culture de l'esprit : celles-ci peuvent conduire une société à la mort, dans une décrépitude, autrement déshonorante que l'ignorance ou la misère. Cet élément prédominant, c'est l'élément moral; ce qui nous préoccupe, tout particulièrement à l'heure présente, ce sont les principes devant présider aux rapports entre les hommes, c'est à dire le droit considéré dans sa généralité à l'égard des peuples comme des individus. Or, les deux bases fondamentales de l'ordre latin, ce sont l'asservissement des peuples et l'esclavage des individus.... Eh bien, qui a représenté dans la crise actuelle cette conception latine du droit ? Quel peuple a affirmé son droit, plus que cela, son devoir de dominer tous les autres, sans se préoccuper de morale, sans se

soucier du bien ou du mal ? C'est pour rétablir à son profit la civilisation imposée au monde par l'empire romain, que l'Allemagne s'est lancée dans la plus abominable des agressions." Trouwens - aldus gaat de geleerde rector voort - de Latijnsche rassen rijzen daar niet zoo heel hoog boven uit. "La Renaissance a remis en honneur parmi ces races la morale païenne de la civilisation latine et cette doctrine païenne de l'Etat à l'égard des peuples et des individus. Et, quoiqu'il nous en coûte, il faut bien reconnaître que l'idéal "moderne" ne différait guère de l'idéal allemand."

Zullen deze vaststellingen van een kristal-helderen geest als die van Monseigneur Ladeuze weêrklank vinden, en de "équivoque" die hij wraakt, uit den weg ruimen ? Misschien bij een zeker, meer-bepaald-katholiek publiek, doordat de Leuvensche rector voortgaat : "en se défendant contre l'agresseur, les Alliés en sont venus s'élever au dessus de la civilisation moderne, et à opposer à la conception du droit, celle du droit à la justice pour tous les peuples et tous les individus. Ces idées de salut, est ce dans la latinité qu'ils les ont trouvées ? Non ! Elles leurs sont venues du Christianisme."

Daarmeê kan, bij sommigen, de verwarring zijn opgelost. De meesten echter, die liefst toegeven aan de wet van de geringste inspanning, zullen het houden met de "latinité", voor zooverre ze Fransch is echter, en daarom loopen ze niet alleen naar krijgshaftig-politieke lezingen, maar zelfs naar deze waar alle politiek uitgebannen is, en de strijd wordt verplaatst in het krijt van de kunst, de kunst waarover verteld wordt door Franschen, in het Fransch, al is die kunst geen specifiek-Fransch

verschijnsel, al is ze zelfs nog niet zoo algemeen-sympathiek als het overige wat uit Frankrijk wordt aangevoerd : ik bedoel de drie lezingen, die wij dezer dagen mochten bijwonen, die als onderwerp het Cubisme hadden, en die werden gehouden door André Lhote, door André Salmon en door Elie Faure.

Twee ten minste van die lezingen droegen, het dient onmiddellijk gezegd, een anti-Fransch karakter, als men het houden blijft met de meeningen die heerschen blijven aangaande Franschen geest. Fransche geest immers beteekent vrijheid, wil zeggen individualisme; hij zou ongebondenheid worden, indien het land der Revolutie niet tevens als een land van natuurlijke orde, een land vooral van goeden smaak kon gelden, waar de geest van individueële levendigheid gevoed wordt door gansch een verleden van onaangetaste cultuur. En zoo kon André Salmon lyrisch getuigen van "l'Art vivant" in het land waar de cerebrale tucht van het Cubisme den nek heeft gebroken aan anarchistisch impressionisme. Elie Faure, hij zou betoogen dat hetzelfde Cubisme een eind moet stellen aan de "Crise de l'individualisme", door vernietiging van onafhankelijkheid-op-zijn-Fransch, terwijl André Lhote zou pleiten voor eene bezonken kunst, waar Fransche levendigheid zou onderdoen voor internationale, althans collectieve begrippen.

Ik kom er gaarne voor uit : de meening der drie sprekers druk ik hier wat al te precies uit. Tusschen Salmon, bijvoorbeeld, en Faure is het verschil heelemaal niet zoo groot als zou kunnen worden afgeleid uit wat ik hier als slotsom van hunne lezing meld. Doch, wat door Salmon terecht als eene deugd wordt geprezen, wordt in de thesis

van Faure een kenmerk van verval. De nieuwere kunst, hoe ze ook weze (aldus de prachtige menschenuitbeelder André Salmon), beteekent evolutie, verzet tegen het gevestigde, dat stilstand inhoudt : wil dus het Leven, onbewust als het Leven-zelf. Zij is Vrijheid, omdat zij verlossing is. Misschien weet ze niet waar ze heen wil, maar - dat hoeft ook niet, als ze maar weet dat ze is, dat ze beweegt, dat ze wentelt en omwentelt.

Zeer juist, meent de rustige Elie Faure, die kunsthistoricus en dus in zekere mate wetenschapsmensch is. Maar uwe vrijheid zonder doel, uw leven zonder gedragslijn wil eenvoudig zeggen den dood. Er zijn tegenwoordig veel te veel schilders, die veel te gemakkelijk verkoopen en veel te ras beroemd worden. Zij zijn er toe gekomen, een klaarder begrip te krijgen van hunne kunst; zij kijken thans liever om naar Ingres en zweren liever bij Cézanne, dan zich blind te staren op Géricault of te heulen met Claude Monet. Zij gevoelen de behoefte, aan constructie, neen, aan constructiviteit; zij zoeken naar een tucht. Doch, geen die constructie bereikt of zich een tucht oplegt buiten de eigen middelen. Wat zij ook willen (en gij geeft toe dat hun wil vooralsnog onvast is), zij blijven in hun uitingsvermogen individualisten. Wel kijken ze naar de tijden van collectieve kunst terug, maar het is om er de scherpste, de meest-karakteriseerende vormen, het sterkst-sprekende uiterlijk van na te bootsen. Aldus zijn ze dubbelzinnig : zij kunnen niet buiten het eigen ik, zij die het algemeene willen bereiken. Wat de apostels van het meest-afgetrokken cubisme aanlokt, is juist het ongewone, het verbluffende van de cubisten. Blijft dat duren, dan is het met de schilderkunst gedaan. - Tenzij

werkelijk, met den tijd en voldoende zelf-critiek, het cubisme werkelijk werd eene algemeene, eene collectieve kunst met een abstract allegorisme in vormen en aanwending, zooals de Indische kunst of de Gothiek. Maar ook dan loopt de schilderkunst haar einde tegemoet, opgelost als zij wordt in de architectuur, de eenige kunst die ooit volkomen-collectief is gebleken.

Ik meen de gedachte van Elie Faure aldus tamelijk nauwkeurig weer te geven. Eruit blijkt, dat hij, tegenover Salmon, huldiger van het groote leven, staat als een, trouwens geestig, theoreticus, die onder meer het individueele in de collectieve kunst wat al te lichtvaardig over het hoofd ziet. Het is niet, omdat vele Chineesche, Hindoesche, Byzantijnsche, en zelfs Fransche, en zelfs Vlaamsche bouwkunst anoniem is, dat zij on-individueel wordt. Anderdeels kan het goed gebeuren, dat over duizend jaar een goed deel van de impressionistische productie aan den toeschouwer geen onderscheid meer toelaat, al draagt elk doek een onderscheidelijken naam. En nu is het impressionisme wel een ultra-individualistische kunst in hare bedoelingen; doch zal zij het blijven als verschijnsel, wanneer al de impressionisten, die wij persoonlijk kennen, dood zullen zijn. Zal het ook dan niet gelden als collectieve uiting van - nu ja ! - een individualistischen tijd ?

N.R.C., 3 April 1921.

VEILINGEN

I

Met de verplaatsing van de liefhebberij-in-kunstwerken, wonen wij sedert enkele maanden te Brussel eene verplaatsing der kunstwerken zelf bij. Hoe hieromtrent niet gezucht ? Niet alleen werkt de ijdelheid en onkunde der nieuwe liefhebbers eene minderwaardige kunstproductie in de hand, maar het tweede feit, het feit dat bekende collecties onder den hamer komen, uiteen worden geslagen, de intieme huizingen verlaten, waar ze de liefdevolle hand van een echt kenner had bijeengebracht om te gaan hangen God weet waar, maar zeker niet, dan in klein getal, in onze musea, stemt waarlijk minder-plezierig.

Het eerste - dat de oorlog een ruime caste nieuwe rijken heeft aangekweekt die nu ook kunstwerken koopen gaan, natuurlijk meer op den naam des schilders en eigen slechten smaak af dan op de hoedanigheid der doeken en beelden, - valt misschien nog minder te betreuren dan het tweede. Immers, men kan het er voor houden, en zelfs historisch bewijzen, dat zooniet die nieuwe rijken, dan toch hun kinderen en kindskinderen allicht goede kunstkenners worden. Kunst is een bloei van kapitalisme, vooral in het tweede kapitalistengeslacht : elke renaissance is daar om het aan te toonen. Dat echter bekende verzamelingen worden verspreid, verzamelingen die uitmuntten door hun zorgvolle samenstelling, hun eenheid, hun zeldzaamheid, en die voor den belangstellende toch minder gesloten waren dan men denken zou (elke echte, ook arme, liefhebber zal dit beamen), is telkens eene neep in het hart van wie

ze uiteen ziet gaan. Dat leed hebben wij herhaald ondergaan in den laatsten tijd. De prachtige collectie-Van Cutsem, de verzameling-Cardon met al hare zeldzame oude meesterstukken, de kieskeurige hoe dan ook heterogene werken die de grijze Edmond Picard, nog alleen aan Stoa gewijd, verspreiden liet : zij zijn, verkocht aan Jan Alleman en voortaan zoo goed als onvindbaar geworden, eene verarming voor het gemeenebest, waar zij slechts bij zeldzame stalen eene verrijking van openbare verzamelingen werden. Aan de lijst is thans de collectie-Lequime toe te voegen : dezer dagen, na eene korte tentoonstelling, bij Giroux geveild.

Zij was, - wij moeten reeds in den verleden tijd spreken, - voor wie belang stelt in de kunst van de tweede helft der 19de eeuw, eene der degelijkste verzamelingen die men zien kon, een voorbeeld voor wie, in kort bestek, van eene half-eeuw schilderkunst een volledig beeld geven wil.

In kort bestek : de collectie-Lequime omvatte juist vier-en-zestig schilderijen. Doch het waren - Goddank, het blijven - niet alleen vier-en-zestig schilderijen van allereersten rang, maar dat betrekkelijk-kleine getal werken vormde zoozeer een geheel, hing zoo harmonisch samen, dat het was als de spiegel van een ziel, van een diep-, zij het eenzijdig-voelend gemoed. Wie de tentoonstelling, die aan de veiling voorafging, bezocht, had de gewaarwording van eene eenheid, die niet alleen het gevolg was van het feit, dat de meeste dier werken behooren tot eenzelfde tijdperk, maar ook van het zeldzame kiesvermogen en de zekerheid van smaak des liefhebbers, die zich-zelf kent en zich-zelf in kunst weet te herkennen. Zulke verza-

meling stond wel heel ver van dilettantisme; zij wees bij den verzamelaar op eene geaardheid, die meer deze van den artiest dan van den kunstminnaar is : eenzijdig - hetgeen niet wil zeggen : eentonig, want inderdaad vol schakeering; daardoor diep want verre van het vlinderen over het veelkleurige veld der schilderkunst.

Om hierop in te gaan : de geaardheid van Lequime schijnt er eene geweest te zijn van rustige innigheid, van degelijkheid tevens. Zonder ik een machtige Artan uit ("Le brise-lames"), al behoort deze schilderij ook tot de diepst-doorgevoerde, de minst-geïmproviseerde doeken des meesters, die de eeuwige zee-wisseling aan wel wat al te gemakkelijke virtuositeit tot voorwendsel gaf van een al te fantastisch impressionisme, ga ik Monticelli's "Paysage avec Figures" stilzwijgend, zooniet zonder bewondering voorbij - het is een heroïsch werk - dan is een zoogoed als algemeen kenmerk der eenheid die men hier als van-zelf opmerkt, de stevige gratie van meest al de getoonde schilderwerken.

En in de eerste plaats wel de "Tricoteuse" van Alfred Stevens. Alfred Stevens heeft vanwege de eerste impressionistische school in België, die van de jaren 1880, wel heel wat te verduren gehad. Niemand minder dan James Ensor schreef van hem, in zijne Rabelaisiaansche taal en met de critische bravour, die van dezen schilder een uitnemend schrijver maakt. "Ses peintures sont banales, son coloris confituresque ; elles n'inspirent aucun sentiment élevé, aucun grand parti pris. Elles révèlent une médiocrité licencieuse prête à toutes les concessions : demi-qualités, chic, roueries, basses roublardises. Ses produits plaisent aux boursiers congestionnés, aux Sémites

purulents, aux Grilles-d'Egout sur le retour, aux provinciaux moutonniers, aux snobs inconsistants, aux financiers rapaces, aux "pigeons gluants" : boulevardiers, absinthés, couturières... Les matoiseries très roublardes de M. Stevens, sa couleur groseillière et pistachue, ses minauderies raffinées, ses peintures luisantes comme table de mastroquet mouillées de paillettes de liqueurs frelatées, les chairs vitreuses de ses fades parisiennes ne sont pas d'un Flamand". - En dit van den schilder die door Baudelaire juist als "un Flamand" werd onderscheiden ! Ik schreef u 't lange citaat over, omdat het, in zijn paroxistischen vorm,de meening weergeeft van onze schilders die na Courbet en Corot, Harpignies en Manet hadden gezien, en den weg baanden voor de volgelingen van Monet en weldra van Signac en Cross. Lequime - die van Corot en Harpignies werken bezat vol gedempt lyrisme - stoorde zich om de philippica tegen Alfred Stevens niet : de "Tricoteuse", trouwens veel minder anecdotisch dan vele modieuze stukken van den meester, is wel degelijk een meesterstuk in zijne blanke, teedere harmonie, met het blauwe lapis-pulletje dat de schakeeringen ervan heerlijk gelden doet.

Even meesterlijk-rustig zijn de "Accessoires d'Atelier" van Henri de Braekeleer, in deze laatste zoo rechtstreeks aandoende, overgevoelige en nochtans zoo beheerschte werkwijze : tegenstelling met den "Homme à la montre" van denzelfden schilder, wat klein gedaan, maar zoo naïef, aanminnig, zoo sympathiek als al het werk dat de groote Antwerpenaar onderteekende.

Heb ik de breede landschappen van Boulenger en Baron genoemd ; ben ik even stilgebleven bij Joseph Stevens, bij Constantin Meunier, bij den machtigen Periclès Pan-

tazis, bij den nobelen Xavier Mellery, bij dien wonderdoordringenden, trouwens krankzinnig gestorven, Edouard Agneessens, één onzer grootste, meest-persoonlijke, machtigste en toch zoo schrijnende figuurschilder, heb ik eerbied en aandacht gevraagd voor de twee imponeerende doeken van Jan Stobbaerts : de ook in Holland bekende "Boucherie" en den "Tondeur de Chiens" die er gerust naast mag hangen; heb ik gewezen op den bezonken-lyrischen Eugène Smits - weèr een meester die in het buitenland meer bekendheid verdient - en vooral op den "Calvaire" van Charles de Groux, dan kan ik de opsomming van de hoofdwerken der Lequime-verzameling besluiten met "la Dame au Coquelicot", van Louis Dubois. Als zoovelen anderen wordt Dubois nog de plaats niet gewezen die hem toekomt : zij is onder de allereersten; met deze "Dame au Coquelicot" die voordeelig onder het beste werk van Courbet kon hangen, bewijst Dubois tot de reeks onzer allerbeste portrettisten te behooren : wij wisten het allang; in onze musea kon het nog wel wat uitdrukkelijker bewezen.

Om te eindigen : onder de laatste liefden van Lequime behoort de impressionist A.J. Heymans, de oudere tijdgenoot, de evenwaardige bentgenoot van Claus. Eene gansche rij werken toont hier zijn bezonken meesterschap aan : dat de nieuwere, hellere kleur ervan het uithoudt bij de schilderijen van zijne onmiddellijke voorgangers zal wel weèr liggen aan de innigheid, aan de grondigheid, aan de aristocratische verfijning die, kenmerk van deze gansche tentoonstelling, ook hier aanwezig, en de grondslag is van dit bezadigde luminisme.

En nu is ook deze, met zooveel liefde en zooveel geduld, zooveel takt en kennis samengestelde collectie naar

de vier windhoeken verspreid waarbij de spijt niet kan onderdrukt, dat de Belgische Staat thans te arm is om zulke verzamelingen in haar geheel bij de zijne te kunnen voegen....

N.R.C., 25 April 1921.

KUNST TE BRUSSEL

VII

Brussel, 23 April.

De laatste tentoonstelling in de G.G.G. ofte zaal-Giroux is velen een ontgoocheling en een verblijding geweest.

Een ontgoocheling, zij het oppervlakkig en zonder grond, bij wie, in deze stad waar Giroux zelf en "Sélection" ze bij schrandere aanhoudendheid hebben gewekt, liefde zijn gaan koesteren voor de jongere Fransche schilderkunst.

Een liefde die zoo goed te verklaren is ! - Herhaalde malen hebben wij te dezer plaatse gewezen op het verschil tusschen de jongere Fransche en de jongere Belgische, in hoofdzaak Vlaamsche schilders. Onder die Vlaamsche schilders is de Antwerpsche groep onmiddellijk uit te zonderen, of beter gezegd af te zonderen : zij is bij uitstek opzettelijk en cerebraal; na aanvankelijk toegegeven te hebben aan Fransch neo-impressionisme, helt zij naar Duitsch systematiseeren over, met het gevolg dat de wil meestal de uitkomst, het bedoelen weleens het bereiken voorbijstreeft. Het picturale, het noodzakelijke métier gaat erbij verloren, - het métier dat men nu wel smalend mag over het hoofd zien.... als men het maar bezit. Voor welken schilder ook kan het nuttig zijn te vergeten dat hij schilderen kan; men kan echter niet vergeten wat men niet heeft gekend; en nu doet zich voor dat sommigen der jonge Antwerpenaars schijnen te zondigen door onwetendheid, zonde die derhalve hare vergiffenis zou inhouden, indien zij niet bedreven werd in ijverigen hoogmoed.

De overige Vlamingen - ik noem als hunne aanvoerders

Gustaaf de Smet die ons morgen in "Sélection" eene nieuwe reeks werken moet toonen, en Constant Permeke over denwelke ik overkort gelegenheid hebben zal meer te zeggen, - vertoonen juist, bij al hun stevig vasthouden van theorie, gaven van schilderkunde, die ze alvast onderscheiden van vele hunner Antwerpsche en ook Fransche confrères. Zij zijn op ende op schilders, met groote liefde voor het vak, voor de kleurmaterie en de penseelstreek, voor de bonkigheid of de gratie van de teekening, voor de stevigheid of rankheid van het voluum. Zij behooren tot een ras van schilders en willen het gaarne geweten hebben, al behandelen zij nu ook bij voorkeur wat zij in het hoofd, niet langer wat zij in het oog hebben (de uitdrukking is van James Ensor). Zij abstraheeren niet dan in zooverre het de expressie verhoogt en de constructie bevordert. De minste bijzonderheid kan hun lief zijn, als die bijzonderheid boven de verwerking van den indruk uitleeft. Met dat al scheuren zij zich echter van de Vlaamsche traditie af, die door de eeuwen heen meer impressionistisch dan werkelijk sterk beeldend is, ik bedoel beeldend van innerlijk leven. De Vlamingen bereiken zelden meer dan stemming en decoratieve werking; daar beneden zijn zij louter meer of minder lyrische impressionisten : de zoo door en door Vlaamsche Breughel-de-oude is in onze Vlaamsche schilderschool eene zoo goed als alleenstaande uitzondering. En het is bij die uitzondering dat een Gustaaf de Smet, dat een Permeke aansluiten.

Wat nu bij de jongere Fransche schilders treft, aantrekt en boeit is juist, dat een ruime en milde Fransche traditie er onmiskenbaar in aan te wijzen is. Ik zonder hier natuurlijk dadaïsten en zuivere cubisten - cubisten

der reeds oudere school ! - uit : zij worden immers aangevoerd door vreemdelingen : de twee Spanjolen Picabia en Picasso. Al kan ik er hier op wijzen dat de kleur, de tonenschakeering van iemand als Braque wel degelijk Fransch is, en verwant aan die van een Vuillard, van een Bonnard. Noem ik hier echter André Lhote in zijn landschappen, noem ik Marie Laurencin met het oog op hare meisjesfiguren : twee der jongeren die kunnen doorgaan voor representatief en toonaangevend, dan springt de verwantschap met de meest-Fransche der Fransche schilders, dezen waar de traditie het stevigst op steunt, in het oog. Buiten beginselen, buiten theorie om die van lieverlede afslijten, is de vergeestelijkte kleur van den eerste - in een lezing waar ik het hier over had wees hij-zelf op de liefde van zijn vrienden voor gedempte, neutrale tonen - is de eenigszins mièvere gratie van de tweede al bijzonder Fransch. De geheime doch steeds aanwezige neiging naar orde, naar de "ordre et beauté, luxe, calme et volupté" uit Baudelaire's "Invitation du voyage", die van het Fransche aesthetische gevoel de onafweerbare grondslagen zijn, blijken van de Fransche kunst, en van de jongste meer dan van de individualistische die er onmiddellijk aan voorafging, een hoofdbestanddeel dat inneemt, omdat het geruststelt. In tegenstelling met de impressionisten en neo-impressionisten, hebben de jongere Franschen zich voorvaderen gekozen; onder dezen noemen zij Claude Gellée, Ingres, Renoir. Zij konden slechter kiezen. Aan die voorvaderen blijven zij instinctmatig getrouw : dat zij gelijk hebben wordt bewezen doordat wij toeschouwers ze waarlijk liefhebben kunnen.

Dat zij gelijk hebben wordt tevens bewezen door de

jongste tentoonstelling van Giroux, waar ik het hier in het bijzonder over hebben wou. Exposanten zijn overgangsschilders, in zekere mate nog anarchisten. Dat zij nu reeds ontgoocheling wekken, toont aan, dat wij goed doen het te houden met wie na hen zijn gekomen, - na de steeds noodzakelijke schifting natuurlijk, en zonder allen te schenken wat slechts weinigen toekomt.

De vier schilders, die bij Giroux desillusie wekten, zijn: Paul Signac, Henri Matisse, Maurice de Vlaminck en Raoul Dufy ; zij bezitten een naam, die van voor den oorlog lofwaardig is geclasseerd, en dat zij thans hun reputatie niet gestand doen kan liggen aan de zelf-keus der werken, die zij hebben ingezonden. Hoe 't weze : het is Signac, de eerste en oudste, die, al zijn zijne motieven bekend en al heeft hij niets gedaan om de behandeling ervan te vernieuwen, die nog het meest bevredigt en sommigen zelfs bevredigt heelemaal. Zijn impressionisme, met de stellig-overdrachtelijke kleur (deze van Cross was het al evenzeer), zijn willekeurig en ontoegevend pointillisme, nemen in en winnen het door den zin voor opbouw van dezen eerbiedwaardigen schilder. Signac, onder de impressionisten de meest-cerebrale, Signac, die vijf-en-twintig jaar geleden symbolisch-decoratieve doeken ontwierp met ultra-impressionistische middelen, is karaktervol-moedwillig gebleven, en het is wat hem in dezen nieuwen tijd ongetwijfeld redt.

Wat Matisse toont, doet veel minder nobel aan. Dit is voorwaar een zeer knap schilder, maar lijkt het wel, een slordige. Zijne kleur is zuiver en raak; zijne teekening echter als het ware onbeheerscht. In een groot naakt zit eene prachtige dij vrij los aan een onbehouwen romp.

Een klein naakt geeft een indruk van kracht : hoed er u voor, het is weêr maar een indruk, bij u als bij den schilder....

De Vlaminck,zwart,componeert, maar bezit geen vastheid; zwaar, zijn zijne volumen hol als bij enkele cubisten, die na hem komen. Hij heeft in het opbouwen eene zekere boudheid, die het evenwicht in gevaar brengt en daardoor aandoet als levendigheid; aan die levendigheid gelooft men echter niet, want men merkt aldra het equilibrisme van iemand, die nog teveel vastzit in de rechtstreeksche natuurvisie om zich aan dergelijke waaghalzerij te mogen wagen. De Vlaminck is namelijk niet visionair: hij is een naturalist, die zich te buiten gaat aan kwasi-visionaire voorstellingen. Die tweeslachtigheid is onpleizierig.

De natuurvisie van den vierden tentoonsteller is in de beste gevallen panoramiek. Zijne voorstelling is aan teekening al te summier : de schilderswoede, die eruit blijken moet, diende buiten kinderlijke middeltjes te kunnen. De kleur echter, die puur is, frisch en harmonieus - ik bewonder ze vooral in sommige akwarel-stillevens - maakt enkele schilderijen tot gevoelige stukken. Intusschen missen wij ook daarin de bezonken samenstelling, die bevrediging kan schenken.

Met de ontgoochelende schilders stelde een Vlaamsch, een Mechelsch beeldhouwer ten toon, die ook schildert maar thans niets dan plastiek exposeert, voor het eerst van die plastiek een overzichtelijk ensemble heeft uitgekozen, en van deze tentoonstelling heeft gemaakt de verheuging waarover ik het had. Zijn naam is Ernest Wynants.

Toen Wynants onder den oorlog voor het eerst, in de "Indépendants" bij Giroux exposeerde, trok hij onmiddel-

lijk eene aandacht, die zich doorgaans uitte in tweeërlei woede. De eenen scholden hem - het woord is niet te erg - voor een slaafsch navolger van den afwezigen Rik Wouters : van die afwezigheid heette misbruik te zijn gemaakt om een succes te usurpeeren dat alleen den afwezige toekwam. De anderen, tegenover eene verbluffende knapheid, eene beeldende kunde, die bij een debuteerenden kunstenaar ergerde - wij hebben zooveel oude beeldhouwers die het na eene halve eeuw noesten arbeid nooit zoover hebben gebracht, - hielden vol dat Wynants op de natuur mouleerde, hetgeen met de voorgegeven imitatie van Wouters waarlijk moeilijk te rijmen was.

De twee beweringen hielden moeilijk stand tegenover de naakte waarheid; de zeer bescheiden Ernest Wynants was de oudste, trouwste vriend van zijn stadsgenoot Rik Wouters; samen hadden zij zijde aan zijde gewerkt; hun beeldhouwersideaal - te omschrijven met het ééne eenvoudige en oppermachtige woord : het Leven - hadden zij zich samen gevormd, en zoo er inderdaad tusschen hun werk onbetwistbare gelijkenis bestond, dan lag dit aan de tweeledige afzondering waarin hunne ijverige kameraadschap had gearbeid. Rik Wouters, jonger in jaren, vuriger van aard (vergelijking tusschen beider werk bewijst het overtuigend), met grooteren durf bezield en ook wel met grooter bewustzijn van ruimer genie, kwam naar Brussel en had niet veel tijd noodig om te overwinnen : zijne verdere levensgeschiedenis, openbaring na openbaring van een onstuimig maar krachtvol temperament is te bekend dan dat ik er hier op aandringen zou; de dood kwam een einde stellen aan een leven dat hevig en kortstondig was geweest als eene vlam.

Intusschen was Wynants, bescheiden op schuchterheid af, te Mechelen gebleven. Toen hij, in 1917 naar ik meen zijn arbeid voor het eerst te Brussel ging toonen met eene argeloosheid die zijn goede trouw bewees, werd het ontvangen op de wijze die ik heb gezegd. Die wijze bedroefde hem : aan hen, die in hem van meet af belangstelling waren gaan stellen, klaagde hij het, dat men hem verongelijkte. Zijn vriend Wouters had hij te lief en bewonderde hij te zeer, dan dat hij hem door plagiaat de minste schade zou hebben willen berokkenen; de gelijkenis, ze lag aan wat ik heb medegedeeld; ze lag tevens aan een gebrek aan algemeene kultuur - Rik Wouters was hierin nauwelijks zijn meerdere, al bezat hij diepere intuïtie, - die hem niet toeliet, de angstvallig-nagevolgde natuur los te laten. Het had de tweede aantijging, als zou hij zijn beelden op het levende model hebben gegoten, uitgelokt : nadat men te weten was gekomen, dat Wynants eene gansche lange jeugd bij een meubelmaker had gewerkt - een tijd lang naast Wouters - als beeldsnijder, kon men aannemen, dat daardoor zijne handigheid beter te verklaren was dan bij menig sculpteur, die nooit dan in klei had gewerkt en nimmer de overwinning op de harde materie, na een aanhoudend-tragen arbeid, die den tastzin ontwikkelt, had gekend.

Nog eens stelde Wynants te Brussel ten toon : de kritiek ging thans toegeven, dat hij een persoonlijkheid ontwikkelde, die lengerhand afweek van angstvallige natuurgetrouwheid. Heden, bij zijne derde en groote expositie, slaat de kritiek om en gaat hem bij sommige groote beeldengroepen te veel decoratief hiëratisme verwijten, dat ditmaal te zeer van de natuur afwijkt.

Waarheid is, dat Wynants' werk, hetwelk niets van zijne groote sculpturale hoedanigheden heeft verloren, door aan den invloed van Rik Wouters te willen ontsnappen en te streven naar grootere massale uitwerking , iets dubbelslachtigs heeft gekregen, waar de tijd hem ongetwijfeld uit redt, maar dat voorloopig als onrustig aandoet.

De groote dyonisische kracht van Wouters, dezes natuurlijke monumentaliteit heeft Wynants nooit bezeten. Als Wouters is hij echter drastisch en levendig pittoresk, met een uitgesproken zin voor het immediate : een impressionist die de beeldmaterie weleens geweld aandoet tot uitdrukking van het uitzonderlijke,dat soms vreemd schijnt. Hij gaat verder dan Wouters : dien waren de modellen zoo goed als onverschillig; de expressieve plasticiteit was hem genoeg. Wynants, hij, laat zich gaarne tot het vreemde verleiden, verkiest het vreemde boven het gewone. Hij moet in den laatsten tijd de Aziatische kunst bijzonder lief hebben gekregen; bij zijn werk naar de onmiddellijke natuur herinnert deze Vlaming zich vaak de beeldhouwers der Hindoesche tempels, wat weleens dubbelslachtige uitslagen oplevert.

Daarbij komt, zooals ik zei, zijn streven naar het samenstellen van meer-monumentale groepen. Zijne beperkte algemeene cultuur maakt dit voor Wynants tot een gevaar, al dient gezegd dat de uitslag, dank zij de oppermachtige techniek, merkwaardig, nu en dan zelfs waarlijk imponeerend is. Met dat al echter dient vooropgezet dat thans een oordeel te vellen over Ernest Wynants gevaarlijk wordt. Zijne gaven en hoedanigheden worden niet meer betwist : hij heeft getriumpheerd. Hij waagt zich echter op wegen, waarvan men bezwaarlijk zeggen kan waarheen

ze hem leiden. Zijne tentoonstelling echter blijft eene verheuging, want niets van Wynants kan voortaan onverschillig laten, zelfs niet waar het zou blijken dat hij zich heeft vergist. Hetgeen ik trouwens voorloopig niet zou durven beweren : integendeel.

N.R.C., 27 April 1921.

BIJ JAMES ENSOR

I

Brussel, 25 April.

Een schilderij. Een boek. En dan, natuurlijk, de zee.

"Mer pure, inspiratrice d'énergie et de constance, buveuse inassouvie de soleils sanglants." De woorden zijn van hem, die het schilderij heeft gemaakt, die het boek heeft geschreven. Veertien dagen geleden is hij één en zestig jaar oud geworden : één en zestig jaar lang heeft hij haar rythmischen slagzang gehoord op enkele meters van zijn huis, in het duistere huisje met zwarten gevel, waar hij, na zijne ouders, een stap van den hoogen dijk, waarboven de hemel vol wolktormenten rijst, rimpelrijke schelpen verkoopt en peerlemoeren kinkhoorns op verguld bronzen voet, naast Delft-blauwe matrozen en baadsters van zalm-roze en bezwijmend bleek-blauw porcelein, en waar in het raam de zorgvuldige teekening hangt van eene Japansche meermin. Hij kent ze als geen, de zee, ze is in zijne vochtige oogen besloten, zijne grijze oogen van wisselende kleur-expressie als zij, de zee, de zuivere zuiverende, die moed en taaiheid schenkt aan kunstenaars als aan visschers : beiden worstelaars zoo er ooit waren, al zuigt ze hun wil aan als bloedige zonnen.

Het lokkende voorjaar, dat mij al te vroegtijdig had verzaad van zoete boomgaarden-in-bloei, had mij naar haar teruggevoerd, en naar hem, die als zij zout is en scherp, en steeds nieuw. Na jaren heb ik haar teruggezien, te Oostende. "Entrée de ville d'intense beauté maritime, dépourvue de banalité; vieille tour robuste et fruste,

si bellement dressée." Het oorlog-Oostende is bijzonder tragisch geweest; aan den hoogen rug van zijn dijk stond het vol kanonnen als een stekelvarken vol dreigende stekels. Het beleefde de heldhaftigste daad van den oorlog : het aanvaren van de "Vindictive"; intusschen leefden de inwoners als troglodyten in hunne doorschudde kelders. Na de vier jaar dat het heeft geduurd en de twee die sedertdien verloopen zijn, fleurt Oostende weer op, al blijven de duinen hol als tooneel-duinen; al zit het Palacehotel in een puntigen krans van marine-geschut op betonnen voetstukken; al begint, nauwelijks een half uurtje verder, het nog gapende blijk der teistering. De zee, zij, is onverschillig gebleven; zij rolt hare wisseling naar het strand, dat ze ros laat van schaaldiertjes en hemelsch blauw van trage waterplasjes; hare kuivige franjes krullen aan de kaaimuren; te gepasten tijde lokte ze de booten uit, die te gepasten tijde terugkeeren, ze is niet, als de aarde, gedenkend : ze heeft den oorlog vergeten. Zij is de gezondheid der wereld : zij blijft haar-zelf gelijk.

Goddank, ook hij, Ensor, is zich-zelf gelijk gebleven. Het zwart-ouderwetsche winkeltje daar waar geen drie klanten per jaar komen; langs den onvasten trap. Japansche kakemono's voorbij met grijnzende samoerai's; de kamer in die heet pompeus : het atelier, en dat is, eenvoudig eene kamer. Maar eene kamer om den burgers bij valavond schrik aan te jagen : ter wanden een brons-bruin, reusachtig Japansch masker naast het framboos-rose, lang-neuzige mombakkes van een Vlaamsch karnaval-belijder, gebroken stroobloempjes gevoed met vlokkig stof; twee verlept satijnen miniatuurlaarsjes uit de jaren 60 : gorge de pigeon en ventre de biche, weemoedige elegantie uit den sentimen-

teelen tijd dien Offenbach leerde dansen op een vulkaan. En schilderijen : honderden. "La dame à la mouche" : teerroode tronie met vlak-blauwe oogen van nuchtere absinthedrinkster met bibberenden vleesch-mond; laag mannen-portret met strakken blik tegen een muur vol edele kunstschoonheid. Ribbige rookool en witte kool. Bloemen die verstarde vlammen zijn. Ballet-fantazieën onder regenbogen. Weemoed der achttiende eeuw in licht aangetikte pastel-teekeningetjes.Bruin als oud perkament een hallucineerend calvariebergje. Etsen die bijten gelijk ze gebeten zijn. De schilder Willem Paerels, die mauve en watergroen, een doodshoofd biedt dat eene sigaar rookt aan een dame die rookt eene sigaret (symbolen zijn een vernuftig tijdverdrijf). Décors voor Ensor's eigen pantomine (hij kleedde zelf de poppen en dichtte zelf de muziek aan dien harmonium daar, door zijne vingeren als met knekels betokkeld).. Eindelijk - o, ik heb niet alles genoemd ! - het schilderij waarvoor ik gekomen ben. En dan, het spreekt van-zelf, James Ensor in eigen persoon.

Verleden winter heb ik hem herhaald te Brussel ontmoet. Hij zat er banketten voor en at er ook bij ministers. Wij hebben er tegenwoordig twaalf : ik geloof, dat hij ze allen heeft aangedaan. Maar te Brussel wimperen zijne oogen en in de koffiehuizen stoot hij alle stoelen aan. Hij sprak er toasten uit vol lapidaire oordeelvellingen. Hij zei : "Vive De Rudder, c'est un nom bien porté !"; den schilder Oleffe sloeg hij volgend portret in het eigen gezicht : "De vieilles enluminures le représentent botté jusqu'au col, harponnant des cétacés, harcelant des phoques, taquinant des morses, dépouillant des veaux marins et autres ! Je l'ai vu, portant une moue colossale ou

chiquenaudant un ourson effaré. Plumant des pingouins, écaillant des sirènes, bouffant des huîtres. Ses pieds sont palmés." Aldus sprak hij in breed-cirkelende hyperbolen, want in Brussel gevoelt hij zich bijzonder schuchter. De dichter Grégoire le Roy moest, aan eene huldigende tafel, hooren van uit zijn mond : "Hurrah ! pour Grégoire le Roy, notre vrai poète national !", en ik weet niet wie van beiden le Roy of Ensor, het ernstig heeft opgenomen. Misschien wel allebei. Hetgeen dan een teeken des tijds zou zijn.

Aldus is Ensor te Brussel. Maar ik zie hem te Oostende, in het schemerlicht van zijne overvolle schilderkamer. Hij is rustig. Hier hoeven zijne oogen niet te wimperen; ik zie ze diep en wisselend als de zee, die er hare kleuren aan ontleent. Het matte room-geel van zijn gelaat is eenigszins te bleek, omdat hij vroeger te donker is geweest. Zijn mond is paarsend, ook misschien omdat hij te rood eens was. Deze blauwzwarte Spanjool van Engelschen bloede, die in België kwam geboren worden, is thans van haren zilverwit (zilver wordt geel als men het niet in tijds oppoetst). Hij had vroeger over zijne kruin eene scheiding waar aan beide zijden het kroeshaar uitkabbelde. Thans weet men niet meer of Ensor die scheiding nog heeft: hij doet nimmer zijn hoed meer af, dan om even dames te groeten.

De handdruk van James Ensor is vol innige teederheid : de handdruk van een grooten eenzame die, wat hij ook meene, de menschen mint. Zijne hand is klein en vleezig, en blanker nog dan zijn aangezicht. Een nobel gebaar van haar wijst de doos met sigaretten : de schilderijen van Ensor verdragen het, gezien te worden door sigarettenrook.

Ze verdragen zelfs heel wat meer. Zij hebben al heel wat meer moeten verdragen !

Wij staan thans voor Het Schilderij. Hij staat naast mij, zwart, groot en machtig, verlegen en hoogmoedig : zoo heeft het leven vol strijd dat het zijne is hem nu eenmaal gemaakt.

Die strijd, het is Het Schilderij. Althans het schilderij is een brutaal feit uit dien strijd, een werkelijk en algemeen begrijpelijk feit dat de duistere veelvuldigheid van den eigen strijd veruiterlijkt. Een kinkhoorn, nietwaar, kan de zee zijn, zelfs naar het geluid voor wie imaginatie heeft in zijne ooren. Het zal den artiest altijd spijten, dat hij zich qua zee met zoo'n kinkhoorn moet tevreden stellen; maar hij zal toch al heel blij zijn dat hij in den kinkhoorn een symbolisch beeld bezit van de zee; want men kan nu eenmaal niet alles bezitten, en weinig, of het relatieve is beter dan niets. Het schilderij nu stelt voor de Intrede van Jezus Christus binnen de Stede van Brussel. Het is, op het grootste doek dat de fijne Ensor ooit aandorst (hij is bijzonder gevoelig geworden voor détails), het omwerken tot schilderij van een ets die wel een kleine dertig jaar oud zal zijn. Het toont den optocht van boeventronies (wie heeft niet een boeventronie in zijn familie ?) die een heel klein Christusje op een heel klein ezeltje, in heerlijk-ijl licht trouwens, voorafgaan en volgen tusschen de heerlijkheid van de Brusselsche kapitalistische Renaissancehuizen. Den Heiland gaat een toeterend muziek voor van menschen in Oostenrijksche maskerade-uniformen, die aan een kartel zich noemen : "Les fanfares doctrinaires". Maar bovenaan bazuint een banderol het uit : "Vive la Sociale !" ter-

wijl onderaan een plankje aan een stok - op de ets althans - den wensch uitdrukt dat Anseele lang leven moge. Mijne lezers verwachten geen verdere verklaring, ook niet van des schilders bedoeling. De schilder zit midden in zijn werk als eene spin middenin haar web; de spin heeft waarschijnlijk geen bedoeling gehad dan... een net te maken naar haar beste vermogen en feitelijk is het web toch wel het allerbelangrijkste. Zoo ook het werk van den schilder : Ensor zou zijn schilderij wel kunnen verklaren, maar het is zoo goed als zeker dat zijne verklaring ernaast zou zijn. 't Beste wat hij zou kunnen zeggen : het is een facet van mijn strijd, onder een gemakkelijken vorm uitgedrukt. Trouwens, ik vraag u alleen of ik er als schilder op achteruit ben gegaan.

En 't antwoord is, dat het Ensor-mirakel zijn verder verloop neemt. Ensor immers is niet op een gegeven oogenblik de voorlooper geweest in een gegeven richting : zijne verbluffende veelzijdigheid, geholpen trouwens door een toeval dat hij als een huisgod diende op te stellen, liep zoogoed als allen vooruit in zoogoed als alle richtingen. Hij-zelf heeft het eens in sterke woorden uitgedrukt : "Mes recherches continues, aujourd'hui auréolées, soulevèrent les haines de mes suiveurs escargotés, perpétuellement dépassés. Une consolation ! Oui, des cubistes citent les angles du "Lampiste" (1880) et les lignes du "Liseur" (1881) en précédents importants; de même nos luministes citent les fines lumières de la "Mangeuse d' huîtres" (1882), des "Enfants à la toilette" (1886), et nos jeunes peintres libérés reconnaissent l'importance de mes recherches multiples dans les voies variées du beau." En dat hij, de steeds wisselende en heden nog al-

tijd opnieuw veranderde en naar zich toehalende, aldus van allen de groote broer kon zijn; hij die 't bovenstaande bij rechte mocht schrijven, zonder dat iemand hem zelfs mag beschuldigen van nochtans billijken hoogmoed; hij die, geen twintig oud, de "Lampiste" maakte, die 't sieraad blijft van ons modern museum en, meer dan zestig, die "Intrede" schildert, die, zoo gansch verschillend, het meesterstuk is waar de tijden in zullen leeren, hoe in verterend licht eene massa te zien, hij schrijft verder : "Avant moi le peintre n'écoutait pas sa vision", en het is het zelf-aangegeven, het zeer-nederige recept tot welslagen, dat hij zonder meer, sedert ruim veertig jaar toepast.

Maar daar ligt het hem juist; dat is juist het geheim van Ensor's genie : hij had een eigen visie, en was die visie wél bewust. Hij vraagt : "Pourqoui ai-je devancé depuis un quart de siècle, et dans tous les sens, les recherches modernes ?" Het antwoord kan niet anders zijn dan : omdat hij een waker is. Van Stéphane Mallarmé wordt verteld dat hij in geen twaalf jaar geslapen heeft. Over zijne nachten heeft Ensor mij nooit ingelicht, en ik ben niet zoo onbescheiden er hem naar te vragen, overtuigd trouwens dat hij mij de waarheid niet dan bij benadering zeggen zou. Maar ik weet dat hij zich gaarne in teekeningen en etsen vertoont, omringd door duivelen en demonen, en dat is eene kostelijke onthulling van zijn geheim. Hij is de man die gestadig van buiten uit verwittigingen krijgt, die hem genoegzaam sarren dan dat hij luisteren zou. Hij is, onder de schilders van dit land, hij die nochtans recht op eenige rust gaat krijgen, een der zeer weinigen, die bezeten is van gestadige onrust. Hij, die

recht heeft op hoogmoed en van dat recht wel eenig gebruik maakt, hij heeft een vlammende hekel aan zelfgenoegzaamheid. "En route pour le renouveau" : het is zijne eeuwige bezorgdheid, zooals van meet af zijne lijfspreuk was : "Les suffisances matamoresques appellent la finale crevaison grenouillère."

Dat James Ensor als de kikvorsch aan den fabel niet barsten zal, Het Schilderij staat er borg voor. Tenzij hij zelf dat einde verkoos : met hem kan men nooit weten.

N.R.C., 28 April 1921.

* *
*

II

Brussel, 26 April.

"Les suffisances matamoresques appellent la finale crevaison grenouillère."

Het staat, het geruststellend motto van den eeuwig, daardoor juist genialen onrustige, vooraan in het Boek, gelijk men het vinden zal op gemiddeld alle twintig bladzijden ervan : zeer menschlievende verwittiging aan de in het vet van hunne zelfgenoegzaamheid verstarden.... denwelken hij trouwens, als 't past bi appetite, den degenstoot toedienen zal die de eindelijke "crevaison" voor wereld-zuiverend gevolg zal hebben.

Want James Ensor - men wist het van voor jaren - is één der scherpste, raakste, vinnigste en tevens koelste

onzer critici. Voor zichzelf, voor tijdschriften en bladen die er hem naar vroegen, minder om der waarheid wille dan om de geneuchte van zijn fel-kleurige proza en onbarmhartig gulle oordeelvellingen, die niemand dorst als hij - weinig schrijvers over kunst zijn even moedig, even onbaatzuchtig en trouwens even gezaghebbend -, pende hij, gelijk hij etsen zou, bladzijden neder waarmede hij alles behalve litteratuur bedoelde, en die litteratuur zijn onder de beste, in gelijke mate als de vituperaties van Léon Bloy, al zoo ondubbelzinnig, al zoo geweldig en hoeveel geestiger ! - "Ah ! j'adore les beaux mots claironnés de lumière. Je vous aime mots sensibles de nos douleurs, mots rouges et citron d'Espagne, mots bleus d'acier des mouches élégantes, mots parfumés des soies vivantes, mots fins des roses et des algues odorantes, mots piquants des bêtes d'azur, mots des gueules puissantes, mots d'hermine immaculée,mots crachés des sables et de la mer,mots plus verts que toison de Syrène,mots discrets des poissons soupirés dans les coupes,mots des cloches et des cristaux, mots cinglants, mots glacés, mots froids du marbre blanc, mots amers, mots des Lys de France et des bluets flamands, mots très doux sonnant picturalement, mots plaintifs des chevaux battus, mots des fêtes, mots d'ouragan et de tempête, mots des vents, mots des roseaux, mots sages des enfants, mots des pluies et des pleurs, mots sans rime ni raison, je vous aime, je vous aime !!"

Hoort gij, in het lange en noodige citaat, de wellust van den echten woord-kunstenaar, van den oog- en oorgevoeligen schrijver, van den minnaar der klank-expressie - mots des maux - der kleur-expressie - mots sonnant picturalement - in taal, in beeldende en dansende taal, in

verluchtende taal en in zingende taal ? Gij denkt aan het "Sonnet des Voyelles" van den veel-belachen, thans oppermachtig-heerschenden Jean Arthur Rimbaud; gij denkt aan den Gorter der eerste "Verzen"; en wellicht denkt gij aan Gezelle en - waarom niet ? - aan Vondel, zooals gij denkt aan Vergilius en aan den ouden Homeros.

Die woorden, die hymne aan het Woord, waaruit overtuigend blijkt het verbale genie van den genialen schilder, gij vindt ze in de "Préface" van het Boek, van de "Ecrits de James Ensor" door "Sélection" als eerste deel van eene reeks "Ecrits de Peintre" uitgegeven; préface opgedragen aan de jongeren-zelf die "Sélection" hebben opgericht en de tentoonstellingen ervan opluisteren, opdracht waar de uitzinnigste lyriek, de uitdagendste beeldspraak, de hallucineerendste luchtbuitelingen, de meest-fantastische middelpunt-vliedende vliegoefeningen aanzetten tot strijd en verweer tegen de "rétrogrades panachés, chanteurs de Nicadémie, gobeurs de vieille monnaie rouillée, astiqueurs de pièces uniques, décroteurs de vieux balais, suinteurs de chasteté, pondeurs de cirons apoplectiques , vieilles chiques, scieurs de long, momies miteuses, augustes calembouristes de Foutaise." - Hebt ge uw bekomst, o phalansterium van vergroende pruiken ? Zoo niet, dan heeft de eeuwig-jonge grijsaard Ensor nog woordenboeken vol om u, in uwe onderscheidene gedaanten, te karakteriseeren zoo dat gij het in uwe droomen, uw leven lang en tot in de martelingen der waarschijnlijke Gehenna, gedenken zult. Trouwens, de ervaring van Ensor voorspelt uwe verwoedheid, doch weet raad : "Pour atténuer la rage épique du bourgeois en furie et gagner trois minutes d'indulgence, il faut recommander de réciter avec ferveur, lenteur et

conviction les mots suivants : To ho, bini, ia., gaga, gat, tse; ia gaga, gat, tse, Bit, scie, hi, hi, piou, nis ti you, bi hi ni".... het gaat voort, nog een heel eind. - James Ensor nu is één en zestig oud. Gij merkt : hij is de koning der jongeren. Geen artist, met even rijke productie, die een even harden strijd te strijden heeft gehad voor de Kunst, - met eene hoofdletter. Geen die het gedaan heeft met zooveel taaiheid, zéker van den uitslag maar zeker tevens van wat het hem kosten zou, en daarom juist blijde als een martelaar die in de pijnen zijn Hemel tegemoet gaat.

Denk overigens maar niet dat gij in het boek weinig anders vindt dan gegoochel en gescheld, dan klinkklank en grootspraak. Het is, in den grond, een ernstig boek : niet minder immers dan eene lijdensgeschiedenis, de lijdensgeschiedenis van een overwinnaar, maar die nog steeds staat alleen. De laatste jaren heeft Ensor de opperste glorie gekend, zelfs in het eigen vaderland. Boek op boek wordt hem gewijd. De jongeren komen tot hem, liefdevol eerbiedig als tot een vader. Voor een jaar werd hem een groot banket aangeboden. Maar ziet u, dat alles komt te laat, dan dat Ensor zich waarlijk thuis zou gaan gevoelen in het groote vaderlandsche kunstenaarshuisgezin. Toen hij in de jaren '80, omringd leefde met enkele goede vrienden te Oostende, voelde hij zich wellicht minder alleen dan thans in de algemeene huldiging. De vereenzaming : hij heeft ze, eerst door zijne artistieke hooghartigheid, daarna door zijne vlijmend-vernietigende critiek zelf geschapen. Toen hij, twintig à vijf-en-twintig jaar oud, door tentoonstellingscommissies weigeren en door critici belachen zag schilderijen als "La mangeuse d'huîtres",

als het wonderbare portret zijner moeder, thans uitgeroepen tot de hoogst-staande meesterstukken onzer schilderschool,toen was hij te werklustig,had hij te groot geloof in zich zelf om niet vervuld te zijn met dat heerschersgevoel, dat boven de eenzaamheid uitreikt en de wereld maakt tot een onvervreemdbaar wingewest. Doch, de negatie kan te lang duren; het is niet goed dat men te lang smaad en gesmaad ondergaat om een arbeid die - de kunstenaar wist het toen alleen misschien - toch iets meer is dan een liefhebberijtje. Verbittering is een gif, dat niet gemakkelijk wordt afgescheiden; zij is eene strychnine die in de weefsels voort blijft wroeten. De verbittering van Ensor, gevolg van eene miskenning, die een kwarteeuw heeft geduurd - miskenning tot zelfs van schilderstalent; verguizing vooral van wie, in dit realistisch land, geest en fantazie dorst hebben - de verbittering van Ensor is te grondeloos-diep, dan dat de triumf het winnen zou op de eenzaamheid die ze om zich heeft geschapen. Ze heeft, gelukkig, ook het leven geschonken aan Ensor's trouwens vrij onschuldig, verweer-middel : zijne "blague." Van die "blague" is het boek vol; zij is buitensporig-gul; zij is tragisch tevens.

Men zou het hem niet aanzien : hij vertoont doorgaans niet meer dan een beschaafde leukheid. De lol die hij heeft binnen in zich vindt geen uitweg dan langs zijne oogen. Ik ken nog zulke oogen : die van den beeldhouwer George Minne. Die leukheid aarzelt trouwens : Ensor lijkt wel bang voor te groote oprechtheid. En het is maar als hij de pen in de hand neemt, dat hij iedereen aandurft, zijne beste vrienden niet uitgezonderd.

En dan heet het, met verbluffende raakheid, van onze

hoogst-geziene meesters :

- Les compositions inexpressives, aux aigreurs ostéologiques de Fernand Khnopff, représentent d'ordinaire des pintades gallinacéennes, farcies de fausse distinction.

Baertsoen, toujours probe et patient, réunit les vases et boues fétides chères à l'odorat gantois. Vision mélancolique d'égoutier typhique surmené.

- Courtens croustillonne de crottins croûtonnés ses vastes purées de pois.

- Les mouchetures de bousiers cantharidés de Théo van Rysselberghe égaleraient les photozébrures piestriées de paillettes arlequinées d'Emile Claus, Claus a tiré le soleil en bouteille.

En zoo gaat het bladzijden voort.

Ook de critici moeten het ontgelden. In 1908 hadden de Brusselsche literatoren een tentoonstelling aangericht van hunne schilderwerken, en dat salon genoemd "Les violons d'Ingres". In een klein Oostendsch blad, dat de hoofdstad niet bereikt, gaf Ensor zijn oordeel over dat letterkundig geschilder of deze geschilderde literatuur. Zachtzinnig zet hij zichzelf tot dezen arbeid aan : "Egratignons", zegt hij, "Egratignons sensiblement l'épiderme délicat de nos pâles vomisseurs de comptes-rendus". Het krabben is trouwens niet meer dan zacht kittelen, met een teeder veertje over blanke voetzolen. Zoo heet het : "Les peintures de Monsieur Camille Lemonnier refletent les décompositions avancées." - "Dumont-Wilden nous promène en des milieux contournés.... hochets singuliers, plumets significatifs, queues de saurets plantés drus, carapaces de crustacés pince-sans-rire, crottes carrées de baudets rachitiques"....

Ik wil en mag hier geen bloemlezing leveren uit artikelen (dit wordt kritiek op kritiek), die wel eens bedacht schijnen op een ander succes dan om het uitgesproken oordeel. Het "l'art pour l'art" der kritiek, deze van een Théophile Gautier, die boeken schreef over muziek, maar bekende, dat hij muziek verafschuwde en dat hij heel wat tijd noodig had gehad om de goede eenigszins uit de slechte te herkennen; deze van Baudelaire (hoe ernstig hij het ook meende), die gaarne zei, dat men mocht schrijven over wat men wilde, gelijk men het wilde, als men het maar mooi deed. Bij Ensor lijkt het weleens, dat hij het doet om het mooi te doen op zijn manier : mooi dan omdat het lucht geeft aan zijn schrijverstalent, en ook eenigszins om den bourgeois te verbluffen. Wij hebben het echter gezegd : de schrijver Ensor is te zeer schilder in de nieren, de man die op twintigjarigen leeftijd een meesterstuk van psychologisch doorzicht en onovertrefbare vaardigheid schilderde als het portret zijner moeder, is al te bewust van wat een goed schilderij is, om in zijn ruigste en meest-hyperbolische oordeelvellingen niet steeds den spijker op den kop te slaan. Fromentin was beter schrijver dan schilder, maar dat hij schilder was schenkt vertrouwen in zijn kritiek over schilderkunst : het is dat gevoel van vertrouwen, dat men ondergaat bij Ensor, als hij zijne schilderende collega's van een bordpapieren voetstuk neêrhaalt; te meer daar hij grooter, want veelzijdiger schilder dan schrijver is.

Ziehier, ten bewijze van grondig schilderschap, wat Ensor schreef als een-en-twintig-jarig jongeling (en het zal de laatste aanhaling zijn) :

"La vision se modifie en observant. La première vision,

celle du vulgaire, c'est la ligne simple, sèche, sans recherche de couleur. La seconde période, c'est celle où l'œil plus excercé discerne les valeurs des tons et leurs délicatesses; celle-ci est déja moins comprise du vulgaire. La dernière est celle où l'artiste voit les subtilités et les yeux multiples de la lumière, ses plans, ses gravitations. Ces recherches progressives modifient la vision primitive et la ligne souffre et devient secondaire. Cette vision sera peu comprise. Elle demande une longue observation, une étude attentive. Le vulgaire ne discernera que désordre, chaos, incorrection. Et ainsi l'art a évolué depuis la ligne du gothique à travers la couleur et le mouvement de la Renaissance, pour arriver à la lumière moderne."

James Ensor is het wellicht niet meer eens met de hier uitgedrukte meening. Men bedenkt de diepte van dit oordeel, geuit op een leeftijd, die niet minder dan de praedestinatie van het genie beduidt, als zijnde het zuivere ingenium, het voorbestemde inzicht. Sommigen ergeren er zich aan,dat de grijsaard Ensor nog steeds speelt als een kind. Zij vergeten dat Ensor, nauwelijks de kinderschoenen ontrezen, schilderde als een rijp man, en beter : wist wat hij deed toen hij aldus schilderde. Wij hebben in dit begenadigde land, wel meer vroegtijdige meesters in de schilderkunst. Hunne precociteit was echter geen uiting van bewustheid, van hooger aesthetisch besef. Terwijl Ensor.... Hetgeen hem het recht geeft zijn confrères te halen over een hekel, die gelijkt op de dubbele rij tanden van een haai.

Zoodat ik van zijn boek niets dan lof zal spreken. Al staan er drukfouten in, welke hij waarschijnlijk vooralsnog niet heeft bemerkt. Het zal hem ergeren; wat mij plezier doet.

N.R.C., 29 April 1921.

KUNST TE BRUSSEL
VIII

Brussel, 23 Mei.

Sedert den tijd - eene maand ongeveer - dat ik u hier het laatst schreef over kunst in de Belgische hoofdstad, heeft de strijd - enkele oude heeren noemen het een tragedie - zijn verder verloop gehad en één van zijn hoogtepunten beleefd. Wij maken, het weze zonder ironie verzekerd, een pakkend moment door in ons kunstleven. In buitengewoon vlugge handeling wonen wij het verloop bij, van oud naar nieuw, dat eene klare parabool aan den hemel van onze Belgische kunst beschrijft. Die hemel is geschilderd; vele personagiën die in de vertooning betrokken zijn, kunnen niet veel meer dan ledepoppen heeten . Het belet niet dat de belangstelling, hoe gering ook, en hoe stilzwijgend in schijn, zoo heftig is, dat de toeschouwers in de actie worden medegesleept, dat "le spectacle dans la salle" is evenzeer als op het tooneel, en dat ik heb bijgewoond hoe een oud, en lang niet passief-sceptisch spectator handgemeen dreigde te worden met een der auteurs van het voorgedragene.

Om het verder zonder beeldspraak te doen : al de teekenen zijn er om aan te nemen dat onze kunst op een keerpunt staat, waar velen ze graag volgen, waar anderen echter weigeren, met woedende halsstarrigheid, ze na te lopen. Wij zijn verre van de joviale verwondering, waar, een kwarteeuw geleden, onze eerste pointilleerende impressionisten op ontvangen werden : het is thans tandengeknars dat velen van onze jongeren begroet, en men ziet

zelfs damesvuisten gebald binnen de witte handschoenleden. En 't aardigste - een bewijs hoe vlug wij leven ! - het is in tentoonstellingen als die van "Pour l'Art", voor den oorlog eene gematigde avant-garde, en in "l'Esthétique nouvelle" die "la Libre Esthétique" met aardgelijke bedoelingen voortzet en die dan ook wel een strijdkring bedoelt te zijn, een strijdkring dan met de strekkingen en bestrevingen van 1914, dat gewelddadige dames en heeren, vernielers der toekomstdroomen, hunne woede bekoelen gaan bij het genot van wat hen herinnert aan een woelig verleden.... waar ze geen tien jaar geleden, misprijzend de schouders voor ophaalden.

"Pour l'Art" en "Esthétique nouvelle", tegen de jongste praestaties van "Sélection"; het is in de laatste weken een harde strijd geweest.

Gelukkig vonden beide kampen een verzoeningsterrein waar ze even konden uitblazen. Helaas dat terrein, waar ik het hier over hebben wil, was weêr maar eens een veiling ! Na de verzameling van Cardon, de verzameling-Van Cutsem, de verzameling-Lamberty, de verzameling-Picard, de verzameling-Lequime : de verzameling-Willems. En ik verzwijg dan nog de collecties, soms heel belangrijk, die anoniem worden verkocht, verspreid naar de vier winden waar nieuwe rijken tenten hebben opgeslagen, en die de kunstminnaar voorloopig als verloren moet achten. Want dit is toch iets anders dan verplaatsing van kapitaal : tot bij het bewijs van het tegendeel, is het een verarming der gemeenschap, zoolang deze uiteenstrooiing geen uitzaaiing is. Voor onze openbare verzameling kan immers zoo weinig aangekocht !

Gelukkig blijft, als van de collectie-Lequime, ook

van de collectie-Willems voor onze musea wel iets bewaard, al is het dan ook niet het beste. Musea als die van Brussel moesten iets meer zijn dan de studie-musea der provincie : zij dienden louter uit meesterstukken te bestaan, zooals er in sommige verzamelingen, inzonderheid die van Alphons Willems, voorkomen.

Want weêr was die verzameling de weerspiegeling van een geest, - meer zelfs van een geest, en onder de fijnste, dan van een gemoed. Voor wie professor Willems, weze ook maar van verre, kende, is dit geen wonder. En wie heeft hem niet gekend, hetzij hij zelf Hellinist, hetzij hij bestudeerder der Nederlandsche letteren was, hetzij hij omging, was het ook als leek, in de Brusselsche universitaire wereld ? Die hooge gestalte, die fijn besneden kop in de kap van het lange haar van zilveren zijde : zij waren een beeld van zeldzame voornaamheid, dat geest uitstraalde, dat in het minste gebaar getuigde van smaak. Wie hem wil kennen in zijn schoonste en edelste gedaante, hij sla de "Londinias" van Carel Vosmaer op, die in zijn geestig gedicht zijn goeden vriend optreden laat in het gewaad der schalksch-statige hexameters; de Belg, hij, die zich tot hem aangetrokken gevoelde, kon gul onthaal vinden in die twee schatkameren : de beroemde bibliotheek, de aristocratisch uitgezochte verzameling van schilderijen. Helaas, Willems dood, zijn thans én boeken én schilderijen verspreid.

De tentoonstelling ervan - ik bedoel van de collectie - heeft ondubbelzinnige, onverdeelde bewondering gewekt. Hier was maar heel weinig minderwaardigs, heel weinig dat getuigde van meêgaan met vergankelijke mode. Daar, waar het stuk verouderd is of al te zeer behoort tot een

zekeren tijd, treft het dan nog door de eigen hoedanigheid, door zijne schilderkundige degelijkheid. Willems had het instinct van het goede schilderij, ook waar het niet door geestelijken inhoud uitblonk. Geen werk trouwens, of het was van eene personaliteit, van iemand die iets eigens te zeggen had, en het deed met besliste bewustheid.

Trouwens de aanwezigheid van enkele tweederangswerken - en zij zijn het alleen door vergelijking met het machtig veel mooie, - wordt ruimschoots vergoed door de enkele onvergankelijke meesterstukken die in de collectie aan te wijzen waren, en waarvan een paar, zij het dan ook niet de allerbelangwekkendste, gelukkig voor de Belgische gemeenschap konden bewaard blijven.

Daar zijn dan in de eerste plaats twee doeken van Rubens : een zijner beste mansportretten, een doorvoeld-ernstig werk, zonder uiterlijken praal, van zuivere, innige psychologie, en geschilderd door de magische hand die met grootsch-eenvoudige middelen, zóó eenvoudig dat zij haast niet na te speuren zijn, weergalooze vorm-geving in doorschijnend-levende kleur vermocht : een werk meer van diep bewustzijn dan van decoratieve virtuositeit. Daarnaast, als tegenstelling één dier schetsen van den Meester, een "val der Engelen", waarvan men niet weet wat men er in de eerste plaats bij bewonderen zal : de verbluffende techniek die in een roes van goddelijke ingeving speelde met de verbeelding, een schater van licht, een dans van vormen meer, dan goochelen met kleur en lijn, - dan wel die zoo-zuiver-dyonisische lyriek, die grootsch-ziende geest die geene teugelen kende, die trouwens buiten teugelen kon, omdat hij nog het doel bereikte en met de

stelligste zekerheid, zelfs waar hij het wildst aan het steigeren sloeg.

Naast Rubens : Corot en Rousseau. Van den eerste een doek, dat misschien zijn meesterstuk was, en waarover eene legende loopt. Zekeren dag werd er Willems een bod voor gedaan : niet veel minder dan een vooroorlogsch fortuin. Willems aarzelde, belegde een familieraad. Doch het algemeen besluit luidde : behouden. Thans is het doek, de zuiver- en ingetogen-Vergiliaansche "Bergers d'Arcadie", een onvergelijkelijk gedicht van vloeiend licht en gratievol-edele vormen, verkocht voor 350,000 francs. Helaas, niet aan den staat.

Die echter den Rousseau wist te bemachtigen welke, moderner en meer aangrijpend nog, een sieraad wordt van ons Modern museum. Het werk, buitengewoon-belangrijk, ook in het œuvre van den Franschen meester, stelt, bij gloeiende schemering, een "Zicht op Parijs" voor : Parijs heel in de verte van eene ruime, diepe vlakte, een panorama van mannelijken weemoed evenzeer als van breed-gezie-ne natuur; een vergezicht niet alleen over eene oneindigheid, met als duistere bake de kade, maar als het ware op een rijpen en eenzamen menschegeest met een einddoel, dat hij, helaas, niet zien mag.

Ik ga twee juweelige Corot's voorbij, een schitterend-vlugge Constable, twee imponeerende Mauve's. Want twee meesterstukken der Belgische school eischen mijne aandacht op : "Les Femmes catholiques" van Leys, en een "Modèle" van Alfred Stevens.

Van Leys is hier ook eene "Spaansche Furie", wellicht het meesterstuk van zijn eersten, romantischen tijd, die zoo dikwijls in ditzelfde onderwerp een motief tot ge-

niaal-uitbundige uiting vond. De "Femmes catholiques" zijn echter het werk waar Leys, na een eerste bezoek aan Duitschland, neen : aan Holbein, zichzelf definitief, in eigen volle vrijheid, vond en teruggaf : strengheid en ingetogenheid van den stijl, zuivere en als glazuren kleur, grootsch-stipte en nooit droge teekening (wat zijn wij hier ver van zijne gothiseerende navorsers af !), gepaard aan een gelouterden historischen zin die een doorvoeld verplaatsen in het verleden is; in dit glansstuk van de Willems-collectie is niet alleen de groote Leys op zijn best vertegenwoordigd, maar leeft onsterfelijk één der hoogtepunten van onze negentiend' eeuwsche kunst, die slechts in de allerlaatste jaren getuigenis aflegde van evenveel geest, gepaard aan zulke overtuigende schilderkunde.

Het doek van Stevens is eveneens van dezen meester één der hoogst-staande werken. De "peintre de la femme", lees : de schilder van veel verfijnd-sentimenteele wuftheid, van de anecdoot die het op den toeschouwer "doen" moet meer nog dan de verbluffende, de gladde maar toch heel sensitieve techniek, lijkt hier wel een oogenblik van moeheid te hebben gekend, van bitteren inkeer, van smart om onmacht en verlangen. Dit model, eene verlept-pijnlijke vrouw, in het schitterend en verflenst gewaad der ontucht, is als een gedicht van Baudelaire, een afgrond van miserie in de fletse gedweeheid van lams-vleesch. Zelfs de kunst van den meester-schilder ziet hier van virtuositeit af; zij aarzelt wel niet, maar zij ontstaat als uit een onweerstaanbaren dwang, eene onrust in de beuheid. Deze Stevens is er een, die in staat ware zelfs Ensor tot verzoening te vermurwen.

Ik wil het hier bij laten. Ik zal niet verder ingaan op sommige eervolle landschappen, op een naïeven en toch streng-grootschen Charles De Groux op een kleinen, maar krachtvollen Hendrik de Braekeleer, op sommige uitnemende stalen van de Barbizon-school. Verzwijgen zal ik echter niet, dat ik ook deze tentoonstelling met een soort van weemoed heb verlaten....

N.R.C., 28 Mei 1921.

KUNST VAN HEDEN

I

Brussel, 27 Mei.

Na den strijd te Brussel, zooals ik deze laatste dagen gepoogd heb hem u af te schilderen, het verzoeningsfeest te Antwerpen.

Want wat wij vergeefs in Brussel sedert den oorlog verwachten, wat ons noch de misschien te gesloten kring "Pour l'Art", noch de internationale en eenzijdige "Esthétique nouvelle" vermochten, biedt ons de Antwerpsche kring Kunst van Heden in de prachtige tentoonstelling die thans open is en al te korten tijd open blijft. Het is eene verademing, juist wel omdat de deelnemers ervan, allen degelijke kunstenaars, veel minder in het teeken van een gemakkelijk arrivisme of van een halsstarrig vasthouden aan verjaarde opvattingen staan; dat zij er hebben aan gehecht voor den dag te komen met werk dat ze toont op hun best, overtuigd als ze zijn in goed gezelschap van eerlijke lieden te komen; omdat over het geheel hangt een gevoel van weldadige rust, gevolg van ernstig werken. En eindelijk omdat men er gewaar wordt dat zelfs de moedwil van enkel een paar der inzenders, trouwens zoekers wier streven eerbied afdwingt, niet verbreekt wat men ondergaat als eene logische evolutie van onze schilderschool, waar cerebrale muiterij niets tegen vermag.

Laat ik maar onmiddellijk zeggen, dat heel deze ruime tentoonstelling, waar de beste vertegenwoordigers van onze Vlaamsche kunst eervol bij kunnen vermeld, beheerscht wordt door twee namen : George Minne en James Ensor.

George Minne zond ook naar "Pour l'Art" in, bij mijn weten voor het eerst. De teekeningen die hij afstond voor "Kunst van heden" sluiten bij de teekeningen aan, die men bewonderen kan in "Pour l'Art". Zij zijn tevens als het natuurlijk vervolg van het teekenwerk, dat de meester volbracht onder den oorlog, in Engeland, en dat hij ons onder den winter 1919-1920 bij Giroux te Brussel te zien gaf. Het onderwerp is, op enkele uitzonderingen na, telkens het zelfde : "De Moedermaagd met het Kind" en "Het laatste Avondmaal". Het eerste onderwerp heeft George Minne driehonderd maal ongeveer herhaald; het tweede en jongste - al verwijst het naar het jaar 1893 - heeft hij eveneens tallooze malen behandeld in deze laatste maanden. En zoo ik u dit mededeel, dan is het om u te wijzen op een zeldzaam verschijnsel : het getal motieven, dat George Minne, hetzij als beeldhouwer, hetzij als teekenaar behandelt, is uiterst gering. Voor de teekeningen gaf ik ze op; voor de beelden zijn daar de reeks der Geknielde Figuren (type : het ontwerp voor eene fontein); de reeks der Wijdbeenende Figuren (type : de Man met den Wijnzak) die er aan voorafgaat; de reeks eindelijk der verrijzenissen (type : het Rodenbach-gedenkteeken) die er op volgt. Al het overige is overgangswerk, dat, hoe hoogstaand ook, studiewerk kan heeten.

Wij staan hier derhalve voor een kunstenaarswezen, dat eene zeldzame geestelijke ascesis beoefent; dat zich tot het uiterste beperkt, om, door aanhoudende spanning en gestadige oefening, dat hij zich gekozen heeft (of dat zich, ten gevolge van een onnaspeurbaar psychisch proces, aan hem opdrong) van dit onderwerp te maken al wat er uit te halen is.

Men merkte hierbij op dat, bij het beeldhouwwerk vooral, de kunstenaar steeds van het eenvoudige, trouwens gevoelvolle realisme uitgaat, om te rijzen, in opvolgenlijke stadia, tot de hoogste monumentaliteit. Hij, die de eigenlijke vader van alle cubisme is, reikt nooit tot vlak- en voluum-uitdrukking dan langs den weg eener geleidelijke, steeds nagaanbare, daardoor steeds logische, dus steeds aanneembare evolutie. Ook waar het gevoel zich lengerhand abstraheert, eerst tot zuivere geestelijkheid, daarna tot pure vormschoonheid, is het tot bij zijn oorsprong navolgbaar : het schenkt een vertrouwen als ons geen enkel kunstenaar vermag in te boezemen; bij zijn meest-afgetrokken werk kan men zonder achterdocht bewonderen; bij Minne noch toeval noch loutere cerebraliteit, beide voor kunst vernielende elementen.

In het teekenwerk - hetgeen dat teekenwerk van het beeldhouwwerk gescheiden houdt, en verklaart waarom de kunstenaar nooit eene teekening, hoe sculpturaal ze ook aandeed, in beeldhouwwerk omzette - in het teekenwerk is de gevoelige geestesarbeid een andere. Hier gaat de beweging niet van laag naar hoog, is de lijn niet vertikaal stijgend : van het onmiddellijk-waarneembare tot de middellijke monumenteel-structuëele abstractie; hier is de beweging draaiend in eenzelfde horizontaal vlak. Het is eene trage maar gestadige, koppig-gepassioneerde uitputting van het gegeven; telkens doet het zich voor in een nieuwe gedaante, onder eene veranderde psychische belichting : de artiest wil het kennen in al zijne verschijningen; het doorproeven en doorwroeten, het koozen en martelen, het van buiten uit koel beschouwen, het binnen in tot de geheimste roerselen doorleven. Hij is van

zijn onderwerp behekst : nochtans beheerscht hij het als ware hij er schepper van. Zijne Moedermaagd volgt hij van voor hare huwbaarheid, in de graciliteit van hare prille leden, daar ze speelt of zich rekkend baadt; hij ziet ze in al de angsten der voorvoelende moederschap, in al de weelden van de extase des oogenbliks; zij baart in de verbazing der onbekende smarten, tenzij de geboorte geschiedt in al de mystisch-cosmische bediedenis van eene hoogere symboliek; van haar Kind is ze lachend zusje en zorgvulle moeder; het is God en Mensch; ze doorleeft den schroomvollen eerbied en de krampachtige smarten die het voorgevoel haar deelachtig maakt. Tot ze eindelijk rijst in de beslissende apotheose, vol vrome schamelheid, vol hemelsche vervoering. - En even doorvoeld, aan alle mogelijke harts- en geestesmogelijkheden, de Christus van het Laatste Avondmaal; de geniepig-lachende en de schrikkelijk-bestraffende; de droevig-ernstige en de dóórstarend-goddelijke. En in geen enkele vertooning van het honderdvoudig verschijnen is ooit de minste pathos te bespeuren. Bij eerbied voor het onderwerp : eerbied voor de schroomvolle ervaring, de dagelijksche ervaring, die is als eene dagelijksche genade, ongewild, onbedacht, eene openbaring die van-zelf hare uiting vindt.

Aldus mag George Minne blijven, in zijne opperste meesterschap, een rustige en een geduldige. Hierin het tegenbeeld van James Ensor.

Hij is er het tegenbeeld van in zijn verschijnen : geen kunsttijdperk misschien dat kan wijzen op een spontaan ontstaan en onveranderd als onverzwakt zelf in alle deelen en gedachten blijven, als het geval is met George Minne, hierin gelijk te stellen alleen - en dan nog ! -

met enkele der eerste Italiaansche primitieven. Ensor, hij, van meet af geniaal (zijn vroegste werk, van een negentien-jarigen knaap, is verbluffend meesterlijk), is een eeuwig wonder, een zich steeds omwentelen en omwerpen. Logische groei tevens van eene zeldzame schildersnatuur, die bij elke nieuw ontdekte schildersmogelijkheid eene eigen verrijking mag ondervinden. Luminist voor alle andere luministen, cubist zelfs lang voor aan voluum uitdrukking om haar zelf gedacht werd; angstwekkend symbolist vóór de Rose-Croix ons op onhebbelijke abstracties zoude voorbereiden, vertoont Ensor een bewust-zijn dat bij een schilder, bij een Vlaamsch schilder vooral, tot de uiterste zeldzaamheden behoort; en het wonderbaarste : dat bewustzijn, zoo acuut dat het anderen allicht eene marteling zou zijn, verre van hem tot dorheid of cerebraliteit te brengen, is hem de wipplank die een hoogeren sprong toelaat. Want hij is de acrobaat die de ergste waaghalzerij vermag zonder dat men ooit de berekening der gevaren gewaar wordt; hij is de goochelaar die de eigen kunstgrepen onbewust lijkt, zoo natuurlijk gaan zij hem af. Zeer intelligent, begaafd met eene schranderheid die geenszins uitsluitend schilderkundig is, ontwaart hij nochtans met elegantie de gevaren van het picturaal literaire. Hij is een schilder, een prachtig schilder, ook waar hij niet anders bedoelt dan zijne bekrompen-onbegrijpende rechters te vonnissen of zijne even-bekrompen confrères te bespotten. Hij maakt kunst, even-goede, even-complete schilderkunst, van eene logische gedachte als van eene vluchtig-zintuigelijke gewaarwording. Hij is geheel en steeds verscheiden, zich zelf getrouw en steeds anders. Iedereen kan zich in hem weerspiegeld vin-

den : daarom hebben de jongeren hem zoo lief en heeft hij zoovele benijders. Hij is een compendium en hij is een panorama; in hem is vervat de Vlaamsche schilderkunst van haast eene halve eeuw, in al hare verscheidene verschijnselen, en telkens in meesterlijke stalen. En tevens is hij één en alleen met al zijne onrust en al zijn verlangen.

Deze hulde diende gebracht aan de twee echte voorgangers in onze kunst, waarnaast alle andere verbleeken. Thans kan ik in een volgenden brief verder gaan.

N.R.C., 29 Mei 1921.

KUNST TE BRUSSEL

IX

25 Mei.

De verwoedheid van den strijd tusschen oud en nieuw, waarvan ik u heb gesproken, is in de eerste plaats bij het publiek te merken. Nergens bij mijn weten wordt het publiek gaarne in zijn gewoonten gestoord, al lijkt dit in tegenstelling met zijn aanhoudenden dorst naar nieuwe genieting. Maar is kunst voor het gewone publiek wel een bron van genieting ? Is dat woord kunstgenot wel meer dan eene elegante en gemeenplaatselijke hyperbool, een sussende noodzakelijkheid, zij het eene leugen, aan den zoom van den afgrond der geestelijke leegte ? Nooit is te Brussel het kunstpubliek talrijker geweest dan sedert den oorlog, nooit rumoeriger geweest, zijne verdeeldheid nooit verdeelder en beslister zijne onhandelbare partijdigheid, - waar juist uit blijkt dat kunstgenot is te vertalen door mode, mode van gisteren en mode van morgen, "bon ton" van wie het met deftigheid houdt of van wie gretig excentriciteit huldigt. Eclectisme, kenteeken van den echten, den goed-onderlegden liefhebber, is eene uiterste zeldzaamheid geworden : het groote publiek is onverdraagzamer geworden dan de schilders zelf, en dat is heel kenschetsend.

De schilders, zij, het gros-der-schilders, is eerder bedremmeld. Wie onder hen niet ouder is dan veertig, gaat gaarne met de nieuwe strooming mee. Moeilijk valt het hun niet, en het is heel goed te begrijpen. Als hunne ouderen zijn onze jongere schilders meestal verbazend

knap; anderdeels staat het met hun geestelijken inhoud, laat staan hunne personaliteit, lamentabel slecht. Met het tweeledig gevolg dat ze in de kunstvernieuwing die wij beleven vooral zien de uiterlijke verandering; wat zij ervan begrijpen is wat hunne oogen ervan bevatten kunnen : ze zijn nu eenmaal in het bezit van uitnemende zintuigen, - helaas, hun doorgaans-eenig bezit ! En verder is het fluïde heel machtig, dat voert van hun oog naar hunne hand. Zoodat wij van nu af aan, in dit land waar het voor den schilder als opperste smaad en schande geldt, "literair" - lees : geestelijk onderlegd - te heeten, zoodat wij hier reeds de geboorte bijwonen van eene hybridische kunst, die aan de nieuwere kunst in Frankrijk, Holland en Duitschland, hare uitdrukkingsmiddelen, hare vormen ontleent, zonder dat achter die vormen de ingevende noodzakelijkheid of overwogen reden ervan na te speuren is, eenvoudig omdat ze ook bij de schilders afwezig zijn. Aldus kan deze evolutie niet veel anders genoemd worden dan toegeving aan het uit modezucht evoluëerend publiek - de echte en oprechte dilettanti niet te na gesproken, die dan toch ook bestaan en beter begrijpen dan de meeste artiesten. Van dezer handigheid, die niet noodzakelijk aan sluwheid hoeft te doen denken, en voor enkelen niets anders is dan volgzaamheid en zelfs onwillekeurige aanpassing, zijn talrijke voorbeelden aan te wijzen in de tentoonstelling van de twee kringen, over dewelke ik het hier in het bijzonder hebben wil : "Pour l'Art" en "l'Esthétique nouvelle".

Van "Pour l'Art" is dit ongeveer de twintigste tentoonstelling, en wie vermag de praestaties der laatste jaren in andere lokalen dan van den "Cercle Artistique" te ver-

geten, kan zonder dubbelzinnigheid toegeven dat zij niet slechter is dan wat deze kring ons voor den oorlog placht te toonen. Toen bestond hij uit leden die door hunne gelijken met zorg werden gekozen. De kring heeft nieuwe leden tot zich geroepen, en doorgaans zijn zij de minderen niet van de reeds oude deelnemers. Zoodat deze jongste expositie voor de kwaliteit der zorgvuldig-uitgelezen werken bij vorige en hooggeprezen tentoonstellingen zeker niet zou onderdoen, was daar niet eenerzijds, bij den toeschouwer, het pijnlijk gevoel dat velen ouderen de oorlog voorbij is gegaan zonder aan hunne sensibiliteit het minste schokje te hebben gegeven, en anderdeels de onhebbelijke vaststelling dat andere kunstenaars wel de noodzakelijkheid der vernieuwing hebben ondervonden, maar niet vermochten de nieuwere houding in overeenstemming te brengen met de eigen personaliteit, voor zooverre deze bestond.

Ik voeg er onmiddellijk aan toe, dat onder voormelde ouderen kunstenaars behooren, die men nooit dan met eerbied noemen zal. Eugène Laermans blijft zichzelven meester en heeft geen ander ongelijk dan van zich-zelf de slaaf te blijven. Hij, die dertig jaar geleden begon met werk, dat hem, door de oorspronkelijke schoonheid, ineens aan de spits van zijne generatie stelde, waarom zette hij de pogingen niet door, die hij nu en dan, met trouwens uitnemende uitslag, aanwendde om zijne innige gevoeligheid onder gewijzigde gedaante voor te dragen ? Toen hij zijne boeren verliet om de eigen bewogenheid weêr te geven in tragisch-geheimzinnige landschappen; toen hij, na het landschap, zijne techniek verbreedde en verdiepte in meesterlijke naaktstudies, vervulde hij ons met de blijde

verwachting, aan zijne steeds rijpere persoonlijkheid steeds nieuwe facetten te mogen ontdekken. Thans verdort hij en verarmt zich in herhalingen, die ons, te veeleischend misschien, per se onverschillig moeten laten.

Hetzelfde geldt voor Emile Fabry, breed en machtig decorateur, die met taaiheid eene zware en in een land als het onze niet zeer dankbare levenstaak voortzet, maar, zonder dat eene nieuwe schakeering van zijn onvermoeid pogen onze vermoeidheid tegenwerkt. De adel en de meesterschap van zijne groote symbolische doeken blijven hier natuurlijk buiten spraak; zelfs het academisme van zijne figuren blijft eene levende waarde behouden, waar het nooit koud en gedwongen wordt. Emile Fabry blijft een hoogstaand artiest; wij kennen hem en zijne middelen echter te goed, dan dat hij ons nog zou ontroeren : onze receptibiliteit schijnt vlugger af te slijten dan zijn onveranderde vlijt.

Ik laat het bij deze twee namen; van de reeks der pseudo-vernieuwers zal ik er niet veel meer noemen. Voor dezen kunnen wij ons strenger betoonen, eerst omdat zij jonger zijn, daarna omdat niet steeds blijkt dat hun kunstenaarsgeweten even-zuiver bleef als dat van genoemde meesters. Ja, Charles Michel, ja, Isidoor Opsomer, zonder daarom voortaan te zullen worden genoemd onder de kunstenaars die eerst in eene meer of min verre toekomst naar volle waarde zullen worden gewaardeerd, schijnen door hen vooralsnog onbegane paden op te willen. Dat ik echter niet begrijp in welke mate hunne evolutie ze dichter bij me brengt of verder van mij afvoert; erger : dat ik niet merk in welk opzicht zij mij van hunne personaliteit een nieuw verschijnsel vertoonen, zal wel aan de oppervlakkig-

heid en het gebrek aan noodzakelijkheid van hun nieuw, en trouwens zeer knap pogen liggen. Hetzelfde voor den anders zoo intelligenten Ramah. Bij hem is geen gedweeë, instinctmatige volgzaamheid; er is moedwil, die niet zeer sympathiek is. Daarmede wil ik geenszins het werk veroordeelen dat hij thans ten toon stelt : vooral op hem is echter het woord hybridisch toe te passen; zijne jongste doeken zijn doordrongen van eene artisticiteit die imponeert maar het nog meer zou doen indien zij oprechter was, indien men ook hier de uiting vond van een overtuigend temperament in zijn eenig-adequaten vorm. Wat ik aan Ramah verwijt, is niet dat hij verandert, maar dat blijkt hoe weinig eigens hij bezit. Men moet waarlijk geen groot profeet zijn om te voorspellen dat hij nog meer kenteringen zal ondergaan. Wat bij hem onprettig aandoet, is het tegendeel van wat bij ouderen spijtig stemt : Ramah verandert te veel.

Iemand van wien eveneens verwondert, dat hij haast evengroote wijziging onderging zonder dat groote-innerlijke drang er onontkomelijke spoorslag toe was, is Theo van Rijsselberghe. "L'Esthétique nouvelle", waar wij ons thans in verplaatsen, geeft van die gedaantewisseling blijk. Van Rijsselberghe, vermoedelijk onder den indruk van den wil tot construeeren die de meeste Fransche jongeren bezielt en onmiskenbaar eene nieuwe kunst aan het scheppen is, heeft het pointillisme, dat den indruk van roerend leven, van wemelend licht bedoelde, met vaak als uitslag een gebrek aan stevigheid en aan voluum waar Van Rijsselberghe echter aan ontsnapte door de kloekheid zijner teekening, - Van Rijsselberghe heeft zijn systematisch stippelen verlaten om te schilderen als Jan Alleman. Het

resultaat is dat zijne personaliteit er bij verliest, dynamisch als ze is in haren aanleg en in hare beste uiting. Zeker, de meester heeft zijne hooge coloristische hoedanigheden behouden; zijn oog is even gezond en fijn als het ooit bleek te zijn. Doch, waar hij in den opbouw zijner doeken nog te schuchter is om aan banaliteit te ontsnappen, bezit de soms bonte frischheid zijner kleur niet meer de wettiging die het pointilleeren eraan verleende. De vernieuwing van Theo van Rijsselberghe is dus eerder verarming dan iets anders. Spontaan en veerkrachtig als hij is, in zulke mate dat zijn werk bij voortduring boeide en jong aandeed, was die vernieuwing voor hem geene noodwendigheid, en moet dus eene vergissing heeten.

Hoe vergissen zich integendeel anderen, die zich al te zeer opsluiten in de formule die hun eens succes verzekerde. Zeker, voor een Charles Guérin, een Georges d'Espagnat ontbreekt het mij niet aan respect, noch voor een Fornerod, noch voor een Henri Matisse, noch voor een Kees van Dongen. En al deze schilders zijn trouwens te zeer in het bezit van hunne kunst, zijn onverzwakt-krachtig genoeg, om mij te doen twijfelen aan de waarde van het werk dat zij naar de "Esthétique nouvelle" hebben ingezonden. Men kent trouwens de beteekenis van hunne persoonlijkheid, jaren geleden met moedige oprechtheid voorgedragen, op een oogenblik dat men ze niet negeeren - dit was onmogelijk - maar verketteren kon. Is dit echter eene reden des volhardens ? Het "perseverare diabolicum" is te echter, waar het kan toegepast op kunstenaars die waarlijk geene armen zijn. Wat mij dan ook bij hen het meest verbluft, en ook het meest verdacht voorkomt, is hun vasthouden aan den eens gevonden uitingsvorm. Het moet immers

vervelend zijn, steeds hetzelfde schilderij, zij het ook met eenigszins-gewijzigde middelen, doch dan nog slechts voor onbelangrijke bijzonderheden, aldoor maar te herbeginnen.

Eén naam rijst boven alle andere, bij 't overschouwen der beide hier besproken tentoonstellingen, uit, de naam van eene steeds rijpere personaliteit, wiens aanhoudende vernieuwing juist op dat gestadig rijpen berust : de naam van George Minne. Deze brief werd echter te lang, wilde ik over hem uitweiden. Ik vind trouwens spoedig gelegenheid om hem een noodzakelijke hulde te brengen.

N.R.C., 30 Mei 1921.

KUNST VAN HEDEN

II

Brussel, 28 Mei.

Na George Minne en James Ensor dient Jakob Smits, zooniet als een voorlooper, dan toch als een wegbereider en als een middelaar beschouwd. In deze tentoonstelling van "Kunst van heden" komt de rol van Jakob Smits veel beter uit dan vroeger ooit het geval is geweest; waar hij vroeger een eenzame, een door zijn werk zich-zelf vereenzamende leek, blijkt thans de invloed duidelijk, dien hij op sommige jongeren, inzonderheid op één dezer, die eene in 't oog springende plaats heeft weten te veroveren, nl. Albert Servaes, heeft geoefend. Tusschen oud en nieuw staat Jakob Smits als een aandacht-vergende mijlpaal; de aard zijner kunst, minder mystisch dan hij zich inbeeldt of voorstelt, grondelijk intellectuëel daarentegen en stevig constructief, zoo in synthetische landschappen als in bonkig-opgebouwde figuren, is hij zijn tijd voor geweest, en op dit oogenblik meer nog van morgen dan van gisteren. Hetgeen, het dient wel gezegd, voor Smits niet noodzakelijk eene verrijking beduidt. Waar hij, sedert jaren en voor alle kubisme, den weg opgaat die hem tot zulk einddoel brengt, verliest hij, lijkt het wel lengerhand aan psychisch doorzicht en aan subtiliteit. Het is of de compositie van zijn werk, ook en misschien hoofdzakelijk wat de kleur betreft, hem thans meer bezig houdt dan het gegeven, dat hem eens zoo lief was, dat hij het waarlijk al te diep doorwroette en met zinrijke bedoelingen overlaadde. Ik zeg niet dat de keus hem onverschillig

is geworden; de belangstelling echter die hij er voor toont schijnt vervlakt, althans vereenvoudigd. Tenzij wij, toeschouwers, het waren, die met meer onverschilligheid bejegenen wat wij inderdaad al tamelijk dikwijls, zij het onder gewijzigde gedaante, hebben gezien. Thans merken wij aan hem dat hij een uitgangspunt is geweest, waar veel jongere kunst bij aansluit : voor Jakob Smits is alle werkelijkheid eene eer.

Als, wellicht onwillekeurige, volgeling noemden wij reeds Albert Servaes. Toch is het verschil, bij veel gelijkenis, groot. De gelijkenis ligt in de eerste plaats aan de mystieke bedoelingen van beide schilders. Zeker, de degelijke Jakob Smits heeft het in de mystieke praktijk nooit zoover gebracht als van Albert Servaes wordt verteld, dewelke bij sommigen van zijne bewonderaars doorgaat voor een heilige. Van dat heilige is ons aan Servaes, dien wij allang kennen, nooit veel gebleken; helaas, het blijkt ook maar zelden uit zijn werk : het eenige wat ons hier aanbelangt. Wel behandelt Servaes mystiek-godsdienstige onderwerpen; ik durf niet twijfelen of hij doet het met alle mogelijke wijding; van die wijding gaat op den toeschouwer echter maar heel weinig over, tenzij hij van uitnemend-goeden wil is, en het onderwerp houdt voor de verwerking ervan. Eén ding kan dezen religieuzen schilder niet ontzegd : dramatische kracht. En in het bereiken van deze kracht, in het gebruiken der middelen daartoe, gelijkt hij weêr naar Smits. Ook bij hem zijn de goddelijke, althans geheiligde, personages boeren van ten eigen lande, - wat mij helaas steeds aan Fritz von Uhde doet denken. De gebaren van die boeren worden gaarne naïef-onbeholpen, als in de boerenkunst-zelf, voorgesteld. Ver-

der moet de kleur bij de dramatische uitdrukking eene groote rol spelen. Maar hier spreekt maar al te duidelijk het groote verschil tusschen oudere en jongere. Daargelaten de keus der personen, die onsmakelijk is en niet zonder opzet - Jakob Smits laat op een berucht schilderij den Calvarieberg bewaken door Belgische gendarmes met hooge haren mutsen, - daargelaten een keus, die wij, qua schilderkunst, over het hoofd kunnen zien, merken wij al gauw, dat bij alle synthetische vereenvoudiging de bouw van Jakob Smits' figuren steeds evenwichtig en stevig blijft, terwijl de mummies, die Servaes ons pleegt te toonen, hol zijn en van alle voluum beroofd. Smits is met zinrijke bijzonderheden, ook in schijnbaren eenvoud, soms weleens heel kwistig geweest. Servaes zoekt het in middeltjes - oogen als kolen, gesperde rheumatiekvingeren, - die het bij naïef-vrome lieden misschien wel doen, maar meer beschaafden, daarom nog geenszins wouldbe sceptici, hinderlijk aandoen als boerenbedrog. En eindelijk de kleur : de Hollander Jakob Smits, leerling zoowel van den Delftschen Vermeer als van Rembrandt van Rhijn, betoont er een respect voor, behandelt ze met een schildersliefde, die men bij Servaes maar al te dikwijls mist, enkele uitzonderingen, eene "Verkondiging" bijvoorbeeld, niet te na gesproken.

Velen zullen in het werk van Constant Permeke meer religieuzen zin vinden dan in dat van Albert Servaes. Nochtans schildert en teekent Permeke niet anders dan de visschers zijner onmiddellijke Oostendsche omgeving. Doch dit is hem voldoende om blijk te geven van de innige en grootsche liefde voor, de religie van het Leven, die hij belijdt. Heel het werk van Constant Permeke is een

akte van geloof; het is het werk van alles behalve een dilettant; hij staat midden in het leven als een Brouwer, neen : als de Millet, die den "Schapenscheerder" maakte. Ruig maar nooit woest, bonkig doch niet zelden teeder, blijkt de grondigheid zijner kunst vooral uit de rust, en de zekerheid, die hem beletten woest en rauw te worden. Die rust, gevolg van liefdevol begrip, is het, die Permeke, als vanzelf gebracht heeft tot eene vormgedwongenheid, die hem plaats heeft doen nemen onder de expressionistische kunsten. Bij hem - ik wees er u gisteren reeds op - is de evolutie in meer synthetischen zin haar natuurlijken gang gegaan, evenals zijn kleur, die vol fijne schakeeringen blijft en gaarne zingt in eene doffe weelde, van impressionistisch-zeldzaam zwaarder en algemeener is geworden. Uit eigen aard is Permeke monumentaal, zooals hij, schilder wien zijn vak kinderlijk lief is, bij nature een rijp en diep coloriet moet hebben. Vergelijk met Gustaaf de Smet, zooals ik ze hier in mijn vorigen brief aandorst, is in "Kunst van Heden" bij sprekende voorbeelden mogelijk : zij blijkt een tegenstelling tusschen echtheid, zij het dan opgebouwd met rijp overleg, en opzet, die de middelen gebruikt van eene haast schijnheilig aandoende naïefheid. Ik verhaast mij te herinneren aan wat ik over de naïefheid van Gustaaf de Smet heb gezegd. Zij is wel heel oprecht, doch wordt verdacht gemaakt door hare uiting. Het is als iemand, die moedwillig valsch zingt om te toonen, dat hij geen mooie stem heeft. Wij kunnen het niet dan herhalen : het tegenwoordige stadium van Gustaaf de Smet berust op eene zelf-begoocheling, die eene vergissing is, zelf-begoocheling, die niet eens consequent is doorgevoerd.

Helaas, al te consequent zijn mij Floris Jespers en Paul Joostens. Hunne kunst is cerebraal, en zij zouden waarlijk niet anders willen dan dat ze aldus weze. Zeker, ik zal er niet met minachting op neerzien, zooals te velen doen. Bewust overleg is wat ons uit al te primair impressionisme redden moet; nooit heeft compensatie in kunst geschaad : waar kunst zich andere doeleinden stelt dan een snoezig vermaak voor den kunstenaar of een voorwerp van digereerende bewondering voor den burger die gaarne aan den wand zijner eetzaal een idyllisch maan-effectje of de dilectatie van een dozijntje oesters ziet, - wie de schilderkunst terugdrijft met al zijne vurigste wenschen naar de groote vlakversiering, al vermag hij voorloopig zijn verlangen niet uit te drukken dan op een vierkant metertje doek, in onderwerpen die meer dan hunne veruiterlijking onmiddellijk aanspreken; die is gerechtigd van samenstelling, en zelfs van samenstelling alleen (die niet noodzakelijk als academisme dient opgevat) het heil der toekomst te verwachten. Doch kunst, ook gemeenschapskunst, is in de eerste plaats vrucht der aandoening, nu, vroeger, en voor altijd. Meer : ook in laatste instantie dient de oorspronkelijke aandoening te blijken, in lijn en kleur op het doek, wil men meer bereiken dan de aandacht en waardeering van de enkelen die voor abstractie vatbaar zijn. De heeren Jespers en Joostens, die, als ik mij niet vergis, streven naar de gemeenschapskunst, zijn voorloopig van deze tentoonstelling de ergste individualisten, erg vooral, omdat zij de koudste schijnen te zijn.

In tegenstelling met hunne kunst staat die van den bescheiden Hippoliet Daeye. De tentoonstelling van "Kunst

van Heden" is rijk aan overgangswerk van neo-impressionisten, die hier de rol van bruggebouwers spelen : de eerlijke en gedistingeerde August Oleffe, reeds een oudere, maar met eigene en groote kwaliteiten, de vlugge en schitterende Schirren, man der fraaie kleur-vlek; de geraffineerde Cockx; Paerels en De Kat, wier modernisme al erg oud aandoet, zoo naar opvatting als naar uitvoering en die vooral lijden aan gebrek van stevigheid, - zij allen waren voor den oorlog nog baanbrekers, of liever bewandelaars van nieuw-gebroken banen, waar het gemakkelijk was over de nog niet verwijderde keien zijne beenen te breken. Thans nog schijnen zij hunne kunst te beschouwen als eene acrobatische waaghalzerij (ik verhaast mij den zeer bewusten Oleffe uit te zonderen),... terwijl de echte jongeren ze boven hun hoofd in de lucht voorbijvliegen, - de lucht, waar noch keien, noch schietgeweren en voetangels liggen. Welnu, zelfs met die reeds verouderde wegenisbedienden van gisteren, waar ik gaarne talentvolle mannen in zie, heeft Daeye iets te maken. Hij woont in zijn voornaam heerenhuis, en schildert met niets anders dan zijne natuurlijke, allesbehalve opzettelijke voornaamheid. Toch is kunst hem heel iets anders dan een edel tijdverdrijf : het is hem eene schrijnende behoefte. Hippoliet Daeye, die zich weinig schijnt te bekommeren om wat rondom hem aan nieuwere praestaties geschiedt, is een teedere; feitelijk is hij niet dan teederheid, en zoo hij eenige kracht bezit, dan is het in het praegnante vermogen, die teederheid met volkomen schoonheid te veruiterlijken. Zeker, die veruiterlijking is eerder vloeiend te noemen; vastheid, die hier trouwens niet passen zou, is er aan vreemd. Doch de kunde van dezen geëffaceerden, echter wél-bewusten

schilder is te groot, dan dat hij het weeke niet zou hebben gewild als de juiste en adequate weêrgave van zijn pijnlijk gemoedsleven, dat is een week mede-lijden naast een prikkelbaar zelf-lijden. En ik, die niet van schilderijen hou als van een voorwerp dat men te bezitten wenscht, ik zou aan Hippoliet Daeye denken, moest ik een cadeau koopen voor iemand die mij lief is.

N.R.C., 30 Mei 1921.

KUNST TE BRUSSEL
X

26 Mei.

De schilders, die de tentoonstellingen van "Pour l'Art" en "l'Esthétique nouvelle" hebben samengebracht, staan allen in meer of mindere mate voor het psychologisch probleem : het ophouden van eene reputatie. En hier hoeft men waarlijk niet geringschattend over te denken. Eene reputatie is doorgaans het gevolg van eene jarenlange krachtinspanning, en ze te willen behouden is niet alleen een rechtmatige ambitie, het is ook een prikkel tot verder werken, hetgeen kan willen zeggen een verder ontwikkelen der persoonlijkheid.

Een verder ontwikkelen der persoonlijkheid houdt steeds rekening met de omgeving; een kunstenaar is niet een alleenstaand verschijnsel : onwillekeurig ondergaat hij indrukken van buitenuit, die de slijtage aanvullen van het dagelijksch geestesleven. Die aanvulling wordt natuurlijk minder naarmate de vroegere gedaante versteent : het teren op alleen het verleden beteekent seniliteit; naarmate men ouder wordt is aan vernieuwing der personaliteit maar heel weinig meer te doen. Vernieuwing der personaliteit is dus een teeken van jeugd, voorzooverre echter personaliteit in alle gedegenheid bestaat; is zij afwezig of zwak , dan kan vernieuwing alleen verwarring stichten, en in de eerste plaats bij den schilder-zelf. Dan is zij nog slechts een zich vastklampen aan de hervormde toestanden, ten behoeve van het behoud der reputatie; tenzij ze een zwakheid van geestelijk gestel is in de plaats

van eene vroegere zwakheid van gestel.

Bij elken echten kunstenaar loopt door zijn werk één groote, soms golvende, echter nooit onderbroken lijn. Die lijn uit de brij van omgeving en verleden, van schoolsch onderricht als uit eigen ongewisheid te ontwikkelen is een heel werk en vergt soms een heelen tijd; het gebeurt soms laat en als het ware in eene schemering der bewustheid; het kan ook van meet af geschieden en bij de intuïtie die het kenmerk is der allergrootsten; ook kan het ontstaan onder den indruk van een schok, van eene plotselinge klaarte. Toch is het werk van den echten kunstenaar, aan deze of gene bijzonderheid die soms heel moeilijk na te speuren is doch altijd bestaat, steeds in het teeken der eenheid te erkennen; zelfs de heftigste omwenteling is het gevolg van eene evolutie waarvan de oorspronkelijke bestanddeelen in den schilder van aanvang af aanwezig zijn, en die door de aangroeiende en aanvullende omstandigheden kunnen verduisterd worden maar niet vernield, in de beste en dankbaarste gevallen erdoor worden verduidelijkt en met de kracht van een geloof den kunstenaar aan zich-zelf openbaren als de ineens-schitterende evidentie.

Ik heb er op gewezen, in mijn vorigen brief, hoe vernieuwing van sommige artiesten ons van hen afkeert : instinctmatig zien wij er een teeken in van hunne grondige onmacht, niettegenstaande de flikkering van hun schijnwezen. Bij anderen integendeel blijven wij onverbaasd; wij bemerken, hoe de vernieuwing bij hen het logisch gevolg is van hunne natuurlijke evolutie; zij mogen zich aansluiten bij dezen of genen groep, zich expressionist of cubist gaan noemen : feitelijk zijn voor hen expres-

sionisme en cubisme een toevallig samentreffen met een eigen ontwikkelingspunt, zoodat hunne reputatie - om aan mijn uitgangsbewering te herinneren - er niet, zij het misschien slechts na langen duur, dan bate bij hebben kan. Zulke aanpassing bij eigen aard, dit kloppen van eigen natuur met collectief kunstverschijnsel (waar trouwens de eigen natuur steeds zegevierend uit spreken blijft) constateeren wij bij jonge veertig-jarigen als Constant Permeke en Gustaaf van de Woestijne, zelfs bij een Albert Servaes, wiens ondergrond echter meer cerebraal is dan men op eerste zicht zou vermoeden; zij vinden oudere broeders in James Ensor en in George Minne, de twee geniale meesters, die heel ons heden en heel onze toekomst in zich dragen, en die, de eerste sedert ruim veertig, de andere sedert meer dan dertig jaar, ze hebben voorbereid in werk, dat te dien tijde verbijsterde en thans de waarde bezit van het klassieke, dat geen tijd kent.

Zal ik een Gustaaf de Smet in één adem gaan noemen met een Constant Permeke ? Omdat ik ze beiden sedert meer dan twintig jaar ken en ik hunne ontwikkeling volg, durf ik ze niet op gelijken voet te behandelen. Beiden gingen met overtuiging van het impressionisme uit, dat in Claus zijn grootmeester had. Doch, terwijl de jongere Permeke, langs een Oostendschen omweg aan zijn stadsgenoot Ensor voorbij, van bij zijn vijf-en-twintigste jaar blijk gaf van eene geestig-vlugge zintuigelijkheid, ja, die teeken was van eene springlevende en toch geoefende spiritualiteit, maar tevens van een monumentaliteit, die naderhand de echte grond van zijn kunstenaarswezen bleek te zijn, waar het zich in den zin van het massaal-expressionistische ontwikkelde, langs welken weg hij een reusachtige

voluum-uitdrukking bereikte, die verwant is aan heel vrij cubisme; - terwijl dus Permeke van bij zijn eerste werk liet vermoeden, dat hij het werk zou leveren dat ons heden boeit, werk dat toevallig een heerschende kunstopvatting ontmoet, maar er vermoedelijk ook buiten die ontmoeting zou geweest zijn, bleef Gustaaf de Smet, ouder dan Permeke, tot zijn veertigste jaar steken in het Clausiaansch impressionisme, dat hij zich van jongs af, na een dwaaltocht in sentimenteele decoratie, tot doelwit gesteld had. Dat aanvankelijke impressionisme, hij dreef het zelfs op tot de uiterste zinsverfijning, handig als zeer weinigen, met een netvlies als van geen enkel vatbaar voor de minste en vluchtigste schakeering, met een vaardigheid, die de lichtste en vlinderigste, de meest-juiste en kunstrijkste toets vermocht, werd toon-aangeving, toon-om-den-toon hem een wellust. Lengerhand ging vormgeving, ging stofuitdrukking bij hem verloren ten voordeele van dat ééne : toonschakeering. Hij werd een virtuoos in dat geweldig-decadente : muzikale schilderkunst. Hij paarde er zijne oorspronkelijke sentimentaliteit aan, het "een lachje en een traantje", dat den grond van zijn gemoed is : hij schiep eene uiterst-verleidelijke, maar uiterst-vrouwelijke kunst, die niet het minste houvast aan structuur bood.

Na den oorlog en vier jaar verblijf in Holland toonde Gustaaf de Smet ons de omwenteling, die in hem had plaats gehad. Hij deed het tot driemaal toe, nu het laatst weer in "Sélection" en het is al te duidelijk, dat zijn wil is, constructief te zijn, te blijven, meer en meer te worden. Zijn expressionisme, dat zeer uitdrukkelijke, trouwens wèl imponeerende middelen aanwendt, wil het heb-

ben van de meest-eenvoudige maar tot het uiterste doorgedreven vormen. Ook in zijne kleur ziet hij van de zintuigelijke gewaarwording meer en meer af, om tot eene louter-cerebrale samenstelling te komen, die tot den structuëelen indruk van gansch het schilderij moet bijdragen. Ieder werk wil uitdrukking zijn van eene algeheele synthe/se Red./ als synthetische vorm en kleur vereenigd, niet meer in de harmonie van een gevoel, maar in de eenheid van een wil. Wat bij Gustaaf de Smet thans treft, is die wil. Zijne vrienden van voor den oorlog hebben dezen sympathieken artiest gekend als een uiterst-gevoelige jongen, zonder trouwens de grondige cultuur, die dergelijke sentimentaliteit weet te kanaliseeren en op te leiden tot een hooger vlak, tot een meer-verheven gemoeds-eenheid. Thans vinden zij hem terug, niet gespiritualiseerd, zooals de logiek van zijne personaliteit het in de beste omstandigheden zou hebben geëischt, maar gepantserd in een wil, die, bij wie hem niet kent, eene gedegene intellectualiteit, eene geestelijke hechtheid zou doen onderstellen, die echter bij hem ondenkbaar is, - een wil, die (men vergeve het brutale der vergelijking) dan eerder doet denken aan de schaal waar eene kreeft gevangen zit en zonder dewelke zij slap en vormloos wordt.

Wie echter nauwer toeziet en zich afvraagt wat nu eigenlijk aantrekt in deze, dan toch bloeiende schilderijen, merkt wel, dat het niet is de uiterst-primaire vormgeving, die geene expressionistische werking vermag te ontwikkelen eenvoudig omdat zij de karakteristieke bestanddeelen van den vorm voorbijziet; hij merkt tevens, dat het niet is de overdrachtelijke kleur die, hoe harmonisch ook in hare totaal-uitdrukking, doorgaans te ver gezocht is om

aan te spreken (kleur blijft immers, ook voor expressionisten, het zintuigelijk-vrouwelijke element der schilderkunst). Hij merkt integendeel, dat de charme van Gustaaf de Smet's tegenwoordige schilderijen ligt aan hunne naïefheid en aan de toonverfijning, die onmiddellijk aan den Gustaaf de Smet van den impressionistischen tijd herinnert. Hij mag zich zelf dwingen, bij elk nieuw-opgevat werk zich zelf tot verintellectualiseering van den ingevenden indruk dwingen : zijne schranderheid wint het feitelijk op zijn gemoed nooit; hij vergist zich in de keus zijner vormen, waarvan de onbeholpenheid valsch aandoet (ik zonder eenige zeer gelukkige "bewegings"-uitdrukkingen uit); zijne vergeestelijkte kleur is eene fijnheid van toon gebleven, in de niet schrandere keus der vormen een gevoelerige naïefheid, die wel den De Smet behooren die zich onder de neo-impressionisten van voor den oorlog eene benijdenswaardige plaats had verzekerd. Zoodat men kan zeggen, dat Gustaaf de Smet eenvoudig op zijn kop is gaan staan : het is een vermoeiende houding, die krachtinspanning vergt en ook wel moed. Maar ook in die pose, waar hij aan blijkt te wennen en waar wij reeds aan gewend zijn, is hij voor zijne vrienden nog heel goed te erkennen. Van zijn talent doet het niets af : de wilsconcentratie is er integendeel ten goede aan gekomen. Zijne vrienden zien echter niet goed in, waarom die lastige houding noodzakelijk is, welke noodzakelijkheid ze in Gustaaf de Smet's evolutie als kunstenaar beteekent.

N.R.C., 31 Mei 1921.

KUNST TE BRUSSEL
XI

Brussel, 28 Mei.

De brieven, die ik dezer dagen stuurde over "Kunst te Brussel", eischen de aanvulling van nog enkele aanteekeningen, eerst omdat ik mij vooralsnog heb bepaald, of nagenoeg, tot het geven van aanduidingen over de Belgische kunst gelijk zij zich in hare vernieuwing of vernieuwingspogingen voordoet; daarna omdat de buitenlandsche, in casu jongere Fransche kunst, die ons mede door 'Sélection" werd geboden, aanwijzingen bevat, die met vreugde kunnen vervullen, omdat ze beteekenen verlossing uit normen en theorieën, waar ook die jongere Fransche kunst haar aanvankelijk bestaan aan dankt, en die ten onzent een gevaar kunnen uitmaken, dewijl ze eene belemmering zijn tot de ontplooiing van personaliteit. Het is zeer aanneembaar, en zelfs wenschelijk, dat een tijd zich het raam afbakent, waar hij zijn ideaal op spannen zal : het kubisme is, na de primitiviteit van het bloot-zintuigelijke impressionisme, eene noodzakelijkheid geworden, waar het trouwens allesbehalve een evenwichtig en gedegen individualisme, waarborg van echtheid, insluit; het is tevens noodig geworden, dat het individualisme gaat steunen op algemeen aangenomen wetten, nu het onbruikbaar, want levenlooze academisme plaats heeft gemaakt voor een vernietigend anarchisme. De les van den oorlog is, ook in kunst, nood aan opbouw. Men heeft er strenge wetten uit afgeleid; dat zij na een proeftijd, die een leertijd was, nu reeds blijk geven ruimte te laten, die vrije beweging van het

individu waarborgt, is een aanwinst, die bewezen wordt door een André Favory, door een Emmanuel Goudouin, door een André Lhote, die onder de jongste tentoonstellers in "Sélection" behooren.

Individualisme : het was de muur dien de stormram van het theoretisch kubisme indeuken wilde in naam der gemeenschap. Doch, daargelaten dat van een gemeenschap, noch anderdeels van echte opleiding der gemeenschap, vooralsnog spraak kan zijn; daargelaten verder dat gelijkstelling van theoretisch kubisme met een kunst der gemeenschap tot op heden alleen berust op het willekeurig verwerpen der derde dimensie, die men evenmin in de gemeenschapskunst der verschillende kunsttijdperken aantreft of heet aan te treffen (wanneer geeft men ons eindelijk het lijstje der opvolgenlijke gemeenschapskunsten? En waarom blijft men er de Renaissance uitsluiten ?); daargelaten eindelijk dat die derde dimensie, waar blijkbaar zooveel op loopt en staat, toch evengoed is te verdedigen als voluumuitdrukking of "ronde bosse" en lineaire vormomschrijving : als zij schijn en onnatuur; - dit alles daargelaten, dat eenvoudig aantoont welke gevaarlijke theoristen schilders doorgaans zijn, stellen wij vast, dat de jongere Fransche schilderkunst haar wordenden roem dankt aan menschen die dezen roem wèl verdienen, omdat zij, ook met het aanvaarden van alle mogelijke beginselen, in de eerste plaats toch prachtige personaliteiten zijn, hetgeen men vertalen kan door : prachtige voorbeelden van individualisme. Of moet het voorbeeld van Derain, van Marie Laurencin , van Friesz , of zelfs van Braque mij tegenspreken ?

Lhote is er, in al zijne verscheidenheid, een dankbaar bewijs van. André Favory, niet minder jeugdig-overtuigd

van de vernieuwing die moet komen en van de echtheid der beginselen waarop de vernieuwing berusten zal; André Favory heeft naar "Sélection" een soort geloofsbelijdenis gezonden, te onomwonden vrij, dan dat ik er niet uit citeeren zou : "Je ne prétend n'avoir rien inventé en peinture, m'efforçant d'orienter ma sensibilité dans une direction classique. C'est à dire ne pas "refaire" mais essayer de réoser ce que les grands ont fait avec succes avant nous. A ce propos, je crois que c'est désormais à la Renaissance qu'il faut nous en référer. Nous n'avons plus le droit après les multiples expériences faites depuis trente ans d'être des primitifs. Tenter ce retour me semble plus un maniérisme qu'une conviction. Je vois l'avenir pour nous en une nouvelle Renaissance ou l'equivalent de la Renaissance italienne; je la crois déjà commencée. L'expérience de nos prédecesseurs immédiats prouve nettement que l'aliment de la personalité le plus fécond est l'admiration et l'humilité pour les illustres devanciers". - Voegt men daar de uitspraak van Lhote aan toe : "L'oubli total des beautés de la Renaissance serait un sacrifice cruel autant qu'inefficace", dan staat men voor de opgave, die de jongere Fransche kunst zich in haar geheel, bewust of onbewust, stelt, en die ze oplossen zal, wil zij niet vervallen in de "grande sécheresse de cœur" waar Lhote eveneens van gewaagde : aanpassing van een volledig, een in al zijne geleidingen volmaakt individualisme, zoo geestelijk als gevoelig, op eene norma, die er de bestendigheid van verzekert.

En een individualist is tevens de zoo complete en zoo rustige Lhote. Deze jonge man met het sympathieke voorkomen heeft als geen een helderen kop. Hij mag redeneeren

tot in het oneindige, en zelfs met grillige schildershogica : zijne schildersgevoeligheid zal het evenwicht herstellen. Wij kennen van hem uitspraken, die uiterst gewichtig zijn, omdat zij, verre van ons te ontstellen, een volkomen vertrouwen inboezemen. Met Lhote is de tijd der theorie voorbij, waar de theorie niet werd aangenomen dan na getoetst te zijn aan een gemoed vol liefde. Gij hebt hem in Holland gehoord over de Hollandsche schildersschool, zooals wij hem te Brussel hoorden over zijne geliefde meesters, die velen en verscheiden zijn. Voor hem sluit Cézanne geen David uit. En dat alles is eene waarborg : liefde, die per se cerebraal kiezen tegenspreekt, bewijst dat theorie voor de individualiteit van een echt kunstenaar geen dwang, maar een houvast is.

Een kunstenaar als Emmanuel Goudouin is voor deze overtuiging misschien nog niet geheel gewonnen. Zijn werk is droog en mathematisch; hij is een logicus op zijn minst evenzeer als een schilder. Wie echter zou durven tegenspreken, dat zulks heel goed kan beteekenen het vechten tegen de sensibiliteit, zoolang de tijd-vol-theorie niet toelaten zal, dat de sensibiliteit, of laat ons maar zeggen de individualiteit, in volle vrijheid uitbloeie ?

Deze zoo schrandere, zoo prachtig-onderlegde Fransche schilders zijn voor onze eigene jongeren de beste les. De traditie waar ze onbewust van leven behoede ons voor het prijsgeven van wat de tijd, van wat heel een rasverleden in ons eigen grondelijk wezen heeft nagelaten.

N.R.C., 1 Juni 1921.

HERMAN TEIRLINCK EN HET KUBISME

Brussel, 29 Mei.

"Mijne heren, het zou mij spijten, indien het onderwerp, dat ik in dees geleerd midden wil aanraken, u afschrikken mocht. Elke nieuwheid is uit koorts, uit angst, uit een onrustigen drang geboren, en ze vertoont een stuipachtig gebarenspel, dat niet zoo gauw tot een stijlvol evenwicht bedaart. Maar ze mag ons evenmin bevreezen als de wilde roep van den boorling, die zich ijverig uit den schoot zijner moeder opwerpt en in ongeregeld geweld zijn levensgulzigheid beweert. Ik hoop, dat de aandacht, die ge pleegt aan elk kultuurverschijnsel te leenen, in hoogste instantie een daad van frissche menschelijke liefde is, en dan berust ik in de overtuiging dat ook aan mijn vertoog, door de werking van geen enkel vooroordeel zulke billijke aandacht zal worden ontvreemd."

Deze Hymetische woorden, bekrachtigd door obstetrische beeldspraak, vielen, bemoedigend en toch wel eenigszins achterdochtwekkend, op 19 Januari 1921 uit den mond van Herman Teirlinck, van op de hoogte der katheder van de Koninklijke Vlaamsche Academie te Gent, in den schoot van het "geleerd midden", dat gekomen was, niet zonder vrees, maar met nog meer nieuwsgierigheid, om te luisteren naar zijne oratie, mede zijn academische maidenspeech, over "de jongste richtingen in de hedendaagsche schilderkunst".

De heeren academieleden bevonden, van bij hun betreden des schoonen lokaals - een achttiend'eeuwsch heerenhuis - dat ze herbergt, hunne aandacht, neen : hunne frissche

menschelijke liefde, te meer geprikkeld, dat de redenaar uit Brussel, bovenop zijn auto, eene groote vierkante kist had medegebracht, die al te rijk aan omvang was, dan dat ze niets anders zou hebben bevat dan des redenaars handschrift. Deze had, met behulp van zijn chauffeur Jef, de kist eigenhandig helpen afladen, en ze binnengebracht in de groote feestzaal, tusschen de dubbele rij der marmeren borstbeelden van overleden académiciens, die aldus eveneens, zij het slechts eenigszins, in het schouwspel deelachtig werden gemaakt. Voorzichtig werd de kist aan den voet van het spreekgestoelte neergelaten. Terwijl de chauffeur Jef de zaal verliet, traden de levende academieleden binnen. Het schouwspel begon.

Herman Teirlinck ging zijn onderwerp "aanraken". Hij bracht in de herinnering van zijne toehoorders den strijd, die kunstenaars als Gauguin en Van Gogh dienden aan te knoopen om te verdedigen wat voor "gekkenspel of boerenbedrog" werd uitgekreten, door lieden tot wiens schoonheidskonventie deze kunstenaars thans behooren. Nochtans waren de impressionisten (waarnaast zij wat al te boud werden genoemd) niet de brengers van een nieuw evangelie : zij waren alleen de slappe epigonen - een "uitstervende golfslag" - van de artiesten der Renaissance, waarvan de "zwaar bezielde baren" meer dan vier eeuwen hadden gerold, om, einde der 19e en aanvang der 20e eeuw, "hare uiterste zieligheid te komen ontbinden op het strand, dat geen naam heeft en geen tijd kent."

En met een zelfde weelde aan zinrijke beelden zette Herman Teirlinck zoetgevooisd zijn arglistig betoog voort: hij ging als een voorzichtig voorsnijder het ontbindingsproces van het individualisme na. Alle geestelijke loute-

ring en de daaruit voortspruitende veralgemeenheid leidt, langs geniepige lijnen van geleidelijkheid,tot den triumph van het oogenblikkelijke, dat 's kunstenaars zinnelijkheid intensificeert. Het impressionisme viert hoogtij : "het sluit den evolutiekring die het geheele wezen en willen van den door de Renaissance ontpopten individualist omvat."

Met een nieuw en bemoedigend "Mijne Heeren" wakkert de Benjamin der Academie op dit oogenblik de aandacht aan van zijne collega's. - "Van één ding ben ik overtuigd", kondigt hij aan, "namelijk, dat deze kring zoo goed als gesloten is. Het laatste heerlijke ringetje van de verre golf sterft uit, rijk van het rijkste, diep van het diepste, schoon van het schoonste, - op dat harde onmeedoogende strand, dat geen naam heeft en geen tijd kent. De dood van den vrijen individu ? Neen, de dood van een Orde, die op het individualisme heeft gestaan."

En hij teekent ons de stormloopers op deze Orde : de eersten, die niet anders dan anarchisten zonder bouwkracht waren, Futuristen en "Fauves", die hunne straf vonden in hunne eigen kinderen : de Dadaïsten, apostelen der negatie-an-sich. - "Gelukkig kwamen ook gezonder menschen te voorschijn, gewapend met moed, ernst, doorzicht en liefde". Een wetenschappelijke strijd vangt aan "tegen de onfrissche ontbindingen waar binnen het individualisme zijn zwanenfiorituren zong". En de geachte spreker gaat de groote invloedsgroepen na waar de voelhorens (alzoo sprak Herman (Teirlinck), de voelhorens der nieuwe organisators op geoefend werden : proefondervindelijke aanschouwing van historische beschavingsstanden, die harmonisch op den wordenden stand konden werken. Kunst der

Barbaren en kunst van het kinderlijke Volk; kunst der Egyptenaren en kunst der middeleeuwsche primitieven; intermezzo-kunst van een David en van een Ingres en kunst der uit het impressionisme gevluchte impressionisten, waarvan de grootste Cézanne is. - "Cézanne is niet de vader van het Kubisme, en Kubisme is eigenlijk niet het eindelijke kind waarvan iemand de vader zoude kunnen zijn. Maar in het traag-evoluëerend werk van Cézanne ontwikkelt zich een aldoor strenger wordend gebaar, dat met groeiende zekerheid en stijgende kracht naar de nevellichten der toekomst reikt."

Wat de academische redenaar in die nevellichten, als voorloopige teekenen, ziet ? "vereenvoudiging van alle lijn- en kleurelementen, harmonische deformatie der waargenomen werkelijkheid, geometrische herleidingen van het opgezette beeld". - Op dit oogenblik schudden enkele medeleden bedenkelijk het hoofd. Doch Herman Teirlinck stelt ze gerust : "deze kubistische herleidingen zijn niet zoo ingewikkeld als men bij eerste benadering zou vermoeden. Ze zijn streng logisch, maar in hare abstraktie wel heel koud, ik ging (zinnelijk individualist die ik ben !) zeer verkeerd zeggen : levenloos."

De academische verademing, gevolg van deze verklaring, is van korten duur; de geruststelling was dan ook slechts iets als een argument-bij-insinuatie, of hoe noemt men dit ook weer in de kunst der rethorica ? Eigenlijk wordt Herman Teirlinck heel wreed. Als de stoutste theorist der nieuwere kunst gooit hij alles door mekaar wat in den geest zijner academische medeleden aere perennius aan kunstcredo's vaststond. "De Natuur is (niets dan) een aanleiding die waarden in de ziel van den kunstenaar op-

werpt, en met deze waarden zal hij evenwichten scheppen die, zonder meer, om het genot der verhoudingen, op het vlakke doek met lijnen en kleuren zullen worden hersteld.- Want deze beweging streeft naar volstrekte ideoplastische gemeenschapskunst."

En na deze schokkende beweringen : "Wat moet daaruit groeien ?", vraagt, met Chineesch-aandoende leepigheid, het onvervaarde academielid. En hij vervolgt :

"Ik stel de vraag.

"Mijn doel was heden, hier in allen eenvoud de vraag te stellen ."

Doch hij vervolgt, en weêr rijzen verloskundige beelden naar zijn prophetischen mond :

"Gelijk iemand die wenscht belang te stellen in al het tragisch doen der menschen, sta ik voor de nieuwe gebeurtenis en kijk toe met een liefderijk hart. Ik zal me wel hoeden te spotten met de gekke vrouw, die in wild lijden een kindje ter wereld brengt. Ze slaakt, weet ik goed, dezelfde kreten als, bij mijn eerste stonde, mijne dierbare moeder deed. Ik wil mijne oogen wijd openzetten en mijn geest vaardig houden. Niets van wat leven is, mag ik me onwaardig achten. En dan, hoevele namen ruischen niet in mijne ziel van helden, die een ideaal hebben gedragen en werden neergeveld ? Het ideaal telkens heeft op hunne lijken zijn bloei volbracht."

Bij het einde van zijne oratie werd Herman Teirlinck door de Koninklijke Academie niet neergeveld. Nochtans was hij heldhaftig, en tot het einde toe. Want na de redevoering, die wel den smaak van honig had, maar, het dient gezegd, gevormde geesten toch wel eenigszins moest ontstellen, - na de eigenlijke redevoering was daar nog....

de kist van Pandora, de groote houten kist, die speciaal de reis van uit Brussel had gedaan. Met zorg en de medehulp van Prof. Dr. Leo van Puyvelde werd zij opengemaakt. Eén voor één werden er zeven-en-twintig schilderijen uitgelangd, kubistische schilderijen van Vlaamsche, Hollandsche, Fransche, Finsche, Poolsche, Russische en Japansche hand die van lid tot lid werden overgeleverd, tot illustratie van sprekers beweringen. En....

Ik heb de vergadering in dato 19 Januari 1921 van de Koninklijke Vlaamsche Academie niet bijgewoond. Wat bij de rondgang der schilderijen is gebeurd, weet ik dan ook niet, en mijn geweten vermaant mij, niet mede te deelen wat ik daarover heb vernomen, al was het dan ook uit bevoegden en betrouwenswaardigen mond. Het moest mij echter niet beletten, mijns erachtens, u van die vergadering en de rede die er door Herman Teirlinck werd uitgesproken iets mede te deelen, nu de post mij het nummer van de "Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde" brengt, waar ik de studie in haar geheel lezen kan. Dat ik de mededeeling doe ligt veel minder hieraan, dat ik het met Herman Teirlinck eens of niet eens zou zijn en hier zou wenschen uiteen te zetten waarop ik mijn eigen oordeel staaf. Het ligt veel meer aan het feit, dat ik van het hoogste belang acht te zijn, de bespreking in den schoot van een officieel academisch lichaam van de nieuwe kunstverschijnselen die thans de wereld aan het beroeren zijn. Het is, naar ik meen, wel de allereerste maal dat het kubisme in eene academie in allen ernst, zonder vernielende bedoelingen, besproken wordt. Voor de Vlaamsche Academie is het dan ook eene eer, dat het in één harer vergaderingen gebeurd

is, - daargelaten, voor het overige, of de heer Teirlinck hiermede de tolk is geweest der grondige overtuiging van al zijne medeleden, en of hij de weêrbarstigen onder hen vermocht te bekeeren.

Dat hij in de Academie met zijne opvattingen niet alleen staat, werd trouwens niet later dan verleden week in hetzelfde corps door August Vermeylen bewezen. De Academie, gij weet het misschien, hield een Dante-dag, en op die Dante-dag hield Vermeylen eene lezing, in den loop derwelke hij lucht gaf aan gevoelens, laat staan aan bloote vaststellingen, die volkomen strookten met de ideeën die Herman Teirlinck op 19 Januari 1921 - een datum die te onthouden is ! - had ontwikkeld.

Zal professor Vermeylen de laatste zijn om de kruistocht, ook binnen de Academische muren, voort te zetten ? Het moet niet waar blijven, dat kunst voor ons nog slechts eene gedistingeerde ziekte zou zijn, gelijk de perel voor de oester : aldus, ongetwijfeld, het oordeel van elk Academielid, dat onbevooroordeeld mag heeten.

N.R.C., 2 Juni 1921.

MUZIEK TE BRUSSEL

II

Brussel, 22 Juni.

Het zal een maand geleden zijn dat Vincent d'Indy te Brussel, vóór een publiek van louter vrienden, kwam spreken in een hoog-gedragen causerie over zijn meester César Franck. Dien meester heeft hij, jaren geleden, een boek gewijd vol piëteit en diepgaand inzicht. Hij schetste er ons het leven van den grooten en nederigen Luikenaar, leven van ingetogenheid, zonder brand dan dien der vrome gepeinzen. Hij ontvouwde er - zooals hij herhaalde in de Brusselsche voorlezing - het innige wezen van deze muziek, technisch zoo klassiek-zuiver, al zou zij in meer dan ééne richting - die der Groote Variatie bijvoorbeeld - zoo niet innoveeren, dan toch geniaal vernieuwen; geestelijk zoo beheerscht al was ze in den grond zoo vol betrouwende overgave : menschelijk, zij het in de afgetrokkenheid eener teedere mystiek; hemelsch, zij het gedrenkt van liefde en mededoogen. Deze hulde aan den stichter van de vóorlaatste Fransche muzikale richting, aan den meester, die, na de impressionistische richting, weêr zijne macht schijnt te zullen bevestigen op hen die na Ravel komen en weêr aan constructie behoefte gaan gevoelen; deze hulde had de dankbare en wijdingvolle leerling sedert lang en op meer practische wijze herhaald hier te Brussel aan Franck gebracht. Wij kunnen zeggen dat de Franschman d'Indy ons, Belgen, César Franck heeft onthuld en teruggeschonken. Het kan een vijf-en-twintig jaar geleden zijn dat bij elke tentoonstelling der "Libre Es-

thétique" Vincent d'Indy uit Parijs overkwam, om ons, in intieme concerten van kamermuziek, de werken van zijne vrienden, de toenmalige "jongeren", met hem-zelf als oudste en Pierre de Bréville, naast Paul Dukas en Claude Debussy als jongste, te openbaren : boven die uitvoeringen, welke door de toewijding der executanten - meest nog onbekende, maar geestdriftige krachten - en de liefde van de uitgelezen toehoorders als het ware een religieus karakter droegen en verliepen in een onvergetelijke atmospheer van innig en gepassioneerd schoonheidsgenot, - boven die uitvoeringen hing de geest, in zachte, maar onaangetaste oppermacht, van den modernen cantor, van César Franck. Slechts werken van minderen omvang, met beperkte bezetting, werden, van hem als van anderen, ten gehoore gebracht; daargelaten dat zij van den genialen organist der Clothildiskerk wellicht de volmaaktste en in elk geval de zuiverste en meest-geïnspireerde zijn (ik zonder er het groote kwartet, volgens d'Indy het hoofdwerk, niet uit), was de gewekte stemming er te dieper en te vromer door, zonder de vermoeidheid te moeten ondergaan die van werken als "Les Béatitudes" wel onafscheidbaar schijnt; de eentonigheid die een kenmerk is van Franck's œuvre in zijn geheel - zeer verscheiden is het nu eenmaal niet, - werd men niet gewaar bij 't hooren van geringere, maar diamant-heldere werken; het doorzicht van den leider, van den liefdevollen doorgronder Vincent d'Indy, was trouwens zóó groot, dat hij elke schakeering gelden liet derwijze, dat de aandacht weldra hartstochtelijk volgen werd. De professoraal-uitziende leerling met de nauw-sluitende lange jas en den intellectueelen aanleg wist uit de ontleding van 's meesters werk een levend geheel weêr op te

trekken, waarvan elke vezel levend trilde; de emotie die hij wekte was van even-geestelijken als van zuiveren gevoelsaard : Franck kon het verdragen; maar het was eene eer voor d'Indy dat het geestelijke het op het gevoelige niet won.

Geestelijke aandoening naast dieper-psychische aandoening, en tusschen beide een gelukkig evenwicht : dáár wilde ik met mijne liefdevolle en dankbare herinneringen toe komen. Want feitelijk moet het in dezen brief gaan over de jongste voorstellingen in den Muntschouwburg, en die bestaan uit werk van twee leerlingen van César Franck : "Le Chant de la Cloche" van Vincent d'Indy-zelf, en "La Péri" van Paul Dukas. Bij deze twee werken komt bovengemelde dubbele, evenwijdige maar evenwichtige, hoedanigheid ten stelligste uit. Zij wordt echter overheerscht door nog eene andere hoedanigheid, waar ik in de eerste plaats op wijzen wil.

Uit de biographie van César Franck leeren wij, dat deze in de eerste plaats, en zelfs bij alle uitsluiting, wilde zijn een "professeur de composition". Het had hem moeite gekost eene dergelijke plaats aan het Parijzer conservatorium te verwerven : te meer was hij aan dat ambt gehecht; zijn, louter-technisch, onderwijs zette hij met de grootste wijding voor de besten en meest-begaafden onder zijne leerlingen in zijne woning voort, na de opgelegde lesuren in het officiëel instituut. Wel verwekte die ernst-rijke wijding bij deze leerlingen eene liefde die geen enkel oogenblik faalde, ook niet na 's meesters dood. Dezes geest, die onder de reinste en naïefste, zij het dan ook verhevenste behoorde, schijnt echter slechts geringen invloed te hebben uitgeoefend op dezen,

die rechtstreeks zijn onderwijs mochten genieten. Hij leerde hun goede muziek maken, zonder knepen, zonder bombast : daartoe bepaalde zich zijn invloed. En het is op die eerste hoedanigheid dat hier de aandacht dient gevestigd : een louter-geestelijke werking ging van Franck op zijne leerlingen niet over, en het legt het verschil uit tussen, b.v., een Vincent d'Indy en een Reynaldo Hahn.

Die leerlingen ondergingen integendeel, qua inspiratie, heel wat andere invloeden. De stichter eener nieuwe Fransche school wist zijne volgelingen niet af te houden van o.m. den Duitscher Richard Wagner, en zoo komt het dat een Vincent d'Indy, behalve dan in de behandeling van het klank-materiaal, meer aan den schepper van de "Meistersinger" dan aan den meester der "Eolides" doet denken. De Brusselaars die het voorrecht hadden, in hunne eigene stad de eerste voorstelling bij te wonen van d'Indy's lyrische drama's "Fervaal" en "L'Etranger", merkten wel het verschil tusschen den leerling van Franck en, bijvoorbeeld, den zooveel groveren Reyer, verschil dat vooral lag in de qualiteit der muziek, maar konden niet doof blijven voor den geest, die van den Bayreuther heros, wiens greep beiden in gelijke mate hield omkneld, uitging.

Bedoeld als oratorio, kort vóór den oorlog op den Muntschouwburg scenisch verwerkt en verwezenlijkt, thans op hetzelfde tooneel meesterlijk en met nog grootere gevatheid hernomen, geeft de Chant de la Cloche blijk van dat dubbele wezen : eene scherp-intellectueele orkestbehandeling waar de lessen van Franck in voortleven, en een geest, een inspiratie, het deel-van-het-gemoed, dat onverbloemd Duitsch-romantisch, met één woord Wagneriaansch is. Een Duitsch gevoels-gebouw, opgetrokken uit Fransche mate-

rialen : aldus deze imponeerende partituur, die, niet voor het tooneel gedacht, het op het tooneel nochtans prachtig "doet", omdat d'Indy nu eenmaal in hoofdzaak dramatisch is aangelegd, - wat hem van een César Franck verwijderen moest, niettegenstaande alle verknochtheid. Wel faalt soms de ingeving, die aldus het oneigene verraadt en gaten vertoont als perspectieven op de ijlte : de muzikale knapheid dan komt ze stoppen, en het zijn de plaatsen die het meest Fransch klinken. Doorgaans echter is het evenwicht tusschen de twee zeer merkbare bestanddeelen uiterst-goed volgehouden; de schranderheid dezer muziek, die trouwens zelden spitsvondig wordt, houdt voet met het melodisch en thematisch element ervan; gevoel blijft gepaard aan zuiverheid der schriftuur, en het genot is dubbel en nochtans één, dat men smaakt bij het volgen van deze medesleepende en nochtans doorwrochte partituur.

Paul Dukas' ballet La Péri, dat gij in dit seizoen van de Nationale Opera gezien hebt, is omstreeks 1910 ontstaan, onder den eersten en zoo grooten indruk van de Russische balletten, indruk waar wij Strawinsky's "Oiseau de feu", Florent Schmitt's "Salomé" en Bruneau's "Bacchantes" aan danken. Zeker is de insceneering verblindend van pracht, en de choregraphische uitvoering van eene zeldzame verfijning, in een uiterst-modern décor.... dat de aandacht wel wat al te zeer afleidt. Dukas' muziek is inderdaad heel wat dramatischer dan het scenario, waarvan de climax te enkelvoudig, te weinig verscheiden is om aanhoudend te boeien. Die enkelvoudigheid kwam den componist ten goede, veel meer dan den dansers, die dan hun toevlucht hebben te zoeken in vreemdheden, op haarzelf interessant, maar die van de muziek afleiden, en

per slot dan toch eerder artificiëel aandoen, terwijl de muziek in hare volle weelde een normaal, zij het dan ook geenszins banaal, verloop neemt.

Deze muziek is, ik zei het daareven, wèl dramatisch. De dramatiek ervan ligt echter veel meer in de polyphonische behandeling dan in het gevoelsgehalte. Hierin staat Dukas, met alle inspiratief-geestelijk verschil, dat oneindig is, veel dichter bij den meester Franck dan de oudere Vincent d'Indy het doet. Zijne stofverwerking is ingewikkelder, wij gingen haast zeggen minder-loyaal, dan in den "Chant de la Cloche", al heeft zij denzelfden schoolinvloed ondergaan. Doch, tusschen "l'Apprenti sorcier" van denzelfden Dukas, waarbij wij nog denken kunnen aan Franck's "Chasseur maudit", en deze "Péri", is Debussy en al zijn raffinement gekomen. Al hield Dukas muzikaal steeds beter stand, al bleek hij steeds beter omlijnd, beter omraamd dan het werk van den dichter van "Pelléas et Mélisande", al is zijne structuur steviger en, zouden wij haast zeggen, klassieker - dezen invloed van Franck vinden wij ook bij een Pierre de Bréville terug, - toch toonde reeds de magnifieke "Ariane et Barbe-bleue", die "La Péri" voorafging, impressionistische bekommeringen, die, wij dienen het wel te zeggen, "La Péri" meer nog ontsieren dan het drama "Ariane et Barbe-bleue", waar zulke zintuigelijkheid bij plaatsen als onontbeerlijk was. Paul Dukas, bij aanleg scherper-intellectueel dan Debussy, wist in zijn drama een evenwicht te behouden, dat bewondering afdwong. Een innig gevoelselement - konden wij in "La Péri" best ontberen : het gegeven liet zuivere klankarchitectuur toe, - mits het symphonisch gedicht dan maar van het tooneel geweerd bleef. Thans heeft de

toondichter er een meer-gevoelig bestanddeel aan toegevoegd, dat echter ontoereikend is om stap te houden met het louter-muzikale : gevolg ervan is, dat choregraphische vertolking eenerzijds, technische eenheid anderdeels eronder lijden. Het evenwicht tusschen beide elementen is minder goed bereikt dan in "Ariane et Barbe-bleue" : ik ben niet de eenige om het, na deze vertooning, op haarzelf voortreffelijk, te betreuren.

N.R.C., 25 Juni 1921.

* *
*

III

Brussel, 23 Juni.

Het ballet "La Péri", waar ik u gisteren over schreef, levert mij, als overgang, een dankbare gelegenheid om te schrijven over het tweetal vertooningen, - de eerste sedert den oorlog -, die Isadora Duncan te Brussel is komen geven vóór haar vertrek naar Rusland, waar de onverwoestelijke idealiste als een nieuwe Orpheus een temmingkruistocht gaan ondernemen is. Deze milde idee had velen vóór hare aankomst sceptisch en - waarom het verzwegen ? - eerder kregel gestemd : al wat naar bolsjewisme zweemt pleegt de meesten in dit land te ontstemmen. Pas verschenen echter op het podium, wist Isadora het nieuwe scepticisme in het oude enthousiasme te keeren; de wrok deed onder voor de oude bewondering : weer zou de neo-helleen-

sche Amerikaansche overwinnen, nog nauwelijks aangekomen. Daartoe droeg trouwens haar eerste programma bij : het wilde een verheerlijking van Polen zijn, iets als "Polen door de eeuwen heen". Waar Polen nu alhier een betere pers heeft dan zijn Oostersche nabuur; waar de dans van mevrouw Duncan tevens niets van zijn magnetische kracht heeft verloren, niet meer op de dilettantische burgerij dan op de kunstenaars, die steeds, ook in dezen cubistischen tijd, van mooie beelden blijven houden, beleefde de boetseerster van Chopin's muziek, trouwens voor dansbeweging gedacht, bij hare tallooze Brusselsche vrienden weêr maar eens den gewonen triumph.

Zij keerde een tweede maal terug. Ditmaal had zij het zich moeilijker gemaakt. Zij danste op Schubert's onvoleindigde symphonie; zij danste de andante der zevende van Beethoven. En ja, - ik hoorde een dichter overdrachtelijk, maar eenigszins razerig beweren, dat hij nooit aan een schilder permitteeren zou, illustraties te maken op zijn gedichten; waarmede hij niet bedoelde aan Isadora Duncan een compliment te maken. Het compliment echter kwam, spontaan en uit denzelfden mond, toen de danseres met hare dochters en leerlingen den Walkürenrit en de bacchanale in den Venusberg interpreteerde. Ditmaal was het verrukkelijk : een toonbeeld van begrip en vertolking, zonder andere bedoeling - wij hopen het althans - dan dansen, dan bewegend vorm-geven. Drie artiesten, die tot mijn gezelschap behoorden, waaronder de dichter, waar ik het daareven over had, waren de eersten om toe te juichen, terwijl een beeldhouwer onder hen, bij 't verlaten der zaal, zei : "Dansen moest toch maar dansen blijven. Liever de acrobatie der tutu-danseres uit de oude

opera's, dan al de hooge bedoelingen van Isadora. Of dan moet zij de muziek weglaten : zij bederft mij de muziek. Feitelijk is hare kunst, hoe mooi ook, verouderd, want nog steeds symbolistisch. Wij zijn den tijd voorbij, dat al de kunsten door mekaar werden gehaspeld. Plastiek is plastiek en muziek is iets anders. Verwarring-stichten beteekent decadentie. Wij willen gezond zijn."

Waarna wij gevieren een sigaar opstaken, gelijk al de helden van Paul Bourget als zij een schouwburgzaal verlaten....

Wat mijn vriend in krachtdadige bewoordingen uitdrukte lijkt mij het gevoelen te zijn van velen, die het misschien niet zoo onomwonden durven te zeggen. Het komt mij althans voor, dat de liefhebbers van muziek genoeg krijgen van halfslachtigheid. Ik mocht er hier voor een paar maanden op wijzen : bij de musici in de eerste plaats heerscht tegenwoordig openlijk verzet tegen de Fransche impressionisten, tegen programma-muziek, tegen alles wat maar eenigszins verdacht kan zijn van onoprechtheid. Meer en meer is er een drang naar zuivere muziek, weze deze dan ook louter technisch-knap. Heel het jaar heeft de Muntschouwburg kunnen teren op werken, die men zoo goed als dood kon wanen, met voor de kas van het bestuur gevolgen, waar het blijde mee zijn kan. De eenige noviteit : Ravel's "Heure Espagnole", was geen bepaald sukses ; "La Péri" had wél sukses, maar men kan vermoeden, dat het niet onverdeeld ging naar de muziek. Terwijl de groote vreugde van het seizoen is geweest Beethoven's "Fidelio".

Ook in de concertzaal is het groote sukses voor Beethoven geweest. Er is, zooals uit alles blijkt, een echte regressie, geheel ten voordeele van de klassieken. Ik

zou er aan toe willen voegen : voor de prae-klassieken, die zich het voor enkele maanden gestichte "Institut de musicologie" vooral aantrekt. In het nederige bestek van een beginnend maar reeds bloeiend bestaan, mag dit "Institut" wijzen op een zeer grooten bijval. Daarom neem ik de gelegenheid te baat om er u binnen te leiden.

Lange jaren geleden kwam naar België een Italiaan, il maëstro Tirabassi, als nederig kapelmeester van een vierderangs-schouwburgje. De vinnige Zuiderling - een buikige, langharige en wonderlijk beweegbare gestalte, met een geest van vuur - had aan zijne bezigheid van operetten-leider niet genoeg : zijn werkzame hersenen dreven hem naar de bibliotheek van het Conservatorium en naar het muziekfonds van de Koninklijke Bibliotheek, en - het was voor dezen Italiaan eene openbaring. Het bleek hem, dat wij ongelooflijk rijk waren aan onuitgegeven werk van de Vlamingen, die in zijn vaderland Palestrina hadden voorbereid, en van de Palestriniaansche school zelve. Tirabassi zette zich aan den arbeid. Met halstarrigen arbeid en kinderlijke vreugd ging hij de mijn ontginnen, schreef de partituren in moderne notatie over, en, waar het uitgeven niet ging - hij-zelf was arm en uitgevers zijn voor dergelijk werk niet steeds te vinden -, richtte hij op bescheiden voet concerten in van zijne ontdekkingen, die vaak openbaringen waren voor het, helaas geringe, publiek dat ze lokten. De oorlog brak uit : de publieke actie van Antonio Tirabassi ging er bij onder; hij-zelf echter verloor geenszins den moed, - wel integendeel. De opgelegde rust liet in hem een ontwerp rijpen, dat hij al lang koesterde. Het publiek, dat hij had gevormd, was voor hem een staf van vrienden geworden : hij wist

ze aan zijn plan te interesseeren. Bij den wapenstilstand werd de kring der help-gragen uitgebreid; de minister Destrée, zelf een kunstenaar, beloofde steun, althans moreel (van geldelijke toelagen is bij mijn weten voorals-nog niet heel veel gekomen); een oud, bouwvallig huis in een der oudste wijken van de stad werd gehuurd en nogal armoedig, maar intiem ingericht; leerkrachten boden zich vanzelf aan : de knapste die men zich kon wenschen; voordrachtgevers werden gezocht, die iedere week eene openbare lezing zouden houden over de meest-verscheiden onderwerpen, welke echter verband houden met het nagestreefde doel : het "Institut belge de musicologie" was gesticht.

En onder den spoorslag van den geestdriftigen Tirabassi ging het onmiddellijk bloeien. De uitstekende openbare lezingen werden gretig gevolgd. Talrijker dan men had gehoopt, meldden de leerlingen zich aan; nochtans wordt van hen eene reeds gevorderde algemeene en speciaal-muzikale ontwikkeling gevergd. Men leert hun zoowel klassiek als mediaevaal Latijn; zij krijgen grondig onderricht in de geschiedenis der muziek en der muziekinstrumenten, in de algemeene als in de bijzondere aesthetica, in de philosophie en in de literatuur. Er zijn practische leergangen : muzikale spelling, geschiedenis der orkestbezetting en der behandeling van de menschelijke stem, bespelen van oude, in onbruik geraakte instrumenten. Eindelijk wordt den meergevorderden het overschrijven van handschriften en oude partituren opgedragen. En wonder der wonderen : terwijl de school over zoo goed als geene geldmiddelen beschikt, wordt dat transcriptiewerk desgevallend vergoed. - Intusschen houdt, naar men mij vertelt, de goede Tirabassi nog iederen avond zijne partij in een

obscuur bioscoop-orkestje....

Maar zijn werk bloeit, en dat is hem het voornaamste. Enkele dagen geleden nog mochten wij in een prachtig-verzorgd concertje de revelatie bijwonen van onuitgegeven, door Tirabassi's leerlingen overgeschreven Neapolitaansche muziek der achttiende eeuw, naast een zeer schoone, zeer nobele cantate van Scarlatti, een serenata "Vénus et l' Amour" met begeleiding van strijkkwartet en fluit, een fragment uit eene cantate van Porpora, vol diepte en beminnelijke morbidezza. Het publiek was ditmaal zeer talrijk opgekomen : het gaf blijk van opgetogenheid. Tirabassi vierde een triumph, - een triumph, die voor zijne geliefde school het beste belooft. Aldus betaalt deze Italiaan de anders niet zoo milde gastvrijheid, die België hem gunt : laat België niet vergeten wat het hem te danken heeft....

Ik wil deze brieven over "muziek te Brussel" niet sluiten zonder de vermelding van een heugelijk nieuws : het schijnt eindelijk afdoend besloten, dat wij.... eene concertzaal krijgen. Want hoe verbijsterend het ook klinken moge : Brussel, wereldstad, bezat nog steeds geen enkele zaal, die bijzonder ingericht was voor symphonische opvoeringen. Deze uitvoeringen hadden plaats op het podium van schouwburgen die, zooals men weet, zooveel laten verloren gaan langs zoldering en décors, binnen de vierhoekige afgeslotenheid van eene tooneelruimte. De eenige zaal die enkele jaren geleden met goede bedoelingen werd gebouwd, de "Patria"-zaal namelijk, bleek volstrekt onvoldoende : de architect had met de speciale akoestiek niet de minste rekening gehouden; het podium te hoog, de zetels te laag geplaatst om de klankgolven naar waarde te laten

gelden; te veel hoeken die deze golven breken, een vervooruitspringend balcon : alles wat genieten, en zelfs uitvoeren in den weg kan staan. Het gebrek aan een behoorlijk lokaal bracht minister Destrée ertoe, de groote zaal van het Conservatorium voor particuliere ondernemingen beschikbaar te stellen, doch ook deze zaal voldoet maar half, en is trouwens veel te klein (al zijn te groote zalen ook al uit den booze). - Te gepasten tijde schreef ik hier wat gebeurde met het sedert lang ontworpen Kunstpaleis : na den oorlog zou het eindelijk verwezenlijkt worden; de plannen, door niemand minder dan Horta ontworpen, waren klaar; men zou een aanvang maken met den aanleg van de grondwerken. Doch, tot groote woede van den betrokken minister van Schoone Kunsten en Openbare Werken, werden de noodige kredieten, die uit der aard nogal hoog beliepen, door den Senaat geweigerd....

Thans wil men het doen met een enkel lokaal voor symphonische concerten. Het is weer Horta, die veel gereisd heeft en de meeste concertzalen van Europa en Amerika heeft bezocht, die het ontworpen heeft en bouwen zal. Het is eene verademing.

Als nu op het laatste oogenblik het geld maar niet weer gaat ontbreken. Als men nu maar dat concertgebouw niet gaat gebruiken, naar Belgische gewoonte, voor allerlei andere doeleinden, dan waarvoor het werd gebouwd.

N.R.C., 28 Juni 1921.

CONSTANT PERMEKE

I

Brussel, 25 Juni.

"Vers l'est, un horizon moins étendu barrait ma vue; là également un jeune peintre ignoré travaillait tout près du grand phare; hirsute, jaune et blond; ce peintre ignoré jetait à la mer ses tableaux incomplets, sacrifice digne des anciens. Il symbolisait alors l'effort jeune, incompris : je nomme Constant Permeke, modeste entre tous... Bien des jeunes souffrent pour l'art. Il faut les animer profondément."

Het citaat is uit één dier pittige en soms bijtende toasten van Ensor, die anderen schrijnen, met al hun uiterlijken humor, van den donkeren gloed die den redenaar-schilder verteert. En wien zou ik beter citeeren dan hem, den grooten animator, den eeuwig-ongeruste die nochtans zoovele "jongeren" troostte en bemoedigde; hem van wien die "jongeren" zeggen, als een opperste belooning voor hun vlijt : "Ensor is tevreden" ?

Constant Permeke, den wroeter, die noch aan troost noch aan bemoediging ooit behoefte had al zal de hulde van Ensor hem toch wel naar het hart zijn gegaan; hij, die als twintigjarige jongeling in het Sinte Martens Laethem aan de Leie, waar hij debuteerde en het waarlijk niet weelderig had, zich tot levensleuze had gekozen : "Zij zullen ons toch niet dood krijgen !" : hij heeft het waarachtig niet noodig dat men hem nog animeeren zou. Met ongewone vlugheid, van den eenen dag tot den anderen als het ware, van het pikzwart der onbegrepenheid ineens

in het witte licht van de erkennende hulde, heeft hij het sukses genoten. Te Antwerpen, in "Kunst van heden", was hij verleden maand, naast James Ensor, de triumphator; tezelfder tijd ontving Parijs hem op hoogen lof en bijval; ik twijfel niet of, steekt hij morgen den Moerdijk over, de erkenning zal ook daar zijn dat hij van de nieuwen onder de besten behoort, want onder de verst-ontbolsterden. Hij kon het dus best ontberen dat ik hier schrijf over hem : ik doe het dan ook niet voor hem, maar voor de lezers, die er nut kunnen bij vinden, te weten wat zijn naam inhoudt en beteekent. Hiermede bereid ik wellicht eenvoudig eene aanstaande actualiteit; ik val tevens aan wat ik hier over hem naar aanleiding der omstandigheden in de twee laatste maanden te zeggen kwam : meer een expressionistisch beeld, dat u eens of morgen dienen kan als kontrool bij zijn expressionistisch werk.

En ik doe het aan de hand van Ensor. - "Vers l'est, un horizon moins étendu barrait ma vue". Het is, daar aan het uiterste Oost-einde van Oostende's mondainen dijk. De mondaniteit sterft er uit; gij komt in het rijk der armoedige visch-nijverheid. Een eindje strand, rond als een cirkus, onder de geteerde, aangevreten, zwart-blinkende, wier-omstrikte kruisbalken van het staketsel en zijn norsch-mannelijken zeestand; - het strand waar de grauwe zee maar zelden aanspoelt, grauw als de zee-zelve en waar een bolle wind gemakkelijk kolken stof naar boven opschroeft : het stukje armtierig strand der onzindelijke en leelijke, gele en grijze Oostendsche zeemansjeugd, waar het vol hoog-springende zeevlooien zit en kromme krabben aanhoudend kruipen tusschen de vuile wriemeling van kinderen. Erboven rijst de ouderwetsche vuurtoren

uit, die belachelijk-klein aandoet voor een stad en een haven als Oostende. Dertig jaar geleden had aan zijn voet de schilder Willy Finch een soort winkeltje opgetrokken, dat vreemdelingen lokte : thans is dit waarlijk het allerlaatste punt waar een vreemdeling zich waagt, en alleen nog maar om het wrak van de "Vindictive" te zien. Die vreemdeling zet gespalkte oogen op. Hij ziet, over het kromme staketsel en zijne gescheurd-droge, wiebelende planken, de krieling der oude loodsen, die levend de nirwana zijn ingegaan (één daarvan vroeg ik: "En het wêer ?"; zijn antwoord : "Weet niet; ben gepensioneerd"); hij ziet de baggerbooten die met wêerzijdsch gezeever de geul binnenvaren; over de geul heen ziet hij in een zeepsopkom kaperschuiten dobberen met verrafelde zeilen : vaartuigen van de apaches der zee. Eindelijk toont men hem, den vreemdeling, een onttakelden romp, een balg van dik-genageld, puistig ijzer met verroeste spuuggaten, lang niet groot, zoo miserabel dat hij de omgeving versombert : het is de roemrijke "Vindictive"... - Hier was, vroeger, een brug : thans is er een boot, een glibberige overzetboot die u met roet versiert. Want om het Oostende der Oostendenaars te bezoeken moet men thans gaan varen. Men vaart met garnaal en pladijzen en de vrouwen die ze dragen. Men belandt in een landschap als een vervaarlijke suburb: oud roest vooral is ervan het gewas; peilloos-diepe pijpen van metsel-werk tusschen rechtlijnige kareelafbakeningen geven aan dat hier eens huizen stonden : vier, vijf opgeschoten koolstronken in regelmatige orde bewijzen een voormalig moestuintje; een enorm gat, rond als een monstermond, in een bloed-rood bouwvallig krot waar uit het dak puilt een gebint als een biddende dubbele vuist; en

aan beide zijden van een hobbeligen keienweg diepe kuilen vol water : het is hier oorlog geweest.

Een straat met scheeve geveltjes waarvan er hier en daar één omver is gevallen : de puinen van een danszaal met hooge hardsteenen stoep; de trolley-armen van een tram die nimmermeer voorbijtingelt of rails die blinken tusschen hoog, droog duin-gewas. En de achtergrond der duinen-zelf, de inbuigende lijn der uitgevreten duinen en al de desolaatheid van een strand, waar nooit een voet wordt gezet : zoo heel dicht van het rumoerige high life-Oostende deze heuvelenrij als in een Danteske doodenvallei, waar de zee komt likken, eene zee die altijd zwart lijkt, eene woest-verlaten zee voor arme en sombere menschen : het is daar dat Permeke woont en werkt, leeft en lacht.

Zijn huisje erkent gij niet dan aan schel-gele gordijntjes; ik raad hem aan ze weg te laten : men vindt hem te gemakkelijk, zoodat zijn rijzende roem hem een te grooten vloed van bezoeken zou kunnen bezorgen. Hem-zelf vindt gij onder de pannen van den schuinen zolder die eene vreemde werkplaats is geworden, zonder iets maar dat aan weelde, of zelfs maar aan geestelijke verfijning doet denken, behalve, in een rekje, wat boeken. Hij staat er in zijn witte trui die buikt onder de gevlekte regenjas; boven den hoog-omplooienden kraag het hoofd, "hirsute, jaune et blond", dat den stempel draagt van een onvermengd zeemansgeslacht. Witte wimpers aan roode oogeschalen, evenwijdig strepend boven en onder de kleine pupil die, in de vergaan-blauwe vochtigheid, vol lichtjes tinkelt; volle wangen onder een onontwarbaar net van mikroskopische aderspatjes : landkaart vol roode kanaaltjes; neus en mond van een saterigen triton; alleen het voorhoofd wit en

effen als gestold vet. De gestalte, gezet, van een welgedaan reeder. Zijne handen, geel behaard, met korte en vierkante vingertoppen. En eene gemoedelijkheid vol wilskracht, en eene wilskracht vol goedlachsche sluwheid. "Zij zullen ons niet doodkrijgen"; wij kennen de middelen. Dus lachen wij.

Hij staat tusschen zijne schilderijen : het eene op het andere, als schijven van een groot en levend blok. Hij staat tusschen zijn schildergerei : vuile paletten en, in een hoogen hoed, de penseelen. Hij staat tusschen lucht en zee; doch, het vreemde : men ziet ze niet. Hij zit in een fel-klaar hok, dat galmt en schudt, maar voor zijne oogen van de wereld is afgesloten. Hij zit er als in de resoneerkas van een reusachtige basviool. De wind loeit er met vertienvoudigde kracht; het is of hij er opgezogen zit in de kolk der zee, die er huilt zelfs als zij zingt met de lispeling van een beekje; de zon ? Zij is er effen-glijdend en zonder schakeering, zoo wit dat zij onverschillig lijkt. Constant Permeke leeft, op zijn zolder, in eene abstractie van het zeelandschap : het is er fel en onwezenlijk. Het is eene aanhoudende confrontatie, waar alle impressionistische bijkomstigheid uitgesloten is. Niemand, buiten een kunstenaar, zou het er uithouden.Hij heeft het er feitelijk slechter dan de moedige zeelui die zich, telkens voor zes weken, laten opsluiten in een lichtboot, afgezonderd van alle menschelijke leven : zij hebben, onder hunne oogen, zichtbaar, betastbaar, 't geweld of de weelde der elementen. Hij, de schilder op zijn zolder, ziet niets, hoort niets dan hun hollen en één-geworden galm, aanhoudend en zonder afwisseling; de afwisseling zal voortaan nog liggen alleen in de eigen

ziel. Doch, heeft hij deze in eigen macht, wat dan dat nog de innerlijke visie en de innerlijke muziek vermag te overtreffen ?

Trouwens, Permeke is geenszins de afgetrokken anachoreet dien deze woorden konden doen veronderstellen. Hij zit niet steeds op zijn zolder, en wandelt zelfs over den dijk der rijke en Engelsche vreemdelingen. Hij bezoekt de kroegen waar, in hun dikke jassen, voor een fletsch biertje, gezette en zelf-zekere matrozen op natte tafelen hunne armen leggen als de stomp-vlerkjes van pinguïns. Hij vereert met zijne aanwezigheid de felle danszalen waar, bij schetter- en schittering van een anarchistisch orchestrion, een paar "professoren" uit de hoofdstad, met een vermoeid-onverschillig gelaat boven onbestendige lendenen,aan de naïef-goedwillige vaargezellen en de reinheid hunner zielen de geheimen ontsluieren van tango en fox trott. Hij praat gaarne met zijn buurlui,die 's nachts uitzeilen. En is de zee naar zijn believen hol, dan zeilt hij mee, en brengt voor zijn part tweehonderd tongetjes thuis.

Maar telkens keert hij, na zulke tochten door de wereld en onder de menschen, onder zijn pannendak terug. Alles bezinkt. De wereld wordt een lijn, rythmus. De menschen worden gebaar, worden houding. Het ware zoo gemakkelijk, ze "naar het leven" te schilderen. Maar hier houdt het leven op, tenzij in zijne essentie. Constant Permeke voelt ze nog alleen essentiëel. Hij neemt een doek; misschien wordt die lacher ineens ernstig. Wellicht zucht hij als hij zich aan 't schilderen zet...

N.R.C., 29 Juni 1921.

II

Brussel, 26 Juni.

"Ik schilder niet zooals ik zie, maar zooals ik meen gezien te hebben."

Het is de formule van Constant Permeke; het is de zuiverste formule van het expressionisme.

Permeke probeert ermede zijn eigen verleden te begraven. Hij meent met groote oprechtheid dat hij vroeger, dit is tot voor nauwelijks vijf jaar, schilderde zooals hij zag. En hij vergist zich.

Waarmede ik geenszins wil hebben gezegd dat hij zich over dat verleden begoochelt, of dat zijn verleden een begoocheling is geweest. Met zeer weinigen immers, heeft hij, in Vlaanderen, volkomen aan den invloed ontsnapt van het kleur-verdeelend impressionisme naar het procédé van Emile Claus. Claus is en blijft één der beminnelijkste naturen van dit land : hij is beminnelijk als een Adam, die schilderen zou; zijne indrukken gaan niet verder - schijnbaar althans - dan het netvlies van zijne oogen : zijne hersenen weten er maagdelijk bij te blijven; zijne kunst is de minst-bedachte kunst die men zich denken kan. Daarom is Claus juist een zoo benijdenswaardig mensch, en een mensch die niet oud kan worden : hij is als de jeugd der wereld. Hij ontvangt een indruk en straalt hem weer uit, met een verbluffende nauwkeurigheid op het doek. Met al zijne knapheid is hij primitief tot het ontstellende toe. Daardoor juist is hij den zoom genaderd van de uiterste decadentie : decadentie en primitiviteit zijn broeders die op verrassende wijze mekaar gelijken.

Toen nu Constant Permeke te Sinte Martens Laethem op een uurtje afstand woonde van het Astene waar Emile Claus verbleef en verblijft, had hij heel goed den invloed kunnen ondergaan van den gevierden meester, evenals, bijvoorbeeld, Gustaaf de Smet. Hij onderging hem niet meer dan zijne dorpsgenooten Albert Servaes en Gustaaf van de Woestijne, wellicht omdat te Sinte Martens Laethem ook George Minne woonde. En ook wel omdat hij bij geboorte een Oostendenaar was, als James Ensor dien hij reeds als kind had gekend. Ik geloof niet dat Permeke zich ooit heeft laten verleiden, zelfs in zijn uiterste jeugd, door spontane impressie, door louter zintuigelijkheid. De marteling bleef hem gespaard om de onmogelijke weergave van de onmiddellijke werkelijkheid die per se noch vorm noch kleur kent en alle geestelijke tusschenkomst uitsluit, dan om de mislukking der weergave vast te stellen. Het zal hem nooit zijn ingevallen, dat een schilderij moest zijn : de meest-stipte vastzetting van het meest-vluchtige oogenblik. Ik weet niet of hij, twintig jaar geleden, heel veel nadacht over hetgeen hij als schilder presteerde; één ding staat vast: in zijn werk uit dat tijdstip spreekt veel meer stemming dan de nochtans sentimenteele Gustaaf de Smet ooit vermocht weer te geven, omdat De Smet nu eenmaal een leerling was van Claus, en naar den geest blijkbaar niet verder kon dan Claus.

Permeke dus : stemmings-artiest, maar eene van bij uitstek blijde stemmingen, zonder de minste nevelachtigheid. Aangetrokken door het aardige, het vlugge, het drastische, wat hem verleiden zou, als eerste verlossing, tot het "stoffeeren" van het landschap : eerste geestelijk element dat hem van Claus, ik bedoel : van louter zintui-

gelijkheid, afleiden zou. Bij Claus, als bij de meeste zijner bentgenooten, zijn de figuren, die er altijd dom uitzien, slechts een deel van het landschap : bij Permeke zijn zij steeds hoofdmotief geweest met, naast den plastischen, steeds een geestelijken inhoud. Zijn bedoeling moge in dien tijd impressionistisch zijn geweest : het schilderij reikte reeds boven de impressie uit, want de figuren op zijne doeken en de dingen, die uit menschenhanden kwamen bezaten een leven dat men gevoelde in eerste instantie te leven in het leuke hoofd van den schilder. Toen reeds stond Permeke dichter bij den scherp-intellectueelen Ensor dan bij Claus, wonderbaar oog. Feitelijk stond hij het dichtst van al bij den ouden Breughel.

Permeke-Breughel nu ging naar den oorlog. De oorlog zou hem deerlijk havenen : een goed jaar zou hij op Breugheliaansche krukken springen. Men kan begrijpen dat dergelijke, dieper-treffende werkelijkheid hem een afkeer heeft gegeven van impressionisme, al moest zijne aangeboren leukheid er niet dan tijdelijk onder lijden. Toen hij, oorlogskreupele, zei : "Laat ons aan iets anders denken", dacht hij natuurlijk aan schilderen. Maar het spreekt van-zelf dat hij anders schilderen ging dan vroeger, toen hij nog impressionistische middelen gebruikte : zijn zeere beenen stonden de onmiddellijke impressie in den weg; zij waren een heilig middel om den geest in zuivere essentie te ontwikkelen.

En aldus zou Constant Permeke op een zuiver standpunt komen te staan. Ik ken geen evolutie die een meer-logisch verloop heeft gehad, - helaas, met behulp van menschelijk lijden. Constant Permeke is, waar hij natuurlijkerwijs komen moest. Hij is het zich thans ten zeerste bewust :

"Ik schilder niet zooals ik zie, maar zooals ik meen gezien te hebben." Het toeval wil, dat het samenvalt met een tijdperk van expressionisme : gelukkig de kunstenaars die de eigene voortschrijdende ontwikkeling zien samentreffen met een oogenblik van het geweten van hun tijd !...

Met dat al is de kunst van Permeke, die in zoo goed als volstrekte afzondering werkt op zijn zolder die hem van de wereld afsluit, alles behalve abstract-geestelijk. Hij is er van lieverlede toe gekomen, vormen in hun essentieel voluum, binnen de eenvoudigste lijnen te houden; zijne kleur schijnt van de natuur en hare toevalligheid aan licht en schaduw met zeer bewuste opzettelijkheid af te wijken : nooit doet zijn werk als onwezenlijk, laat staan als levenloos aan. Deze schilderijen zijn alles behalve cerebraal; in hunne samenstelling is niets mathematisch; er is niet de minste literatuur noodig om ze te begrijpen. De vervorming zijner figuren, hun kleurverschijning, de atmospheer waar zij in bewegen zijn van Permeke, en van Permeke alleen : men kan er zich niet in vergissen. Maar men hoeft er zich ook niet in te verdiepen; men hoeft niet eens de innerlijkheid van Permeke, in hare algemeenheid of in hare momentane beteekenis te kennen, om dat schilder- en teekenwerk te genieten. Feitelijk geniet men, onmiddellijk, zonder welke bemiddeling ook, niettegenstaande vervorming, overdrachtelijkheid der kleur, ongewoonheid der atmospheer. En dit eenvoudig omdat, niettegenstaande alles, Permeke objectief is, zij het van een heel bijzondere objectiviteit.

De stemming immers van Permeke is, met al hare aangeboren leukheid,in de eerste plaats forsch.Hij gevoelt vooral kracht. De dynamiek der visie ontwikkelt in hem aller-

eerst eene geweldige psychische dynamiek. Vooral ruig en bonkig leven, met de stoerheid en de misère die eraan verbonden zijn, met zijne hardnekkige inspanning en zijne vermoeide leegte, treft hem en wekt de behoefte der uitdrukking. Daarbij komt dat Permeke geen allegoristischen, laat staan symbolistischen aanleg bezit; hij bezit dien aanleg althans nog niet, want, merkt men ook in zijn allerlaatste werk een meer en meer dringen naar het archetypische, tot voor een goed jaar nog karakteriseerde hij elk figuur heel scherp, heel vinnig, en vaak met nog steeds meer geestigheid dan mededoogen. Er volgt uit dat wij bij Permeke nooit gedaantewisseling aantreffen, noch afgetrokken figureering van gemoedstoestanden; terwijl hij er nog niet, dan met zeldzaamheid, toegekomen is, van een visscher dé visscher te maken, - iets waar hij trouwens wel toe komen zal, bij groeien en rijpen. Vooralsnog uit hij de ondergane aandoening, die meest van forsch-drastischen aard is, in particuliere, scherp-gekenmerkte beelden. En daarom mocht ik zeggen dat Permeke's expressionisme wel zeer objectief blijft.

Het is het in het onderwerp : het is het tevens in de uiterlijke verschijning. Zeker, Permeke is een postcubist, die het met de massa houdt, welke elke bijzonderheid doet vervallen, als overtollig, bijkomstig, wisselend en aldus schadelijk voor den totaal-indruk. Doch, waar de ruigheid van het uit te beelden gevoel als van-zelf zulke vereenvoudiging medebrengt, merkt men de vereenvoudigende bedoeling zoo weinig, dat men gaat twijfelen of ze bij den schilder wel werkelijk bestaat. Er komt bij, dat de zeer bewuste Permeke uit der aard een hekel heeft aan valsche naïefheid : zijne kunde, die groot is, maakt

het bij hem tot een plicht der eerlijkheid, de stevige structuur die de natuur biedt niet te offeren aan een zucht tot deformeeren, aan een opzettelijk amorphisme dat de expressie, verre van ze te verhoogen, te niet doet. Eene hand, een hals, een paar schouders zijn iets meer dan aangevingen voor aandoeningen die men gerust den toeschouwer kan overlaten, waarbij de schilder de eigen aandoening hermetisch voor zich houdt : zij zijn het teeken van een gebaar, van eene daad, van eene inspanning, van een psychisch moment, teeken dat de schilder wel vervormen kan om het duidelijker te doen spreken, om de daad te scherper aan te geven, om het psychisch oogenblik te uitdrukkelijker uit te beelden, maar dat hij niet verwaarloozen, en nog minder afschaffen mag, wil hij niet vervallen in eene ideographie welke met plastiek niets meer te maken heeft.

Ook de kleur is bij Permeke in hooge mate overdrachtelijk. Beter gezegd : zij is getransponeerd. Aan kleur-om-kleur doet Permeke alles behalve meê; hij vraagt zich af wat de uitdrukking "zuivere kleur" wel mag beteekenen. Want in feite bestaat zuiver niet meer dan zuiver wit; de regenboog bestaat niet uit zeven vaste en zuivere kleuren, maar uit het vervloeien van de eene zuivere kleur in de andere; waarbij het practisch onmogelijk wordt, iedere zuivere kleur uit de andere te abstraheeren. Trouwens, Permeke is het zoowaar niet te doen om kleurtjes uitstrijken, niet meer dan die angstvallig te toetsen aan het kleur-beeld op zijn zoo bijzonder geoefend netvlies; het is hem bij uitsluiting te doen om expressie van stemmingsbeelden. Dat hij hierbij de kleur-der-natuur versombert of verlicht; dat hij ze verlevendigt of ver-

zwaart met een streek verf die men in een gewone en slaafsche natuur-weergave vergeefs bij een of ander voorwerp thuis kan wijzen; dat hij, voor zijn angst, of zijn medelijden, zijn jool scheppen waar de blinde en onbeholpen natuur niets meê te maken heeft : het spreekt van-zelf dat men ze bij den expressionist Permeke voor lief heeft te nemen. En - men doet het trouwens graag : het bijzondere van deze kunst. Permeke omschept de werkelijkheid; hij maakt zich eene eigen werkelijkheid. Maar men aanvaardt ze, omdat die persoonlijke werkelijkheid eene werkelijkheid blijft; men aanvaardt ze tevens graag, omdat die werkelijkheid in al haar vurigheid eene grootsche schoonheid weergeeft.

Een dagbladartikel laat verdere uitweiding niet toe. Ik besluit het dan ook, en zonder eind-couplet. Alleen dan met den wensch dat gij weldra de waarheid dezer opmerkingen met eigen oogen moget controleeren.

N.R.C., 29 Juni 1921.

TOONEEL TE BRUSSEL

Brussel, 27 Juni.

Er heeft zich dezer dagen te Brussel op tooneelgebied een feit voorgedaan, te interessant dan dat ik er hier over zwijgen zou, te meer dat het, verre van alleenstaand, wijst op eene geestelijke richting, op het verloop van een zedelijk proces, waar, volgens sommigen, heel de literatuur van heden, en van morgen vooral, meê staat of valt, niet alleen in Frankrijk - want het verschijnsel is in hoofdzaak Fransch - maar ook in Fransch-België, waar het schitterende vertegenwoordigers en verdedigers vindt.

Kort geleden trok hier het "Old Vic"-gezelschap van Londen een heel ruim hoe dan ook uitgelezen publiek naar Shakespeare-vertooningen, waar dat publiek opgetogen uitkwam. Omdat ik de pretentie niet wilde hebben u de praestaties van deze zoo voornaam-artistieke Engelschen te openbaren, en er waarlijk bij mijn weten niets nieuws over te vertellen had, zweeg ik over deze voorstellingen, waarvan het belang vooral lag in de uiterst-eenvoudige, tevens uiterst-stemmige en uiterst suggestieve inscenëering, die dikwijls verraste door haast-geniale decoratievondsten, welke nochtans nooit vreemd aandeden, smaakvolsober als zij steeds wisten te blijven. Tevens dank aan het spel van beschaafde acteurs, die minder aan zichzelf dachten dan aan den tekst, dien ze interpreteerden, doch talent genoeg bezaten om de eigen nederigheid niet tot een storend want onbeholpen element van sukses te maken, waren deze vertooningen van Hamlet als van den Midzomernachtsdroom, van den Koopman van Venetië als van de drie

andere stukken die werden opgevoerd, een middel om te bewijzen, hoe eene goede tooneelvoering kon worden, als het ware, de ontwikkeling van eigen inzicht : het was - een indruk, die waarlijk vol gratie was -, of men Shakespeare niet zag, maar las, in een decor dat men zich, heel simpel, zonder bijkomstigheden, zelfs bij het lezen fantazeerde. Niet de minste décorateurs-opdringerigheid; geen schitterend realisme en geen spitsvondig idealisme; alleen : Shakespeare, of beter : de geest van Shakespeare, met de* als natuurlijke stoffeering weerspiegeld door eigen geest. Men dacht niet meer aan tooneel : men leefde poëtische psychologie, ontdaan, tot het uiterste, van alle materieele contingentie. Althans was het aldus bedoeld; buiten eenige heel lichte vlekjes, die wat al te zeer van persoonlijke opvatting afhingen, kon men het aldus genieten.

Enkele dagen nu na Shakespeare, werden hier te Brussel twee jonge Fransche schrijvers gespeeld, wier talent zeker dat van Shakespeare niet evenaart, maar dan toch zeer eerbiedwaardig is. Hun stuk, dat heet Mon Homme, heeft met Hamlet en de andere meesterstukken niets te maken, al is het beter dan een knap-stuk-zonder-meer. En het werd gespeeld, wat regie en wat acteurs betreft, op eene wijze, die de schreeuwende tegenstelling was van hetgeen de kieskeurige "Old Vic"-spelers met zooveel charme en zooveel bijval hadden geboden. Mon Homme, door André Picard en Francis Carco, sluit alle kieskeurigheid uit; het vervangt, met eene haast-aanstellerige opzettelijkheid, elk echt en diep sentiment door aangedikte en brutale gevoelerigheid, die cynisch aandoet; regie en spel putten met sardonische gulzigheid in de rommelkast van

*/sic. Red./

het laagst-romantische melodrama; het publiek wordt als door een maalstroom meêgesleurd in den muil van den Draak, dien wij sedert vijftig jaar dood waanden en die kwispelstaartend blijk geeft van eene nieuwe en uitbundige jeugd. En dat publiek, nota bene hetzelfde publiek, dat daareven Shakespeare had toegejuicht in zijn stemmig-vereenvoudigd, haast al te veralgemeenend gewaad, - dat publiek juichte heviger nog bij het wilde apache-gedoe van Mon Homme, waar het schelste realisme niet bij gespaard was. En waarlijk, het scheen er heel wat plezier bij te beleven.

Ik verhaast mij te herhalen dat Mon Homme, literair gesproken, verdienstelijk werk is. Van de twee schrijvers moge de eerste, André Picard, niet meer dan een handig tooneelschrijver zijn; de tweede, Francis Carco, is iemand wiens naam ik nooit dan met eerbied noemen zal. Hij behoort, met een aantal talentvolle jongere Fransche schrijvers, tot eene generatie die zich over haar-zelf vergist. Deze auteurs zijn uiterst-gevoelige individualisten, moderne menschen die zich, als vioolsnaren, tot barstens toe opspannen. Zij doen het opzettelijk, met een helsch genoegen. Zij willen de eigen gevoeligheid uitputten tot het uiterste toe. Zij willen de eigen ziels-essentie drinken tot den laatsten druppel, die is (men late de beeldspraak toe : zij behoort bij het gegeven) die is als de droesem van aether. Daarbij denken zij, dat zij aldus eene psychologische maagdelijkheid verwerven, dat zij terugkeeren tot het zuiverste, het amoreelste instinct. En zij hebben misschien gelijk : de afstand tusschen hunne zintuigelijkheid en het zoo verbluffend-fijne instinct, de onberedeneerde maar zoo zekere gevoeligheid

van de meeste dieren, is maar heel klein meer. En het is daarom dat zij, als schrijvers, per se terugkeeren tot onderwerpen die, in schijn, de uiterste menschelijke primitiviteit vertegenwoordigen. In schijn, zeg ik : daar immers begint dezer schrijvers vergissing. De Parijsche apache , niet meer dan een Midden-Afrikaansche neger of een Zuid-Amerikaansche half-bloed, is primitief. Zij hebben moreelen zin verloren, of hebben hem nooit bezeten; dit is echter nog geen negatie van dien moreelen zin, en nog minder de ethische zoo stevige zekerheid der nochtans onbewuste mier of bij. De beuheid van een Francis Carco - ik zou naast hem heel wat bentgenooten kunnen noemen - meent sterkende harding te zullen vinden in de compromissie met die gewaande primitieven : het bewijs, dat zij hunne vergissing heel goed voelen al willen zij het zich-zelven niet bekennen, vind ik in het feit dat zij hunne "helden" kleeden in het felst-romantische klatergoud. Hunne eigene ongezelligheid spiegelen zij in die gewaande zuiverheid van oergevoelens : zij kunnen over zich-zelf niet tevreden worden dan als zij poppen van een allang-afgesleten instinct tooien met de afgedragen maar bonte plunjes uit een versleten figuratiemagazijn, dat sedert Alexandre Dumas gesloten was. Want feitelijk zijn de helden uit Mon Homme van Francis Carco haast tachtig jaar oud : ik heb ze ontmoet in Les Mystères de Paris van Eugène Sue. Het moet om het jaar achttien honderd twee-en-veertig geweest zijn. En het publiek leek mij al heel blij, naar datzelfde jaar terug te blikken als naar eene zorgelooze en gelukkige jeugd....

Die confrontatie van eene geestelijke élite - schrijvers als een Carco, een Salmon, na een Charles Henry

Hirsch en enkele anderen, die minder talent hebben - met een wereldje, dat hen, burgerlijk gesproken, niet gelijkt (en de burger, die hier spreekt, is er niet verre van ze te benijden), spruit voort uit nog iets anders dan uit eene gewaande affiniteit die het zoekt in contrasten : zij berust op een zucht naar avonturen, die alle decadenten eigen is. Het vers van Mallarmé springt hier weêr maar eens uit zijn doosje : "La chair est triste hélas, et j'ai lu tous les livres", wat rijmen moet met "vivre, vivre, vivre !" En Jules Laforgue voegt er het zijne aan toe : "Je suis si exténué d'art." Waaruit volgt de noodzakelijkheid van peripelen en luchtbuitelingen, met de geniepige hoop trouwens, dat men varen zal door de meest-doodsche sargasso-zeeën en zal worden opgezogen door den sterielsten aether. De oorlog, trouwens, heeft dien zucht naar het avontuur gemaakt tot een richtsnoer, eene ethische wet voor hen, die buiten alle ethisch geloof staan. In een nieuw tijdschrift voor Frankrijk en België, dat heet "Signaux" en dat ik hier aan dorstigen naar nieuwe dronkenschap gaarne aanbeveel - in allen ernst: het verdient zijn naam, en beantwoordt hem met degelijkheid, - schrijft één der redacteuren, de angstwekkendtalentvolle Franz Hellens, een stukje, dat hij symptomatisch noemt : "Le Salut par l'Aventure". Feitelijk is dat aangeven van een redmiddel : recept tegen heel erge gevallen, in de eerste plaats een noodkreet. "C'est parce que la littérature se meurt de sécheresse, comme on dit que crèvera la terre, que j'ose écrire cette phrase (Le Salut par l'Aventure) où l'on aurait tort de chercher une indication mystique. Rien de plus réaliste au contraire". En verder : "Savoir que l'aventure est là, et

l'admettre, et la guetter, et la tenir en joue, quelle source de souplesse et de renouvellement !"

Aldus denkt thans, na den oorlog, een gansche literaire jeugd, in België, in Frankrijk en elders. Een jeugd bij dewelke de oorlog waarlijk niet tonisch heeft gewerkt. Een jeugd van decadenten vol verzuchtingen en vol illusies.

Een jeugd, die buiten de liefde staat, de eenvoudige Menschenliefde. Doch waar nog liefde te vinden, dan binnen een heel klein kringetje, dicht bij het eigen hart ?....

N.R.C., 30 Juni 1921.

TWEE BROCHURES

I

Brussel, 28 Juni.

Ik heb u gisteren geschreven over het literaire verschijnsel, dat een aantal jongere schrijvers verleidt tot een nieuwe primitiviteit, Francis Carco, auteur van het drama "Mon Homme", zoekt ze in eene verdorvenheid die hij van lieverlede als de oorsprong der ethiek voorstelt. Tot dien oorsprong kan men gelukkig terug zonder verdorvenheid, al gaat dat blijkbaar niet zonder de verrassing van ontdekkingen, - zonder de zucht dus naar avonturen waar een deel onzer jeugd niet buiten schijnt te willen. - "Tout le mal des hommes vient de ne pas savoir se tenir tranquille dans une chambre," zei Pascal. Wanneer ontdekken die jongeren het geluk ?....

Ik heb voor een paar dagen twee brochures ontvangen vol actualiteit en leerzamen inhoud. Zij zijn uitgegeven door "Sélection". Want "Sélection" is niet alleen een kunstzaak : het is ook een uitgeverszaak. Onder ons, ik meen dat het voorloopig heelemaal geen "zaak" is; doch het toont buitengewone kunst en geeft buitengewone boekjes uit, en daarom is het zoo sympathiek.

"Sélection" nu heeft, behalve bundels gedichten van Franz Hellens en Paul Gustave van Hecke, behalve de "Ecrits du peintre, James Ensor", waar ik u voor een paar maanden over geschreven heb; behalve zijn maandelijksch bulletijn over de kunstbeweging in België, in Frankrijk en in andere landen, waar opstellen in voorkomen die doorgaans het lezen overwaard zijn en bij veel door "Sélection" tentoon-

gesteld werk nuttig en zelfs noodig; "Sélection" heeft een aanvang gemaakt met het uitgeven van tractaatjes, dunne en geïllustreerde boekjes over nieuwe kunst, waar het in kort bestek van die nieuwe kunst de gequintessenseerde theorie wil geven. Van die tractaatjes zijn de twee eerste verschenen. Zij heeten "Pour réparer le retard et le malentendu" door Paul Gustave van Hecke, en "La révélation de Seurat" door André Salmon. Beide acht ik belangrijk, en daarom neem ik de vrijheid ze bij u in te leiden.

"Pour réparer le retard et le malentendu", meent Paul Gustave van Hecke. Hij acht dus dat wij tijd hebben verloren, en dat er misverstand bestaat. Misschien wel is het tijdverlies gevolg van misverstand ? Ik weet niet of dit Van Hecke's bedoeling is. Is dit wél het geval, dan ga ik gaarne met zijn postulaat mee. De kunst is inderdaad achter,ten gevolge van verkeerde begrippen.

Een dier begrippen is dat van de kunst-om-haar-zelve : vers dat er is om zich-zelf, om eigen klank- en rhythmeschoonheid; schilderij dat alleen bedoelt verfmaterie te zijn; muziek die alleen wil wezen klank-mathesis : alle kunst, die alleen berust op zintuigelijkheid, buiten het evenwicht-scheppende element van het gevoel (dat Van Hecke, die niet steeds zeker is van zijn woorden, gaarne verwart met intelligentie, die er de abstractie en als de verdorring van is); kunst, die van lieverlede leiden moet naar aldoor scherpere, aldoor pijnlijkere verfijning, zonder iets maar dat bevrediging gelijkt, dat de geestelijke rust schenkt, die op echt en compleet genot volgt; kunst van ontevredene zenuwachtigheid; animale kunst, die niets dan ijlte nalaat.

En hierbij doet Paul Gustave van Hecke zijn eerste ontdekking : tegenover deze zintuigelijke kunst plaatst hij, als noodzakelijk geneesmiddel, een kunst op ethischen grondslag. Hij vindt een ethiek uit, waar alle kunst zal op berusten, wil zij gezond worden. Hij gaat verder : zijn ethiek legt hij den kunstenaar op; hij wil dat de kunstenaar ze beleidt voor hij aan dichten, schilderen of musiceeren gaat. Het nieuwe, dat hij predikt is niet, dat boek, schilderij of sonate stichten en leeren moeten (want zoo iets is alles behalve nieuw, en sommigen verklaren zelfs, dat het allang dood is), maar dat schilder, dichter en componist zich de tucht eener ethiek hebben op te leggen, willen zij dat hun werk levend weze en blijve.

De ethiek van Paul Gustave van Hecke is waarlijk niet heel ingewikkeld; hare wortelen schieten niet diep; zij staat buiten alle theologie en dankt hare eenige waarde aan het feit, dat zij eene reactie is. In den grond is zij dus negatief; zij is eerder afschaffend dan opbouwend; zij maakt geen wetten : zij kant zich slechts tegen inderdaad reeds verouderde gewoonten, waar trouwens gezonde geesten niet dan nu en dan uit nieuwsgierigheid aan hebben toegegeven. Deze ethiek is een terugkeer naar de "vie simple"; zij is het berouw van eene slechte maag; zij is meer physiologisch dan psychologisch. En daarom is ze wellicht in dezen tijd, op een oogenblik van heropbouw, nuttiger dan eene moraal van afgetrokken begrippen.

Paul Gustave van Hecke, die mij bij aanleg eerder intuïtief lijkt dan scherp-redeneerend (hijzelf zou het noemen instinctief : weer eene verwarring), heeft, ter verklaring van zijne moreele verzuchtingen, een aardig

beeld gevonden door omzetting van een bekend vers : "Quelque chose en nous cherche à tromper notre lassitude de tous les spectacles, par la découverte d'une consciente naïveté, qui ayant lu tous les livres, et les ayant digérés ne veut pas cependant que notre chair soit triste". Hij heeft genoeg van zenuwuitputting; zijn vleesch, feitelijk zijn levensgevoel verzet zich tegen de vermoeidheid; hij wil niet langer weten, hij de dandy van gisteren (en zeg ik "hij", ik bedoel zijn geslacht, dat toch maar zwakke zenuwen had, aangezien ze zoo spoedig ziek zijn geworden) hij wil niet langer weten van would be-verfijning, "raffinement.... trop extérieur, trop superficiel pour ne pas provoquer une réaction de l'esprit, qui de ce fait retourne à une simplicité extrême". En hij verzekert, na een aanvankelijk experiment : het is heel goed mogelijk, de gewoonte der havannah-sigaren te laten voor het steenen pijpje, en ingewikkelde sausen voor zwarte koffie met boterhammen, om nog andere redenen dan noodzakelijke spaarzaamheid.

Zulke moreele stelling is natuurlijk heel goed te verdedigen; zij is sympathiek, komend van iemand, ik bedoel van een generatie, die zich aan dure sigaren ziek heeft gerookt, en aan pepersausen een verkankerde maag heeft gegeten; zij doet verfrisschend aan omdat zij, als de mosaïsche wet, hygiënisch is. En wij zouden ze dan ook gaarne tot de onze maken.... indien wij ze noodig hadden. Waarom deze moraliteit voor pelgrims-naar-Vichy, waar wij er door overdaad waarlijk nog niet toe gekomen zijn een goede sigaar, of zelfs een ingewikkeld schoteltje te verwachten ? Dit is weer maar eens een kwestie van maat : de onmatigheid van Van Hecke's generatie verleidt

ze tot.... boterhammen met koffie.

Zij verleidt ze ook tot minder-gezonde resultaten. Ware ethiek, voor haar noodzakelijk, is feitelijk voor niemand schadelijk, zij is, ik herhaal het, uiterst sympathiek, omdat zij gezond en sterkend, evenwicht-herstellend en zekerheid-schenkend is. Zij geeft vertrouwen, niet alleen aan wie deze nieuwe en feitelijk zoo oude moraal toepassen, maar aan wie toeziet en ze laat begaan : deze gezondheid, die zij zegevieren zien in de daden van hun instinct, bereidt van lieverlede een geestestoestand, waar overleg zijn plaatsje in krijgt en die der kunst nog beter ten goede komt dan Paul Gustave van Hecke voorloopig meent : een intellectueele gezondheid die buiten het instinct kan al maakt zij van de intuïtie een dankbaar gebruik. Doch, voorloopig....

Voorloopig is Van Hecke over de nieuwe physische gezondheid zoo tevreden, dat hij alles afschaft, wat naar geestelijke ascesis, naar gedachtelijke spanning zweemt. Hij die zoo gaarne het woord intelligentie gebruikt en aldoor praat over constructie, zijne ethiek brengt hem liever naar den poesjenellenkelder, dan naar den schouwburg; een clown is hem liever dan een acteur, en Kean noemt hij "la pièce idéale", waarmede hij gansch Ibsen dood slaat. Hij schrijft, beter dan ik het zou kunnen doen : "La vogue des romans d'aventures, aiguisant nos facultés d'énergie animale, en divertissant et reposant notre cerveau, n'est pas venue toute seule, ni en vain. Nous puisons dans le folklore, dans la chanson populaire, dans la musique nègre, dans le music-hall, un renouveau de forces naturelles." Had ik geen gelijk, daareven te spreken van de natuurlijke onmatigheid dezer bekeerde

jeugd ? En die jeugd, genezen naar ze meent van het oude snobisme, is zij zich niet een nieuw snobisme aan het fabriceeren ? En zij, die het zintuigelijk impressionisme zoo onzeglijk moe is, wat, bid ik u, verwacht zij van jazz-band en negerkunst dan nieuwe zenuwprikkeling ? Zij passe op : zwarte koffie is ook al slecht voor de zenuwen, zelfs met begeleiding van boterhammen, zoodra men er te groote hoeveelheden van slurpen gaat !....

Doch ik ben niet bang. Meent maar niet dat ik in de verste verte vrees voor de generatie van Paul Gustave van Hecke. Dat zij ethisch reageert zooals zij doet, is het eerste en beste bewijs van hare pezigheid. Van die generatie zijn de schilders al een heel eindje vooruit op de dichters, terwijl de dichters boven het hoofd der musici uitgroeien, die verstrikt zitten in de spieren en zenuwen van hunne klank-physiologie. Wij gaan, elk op zijn wijze, elk met het eigen inzicht en de eigen middelen, allen echter met een zelfde gevoel der noodzakelijkheid en een zelfde zekerheid die klopt in onze borst, naar eene toekomst, die ons eene nieuwe klassieke kunst zal bieden. Aan die toekomst werken wij allen meê : wij allen dragen er een element van bij, en, hoe verscheiden ook, zijn al die elementen er wellicht toe noodig. Hoe de kunst er zal uitzien ? Wij weten het niet : wij weten alleen dat hare hoofdvoorwaarde zal zijn eene algemeene menschelijkheid. Zullen wij daartoe komen langs de primitieve kunst, die voor het oogenblik de liefde bezit van Paul Gustave van Hecke ? Ook dat is een geheim. Een geheim is het echter voor mij, en dat juist stelt mij gerust, dat Van Hecke, met zijn nieuw-verworven gezondheid, tot het bereiken der toekomstkunst op één der goede wegels

is die alle naar dat Rome leiden, - als hij nu maar niet al te veel tijd bij de poppenkasten verliest. Alleen met voortstappen bereikt men het doel. Wie weet, op dat wandelingetje ontmoet hij nog de overtuiging, dat het volkslied feitelijk niet meer kunst is, dan het gesnater van kijvende wijven zuiver tooneel-dialoog en de opgave in mijn krant van den wisselkoers hoogere literatuur zouden wezen. En als hij zoover is....

Wie weet trouwens of hij er niet reeds heel dicht bij komt ?....

N.R.C., 30 Juni 1921.

* *
*

II

Brussel, 28 Juni.

Ik weet niet of de brochure van Paul Gustave van Hecke waar ik u over schreef, dient beschouwd als het Credo van de groep waartoe hij behoort. Ik heb ze trouwens ook heel onbehoorlijk voorgesteld, die brochure; mijne samenvatting, waarvan ik de bestanddeelen, echte membra disjecta die ik tot een geraamte had samen te stellen uit een aantal opvolgenlijke, trouwens briljante, improvisaties waar een kniezer tegenspraken uit aanhalen kon, tegenspraken die niet altijd te billijken zijn door de strengheid der redeneering (wat is eene uitspraak bij de rigiditeit van den gedachtenbouw waarvan zij de laatste resul-

tante is ?), - mijne samenvatting kon heel goed anders zijn uitgevallen, al naar de belichting die de schrijver zelf ons menigvoud aan de hand doet. Een schilder zal er andere stelregelen uit afleiden dan een dichter. Vanwege deze diversiteit kon zij dan ook heel goed als Credo dienst doen : het is het gemak der interpretatie, het feit dat ieder er het zijne aan hebben kan, dat van eene leer maakt een geloof, en het zou mij dan ook niet verwonderen dat het bundeltje "pour réparer le retard et le malentendu" de waarde kreeg van een evangelie (al leven wij wat vlug daarvoor), zooals het vuur dat de schrijver ervan bezit niet ongelijk is aan den ijver der apostelen.

Hoe het weze,de tweede brochure die "Sélection" onder zijne "études sur l'art nouveau" uitgeeft draagt een gansch ander karakter,verkettert geenszins al wat niet behoort tot de voorwerpen der liefde van Paul Gustave van Hecke ,en doet weldadig aan door eene kalmte die waarlijk tot de historische methode behoort. De schrijver ervan, de zeer geprezen schrijver van boeiende romans, van schitterend-levende gedichten, en van een bundel studies over "l'Art vivant" die niemand missen kan welke zich een oordeel vormen wil over de kunst van heden - de schrijver ervan André Salmon, maakt ons bekend met La révélation de Seurat,in bladzijden die uitblinken door juist begrip der kunst-evolutie en, voor zoover dit gaat, door onpartijdig waardeeren, ook waar natuurlijke genegenheid afwezig is. Bij Salmon is levendig het gevoel der uiterst-vlugge wisseling die de kunstopvatting in onze dagen ondergaat. Het leert hem, die anders nogal rond durft voor uit te komen voor zijn voorkeur en zijne geneigdheid, - het leert hem de omzichtigheid die, bij nieuw-

lichters afwezig en trouwens onnoodig, onontbeerlijk is bij wie de elementen tracht te ontvouwen en vast te houden van eene geschiedkundige ontwikkeling. Deze brochure over Seurat is dan ook zeer welkom : niet alleen situëert zij dezen meester in den tijd; zij wil, door de analyses van zijne kunst, aanwijzen welke nieuwe schoonheidsmogelijkheden Seurat voor de toekomst heeft geopend.

Met den grooten intuïtieven Renoir, is, onder zijne tijdgenooten de impressionisten, Seurat de eenige constructeur. Op Renoir wint hij het door bewustheid en wil. Terwijl Claude Monet den vorm afschaft, en met hem de z.g. pointillisten de aera van het amorphisme openen, sluit de uitvinder der kleurverdeeling, hun wetenschappelijke voorganger, bij Ingres aan en, met meer strengheid, bij Puvis de Chavannes. In zijn land moge hij vooral gelden als colorist, door de neo-impressionisten als dusdanig worden gehuldigd : ons Vlamingen - en Salmon treedt hier de Vlamingen in hunne conclusie, zooniet in hunne visie bij - ons Vlamingen, door dewelke de kleur van Seurat wat nuchter en te bedacht is en die in deze Signac en zelfs den sappigen Cross boven hem stellen, zullen in hem vooral bewonderen den rechtlijnigen samensteller, den stijlvollen, klassiek-zuiveren ruimte-vuller. Seurat moge ten zijnent in eerste instantie doorgaan voor, gehuldigd worden als de vernieuwer der kleurvisie, de oplosser van het belichtingsprobleem : wij, die zonder veel moeite hem onder de voorloopers der cubisten, der neocubisten vooral, rangschikken kunnen, in onze catalogiseerenden geest plaatsen wij hem naast David en naast Ingres, waar wij trouwens, door de macht van zijn compositievermogen en van het hiëratisme zijner figuren, bij een doek

als "l'ile de la Grande Jatte", over ons de religieuze wijding voelen komen die uitgaat van de laatste voorstellingen van Puvis' heilige Genoveva.

Dat Seurat aldus inwerkt, hij de groote eenzame, én op louter zintuigelijke, én op bij-uitstek-cerebrale schilders; dat hij voor de licht-schilders van gisteren als voor de voluumschilders van heden de richtende revelatie is geweest; dat hij blijkt een toonbeeld te zijn van de volledigheid, die weemoedig stemt omdat zij de perfectie nadert : het is de reden wellicht waarom men hem niet dan met schroom nadert, want afzijdigheid wekt een soort afkeer, vooral gedragen door genie. Waarbij komt dat Seurat de reputatie had, een theorist te zijn. Schilders houden niet van confrères die nadenken en hunne gedachten logisch weten te ordenen; terwijl critici meenen dat het praten-over kunst alleen hunzelven moet worden overgelaten : het is voldoende dat men den schilders schilderen toelaat. Salmon wijst beiden op uitnemende wijze terecht : Seurat dacht maar, als hij reeds geschilderd had; de gedachte gaat het schilderwerk niet vooraf : zij is het gevolg van het schilderwerk; het schilderwerk gebeurt intuïtief (instinctmatig zou Paul Gustave van Hecke zeggen) : de theorie ontstaat eerst als de intuïtie vorm heeft gekregen. Moeten wij er op wijzen dat geene gedachte levend en vruchtbaar is, dan aldus ontstaan ? Alle Syllogisme is dood, als het niet ontstaat uit liefde, uit met leven gedrenkte denkkracht.

Dat Seurat niet onmiddellijk de invloeden heeft ontwikkeld die veel meer dan uit zijne theorieën, het natuurlijk gevolg zouden zijn van zijn werk : het ligt ongetwijfeld aan dat cerebrale,hetwelk nochtans nooit anders was dan

het gevolg der werkkrachtige daad. Hij formuleerde trouwens vrij slecht; wat hij vertelde bevat weinig nieuws en - feitelijk had ieder het recht niet te luisteren naar zijne woorden en het, evangelisch, met zijne daden te houden. En nochtans, wie de onbeholpenheid van schilderstaal weet te doorproeven tot bij de liefde die ze ingaf, hij ziet de grootheid in van Seurat door de naïefheid heen van zijne postulaten. Want die postulaten, hij heeft ze zelf ontdekt. Chamfort meent terecht dat wat men heeft uit de boeken, weze het de kennis van God, het niet haalt bij hetgeen men weet bij ervaring, weze het niet meer dan een ambachtelijk hulpmiddeltje (ik geloof dat ik Chamfort hier eenigszins aandik; Chamfort echter wint erbij), Seurat, die zich-zelf trouwens ontdekt in Eugène Delacroix, maar de maat der eigen persoonlijkheid aangeeft, door den afstand die hem van Delacroix scheidt, Seurat schrijft, of beter dicteert in 1889 aan zijn vriend Jules Christophe:

"L'art, c'est l'harmonie, l'harmonie, c'est l'analogie des contraires (lees : contrastes), l'analogie des semblables (dégradés), de ton, de teinte, de ligne; le ton c'est à dire le clair et le sombre; la teinte, c'est à dire le rouge et sa complémentaire, le vert, l'orange, et le bleu, le jaune et le violet; la ligne, c'est à dire les directions sur l'horizontale, les diverses harmonies sont combinées, en calmes,gaies et tristes : la gaité de ton, c'est la dominante chaude; de ligne, les directions montantes (au dessus de l'horizontale); le calme de ton, c'est l'égalité du sombre et du clair, du chaud et du froid pour la teinte, de l'horizontale pour la ligne. Le triste de ton, c'est la dominante sombre, de teinte,

la dominante froide, et de ligne, les directions abaissées."

Vele lezers zullen glimlachen : voor Seurat hebben schilders beter geschreven. Daar is Fromentin. En voor Fromentin is daar Leonardo da Vinci (al zou hij bij de beweringen van Seurat ernstig hebben geknikt). Wie echter, achter de vrij povere woorden der les, de lange en pijnlijke moeite raadt die de leer mogelijk maakte, hij glimlacht niet. Dat Seurat gerust, als zoovele anderen, als Hubrecht van Eyck die het licht ontdekte, als Raphaël Sanzio die ademde van den goddelijken rythmus, best had kunnen zwijgen ? Behoefte aan mededeelzaamheid, die proselytisme beduidt, staat gelijk met de "Eureka"-daad van Archimedes : zij bewijst zelf-ontdekking, en dat men niemands volgeling is.

Niemands volgeling te zijn is imponeerend werk, dat telkens dieper aandoet omdat de vreemdheid ervan, merk der genialiteit, aldoor maar verder wijkt voor de essentieële schoonheid die het merk is der ongemeenheid : het is beter nog dan de papieren waarheden die men verkondigt. - Er zijn kunstenaars die tot eenzaamheid zijn gedoemd; op een oogenblik van hun leven verlaten zelfs hunne beste vrienden ze, en hebben niets meer om te beminnen dan hun werk, - hun strijd met den Engel, die weleens uitloopt op de zelf-verdoeming. Zelfs na hun dood blijft de erkenning uit; met hen werd hun werk niet begraven : aan hun werk blijft de negatie kleven die hun aarsch bestaan verbitterd heeft. Het is, nagenoeg, het lot van Seurat geweest (al moet men nu ook niet romantisch gaan overdrijven) : vele minderen staan op een voetstuk dat voor hem te laag zou zijn, maar dat hem intusschen wordt

onthouden. Dat heeft André Salmon in zijne brochure betoogd met eene kalmte en eene methode, die mij eenigszins heeft verbluft. Te beter voor hem. Te beter voor Seurat.

N.R.C., 2 Juli 1921.

VEILINGEN

II

Brussel, 29 Juni.

In een stoffig-onzindelijke veilingszaal een minister van schoone kunsten en een oud-minister van schoone kunsten; een algemeen bestuurder van dezelfde schoone kunsten en een bestuurder van dito; hoofdconservators, conservators en hulp-conservators van musea, waar die schoone kunsten worden bewaard. Behalve critici, litteratoren, schilders, beeldhouwers en andere menschen, waarvan ik vermoed dat ze, waar ze bij mijn weten met genoemde schoone kunsten niets te maken hebben, den titel van erfgenaam voeren. Feitelijk is dat, eergisteren en gisteren geweest : de grootste kunstplechtigheid van heel het seizoen. Eigenlijk was het een uitvaart.....

Eraan te denken kan niets wekken dan wrok en nijdigheid. Men begint er waarlijk genoeg van te hebben. Wel hoe, men wist dat in sommige Brusselsche heerenhuizen schatten zaten verborgen, verborgen zoo, dat men zeker was, absoluut zeker, ze terug te vinden, wanneer men behoefte had ze terug te zien. Maar de na-oorlog is gekomen, en, ermeê samenvallend, meer-persoonlijke catastrophen die al deze kunstschatten zouden verspreiden ; en nu is zoogoed als alles onnaspeurbaar verdwenen. Hoeveel schoons mijn vaderland armer is geworden : ik heb het u, deze laatste maanden, veiling aan veiling verteld; de veiling die eergisteren is begonnen, is zeker de belangrijkste; zij beteekent het verspreiden van eene collectie die wereldberoemd was, deze van wijlen Charles Cardon. Zij verarmt ons aan één der laatste schuiloorden, en het aller-

schoonste, waar men kon vergeten dat men een burger was eener leelijke eeuw, en van die eeuw misschien wel een leelijke burger, om nog alleen te zijn een nederig, ik ging zeggen een schuldbewust mensch middenin blijken van het nobelste leven. Charles Cardon, een man met wonderlijken kunstzin, begaafd met intuïtie evenzeer als met een zeer soliede kennis, had lang voor alle anderen ingezien welk een belegging, b.v. de Nederlandsche primitieven waren, en, daarnaast, het schetswerk der latere Renaissancemeesters, om te zwijgen van onze groote zeventiend' eeuwers. Zijn Brusselsch huis, waar zij hingen tusschen een aantal voorwerpen van haast dagelijksch gebruik - meubelen, glasramen, tinwerk, tapijten - die alle met zulken smaak waren gekozen, dat men een dergelijk geheel, een geheel dergelijke waarde misschien nergens meer aantreffen kan, het huis van Cardon was geworden iets, waar elke kunstminnaar met religieuzen eerbied van sprak. Thans is het eerbiedwekkende eruit verdwenen enige stalen ervan, vooral voor de kunstgeschiedenis belangwekkend, blijven gelukkig voor onze musea bewaard. Het allermooiste gaat echter weêr maar eens naar Amerika.

Dat allermooiste, één der juweelen van de tentoonstelling der Primitieven te Brugge, in 1902, aldaar genoemd het portret van Isabella van Burgondië, zuster van Keizer Karel, door Jan Gossaert doch door Hulin de Loo, die er eerder de hand van Barend van Orley in ziet, met meer nauwkeurigheid Isabella van Oostenrijk, koningin van Denemarken geheeten, stelt deze prinses voor als eene zestiend-eeuwsche Maria-Magdalena in karmozijnen bepereld keurs over breede witte mouwen. Teeder-mollige handjes houden aan spoelvormige vingeren het porceleinen reukvat.

De blik is kinderlijk-rein; alleen het pruilmondje is innig-vrouwelijk.- Dit paneeltje - zevenendertig op dertig centimeter - behoort heel zeker onder het allermooiste wat ons uit den tijd der eerste romanisanten is overgebleven; het vertoont, bij Vlaamsche naïefheid, eene Italiaansche gratie die niet de minste bijgedachte wekt. En... het werd, voor Kleinberger, te New-York, honderd-negentig duizend frank afgeslagen.

Het was de hoogst-bereikte prijs. Twee Holbein's - waaronder een prachtige "Edelman met de schoone handen", vroeger aan Gossaert toegeschreven, - gingen samen 200,000 frank (aangekocht door Selinger, Parijs), terwijl een derde Holbein, een schoon en streng portret van Cromwell, slechts 80,000 fr. is gegaan. Het dient trouwens gezegd, de prijzen waren op deze veiling doorgaans laag, niettegenstaande de belangstelling. Vooral de primitieven, waaronder zeer goede, schenen sedert den oorlog in koopwaarde gedaald : slechts een Clouet, trouwens eersterangswerk, bracht tienduizend frank meer op dan ervoor was gevraagd : dertigduizend frank namelijk. Een zeer interessante Hubrecht van Eyck, waarvan bij mijn weten de echtheid niet wordt betwist, deed slechts twee en twintig duizend. Een zeldzame Van der Goes ging weliswaar vijf en zestigduizend, een meester van Flémalle vijf en vijftigduizend, een Albrecht van Oudewater twee en veertigduizend : prijzen die te wijten zijn aan de schaarschheid der werken van deze meesters. Een der schoonste Rogier de la Pasture's daarentegen, de beeltenis van een jong edelman, vol teederheid en argelooze vreugde, ging slechts zeventien duizend. Er waren trouwens op deze veiling echte surprises : een Rembrandt van goede hoedanigheid, die

de "toebereidselen tot de geeseling" voorstelt, ging weer slechts achttien duizend; terwijl eene belangrijke studie voor Raphaël's Disputa, waar vijf en twintig duizend voor gevraagd werd, is afgeslagen voor negen duizend vijf honderd, en eene teekening van Dürer, evenals een lijst met studies van Michelangelo, werden aangekocht voor driehonderd frank, - een aalmoes.

De primitieven, eenigszins verwaarloosd, hebben weer ruimte gelaten voor de rijpere Renaissance. Charles Cardon, die niet minder hield van Rubens dan van de Van Eyck's, had weten werken uit onze 17e eeuw te verzamelen die op zich-zelf een museum uitmaakten. Veertien doeken, onderteekend door Van Dyck blonken daarin uit door ongewonen luister : een grijsaardportret zal wel het vroegste werk van den meester zijn : volgens den datum moet hij het hebben geschilderd op veertienjarigen leeftijd (het ging tienduizend frank); een "Paris", stralend van blankheid, behoort tot het schoonste wat wij van zijne handen bezitten; een lijst met acht studies naar handen - een der boeiendste werken van dezen aristocratischen handenschilder - werd door een liefhebber voor tienduizend frank aangekocht ten behoeve van het Brusselsch museum, waar hij het aan geschonken heeft.

Van Rubens werden, tegen betrekkelijk hoogere prijzen, niet minder dan achttien werken geveild, waaronder buitengewoon belangrijke : een interpretatie naar Titiaan's "Venus en Cupido" uit Petersburg, ongewoon intens van kleur, en waar het Italiaansche naakt de trekken aanneemt van Rubens' vrouw Heléne Fourment. Eene "kruisafdoening", met een prachtig geschilderden Christus-romp, zooals de meester het slechts in zijne beste oogenblikken deed,

is weer eersterangswerk : het ging twee en veertig duizend. Daar waren nog portretten die van den meester onder de allerbeste zijn; dat van den hertog van Olivarez, een pralend meesterstuk, deed vijf en vijftig duizend. Sommige schetsen, die behooren tot de hoogste lyriek van Rubens, werden aan tamelijk lage prijzen afgeslagen; jammer dat ons museum, die van zulke schetsen nooit genoeg bezitten zal - hoeveel belangrijker zijn ze soms niet dan groote voltooide doeken - de gelegenheid ziet voorbijgaan er hier aan te koopen : zij werden aan zeer schappelijke prijzen gelaten.

Rubens en Van Dyck stellen hun tijdgenooten wel eenigszins in de schaduw. Een kapitale Snijders deed nochtans twee en twintig duizend. Een zeldzaam-mooi zeer modernaandoend "kerkinterieur" van Teniers, een werk om te bezitten, heeft men kunnen koopen voor drie duizend frank. Terwijl - nieuwe verrassing - de hoogste prijs van den tweeden veilingsdag is betaald geworden voor een, trouwens bewonderenswaardigen, Reynolds (vijf en zestig duizend).

Bij het jongste bespreken van zijne begrooting door de Kamer van Volksvertegenwoordigers, liet minister Destrée hooren, dat de regeering bij de veiling-Cardon zou toonen haar plicht te begrijpen. Helaas, hare middelen zullen weer geringer zijn geweest dan haar onbetwistbaren geest en wil : geen enkel der groote werken, der glanspunten van de verkochte collectie werden staatseigendom, - behalve dan de Van Dyck die aan ons museum werd geschonken. Wat echter werd aangekocht, getuigt van oordeelkundige keus. De vier aangeworven primitieven - de Oudewater waar ik het over had, een zeer schoon portret door Geeraert Horenbout, een zeldzame Meester van St. Gillis,

een opmerkenswaardig paneel uit de Brusselsche School, - vullen onze zoo prachtige verzameling van prae-romanisanten uitnemend aan. Een paar andere aankoopen zouden ons zeker met vreugde hebben vervuld : wat wij bijkrijgen mag ons echter gelukkig stemmen.

N.R.C., 3 Juli 1921.

AANWINSTEN

Naar aanleiding der veiling van de verzameling van Charles-Léon Cardon, deelde ik u mede dat de regeering op deze verkooping vier schilderijen van Nederlandsche primitieven had weten te bemachtigen. Van deze paneelen kan niet gezegd dat het absolute meesterstukken zijn, gelijk men er zooveel in ons Museum aantreft. Zij vullen echter onze verzamelingen op uitstekende wijze kunsthistorisch aan. De opvatting museum-studiegelegenheid, die ten onzent meer en meer veld wint, wordt er ten zeerste door gebaat.

Thans komt een nieuwsje de vreugde om deze aanwinsten ten zeerste verhoogen. De hooge prijs - bij de tweehonderd duizend frank - betaald voor het allerhoogste werk der Cardon-verzameling, de waarlijk-eenige Maria Magdalena (portret van Isabella, koningin van Denemarken) door Jan Gossaert had den minister van Schoone Kunsten belet, dit wonderbare schilderijtje aan te koopen, het zou dan maar naar Amerika gaan, aangekocht als het werd door Kręglinger te New York. Een welkom legaat, aan de regeering gedaan, heeft deze echter in staat gesteld, het meesterstuk van Mabuse weêr in handen te krijgen. Het zal dus, voor ons groot geluk, het land niet verlaten : weldra prijkt het op zijne natuurlijke plaats, naast de wonderen die wij bezitten van een Van der Weyden en een Bouts.

Nadat ik u over hooger-gemelde veiling had geschreven, heeft de Belgische Staat aldaar nog een eersterangswerk aangekocht : het portret, door Rubens, van den hertog

van Olivarez.

Terwijl voor het nijverheidsmuseum van het Jubelpark eene zestiend'eeuwsche zuil in inlandsch graniet, die op zeer eigene wijze Italiaansche Renaissance-invloeden verwerkt en zeker tot de merkwaardigste stalen van onze toegepaste beeldhouwerkunst behoort, werd geschonken door de erfgenamen van Ch.L. Cardon.

Ik zei u reeds dat tevens uit deze collectie door milde hand eene prachtige handenstudie van Van Dyck aan ons Oud Museum geschonken werd. Ik kan hieraan toevoegen dat ook ons Modern Museum een aantal werken is rijker geworden. Uit de veiling van de collectie Willems had de zoon van den verzamelaar, Dr. Willems te Brussel, een der hoofdwerken van Gustaaf Moreau : de dood van Sappho overgehouden. Dit werk heeft hij thans in bruikleen aan onze openbare verzameling afgestaan.

Zijn voorbeeld werd gevolgd door den heer Renard, die, uit de retrospectieve tentoonstelling van wijlen Guillaume Vogels, een viertal doeken van dezen enthusiastischen landschapschilder in bruikleen en een vijfde ten geschenke gaf. Van Guillaume Vogels eveneens kocht de regeering een Stilleven aan dat, naar onze meening, al deze landschappen in waarde overtreft door zijn degelijk-grootschen opbouw, waarnaast de landschappen ordeloos, laat staan vormloos schijnen.

Ik zei u onlangs dat in onze Musea druk wordt gewerkt. De groote stoot werd hiertoe gegeven door minister Destrée zelf. Deze heeft van eigen werklust een nieuwe blijk willen geven, door zelf het algemeen bestuur der schoone kunsten in handen te nemen. De voormalige algemeene bestuurder, de heer Verlant, werd met de algemeene inspectie

der schoone kunsten belast, een ambt dat beter in overeenstemming is met zijne persoonlijke neigingen, die meer van bespiegelenden dan van administratieven aard zijn. Geen twijfel of de energie van minister Destrée, die door zelf-optreden breekt met sleur en traagheid, komt onzen kunstenaars en onze verzamelingen ten goede. Reeds had deze minister blijk gegeven van inzicht en initiatief door het in het leven roepen van een lichaam, dat heet : l'Art vivant, en voor doel heeft werken van onze levende artiesten, de jongeren inbegrepen, voor onze musea uit te kiezen. Een nieuw fonds werd gesticht dat door particuliere giften kan worden gestijfd, om te voorzien in de kosten, die deze aankoopen kunnen medebrengen en die de Staat niet alleen dragen kan. Hiermede wordt een dubbel doel bereikt : de aankoopen zullen talrijker kunnen worden en zullen geschieden onder bevoegde contrôle.

Het is tevens den werkzamen minister te danken, dat de opvatting : museum-studiegelegenheid, waarover ik het hierboven had, onlangs een practische uitvoering kreeg. Een aantal kunsthistorici en -critici, waaronder een aantal Vlaamsche, werden aangezocht, in de Musea wandellezingen in te richten, waarbij het gesproken woord, het betoog of les, aanschouwelijk werd aangevuld door de voorbeelden waar in overvloed kan op gewezen. Het sukses was onverhoopt. Volgend jaar worden de wandelingen hernomen, en het lijdt geen twijfel of de bijval wordt nog grooter.

Laat ik dit berichtje besluiten met de vermelding, dat de minister Herman Teirlinck heeft belast met een leergang in de letterkunde aan de kunstacademie te Antwerpen, terwijl als hoofd-conservator van het zoo rijke Antwerpsche museum is aangesteld dr. Paul Buschmann, de wel-

bekende leider van het tijdschrift "Onze Kunst", ter vervanging van Pol de Mont, dewelke, na eene wel-vervulde loopbaan, die aan bedoeld museum zoozeer ten goede kwam, op rustgeld wordt gesteld.

Het heet dat minister Destrée in October aftreden zal. De twee jaar, dat hij aan het hoofd van het ambt van Schoone Kunsten zal hebben gestaan, zullen gelden onder de vruchtbaarste aan nuttige en schoone hervormingen.

N.R.C., 12 Juli 1921.

NIEUWE FRANSCHE BOEKEN

I

Op het oogenblik dat ik den dood verneem van den grooten, lyrischen-naïeven Joachim Gasquet die ruim en zonnig, ijl en aanzuigend wist te zijn als de lucht zijner Provence : de dichter die sterft, geen vijftig jaar oud, en van wie kan gezegd, al was hij eens de van de Goden gekoren jongeling die L'Arbre et les Vents aan Victor Hugo opdroeg dat de rijpheid der kunst bij hem tred hield met de rijpheid der jaren, getuige de Hymnes die voor dezen oorlog zijn wat Rude's Marseillaise is voor de legers van Austerlitz; terwijl de laatste adem van Joachim Gasquet - ik herlees van hem eeuwige verzen - mij doorvaart en doorhuivert als de adem-zelf der onsterfelijkheid, lees ik Le Boucher de Verdun van Louis Dumur (Paris, Albin Michel).

Weliswaar lees ik tevens, na het reeds een paar maal gelezen te hebben, C'est une belle fille van André Salmon (Paris, Albin Michel), en een drietal bundeltjes Inedita van Jules Laforgue (Paris, La Connaissance).

De verrijking lijkt ongelijksoortig. Dat er verband tusschen bestaat, moge echter blijken uit het verband dat ik er tusschen leg : gij zult zien dat dit niet zoo moeilijk is.

* *
*

Louis Dumur nu is, - en dit wordt geene vergelijking - de tegenstelling van Joachim Gasquet, en bij deze twee is de tegenstelling het eenige verbindingsteeken. Als

vele mediterraneaansche dichters is Joachim Gasquet uitder-aard Pindarisch; deze dichters zijn gelegenheidsdichters, minder in den Goetheaansch-intiemen zin dan in de beteekenis dat zij gaarne de openbaar-, de algemeen-uiterlijke gelegenheid volgen en er stof in vinden tot lyrische uiting, die vaak eene nogal-oppervlakkige uiting in cantate-vorm is. Was daar niet hun gestadige roes aan licht en lucht, aan beweging-in-zon, hunne lyriek die trouwens vaak gemeenschaps-lyriek is, men zou ze als ijdel terzijde leggen, doch daar is juist dat men zich zoo lichtvaardig en slurpens-graag door dien roes beet laat nemen. De "Hymnes" van Gasquet, waar ik hier niet over uitweiden zal, zijn de overwinningszang van een volk, dat wel heel de menschheid lijkt te zijn. De afschuwelijkheid van den oorlog wordt er blij-stralend in als het laagste metaal dat in den smeltkroes gloeien gaat in de heerlijkste glanzen van goud.

Met "Le Boucher de Verdun" komen wij in ander atmospheer, een atmospheer die walgen doet, niet door de immediaat-impressionistische en individualistische mededeelingen die van "Le Feu" van Barbusse, een zoo aangrijpend en tevens afstootend, en van "Clarté" een zoo dubbelslachtig, dewijl onverduwd-schijnphilosophisch werk maken, maar doordat het berust op naturalistische pseudo-wetenschappelijkheid, die haar-zelf opwindt tot pseudo-passie. Het naturalisme van Zola werd doorgaans door een breed lyrisme overweldigd, een menschelijkheid die dieper ging dan de onpersoonlijke tweeslachtigheid van hare uitdrukking; het naturalisme van Maupassant rees met soms vlijmende individueele wrangheid - men herleze "Notre Cœur" en "Pierre et Jean" erop na - de scherpe documentatie te

boven; en het is weer eene uiterst-persoonlijke myopie, hoe schijnbaar gevoelloos ook, die het naturalisme van Joris-Karl Huysmans met hyperaesthetische sensibiliteit, met de dorre maar zoo naald-scherpe zintuiglijkheid redt uit..... nu ja, uit het absoluut objectivisme dat de negatie is van kunstwerk. Dat dergelijk objectivisme, hoe dan ook gemetseld uit de stevigste bewijsstukken, uit de eigen domheid geen overtuiging aan schoonheid of zelfs aan moreelen glans zal weten te verwekken, weet Louis Dumur heel goed, want hij is buitengewoon intelligent. Hij is zelfs, en het weegt op hem als een doem, want het maakt zijne literatuur tot.... literatuur, - hij is zelfs, naast Zola-den-breed-lyrische, Maupassant-den-bittere, Huysmans-den-pijnlijk-sensitieve, niet veel anders dan de intelligente, met heel veel, maar louter-intellectueel talent, en die temperament vervangt door schrandere toepassing van probate middelen.

Louis Dumur, Zwitser, moet, een kwart-eeuw geleden, in Rusland leeraar zijn geweest van velerlei talen en misschien nog andere wetenschappen. Hij is onder degenen die, sedert de groote Catharina, Rusland met Westersch gif tot het bolsjewisme hebben voorbereid. Hadden die Westersche geleerden maar allen de gedachtelijke gebondenheid welke, zonder echte philosophie te zijn, dan toch wereldinzicht mocht heeten van de Encyclopedisten, die daardoor voor zich zelf en aan anderen beters brachten dan ongeordende wetenschap. Maar de Westersche bevruchters van Rusland waren in de 19e eeuw in hoofdzaak en haast noodzakelijk individualisten, die alle banden hadden doorgehakt; hun geestelijke vereenzaming draagbaar in landen waar zij zich dan toch intellectueel thuis konden voelen,

moest niet alleen schadelijke uitwerking hebben op menschen - de Russen - wier luchtkring de adaptatie uiterst moeilijk maakte : ook voor hen zelf (en het is wat ons hier aanbelangt) ook voor hen-zelf kon de overplanting niet dan schadelijke gevolgen hebben, omdat ze de eigene, de natuurlijke moreele atmospheer, om het woord van Taine te gebruiken, van lieverlede om zich heen schaarscher moesten voelen worden, en hun geest van verschrompeling konden redden alleen door intensief-angstvallige zelfkultuur. Misschien rees er bij het gevoel der eigenwaarde; het gehalte aan gezonde natuur, aan temperament moest er natuurlijk bij verminderen.

Aldus stel ik mij Louis Dumur bij zijn terugkomst uit Rusland voor : althans is het aldus dat ik een aantal West-Europeanen vóór een paar jaar uit Rusland terug heb zien komen. Wat Dumur, naar Frankrijk ingeweken, wou : literatuur doen. Hij zette zich met vreeselijken ernst aan 't werk, en de vrucht van dien aanvankelijken arbeid was de roman "Pauline ou la liberté de l'amour". Wij lazen hem toen wij twintig jaar oud waren, - geblaseerd genoeg, toén reeds, om de prikkels er van niet tot gif te laten worden. Doch hoevelen, die naïever waren, zal dat boek niet hebben opgehitst tot verbeeldingen, ongezond omdat het zinnelijke leven van het boek ongezond was, niet zoozeer in wezen zelf, maar in de verbeelding van den schrijver. Want - het bleek bij later herlezen - de sensualiteit van een Dumur was abnormaal, eenvoudig omdat zij niet doorleefd, omdat zij intellectueel-dor was opgebouwd, zwoegend opgetrokken met weliswaar veel wetenschap, maar zonder natuurlijke drift; afschuwelijker nog, dan in de "Monsieur Vénus", enkele jaren te voren, door het piep-

jonge meisje Rachilde uitgegeven, die voor haar eene perverse "candeur" bezat, die de verintellectueelde Dumur uit den aard moest missen.

Dit gevaar der onnatuur - gevaar voor den schrijver, en wel in de eerste plaats ; gevaar ook voor den lezer die nog niet heel goed lezen kan, - is, als bij Dumur's eersten roman, de reden waarom zijn laatste "Le Boucher de Verdun" een soort afkeer inboezemt. Die afkeer kan immers niet zoozeer liggen aan den inhoud, want veel Fransche literatuur van vroegeren en van den jongsten tijd heeft onze maag heel wat "sterker van structie" gemaakt, dan dat wij ons zelfs het gebrek aan literaire waardigheid nog zouden aantrekken. Wij nemen trouwens de eerlijkheid der bedoeling van Dumur als een dogma aan, en de echtheid zijner onomstootelijke documentatie. Ik wensch er verder met allen nadruk op te wijzen, dat ik Louis Dumur geenszins verdenk van effectbejag, dat toch wel wat al te goedkoop zou zijn : hij is, in den grond, een puritein, hij die komt uit het land van Zwingli. Doch in zijn schrijversgrond gaapt nu eenmaal een hiaat, en hij acht het zijn plicht, hij die eene post-naturalistische discipline huldigt, die leemte aan te vullen met literaire stopverf. Slaagt hij er in ? Hij gebruikt althans, met overtuiging, heel sterke middelen, die gelijken op averechtsche askese; een vriend van mij spreekt van literair masochisme; Dumur, waar hij de ijlte voelt, windt zich-zelf op : 'Doe het nu eens heel erg"; het treft te pijnlijker, waar het bij den schrijver te ernstiger bedoeld is, en voor den lezer te valscher klinkt. Want niet alle dissonanten zijn aangenaam om te hooren.

Met dat alles is het heel goed mogelijk, dat "Le Bou-

cher de Verdun" een gedenkteeken van historische objectiviteit is, en het dossier van den minst-bevooroordeelden onderzoeksrechter. Zelfs de eigennamen die hij gebruikt zijn onverbloemd : de "roman à clef" heeft uitgediend. Maar het is nu eenmaal een roman, toch ook wel als roman bedoeld. Het gaat voor mij niet aan, het is voor mij de zaak niet te onderzoeken, of het boek beneden of boven de werkelijkheid, de historische werkelijkheid, staat : het is een roman dien ik als dusdanig beschouw en behandel. En daarbij houdt het belang op, te weten of Dumur een degelijk historicus, een vernuftig inquisitor is : ik stel vast, dat de schrijverspersonaliteit van Dumur gaten vervult, die zijn genie verdonkeren als vlekken in de zon, en die hij niet bij machte is te dempen, misschien, omdat zijne eigenschappen in hoofdzaak die van historicus en inquisitor zijn. Doch waarom schrijft hij dan romans ?

* *
*

Een eerste verband tusschen Dumur en Salmon is, dat zij beiden in Rusland hebben geleefd. De tweede echter niet als professor. Hij is er niet geweest een dor Messias der Westersche geleerdheid : veel meer heeft hij ondergaan in -ik ging schrijven : is hij ondergegaan in - de psyche-zelf van het Russische volk.

Het geeft het tweede verband aan : het verband dat reactie aan actie knoopt. Beiden oprecht als elk eerlijk artiest - en wie niet eerlijk is kan geen artiest heeten - vertegenwoordigt Dumur in de Fransche literatuur van den dag het intellect, de emotie die als controle, en heel

dikwijls als grond het intellect heeft : geestelijke houding die ons een Barrès, de gebroeders Tharaud, zelfs een Abel Hermant schonk, om den naam van alle verdere bastaards te verzwijgen; terwijl Salmon de verpersoonlijking is van eene gevoeligheid die in de eerste plaats subconscient-physiologisch is. Het eerste sluit geen sensibilitiet uit; ik wijs op geniale inleiders ervan, Stendhal en Benjamin Constant; het tweede behoeft geenszins vernuft of oordeel uit te sluiten : Salmon doet aan Balzac denken, waar hij tevens een criticus is met een buitengewoon doorzicht. Nochtans staat - actie, reactie : in deze verstandelijk individualisme en dynamisch psychisme - het tweede het eerste te vervangen, dingt het tweede dat eerste naar de kroon, en zien wij den tijd te gemoet dat, na de noodzakelijke naaldschommelingen op de plaat van den literairen barometer, het tweede het eerste overwint.

En daarom is het noodig of althans gewenscht, dat ik uwe aandacht andermaal vestig op André Salmon, na het reeds gedaan te hebben bij het verschijnen van zijne "Négresse du Sacré-Cœur". Ik wees er u toen op, hoe dezen jongen schrijver de genade is beschoren het leven te ondergaan met al de lijdzaamheid en al de gevoeligheid van een primair dier; hoe hij, als één zulker weerlooze beestjes, tevens eene scherpzinnigheid bezit - ik bedoel de scherpste zintuigelijkheid en de vlugste reageermiddelen - zooals men zich die moeilijk denken kan, en gelijk ieder schrijver ze zich wel toewenschen mocht. Ik weet niet of André Salmon zijne werken langen tijd voorbereidt; of hij zich op langdurige observatie toelegt, - de onzalige observatie die het eigen genie doodt; of hij vlug dan traag werkt. Ik wil zelfs niet weten of zijn losse

vorm, vol schichten en flitsen, niet altijd zeer evenwichtig, - ik weet niet of zijn "beau désordre" dient beschouwd als een "effet de l'art"- een kunstgreep is, en wat goud-poeder in de oogen van licht-verblufte lezers. Ik weet alleen hoe hij, in "C'est une belle fille", al acht ik dit verhaal beneden de "Négresse" te staan, weer den armen criticus meesleept in een baaierd, waar deze telkens André Salmon in zoekt, en waar André Salmon telkens uit opduikt, niet in eigen gedaante, maar in de gedaante zijner diverse en steeds talrijke personages, waarin men hem nochtans steeds erkent, en onmiddellijk.

Behalve zijne zoo vreemd boeiende romans, schrijft Salmon ook gedichten. De twee laatste daarvan heeten "Prikaz" en "Peindre". Het eerste brengt de tweede Russische revolutie onder beeld; het tweede toont hoe men van de gedachte aan schilderijen gedichten maakt. Het wordingsproces is aldus : de auteur denkt aan een onderwerp; hij laat er zich als het ware door hypnotiseeren. En zie, uit hem rijzen opeens, rondom dat abstracte denkbeeld, in ontzaglijken getale andere beelden, die er soms niet dan in verre betrekking mee staan. Het vergaat de gedachte, als het kleine zaadje dat de fakier in wat vochtige aarde binnen zijne warme handpalmen drukt : ineens schiet het stam en wortelen, teêr-groene bladjes en zelfs de onvoorzienste bloem.

Dat is, zegt gij, niets buitengewoons. Het ongewone echter is, en gij zult het toegeven, dat het alles zoo heel vlug, buiten de gewone bemiddelingen om geschiedt, en zonder dat daar menschelijk verstand tusschenkomt aan kiezen en verzorgen. Ja, dat is de aard van Salmon's talent, dat hij zijn natuurlijken ondergrond ongestoord

uitbloeien laat in kruid en onkruid. Geen logisch planten meer; vooral geen snoeien. En zoo schenkt hij ons boeken vol zeldzame weelderigheid en weelderige zeldzaamheid. Want de teelaarde is nu eenmaal van buitengewone kwaliteit.

* *
*

Het zich toevertrouwen aan onderbewust psychisme, waar men de getrouwe slaaf van is bij de schroomvallige uiting ervan, ligt niet ver af van het dadaïsme dat alleen de schroomvallige uiting eenvoudig afschaft om het onderbewustzijn vrij en ongebonden te laten stamelen. Hier wordt logica de vijandin. - Er wordt verteld hoe één der dadaïstische dichters pleegt een aantal woorden op goed-valle-het-uit te schrijven op strookjes papier, die worden gevouwen en in een hoed gedaan. Daar worden zij één voor één uitgehaald en naast elkander geplaatst : zij zijn het gedicht van het noodlot, dat zelfs alle onderbewustzijn negeert; zij zijn de uiting van een geest, dien wij bij rechte kunnen achten geheel buiten ons te staan. Zoo maken zij wellicht uit de opperste poëzie : men kan het beweren in alle onschuld, zonder lachen.

Ik geloof niet dat wij, arme menschen, dergelijke poëzie ooit zullen aanvaarden : daarvoor staan wij tegenover het absolute te oneerbiedig, en trouwens te beperkt in onze middelen. Maar wij kunnen heel goed ernstig blijven bij sommige gedichten van het onmiddellijk voorafgaande stadium. En waar een Jules Laforgue ons proeven van dergelijke geabstraheerde dichtkunst biedt, daar kunnen wij zelfs genieten.

Dat hij, de dierbare doode, zich in de drie boekjes die ik aankondig - zij heeten, "Chroniques parisiennes", "Dragées", "Exil", en behooren gedeeltelijk tot zijn vroegste werk - dat Laforgue werkelijk dadaïstische poëzie zou hebben geleverd, is alleen en dan nog slechts gedeeltelijk waar voor den grond der inspiratie waaruit zij ontstond. Doch dáár komt het toch voor een goed deel op aan. Moe-ironisch vaarder in het zog, eerst van Schopenhauer, daarna van Hartmann, belandde Laforgue fataal in de haven der bloote zintuiglijkheid, en zou misschien, had hij geleefd en was geen dieper-moreel bewustzijn hem komen redden, vast zijn gaan zitten in de modder van een onderbewustzijn dat geen enkel glimpje verstand en schiftingsvermogen nog beroeren komt. Hij is onderweg blijven steken. Hij heeft het gelaten bij aanduidingen, waar wij wat mooi proza, eenige hallucineerende verzen (hij wilde gedichten van één enkel vers gaan maken), en veel geestelijke onrust en ontreddering uit overhouden. Zijne authentieke zonen, de jongst-gekomen dichters, schaffen onrust en ontreddering af, men kan het hun niet kwalijk nemen; doorgaans schaffen zij echter ook schoonheid af van proza en vers, die zij vervangen door gelal van nauwelijks georganiseerde stembanden tot uitdrukking van slakken-gevoeligheid (die heel scherp en heel vormloos is). Daarom houd ik het liever met Laforgue dan met hen. Gelijk ik het trouwens liever hou met de "Moralités légendaires" dan met de "Dragées". Al ben ik de "Moralités" beter gaan begrijpen sedert ik de drie laatste boekjes gelezen heb.

N.R.C., 26 Juli 1921.

PROVINCIEKUNST

I

Brussel, 23 Juli.

Het zal misschien niet geheel onnoodig zijn, tot wegruimen van een mogelijk misverstand, hier te beginnen met eene verklaring. Schrijf ik hier het woord "provinciekunst", dan heb ik geenszins de bedoeling, aan dat woord eene pejoratieve beteekenis te hechten. In België als in elk ander land, trekt de hoofdstad de beste krachten op kunstgebied van lieverlede aan en samen. Al hebben om de vier jaar groote tentoonstellingen bij beurte plaats in de vier groote steden van het land : Brussel, Antwerpen, Gent en Luik, tentoonstellingen die nagenoeg steeds dezelfde kunstenaars uit al de Belgische gewesten lokken, toch is het vooral te Brussel dat hunne beste werken worden geëxposeerd, omdat Brussel nu eenmaal het kunstcentrum van het land is, waar zich de bevoegdste kenners bevinden en waar.... gelegenheid tot verkoop het grootst is. Brussel verleent de consecratie van het talent; het is uit de hoofdstad dat de erkenning komt, doordat aldaar de beste middelen tot vergelijking, ook met buitenlandsche kunst, aanwezig zijn, doordat tevens vandaar de officieele aanmoediging, voor den gewonen kooper een gewenschte leidraad uitgaat. Geen wonder dan ook dat de minste artiest zich naar Brussel voelt aangelokt als een mot naar een brandende lamp en een haas naar een lichtbak, - met gevolgen die weleens aan het lot van mot en haas herinneren moeten. Want niet elk talent is tegen de publiciteit der groote stad bestand.

Het mogen dan ook wijzen heeten die zich liefst in hun provinciaal hoekje verscholen houden. En die wijzen - dikwijls ontgoochelden - zijn talrijker dan men zich denken zou. Inderdaad, iedere vierjaarlijksche officieele tentoonstelling, hetzij ze in Oost-Vlaanderen, in de provincie Antwerpen of in de provincie Luik plaats heeft, vertoont, naast het gros der reizende tentoonstellers, eene groepeering die in ruimeren zin plaatselijk kan heeten : artiesten wier werken men zelden te Brussel aantreft, die er trouwens doorgaans slechts een tweede plaats zouden innemen, en die zich tevreden stellen met een lokale vereering die heel vaak niet moet onderdoen voor hetgeen de hoofdstad, met haar strijd en haar zucht naar aanhoudende vernieuwing, maar zelden met dezelfde bestendigheid en dezelfde gevolgen bieden kan. Deze kunst is het, die ik hier provinciekunst noem; zij behoeft geenszins van tweeden rang te worden geacht, al is bescheidenheid doorgaans een eerste karaktertrek ervan. Zij is zelden revolutionair, dikwijls trouwens is zij beter overwogen dan wat een onstuimige omwentelingsgeest in Brussel te zien geeft. Zij kwetst haast nooit een aesthetisch gevoel dat op overlevering berust. Kan men van meening zijn dat ze haast nooit diep-gaande persoonlijkheid verraadt, zij is meestal degelijk en beminnelijk. Zij beantwoordt den smaak van een eigen publiek dat, staat het buiten de groote kunststroomingen van den tijd, toch dit voor heeft dat het een diepen afkeer voelt voor snobisme.

De grond der zaak is, dat, zoo goed als overal in den lande, de werkelijk-krachtige talenten, de oer-echte temperamenten - de eenigen overigens die van strijd houden, - vroeg of laat, en soms heel vroeg, hetgeen niet steeds

een voordeel is, door de hoofdstad worden opgeslorpt. Wat overblijft, menschen soms met een heel echte kundigheid en wien het alleen aan durf ontbreekt en soms aan personaliteit, blijft achter en lijdt er niet noodzakelijk verlies onder. Zoo heeft elke stad, in de eerste plaats, hare lokale portrettisten, die niet altijd van verdienste ontbloot zijn en vermogen een bestaan te leiden dat de groote stad en hare hoogere eischen hun wellicht zouden onthouden; er zijn ook de plaatselijke landschapsschilders, wier doeken de burgerlijke salons versieren, zonder overbluffing, met het zicht op vertrouwde en geliefde oorden; er zijn eindelijk de leeraren der teekenacademies, die te zorgen hebben, bij uitvoering van lokaal-officieele bestellingen, voor het in stand houden der stedelijke kunst-reputatie, waar de groote gemeenten des lands bijzonder op gesteld zijn. De naam van deze kunstenaars wordt te Brussel zelden vernomen : slechts liefhebbers kennen hem, - hetgeen de provinciebewoners niet zelden verbaast. Wat niet wil zeggen dat deze artiesten geen ruimer-klinkenden roem verdienen. Het gebeurt zelfs, dat die roem de enge stadsvesten doorbreekt; echter te laat meestal, dan dat de betrokkenen zich nog tot de groote stad voelen aangelokt. Zij blijven hunne provinciestad getrouw, waar zij hunne dierbare gewoonten hebben en trouwens doorgaans aangenamer leven dan in de groote stad. En het is dan ook wel eens het geval, dat hun naam te Brussel niet wordt vernomen of vermeld, dan als zij in hun provinciestad sterven.

Aldus is gisteren in het Luikerland, waar hij terecht werd geëerd als een onzer hoogst-staande schilders, een meester gestorven, wiens naam gij misschien nooit hebt

gehoord, omdat hij slechts hoogst zelden in Brussel werd genoemd [1]. Die naam is Auguste Donnay. Wie hem droeg, was drager van een nobele en aanminnige ziel. Men kan aan hem, nu de dood hem ineens beruchtheid verzekert, niet denken dan met bewogen vroomheid : deze man, die leefde in de afgetrokkenheid van een Ourthe-dorpje, was noch een baanbreker, noch een onmiddellijk imponeerend figuur. Hij was niettemin een eerbiedwekkend kunstenaar, dien ik gaarne naast een Xavier Mellery of een William Degouve de Nuncques noem. Het is dan ook zeker niet misplaatst, dat ik hem hier eenige bescheiden lijnen wijd.

Ter karakterizeering van Donnay vind ik geen beter woord, dan dat hij een symbolist is geweest. Niet zoozeer omdat hij, die sterft op negen-en-vijftigjarigen leeftijd, behoort tot de generatie die, op het gebied der poëzie en ook dat der schilderkunst, de symbolistische generatie kan worden genoemd; ook niet omdat hij, meer ontwikkeld dan vele lotgenooten van hem, zich op meer-literaire schilderkunst, onder meer als illustrator, heeft toegelegd; zelfs niet omdat hij, door aanleg en bij voorkeur, zich vertoont als een mystiek allegorist.Veel meer, omdat zijn land, zijne schoone Maasstreek, de streek van een Patinir, die eenigszins de streek mag heeten der Van Eycken, geen zuiverder, want synthetischer uitbeelder heeft gevonden dan hem. Ook in dezen, zeer nobelen zin, is August Donnay een provinciaal kunstenaar : hij is als de geest van een bepaald stuk natuur. Die natuur heeft hij nooit met angstvallige nauwkeurigheid nagebootst, als een landschapsschilder zou doen. Teekenaar bij uitstek, zooals de meeste Waalsche plastici, heeft hij er niet anders van onthouden dan de groote lijnen. Doch die lijnen, in dat heerlijke

land ééne bewogenheid, troffen zoo innig samen met de eigen bewogenheid, met den rhythmus van Donnay's eigen gemoed, dat deze individualiteit kon worden; ook bij weglating van zelfs de meest-kenschetsende bijzonderheid, het gelouterde beeld van geheel het land, hetgeen dan aangeeft in welke mate zijn werk symbolische waarde bezit, en hij-zelf een symbolist kan worden genoemd.

Een symbolist die trouwens veraf staat van alle abstractie. Sterke geestelijkheid, laat staan intellectualiteit, is uit zijn werk afwezig. Deze innige beminnaar van het eigen stukje geboortegrond, dat hij niet heeft willen verlaten zelfs niet voor Brusselschen roem, was een zeer nederig en in zekeren zin een zeer naïef mensch. Hij leefde buiten de groote tijdsstroomingen; op geen gebied, ook niet op dat van zijn kunst, was hij een omwentelaar. Hij had zich-zelf ontdekt in zijn land; hij vond zich zedelijk terug in het kleine kerkje dat er als de ziel van was. Zijn hoofdwerk is juist de versiering van dat kerkje - het kerkje van Hastières - met paneelen naar de verschillende phasen uit het schamele wonder-leven van een plaatselijken heilige. Zijn gedachtenkring (en nochtans had hij Maeterlinck "verlucht") zijn gedachtenkring had hij beperkt tot wat vrome voorstellingen - evangelische tooneelen als "de Vlucht naar Egypte" - in dat landschap dat hem zoo lief was. Hij stoffeerde het, dat land, met zijne, soms wel wat gevoelerige, meditaties. Auguste Donnay was een wijze, en niet alleen omdat hij zich buiten Brusselsche lawaaierigheid had weten te houden.

Velen kan de beperktheid van zijn geestelijke wereld puëriel en wat opzettelijk schijnen. Ik zal ze niet tegenspreken. Ik wijs ze echter op de oprechtheid van dezen

schoonen mensch, die zulke eenvoudige, zulke weinig-aanstellerige, maar zoo diepe, zuivere, echte middelen had ontdekt om die oprechtheid te openbaren. Wij hebben onder onze jongere schilders wel meer mystici : vergelijkt men ze met de drie ouderen wier namen ik hier noemde, Mellery, Degouve de Nuncques, Donnay, dan kan men zich niet dan met weerzin afkeeren van werken, die heel wat meer bedoelen dan weergave van eene eenvoudig-vrome stemming, maar niet anders vermogen dan zeer doorzichtig boerenbedrog.

Met Donnay verdwijnt aldus een bescheiden, maar zuiver kunstenaar, die groot is door zijn innige eerlijkheid. - Kort geleden stierf eveneens, in hetzelfde hoekje provincie, een ander kunstenaar. Ik wil er u morgen nader over schrijven.

1) Er is werk van Donnay in ons land tentoongesteld. Red.

N.R.C., 26 Juli 1921.

* *
*

II

Brussel, 24 Juli.

De gelegenheid, die er mij toe heeft gebracht hier te schrijven over provinciekunst, is niet het afsterven van een kunstenaar als Auguste Donnay die, ik meen het te hebben getoond, ook in Brussel een bijval zou hebben gevonden, welken hij echter verkoos te zoeken in de streek waar die bijval natuurlijker was, want gebonden aan de streek-zelf. Die gelegenheid heb ik gevonden in het feit,

dat niet verre van het land van Donnay, in de stad Luik namelijk, thans eene dier vier-jaarlijksche en officieele tentoonstellingen, waarvan ik heb gesproken, de bezoekers lokt, die gaarne buiten Brussel gaan zoeken wat hun te Brussel niet steeds tegemoet komt : eene kunst van plaatselijk karakter, wier verdienste voor een deel in dat plaatselijke ligt, en die men leert te waardeeren ter plaatse-zelve.

Ik ben dus naar Luik gegaan, en heb er in de eerste plaats stilgestaan voor het werk van een anderen doode : deze waar ik het gisteren aan het einde van mijn brief over had. Zijn naam is Ernest Marneffe. Hij is enkele maanden geleden gestorven. Men heeft te dier gelegenheid, eveneens te Luik, eene "terugblikkende" tentoonstelling van zijne werken aangericht, die vooral eene groote verscheidenheid bewees. Zulke verscheidenheid is niet noodzakelijk een bewijs van geestelijke kracht; zij is het allerminst van persoonlijkheid. De persoonlijkheid van Marneffe strekt dan ook verre na niet zoover als die van een Auguste Donnay, al gaat zijne geestelijke vorming een heel eind verder. Een groote gemoedsgrond vindt men in zijne kunst niet; beoordeelt men hem technisch, dan is hij wél te erkennen als een Waal : hij is in hoofdzaak teekenaar. Als dusdanig wijkt hij echter van Waalschzijn af : hij overdrijft. Waal of niet, wat men in hem erkent is meer wil dan gevoel; zijne opzettelijkheid laat geen twijfel toe; hij is meer een kop dan een hart.

En men kan niet zeggen dat zijne kunst erbij wint. Zij mist intusschen helaas, volledigheid. Wat wij kennen van Marneffe wijst meer op tasten en zoeken, dan op streven naar bereiken van een goed-afgeteekend inzicht. Zijne

koppigheid bleef gaarne staan bij afzonderlijke, ongeschakelde aspecten. Zou hij een duidelijk besef van eigen wezen ooit hebben bereikt ? Men kan het betwijfelen, zoodat men tevens betwijfelen kan, en om dezelfde redenen, of hij ooit de provincie zou zijn ontrezen.

Armand Rassenfosse, hij, die gelukkig tot de levenden behoort, is wèl buiten zijn natuurlijk provinciemilieu bekend, al houdt hij niet op er wijselijk toe te behooren. Zijne inventie is niet groot : men herkent hem op afstand, niet zoozeer vanwege zijne onderwerpen dan om een eigen merk in de werkwijze. Ook hij is een teekenaar, als elke Waal. Maar in tegenstelling met Auguste Donnay, die emotioneel was tot het sentimenteele toe, is hij scherpintellectueel, en bijtend als het sterk-water dat zijne koperen platen invreet. Rassenfosse is en blijft de geestelijke zoon van dien anderen Waal : Félicien Rops. Met dezen bezit hij een groote kennis van, bovenal een groote liefde voor de techniek. Het sterke aanleggen van een voluum, binnen strak-getrokken maar vollen vorm aangevende lijnen; een struisch gevoel voor leven en natuur, vervat in de distinctie van een fijn intellect; maar daarnaast eene afwijkende zinnelijkheid, eene perversie die niet aarzelt zich buiten de grenzen der welvoeglijkheid te begeven met een soort argeloosheid die puriteinsche strengheid ontwapent, en eindelijk de steeds te erkennen, want oppermachtige, gaven van den goeden werkman, gaven die zelfs bij geestelijke delinquescentie niet vervloeien; ziedaar een portret van Félicien Rops, dat tevens voor Rassenfosse kan dienen, al wordt hij nooit satanisch, ik bedoel : bitter. Of Rassenfosse eene danseres teekent die hij, met hare zware beenen, heeft opgemerkt in een

Russisch ballet, dan wel een meisje etst dat, heerlijk-schraal onder het dunne jurkje, gaat werken bij de Luiker koolputten : gij vindt er een zelfden geest in van verfijnde sensualiteit die niet altijd prettig aandoet, omdat zij aanvoelt als tevens daemonisch en dierlijk; maar tevens erkent gij gaarne een technisch meesterschap die uw aesthetisch gevoel overwinnen laat op zedelijk ongemak. De artiest Rassenfosse redt u van den mensch, aan denwelke iets dubbelzinnigs blijft, niettegenstaande eene elegantie die misschien juist tot dat dubbelzinnige bijdraagt. Want wat men aan Rassenfosse kan verwijten is misschien een gebrek aan oprechtheid, oprechtheid die eene eerder-Vlaamsche eigenschap is. Die oprechtheid echter vindt men in zijne techniek en zij redt de andere.

Ik zei u, dat de tentoonstelling te Luik mij Rassenfosse nu juist niet heeft geopenbaard. Vraagt gij openbaringen, dan moet ik u Marcel Caron noemen, en Emmanuel Meuris.

Marcel Caron behoort gaarne tot die Walen, die gaarne naar het Noorden kijken, ik bedoel naar Vlaanderen, het Vlaanderen waar eens Breughel woonde. Het is zeer merkwaardig, dat de Vlaamsche school der landschapsschilders zich tot meesters een aantal Walen uitkoos : een Baron, een Boulenger. Thans schrijden een aantal jongere Waalsche figuristen de taalgrens over, en gaan om les bij Breughel. Onder dezen is als eerste geweest een jong artiest uit Bergen, die verbluffend knap is en er zijn eigen dood als kunstenaar door bespoedigt. Hij noemt zich Anto Carte en heeft zich onder den oorlog geopenbaard. Zijne hoofdhoedanigheid, die niemand loochenen zal, is eene zeer groote imaginatie : hij vindt ik weet niet hoeveel schil-

rijen uit per week. En 't mooist van al : hij voert al die verbeeldingen uit met eene technische zekerheid, die verbluft en tevens verschalkt. Want van veel bedenkelijkeren aard is juist de hoedanigheid van Anto Carte's schilderkunde. Niet dat het niet mooi aandoet. Maar de schilderijen van de Düsseldorfer school doen ook mooi aan, en het is merkwaardig, dat Anto Carte, niettegenstaande intellectualiseerende bedoelingen, die gemeenplaatselijk maar des te treffender zijn, juist dat publiek bereikt, hetwelk betreurt, dat Düsseldorf in Duitschland ligt, hoe dan ook binnen het bezet gebied.

Dat publiek is weinig vooruitstrevend. Den Zondagochtend dien ik in de Luikertentoonstelling doorbracht, heeft mij zijne behoudsgezindheid bewezen. Naar die tentoonstelling zond Kees van Dongen een schilderij, dat het schoonste is wat ik van hem ken : twee magere meisjes die spelen met een hond. Dat schilderij is, voor een gezond oog, van een verbluffende natuurlijkheid. Welnu, ik ben dien dag gaan twijfelen aan de gezondheid der oogen van de Luikenaars, natuurlijke vijanden lijkt het wel, van een nieuwheid die haast twintig jaar oud is. Ik betwijfel echter niet of dezelfde Luikenaars zullen in voorkomend geval houden van Anto Carte, wiens artistieke leeftijd nochtans de vijf-zes laatste jaren niet voorbij gaat. Nochtans lijkt hij heel modern. Maar dát is het juist : dat modern lijken bij het oud zijn; dat sluw volgen van wat mode is of althans gisteren mode was (de reeds voorbijgaande Breughel-mode heeft als verantwoordelijk vader den Brabantschen Vlaming Valerius De Saedeleer), met middelen die liefst zoo onpersoonlijk mogelijk, en zelfs niet van de jongeren afgekeken zijn; - doode kunst, hoe

ijverig ook, maar die des te gemakkelijker het publiek bereikt, vooral het publiek der provincie. Al is de provinciekunstenaar Anto Carte sedert een paar jaar een zeer dringend gevaar voor de hoofdstad geworden, waar hij zelfs kunstkenners in verzoeking brengt.

Is Marcel Caron reeds een leerling van Anto Carte, zooals Emm. Meuris een leerling is van Fransche landschapsschilders als M. De Vlaminck ? Wat ze voorloopig redt is hunne onbetwistbare oprechtheid. Blijven zij staan op het punt dat ze thans innemen, dan zullen hunne Waalsche stadsgenooten ze gaarne begroeten als meesters, - over een jaar of tien. Want te Luik heb ik dit geleerd : het publiek heeft de kunstenaars die het waard is, want het is het publiek dat zelf de kunst bepaalt, het provinciepubliek dus dat in feite de provinciekunst zelf maken gaat; zoodat de kunstenaar nog slechts een soort medium is.

Ik heb er ook te Gent een voorbeeld van gehad. Waarover morgen.

N.R.C., 27 Juli 1921.

* *
*

III

Brussel, 25 Juli.

Ik heb er hier op gewezen dat een provinciekunstenaar niet noodzakelijk een minderwaardig artiest hoefde te zijn. De voorbeelden die ik aanhaalde, de namen die ik

noemde zijn integendeel van menschen,die in de kunst in ons land eene eervolle, zooniet eene allereerste plaats innemen; en zelfs zulke allereerste plaats zouden zij wel weten te vervullen - een paar althans onder hen, - zoo hunne kunst niet uit der aard, provinciaal was, ik bedoel ontstaan uit het hoekje gronds waar ze hun opleiding kregen (en dit is zelfs voor een Armand Rassenfosse het geval), of zoo zij niet hadden begrepen dat hun belang hun gebood, te blijven waar ze waren, "eersten in hun dorp liever dan tweeden te Rome", zooals Julius Caesar het hun een kleine tweeduizend jaar geleden heeft vóórgezegd.

Niet noodzakelijk dus een tweederangskunstenaar. Doorgaans echter, en dáár ligt voor hen het groote gevaar, een onvrij, een afhankelijk kunstenaar. Nergens immers is het publiek zoo zelfvoldaan en zoo willekeurig als in de provincie, - het publiek waar de kunstenaar nu eenmaal van afhangt. In de hoofdstad wordt het publiek meer of min goed voorgelicht door de kritiek. En nu zal het mij waarlijk niet invallen de loftrompet te gaan steken over de kunstkritiek te Brussel, dewelke kritiek wordt uitgeoefend door menschen, die met evenveel bevoegdheid plegen te schrijven over de wisselvalligheden van den handel in effecten of de toekomst van de draadlooze telegraphie, - het paar mannen-van-smaak niet te na gesproken, die hebben kunnen ontsnappen aan het postulaat, dat van een Belgisch journalist de verst strekkende universaliteit eischt, postulaat waar de betrokkenen trouwens allerminst tegen protesteeren.

De minst bevoegde criticus heeft echter eene zekere beroepseer na te leven, die hem omzichtigheid oplegt.

Daarbij komt dat hij "op de hoogte" moet blijken te zijn, en inderdaad gelegenheid heeft zich op de hoogte te stellen. Liever dan dom of reactionair te schijnen, doet de Brusselsche criticus er meestal liever het zwijgen aan toe, waar het gaat om kunstproducten, die hij niet, of nog niet begrijpt. Ik heb u reeds medegedeeld dat bijvoorbeeld "Sélection" door heel de pers wordt doodgezwegen : "Sélection" verliest er niet veel bij; de groote winst is echter voor de kritiek zelve....

In de provincie nu speelt de kritiek niet de rol, die zij speelt in de hoofdstad. Voorlichtend is ze niet, en zou er zich wel voor hoeden het te worden. Het provinciepubliek, het doorsnee-publiek althans, dat veel minder kultuur bezit dan bijvoorbeeld in Holland, wil in zijn blad terugvinden wat het zelf denkt. Is dat niet het geval, dan maakt het publiek zich eenvoudig kwaad. Die woede lucht het niet in ingezonden stukken : goddank, aan die gewoonte ontsnappen wij vooralsnog. Doch, het zegt zijn abonnement op, hetgeen voor het blad nog erger is. Zulke toestand brengt meê, dat de kritiek eene overweldigende macht wordt : hare onbevoegdheid steunt op de nog grootere onbevoegdheid der massa, en ontleent er eene zelfgenoegzaamheid en zelfs een arrogantie aan, waar de provinciekunstenaar, bij definitie een zwakke, natuurlijkerwijs voor zwicht. Nu weet ieder, dat de provincieburger aan niets minder twijfelt, dan aan zijn kunstsmaak. Over allerlei zaken durft hij geen oordeel hebben; over mechaniek, over veeteelt, over philologie, over scheikunde zal hij geen discussie aangaan, dan na ernstige opleiding in deze vakken. Over literatuur echter, en vooral over schilderkunst zwaait hij onversaagd den scepter zijner nooit be-

twijfelde onfeilbaarheid. Hij rechtert, als ware hij daartoe door hoogere machten aangesteld. En daar hij den steun geniet van het gedrukte woord, dat hem eenvoudig napraat, is hij voor den kunstenaar een tyran, welke kunstenaar onder zijne oordeelvellingen leeft of sterft, zonder hulp, zonder verdedigingsmiddelen.

De plastische kunst is dan ook in de provinciestad doorgaans, zoo niet minderwaardig, dan toch achterlijk. Bezit de kunstenaar natuurlijken durf, dan wordt die hem gauw afgeleerd. Zelfs van de enkele smaakvolle en bevoegde kunstliefhebbers geniet hij meestal geen steun, dan nadat zijn talent door de hoofdstad is erkend en bevestigd. Gevolg : de kunstenaar gaat naar Brussel, waar hij heel dikwijls een lastig leven lijdt. Een beter bestaan kan hij weleens vinden in de eigen mindere stad, maar dan.... ten koste zijner kunst. En zoo wordt een toestand geschapen, die noch voor de stad, noch voor den kunstenaar voordeelig kan heeten.

Dat ik alles behalve overdrijf, heb ik moeten ervaren op de vierjaarlijksche tentoonstelling te Luik, waar, zooals ik u schreef, sommige schilders, die nochtans Franschen zijn, en al hebben ze sedert lang de jaren der opstandigheid achter den rug, eenvoudig schandaal hebben verwekt. Nu weet ik wel dat Luik geen stad is voor schilders. Men heeft er veel meer gevoel voor muziek, zoodat zelfs jongeren als Jongen en Vreuls in de geboortestad van Cesar Franck op een bijval worden onthaald, die zelfs te Brussel op zich doet wachten. De concerten van het Luiker conservatorium, dat wordt bestuurd door Sylvain Dupuis, oud-kapelmeester van den Muntschouwburg, die hem de uitvoering van de meeste Fransche en Duitsche noviteiten mocht danken, staan hooger aangeschreven dan die van

het Brusselsch conservatorium. Luik dus voelt weinig plastisch. Ik heb echter deze laatste dagen eene kleine particuliere kunsttentoonstelling bezocht te Gent, eene stad waar de kunstzin stellig heel wat meer ontwikkeld is dan te Luik, eene stad waar men een zekeren durf tolereert, zooniet bepaald aanmoedigt. Welnu, te Gent heb ik eveneens de toestanden aangetroffen die ik hierboven heb omschreven en die dezelfde gronden hebben als te Luik.

Het zou mij pijnlijk vallen, de namen te noemen van de drie kunstenaars wier werken ik te Gent tentoongesteld zag. Die naam dringt zich trouwens niet op, en het zal wel niet noodig zijn uw geheugen te willen verrijken met klanken die er nooit eenigen inhoud krijgen. Het volsta dat twee van die namen behooren tot artiesten, waarvan twintig jaar geleden ongetwijfeld iets zou worden verwacht. De eerste, een schilder, bezit een struische natuur, eene echt-Vlaamsche gulheid, een drang naar blij werken die gebrek aan beschaving, aan inzicht, aan overleg over het hoofd konden doen zien, omdat deze man nu eenmaal een echt schilder is, met meer kunde trouwens dan noodig om in zijne pogingen te slagen. Buiten zijne provincie kwam hij echter nooit : hij liet zich door jongeren voorbijstreven, zoodat hij verbittering kende ; thans heeft hij getracht zich te vernieuwen om die verbittering te boven te komen, en.... weet gij waar hij aan toe is ? Aan het schuchter pointilleeren dat Claus in de jaren negentig invoerde. De kritiek trouwens volgt hem : hij heeft sukses. Te Brussel zou men natuurlijk aan hem voorbijloopen. Terecht trouwens.

De tweede, een beeldhouwer, is, omwege het sukses, voorzichtig achteruit gekrabbeld. Toen hij debuteerde

- het was een glorierijke tijd van bevrijding - was te Gent George Minne de jonge meester die de bewondering van alle echte kunstenaars tot zich trok; George Minne die trouwens weigerde, met hardnekkigheid, te Gent en zelfs te Brussel, zijn werk te exposeeren, overtuigd als hij was dat hij er alleen bij verliezen kon. De toenmalige jongere beeldhouwer nu, die onbetwistbaar talent en eene benijdenswaardige techniek bezat, volgde aanvankelijk George Minne na, met echter een onbetwistbare persoonlijkheid die alleen op ontbolstering wachtte om algemeen erkend te worden. Die erkenning zou niet uitgebleven zijn... te Brussel, Onze beeldhouwer verkoos echter in Gent te blijven; hij werkte er vlijtig; hij trok de plaatselijke aandacht. Die aandacht was er echter in de eerste plaats om te beknibbelen wat aan hem nieuw, laat staan persoonlijk was. De jonge beeldhouwer luisterde naar de raadgevingen van de lokale kritiek. Thans maakt hij groote en kleine beelden, die van het platste academisme getuigenis afleggen. Maar zij worden bewonderd....

De derde tentoonsteller is veel jonger, en een waaghals. Stelt u voor dat hij, heel schuchtertjes trouwens, aan heel slecht begrepen kubisme doet. Te Brussel zou hij reeds verouderd heeten; hij blijkt trouwens al te naïef te zijn. Te Gent wordt hij hetzij met strengheid, hetzij met minachting behandeld. Wie toegevend zijn, durven het nauwelijks zeggen. Voor dien jongen kunstenaar nu staan twee wegen open. Of hij zal naar Brussel gaan.... en er allen steun ontberen, den steun die zijne zwakheid zoo noodig heeft. Of hij zal blijven in Gent en.... braaf worden als zijn vriend de beeldhouwer. Tenzij hij den tijd van wachten had : over twintig jaar zal het Gentsche

publiek toch óók wel aan het kubisme toekomen....

Ziedaar van den toestand der provinciekunst in België drie voorbeelden. Ik hecht eraan nogmaals te drukken op het feit, dat ze kenschetsend zijn alleen voor dezen die niet verkiezen uit te wijken, - iets wat trouwens niet iederen kunstenaar heil bijbrengt. Zulke toestand wijst op het belang van centralisatie. Of op het belang van betere educatie des publieks. Maar.... wie brengt die ?

N.R.C., 27 Juli 1921.

IN HET MUSEUM

Brussel, 26 Juli.

Een nieuw feest heeft weer de vrienden van onze oudere kunst in de zaal der Primitieven van ons museum samengebracht, wel wat al te veel vrienden voor een feest, dat meer intimiteit had kunnen verdragen, al heeft het er niets bij verloren van zijn innigen luister en de schoone bewogenheid die het bij de aanwezigen, koningin Elisabeth aan hun hoofd, heeft gewekt.

Ik heb U herhaald verteld hoe minister Destrée, geholpen door den hoofdconservator, den heer Fierens-Gevaert, aan onze groote verzamelingen ruimere belangstelling heeft weten te verzekeren, in den schoot ervan een nieuw leven heeft gewekt, onder meer door beter-passende schikking en vooral oordeelkundige aanvulling van hetgeen wij bezaten, en vooral door de wandel-voordrachten, die hij er liet inrichten en die met zulken prachtigen bijval werden gevolgd. Plechtigheden van verder-strekkenden aard leerden velen den weg van ons museum kennen : ge herinnert u het grootsche, zij het dan ook stille feest, dat het gevolg was van den terugkeer uit Duitschland naar het vaderland van de paneelen der "Aanbidding van het Lam Gods" door de gebroeders Van Eyck en van de vier luiken door Dieric Bouts : de ter dier gelegenheid aangerichte tentoonstelling van Vlaamsche prae-romanisanten en hare schrandere voordracht blijft onvergelijkelijk; de lezingen voor het integraal-herstelde meesterstuk van onze Vlaamsche primitieve kunst lokten ontelbare bezoekers die, het lijdt geen twijfel, naar onze onschatbare collecties zullen

zijn teruggekeerd. De luister die deze verzamelingen omringt heeft er een meer levende beteekenis door gekregen, en zoo mag zonder voorbehoud gezegd dat de tijd van Destrée als minister der schoone kunsten als de schitterendste zal blijken die ons museum en zijne getrouwe bezoekers hebben doorgemaakt.

Het is weer aan minister Destrée dat wij het meerbescheiden, maar weinig minder-schoone feest van heden danken. Het is twee jaar geleden dat, op zijn voorstel aan het dogenpaleis te Venetië een vak werd teruggeschonken van een zolderschildering, eene Juno, door Paolo Veronese, die door een gansche reeks van wederwaardigheden in Belgisch bezit was gekomen, ons Brusselsch museum geenszins ontsierde, doch evenzeer op zijne plaats te Venetië was, als de membra disjecta van de Aanbidding van het Lam te Gent behoorden om het grootsche middenpaneel heen. Minister Destrée ging zelf de "Juno" ter plaatse brengen en aan de Italiaansche overheden ter hand stellen. Het gebeurde met meridionale pracht, en het gevolg was dat ons van Italiaansche zijde een evenwaardig tegengeschenk werd toegezegd.

Dat geschenk is thans aangekomen : een der schoonste portretten door Rogier de la Pasture of Van der Weijden onderteekend, dat van Laurent Froidmont den liefhebbers welbekend, en met de heerlijke Magdalena van Jan Gossaert, onlangs op de Cardon-veilig aangekocht, stellig onze schoonste aanwinst van den laatsten tijd. Het stelt een jongeman voor met samen-gestrekte handen, edel en weemoedig van uitdrukking, aristocratisch als men aan het hof van Bourgondië wist te zijn; groote oogen vol zachte en als gelaten vroomheid, mond die bitter ware zoo hij niet

was zoo jong. Aan beide zijde der beeltenis de kenspreuk : "Raison Lanseigne". Het geheel, een werk van diepe innigheid, al wordt beweerd, dat het nog uit den eersten Doornikschen tijd van den meester dagteekent; veel bewogener echter dan wat ons uit de toenmalige Doorniksche school, van Jacques Daret, bijvoorbeeld, bekend is, psychologisch subjectiever ook dan de portretten die wij van Jan van Eyck bezitten, al zijn wij met deze beeltenis nochtans een heel eind af van de Memlincsche weekheid. Een werk, in een woord, dat gerust mag geplaatst naast de beste portretten van Pasture, zooals de z.g. Bladelin uit de voormalige Kaufmann-verzameling, de Philips van Croy uit Antwerpen, de Bastaard van Burgondië met den pijl, en meer andere. - De keerzijde van het portret vertoont in grauwverf een zeer eigenaardig voorgestelden heiligen Laurentius met zijn rooster.

Ten behoeve nu der tentoonstelling van het kostelijk paneeltje heeft men, in de groote zaal der Vlaamsche primitieven, met schotten een klein zaaltje aangericht, waarvan de achterwand door de nieuwe aanwinst wordt ingenomen. Eronder heeft men een kostbaar antependium, erboven een Brusselsch tapijtwerk opgehangen, dat heet vervaardigd naar een carton van den gehuldigden meester. Aan beide zijde hangen voormelde portretten, een paar zijner heerlijke Madonna's, het wondere veelluik uit de St. Pieterskerk te Leuven dat uit den brand van 1914 kon worden gered, de bekende "weenende vrouw", eindelijk de dramatische "Pieta" uit ons eigen museum, misschien Pasture's meesterstuk, dat vroeger tot de verzameling Palavincini Grimaldi behoorde. Ter herinnering aan zijne Doorniksche afkomst, heeft men naast de Van der Weydens de zeldzame, eenigszins

vreemde "verkondiging" van den Meester van Flémalle gehangen. Terwijl verdere altaarstukken, polychroom-beeldjes, handschriften eene atmospheer van wijding en van weemoed-om-schoonheid helpen stichten. Dat eenige zaaltje doet met verlangen naar den tijd uitzien, dat de groote zaal der primitieven in kleinere vakken, oordeelkundig ingericht als dit is, zal worden verbouwd. Onze groote barokkunstenaars kunnen best tegen de groote vlakken waar ze, kilometers lang, naast elkander hangen; hunne doeken zijn doorgaans groot genoeg om zelfstandig te worden overzien, zonder onder nabuurschap te lijden. Met onze primitieven, doorgaans bescheiden van afmeting, is dit niet het geval. Men bedenke, dat zij, hier wel een paar honderd, samenhangen; hunne kleur is doorgaans fel, hunne voordracht meer verscheiden dan op eerste zicht schijnen kon. Het maakt het bestudeeren zeer lastig : al die schoonheid gaat voor het oog van den toeschouwer dansen, - waartoe een museum noch geschikt, noch aangelegd is. Anderdeels is de studie onzer praeromanisanten zoover gevorderd, dat het onderscheid in scholen en richtingen eene noodzakelijkheid is geworden die thans, in deze eene groote zaal, niet is te verwezenlijken. En aldus gaat de vrucht van heel wat degelijke wetenschap voor den bezoeker, die niet heelemaal op de hoogte is, te eenemaal verloren. - Het thans-gebodene naar aanleiding van de Pasture-plechtigheid toont aan wat, zelfs met voorloopige indeeling bij middel van schotten, is te bereiken.

Over de plechtigheid-zelve kan ik kort zijn. Minister Destrée, zelf kunsthistoricus met scherp doorzicht, en Fierens Gevaert spraken merkwaardige redevoeringen uit. Ik beken, dat ik meer naar de innige samenvoeging van al dat

schoons heb gekeken, dan dat ik zou hebben geluisterd naar welsprekendheid, hoe overtuigend ook, en die ik met voordeel in de bladen kan nalezen.

N.R.C., 29 Juli 1921.

MUZIEK TE OOSTENDE

I

Oostende, 26 Juli.

Misschien zal men er zich over verwonderen, omdat men er niet zoozeer aan heeft gedacht; maar wie oogen heeft om te zien en zich-zelf niet méér beliegt dan noodig is voor het behoud van moreel evenwicht, weet thans dat het woord vacantie zijn oude beteekenis van "ledig zijn" heeft verloren, om voortaan nog alleen te beteekenen een koortsig meedoen aan hyperaesthetische opwinding. Dat was reeds zoo voor den oorlog. Na vijf jaar dat Oostende ongenaakbaar was, is het echter veel erger geworden, vooral omdat thans het publiek talrijker en ook al anders is, en de aard der uitspanning veel drukker, veel lawaaieriger moet heeten. Het is een feit voor de meeste menschen van dezen tijd heeft het woord verstrooiing ook al een nieuwen zin gekregen, die, wonder genoeg, de oorspronkelijke zin is; zij willen dat hunne zintuigelijke indrukken verstrooid worden als het welbekende mosterdzaad op de vlagen van den zeewind; zij vinden rust in dat rumoerig verspreiden van wat hun eenig genot, en de bestendigheid van dat genot, schenken kan; zij vragen aan duizeligheid wat wij plachten van traag fantazeeren te verwachten; het voorvaderlijke far niente is geworden eene opzuiging in kolken van zinsverbijstering; wat wij voormalig zochten in psychisch zelfbezit schijnen zij te ontdekken in psychische vernietiging.

Ik klaag trouwens niemand aan, aangezien ik meêdoe. Ik probeer zelfs meê te doen zonder bijbedoelingen. Ik tracht te vergeten dat zelfs een journalist als elk schrijver

een stuk moralist is en een dagbladartikel uit der aard een brokje zedengeschiedenis, met, of men het wille of niet, uitgedrukt of verzwegen, een zedelesje aan het eind. Ik doe meê; ook ik wil graag me-zelf eens verliezen, al voel ik wel dat de gewoonte der zelf-ontleding me maar moeilijk los laat. Die gewoonte wordt trouwens in deze een bij-genot : zich te voelen vergaan, maar met de acute kennis der trapsgewijze en aldoor machteloozere ontreddering.

Verstrooiing : het is, aan zee, vooral in de muziek dat men ze vindt, zelfs zonder ze te zoeken. Want daar is, allereerst, de zee-zelf, de muziek der zee, de weldadige verdoezeling van het bewustzijn onder den aanhoudenden rhythmus der zeemuziek. Baudelaire zei het :

La musique souvent me prend comme une mer.

Hij had het vers kunnen omkeeren : La mer me prend comme une musique. Eerst de strijd tusschen eigen harteklop en de machtige of zijdige, stootende of ruischende branding. Weldra, voor wie van goeden wil is, de éénstemmigheid, het akkoord van beide rhythmen. Eindelijk het verloren gaan, het opgelost worden in het groote kosmische gebeuren, in actie en reactie van het heelal. Ik raad u het oefeningetje vooral voor de zoele zomernachten aan. Gij zit alleen op den dijk. Gij vergeet dat gij een smoking aanhebt en, belachelijk in deze duisternis, een stroohoedje. Alleen, op verre afstanden, ver in de ruimte, ver in den tijd, een koppel vrijers die bij definitie discreet zijn en wier menschelijkheid overigens van onaangename wuftheid is ontbloot. En de zee die gij niet ziet, maar die zingt....

Ik wijk van mijn onderwerp af, merk ik. Spreekt men

van muziek te Oostende, dan denkt men natuurlijk niet aan de zee. Koningin der Badsteden, heeft Oostende met de zee zoo goed als niets te maken; muziekstad, verzoekt Oostende u uitdrukkelijk de zee te vergeten.

Want de muziek is niet op het strand, zij is in gesloten lokalen. Aan het strand vindt men zelfs in het sjieke Oostende het draaiorgel niet, dat een weldaad is van de mindere badplaatsen, - het nostalgie wekkende, naar-zuiderlijke-luchten-lokkende draaiorgeltje dat heel Puccini vertokkelt ten behoeve der ziel van nufjes uit den minderen burgerstand, van naaistertjes op een Zondaguitstapje; het draaiorgeltje met het geheimzinnig-lachend Italiaansche meisje onder fel-gelen hoofddoek en haar geruchtig centenblikje; het draaiorgeltje dat tot troon dient van geweer-schouderende aapjes die aanhoudend pinkoogen onder een bepluimden sjako : herinnering uit Blankenberghsche kinderjaren die men te vergeefs zoekt in het Oostende der vermoeid-barbaarsche dancings. Zij is in stad, de Oostendsche muziek, de schetterende muziek van het blanke Zondag-Oostende dat, met zijn "festival permanent", uit al de dorpen en steden van België en Noord-Frankrijk iedere week de zangkapellen en fanfares lokt en hare smachtende cantates en hare koper-rijke fantazieën-op-Faust, waaromheen zich schaart, in een walm van garnaalgeur,de naïeve feestelijkheid der in zweetende treinen meêgekomen vrienden en kennissen die de vreugde uitmaken van het geblaseerde Oostendsche plebs. Het Oostendsche plebs dat trouwens in den verren Vuurtoren-wijk en, aan het andere, afgelegene en onbezochte stadseind, de eigen muziek heeft in de felle danszalen waar de mechanische piano's, tegen de maat in, aan roode en groene electrische lampjes gloei-

ende oogen opendoen en toe, of waar reusachtige orchestrions aan flikkerende spiegeltjes van muzikale razernij te trillen staan.

Doch, weêr wijk ik af : is dit muziek te Oostende ? Zeker, zeker, het is wat men in de eerste plaats en onmiddellijk-opvallend verneemt van deze luide, aldoorgalmende stad; het gul-populaire dat, wel wat brutaal, de aanhoudende feeststemming levend houdt, en wat al te uitdrukkelijk : met de bestendige verwelkoming-op-doek, die de hoofdstraat dwarst, met de bevlagde en bebloemde masten, die naar strand leiden, met de uitstalling der restauraties van alle orde en hare opdringerige portiers het overtuigende bewijs voor den aankomenden reiziger, dat hij genoegzaam zeggen mag : "Ziezoo, anch'io behoor tot de badgasten !"

Maar : er is, aan muziek, beters. Er is de Kurzaal en hare drie symphonische concerten daags en hare drie uitnemende kapelmeesters, en hare dagelijksche orgelconcerten, en, om den dag te besluiten, hare dansfeesten, waar iedere dochter hare moeder meêbrengen kan, al was die moeder nog zoo deftig. En er is het "Grand Théâtre" waar een keurgezelschap - al de grootste namen op het gebied van Italiaanschen bel canto en Fransche operakunst - iederen avond het loopende répertoire vertolkt op een wijze, die Brussel en zelfs Parijs beschaamt. Men voert zelfs noviteiten uit; men beijvert zich, heusch, goede muziek te doen en zelfs muziek te openbaren. Een dilettant, hoe kieskeurig ook, en al zou hij het voor zijn part best kunnen doen met alleen de muziek der zee, - een dilettant, zeg ik....

Neem me echter niet kwalijk : dit zal voor morgen zijn.

Want niet ieder hoeft dilettant te wezen. Maar ieder moet, in Oostende-muziekstad, wil hij niet met den vinger achterna worden gewezen, een omstandig-beschrijvend oordeel weten te verdedigen over de diverse orchestra's, die vijfzes groote gelegenheden iederen nacht vullen met volk. Het groote probleem van Oostende-muziekstad is : wat verkiest gij, een Zigeuner-orkest, een Argentijnschen Jazzband, of een Hawaïaansch tokkelstrijkje; en verder : welke, onder de Zigeuner-orkesten, Jazz-banden en Hawaïaansche guitaristen draagt uw voorkeur weg, en waarom ?

Want het zijn wel deze Tsjecho-Slowaken, Zuid-Amerikanen en Negers, die in Oostende het "bon ton" aangeven. 's Ochtends laten zij, aan zee, ten vermake van hunne kleurige kleuters, als goede huisvaders die zij zijn, argelooze vliegers op, en men kan aan het middaagsche bittertafeltje, in gezelschap van een Amerikaan, die in de kinema best voor Harding kon doorgaan, in perfecten eenvoud de Hawaïaansche prinses ontmoeten, die zulke troublante dansen te zien geeft. Doch, van bij de five o'clock tea begint de uitoefening van hun ambt, en hun werk duurt langer dan de acht wettelijke uren (wanneer roept men ze tot de orde terug ?).

Het duurt tot een groot stuk in den nacht. En het opent een wonderwereld, als volgt :

Onder gouden lichtbollen, tusschen keurig gekapte laurierboomen, staan, aan zwaar-fluweelen gordijn, rechts, links, die u opwachten, een groom in 't rood, een groom in het zwart, als de Engel van 't Goed, als de Engel van 't Kwaad. Gij hoeft niet eens bij voorbaat te betalen : plechtig maar beminnelijk, laten ze u door. En ge zijt heel verwonderd, u te bevinden in een dood-gewone koffie-

huiszaal. Gij gaat zitten aan een tafeltje. De kellner ziet er, als elders, zorgelijk uit, vermagerd als hij is van het vele rekenen. Achter het buffet zit eene vetzuchtig-witte juffrouw, die een sentimenteel leven vergeeuwt naast een instrument waar ze de toetsen in duwt, hetgeen, nadat ze even aan een manivel heeft gedraaid, een enkel belletje aan het klinken brengt. Dit is natuurlijk niet de eenige muziek. Een aantal heeren in rok strijken, vermoeid-weemoedig, uit violen van diverse grootte, eene aria, die wij vroeger redowa zouden hebben genoemd, maar die thans wel een minder barbaarschen naam zal dragen. Daarbij kletst hij, die over de bas-viool regeert, met zijne vlakke hand bemoedigend over den gladden rug van zijn speeltuig. Waarna de muziek der snaren uitsterft om plaats te maken voor die der menschelijke stembanden. Een mannenstem, uit een mond, die rond staat als die van een stervenden karper, spreekt luid, op de gebiedende wijs, tweede persoon van den tegenwoordigen tijd, eene ongeziene dame toe, die natuurlijk niet reageert, om haar uit te noodigen, eene oude vrijage te gedenken.....

Waarna al die zwarte heeren, die ouderwetsche Zigeuners zijn, het podium verlaten om plaats te ruimen voor anderen, die een wijde witte pantalon en een rooden sluier dragen over een ongerept wit hemd met roode flappendas. De strenge kellner, die de tweede cock-tail aanzeult, verzekert dat dit de Argentijnen zijn. Men stelt van meet af vast dat zij behooren tot een jonger beschavingsstadium. Al heeft intusschen het uur niet stilgestaan, toch zien zij er veel opgeruimder uit dan de Zigeuners. Zij spelen iets, dat eveneens aan de redowa mijner verre jeugd herinnert. Maar zij doen het in vlugger tempo, en op an-

dere instrumenten. Ook hier is wel de eerste viool aanwezig zonder denwelke zich geene muziek laat denken dan de bloot-militaire. Maar naast hem staat een aantal menschen met mandolines wier snaren gespannen staan op de gelooide huid van een ezel. Daar is een der heeren, die een doctoralen bril draagt, en er zich mee vergenoegt twee trommelstokken tegen elkander te slaan, ook dit Argentijnsche muziek uitmakende. Eindelijk is daar de schuiftrompet, de eenige onder al dezen die, als een gewoon Zigeuner, melancholisch is aangelegd. Uit zijn lange koperen buis haalt hij diepe zuchten, tegen de maat in, en tegen de gevestigde wetten der harmonie. Het belet hem niet, met zijne makkers even aan het dansen te slaan. Waarna de heeren den lust niet weerstaan, hunner muziek wat meer klem bij te zetten door een galmende zang in de Argentijnsche taal....

Toen mijn oude, vertrouwde kellner den derden cocktail bracht, waren juist de Hawaïanen aan de beurt. Al zagen zij er, naar de kleedij, uit als voormalige Montenegrijnen op het oorlogspad, toch merkte men wel dat zij een soort verkleurde negers waren. En zij speelden weer maar eens de redowa mijner jeugd, maar op instrumenten die met overtuigende kracht in hoofdzaak bleken te bestaan uit darmen van magere katers. Zij zagen er gramstorig uit, niettegenstaande blikkerende tanden. Zal ik verder op hunne praestaties ingaan ? Ik was aan mijn vierden cock-tail toen, als elke Oostendenaar na middernacht....

En ziedaar een eerste relaas over muziek te Oostende. Ik vergat u te zeggen dat op al die redowa's wordt gedanst. Die dans doet aan, of de dansers zich in de eerste plaats de vermoeidheid willen schenken, de deftige en

gematigde vermoeidheid, niets te veel, niets te weinig, die een lichten maar weldadigen slaap verzekert. Ik wilde u echter niet schrijven over dans, maar over muziek.

N.R.C., 29 Juli 1921.

* *
*

II

Oostende, 27 Juli.

Ik weet niet of ik er met mijn vorigen brief in geslaagd ben, u eenigszins een denkbeeld te geven van de muzikale atmospheer,die in de weeldestad Oostende heerscht. Mijne bedoeling was natuurlijk niet, u bekend te maken met het dancing-leven, dat hier toonaangevend is : dat leven is het leven van alle badsteden, en ik denk niet dat bijvoorbeeld Scheveningen er aan ontsnapt. Of dat leven trouwens wel heel veel meer is dan opgelegde valschheid ? Of het, thans meer dan ooit, voor meer moet gelden dan een opgedrongen en aangenomen mode ? - Ik heb al levenservaring genoeg, om echte levensfrischheid, om echt genot te onderscheiden uit decadentie, die op frischheid uit is. Onder mijne hand heb ik hier een weelderig-uitgegeven boek liggen, dat heet "Miousic", door Paul Gustave van Hecke, een essayist van wien ik u nog heel onlangs heel veel goed en misschien ook wel wat kwaad heb gezegd; het goede dan om al het talent dat hij bezit en om zijne onverdelgbare oprechtheid; het kwade om zijne spontane

toegeeflijkheid aan een tijd, dien hij gaarne volgt waar hij denkt hem te leiden. Die "Miousic", "Sept poèmes à la louange de la musique baroque", vol geestigheid en zelfs vol geest, illustreert voor een deel het dancing-leven, dat voor een groot stuk publiek het leven van het zomer-Oostende is. Als elk letterkundig werk heeft ook dit eene zedelijke beteekenis. Het besluit op dit laatste koeplet :

Il est difficile pour ceux qui savent
Pourquoi ces guitares sont si tendres et graves
De se conduire convenablement
En dansant
A leurs tremblements.

Nu weet ik niet, of ik-zelf te naïef, te pervers, of te onverschillig ben, om het weinig-"convenable" van de dancing-muziek te gevoelen. Deze muziek, die ik dikwijls als zeer echte muziek en soms hoogst-interessante muziek aanvoel en die wij graag aanvaarden als het noodlottig gevolg van de voorkeur, die wij sedert ruim dertig jaar vertoonen voor overgeplante volksmuziek : Noorsche met Grieg en Tsjechische met Dvorak, Russische met Rimsky en Moussorgsky, om te zwijgen van onze Vlaamsche met Peter Benoit en gansch zijne school, en niet te gewagen van eene "Rhapsodie cambodgienne", zooals Bourgault-Ducoudray ze ons bracht en de Japansche melopeeën, die wij in ettelijke opera's te genieten kregen : - deze Argentijnsche en deze negermuziek, waar nu ook al het nieuwe van af is, wij zijn ze nu gaan beschouwen voor wat ze waard zijn: niet zoozeer als zinnenprikkelend (daartoe zijn ze wel wat grof), dan.... als een verwittiging. Ik bedoel dat ze, in al hunne meer of min echte en oprechte volkschheid, afleiden moeten van wat muziek is zonder meer. Ik kan

met eenige sympathie en zonder onfatsoenlijk te worden een tijdlang luisteren naar deze Hawaïanen, waarvan ik niet betwijfelen wil of ze wel werkelijk uit de Hawaïeilanden afkomstig zijn. Maar ik ben ze nog spoediger beu, het spreekt vanzelf, dan de Oostersche muziek, die mij, van andere zijde, sedert een zestal lustra, met meer inzicht en zuiverder muzikaliteit werd voorgedragen. En ik schreef er u over met eenige uitvoerigheid, omdat ik wilde betoogen hoezeer zij, in eene weeldestad als Oostende, de echte en ernstige muzikaliteit verpesten. Hecht ik er te veel belang aan ? Ik heb aan mezelf de tegenstelling heel goed gevoeld; ook zuiver-muzikaal, en zonder bijgedachte aan meer of min verdacht dans-vermaak, is dat exotische zeer verlokkelijk; de muziek echter, zooals wij die kennen bij Westersche overlevering en naar onze Westersche opvatting en kunde, die met onzen smaak zijn vergroeid, gaat er bij onder. Ik kan er heel "convenable" bij blijven, omdat ik ze nu eenmaal als muziek beschouwen wil, zonder meer. Maar er is andere muziek - die mij, tusschen haakjes, evenzeer te prikkelen vermag -, dewelke zelfs de dancing-bezoekers met meer eerbied weten te behandelen. En nu kan het haast als een wonder gelden, dat deze Westersche muziek, deze muziek-tout-court, in Oostende nog liefhebbers vindt, die geene averechtsche snobs zijn.

Deze muziek bloeit er in het paleis van porcelein, ijzer en glas, dat Kursaal heet. Niet alles, laat ik het aanstonds zeggen, is er van allereerste orde. Misschien geniet men er nog het meest van dagelijksche orgelmuziek, die Léandre Vilain, professor van het Conservatorium te Gent en een virtuoos die, bij alle handigheid, respect heeft voor zijn instrument, een klein uurtje laat hooren.

Hiertoe draagt misschien de zee-atmospheer bij. Aangezien ik nu toch Fransche verzen aan het citeeren ben, kan er ook Verlaine nog wel bij :

La mer est plus belle
Que les cathédrales,

een beeld, dat bij den dichter wel auditief zal zijn geweest, met als subconscienten grond juist het orgel. Het is geene intellectualiseerende begoocheling, zee met orgel te vereenigen, niet meer dan orgel met kathedraal. Trouwens, voor de plechtige stemming zou de uitvoering van Vilain alleen reeds volstaan. Zijn vijf-uur-concert, het minst bezochte en rustigste, is een innige verpoozingstijd in den druk-rumoerigen Oostendschen dag.

De andere, symphonische concerten, dat van 's avonds vooral, zijn briljanter. Zij lokken vooral het mondaine publiek, omdat er iederen avond, behalve Vrijdag, eene "ster" van den zang in optreedt. Al de sterren van de zangwereld blinken aan den ijzeren Kursaal-hemel, en het blijkt wel dat niemand hier dezen overvloed van stemmen, divers van hoedanigheid, moe wordt. Want men gaat meer om het menschelijk geluid dan om dat der speeltuigen, althans om hetgeen die speeltuigen, trouwens vereenigd in een uitstekend orkest, uitvoeren. De programmata immers zijn doorgaans banaal. Behalve dan den Vrijdag, dag der "klassieke" concerten, waar het menschelijke orgaan wordt vervangen door een strijker of een pianist, eveneens van prima kwaliteit (zooals men zegt van sigaren), dewelke concerten, bijzonder verzorgd, ons noviteiten aanvoeren, die wij zelfs in Brussel moeten ontberen. En het is vermoedelijk vanwege de noviteiten, dat deze concerten als klassiek worden bestempeld.

Hun programma levert soms wel ook buiten deze noviteiten een bijzonder belang op. Zoo kregen wij dezer dagen een Belgisch concert, met een paar belangrijke ontgravingen - wij hadden in der tijd conscientieuze navolgers van Mendelssohn, - en een paar nog meer belangrijke nieuwere werken : eene "Ode" van August de Boeck en een "Renouveau" van Flor Alpaerts, die voor een paar maanden te Brussel grooten bijval genoten, en die nu te Oostende eene haast-bevreemdende opgetogenheid verwekten. Alpaerts is hier ineens een groot man geworden. Hetgeen hem van harte kan worden gegund.

Dezelfde dag, die een Belgisch-nationale feestdag was, bracht ons eene veel grootere, en voor mijn part nog aangenamere verrassing : de uitvoering van twee lyrische comedies van Grétry, "L'Epreuve villageoise" en "les Deux Avares", in den Grooten Schouwburg.

Laat ik u zeggen, dat deze Groote Schouwburg feitelijk een heel kleine schouwburg is en een zeer gezellige, wat ouderwetsch van inrichting, en waarvan de bezoekers, de rustigste onder de badgasten en de minst-mondaine - doorgaans Brusselsche families -, meest allen elkander kennen : juist het gepaste kader voor deze aanminnige, juweelige kunst, zoo vol echte gevoeligheid, en van eene uitnemend-sobere, zij het dan ook zoo zuivere, gepaste en nochtans speelsche en fijngeestige kunde. Een orkest, geleid door Strong den kapelmeester van den Muntschouwburg, met schroomvalligen eerbied hoewel spiritueele losheid; vertolkers, aan zang en dans, die behooren tot de besten van het land wat betreft muzikaal besef en smaakvolle matigheid : zij droegen ertoe bij een genot te verschaffen, zooals men het zelfs in de hoofdstad slechts

met zeldzaamheid smaakt. Waarom verwaarloost de Muntschouwburg, die aan de muziekwereld enkele jaren een Gluck terugschonk, een Gluck, die vernieuwd, niettemin met al den eerbied werd voorgedragen, dien hij verdient, - waarom schenkt Brussel en zijn nationaal opera-tooneel ons den nationalen Grétry niet terug ? Men heeft onlangs dezes geschriften verzameld en uitgegeven : voor velen een verrassing om de diepte en eigenaardigheid van dit kunstenaarsgemoed. Wanneer volgt Grétry's muziek, die men zoo weinig kent, als men "Zémire et Azor" uitzondert ? Te Brussel, evenzeer als te Oostende, zou men heel goed wat rust, wat muzikale rust kunnen verdragen, bij muziek die dan toch heel goede muziek, en onder de allerbeminnelijkste blijft behooren....

Intusschen wordt te Oostende, zooals ik u aantoonde, de nationale muziek niet verwaarloosd, en zelfs niet.... de Oostendsche. Want er is eene Oostendsche muziek. Al gaat die muziek ook uit van een schilder.

Die schilder, ik heb hem u onlangs meer in het breede voorgesteld : het is de geniale James Ensor. Ensor kent geene muziek : het heeft hem niet belet een ballet te maken, een ballet met den omvang van eene kleine opera. Niet alleen ontwierp hij zelf het scenario, dat vol pittigheid is. Niet alleen maakte hij zelf de décors die zeer schoone schilderijen vol wazig droomlicht zijn. Niet alleen teekende hij de costumes voor de poppen die het ballet moeten dansen (want dit ballet is een poppenspel), maar hij dichtte ook de muziek : vijftig minuten muziek zonder ophouden, zooals hij zelf niet zonder fierheid zegt. Die muziek speelt hij zelf, hij die feitelijk niet spelen kan, op een amechtig, schril-klinkend huisorgeltje,

dat hij, oud en versleten als het is, met hard tokkelende vingeren dwingt tot eene angstwekkende en vreemd-geestige klankenacrobatie. Een liefdesscène volgt op een menuet, een wals op een optocht van marionetten, er is een pathetisch liefdesduo en er is zelfs een doodmarsch. Het herinnert toevallig aan Grétry, meer nog aan Waliaansche achttiend-eeuwers. Doch waar het begint met allen mogelijken ernst, merkt men algauw dat Ensor het zelf niet zoo heel ernstig opneemt; nu en dan lijkt hij zelf wel eens den spot te drijven met de eigene muzikale dilettanterigheid; hij houdt vooral den gek met de zeer fijn gevatte muzikale rhetoriek van beroemde componisten, waar hij, die geen muziek kent, bijzonder goed de onoprechtheid van heeft ingezien....

Ensor's ballet nu is opgeteekend en georchestreerd geworden door Michel Brusselmans. Vanavond worden er fragmenten van uitgevoerd in de Kursaal. Gij ziet dat men hier nog andere muziek kan hooren, dan die van de Hawaïanen....

N.R.C., 30 Juli 1921.

JONGERE VLAAMSCHE LETTEREN

I

Brussel, 28 Juli.

Er is roering : ik zou niet durven beweren dat er ontroering is. Ons is een regiment doodgravers geboren : wie zij bedoelen in hunne graven te leggen "se portent fort bien", en, trouwens bij elken dood is eene opstanding mogelijk, vooral als de dood voorloopig slechts schijndood is. Jonge dichters loopen rond met afwerende gebaren, vol hunne armen en belovende woorden, vol hun mond : eerlijk gezegd, ik geloof wel dat zij tegen windmolens vechten (overigens tegen hetgeen zij dood hebben verklaard), en hunne beloften zijn voorloopig slechts.... beloften. Is er bij voorbaat iets nieuws ? Ik zeg in volle overtuiging : er komt iets nieuws. Het is er echter nog niet, en daarom is het wel wat voorbarig, oude beelden van hunne voetstukken neêr te halen : de tijd der nieuwe helden is er nog niet.

Ik schrijf dit zonder bitterheid, zonder ironie; zonder wrok noch uitdaging. Mijn werk in deze courant is wat het steeds is geweest : weêrgave van feiten, zoo objectief mogelijk, zij het dan, natuurlijk, met de eigen objectiviteit. Ik zit hier niet om te mopperen of te spotten : ik zit hier om te vertellen wat ik voor waar houd. Ditmaal zeg ik : het nieuwe is er nog niet, maar het komt er. En secundo : wie zijn tijd verspilt aan doodgraven, laat het oogenblik voorbijgaan, het nieuwe te baren dat hij, naar hij beweert, in zich draagt.

De geschiedenis is een eeuwig herbeginnen : ook deze

geschiedenis. Men breekt af, "und neues leben reist aus den ruïnen". Men heeft alleen ongelijk, van nu af aan te vertellen hoe dat nieuwe leven eruit zal zien. Leven is een zaak van tijd, niet van theorie. Wat de "Van Nu en Straksers" hebben nagelaten, is iets anders dan de theorieën, die zij hebben voorgestaan en dan hunne theorieën lieten voorzien. Voor het overige hebben ook zij doodgraverswerk gedaan. Maar toch nog iets anders dan doodgraverswerk.

De benoeming "Van Nu en Straksers" brengt mij op mijn onderwerp. En vóór ik aan het verklaren ga draag ik u, objectief als het behoort, mijn feitenapparaat voor.

Feiten zijn de volgende. Onder den oorlog en de bezetting waren de vroegere redacteuren van en medewerkers aan "Van Nu en Straks" en "Vlaanderen" van meening, dat zij na de calamiteit eene gezamenlijke rol zouden hebben te spelen, en in vollen ernst rustten zij zich daartoe uit. Die speelrol, die ze zich zelf aan het schrijven waren, kon heel goed eene illusie zijn; misschien trouwens, en zelfs in voordeelige voorwaarden, niet meer dan eene "rol-van-gedienstigheid"; zij waren sceptisch en tevens plichtbewust genoeg, om hun werk te doen zooals het zich voordeed, hoe schamel ook, naar hunne beste kracht, met al hunne ervaring en al hunne kunde.

Men merkt dat deze zoogenaamde "Van Nu en Straksers" zich eene sociale, laat staan eene maatschappelijke rol toedachten. Begoochelingen waren hun zoo goed als vreemd; maar zij wisten dat zij sedert hun twintigste jaar - dat was al vijf-en-twintig jaar geleden ! - de wijste mannen van hun land waren, en dat zij niet dan bij uitzondering door de politiek waren aangetast geweest. Het kon hun optreden,

het optreden van inderdaad vrijen, naar wier woord placht geluisterd te worden, wettigen, en dat optreden kon vruchtdragend zijn. Zij zelf verwachtten ervan matiging en evenwicht. "Zelfs literair" dachten er sommigen bij, die zich liefst buiten sociale beweging hielden.

Intusschen hadden zich te Antwerpen een aantal jongeren gegroepeerd, die van den oorlog de waarde hadden gekend van tucht. Op vijf-en-veertig jarigen leeftijd wordt men heel moeilijk van individualist gemeenschapsmensch; maar men wordt het heel gemakkelijk op twintigjarigen leeftijd. Na eene half-eeuw levens heeft de ziel hare gedaante gekregen, of ze krijgt die nooit; noch kan zij vervorming ondergaan : in de eenige gevallen die wij ons aantrekken kunnen - de andere zijn minderwaardig - is die vervorming eene vervloeiing, eene oplossing in het absolute,....waar de practijk van het leven maar weinig aan heeft. Terwijl men na een bestaan van slechts vier-vijf lustra nog waarlijk geen personaliteit bezit, dan bij geniale uitzondering. En het is dan ook heel goed te denken, dat de twintigjarige zich even goed naar collectieve tucht, als naar zelf-tucht keert : minder misschien zaak van karakter dan zaak van komende omstandigheden. De balans van sociale actie en reactie, van individualisme naar collectiviteit en omgekeerd, staat nimmer stil; haar waagspel (dit is niet bedoeld als "jeu de mot") laat zich ook gelden in de literatuur; en als de jongeren thans gewagen van inzinking van Renaissance-geest (of ik-geest), dan is dit niet alleen natuurlijk, maar tevens verheugend, want er blijkt uit dat ditmaal de jongere Vlamingen geen tien of twintig jaar achteraf komen hinken, gelijk zij dat plegen te doen....

Toen nu de wapenstilstand inviel, leken beide groepen,

die uit Brussel (de Van Nu en Straksers en die uit Antwerpen, paraat voor den strijd. In den geest van de Brusselsche groep zou die strijd een parallelle strijd zijn; de tijd zou het tegenstrijdige in de opvattingen noodzakelijk kanaliseeren, moest leiden tot gemeenschappelijk optreden. De sociale overtuigingen waren weldra gebleken een kwestie van graad te zijn, van opportuniteit en voorzichtigheid; over het doel verschilde men wel wat; de tijdsomstandigheden echter, oppermachtig in de politiek, zouden uitwijzen wie anders dan theoretisch gelijk had. Wat het literaire standpunt betreft : allen, zoo die van Antwerpen als die van Brussel, waren nu eenmaal, wat zij ook wilden of bedoelden, volbloed individualisten, want men is nu eenmaal niet wat men wou zijn, maar wat de tijd u maakt, en de gemeenschapstijd is nu eenmaal nog te jong, en wat Vlaanderen betreft toch ook wel wat te eng, om reeds zijne eigene, volle dichters voortgebracht te hebben.

Het bleek weldra dat de gedroomde overeenstemming heel wat moeilijker te bereiken was, dan men had verwacht en gehoopt. Merkwaardig : zoo politieke verzoening inderdaad mogelijk bleek, was het vooral literair dat de scheuring een voldongen en onherstelbaar feit scheen te moeten zijn.

Het was nochtans een bemiddelingstijdschrift, een "half-en-half"-tijdschrift, dat het eerst na den vrede weer het Vlaamsche literair tooneel kwam bevolken : namelijk het maandblad "Het roode Zeil", orgaan van de vooroorlogsche "Boomgaard"-groep, de jongere generatie van "Van Nu en Straks", die men de generatie der "Van Nu en Straks"-epigonen kon noemen (zonder de minste pejoratieve bedoeling overigens). De redacteurs van "Het roode Zeil" hadden

geene pretentie, dan er het leven in te houden : zoodra de eigenlijke "Van Nu en Straksers" weêr met een groot tijdschrift voor den dag zouden komen, zou niets beletten dat "Het roode Zeil" erin kon worden opgelost. - Helaas, het groote "Van Nu en Straks"-tijdschrift kwam er niet, en lijkt minder en minder er te willen komen. De vrije menschen, die de "Van Nu en Straksers" waren, bleken in vele gevallen van elkander vrij te zijn.

Een aaneengesloten groep konden zij niet meer worden : de tijd was er niet meer naar om uitingen van individualisme tot eenheid te bundelen. Daar bleef, weliswaar, de literatuur, gebied der onafhankelijkheid. Wáár echter , na de veertig, nog de geestdrift gehaald, die de beslommeringen van een groot tijdschrift met levensvreugde en ijver doet dragen ? Trouwens, zou dergelijk tijdschrift voor de "Van Nu en Straksers" niet eene veroordeeling zijn ? Hoevele "Van Nu en Straksers" zijn overdrachtelijk, niet als de jongelingen geweest, die de Goden tot zich roepen, omdat zij ze te zeer beminnen ? Hoevele "Van Nu en Straksers" zijn er nog, die liefde genoeg om de literatuur bezitten, en in zich-zelf genoeg bezieling, om hun vaak zoo schoon begonnen werk voort te zetten ?

Het groote tijdschrift verscheen dus niet; "Het roode Zeil" verdween. Terwijl de groep die ik voor het gemak de Antwerpenaars noem, alleen in het krijt blijft. Die vereenzaming slaat ze geenszins met schroom : hun jeugdige overmoed, die ook moed tout court is, laat hun eene houding aannemen.... die verbazend goed gelijkt op die der "Van Nu en Straksers", toen zij nog geene opbouwende inzichten hadden. Die Antwerpenaars hebben durf, - meer durf voorloopig dan duidelijk-blijkend talent (al verzwijg

ik mijne waardeering niet voor een Marnix Gijsen, een Paul Verbruggen, een Frank van den Wijngaert, een Burssens : namen die men van nu af aan onthoudt). Zij hadden reeds een eigen tijdschrift, dat "Ruimte" heet; zij veroverden op de oude, tamme, goedmoedige en misschien wel wat verbijsterde redactie het tijdschrift "Vlaamsche Arbeid", waarin zij thans de tenor-partij zingen, geholpen door den overlooper Karel van den Oever, die blijk geeft van inderdaad zeer groot overlooperstalent. Terwijl in Gent een derde tijdschrift de groep komt stijven : "Ter Waarheid", meer van strijdenden dan van literairen aard, voor zoover ik heb kunnen oordeelen.

Intusschen is, in alle eenzaamheid, in alle bescheidenheid, buiten alle strijd om, en alleen om der wille van literaire schoonheid, te Gent het eerste nummer verschenen van "Het Fonteintje" dat slechts viermaal in het jaar eenige dunne straalkens den hemel inzenden zal. De jongeren die het opstellen - ik noem Maurice Roelants, Raymond Herreman, Karel Leroux, en den waarlijk fantazierijken Richard Minne - zijn geen hemelbestormers. Zij gaan hun weg die voorloopig geen heirbaan is. Maar die er misschien heen leidt. Want het is voortaan niet meer noodig over hemeltergende bergen te klauteren, om óók te Rome aan te komen.

N.R.C., 30 Juli 1921.

* *
*

II

Brussel, 31 Juli.

Wij bezitten dus in Vlaanderen eene niet onaanzienlijke reeks jonge dichters, die men gaarne met belangstelling volgt, en die de aspiraties van hun programma samenvatten in dat ééne woord : gemeenschapskunst. De wijze waarop ze het woord opvatten zou reeds onze belangstelling verdienen. Eenmaal aangenomen immers, dat gansch Europa door poëzie en romankunst evolueert naar een doel, dat trouwens nog onbekend is of althans niet af te leiden van de reeds geboden praestaties - want niet op theorie, maar op werken komt het aan, en in laatste instantie op letterkundige schoonheid, waarbij al het overige verdacht bedenksel is,- aangenomen, zeg ik, dat de literatuur, als van zelf spreekt, haar gang gaat, op wegen, die afwijken van die der vorige generatie : dan is het de aandacht meer dan waard, na te gaan, wat hiervan in het gretige en voor nieuwe kunst steeds zoo vatbare Vlaanderen terecht komt. Ik meen het reeds gezegd te hebben : betoogend is er al heel wat geleverd. Het thema komt hier op neer : met de Renaissancistische overlevering, die egocentristisch, neen,egoïstisch is, moet het uit zijn, om weer te komen tot eene kunst der gemeenschap. Wat met dit laatste bedoeld wordt is echter nog niet recht duidelijk. Bedoelt de nieuwe kunst zich tot de gemeenschap te richten ? Wil zij van eene gemeenschap de uiting zijn ? Met andere woorden : wil zij weêr volkskunst worden ? Of wil zij de spreekbuis zijn van een gemeenschappelijk ideaal ? Zal het - om het concreet voor te dragen - Conscience zijn,

of Henriette Roland Holst ? Helaas, hoe speet het Conscience, dat hij, voortgesleurd door zijn volkssukses, niet wat meer zorg kon besteden aan zijne kunst ! En anderdeels, hoe ver staat de gestalte van Henriette Roland Holst nog boven de communistische goe-gemeente !

De jongeren van "Ruimte" zullen zeggen, dat ik er blijkbaar niets van snap. Daargelaten dat dit wel hunne schuld kon zijn, antwoord ik hun dat mijne vraag inderdaad "er naast" is, omdat men met leuzen er altijd naast is. Men is er om te beginnen naast, als men al de "Van Nu en Straksers" in globo voor onvermurwbare en opzettelijke individualisten houdt. Waarheid is misschien, dat zij allen impressionisten zijn geweest, de impressionistische discipline hebben ondergaan. Maar tevens is waarheid, dat de bedoeling van allen synthetisch is geweest. Het ligt waarschijnlijk aan die antinomie tusschen opleiding en bedoeling, tusschen middelen en wil, dat de "Van Nu en Straksers" der eerste reeks het allen bij één boek hebben gelaten (ik zonder Cyriel Buysse uit). Er komt bij dat deze eerste "Van Nu en Straksers" meest allen sterk-geoefende intellectueelen waren, analysten met vooral-wetenschappelijken aanleg, waarvan geen aangehouden literaire arbeid dien ten gevolge te verwachten was. Prosper van Langendonck echter, zag hij niet de oplossing der toekomstkunst in de Christelijke gedachte - ook een gemeenschap ! -, zooals hij het reeds in 1893 uitdrukte, en heeft hij niet, hij met de zwakke gezondheid en het uitzonderlijke karakter die hem steeds tot pijnlijken zelfschouw terugleidden, - heeft hij niet in zijn laatste werk dat ideaal met gelouterd-individuëele, wij mogen gerust zeggen met gelouterd-menschelijke middelen nagestreefd ? En de tweede pleiade

der "Van Nu en Straksers", die - het dient opgemerkt - zooveel zinnelijker was dan de aanvankelijke leiders; die zooveel minder elementen van verdorring in zich droeg en waarvan dan ook niet kan gezegd dat zij, ontmoedigd of onmachtig, zich-zelf een vroegtijdigen dood heeft gewijd, was haar streven niet, als dat van een Van Langendonck, maar krachtiger en zelfs algemeener, naar de hoogten toe waar het individu zich kan verheffen tot het type, waar het peuteren in eigen ziel en zieligheid wordt een uitzingen van zelf-ontdekte menschelijkheid; - de hoogten waar de meest-bijzichtige impressionist horizonnen ontdekt, waarvan de groote lijnen alle pointilleeren onmogelijk maken ? Mogen zij niet met eenige fierheid wijzen, zooniet op het bereiken, dan toch op het bestreven van wat door de eeuwen werd erkend als klassieke kunst, - afgezien van de middelen, overbewust of onderbewust, waarmede zulke algemeene menschelijkheid - ook al een gemeenschap, niet waar ? - werd uitgedrukt ?

Ik zal er niet over klagen dat men de waarde van deze laatste "Van Nu en Straksers" onderschat : het zou eene onwaarheid zijn. Ik wil alleen wijzen op eenig ongeduld der jongeren. Het is niet omdat de taak van enkelen vooralsnog afgeloopen lijkt, dat zij schrijvers, die nauwelijks over de veertig zijn, als uitgezongen moeten beschouwen. Deze schrijvers - de jongeren kunnen het heel goed weten - zetten hunne taak voort. Wat hun werk van morgen zijn zal, weten ze zelf nog niet; zij gaan intusschen hun gang langs den weg hunner natuurlijke logica. Wie weet, zij ontmoeten de jongeren spoediger dan dezen denken, op een punt dat beiden voorloopig onbekend is.

Want waar die jongeren heengaan - waarom zich te be-

liegen ? - weten zij-zelf nog niet zoo heel bepaald. Zij gebruiken wegwijzers : die wijzen wellicht het rechte pad in Holland, in Duitschland, in Frankrijk (als het maar waar is !), doch niet in het eigen Vlaanderen. De eenige werkelijke, tastbare vernieuwing, behalve dan het trachten naar meer zuivere humaniteit die ons toch allen vereenigt, ligt dan ook voorloopig in de middelen, in den vorm. De jongeren zijn den vorm aan het vernieuwen, die van "Ruimte" als die van het "Fonteintje". De eersten hebben voor zich-zelf Rimbaud, Walt Whitman en den Bijbel ontdekt (het is eene persoonlijke ontdekking, al werd ze ook vroeger reeds door anderen gedaan : dat persoonlijke is eene waardevolle vermeerdering, zoo niet eene onontbeerlijke); de tweeden, die zeer bescheiden zijn, houden het met menschen als Vildrac en Duhamel, de gebroeders Tharaud en andere jonge Franschen, en zij hebben misschien gelijk zich daar voorloopig toe te bepalen. Maar alle verzuchting en alle vage hoop belet het feit niet dat zij het nieuwere van de wereld in hoofdzaak, en altijd voorloopig, zien in een "vorm",.... net als onze Renaissancedichters der XVIe eeuw, die zij zoozeer blijken te verfoeien. Is het niet merkwaardig dat de eerste der vorige generatie die naar de jongeren, trouwens met eene oprechtheid waar ik niet aan twijfelen wil, overging, een dichter is die bijna uitsluitend op vorm heeft geteerd : Karel van den Oever ?

Dat de jongeren, waarin ik niet kan nalaten te gelooven, ook met daden de vorm-superstitie te boven komen, om het, per slot van rekening, eens te worden met de literaire overlevende "Van Nu en Straksers", die zich de gemeenschap van het algemeen-menschelijke, van het laagst-

zinnelijke tot het hoogst-mystieke, tot einddoel hebben gesteld : het lijdt geen twijfel. Intusschen bevechten zij die "Van Nu en Straksers", en dat bevechten berust op een moedwillig misverstand.

Het misverstand klimt hooger op dan de "Ruimte"-jongeren. Tusschen "Van Nu en Straks" en "Ruimte" heeft immers literair eene generatie geleefd, die dacht "Van Nu en Straks" na te volgen en voort te zetten, maar die blijkbaar niet dan de uiterlijke zijde van hunne oudere broeders trouwens met eene bewondering die borg staat voor hunne eerlijkheid had weten te onderscheiden. Die oudere broeders, het dient erkend, leefden buiten hun volk;scheen het niet verwaand, dan zou ik zeggen dat zij boven hun volk leefden; althans, zij stonden aan den "zelfkant" zooals Van Hulzen dat noemt, want zij waren in de eerste plaats Europeanen, wereldburgers, of eenvoudig menschen zonder meer. Vermeylen zag het gevaar, dat daarin bestond voor hun samen-leven, hun samen-voelen met dat volk, in, en slaakte den noodkreet. De meesten bracht het tot besef eener dringende noodzakelijkheid terug; met hunne kunst echter bleven zij, menschen met ruimer gevoel, buiten het eigenlijke volk staan, - in afwachting dat de omstandigheden dat volk dichter bij hen brachten. Zulke houding kon onsympathiek lijken. Dat zij echter te billijken was - opzettelijk was zij trouwens alles behalve, - kan blijken uit het feit dat het volk ze al een heel eind genaderd is, dank zij de werking van menschen die hun rol van beschavers, laat staan ontvoogders, met volle geweten speelden. Intusschen bleven ook die dichters in hunne rol : eens komt de tijd dat men dat wel erkennen zal.

Toch hadden de onmiddellijke opvolgers van deze dich-

ters, die wel eens onmiddellijke volgelingen waren, en waar ik menschen als een Firmin van Hecke, een Jan van Nijlen, een August van Cauwelaert niet in betrekken zal, van dat aristocratisme, van het wereldburgerschap alleen de uiterlijke verschijning gezien. Hunne oogen bezaten de sterke en louterende stralen niet, die deze Europeanen tot op het naakte vleesch konden doorzien. Zij zagen alleen de Europeesche smoking die het vleesch bedekte, verbaasden er zich over dat Vlamingen dien wisten te dragen, en verhaastten zich eveneens zoo'n smoking te bestellen, dien ze trouwens droegen met nog heel wat grooteren zwier. Zij dronken weldra liever american drinks dan faro of gersten, - waarin zij zoowaar geen ongelijk hadden. De ondeugd, bron van uitstekende literatuur, schrikte ze geenszins af, overtuigd als ze waren dat braafheid eene negatieve deugd is. En zij lieten het - het weze met nadruk gezegd, - zij lieten het niet bij deze oppervlakte : zij lazen zoowel La Fontaine als Laforgue, en dorsten bekennen dat zij ze verkozen boven Boendale en Emmanuel Hiel. - Onlangs gaf een hunner woordvoerders, Johan Meylander, een prachtig boekje uit : "Fashion", een pleidooi voor hunne houding; zij is geestig en welsprekend, en om het hoofdstuk "Decadentie" is ieder echt dichter Johan Meylander grooten dank schuldig, want er kan uit blijken, dat dandyisme niet noodzakelijk hart en innigheid behoeft uit te sluiten, om te zwijgen van overtuigend talent.

Met dat al was echter het misverstand ontstaan : niets meer zoo gemakkelijk als het te exploiteeren, en in de eerste plaats tegen de "Van Nu en Straksers", de jonge vaders van deze "jeunesse dorée". Deze "jeunesse" heeft thans hare vergissing ingezien : hare slechte maag houdt

het thans met de eenvoudigste spijzen; symbolisch gesproken : met boterhammen en zwarte koffie. De jongeren echter, niet van de "Van Nu en Straksers" maar van deze wijsgeworden "jeunesse", al te vroeg naar music-halls meegetroond, en trouwens door strenge vaders in eene stuggere moraal opgevoed in een tijd die op geweldige wijze de kracht-van-tucht bewees, - hunne jongeren die "Vlaamsche Arbeid" hebben veroverd in een tijd dat veroveringszucht aan de orde was; hunne jongeren.....

Doch ik herhaal : dit alles is misverstand.

En het is alleen om verder misverstand te voorkomen, dat ik heb gemeend dit objectieve brokje geschiedenis, currente calamo, zonder welke bijgedachte ook te mogen schrijven.

N.R.C., 2 Augustus 1921.

JOSQUIN DESPRES HERDACHT

Brussel, 23 Augustus.

Met eene bescheidenheid, die men overdreven kan achten, is dezer dagen Josquin Després herdacht. Te welker gelegenheid ? Ik weet het niet; het is geen eeuwfeest geweest, want, geboren, in 1450, stierf Després vermoedelijk tusschen 1525-30, data waar dit jaar 1921 geen eeuwverband aan vast te knoopen weet. En juist die onbestemdheid der herdenking is misschien ook de reden der gewraakte bescheidenheid.

Die reden kan ook liggen in de plaats waar de herdenking gebeurde : te Condé, in Noord-Frankrijk. Condé is een heerlijk oud stadje, waar Després misschien geboren en zeker gestorven is. Het ligt in de Hayne-gouw, die van looveren en lucht, van land en water onder de aangenaamste is, die men zich kan denken. Staatkundig is Condé meer dan eens Belgisch geweest : eerst sedert het verdrag van Nijmegen is het Fransch; ethnisch blijft het Picardisch, naar de taal en den blijmoedigen geest, en het is naar dien geest, dat Després Waalsch-Picardisch is, al is hij naar de opleiding Vlaamsch. Laat ons zeggen, dat Josquin Després een Belg is : het is mij eene aanleiding om hier, ten gevolge der bescheiden herdenking, over hem te schrijven.

Al is hij veel meer dan een Belg, aangezien hij een wereldburger is geweest, en zelfs een wereldhervormer. Deze musicus - heb ik u reeds gezeid, dat hij een musicus was ? -, tweede misschien in zijn eigen land, - want zijn leermeester Ockeghem, was hem voor en moet voor hem niet

onderdoen, - was hij de eerste in Frankrijk. Waarbij komt, dat hij in Italië de lichtbaak is, die gansch de Palestriniaansche school deed ontluiken. Wie de Renaissance bestudeert, stelt vast, dat, waar de dichtkunst (en ik gebruik het woord met opzet in de plaats van poëzie, want wat Nederland uit het Zuiden bereikte was minder geest dan vorm), waar de dichtkunst, zeg ik, over Frankrijk heen ten onzent uit Italië kwam, zijn het onze lage landen geweest, die de nieuwe muziek naar Italië overbrachten. De Renaissance der schilderkunst kon in Italië en in de Nederlanden, zooniet gelijktijdig, dan toch volkomen zelfstandig ontstaan; beide kunsten, de Noordelijke en de Zuidelijke, rijzen vertikaal. Muziek en poëzie volgen echter horizontale stroomingen, de eerste van Noord naar Zuid, de andere van Zuid naar Noord, - beide in schuine lijn natuurlijk.

Eerste vaarder op dien muziekstroom was Josquin Després. Zijn meester Ockeghem had ook wel gereisd, maar had zijn invloed niet laten gelden buiten de grenzen van Frankrijk. Terwijl de tijdgenoot van Ockeghem, de Utrechtenaar Obrecht waarlijk niet hoefde buiten de grenzen der Nederlanden te gaan (al heet het dat hij het wel deed), daar het buitenland hem ruimschoots te huis kwam bezoeken, zoodat zijn roem op zelfde wijze werd verspreid als die van een Ruusbroec. Josquin Després, hij, was, naar het voorbeeld der meeste humanisten, een groot reiziger. Nooit is het intellectueel internationalisme zoo groot geweest, als tijdens de Renaissance. En niet alleen voor de Latijnsche poëzie en voor de muziek, internationaal in hun wezen, maar ook voor de dichtkunst in moderne talen. Door de omstandigheden trouwens uitstekend en zelfs gebiedend

geholpen, gaan onze dichters op reis met een echte drift. De vlaag van individualisme brengt zelden verinniging of inkeer, beoefening van eigen binnenleven, "in een hoekje met een boekje", meê : zij jaagt integendeel naar buiten. Proefondervindelijk intellectueel, onderwerpt zij de zelf-kennis niet aan zelf-ontginning, maar aan vergelijking met wat elk individu buiten zich ontdekken kan. Eigenlijk is zij, de renaissance, misschien minder cultuur der ik-heid dan een groote zucht naar nieuwheid, en dan liefst naar uiterlijke nieuwheid. Het humanisme, geen specifiek-Italiaansch maar een haast-gelijktijdig algemeen West-Europeesch verschijnsel, had de geestelijke verlossing bewerkt; kern der renaissance nu was, gretig zoeken naar een kleed voor dien geest. De poëzie ging dat kleed zoeken in Italië; in Italië kreeg de muziek haar kleed van de Hayne-gouwsche reiziger en wereldburger Josquin Després.

Middellijk althans, zooals trouwens Després zelf vorm en kleur ervan leerde kennen door den Vlaming Ockeghem, die ze vermoedelijk had van Binchois, den kapelmeester van Philips den Goede, aan wiens hof de kunst zoo schitterend bloeide. Wat echter den invloed van Després grooter kon maken dan dien van Ockeghem,is de levendige pittigheid ervan, die legendarisch is gebleven. Overigens is het van Josquin Després een kenmerk, dat hij bijzonder beweeglijk en geestig kan heeten. Zijne biographie is vol anecdoten die het bewijzen. Oudere tijdgenoot van Clément Marot, doet zijne houding tegenover den Franschen koning dien hij diende - het was Lodewijk XII - vaak aan die van Marot denken : zij is fijngeestig en tevens brutaal, niet steeds waardig naar den zin dien wij aan het woord

hechten - het nuttigheidsbegrip beheerscht trouwens geheel de Renaissance-moraal -, maar zoo hooghartig-onafhankelijk, dat zij blijft sympathiek aandoen. Zoo is hij een hondsch bedelaar; tevens behandelt hij den vorst, wiens gunsten hij afsmeekt met de schaamtelooze vrijpostigheid. Eene anecdoot, die Fétis vertelt, kan hiervan getuigen. Lodewijk de twaalfde zong graag.... en valsch.

Zekeren dag vroeg hij aan Josquin een motet, waar hij eene partij in zingen kon. Deze kende de eigenaardigheid van des konings geluid : hij schreef een vierstemmig koortje, waarin de partij van den koning - de vox regia - uit één enkele aangehouden noot bestond. Het schijnt, dat de koning uiterst tevreden was. Het schijnt zelfs, dat hij zijne enkele noot valsch zong. En ter belooning kreeg Josquin een kanonikaat bij het kapittel te St. Quentin, waar hij trouwens lang en vermoedelijk niet zonder eenige platte vleierij, om gesmeekt had.

Het kan hier de bedoeling niet zijn, eene biografie van Josquin Després te schrijven. Hoe hij in Italië den invloed kon uitoefenen, die door niemand wordt betwist, dient echter verklaard, en het kan gedaan in een paar woorden. Na de leerling te zijn geweest van Ockeghem ging Després vermoedelijk studeeren te Parijs, waarna hij kapelmeester werd in de hoofdkerk van Kamerijk. Vandaar uit vertrok hij naar Rome, onder den paus Sixtus IV, die, hoewel meer staats- en krijgsman dan artist, hem hoog waardeerde. Van toen af was zijn naam in Italië gevestigd : del Prato, zooals zijn veritaliaanschte naam klonk, trok de aandacht, niet alleen door zijne buitengewone kunde, maar vooral door de nieuwheid ervan.

Toen in 1484 de Paus stierf, ging Josquin naar het

hof van Ferrara over, waar ook Marot eens belanden zou. In de kracht des levens, in het volle bezit van zijn talent, werd hij er vorstelijk ontvangen en onthaald, door den toenmaligen vorst. Ercole d'Este. Nochtans hield Després het in Italië niet lang meer uit. Wij vinden hem weldra, zooals ik reeds meldde, aan het hof van Lodewijk XII van Frankrijk. Verlaat hij dat hof, dan is het om afgetrokken te gaan leven in de geboortestreek, eerst te St. Quentin, eindelijk te Condé, waar hij na een wel vervuld leven te sterven kwam, - te huis, weêr te huis, als zooveel reiszuchtige Renaissancisten, die zoo hardnekkig van huis wilden en er zoo halsstarrig weêr naar verlangden, om er te sterven.

Het is te Condé, dat men hem, die door tijdgenooten als Ronsard en Baïna met lof en eer werd overstelpt, dezer dagen bescheidenlijk heeft herdacht. Er zijn militaire kapellen geweest, ook Belgische; men heeft koren gezongen; de Hayne-gouwer Noté, baryton van de Opéra te Parijs, heeft meêgedaan. Het is echter een plaatselijk feest gebleven, dat in de Belgische pers maar weinig weerklank heeft gevonden. En daarom heb ik geprobeerd, hoe vluchtig en oppervlakkig ook, daarvan wat goed te maken in de Nederlandsche pers.

N.R.C., 25 Augustus 1921.

EEN RUSSISCH DICHTER AAN DE VLAAMSCHE KUST

I

Oostende, 24 Augustus.

Laat het, zoo u dat genoegen kan doen, - laat het gelden als een symbool, dat ik de nieuwere Russische poëzie zou bereiken langs verwoeste streken....

Het symbool houdt trouwens heel goed stand. Het is het natuurlijk gevolg van ongezochte omstandigheden. Het is noch vooropgezet, noch bij de haren gesleurd naar het voetstuk waar het, onvermoed, op te staan komt. En het is in de eerste plaats onverwacht, zelfs voor mij.

Onverwacht, als de aanleiding die het schept.

Stelt u voor dat ik, drie weken geleden, in een Fransch-Belgisch tijdschrift, een opstel lees over de Russische poëzie onder Sowjet-beheer. Het lijkt wel wat oppervlakkig : het is niet meer dan een brief, eene beknopte mededeeling; het boeit mij echter om twee redenen. De eerste reden is, dat ik van Russische poëzie in het algemeen, ook van deze der prae-revolutie maar heel weinig afweet. Iedereen in West-Europa kent den Russischen roman : Melchior de Vogüé heeft hem aan de Fransch-sprekende landen geopenbaard, als juist mijne generatie tot bewustzijn kwam, en die generatie heeft ervan genoten, en eraan geput, als aan geen andere bron; uit Rusland is een licht gekomen, dat, in de jaren 1890, aan het toenmalig-heerschend geestelijk anarchisme het eenig-echte houvast heeft gegeven en aan den omwentelingsgeest dier dagen den onontbeerlijken grondslag van liefde schonk. Wat echter

wisten wij van Russische zuivere poëzie,sedert Poesjkin en Lermontov ? Poëzie is onvertaalbaar : ik beken, dat ik aan zelfs de geciteerde dichters nooit veel heb gehad, in de Fransche en Duitsche vertalingen, waarin ik heb getracht ze te benaderen.

De tweede reden waarom ik het opstel in het Fransch-Belgisch tijdschrift met zulke gretigheid las, is juist dat het er ging om de poëzie der laatste vier jaar, in het Rusland der Sowjets. Zij, die in de jaren 1890, reeds hierboven gemeld, brandden van de omwentelings-idee, die thans, in het oude Tsarenrijk, eene zoo hachelijke werkelijkheid is geworden, hebben zich sedert lang en meer dan eens afgevraagd wat van de kunst kon geworden in een communistischen staat. Wat zou de dichter zijn in de gemeenschap der absolute gelijkheid ? Het heeft, onder meer in "Van Nu en Straks", eene heele rij opstellen uitgelokt, die doorgaans zeer optimistisch waren, omdat, vermoedelijk, de theoretisch-anarchistische stellers ervan juist wel eenige ongerustheid gevoelden. Want artisten zijn nu eenmaal egoïsten, en onder de verschrikkelijkste. En tevens behooren zij, meer dan de felste kapitalisten, meer dan de ergste proletariërs, tot een "stand". Voor niemand is het begrip "stand" zoo levendig, zij het onbewust, dan voor den kunstenaar ; bij niemand is de strijd om stand-behoud zoo heftig. Het is een haast physische hoogmoed, die onverwoestelijk is, te leven van den Rythmus, die is vader der kunst, en te mogen leven als een gelijke met al dezen die den Rythmus erkennen als den grondslag van hun bestaan. Zoodra tot het bewustzijn gekomen, dat men in-der-daad voor dezen cultus rijp is, verliest men lengerhand, en met steeds stijgende vreugd, het vermogen

tot onderscheid tusschen de andere bestaande maatschappelijke lagen. Men is een dichter, tusschen deze prinses en genen handarbeider. Men behoort tot eene orde; zij zal niet ophouden te bestaan zoolang de werelden om elkander wentelen en de zee niet is verstard tot graniet.

Nu was de vraag : wat is overgebleven van het mooie getheoretiseer over de kunst der vrije gemeenschap, (titel van een opstel in Van Nu en Straks), nu die gemeenschap, in de jaren 1890 gedroomd, eene zoo afschuwelijke werkelijkheid is geworden ? Het opstel in het Fransch-Belgisch tijdschrift bracht het antwoord : dat antwoord was bemoedigend.... omdat dichterschap nu eenmaal de zee is die geen graniet kan worden.

De poëzie was dus in Rusland niet dood. Beter : ik zou weldra van haar leven een.... sprekend, ik bedoel een lichamelijk, een vleesch-geworden bewijs ontmoeten.

Want toen ik, kort na bewust opstel in het Fransch-Belgisch tijdschrift gelezen te hebben, erover sprak, te Oostende, met een vriend van mij, maakte deze mij bekend, dat de Russische steller ervan voor het oogenblik leefde in een klein badplaatsje van de Vlaamsche kust, waar hij zeer genaakbaar was en ons ongetwijfeld gaarne ontvangen zou. Hoe hij daar gekomen was ? Om welke redenen hij zich daar bevinden kon ? Om het even, en - wat ging het ons aan ? Wij hebben met Russische politiek niets te maken, wij egoïstische stand-bewuste kunstenaars. Het eenige wat van belang was : een Russisch dichter te zien (met trouwens eene vrouw die eene Russische schilderes is), die ons overtuigen zou, eens te meer, dat zelfs in de ellendigste omstandigheden kunst onverwoestelijk is - hetgeen wij wisten, - en ons mededeelen, welke de aard

is van de kunst die thans in Rusland bloeit - hetgeen wel de moeite om het reisje waard was.

En dat reisje ondernamen wij, mijn vriend en ik.... door verwoeste streken. Een aemechtig stoomtrammetje voerde ons, anderhalf uur, door dat symbool. En, om daar nu eens in het voorbijgaan van te spreken, nu de gelegenheid zich voordoet : het gaat er, dat symbool, bijzonder bemoedigend uitzien; het getuigt van een levenskracht, die wij wel kenden, doch waarvan de bevestiging steeds is als een aaiken aan de eigen ijdelheid.

De verwoeste streken waarvan spraak, dat is eenvoudig het Belgische front, het Westelijke uiteind van het roemrijke IJzer-front, dat, ten Westen van Oostende, met de zee een rechthoek teekent. Dat front wordt nog steeds druk bezocht : gansch Engeland heeft het gezien, en Zondag komen officieele Amerikanen, na duizenden niet-officieelen.

Welnu, zoo er nog zijn die het niet hebben aangedaan, dan zullen ze zich moeten haasten. Want, zoo hier nog heel wat aan den oorlog herinnert, dan is dat nog slechts voor korten duur. Reeds heeft zoogoed als overal dit jaar het koren goud-glanzig gewuifd over een bodem die, centimeter aan centimeter door schroot en kogels, door bommen en houwitsers doorwoeld, voor goed dood heette te zijn.

Men ziet, in de duinen waar het puffende treintje doorheen rijdt, nog steeds het duizendvoudig warnet van den verroesten prikkeldraad; doch te Westende, waar de ellende nog bijzonder pijnlijk aandoet want aan heropbouw is nog weinig gedaan en fleurig ziet het kleine stadje er voorloopig niet uit - te Westende.... was het zoowaar kermis. Visschers en boerinnen, die alles verloren hebben behalve

hun Zondagsche pak, stapten met bewuste deftigheid tusschen de brokkelige muren die de verwoesting, als met opstaande schotten, rechthoekig in vakken deelen. Er waren niet veel huizen meer : er is een paardekensmolen.

Hetzelfde krakende trammetje voert u door misschien het allerpijnlijkste bewijs-van-oorlog : op de klingen en hun ijzeren gras, de bosschen van berken en lorken. Alle zijn tot op manshoogte geknot, puntig afgebroken; zij zijn gevild tot op het doode, grijze hout, dat door regen en zon is gekeend; slechts heel zelden schiet daar een takje uit en wiebelen er wat groene blaadjes : dáár, waar een stukje schors zich als het leven-zelf aan een stam, een ten doode toe gemartelden tak, heeft vastgeklampt, dan is dat blijk van bestaans-bestendigheid, van wil der natuur, diep ontroerend. Wat trouwens de oorlog niet heeft gedaan, wordt door den na-oorlog als eene noodzakelijkheid uitgevoerd : tot rooiing van dit hout, dat nimmermeer bloeien zal, heeft men het mos aan de hooguitrijzende wortelen der doode boomen in brand gestoken; het vuur doet er eene onderaardsche vernielingsreis; men merkt er niets van dan een diaphanen rook - een blauwen, lagen herfstmist over de verkoolde-zwarte aarde en dan de stiklucht, den bitteren pestgeur, die u bij de keel vat. Hetgeen minder aangenaam is. Maar tusschen die vermoorde boschjes in, waar doorheen nog steeds haastige soldaten loopen met hakkende houweelen, daar rijst, zie, als een lachende houtvestershut uit de Ardennen, het "Grand hôtel des Alliés, chez Céline, Volailles, Gibiers", met eene geschilderde vingerwijzing naar een bordje : "La patisserie est ouverte". Wat verder : een domkerk, gebouwd uit sardineblikjes, - neen, uit plaatijzer dat,

uit mimetisme, de golving der naast-gelegen zeebaren cubistisch nabootst.

En naderen wij, tusschen eveneens-golfijzeren hoevetjes, waarnaast schoone paarden den ploeg trekken door de aarde die weldra het zaad ontvangt voor toekomstige oogsten - , mijne brave, levensbewuste Vlaamsche boeren en broeders ! -, en aan wier houten drempel, onder de vurige geraniums van het lage, vierkante vensterkozijn, de vierhennen-en-een-haan pikken, die koningin Elizabeth schonk aan elken landbouwer van deze streek : - naderen wij, zeg ik, het oude Vlaamsch-Spaansche Nieuwpoort, dat ter diepste diepte werd uitgeroeid, doch waar thans de oude visschershaven naar moderne eischen wordt verlegd en waar eene gansch-nieuwe stad wordt aangelegd, zij het voorloopig in hout, met den trots eener toekomst die vaarwel wil zeggen aan het verleden, hoe schoon dat verleden ook was; - naderen wij (derde koeplet van deze ode), naderen wij en rijden wij door Nieuwpoort, ditmaal en ten tweeden male wél genoemd, dan stokt eene geweldige emotie in onze keel. En wij denken aan eene anecdoot van Guillaume Apollinaire, in zijn laatste werk "La femme assise", dewelke anecdoot een nieuw symbool ent op het symbool dezer verwoeste streken die ons leiden naar eene nieuwere en ongehoorde poëzie.

Apollinaire vertelt hoe de schilder André Derain - één der jongere Fransche meesters - verlof kreeg onder den oorlog, te gaan teekenen in de puinen van Champagne, zijne geboortestreek. Diep ontroerd, nadert hij het eigen geboortedorp, en hij vermag het niet, het te erkennen. Wáár al de huizen en hoekjes - het Renaissance-kasteeltje, het bosch, het huis der ouders, - waar hij zichzelf en

het leven bewust werd ? De oorlog heeft nieuwe banen geopend over het totaal-verwoeste gebied; hier is een groote vijver ontstaan uit naast elkander liggende bomkuilen; heel de topografie der streek is gewijzigd. En de schilder beklautert eene hoogte. Van daaruit overziet hij het landschap, dat het oude landschap niet meer gelijkt. En vol piëteit gaat hij van dat pijnlijk-nieuwe eene teekening maken, in memoriam. Doch waar hij, weer in het dal gekomen, zijn vrome schets beziet, met de nieuwe rechtlijnige wegen, den nieuwen vijver, den ganschen nieuwen aanleg die gevolg zijn van de verschrikkingen van de noodwendigheid : daar heeft hij, als eene hallucinatie, vóór zich, uit zijn machinaal-nauwgezet potlood, een volkomen beeld van de toekomst dezer streek, die hij zoo lief had omdat het zijne geboortestreek was, maar die, ten gevolge van den oorlog, schóóner lijkt te zullen worden.

Er is geen baring zonder smart. Ik hield van het oude Nieuwpoort als van weinige oorden op mijn geboortegrond. Ik ben geweldig ontroerd geweest bij het nieuwe, voorloopig-houten Nieuwpoort met zijne Neurenberg-speeldooshuisjes der "Foch-laan".

N.R.C., 27 Augustus 1921.

* *
*

II

Oostende, 25 Augustus.

Aldus, door verwoeste streken, de poëzie tegemoet van de Russische revolutie.

Rechtuit gezeid, de eerste ontmoeting is een beetje bevreemdend, de begroeting aarzelend. In de gelagzaal van het te nieuwe hotelletje dat naar natte kalk geurt; bij die onverschillige herbergmeubels en de banaliteit van gele en roode affiches voor veeverkoopingen; in het decor, dat men anders door zijne alledaagschheid niet zien zou en waar men ineens als beschaamd om is, wellicht omdat het leelijk is en.... van ons : die dubbele Oostersche verschijning, een klein semitisch mannetje met zeer schoone maar onderzoekende oogen, een jonge vrouw wier gelaat is als van eene Byzantijnsche madonna. In feite zijn zij gewoon : vóór den oorlog heb ik te Brussel wel honderd Russische studenten en meisjes-studenten gekend, die al heel goed naar dezen geleken. Met enkelen heb ik haast intiem omgegaan. Ik kende hun geest genoeg om den geest te vinden van dezen dichter en van zijne vrouw. En met die vroegere Russische studenten zou ik deze gelagkamer van eene kleine Vlaamsche badstad hebben kunnen betreden, zonder daarom eenigen schroom te voelen. Waarom dan voel ik thans zoo scherp het niet-samenhooren, het haast onbehoorlijke van deze omgeving bij deze niet-ongewone Russen ? Neen, het is niet om het alledaagsche van deze kamer. Het is om het mysterie, waaruit zij, de Russen, komen, waar zij de dragers van zijn, datgene wat zij kennen en dat wij nooit geheel kennen zullen. Zij komen uit

het land van alle gruwelen, van alle afschuwelijkheden : zelfs dát kunnen wij aan hen, die kalm zijn en glimlachen, niet merken. Zie, zij drinken Vlaamsch bier met ons; hij de dichter, rookt heel gewoon, Waalsche tabak : men zou erbij gaan twijfelen of het in Rusland wel zoo bar toegaat, - Rusland, dat wij veel minder kennen dan vijf, zes jaar geleden, het Rusland dat meer en meer mysterie wordt. En daarom doet deze herberg met haar muffen kalkgeur ineens zoo ongewoon aan, en zou zij ons haast kregel maken.

Doch wij gaan mee naar de kamer, die de verre reizigers, de ontvluchten uit het rijk der Sowjets betrekken. En - ineens is de muur van vreemdheid verdwenen. Die kamer - bij artiesten spreekt dat vanzelf - hebben zij, zelfs voor hun kort verblijf, naar eigen smaak ingericht. Behalve de werktafels, die de slordigheid van den dichter en de kokette orde van de schilderes verraden; behalve vele neo-cubistische schilderijen van een bijzondere kleurbekoring en vorm-rijpheid; behalve dat persoonlijke : al het onpersoonlijke van een ras, hetwelk ineens zóó vertrouwd aandoet dat het als de negatie is van de revolutie. Aan den muur eene vergulde en donker-kleurige icone, een klein albasten bas-reliëf van zeldzaam vroom gevoel; een minuscuul veel-luikje met tooneelen uit het leven der Moeder-maagd, waaronder het nederdalen der Lieve Vrouw in de Hel, zooals beschreven in het evangelie van Nicodemus. En op de tafel van den dichter, waar ik aanzit weldra met het gezellig gevoel of het mijne eigene werktafel was, wat Russisch speelgoed; poppen, een aarden azuur-blauwe giraffe bespikkeld met roode en groene driehoekjes. Het geeft eene aandoening van securiteit, van

vrede, en ook van rustige werkzaamheid. En de naïeve vraag rijst als van-zelf (ik durf ze nauwelijks te herhalen) : "Is er dan zoo weinig veranderd in Rusland, of is die reconstitutie uit Tolstoj en Dostojewsky gewild ?"

En het antwoord :

- "Neen, hier is geen zoeken naar gerustheid bij middel van traditie. En anderdeels is er wel heel veel veranderd. Wat Rusland feitelijk is, thans ? Een Purgatorium, waar het oude in naleeft terwijl de toekomst wordt voorbereid. Dat oude, het spreekt van zelf dat het, vooral na de overdrijving van het nieuwe dat aanrukt, weêr naar boven komt. Maar er is toch al heel wat veranderd, bijvoorbeeld in het collectieve gemoedsleven, zooals het zich hoofdzakelijk openbaart in de religie. Het Russische volk, dat veel minder mystiek is dan men in West-Europa blijft beweren, doch in de eerste plaats bijgeloovig is, heeft veel van zijn geloof, dus zijn bijgeloof, afgeleerd. Men heeft er vele middelen voor gebruikt, die afdoend zijn gebleken. Men heeft vereerde relikwierijven ten aanzien der menigte geopend, en.... zij werden ledig bevonden. En dan, ieder dorp heeft thans zijn theater, dat opweegt tegen de macht der kerk. Men laat de priesters vrij begaan, in dezen zin dat zij, meer dan vijf en vijftig oud, geen staatsdienst hoeven te praesteeren en zich geheel aan hun gewijd ambt kunnen wijden; zijn zij jonger, dan zijn zij als iedereen dienstplichtig, worden een zeker getal uren daags in de ontelbare bureelen aan het werk gehouden, waarna zij echter mogen doen wat zij willen. Doch het tooneel doet hun verschrikkelijke concurrentie aan, en men mag zeggen, dat het heel wat menschen uit de kerk houdt. Het bijgeloof is wel te verstaan niet dood. Een paar jaar

geleden viel één Mei samen met Goeden Vrijdag. De regeering had te Moskou natuurlijk een grootsch Feest-van-den-Arbeid ingericht, met vele roode vlaggen in een reusachtigen optocht. Eén dier vlaggen nu was vast gaan zitten aan een der heiligenbeelden, die het Kremlin versieren. De heilige had het doek gescheurd, en.... er zijn hoofd door heen gestoken. Het wonder was gebeurd : zelfs onder de revolutionaire betoogers waren er, die door het "mirakel" gehypnotiseerd waren geworden. Duizenden lieten zich op den grond vallen. De roode garde had heel wat te doen om de vrije circulatie te herstellen....

"Intusschen echter lokken de schouwburgen overal volle zalen, ook bij de strengste koude. (Er wordt natuurlijk niet gestookt). De toegang is voor iedereen vrij; men ziet echter, in dit land van hongersnood, menschen hunne dagelijksche portie brood gulhartig verwisselen tegen een goede plaats, liever dan de vertooning te moeten missen doordat de zaal bij hunne aankomst vol was. In de steden - Petrograd en vooral Moskou - zijn die vertooningen van uitstekend gehalte. Men speelt van alles, de oude Grieken en Shakespeare evengoed als Claudel en Verhaeren. De beste schilders worden belast met het ontwerpen van décors en costumes : de decoratie, hoe dan ook vereenvoudigd, overtreft doorgaans wat in West-Europa wordt getoond. Rusland wist, in de vier laatste jaren, niets van wat aan kunst, inzonderheid aan tooneel, elders was gedaan geworden. Het ging zijn eigen ontwikkelingsgang. Welnu, toen ik in Frankrijk aankwam na dien tijd duisternis, en ik verwachtte er reusachtige dingen, heb ik eene teleurstelling ondervonden, die mij met spijt heeft vervuld : wij Russen waren Frankrijk, en ook Engeland, en

ook Duitschland oneindig vooruit.... Het belet niet, dat er vermakelijke domheden gebeuren. Zekeren dag zou het revolutionaire drama "Les Aubes", van Verhaeren, worden opgevoerd. Een commissaris had er volgende innovatie op gevonden : niet de tekst van den dichter zou worden voorgedragen, maar de spontane improvisatie van den acteur op de gegevens die de dichter verstrekt : het moest dus worden iets als eene Italiaansche commedia del'arte. Het ongeluk echter wilde, dat geen enkele acteur kon gevonden worden voor de anti-revolutionaire rollen in het stuk, zelfs niet tegen veelvuldige bijrantsoenen brood : niemand achtte zich in staat tot anti-revolutionaire inspiratie; niemand vooral wenschte de gevaren op te loopen van een onvermijdelijk pak slaag.

"Aldus vergaat het in de groote steden. Op de dorpen zijn de resultaten van het verplicht tooneel soms al heel raar. Voor dat publiek bestaat er feitelijk geen toepasselijk repertorium, niet meer trouwens dan een geschoold gezelschap. Iedereen wordt acteur, en speelt wat hem door eene of andere commissie wordt toegezonden, tezelfdertijd met een koeponnetje waarmede hij, soms honderden mijlen ver, de kleederen en pruiken kan gaan halen, die hij noodig acht. En zoo ziet men in de verstafgelegen streken Hamlet spelen in het costuum van een achttiend'eeuwsch markies met een ringbaard en een schitterende hooge zij, terwijl, andersdeels "La dame de chez Maxim" wordt opgevoerd met een ernst en eene wijding, alsof het de Eumeniden gold.

"Ziedaar hoe, in stad als op den buiten, het histrionisme het voorgegeven mysticisme, dat wij bijgeloof noemen, heeft vervangen. De tooneelspeler is in Rusland de

man, die het hoogst in aanzien staat. Hij vermenigvuldigt zich dan ook op eene wijze, die trouwens eene noodzakelijkheid is geworden. En hij wordt beter gevoed dan wie ook, aangezien hij het "stootrantsoen" krijgt van de soldaten die in eerste linie liggen. Voor een gewoon mensch, wil hij wat beter leven dan zijne medeburgers, staan er maar twee wegen open : soldaat worden, of acteur. De intellectueelen, zij, kunnen er zich meê vergenoegen, dichter te worden, tenzij ze aanleg hadden voor de plastiek. Want, het dient gezegd, voor de intellectueelen wordt wel beter gezorgd dan voor de anderen. Zij krijgen wat beter, althans wat meer te eten, en hebben wat minder te werken. In afdalende lijn : tooneelspeler, danser, zanger, schilder, beeldhouwer, dichter, is de behandeling zachter dan voor wie niet anders vermag te zijn dan een voormalig kapitalist. De volkscommissarissen vergaten niet, dat zij allen, of zoo goed als allen, oud-intellectueelen zijn. Zelfs hunne politieke tegenstanders worden met een zekere zachtheid behandeld. Die tegenstanders worden ook wel eens voor de tsheka, iets als het "Comité du Salut public in het Frankrijk der revolutie, gedaagd en desnoods gebracht; doorgaans echter met voordeeliger gevolgen dan, b.v., een kruidenier zou hebben te ondervinden. Het legt uit hoe onder uiterst-proletarisch regiem, het aantal intellectueelen, verre van te verminderen, zich in Rusland heeft uitgebreid.

"En nochtans doet zich onder die intellectueelen een verschijnsel voor, dat het tegenovergestelde is van hetgeen men onder het volk opmerkt. Velen, namelijk, keeren naar het geloof terug. Niet naar eene vage mysticiteit, naar dit of geen occultisme, naar eene theosophie die

de weêrslag zou zijn van het doorstane leed. Maar naar de Grieksch-Russische orthodoxie, met hare stiptste dogmata en eischen. - Geen intellectualiteit in Europa was, men weet het, zoo vrij van godsdienstigheid als Rusland. Geleerden en artiesten, meestal in West-Europa opgeleid, behoorden er tot eene geestelijke avantgarde die de stoutste ideeën aandorst en vooral het meest-vernietigende scepticisme beleed. In hun land teruggekeerd, werd dat scepticisme doorgaans geprikkeld door de verouderde toestanden die er heerschten. De jongeren vooral achtten zich bevrijd. Bij weinigen nog slechts, ook onder de ouderen, bestond behoefte aan religie. Zoodat zelfs het humanitarisme van een Tolstoj en een Dostojewsky steeds vager omlijnd was.

"Is het nu reactie tegen het opzettelijke, dat wel een kenmerk is van de Sowjet-republiek ? Deze wil, naar het voorbeeld der Fransche republiek, heel wat opleggen; godsdienst bv. vervangen door gedwongen kultuur. Overal en aan ieder wordt liefde voor poëzie systematisch ingepompt. Iedereen moet leeren schilderen, natuurlijk naar de nieuwste methodes. Dat moet vrije geesten natuurlijk doen walgen. Met het natuurlijk gevolg, dat ze zich wenden tot een geestelijken toestand die vrije keus toelaat, die thans alles behalve wordt opgedrongen. En het voordeel biedt, natuurlijk gegroeid te zijn, althans te lijken, door de eeuwen heen. Alles, in een gevormden godsdienst, heeft zijne, zooniet logische, dan toch historische en natuurlijk-psychologische reden van bestaan. De dichter, in Rusland, die geen zwaren arbeid te doen krijgt en er dubbel rantsoen voor ontvangt - wendt zich (tenzij hij er waarlijk door gevoels- of andere reden aan verknocht

was), van het Sowjet-communisme af om zich te keeren naar het communisme der kerk, naar de communie der heiligen.

"Het belet hem niet, dichter te blijven".

N.R.C., 29 Augustus 1921.

* *
*

III

Oostende, 26 Augustus.

"Het belet hem niet, dichter te blijven."

Aldus mijn Russische dichter. En hij zegt verder :

"Poëzie immers is onverdelgbaar, zooals elke slechte gewoonte. De dichters zijn dus dichters gebleven. Slechts zeer enkelen zijn uitgeweken. Geen enkele, Goddank, die gestorven is; al had dit nu ook best kunnen gebeuren, vanwege den grooten honger, bijvoorbeeld. Zoodat op dit oogenblik Rusland honderden dichters telt, - meer zelfs dan vóór de crisis, en zij allen blijven verzen schrijven, onverwoestelijk bezeten, als zij blijven, van den daimoon der poëzie.

"Natuurlijk moeten zij, bijna even-natuurlijk, eten - al houdt niemand zoolang het vasten uit als een dichter. De helft nu der dichters eet betrekkelijk beter, zooals ik reeds zei, dan de andere niet-dichtende menschen; die helft namelijk krijgt het kunstenaarsrantsoen, dat men in Rusland het "akademisch rantsoen" noemt. De andere helft legt, tot het veroveren van het dagelijksche brood,

al de listige scherpzinnigheid aan boord waar een mensch getuigenis van pleegt af te leggen, als de schapraai ledig is. Zoo hebben sommige dichters boekencoöperatieven geopend. Anderen hebben een kroeg, waar ze 's avonds aan de stamgasten hunne verzen voordragen, hetgeen doorgaans hun bestaan verzekert. De meesten zijn trouwens, van hoogerhand gedwongen, ambtenaar geworden, enkele uren daags. Zij zetelen in allerlei comité's: letterkundige, artistieke, vooral theatrale. Hun werk bestaat in het gaan voorlezen, in scholen of voor vergaderingen, van gedichten : hunne eigen en die van den verleden tijd; ofwel richten zij tentoonstellingen aan; ofwel kiezen zij de stukken uit, die het in de diverse schouwburgen het best zullen doen. Ik-zelf (aldus mijn Russische dichter) ben eerst voordrager geweest; daarna maakte ik deel uit van het comité der kindertooneelen. Gelukkig zijn er niet veel kindertooneelen, en is het repertoire beperkt. Mijn werk bestond in het roosteren, een paar uren daags, van sigaretten in gezelschap van een paar vrienden die met eenzelfden arbeid belast waren. De sigaretten waren slecht, duur, en moeilijk om te krijgen. Maar het werk viel nogal mee. En ik had de zekerheid, iederen eerste-der-maand met een kleine slede om mijn rantsoen, plus een extrarantsoen, te mogen rijden; waarbij ik mij eveneens een uitstekend ambtenaar betoonde.

"Zulk bestaan, waarvan men zich nu vooral niet moet gaan inbeelden dat het één gelukzaligheid was, maar dat dan toch in alle betrekkelijkheid draagbaar kon heeten, liet mij, als meest al mijne collega's in de dichtkunst, toe, egoïstisch onbezorgd verzen te blijven schrijven. Veel is daartoe niet noodig; "ce qu'il faut pour écrire"

is niet zoo heel gewichtig. Nochtans is het niet zoo heel gemakkelijk te krijgen. Nergens is de papiernood zoo nijpend als te Moskou, bijvoorbeeld. De regeering geeft er weliswaar een eigen kunsttijdschrift uit, dat ten zeerste verzorgd mag heeten. En dan zijn daar ook de kranten, - meer dan noodig. Maar dat juist belet den particulier, zich, zelfs tegen hoogen prijs (men goochelt met millioenen roebels) papier, zij het dan ook van de slechtste kwaliteit, aan te schaffen. De verovering van enkele zijdjes schenkt dan ook meestal eene intellectueele emotie, zooals men die in het overige Europa niet kent. De papierschaarschte is aldus een bron van aandoeningen, waar de dichters niet ondankbaar voor zijn. Zij kennen trouwens heel wat andere gewaarwordingen die hunne Westelijke confrères moeten ontberen. En dat voedt de Russische dichterschap nog veel beter dan brood.

"Daarentegen mangelt het hun nochtans aan echt voedsel, dat zij best konden gebruiken : aan boeken uit het buitenland. Sedert het Sowjet-regiem komen geen buitenlandsche boeken in Rusland meer binnen, geen literaire althans. Te Moskou weet men nagenoeg wat, politisch, in de wereld gebeurt. Doch het is helaas niet uit de redevoeringen van Briand of van Lloyd George dat men te weten komt wat Anatole France of Galsworthy in den laatsten tijd praesteerden. Trouwens, naar France noch naar Galsworthy gaat eigenlijk de belangstelling, maar naar de jongste gebeurtenissen op het gebied der literatuur. In Rusland is de drift naar het nieuwe altijd groot geweest : de voorlaatste generatie heeft, meer dan in welk land ook het geval was, gedweept met het Fransche symbolisme; zelfs de geringste dichter van deze richting werd in Rusland ver-

taald en druk gelezen. Want Rusland leeft van literaire koorts, en er wordt misschien nog meer vertaald dan in Duitschland. Toen dus de revolutie uitbrak, waren wij nog heel goed op de hoogte van de literatuur, inzonderheid de Fransche, tot en met de jongste, reeds geëvolueerde vertegenwoordigers van het symbolisme, een Guillaume Apollinaire, bijvoorbeeld, en een André Salmon. Doch, daar werd ineens alles stop gezet, en wij - het dient erkend - die gaarne op invloeden teerden en er rond voor uitkwamen, wij waren ineens, zonder de minste perspectief, aan onszelf overgeleverd.

"Ik kan u geruststellen : het is ons niet zoo heel slecht bekomen. Zonder ijdelheid, zonder valsche nederigheid ook, kan ik u zeggen, dat de Russische poëzie thans een eigen ontwikkeling oplevert, die weêrgaloos is. Het probleem der gemeenschapskunst is er opgelost door den macht der omstandigheden, en niet door de moedwillige verzuchtingen van enkelen. Er is beters : waar in het overige Europa de vorm opzettelijk anarchistisch is, hebben wij in Rusland het uitheemsche "vers-librisme" achter den rug. Wij probeeren van onze gemeenschapspoëzie eene werkelijk-klassieke poëzie te maken. Daar is men in Frankrijk, in Duitschland, in Engeland nog niet aan toe. Toen, een paar jaar geleden, in eene Letsche of Baltische of Ukraïnische diplomatieke valies een paar nummers - de eenige, die wij ooit ontvingen ! - van een Fransch tijdschrift werden binnen gesmokkeld, waarin wij een artikel van Gleyzes konden lezen over Dadaïsme, toen was dat voor ons, literatoren, een kleine revolutie in de groote.... waarbij de groote haast vergeten werd. Het was of ons een nieuwe wereld geopend werd, - een geheimzinnige wereld,

waarbij de onze niet meer bestond. Toen ik echter voor enkele maanden in Frankrijk belandde en er, met eene gretigheid, die gij, na onze vier jaar intellectueelen hongersnood, wel begrijpen zult, naar de nieuwere literatuur greep, toen.... mijne Fransche vrienden mogen het mij niet ten kwade duiden, maar - ik was ontgoocheld : wij, alleengelaten Rusland, hadden het op ons onbewoond geestelijk eiland beter gedaan...."

"Al is en blijft in het tegenwoordige Rusland het uitgeven al bijzonder lastig, zooniet geheel onmogelijk. Er is, het spreekt van-zelf, naast zoovele ambten een officieel literair regeeringsambt. En dat ambt betaalt zeer gereedelijk tegen contante speciën elk verteerbaar handschrift dat wordt aangeboden. Want het spreekt eveneens van-zelf dat de Staat de uitgeverij wenst te monopoliseeren. Van die uitgeverij komt intusschen niet heel veel terecht. Er is immers de administratieve traagheid, inhaerent aan elk Staatsbedrijf. Er is ook, dat de officiëele belangstelling in literatuur, hoe goed ook bedoeld, moet onderdoen voor de politiek en het beheer der legers. Er is eindelijk.... de papiernood. Zoodat de dichter, die zijn handschrift aan den Staat verkoopt, het gevaar oploopt zijn werk nooit gedrukt te zien. - Doorgaans ziet hij dan ook van het gouvernementeele manna af, en zoekt hij het eene of andere middeltje uit om zijn schrift omgezet te zien in mooie drukletters. Men probeert de toelating-tot-drukken te bemachtigen (er zitten heel wat vriendjes in de bureelen) : men sluit een koopje met het typographisch comité of laat zijn manuscript reizen naar eene verafgelegen provincie waar het toezicht minder streng is. En zoo komt het dat,niettegenstaande alle mogelijke en

onmogelijke stokken in de wielen, verleden jaar meer dan honderd bundels verzen van de Russische persen zijn gekomen.

"Maar er bestaat een middeltje, dat alle stokken-in-de-wielen ontgaat of breekt : dat is de vermenigvuldiging van het handschrift bij middel van.... het handschrift. Waar de boekdrukkunst onmogelijk wordt, wordt ze eenvoudig genegeerd. De dichter, zijne vrouw, zijne vrienden, waaronder schilders die rijk zijn aan versieringszin, schrijven de verzen zorgvuldig en soms luisterrijk over. Zulke handschriftelijke bundels worden in de "magazijnen der dichters" - de coöperatieven waarover ik het had - verkocht, soms tegen groot geld. En de dichter wordt gelezen: het eenige wat voor hem belang heeft. - Trouwens bestaat sedert korten tijd de kans, uitgegeven te worden in het buitenland, waar zich Russische uitgevers bevinden. Doch, daarvoor moet men zich-zelf, of althans zijn werk, zien buiten te smokkelen. En gemakkelijk gaat dat niet.

"Gij kunt uit dit alles den tegenwoordigen status van den dichter in het Rusland der Sowjets afleiden. Schitterend is hij niet : het spreekt van-zelf. Maar dragelijk is hij toch, omdat hij den dichterlijken arbeid zoogoed als onbezorgd toelaat. Zelfs een zekere vrijheid van opinie is niet uitgesloten : er leven in Rusland tsaristische dichters, die lucht geven aan hunne praerevolutionaire gevoelens, en daardoor geen of weinig last lijden. Wat zijn immers een paar dagen oponthoud in de tsheka ? Men went aan alles. Vooral als men in zijne overige, vooral geestelijke, gewoonten niet al te grondig wordt gestoord.

"Voor sommigen blijkt die stoornis niet in de minste mate te bestaan. In 1920 ontmoette ik een dichter die

zoozeer in zijn dichterschap verzonken was, en dien men er al den tijd der revolutie zoo weinig geplaagd had, dat hij mij met de grootste argeloosheid der wereld kon vragen : "Wie toch is die Lenin waar ik zoo dikwijls over praten hoor ?" - Deze dichter is natuurlijk een unicum. Dat unicum is echter in het revolutionaire Rusland nog mogelijk, en - nietwaar dat zooiets toch nogal merkwaardig is ?"....

N.R.C., 31 Augustus 1921.

* *
*

IV

Oostende, 27 Augustus.

"Is de Russische dichtkunst van den dag dan werkelijk en in haar geheel de gemeenschapskunst, die gij zegt", vroeg ik mijn dichter.

Hij glimlachte even.

"Gij hebt geraden", zei hij, "dat ik inderdaad wat al te zeer pro domo, laat staan voor eigen literaire kapel heb gepleit. Ik heb poëzie een slechte gewoonte genoemd : als elke slechte gewoonte is zij - nieuwe bepaling - bij alle uitsluiting eigenzuchtig. Maar ik ben hier iets als een historicus, althans als een getuige bij het verhoor van een onderzoeksrechter. Ik ben u de waarheid schuldig. Ik heb u trouwens reeds gezegd, dat er onder de Russische literatoren nog steeds tsaristen zijn. In engeren poëti-

schen zin, buiten de politiek om, zijn er ook behoudsgezinden, die men niet vermoorden moet vóór zij hun eigen schoonen dood sterven.

"Er zijn dus in Rusland nog tal van zuivere Parnassiens. Daaronder de man, die mij om inlichtingen vroeg naar Lenin. Zijn naam doet weinig ter zaak : het is die van een braaf man, die zich sedert jaren toelegt op het dichten van Gazhelen, met als onderwerp het Perzische Oosten, waar hij eene bijzondere liefde is blijven voor koesteren. Niettegenstaande de omwenteling, blijft heel zijne aandacht gewijd aan kameelen en aan Samarkand.

"Ik verhaast mij er aan toe te voegen, dat weinigen zijne onverschilligheid deelen. De revolutie is nu eenmaal een feit, waar men rekening meê te houden heeft. Dat zij machtig in de zielen heeft gegrepen, hoe had het anders gekund? Men kan heel goed buiten de werkdadige politiek staan; men kan ze zelfs blijven verfoeien; het gebeurende negeeren ware echter onzin; zich geheel abstraheeren zou zelfs getuigen van een gebrek aan menschelijkheid, voor een dichter in het algemeen, voor een Russisch dichter in het bijzonder onteerend. Zulke negatie is trouwens niet te denken dan bij een moedwilligheid, die zich, na vier jaar, waarlijk niet denken laat.

"Haten is heel iets anders. En wij hebben dichters genoeg, die den tegenwoordigen toestand ruimschoots met dezen averechtschen vorm der liefde bejegenen. Zoo de te Parijs verblijvende romanticus Balmont. Toen de Revolutie uitbrak, heeft hij ze met naïeven geestdrift als eene bevrijding uit slavernij begroet. Doch bij de eerste bom, bij den eersten brand, bij de eerste daad van geweld is zijne houding omgeslagen. Een zijner verzen, waarin hij

zegt : "Sedert van zomer heb ik geen liefde meer voor Rusland", is onmiddellijk populair geworden, en als het credo van duizenden Russen. Velen immers voelen nog als deze strikte individualist, die, idealistisch volgeling van Shelley en Walt Whitman bewonderaar van elke nobele verzuchting niet te minder moest blijven een man van den ivoren toren.

"Veel enger dan hij is de dichteres Marina Tsvetajeva Zij haat de gedachte zelve der revolutie. Zij is gebleven eene getrouwe onderdane van den vermoorden tsaar, en.... zij steekt het onder stoelen noch banken. Een bundel verzen van haar, waarin zij zegt dat zij haar werk in den storm der Revolutie werpt als een flesch die de drenkeling aan de golven toevertrouwt, gaat in handschrift van hand tot hand. En de macht van haar lyrisme is zoo groot, dat zij algemeen bewonderd wordt. Een harer machtigste beschermers is de volkscommissaris Loenatsjarski. Zoo kan zij ongestoord haar afschuw van de revolutie lucht geven. Voorloopig althans....

"Veel talrijker dan deze vertegenwoordigers der reactie, zijn de dichters, die, zonder aanhangers te zijn van het Sowjet-communisme, niet buiten hun tijd willen staan, te zeer aangegrepen en ontroerd als ze zijn door de gebeurtenissen en dat zijn juist onze zuiverste want onverdachtste gemeenschapsdichters. Zij zijn trouwens rechters evenzeer als getuigen, - buiten hun weten om. De liefde voor hun land is groot genoeg, om geen moed te gaan verliezen en zelfs van den zwartsten nacht den dageraad te hopen. Onder deze dichters met een hardnekkig geloof, niet in de gebruikte middelen maar in een toekomst die de redding zijn zal, is de grootste de zanger van Hellas

en Judea, van Christus en Dionysus, de wijze Vjatsjeslav Ivanov In klassiek-stevige en -klare verzen wil hij de kern der Revolutie doorzien. De tijd zal aanbreken, meent hij, dat "aan beide zijden van den stroom de vijanden in elkander hunne dubbelgangers zullen erkennen".

"Osip Mandelstam, de dichter van alle grootheid, staat naast hem als een broeder. Ook hij wijst alle wanhoop af. De aarde zal ons tien hemelen hebben gekost, zegt hij; zij is het wel waard dat wij haar aan het roer trachten te richten.

"Volochine, hij, de man van den strengen vorm, ziet de Revolutie, niet als een breede en rechtlijnige heirbaan, maar als een Russischen Kalvarieberg, waar voor leugen en eeuwenlange slavernij wordt geboet. En aan dat arme Rusland zal hij den steen niet werpen, het Rusland dat van Christus bezeten is.

"Een scepticus tevens, gedrenkt met Westersche ironie en tevens aangeboren-Russische menschenliefde, staat Ilia Ehrenburg op een standpunt dat, met andere gronden, op dat van V. lochine gelijkt. Hij zal het verleden niet betreuren : reeds ligt de schaduw ervan voor hem uit over den grond, waarover de vrachten beton rijden die de paleizen van morgen beteekenen. Hoe echter die paleizen eruit zullen zien ?

"Twee vrouwen, Anna Achmatova en Ch. Kapskaja, denken minder na, plooien onder den last der droefheid, willen de verantwoordelijkheid niet dragen van de gebeurtenissen, maar zullen ook de menschelijkheid niet afwijzen die hun medelijden opeischt. Gelaten, willen zij de liefde niet afwijzen, zonder dewelke geene toekomst, schoone of slechte, zijn zal.

"Terwijl Rodlava niet laten kan, de grootschheid der tijden met een soort huiverende drift te bezingen, overwint Kovalevskij de verveling die hij bij Heine en Laforgue heeft ingezogen, om van het menschelijke lijden, dat zijne oogen treft, de smartelijke majesteit in te zien.

"En zoo tracht ook de grootste der jongere Russische lyrici de beteekenis te doorpeilen van de Revolutie waarvan zijn werk is doortrokken. Met Aleksander Blok, met den romancier en philosoof Andreas Bely, hoewel geen van de drie kunnen gerekend worden tot de communistische orthodoxen, staat hij middenin de afgrijselijke werkelijkheid, en wil ze niet weren, omdat morgen een dag komt, dien men zoo goed mogelijk zal moeten leven.

"De zeer eigenaardige dichter-boer Sergei Jesenin is, van deze overgangsgroep, zeker de meest-gehallucineerde; doorwoeld en doordeesemd met apocalyptische vizioenen; doorvoed, als elke Russische landman met bovennatuurlijke verhalen - de apocryphe evangelies zijn sedert duizend jaar van dien landman de dagelijksche kost, - vereenigt hij, in aanhoudende brooddronkenheid, het verleden van zijn volk en de tragiek van heden. Zijn werk is dramatisch en grotesk, wanhopig en vol toekomstlyriek. Eigenlijk missen die gedichten alle gedachtelijke gebondenheid; zij kennen geene eenheid dan die van een soort bezetenheid, die als de weerspiegeling is van het tegenwoordige Russische platteland, rijk tevens en arm, waar het oude bijgeloof worstelt, neen zich verbindt met de histriofrenezie, dat de volkomenste onafhankelijkheid is gaan bezitten en niet weet wat er mee aan te vangen.

"Jesenin voert ons tot de derde groep : deze der dichters die geheel op de hand der Bolsjewiki zijn. Zij zijn

minder talrijk dan men zou denken, maar zeer verscheiden in hunne uiting. Zooals vanzelf spreekt, heeft de Sowjet-republiek geprobeerd, dichters met den voet uit den grond te stampen. Waar eene revolutie, dewelke ook, aan het organiseeren gaat, denkt ze bij machte van schepping te zijn, de Fransche van 1789 maakte zoowaar een godsdienst, de Russische van 1917 wilde met de beste bedoeling der wereld hare "proletarische dichters" eigenmachtig het leven schenken. In Rusland zijn er altijd werklieden geweest, die verzen schreven. Zij werden ditmaal vereenigd in een kring, denwelken een bijzonder gunstig bestaan, vooral stoffelijk, verzekerd werd. De uitslagen hebben echter niet opgeleverd , wat van deze kunstmatige kunstvereeniging werd verwacht. Eenvoudig omdat de "dichters" die erin werden opgenomen geen dichters waren, maar nogal sjofele autodidacten die naar den vorm natuurlijkerwijs vreeselijke reactionairs waren, en politieke overtuiging voor inspiratie hielden, overigens volkomen te goeder trouw. Het heeft hun niet gebaat, zich aan propagandistische poëzie te wijden : hun naam wordt niet eens meer genoemd, al kan men van een paar - Kasin en Gerasimov - - zeggen, dat ze meer zijn dan lastige en onbenullige rijmelaars.

"Boven deze echte proletariërs rijzen echter, als volbloed-revolutionaire dichters, een paar mannen uit die werkelijk tot de poëzie behooren : de vader in Rusland van het symbolisme, Brussov, die vele goden heeft gediend, en thans verzekert : "Boven ons armzalig feest schittert een ongehoord licht waardoor de gulden dageraad der tijden wordt bespoedigd." En daar is eindelijk de meest-begaafde onder de communisten, de futurist Majakowski, lang vóór

den oorlog een voorlooper der dadaïsten, thans de man die misschien van de toekomst een beter begrip heeft dan vele revolutionaire dictatoren : " Het is niet voldoende uw jas om te keeren", zegt hij, "keer ook uw ingewand om." Aldus is ook in zijn werk wel iets prophetisch. Zonder het minste echter, waar wij houvast aan hebben. Want, het ingewand werkelijk omgekeerd, - wat dan ?"....

Mijn Russisch dichter lei het hoofd met eenigen weemoed in de holte van de schrale hand. Hij vervolgde :

"Uitgehongerd; een leven slijtend dat weinig comfort biedt, in kamers waar het vriest; geen hoop op belooning; heel dikwijls zelfs geen papier om op te schrijven; en.... werken nochtans, halsstarrig werken. Atmospheer der Sowjet-dictatuur; burgeroorlog; onuitsprekelijke ellende; geen uitzicht op het einde van de miserie; en.... werken, werken. Ziedaar een beeld van de literatuur in Rusland. Van de literatuur in het algemeen hebben oude academieleden in vredestijd wel eens met vele bombastische woorden de volkerenleidende zending verkondigd. Volkerenleidend, - ik weet niet of de Russische dichters wel ooit die rol spelen. Maar aan een onafwijsbare zending der poëzie ben ik toch ook wel gaan gelooven, aan - eene heroïsche zending."

N.R.C., 1 September 1921.

* *
*

V

Oostende, 28 Augustus.

Mijn Russische dichter had lang gesproken. Met weemoed zagen zijne oogen de ijlte in. Hij had met een soort koppigheid gedrukt op zijne laatste woorden : "Eene heroïsche zending". Geloofde hij er werkelijk aan ?

Buiten, door het venster, zagen wij de zee, waar een schemering uit rees. Rozig, en overwaasd met blauwe sluieren, versmolten lucht en water. De kamer waar, voor mij, dezen namiddag, de Russische revolutie had geleefd en van die revolutie de geweldige poëzie met al hare geheimenissen, de kamer ging voor een nieuwen nacht duister worden. Weldra zouden wij nog alleen zien en oogen krijgen door het zelf-aangestoken licht.

En dat kreeg weêr maar eens de beteekenis van een symbool, - hetgeen steeds aangenaam is om vast te stellen. "Heroïsche zending" ! Intusschen zat deze dichter, deze Russische dichter, hier heel ver af van het land waar zijne heroïsche zending lag. Misschien ziet hij dat land zoo heel gauw niet terug. Misschien ziet hij het nooit terug : hij heeft het me-zelf gezeid. Zending trouwens is doel. Wat nu is het doel van de Russische poëzie van den dag, de poëzie der meerderheid van de tegenwoordige Russische dichters ? Niemand weet het te zeggen. Alleen bolsjewiki durven hier met stelligheid spreken, en durf is iets anders dan zekerheid. Ach, vriend, indien wij eens gingen gelooven aan alleen het zelf-aangestoken licht ?

Doch, ik heb ongelijk zóózeer te houden van symbolen, dat ik erdoor Westersch individualisme ga stellen boven

dat echt-Russische dat in de Revolutie-poëzie van Rusland blijkbaar voortleeft : het diep-humane, het echt- en innig-menschelijke. Het heeft een Tolstoj van de kunst afgeleid naar een mysticisme waar men thans al het gevaar van inziet. "Maar" zegt mijn dichter, "bij ons heeft Tolstoj allang uitgedaan. Blijft nog alleen, en eeuwig-dezelfde, Dostojewski." Is dat niet troostend, en voor de toekomst der Russische letterkunde geruststellend en betrouwen-schenkend ? Toen ik als formule voor die letterkunde voorstelde : "Het hart van Dostojewski middenin nieuwe levensvoorwaarden", gaf mijn zegsman gretig toe, dat de formule niet slecht gevonden was. De Russische dichters blijven, door al de gruwelen heen, prachtige menschen. De grootheid van hun hart schenkt hun de intuïtie van den weg dien ze volgen moeten. Wij mogen aan hen niet twijfelen. Als ze spreken van "heroïsche zending", dan hebben zij gelijk, zij die de "raison du cœur" in zulke hooge mate bezitten.

Had ik trouwens de waarde van deze "raison du cœur" zelfs voor het ontwikkelen van eene kunstformule niet mogen waardeeren, toen de vrouw van den dichter, de schilderes met het Byzantijnsch madonnagelaat, mij haar eigen werk liet zien ? Onlangs nog schreef ik u herhaald over wat "Sélection" ons te Brussel toonde, van winter, aan jongere Fransche en Belgische kunst. En ik weet niet of ik toen heel mijne gedachte heb gezegd; men moet altijd wat te toegevend zijn om niet te vervallen in onbillijkheid. Maar rechtuit gemeend : het werk van de allerbesten is mij, in Frankrijk en in België, en niet minder in Holland, om niet te spreken van Duitschland, toen toch wel heel cerebraal, toch wel al te zeer bedacht voorgekomen.

Zij weten het trouwens, en zijn er fier op. Geen schilder meer, of hij voelt er behoefte aan, schriftelijk te gaan theoretizeeren over eigen werk. De vroegere impressionisten plachten er, mondeling, anecdoten over te vertellen : hoe warm het was en hoe ver; hoe mooi dat meisje was en dat landschap. De cubisten, zij, hebben de redeneering uitgevonden : hoe een mandolinist bestaat uit strakke lijnen, golvende lijnen, vliedende lijnen en centripetische lijnen, die men best uit elkander kan houden, of hoe dat mooie meisje vooral is een samenstelling van rhomboïeden. Die impressionisten waren primaire zintuigmenschen, en de cubisten zijn metaphysische verdorden. (Er zijn gelukkig uitzonderingen). Mijne Russische schilderes nu was blijkbaar iets anders : zij was een Hart, geheel gewijd aan de schilderkunst, zij het naar de meest-moderne methodes.

En het brengt er mij toe te vertellen, hoe in Sowjet-Rusland de kunst cubistisch is (het woord dient zeer ruim opgevat), waarna wij zullen vaststellen waarom dat ruim opgevatte cubisme er zulken rijpen vorm kreeg, een vorm veel rijper, naar me voorkomt, dan in welk land ook.

Zooals men weet reizen de jonge Russische kunstenaars heel veel en heel graag. Kort vóór den oorlog waren zij zeer talrijk te Parijs, bedwelmd door Picasso en andere jongeren. Zij hadden ook in België George Minne ontdekt; - die natuurlijk niet weet dat hij in Rusland even klassiek als Phidias is, en heel wat hooger wordt gesteld dan Rodin. - Toen die jongere Russen nu, revolutionair aangelegd, in 1914 naar hun land terugkeerden, voerden zij er den cultus van Picasso in. En met de revolutie aan het bewind gekomen, of nagenoeg, werd Picasso aan

de menigte opgelegd als de god der moderne schilderschool. Te Petrograd heeft men hem in het voornaamste museum twee groote zalen ingeruimd : de volledigste verzameling Picasso's, die men zich denken kan. Hetzelfde heuglijke lot was nog andere jongeren beschoren : ook André Derain heeft, heet het, zijne zaal.... terwijl men in België nooit meer dan tien werken van hem samen heeft gezien. Van Cézanne, van Vincent van Gogh werd alles binnengehaald wat maar te krijgen was. Rousseau de douanier vond zelfs een hartstochtelijk bewonderaar in den tegenwoordigen volkscommissaris voor kunst, den minister van Schoone Kunsten dus, die hem piëteitsvol navolgt in schilderijen waar ik reproducties van heb gezien in het officiëel-Russische tijdschrift, en die me waarlijk heel schoon voorkomen. Die vreemde minister bewondert blijkbaar evenzeer Modigliani en Foujita, en daar is zelfs onze Belgische Destrée niet aan toe, al is hij ook een artiest.

Andere moderne Russische artiesten hebben bewondering voor andere meesters van den jongsten tijd, buiten hun geteisterd vaderland. En nu wilde ik hierop wijzen : die jongere meesters hebben zij op zulke wijze doorgrond, dat wij, die de Russische verwerking niet kenden, er een gansch anderen blik op krijgen. Die schilders, die voor de Russen voorbeelden zijn geworden, wij hebben ze natuurlijk in de eerste plaats ondergaan door de macht van rhythmus en kleur, door de plastische eigenschappen, die bij hen troffen. Die eigenschappen waren echter te verschillend van wat de vroegere kunst ons bood, dan dat wij niet zouden zijn gaan analyseeren. Het is een spelletje geworden van hoe en waarom, een puzzle waar onze intellectualiteit een goed deel in had. Dachten wij gevonden

te hebben, dan waren wij heel blij. (De schilder zorgde trouwens doorgaans zelf voor voldoende verklaring), en zoo genooten wij van het schilderij, niet alleen om de schilderkundige eigenschappen ervan, maar om wat wij ervan te weten waren gekomen en om wat wij er zelf hadden ingelegd. Iets, waar wij veel van ons-zelf aan gegeven hebben, wordt ons dierbaar tot op het oogenblik dat wij er ons in hebben vergist, naar wij zelf moeten bekennen.

De Russen nu der vier-vijf laatste jaren hebben van de theorie der jongere Fransche of Duitsche schilderkunst niets vernomen, en.... dat was al heel veel. Zij hadden alleen de werken, zonder het commentaar-in-tijdschriften. Zij moesten dus zelf de waarde gaan bepalen, en zij deden het, als echte Russen, meer met hun hart dan met hunne hersenen, hetgeen eene tweede winst was. Er komt bij, dat de Russische plasticus nooit een zuiver individualist is. Er leeft in hem eene geweldige kunsttraditie, die nooit door eene Renaissance, eene ik-beweging blijkt onderbroken te zijn geworden. Ik herinner mij dat in de wereldtentoonstelling te Brussel, in 1910, eene gansche zaal aan de Russische impressionisten was voorbehouden : nooit heeft eene kunst ons zoo traditionalistisch geschenen, als deze van menschen, die scherp-persoonlijk trachtten waar te nemen, en pointilleerden als iedereen, maar slechts door de Spanjaarden - eveneens traditionalisten uit temperament - werden geëvenaard in het volksgemeenschappelijke, dat de expositie van al deze Russische individuen maakte tot (onleesbaar Red.) land.

Ik durf verzekeren, dat in de kunst van het tegenwoordige Rusland eene zelfde eenheid heerscht. Er zijn drie richtingen in de moderne kunst die te zeer onderscheiden

zijn, dan dat zij in de oppervlakkige visie onmiddellijke synthesis toelaten zouden. En dan, ik heb alleen, en dan nog vluchtig, foto's, zeer talrijke foto's gezien. Doch, waar ik groepen vaststel, zie ik in elke groep een grondige rijpheid, en verder eene zeldzame aanpassing, die zelf-making is. Alles is - ik kan het woord niet genoeg herhalen - aanvaard door een gevoelig hart, en dat hart is tevens Russisch en diep-humaan. Gij, die het niet hebt gezien, gij stelt u bijvoorbeeld moeilijk voor wat van het cubisme in zuivere essentie, zooals le Fauconnier het in zijne tweede jeugd opvatte, geworden is bij het anonieme ontwerpen van décors en costumes voor Claudel's "Annonce faite à Marie". Gij kunt niet denken welke gevoelswaarde eene gedekte sowjettafel krijgt - een bokking, een stuk brood, een viertal krieken - gedaan naar het gesystematiseerde voorbeeld van den toch wel wat heel naïeven Rousseau. Van de fijne en adelvolle gastvrouw die mij aldus de schilderkunst in het tegenwoordige Rusland ontvouwde zag ik.... Vlaamsche, zij het dan ook cubistische landschappen. Zij hebben mij diep ontroerd, omdat zij zoo diep menschelijk doorvoeld waren. Laten zij mij nu ook denken aan, laat ons zeggen, Dury. Maar Dury zou mijn Vlaamsch-zijn hebben gekwetst door zijn geestelijken opzet. Terwijl deze traditionalistisch-voelende Russin mij het groote geluk verschaft, mij menschelijk in mijn Vlaanderen terug te vinden. Omdat zij zoo zuiver-menschelijk voelt.

Dat juist, dat zuivere en algemeene menschelijke, is de les die ik heb getrokken uit mijn bezoek aan deze Oosterlingen, die komen van een voorloopig verdoemd land, en waar ik aan denk als aan vrienden. Ik heb ze een enkele

maal gezien, enkele uren slechts in een muf-geurend hotelletje der Vlaamsche kust. Zij zijn er misschien al weg. Ik zal ze niet meer terug zien. Want, wat zij ook doen of laten, hun lot hangt van het lot van hun land af, al zijn ze dat land ontvlucht. Ik, voor mijn part, ik ben een Vlaming : ik blijf bij honk. Zelfs waar de wegen van Rusland en van Vlaanderen elkander zouden kruisen, bestaat er groote kans dat wij elkander nooit weer ontmoeten. Ik zal ze echter niet gemakkelijk vergeten : ik heb Menschen ontmoet, die hun menschelijkheid mochten harden in een bad, dat ik hun waarlijk niet benijd, ik die de Belgische bezetting heb beleefd, maar dat blijkbaar, voor hen noch voor de kunstenaars van hun land zijne sterkende kracht heeft gemist.

Al kan ik mij, natuurlijk vergissen.

Omdat het juist mijne vrienden zijn, die mij argwaan hebben geleerd.

En omdat juist mijn al te gemakkelijke geestdrift voor al wat grondelijk-menschelijk is, mij doorgaans het diepst heeft gegriefd en bedrogen....

N.R.C., 2 September 1921.

MUZIEK TE BRUSSEL
IV

Brussel, 18 September.

Dat het muzikale leven in België's hoofdstad onder de vacantiemaanden heeft kunnen doen denken aan een rimpelloozen vijver, in dezen zin dat het gemoed van den dilettant van half-Juli tot half-September door niet de minste muzikale emotie gestoord werd, voor zooverre wel te verstaan, deze dilettant zijne emoties niet buiten Brussel is gaan zoeken, zal wel niemand verwonderen. Al heeft deze dilettant thans minder te klagen dan vóór den oorlog, aangezien de Muntschouwburg, vroeger drie, vier maanden van het jaar gesloten, het thans doet met slechts vier weekjes rust, en thans weer geopend is, zonder dat iemand had ondervonden aan de ledigte van zijn gemoed dat hij gesloten was. Dit laatste is trouwens niet alleen te wijten aan den korten duur der onderbreking; het dient helaas gezegd : het is niet langer waar, sedert den dood van Kufferath, dat wij in ons eerste lyrisch tooneel het summum en het maximum van ons muzikaal genot gaan zoeken, en doen wij dat niet, dan ligt het niet aan ons.

Dat genot, de dilettant moet het voortaan hoofdzakelijk vinden in de concertzaal. Heel den zomer nu is hij van concerten beroofd geweest, en die passieve berooving duurt voorloopig voort. Is het waar dat wij er, althans voor een deel van den winter en zelfs voor langer, aan bloot staan ? Er bestaat groote vrees dat wij inderdaad muzikalen hongersnood tegemoet gaan; dat in elk geval één der groote concert-ondernemingen, deze die het talrijkste publiek placht te lokken en zeker het populairst

was onder het publiek uit al de lagen der bevolking, - dat de "Concerts Ysaye" namelijk dit jaar geen plaats zullen hebben. Hetgeen mij de stof verleent van dit briefje.

Want in den rimpelloozen vijver onzer muzikale zomerrust is dezer dagen een steen komen vallen, die heel wat beroering heeft verwekt, dewelke voortduurt. Eugène Ysaye, stichter van deze beruchte concerten, die nooit hebben uitgeblonken door zorgvolle voorbereiding - hetgeen te wijten is aan gebrek aan eenheid in de leiding : de stichter ervan, bovengenoemd, bestuurt ze doorgaans van uit de Vereenigde Staten van Amerika, van waar uit hij ook les geeft aan het Brusselsche Conservatorium en de bijzondere kapel van den koning dirigeert (of heeft hij deze ambten opgegeven ?), - maar die uitblonken door hunne verscheidenheid en levendigheid, hetgeen ze een belang bijzette dat wij b.v. in de, anders veel betere, concerten van het Conservatorium moeten missen (levende meesters worden er nog steeds geweerd : men moet sterven om er toegang te krijgen); - de beroemde violist dus, heel toevallig te Brussel, heeft noodig geacht een brief te sturen aan een Avondblad, die eene klacht en tevens eene aanklacht is, en die waarlijk op zijn tijd komt.

Bewuste brief, weldra een beruchte brief, is het gevolg, vermoedelijk, van... laat ons zeggen persoonlijkheden tusschen den beroemden virtuoos en Léon Dubois, bestuurder van het Brusselsch Conservatorium. Uit talrijke vorige brieven, te dezer plaatse gepubliceerd, zult gij misschien hebben onthouden dat de meeste concerten van Brussel, bij gebrek aan een geschikte, althans opzettelijk daartoe ingerichte, zaal, plaats moesten hebben in schouwburgen of lokalen, die er niet voor aangelegd zijn. De

tegenwoordige minister van Schoone Kunsten, de heer Destrée, heeft het ongehoorde van zulken toestand, in eene wereldstad die eene zeer muzikale stad is, ingezien, en, in afwachting van beters, de concertzaal van het Conservatorium ter beschikking gesteld van ondernemingen, die deze gunst verdienende zijn.

Die Conservatoriumzaal is nu stellig niet het ideaal : op het gebied van het algemeen-relatieve is zij dan toch nog de beste van onze hoofdstad. Ysaye, die het weten kan, heeft er dan ook van afgezien zijn orkest in een Alhambra of in een Patria-lokaal te laten spelen,en heeft, naar hij verzekert, de zaal van het Conservatorium aangevraagd voor het aanstaande seizoen. Daartoe heeft hij zich, zooals behoorde, gericht tot den bestuurder dezer staatsinstelling. Heeft deze bestuurder de vraag overgemaakt aan den minister ? Of hoefde dat niet ? Of was de minister het met den bestuurder eens ? Dit zijn administratieve geheimen, die ik niet bij machte ben te ontsluieren. Hoe het weze : de heer Ysaye kreeg van den heer Dubois bericht, dat hij over de zaal niet beschikken kon. Kwade tongen spreken van oude en onvergeetbare veeten, van wedijver, van naijver. De beroemde virtuoos spreekt zelf het woord concurrentie uit, hetgeen onder handelaars een eervol, onder kunstenaars een kleingeestig woord is. Hoe de feiten er werkelijk uitzien, is intusschen niet uit te maken; wat trouwens alleen belang heeft in deze, is : wij zullen de populairste der Brusselsche concerten dit jaar vermoedelijk missen. Meester Ysaye lijkt het met een minder lokaal dan het Conservatorium niet meer te kunnen doen. Het Conservatorium, of - geen concerten, schrijft hij. En dat is ten zeerste te betreuren. Want

van mededinging met die van het Conservatorium-zelf kan er waarlijk geen spraak zijn : deze laatste zijn en blijven doorgaans voorbehouden aan een beperkt publiek, meest abonnenten; het groote publiek althans bezoekt ze zelden, en slechts bij groote uitzonderingen, als daar was, bijvoorbeeld, verleden winter, de herintrede van Wagner. Als men daarbij bedenkt, dat Albert Zimmer zijne Bachvereeniging, die ons zulke heerlijke uitvoeringen bezorgde, moest laten uiteengaan (zij werd in hoofdzaak rechtgehouden door.... vreemdelingen); dat wij, behalve de Ysayeconcerten, nog slechts hadden de concerten van de vereeniging der Belgische componisten, die een mooie poging mogen heeten maar ons heel dikwijls muziek laten hooren die, hoe nationaal ook, toch best ongehoord en zelfs ongeschreven kon blijven - als men dit alles en nog meer bedenkt, dan is er werkelijk reden tot treuren. Zullen wij het voortaan moeten doen met muziek van dooden, zoo niet doode muziek ? In eene stad als Brussel is dat haast niet te denken. Of staan wij alleen voor eene bedreiging van den Meester, die er gaarne uitziet als een Jupiter tonans, en voor wat reclame niet achteruitdeinst ? Of is het eenvoudig een middeltje, een heel knap bedacht middeltje om het bouwen te bespoedigen van het Concertgebouw, dat ons sedert meer dan twee jaar beloofd, en sedert verleden jaar bepaald werd toegezegd, en waarvan de eerste steen nog moet worden gelegd, al zijn al de plannen ervoor, geteekend door niemand minder dan Victor Horta, sedert haast-onheuglijke tijden klaar ?

Want na de klacht, de aanklacht : wij bezitten, door de schuld der openbare besturen, niet de minste bruikbare concertzaal. Ysaye laat niet na, er den minister nogmaals

uitdrukkelijk op te wijzen. Heel de muzikale pers van Brussel is hem bijgetreden : naar aanleiding van zijn brief, hebben de muzikale critici eveneens een brief laten afkondigen, waar zij allen samen aandringen op de noodwendigheid van een behoorlijk lokaal, waar men werkelijk hooren kan, wat men voorloopig slechts bij benadering hoort. Onze artistieke reputatie staat op het spel : moeten wij ze werkelijk verliezen ?

Helaas, eene andere muzikale gelegenheid, weinig bekend weliswaar, maar die onder specialisten groote faam geniet, komt het gevaar vergrooten, dat wij om onzen goeden artistieken naam toch maar heel weinig geven.

Wij bezitten, namelijk, een muziek-museum, dat schatten bewaart. Het is ondergebracht in een lokaal achter het Conservatorium aan : een oud, zeer vervallen heerenhuis, dat geheimzinnig gesloten is en er nogal bouwvallig uitziet. Welke achttiend'eeuwsche grijsaard koestert hier zijn pessimisme; welke bepoederde maar rimpel-volle markiezin gadert hier de bestanddeelen harer ontgoochelde melancholie ?... Een breede straat , waar grassprietjes vierkantjes teekenen om iederen steen, waar zelden voetstappen over dreunen; één der beminnelijkste oorden van Brussel, van het Brussel uit den tijd dien Karel van Lorreinen er Maria-Theresia van Oostenrijk vertegenwoordigde. En in die straat een gebouw dat er uit is gaan zien als het stapelhuis van een zindelijk koopman, goed gesloten, tegen diefstal. Maar op de deur dit opschrift : "Musée instrumental, visible les lundis et jeudis, jours de fêtes exceptés,de 14 à 16 heures."

Treedt gij binnen - maar wie treedt hier binnen ? De portier staat verbluft, telkens men hem storen komt ! -

treedt gij binnen, dan is het verwondering op verwondering. Meer dan drieduizend muziekinstrumenten zijn er opgestapeld, neen : zijn er zorgvuldig en liefdevol opgesteld door geleerde maar wanhopige conservators, in armoedig-enge lokalen, langs donkere gangen. Hier heerscht de schemering, met al hare stofferigheid van het Rijk der eeuwige Stilte. En dit is nochtans de tempel van den klank, den eeuwigen klank, georganiseerd tot muziek. Menschenlevens zijn besteed geworden aan het samenbrengen en catalogiseeren van deze schoonste voortbrengselen van het menschelijk vernuft, van de menschelijke ziel : muziekinstrumenten. Hier is Fétis, de historiograaf der muziek, haast honderd jaar oud geworden. De gebroeders Mahillon, de besten onder de kenners, hebben er hun tijd, hun vernuft, hun speurzin en zelfs hun geld aan besteed. Thans wijdt er een fijnzinnige musicoloog Ernest Closson, zijn beste, meest liefdevolle zorgen aan. Het bevat stukken, die men nergens elders vindt : hoe hebben de Duitschers, en onder anderen de in Nederland niet onbekende Dr. Wirth, er onder de bezetting dan ook in gegrasduind ! Tweehonderd liefhebbers hebben er een deel van hunne verzameling aan afgestaan; talrijke buitenlandsche regeeringen hebben dit kostbaar museum begiftigd. Een belangrijk deel ervan is een collectie Hindoesche speeltuigen van zeldzame waarde, destijds aan koning Leopold geschonken door den Rajah Sourdino Mohun Tagore, - de tweede Tagore (of de eerste) aan wien wij met dankbaarheid denken : deze verzameling wordt alleen geëvenaard en voorbijgestreefd door die van het Kensington-museum. Doch.... wie weet het ? Wie in Brussel weet van het "Musée instrumental" ? Nochtans is het, met onze muziekbibliotheek van

het Conservatorium, die eveneens schatten bewaart, waar Fétis, en na hem Gevaert, en na hem Antonio Tirabassi wellicht hunne gelukkigste uren aan danken, een bolster van muzikale schoonheid, die heel Europa ons benijden mag.

Een bolster. Want niemand weet dat het een diamant is. Wie immers loopt door de verlaten straat waar dit wondere museum nooit geopend wordt, dan voor een vreemdeling, die wel weet wat hij hier vinden zal maar weldra geschandaliseerd is om de wijze waarop het is ondergebracht.

Lang vóór den oorlog heeft men eraan gedacht, voor onze muziekinstrumenten naar betere lokalen uit te zien. Waardevolle verzamelingen als deze verdienen - en iedereen ziet het - een betere behandeling. Doch, het gaat met dit museum als met het concertgebouw; neen : het gaat er veel slechter mee. Want voorloopig denkt er niemand meer aan, behalve de liefde- en zorgvolle conservator, die alleen voor zichzelf conserveert, maar niet beter zou vragen dan anderen getuigen te laten zijn van zijne liefde en van zijn zorg.

Zal dit nog lang duren ? Ik vrees van ja. Intusschen achtte ik twee dingen gewenscht : primo : Hollandsche reizigers te sturen naar het instrumentenmuseum, Wolstraat, nummer elf; secundo : hun mijne weemoedige verontwaardiging mede te deelen. Misschien helpt het.

N.R.C., 21 September 1921.

MUZIKALE VERHUIZING

Brussel, 19 September.

Ik schreef het u gisteren : de Muntschouwburg heeft zijn winterdeuren geopend. Gij kunt het gerust vertalen door : muziek, in België, is weêr eens verhuisd.

Wij zijn geen volk van trekkers; de Belg is geen trekvogel. Bedenkt : wij bezitten slechts één beroemd ontdekkingsreiziger, ridder de Gerlache de Gomery, die het zekeren dag in het hoofd kreeg de Zuidpool te gaan uitvinden. Toen koning Leopold de tweede iets meer wilde weten van Kongo, dat wij danken aan zijn genie, moest hij beroep doen op den Engelschman Stanley. En voor dat zelfde Kongogebied blijft het een gevaar, dat de Belgen er tegenover zoo weinig reislust blijven vertoonen. Natuurlijk gaan ook wij wel eens naar Zwitserland, liefst op speelreis : een goed middel om alles te blijven ignoreeren van het land der bergen. Enkele katholieken kennen Rome, in hoofdzaak vanwege den Paus. Natuurlijk gaan wij overvloedig naar Parijs : een voorstad feitelijk van Brussel. Maar vele Belgen kennen Nederland en Engeland, hun naaste buren, slechts sedert den oorlog, en dan nog noodgedwongen en als vluchtelingen. Het is dan ook sedert den oorlog dat Nederland en Engeland den Belg hebben ontdekt : deze landen hebben vastgesteld, dat de Belg niet bereisd, althans maar zelden een wereldburger is.

Eén land vooral is den Belg zoo goed als onbekend, het is zijn eigen land, België. Heel wat Waalsche burgers, die wel eens naar Parijs zijn geweest, hebben nooit de Noordzee gezien, die in een kleine drie uur van hun stad

of dorp te bereiken is. Evenveel Vlaamsche burgers kennen het Walenland niet, en ik ken Vlaamsche dichters, die de grot van Han hebben ontdekt in Jacques Perk, en de Ardennen in Lodewijk van Deyssel. De Belg is een huisduif : hoeveel Brusselaars kennen de Brusselsche musea ? De eigen haard en de naast-gelegen herberg : het volstaat voor de gemoedsrust als voor de geestelijke nieuwsgierigheid.

Eén reeks Belgische burgers maakte eene belangrijke uitzondering : het zijn de muzikanten. Wij hebben heel wat muzikanten, en hoe hooger ze uitsteken, hoe verder zij reizen gaan. Wij hebben virtuozen die in Amerika evenveel geld verdienen, op enkele dollars na, als wijlen Caruso. Mindere sterren brengen het niet verder dan de omliggende landen, maar hebben het er goed. Eindelijk is daar het vulgum pecus : het gaat buiten 's lands grenzen niet, maar - het reist. Het reist met groote regelmatigheid. Terwijl de rijke kruidenier jaar in jaar uit aan zijne toonbank geklonken staat, bewéégt de arme, doch gesyndikeerde muzikant. De geldzuchtige wisselagent is slechts in één enkele stad bekend : de onbaatzuchtige paukenslager bemerkt met welgevallen, dat de bevolking van ten minste twee Belgische steden op het aanzien van zijn gelaat reageert. Want die paukenist, evengoed als deze saxophoon en gene piccolo, om te zwijgen van belangrijke cellisten die de vrouwelijke, en vurige bazuinen die de mannelijke harten plegen te veroveren, heeft, als sommige mormeldieren, een winterverblijf en een zomerverblijf. Want wij hebben heel wat uitstekende muzikanten doch niet genoeg om te voldoen aan de eischen van eene winterstad en anderdeels van eene zomerstad. Waarbij komt

dat de uitvoering van muziek een drift is, die zomerslaap als winterslaap uitsluit. Hetgeen tusschen musici en bovengenoemde mormeldieren weer een verschil uitmaakt.

Onze musici, dus, reizen. 's Winters dienen zij de Muzen te Brussel of te Antwerpen, te Gent of te Luik. Doch niet zoodra hebben de schouwburgen dezer steden opgehouden "Carmen" te vertoonen, of heele wagenladingen aan muziekinstrumenten volgen hunne eigenaars naar Oostende en Spa, naar Blankenberghe en Namen. En het is geen geringe gemoedsberoering, bestaande uit verbazing en tevens uit geruststelling, bij den man-met-geld-en-tijd, die eveneens in de zomermaanden de hoofdstad verwisselt tegen een verblijf aan de kust, aan beide zijden van een dirigent dezelfde eerste, en dezelfde tweede violen een ijverigen strijkstok te zien hanteeren, tot uitvoering van muziek die, altijd dezelfde, zich evenzeer thuis gevoelt te Oostende als te Brussel.

En - nu is weêr de Muntschouwburg open, hetgeen beteekent dat de duistere holen der spoorwegwagens de schittering der buccienen en tubae, de rouwkleurige doos der violen, het sjofele lustrekleedje der contrabassen hebben opgezwolgen, om ze te gaan toevertrouwen aan de eeltige hand der sjouwers die er in het Noorderstation te Brussel gretig of nonchalant naar grijpen. Ik heb u, een paar maanden geleden, mogen schrijven over "Muziek te Oostende" : met muziek is het voorloopig te Oostende uit, of nagenoeg. En het eischt van lieverlede een overzicht van de laatste stuiptrekkingen dezer muziek, dat haast gelijk staat met eene lijkrede.

Om het pathetisch uit te drukken : de lijkrede van een vriend, wiens stem stikt in het ophalen van herinne-

ringen. Is het muzikaal seizoen te Oostende dit jaar dan zoo heel buitengewoon geweest ? Alles behalve. Ik wil zeggen, dat het een goed seizoen is geweest, zonder veel meer, en zooals het zich gewoonlijk te Oostende voordoet. Doch hier dient onmiddellijk aan toegevoegd, dat, voor eene luchtig-mondaine badstad, Oostende zich, muzikaal gesproken, toch al heel deftig pleegt voor te doen. Verleden week namen de dilettanten van Oostende afscheid van den eersten kapelmeester der Kurzaal, Léon Jehin. Léon Jehin nu, die niet zoo heel jong meer is, blijft een vurig dirigent. Maar zijn vurigheid leidt hem nooit van stevigheid af. Hij kon als leus aannemen deze waarheid van een mijnwerker : de hardste kolen branden het best. Dit jaar heeft hij vier triumphen bevochten : een triumph in verschillende deelen, die is, tegen het bestuur der Kurzaal en van een deel des publieks in het opnieuw uitvoeren van Wagner (hoe verbluffend dit klinke, in België is dit nog steeds een triumph), en dan de uitvoering van de vierde, de vijfde, en de integrale negende symphonie van Beethoven : nogal ernstige muziek voor een namiddagpubliek (de concerten hebben plaats om half vier) dat het middagdutje ervoor laten moest, - en liet, want de interpretatie, waarover kan worden getwist - ik denk hier vooral aan de negende - was buitengewoon gaaf, vanwege onze veel-bereisde leden des orkests.

Naast Jehin de solisten. Als ik u zeg dat wij in deze maand September, op een oogenblik dat het seizoenleven toch feitelijk aan het uitsterven is, nog een Isalberti, nog eene Elvira di Hidalgo mochten genieten in de edelste pracht van den bel canto; dat wij een violist als Gabriel Bouillon, eene pianiste als Madame Aleur-Chêné, leerares

aan het conservatorium te Parijs, mochten toejuichen, die, zonder de minste aanstellerigheid, ons het zuiverste genot wisten te schenken, dan geeft dat toch wel een goeden dunk van de muzikaliteit eener season-stad als Oostende, waar sedert eene maand de dancings aan het zwijgen zijn gebracht.

De tweede orkestmeester van de Kurzaal, wien een minder deel beschoren is dan den heer Jehin, vertoont met al zijne jeugd, eene verdienste die, van anderen aard, toch wel even groot is. Hij heet Jules Toussaint de Sutter, is prijs van Rome, bestuurt te Oostende eene ernstige muziekschool, en voert in de Kurzaal bij voorkeur Belgische muziek uit. Hij doet het overvloedig, met prachtige overtuiging. Oostende is 's zomers eene cosmopolis, en het zijn vooral Engelschen die zich, 's avonds om negen uur, aan de concerten van Toussaint de Sutter komen overleveren. En die De Sutter dient hun Belgische muziek op, met eene romantische elegantie die imponeert, en geholpen door hetzelfde veelbereisde, maar zeer vaderlandlievende orkest, dat zich werkelijk con amore voor de Belgische muziek inspant. Deze muziek is doorgaans met smaak en strengheid gekozen, hetgeen de Belgische kurzaal-concerten dan ook boven deze van de "Société des Compositeurs belges" plaatst, zelfs wat de uitvoering betreft. - De laatste praestatie van den Belgischen Toussaint de Sutter is eene hulde geweest aan zijn voorganger in Conservatorium en Kurzaal, aan den onder den oorlog gestorven Léo Rinskopf. Het kan zonder omwegen of restrictie gezegd : het is aan dezen rondborstigen, doch voornamen, geestdriftigen maar sceptisch-doenden, luchthartigen, maar zeer gevoeligen Gentenaar te danken, dat Oostende muzikaal

een kunstcentrum is geworden. Rinskopf heeft, meen ik, een goede twintig jaar aan het hoofd van het kurzaal-orkest gestaan, hetgeen ons vijf-en-twintig jaar naar achteren brengt. Welnu, in dien verren tijd wist Rinskopf niet alleen heel den ouden rommel te weren, maar de vijf Russen, Moussorgski inbegrepen, in hunne plaats te stellen, terwijl hij naast Bach en Beethoven, ook den Wagner van "Parsifal" slikken deed, wat, bij badgasten die vooral kwamen om te spelen, om de jaren vijf-en-negentig toch zoo heel gewoon niet was. - Dien Rinskopf nu heeft Toussaint de Sutter willen huldigen in zijn eigen werk, dat vurig en schitterend, doch niet zeer diep en persoonlijk is, daartoe geholpen door Leopold Roosen, een der laatste solisten. Oostende gunt zich, als laatsten solist, den 18en September, als bijna iedereen weg is een Leopold Roosen....

Terwijl te Brussel, tezelfder tijd, in den Muntschouwburg, eene andere goede bekende der Hollanders, Mevrouw Emma Luart, "La Traviata" zingt. (Waaruit blijkt, zooals ik zei, dat de muziek weer eens verhuisd is).

Verwacht van mij geen uitvoerig stuk over Verdi's meesterstuk : ik kan het er voor houden dat het u bekend is. En trouwens, wat kan ik u nog vertellen over de voorstellingen van den Muntschouwburg, en dat u zou wezen onbekend ? De Muntschouwburg wordt oud, lijkt het wel : hij leeft van schoone herinneringen. Het dient overigens gezegd : het publiek is daar heel tevreden meê. Misschien hebben wij voor den oorlog al te zeer geleden aan de razernij der nieuwheid ? Thans leveren wij ons over aan de oude, romantische opera, met een soort weemoedigen wellust. En verder met het gevolg, dat wij bij het naar

huis gaan lang niet zoo vermoeid zijn dan toen wij, enkele jaren geleden, "Pelléas et Mélisande", "Ariane et Barbe-Bleue", of zelfs "Eros vainqueur" voor het eerst hadden gehoord.

Het dient trouwens erkend : zoo de Muntschouwburg weinig werk geeft aan zijn kapelmeester;de regisseur en de costumier krijgen er des te meer. Deze heruitvoeringen zijn dikwijls heel gelukkige reconstructies. En dit is weer het geval met de "Traviata". Deze opera, zooals alle opera's van voor "l'Attaque du Moulin" en "Louise", verafschuwde de moderne kleedij; een tenor in pandjesjas liet zich niet denken. En de "Traviata",lyrische adaptatie van een burgerdrama dat speelt in het jaar 1854, als ik mij niet vergis, werd dan ook doorgaans gespeeld onder de gepoederde pruik van "Manon" en in de korte broek van "Werther".

Het bestuur van den Muntschouwburg heeft nu echter de zoo niet geniale, dan toch heel aardige idee gehad, "Traviata" terug te voeren naar de "Dame aux camélias", zonder dewelke zij niet zou bestaan. Zoodat Emma Luart zingt met eene crinoline om haar soepel middel, en haar hoofdpartner den reusachtigen hoogen zij en den hoog-gekraagden jas met koperen knoopen van niemand minder dan Alfred de Musset draagt, - met zeldzame elegantie, trouwens.

Wordt het er beter op ? Luart zingt zoo, dat men vergeet dat ze een crinoline aan heeft. En het costuum van den ténor Razavet verplaatst de muziek van Verdi prachtig in haar tijd, hetgeen ons criterium verscherpt en de wet der relativiteit leert.

Kan men beters wenschen ?....

N.R.C., 23 September 1921.

KUNST TE BRUSSEL
XII

Brussel, 20 September.

Brussel neemt zijn zeer bijzondere najaarsschoonheid aan : het is teeken dat het einde der vacantie nadert.

Wie terug is van de gulden en zilveren dagen aan zee - het seizoen is eenig geweest - of van het platteland, dat, niettegenstaande de droogte, dezen zomer rijk aan neersche en felle kleuren was, vindt de hoofdstad op zijn mooist. Nooit is Brussel zoo schoon als einde-September en aanvang-October, vooral in de wazige schemeruren, waar 't gloeiend goud der lantaarnlichten fonkelt in het rozige rag van dunne misten, of bij 't eerste rillen der vroege ochtenden, die de ijlte bezitten van een droom vlak voor het ontwaken : iets irreëels dat men heel goed bewust is zonder er bepaald aan te gelooven. Waar de dag-uren herinneren aan het bralle gebod van den dagelijkschen arbeid, met te meer hardnekkigheid dat men komt uit de luie vrijheid der vacantieweken, bieden de uren van ochtend en avond een aanminnelijkheid vol teedere opwinding.

Vol dubbelzinnigheid ook en een soort van onrust. 's Winters weet men van 's ochtends vroeg wat de dag bieden zal, en de avond is meestal niet dan bevestiging van de wrevelige ochtendervaring. De zomer is doorgaans brutaal : het is warm te vroeg en te laat. Met September echter komt het tweeslachtige; het is de Meimaand van den winter, maar met de zékere ontgoocheling aan het eind. Daarom ook geniet men dubbel, - en dubbelzinnig. Men beliegt zich-zelf een beetje; men moet zich weleens dwingen te

gelooven. De gewaarwording is wel eenigszins als die men ondergaat bij kunst : een niet-eenvoudige sensatie, met al heel wat geestelijke bestanddeelen, en veel subjectiviteit. Zij bereidt als het ware kunstgenot voor, dat is een wintergenot, een verplaatsing in onechte, maar aangenamere atmospheer van het intiemste gevoelsleven.

Is het die reden, die er mij van lieverlede toe brengt te schrijven over kunst te Brussel, zonder voorgenomen plan, alleen onder den indruk van het oogenblik ? - Stelt u gerust, er is stof te over. Doch die stof is voor een deel van dien aard, dat zij zich bijzonder leent tot behandeling op den tijd, dat ik Brussel terug vind in zijn nieuwe najaarsstemming, die de fijnste is, en een wel wat onrustige, en een weemoedige.

Want ziet, die stemming heb ik teruggevonden, met juist dezelfde bestanddeelen, en in gelijke verhouding, in het Museum voor Moderne Kunst.

Gij moet weten dat dit museum een paar nieuwe zalen is rijker geworden, juist tegen den tijd, dat de liefhebbers der kunst van vacantie terug zouden zijn. Het is al een heele poos, feitelijk al een kleine twee jaar, en zoowat sedert Destrée minister werd, dat ons Modern Museum niet meer te herkennen was.De zalen werden gesloten en weer opengedaan. Sommige schilderijen vond men niet op de vertrouwde plaats terug; andere schilderijen waren geheel verdwenen. Daarentegen vertoonden de leelijke wijnroode wanden kale plekken, waar woekerig schimmel de landkaart had geschetst van het tegenwoordige oostelijke Centraal-Europa, - uit den aard der zaak zonder de minste precisie. Bij al die veranderingen, die zoo weinig overeen te brengen zijn met het ambt en de waardigheid van

een museum-conservator, kwam toen nog het nieuws, dat de twee zalen, vroeger aan kunstkringen voorbehouden, die er bij beurte een gastvrij onderkomen vonden, den kunstenaars ontnomen werden, om te worden gebruikt voor het museum-zelf, en meer bepaald voor de nieuwere en nieuwste werken. Feitelijk maakte dit alles deel uit van een goed overlegd ontwerp : men wilde in de eerste plaats wat orde stichten, en ten tweede wat lucht geven aan menig meesterstuk, dat thans versmacht was door andere doeken of, aan een schot opgehangen, een uitzicht van voorloopigheid kreeg, dat nuttig genieten in den weg stond. Dat was alles heel goed, al stribbelden de gekrenkte kunstkringen, beroofd van hun lokaliteit, natuurlijk tegen. Had men mij te dien tijde om advies gevraagd, ik zou den heeren het middel aan de hand hebben gedaan, om beide partijen tevreden te stellen, met de beste resultaten niet alleen voor het museum en voor de kunstkringen, maar tevens voor de zoo diep beproefde en hulp-behoevende Belgische schatkist : ik zou eenvoudig hebben aangeraden, de helft der schilderijen, natuurlijk na deskundige schifting, openbaar te veilen. Het zou voornoemde schatkist aanmerkelijk hebben kunnen stijven, want de vermelding : "voormalig staatsbezit" zou hooge prijzen hebben verzekerd; het museum zou er, niet alleen aan ruimte, maar ook aan waarde bij hebben gewonnen, want beter weinig geld in degelijke beleggingen, dan een fortuin in Russische fondsen; en eindelijk : de artiesten zouden onmiddellijk tevreden zijn geweest, want niets is doorgaans zoo behoudsgezind als een artiest, doordat hij doorgaans zoo weinig te bewaren heeft. - Aldus zou ik hebben geraden. Maar men heeft mij niet geraadpleegd. En trouwens, minis-

ter Destrée is wel een sociaal-democraat, maar gaat niet graag voor een revolutionair door.

Men heeft er zich dus tevreden meê gesteld, de zalender-artiesten in te nemen, om hooger-gemeld plan uit te voeren. Na één jaar en tien maand is het ontwerp werkelijkheid geworden : meer natuurlijke atmospheer om de doeken die er om schreeuwden, en al de "jongeren" knusjes bij mekaêr, zelfs de beeldhouwers, die vroeger samenhokten in het Oude Museum. Men heeft onbetwistbaar zijn best gedaan. Aan goeden smaak heeft men voldaan. Men heeft gewerkt, wat vooral in een Museum steeds prijsbaar is. - En het resultaat ?

O, dubbelzinnig-weemoedige schemer-stemming van het nakende najaar, dat een winter beduidt, en voorloopig het voorjaar uitsluit waar het nochtans zoo goed op gelijkt !.... Deze modernste zalen van het Moderne Museum, met zooveel blijkende liefde aangericht, in de zalen die men aan de kunstkringen heeft ontnomen, roepen in ons de herinnering wakker aan wel veertig jaren strijd, waar ik voor een goed deel de stomme, maar niet ongevoelige getuige ben geweest. Hier luidden "Les Vingt" het opzettelijkste impressionisme in, met al zijne schakeeringen. "La Libre Esthétique", meer eclectisch, zag er gevechten ontstaan zoo om "Le temps d'Harmonie" van Signac als om "Hommage à Cézanne" van Maurice Denis. Later kwamen de "Indépendants" : eene hulde aan Matisse en aan het ontluikende cubisme. Le Fauconnier lokte er de heftigste discussies uit, terwijl jongeren als Constant Permeke er voor het eerst werden opgemerkt. Het is alles : meer bezadigde, maar intelligent-geleide kringen als "Pour l'Art" lieten toe talenten te waardeeren die, zonder tot een gecatalo-

geerde richting te behooren, niet te minder blijk gaven van sterke, gedegene oorspronkelijkheid. In deze zalen werd, naar aanleiding der diverse tentoonstellingen, muziek uitgevoerd. Debussy werd er voor 't eerst buiten Frankrijk gespeeld en gezongen. Vincent d'Indy leende er zijn gezag aan de overige Fransche musici van den dag en van morgen. Men hield er lezingen, die waren als springbronnen of als weldadige baden. En dat alles was levendig, was het leven zelf. In die zalen mocht men de prachtigste opwinding beleven die een artiest zich denken kan. Men snoof er de kruitlucht op, veel meer dan een muffe geur van olie. Men praatte er mijlen lang, tot men dorst kreeg. En dien dorst ging men lesschen in de, helaas ook al verdwenen "Taverne Guillaume" waar de discussie herbeginnen kon.

Thans ? - In die tentoonstellings-zalen, museum-zalen geworden, hangen een aantal werken, waar, te zelfder plaats, in der tijd om gestreden werd - ik denk aan Ensor - of die protest uitlokten of die althans eene zekere onrust verwekten. Ensor van "Les Vingt", Claus van de "Libre Esthétique", Maurice Denis waar twintig jaar geleden zoo geestig meê gespot werd, - om niet te spreken van onze eigene, latere jongeren : Van de Woestijne, Servaes. Zij hangen bijna op de vroegere plaats, en ditmaal voor de eeuwigheid (als men het zoo uitdrukken mag). Doch zij, die eenmaal het leven-zelf beteekenden, want het altijdwisselende zoo niet altijd-progresseerende (reactie is ook leven), zij gelijken wel allen samengenomen....

Neen, ik durf niet zeggen, dat zij reeds den dood zouden beteekenen. Maar dat voor de eeuwigheid ophangen, dat verstarren, dat onaanvoerbare haast in zalen die voor-

taan natuurlijk veel minder zullen worden bezocht dan toen zij zalen waren voor tentoonstellingen, die slechts voor beperkten tijd openbaren : het doet dubbelzinnig aan, en wekt weemoed, - net als deze najaarsschemering die mij, op ditzelfde oogenblik dwingt, licht aan te steken om dezen brief verder te schrijven (hetgeen weer een symbool is). Die werken, waar wij indertijd om gevochten hebben, en die doorgaans van eene goede, soms zelfs eene buitengewone hoedanigheid zijn, zij maken ons ongerust; zij verleiden er ons toe, te gaan twijfelen aan eigen smaak en inzicht. Wij weten heel goed dat wij ons in hunne qualiteiten niet hebben vergist : niet vele menschen houden van zelf-kastijding. Maar die qualiteiten hebben een andere beteekenis gekregen. Men vergelijkt ze bij qualiteiten van vroeger museum-werk, en zij verliezen erbij in waarde. Er komt spijt in u op, of lust tot sarcasme. In elk geval is het eene wrevelige opwinding : men is niet blij om deze zoo moderne museumzalen.

Er komt trouwens telkens eene opmerking naar boven die voor deze jongere schilderijen niet gunstig is. Men heeft - men kan het niet vergeten - men heeft er duchtig voor gestreden. Doch voor wat heeft men eigenlijk gestreden ? Hier ziet men het thans : men heeft doorgaans gestreden voor een schijn. Het woord klinkt bitter : de waarheid, helaas is meer dan eens bitter. Doch in deze nieuwe museumzalen en hunne definitiefheid is het veel duidelijker te merken dan in tentoonstellingen : de kunst der veertig laatste jaren, hier in uitstekende werken vertegenwoordigd, is voor het grootste deel, enkele uitzonderingen niet te na gesproken, quaestie van techniek zonder meer geweest. En - het ergste ! - van techniek

zonder stevigheid, zonder houvast. Men zal mij doen opmerken dat eene nieuwe techniek dan toch over het algemeen een nieuw inzicht volgt. Maar ik antwoord, en kan op voorbeelden wijzen in deze nieuwe zalen zelf : als de techniek volgt op het inzicht, moeten wij dan uit de oppervlakkigheid, de grilligheid, de blufferigheid of.... de toevalligheid der techniek besluiten tot de oppervlakkigheid, de grilligheid, de blufferigheid of de toevalligheid van het inzicht ?

Ik weet het heel goed : deze nieuwe zalen zijn een triumph van het individualisme; individualisme dat blijkt evenzeer uit de uitvoering als uit de gewaarwording. Doch sedert wanneer moet ik, individualist als ik ben, het individualisme van anderen aanvaarden als het mij niet anders blijkt te zijn dan ijdelheid, zij het onder de liefelijkste ? Zoozeer ik de gemeenschapskunst haat die geen anderen uitweg vindt dan in eene doode, zij het zinrijke allegorie uitgevoerd naar de probaatste academische regelen, zoozeer walg ik van ikheids-kunst die allen algemeen-menschelijken ondergrond mist. Ik weet wel dat de impressionisten zich daarbuiten hebben gesteld, en meenen het te kunnen doen met bloot hunne zintuigen. Helaas, hunne beroemdste doeken in deze nieuwe zalen van het Moderne Museum geven hun hierin ongelijk....

Wat dan nog wel overblijft ? Juist de schilderijen waar men de techniek, aan vegen of stippelen, vormverwringen of kleurverkrachten, vergeten kan voor den inhoud. Word ik oud ? Ik ga, bij schilderijen, van inhoud houden ! Maar stelt u gerust : aan de anecdoot ben ik nog niet toe, nu niet, en, hoop ik, ook morgen niet, en niet zoolang als ik menschelijk voelen kan.

Moeten deze nieuwe Museum-zalen dan werkelijk als mislukt worden beschouwd ? Alles behalve ! Wij staan hier voor een schoone, eene edele, een werkelijk moderne poging om van ons Museum iets anders te maken dan eene necropool. Doch.... de necropool-lucht is er nu eenmaal !

Al blijft de stemming toch eerder die van dezen thans volkomen-ingevallen najaarsavond, tweeslachtig en dubiëus, die verleidt tot slechte mijmeringen waar zelfs uwe beste vrienden niet bij worden gespaard.

N.R.C., 24 September 1921.

* *
*

XIII

Brussel, 21 September.

Ik heb u gisteren verteld hoe ons Museum voor moderne kunst met twee zalen is verrijkt. Feitelijk kennen wij den grond niet van onzen artistieken rijkdom.

Of moet dit niet blijken uit het laatste decreet van minister Destrée ? Hij heeft bevolen dat zou worden opgemaakt een inventaris van al de kunstwerken die, staatseigendom, zich in de diverse staatsgebouwen bevinden, en daarbij bevolen dat bewuste kunstwerken verder zullen worden uitgeleend aan publieke instellingen die er behoefte aan gevoelen, zoo stedelijke als provinciale en nationale, voor een steeds vernieuwbaar termijn van tien jaar.

Het tweede deel van het besluit is, naar ik meen, ge-

deeltelijk eene nieuwigheid. Tot op heden genoten alleen staatseigendommen, bij uitsluiting van de scholen, de stadhuizen, de provinciale monumenten, de eer, schilderijen en beeldhouwwerken door den staat aangekocht, te mogen herbergen.

Herberg waren dan Kamer en Senaat, die trouwens tot aankoop op eigen fondsen teren. Telkens, bij het aftreden van een voorzitter dezer wetgevende lichamen wordt zijn portret besteld aan een gezaghebbend specialist; en zoo werd de Senaat, nauwelijks een jaar geleden, het portret rijker van zijn voorzitter, Baron de Favereau, door Philippe Swyncop, op hetzelfde oogenblik ongeveer dat Gustave van de Woestijne het portret schilderde van den oud-voorzitter der Kamer, minister van state Prosper Poullet, hetwelk laatste portret heel wat protest uitlokte, omdat het buiten de wetgevende portretnormen ging.

Wat vermoedelijk ook wel eenigszins het geval zijn zal met het portret van den tegenwoordigen Kamervoorzitter, den heer Emile Brunet, waar Théo van Rijsselberghe mede is belast. Senaat en Kamer koopen trouwens ook wel andere schilderijen aan, buiten deze officieele portretten, die moeten geschilderd worden naar een geijkte formule. Zoo kocht de Senaat twee jaar geleden een Jakob Smits aan, die imponeert door nieuwheid, middenin de schilderijen uit den romantischen tijd, die hem met vierkante meters afschuwelijkheden versieren, wat ook het lot is van de Kamer der Volksvertegenwoordigers.

Verder zijn het de diverse ministeries, die onderdak verleenen aan kunstrijk staatseigendom. Men wordt in België geen bureelhoofd, of men heeft recht op drie dingen : gordijnen, die de vensterramen van het lokaal der dage-

lijksche bezigheid verinnigen, een electrisch kroon van koperen schittering om het werk te verlichten, en - schilderijen aan den muur. Die schilderijen zijn meestal de vrucht van eene ondersteuning. Want tot bij den oorlog werden de schilders menigvuldig doch vrij goedkoop ondersteund door aankoop van hun werk, en na den wapenstilstand is met die gewoonte voortgegaan, zij het dan ook op meer bescheiden voet, hoe dan ook met niet minder willekeur. Want de aankoopen - aldus klagen vele schilders - gebeuren niet met de gewenschte onpartijdigheid, en het is weleens de steun, verleend door een Kamerlid, die over den aankoop beslist. Hetgeen tot gevolg heeft, dat niet al de aangekochte werken voor meesterstukken kunnen doorgaan. Ziet men het bureel van een attaché of van een directeur-generaal aantrekkelijk gemaakt door doeken met echte kunstwaarde, dan loopt men wel eens weg uit de kamer van een eenvoudig bureelhoofd vanwege de afschuwelijkheden, die u toegrijnzen en ik ken een directeur uit een ministerie die nooit heeft gedoogd, dat men hem een verschrikkelijk figuurstuk afnam, omdat het zulke heilzame uitwerking bleek te bezitten op de bezoekers, die zijn middagdutje kwamen storen.

Niet alle schilder- en beeldhouwwerken, die 't edelste ornaat zijn van onze staatsgebouwen, zijn rechtstreeks aangekocht geworden door den minister van schoone kunsten ten behoeve van zijne collega's der diverse departementen. Een groot getal zijn de vrucht des ijvers van de aankoop-commissie der musea. Die commissie beschikt over gelden, die kost wat kost dienen uitgegeven ten voordeele van genoemde verzamelingen. En zoo wordt er, doorgaans op tentoonstellingen, heel wat aangekocht, dat nooit in een

museum wordt geplaatst. Ik zei u reeds, hoe stampvol onze openbare verzamelingen zitten ! Terwijl in de ministeries steeds een plaats gevonden wordt, en trouwens aan de eischen van nieuw-gepromoveerde bureelhoofden moet worden voldaan.

En daar zijn verder de Prijzen van Rome. Deze jongelieden leveren niet alleen het proefstuk waarop zij worden bekroond : zij leven feitelijk, drie jaar lang, onder het regiem van dwangarbeid. Zij moeten naar Italië, en van daar uit zijn zij gedwongen werk te sturen, dat deels uit de vrucht van eigen initiatief, deels uit copieën van bekende meesterstukken bestaat. Onder die copieën zijn er soms heel mooie : ik denk aan een Carpaccio door Xavier Mellery, meer eene verwerking dan eene angstvallige copie, die zich in een lokaal bevindt van het Ministerie van Wetenschappen en Kunsten; aan een Fra Angelico, nageschilderd door Constant Montald; aan menig ander werk nog dat, in sommige ministerieele zalen, eene aangename verpoozing is van moderne maar vaak heel leelijke producten.

En eindelijk : de eigenlijke bestellingen voor gerechtshoven, post- en telegraafgebouwen en zelfs scholen. Het zijn niet altijd meesterstukken : ten bewijze de wandversiering van het Posthotel te Brussel. Daarentegen bezit het Paleis van Justitie terzelfder stad werken van hooge waarde, door Delville o.a. en door Smits. Dat die bestellingen, de toezegging van bestellingen of de hoop op bestellingen voor soms al te voortvarende artiesten bittere teleurstellingen inhouden kunnen, heeft menig kunstenaar ondervonden, zoo Constant Montald die voor de voorhalle van het Museum voor oude kunst groote doeken had gemaakt,

die hij nooit of nimmer geplaatst kon krijgen.

Ziedaar hoe de tallooze kunstwerken worden aangekocht, waar de bevoegde minister een inventaris van bevolen heeft. Met welk doel ? Eerst natuurlijk om de uitgebreidheid van het bezit te kunnen overzien. En ten tweede.... Maar neen, ik kan het niet gelooven dat zoo spoedig zou worden ingegaan op de suggestie die ik gisteren te dezer plaatse aandierf, alsdat, namelijk, het grootste, en werkelijk al te onnoodige deel van onze kunstschatten in openbare veiling zou worden verkocht, liefst aan vetgemeste oorlogswoekeraars, ten behoeve der diep-bedroefde Belgische schatkist....

Ik had het daareven over Prijzen van Rome : laten zij het tweede kapittel uitmaken van deze kunstnieuwsjes. Zij zullen geen copieën meer hoeven te sturen - wij hebben er trouwens genoeg - uit Rome, Florence of Fiesole, want de minister heeft ze, althans voor de beeldende kunsten, afgeschaft. Niet uit bezuiniging (men hoeft niet meer te sparen, sedert men besloten heeft zich te ontmaken, tegen goed geld, van al te veel ruimte-innemende wangedrochten), maar omdat men, naar de raadgeving van den Bijbel, afsnijden wil wat hindert. En de instelling van den Prijs van Rome was niet alleen eene hindernis voor de ontwikkeling der eigen personaliteit der jonge artiesten, al te jong werkelijk om uit eene Italiaansche reis de vormende kracht te putten, die ze inhoudt; niet alleen is die instelling nooit een waarborg geweest van wezenlijk genie (onze beste kunstenaars zijn niet dezen, die den Prijs hebben behaald); maar het feit, dat nog maar heel weinig jongeren eraan denken, voor dien wedstrijd mede te dingen, is een voldoende bewijs dat hij werkelijk uit

den tijd is. En de minister was dan ook goed geïnspireerd, toen hij hem afschaffen ging, en vervangen door een veel losser stelsel van toelagen aan belangwekkende jongelieden, die geld zullen krijgen om het buitenland te bezoeken met een verplicht verblijf nochtans in de Eeuwige Stad, of althans in Italië, waarvan de kultureele veredeling, de onrechtstreeksche, allerminst mocht worden onderschat door een minister als Destrée, die over de Italiaansche Primitieven, met zijn broeder, wijlen Dom Bruno Destrée, den Benedictijner monnik, een fijnzinnig boek heeft uitgegeven.

- Laat de afgeschafte Prijs van Rome mij, tot besluit van dit briefje, handelen over een anderen prijs die, onder den oorlog natuurlijk afgeschaft, weêr voor het eerst sedert 1913 moet worden toegekend : de "prix-Godecharle" namelijk. Die Prijs, die een nogal mooie som vertegenwoordigt, en waar wij althans één belangrijk doek aan danken, de "Job" van Auguste Levèque, den dichter-schilder die verleden jaar in erbarmelijken toestand gestorven is, - die prijs wordt toegekend aan een schilder of aan een beeldhouwer die geen dertig jaar oud is geworden, en... een mythologisch, historisch of allegorisch onderwerp heeft gelieven te behandelen. Het lokaas der duizend francs is, gij merkt het, eene reactionaire manoeuvre geworden : jongelieden, die misschien honger lijden, te gaan dwingen, om den broode, eene "Danaë", een "Slag van Woeringen", of een "Vrede die Europa omhelst" te schilderen, is misschien moord plegen op een genie.

Nochtans hebben zich heel wat genieën, of die het wenschen te worden, dit jaar aan die manoeuvre geleend.

Maar zij hebben zich op den academischen Godecharle

gewroken, enkelen althans : zij hebben hun, door hen zelf gekozen onderwerp.... cubistisch behandeld.

Gelukkig dat de Prijs van Rome is afgeschaft !

N.R.C., 25 September 1921.

AMIEL

Brussel, 24 September.

Als gij dit lezen zult, zal het juist honderd jaar geleden zijn, dat te Genève geboren werd Henri Frédéric Amiël (op 27 September 1821). Aan het groote publiek zegt deze naam niet veel : de letterkundige, hij die in een boek, buiten en naast de literaire schoonheid den moreelen inhoud, het grondelijk-menschelijke bij het louter-kunstrijke weet te waardeeren, gedenkt wien dezen naam droeg bij het eeuwfeest met vromen eerbied. Voor hem is Amiël een zeldzaam literaire archetype. Men heeft hem in één adem met René, met Werther, met Obermann genoemd, maar hij was, hij de trouwens eene halve eeuw later gekomene, hij was meer : een levend mensch. Wat René hebbe mogen danken aan den jongeling Chateaubriand en Werther aan den jongen man Goethe; wat Sénancourt van zich-zelf aan verzuchting en dweeperij hebbe gelegd in het figuur van Obermann : deze helden van beroemde boeken, die de mentaliteit van gansch een tijd hebben kunnen beïnvloeden en vastleggen, zijn bleeke figuren bij de verschijning van den mensch die, eerst na zijn dood, het echtste van een menschenleven heeft geopenbaard in zijn "Journal intime", fragmentarisch uitgegeven in de jaren tachtig. In die jaren, omwentelingsjaren in de gansche wereldliteratuur die terug zouden voeren naar eene nieuwere romantiek, kon Amiël voor sommigen de vormende en leidende beteekenis krijgen van bovengemelde roman-types. Onzen tijd echter bood hij het houvast van het echt levende, in den vorm van het oprechtste der dagboeken. Was het symbolisme,

dat kort na 1885 opkwam, het offensief van eene gelouterde veralgemeende ik-kunst, de symbolisten konden in Amiël, zij die, meer dan de romantici, waren grootgebracht met het merg van analytische wetenschap, een voorlooper vinden, die aan zich-zelf had ondervonden wat de veelvuldige sprieten van hunne intuïtie in de atmosfeer waarin ze leefden meenden gewaar te worden. Is, bij dat al, Amiël een eenzame, voor een deel zelfs een onbegrepene gebleven, dan ligt het aan zijne onbereikbare meerderheid. Men heeft hem bij Maurice de Guérin kunnen vergelijken : Maurice de Guérin was een minnaar des doods, Henri-Frédéric Amiël, de apostel van een ongehoord, van een voor zeer weinigen bereikbaar hooger leven. Guérin en zijne bijzondere sentimentaliteit, hoe diep deze zij, is voor iedereen te vatten, door iedereen te volgen; weinigen vermogen te kijken in het licht waar Amiël's geest zijne wentelings-sfeer heeft. Hij, laatste der onbetwijfelbare mystieken, die zoo acuut een leven te ontleden weet, dat nog louter metaphysisch is, hij moest alle reismakkers achterwege laten. Hij was trouwens te weinig-literair in den gewonen zin van het woord, om literatoren-zonder-meer te blijven boeien. Wien echter van mystiek studie maakt, is hij een verschijnsel, dat te meer treft en vasthoudt, dat het naar de vorming en het verloop zoo onderscheiden, zoo veelbeteekend, zoo modern is.

Niets, immers, heeft in den loop van een zestig-jarig leven, geheel aan wetenschap gewijd en beheerscht door menschelijke schranderheid, uiterlijk en in het verloop van dag na dag aan zelfs de intiemste vrienden van Amiël kunnen wijzen op een mystiek dubbel-bestaan. Deze Zwitser van verre Fransche afkomst (zijne voorouders weken uit

ten gevolge der herroeping van het Edict van Nantes) bewees van heel jong af eene schitterende intelligentie, een helderen geest te bezitten, die zich evengoed en even-gemakkelijk bewoog op het gebied der letteren als op dat der zuivere wetenschap. Hoe stipt en klaar die geest was, blijkt uit eene verklaring, die hij als twintigjarige, aflegde na een reis in Italië : "Le catholicisme est touchant quand il est muet, choquant par l'ignorance ou la mauvaise foie dès qu'il se met à parler". Gaat hij, in 1843, studeeren, eerst te Parijs aan de Sorbonne, daarna aan de universiteiten van Heidelberg en van Berlijn, waar hij vier jaar blijven zal, dan is de vergelijking, die hij maakt tusschen Franschen geest en Duitschen geest niet in het voordeel van den eerste. Wel beknibbelt hij de zucht tot catalogiseeren en schematiseeren der Duitschers : de Fransche wuftheid haalt het, meent hij, niet bij de Duitsche logica. Eene tweede reis naar Frankrijk, op rijperen leeftijd ondernomen, wijzigt zijn inzicht niet. De hoogst-staande figuren van de literaire wereld, die hij te Parijs ontmoet, zijn hem lichtzinnig en weinig ernstig. Hij blijft hechten aan degelijkheid : deze natuurlijke neiging zal voedsel hebben in de lucht der Geneefsche universiteit, waar hij intusschen (het was in 1849) professor, eerst in de aesthetica, weinig nadien in de geschiedenis der wijsbegeerte, geworden was.

Nochtans - en het is eene eerste opmerking - gaat van dezen blijkbaar-rationalistisch aangelegde geene actieve werking uit. Waar hij, groote minnaar van poëzie, zelf tusschen 1854 en 1880 vijf bundels gedichten, doormengd met philosophische aphorismen uitgeeft (in 1854 Grains de Mil; in 1858 Il Penseroso; in 1863 La Part du Rève;

in 1876 Les Etrangères, in 1880 Jour à Jour), kan bij dezen zoo intelligenten man niets blijken dat op eene oorspronkelijke personaliteit wijst, ook niet in de spreuken, die hij, philosoof, meent te moeten mededeelen en die meestal aandoen als banaal. Als professor moet hij grauw en eentonig zijn geweest, met dat gebrek der veelheid die hij bij de Duitsche geleerden gispt en helaas zonder de levendigheid der voordracht, die zijn ernst bij de Franschen tegenstond. Hij had een trouwen en geestigen vriendenkring, waar hij graag in omging : een Edmond Scherer, die zijn uitgever zou worden, een Victor Cherbuliez, den pittigen auteur van "Le Comte Kostia" : in dien kring speelde hij nooit de rol waar zijne schranderheid hem voor aanwees of scheen aan te wijzen. Een zeer-correct gekleed heertje, glimlachend en zachtmoedig, aanhalerig voor kinderen en dieren, gezocht door vele vrouwen, aan wie hij gezelschapsspelletjes leerde en die hem hun vertrouwen schonken met een volkomen veiligheidsgevoel dat nooit beschaamd werd; zelfs met zijn beste vrienden schuchter, maar met beminnelijkheid en zonder den innerlijken gloed die verteert, bezat deze "fort en thèmes" der vroegste jongelingsjaren, die alles leeren kon wat hij wou en het dan ook deed zonder onderscheid of voorliefde, niets van wat physiologisch of psychologisch wijst op een karakter.

Doch dat onwerkdadige, dat haast-negatieve bij een positief-gevormden geest, die op twintigjarigen leeftijd een godsdienst afwees waar zijn verstand niet genoeg aan hebben kon en trouwens veertig jaar lang scherp-kritische neigingen vertoonde; - dat in den grond passieve, dat onbestemde en onvruchtbare : was het niet reeds, en had

het voor zijne vrienden niet moeten zijn, het teeken der mystieke voorbestemming ? Daarin als mysticus zoo onderscheiden, zoo nieuw, zoo modern, bereikt Amiël den ontvangenis-toestand in een dagelijksch bestaan dat hem schijnt uit te moeten sluiten, terwijl hij - bereidheidstoestand - tot aan het eind der zeventiende eeuw, niet schijnt voorzien of mogelijk geacht dan in een afgetrokken kloosterleven, en zoo goed als nimmer wordt bereikt dan na vernietigende ascesis. Het wondere bij Amiël is, dat de klassieke voorbereiding, die langs de zeven trappen van Ruusbroec tot de goddelijke vereeniging leidt, ontbreekt. Doch vervangen wordt door het amorphe, het onzelfstandige en onformeele van het dagelijksche doen en laten. Hier is afschaffing van het streven naar God, bij kastijding en gebed : er is een natuurlijke bestemming, die ligt in gebrek aan daden, die gelijkt aan onaanroerbaarheid.

De innerlijke werking was intusschen zeer groot, zooals bleek toen, tot aller verbazing, na den dood van Amiël - op 11 Mei 1881 - Scherer de "Fragments d'un Journal intime", reeds in 1848 begonnen, en die het tijd wordt volledig uit te geven, uitgaf.

Was Amiël bij den aanvang zich-zelf reeds volkomen bewust ? - Misschien zal hij zich al heel vroeg, passief van aard als hij zich voelen moest, - en trouwens professor van philosophie - aangetrokken hebben gevoeld door Maine de Biran, die meent "que l'homme n'a conscience de son Moi ni par l'observation physiologique, ni par des conceptions abstraites, mais directement par le sens intime, en se regardant passer", (ik citeer uit het hoofd).

Se regarder passer : het was, jaren lang, en van zijn zeven-en-twintigste jaar af, de eenige merkwaardige bezig-

heid van Amiël. De afgetrokkene zal het al jong als een physische pijn hebben ondervonden, en hij heeft het uitgedrukt met de kracht en de scherpte van eene heilige Teresia, al zijn de redenen die hij aangeeft niet deze van een orthodox mysticus : "J'ai la terreur de l'action. Quand il faut agir, je ne vois partout que causes d'erreur et de repentir. J'ai horreur d'être dupe, surtout de moi-même. Comme je me sens vulnérable sur tous les points, partout accessible à la douleur, je reste immobile". - Den toestand eener vrijwillige onthouding geeft hij aldus geene christelijke, eerder pessimistisch-boeddhistische grondslagen : maar het is hetzelfde stadium dat de goddelijke nadering voorbereidt.

Wil hij, van meet af, die nadering bespoedigen ? Brandt in hem het vuur dat het huis moet zuiveren voor het bezoek ?... Hij denkt er niet aan. Hij heeft alleen genoemden afschuw, die hem een groote rust, een ruim welbehagen verzekert. Hij maakt er, ver van de wereld af waar hij nooit regeeren zal, gebruik van, aanvankelijk, om zich te oefenen in literaire critiek. Hij schrijft ook reisherinneringen, maakt natuurbeschrijvingen van zeldzame nuanceering. Doch hierbij reeds, in dit tweede stadium gaat het wonder gebeuren. Nog klinkt het boeddhistisch : "Au fond de toutes choses est la tristesse, comme au bout de tous les fleuves est l'océan. Un receuillement profond se fait en moi, j'entends battre mon cœur et passer ma vie. Il me semble que je suis devenu une statue sur les bords du fleuve du temps, que j'assiste à quelque mystère d'où je vais sortir vieux ou sans âge.... Je me sens anonyme, impersonnel, l'œil fixe comme un mort, l'esprit vague et universel, comme le néant ou l'absolu; je suis

en suspens, je suis comme n'étant pas. La vie individuelle est un néant qui s'ignore; aussitôt que le néant se connait, la vie individuelle est abolie".

Het "absolu" wint het echter op "le néant". Weldra voert het opgaan in de natuur hem tot het universeele. Hij komt in een mystisch-pantheïstisch tijdperk, niet om onder te gaan, maar om alles in zich te begrijpen. Zekeren nacht, aan zee, voelt hij ineens den angst van het oneindige; de aarde vlucht onder zijne voeten, "als een schip" zegt hij. Hij mag zijne veelvuldigheid erkennen : "Il me semble que j'ai vécu des douzaines et presque des centaines de vies. Toute individualité caractérisée se moule idéalement en moi. J'ai été mathématicien, musicien, érudit, moine, enfant, mère. J'ai même été animal et plante. Je me suis apparu comme boîte à phénomènes, comme lieu de visions et de perceptions. Rentrer dans ma peau m'a toujours paru curieux, chose arbitraire et de convention". Deze laatste gewaarwording vindt men bij de meeste mystici terug.

Het duurt niet lang of hij vindt alleen nog in den droom de onontbeerlijke vrijheid. Alle werkelijkheid versmacht hem. Het is dat hij het hoogste gaat naderen.

Hij voelt zich naar het onbekende middenpunt van het bewustzijn-geweten aangetrokken "inconscient, comme le noyau du soleil est obscur". Het eindige is hem voortaan eene marteling. Hij, die zich bij machte dacht alle wezen in zich te bevatten, hij neemt niet meer aan in eene begrensde persoonlijkheid opgesloten te blijven. Oorzaak en gevolg zijn hem niets meer : hij staat op den drempel der onmiddellijke kennis. Hij haakt naar het eeuwige; hij verwijst de zuivere rede, om eindelijk, na den langen

aar alle stelsels omvattenden weg, nog alleen de mystische middelen te gebruiken. Niet langer het begrip : thans niet anders meer dan de rechtstreeksche communie. En bevrijd van zijn wil, nog alleen receptief, blijft hij de genade der analysis genieten - als een Teresia, een Joannes a Cruce, eene Hadewych. Want als alle mystieken blijft hij in zijne uiting smartelijk humaan, acuut-begrijpelijk voor wie hem begrijpen willen. Hij zegt zijn angst, dat hij het onuitdrukkelijke niet zal vermogen te uiten : intusschen straalt zijn woord van vreugde om de genoten openbaring.

Met dat al zou hij geen christelijke mysticus mogen heeten - hij heeft trouwens den affirmatie-durf niet van velen dezer -, en zou hij met een Louis Ménard, zij het dan ook driftiger, een pantheïstisch mysticus gebleven zijn, was de moreele, en zelfs religieuze bezorgdheid bij hem niet scherper en scherper geworden. Ten grondslag van zijn eigen evasie-vermogen lag het groote louteringsmiddel : het geloof. Het gebied; de bijtreding van een gebod : ook hem zijn ze eindelijk de wipplank tot het oneindige. Tegen het einde van zijn leven zegt hij : "J'ai touché, éprouvé, savouré, embrassé mon néant et mon immensité : j'ai baisé le bord des vêtements de Dieu". - "Néant et immensité" hebben thans niets meer met Nirwanah te maken. En het is als stoïsch christene dat hij sterft, na lang en tot op den bodem toe louterend lijden.

N.R.C., 27 September 1921.

GODEFROID KURTH HERDACHT

Brussel, 25 September.

Twee groote Belgische geleerden, een Vlaming en een Waal, zijn onder den oorlog, van den oorlog als slachtoffer gevallen : Prof. dr. Gustaf Verriest, Prof. dr. Godefroid Kurth. De eerste die, tot Leuvensch doctor in de medicijnen gepromoveerd, den zeldzamen moed had al zijne studies in Duitschland te gaan herbeginnen om, als professor teruggekeerd, de Duitsche physiologie bij ons in te voeren; de tweede, grenslander want in het half-Duitsche Aarlen geboren, gedrenkt zoo van Germaansche als van Latijnsche kultuur, promotor in België van éene Duitsche Beweging die bij gebrek aan natuurlijken grond geen wortel schieten kon en dan ook heel gauw uitstierf, grondlegger eindelijk in België, van de historische kritiek naar Duitsche methode : zij beiden, idealistische grijsaards, zij zijn gestorven aan de kwetsuren die hun geloof in Duitschland zou ondergaan. De eerste stierf ver van het eigen land waar zijn lijk nog niet is teruggekeerd. De tweede, die een deel van de bezetting met het hardnekkigste verzet van zijne desillusie op het Brabantsche platteland doorbracht, overleed er te Assche als een gebroken man, een verslagene - hij eens de vurigste der idealisten.

Het is te Assche nu dat hij gisteren werd herdacht door mannen als Henry Carton de Wiart en Henri Pirenne, op het oogenblik dat zijn overschot zou worden overgebracht naar zijne geboortestad in welker nabijheid hij definitief de laatste rust zal genieten. Heden zal hij aldaar worden gehuldigd door Monseigneur Mercier en door den rector der

Brusselsche universiteit, Léon Leclère om van talrijke anderen te zwijgen. In den dood zal hij aldus de verheerlijking genieten : het ware hem zoeter geweest, zonder angst de eeuwigheid te mogen ingaan....

Godefroid Kurth is, door zijne veelheid evenzeer als door zijne verscheidenheid, versmolten nochtans tot eene zeldzame en hooge eenheid, een buiten-gewoon figuur geweest. Dichter, philoloog, historicus, socioloog, politicus; romancier naar de ziel en naar den geest, man der strengste methode, zien wij hem als een overgangstype.Veel in hem behoort tot het verleden; anderdeels is hij acuutmodern. Die twee zijden van zijn karakter, die gestadig door elkander vloeien, brengen hem echter gestadig op onzen tijd vooruit, waar hij het accuraat-positieve op zulke wondere, hem geheel eigene wijze belicht met een haast profetisch idealisme. Deze apostel-natuur vergeet nooit dat het beste zendingswerk ondergaat, zoo het niet berust op practische wetenschap. Doch deze beoefenaar van eene stipte arbeidsmethode waar zijne wetenschappelijke eerlijkheid nooit een duimbreed van afwijken zal blijft, zijn leven door, iemand die vooral geniet van zijne milde geestelijke streven, - weleens al te voortvarend hierin, zooniet geheel in het wilde of ijle.

Godefroid Kurth begon zijne loopbaan als dichter. Van jongs af vurig katholiek, bloeit zijn geloof uit in poëzie. Hij zingt zich-zelf toe :

Dieu seul sera le but et la loi de ton art :
Rien en dehors de Lui ne mérite un regard.
Tu ne laisseras pas les partis et la haine
Souffler leur vent impur sur ton œuvre sereine.

Hij is de heraut van alle nobele gevoelens, een ridder

uit den Karolingischen kring of uit dien van koning Arthur, een moderne paladijn, - een zeer ernstige don Quichotte, zeggen zijne tegenstrevers. Zijne meesters zijn, voor den adel der gevoelens, Lamartine en Chateaubriand, voor den vorm de schitterende Victor Hugo der "Légende des Siècles". Doch wie goed toeluistert, verneemt bij den Germaanschen grenslander den naklank van Schiller, zanger der vrijheid.

Met dat al is de poëzie van Kurth, waar hij-zelf zooveel belang aan bleef hechten, thans geheel uit den tijd. Wij hebben niets meer aan deze holle rhetoriek. Dat de bombast ervan in den jongen, en later nog bij den reeds ouden geleerde, op de stevigste grondslagen berustte, grondslagen van het Espagnolisme, waar de sceptische Stendhal zijn nog eenig-mogelijke geloof in beleed, bleek uit den heelen levensloop van Godefroid Kurth.

Als vele dichters behekst door de hallucineerende macht van het woord, gaat hij aanvankelijk klassieke philologie studeeren. Hij gaat transpireeren op teksten : hij geeft aan zijn geestdrift een eersten ruggesteun, en als een ruggegraat. Hij moet strijden met eene dorre werkelijkheid die geen overwinning der verbeelding toelaat : te beter, want hij breekt de eerste vaste paden voor zijn geloof in eigen idealen. Wat trouwens kiest hij zich tot onderwerp van thesis ? De studie van een der deugdzaamste figuren van het oude Rome, een moralist met der daad : Marcus Porcius Cato, genoemd de Oudere en de Censor. De jonge katholiek, hoog-gehouden door zijne gevoelens van trouw, eer en vrijheid, wijdt zijne eerste krachten aan een bij uitstek zedelijk onderwerp : het is in dit eerste werk dat hij op zijn natuurlijk enthousiasme de weten-

schappelijke tucht toepast die, naar Pirenne getuigt, "loin de nuire aux intuitions de l'esprit, les dirige et tout à la fois les renforce et en augmente la portée".

Zijn geloof te laten leiden door zijne wetenschap, om het sterker en vruchtdragender te maken, het is de opdracht die Kurth zich voortaan geeft. De omstandigheden brengen er hem toe, de philologie op te geven voor de geschiedenis; trouwens, ook buiten de omstandigheden zou zijn hart hem dien weg hebben uitgestuurd. Een groote liefde voor de Waalsche heiligen uit het Frankisch-Karolingisch tijdperk hadden hem van lieverlede tot die studie gebracht. Hij wijdt er zich aan niet alleen met de drift van zijn poëtische geaardheid, maar met de methode van den philoloog, die in Duitschland de grondslagen der historische kritiek heeft leeren kennen. In 1882 wordt hem de leergang van geschiedenis der middeleeuwen opgedragen aan de Universiteit Luik. Van meet af past de jonge geleerde er de stelregels van voornoemde kritiek toe, waar zijne philologische kennis hem van geen gering nut is, bij het vaststellen, b.v. van de tekstwaarde van een Gregorius van Tours. Deze idealist hield in de studeerkamer of in het kritisch seminarie op een droomer te zijn : van stipte wetenschap is hij nooit bang geweest; zijn geloof, hij wist het, kon zij slechts versterken.

Het is met die zekerheid dat hij zijne dissertatie schreef over de Vita Sancti Lamberti, de twee deelen van zijne Cité de Liège, zijn Clovis, zijne breed-aangelegde Histoire poétique des Mérovingiens.

Zijn wetenschappelijkheid zou echter nooit zijn "poëtische ader" verdorren. Dit stipte verstand bracht zijn groot hart niet tot zwijgen; dat groote hart behoorde

der kerk toe. En het leidde hem tot synthetische boeken, waar de wetenschap nooit afwezig uit is en waarin de degelijkheid ervan boven verdenking staat, doch die, meer dan de andere, propagandeerend zijn bedoeld en uitgewerkt :de Origines de la Civilisation moderne,zijne Eglise aux tournants de l'histoire, heiligenlevens waar de wetenschap de stichting dienen moet.

Wijkt Kurth hierin van zijne wetenschappelijk-historische rol af ? Wie zou het durven beweren ? Welk historisch werk blijkt en blijft levend, waar de draad niet doorgaat van eene leidende idee ? Welk louter objectief historicus, die werkelijk een groot historicus zou zijn ? Geschiedenis-schrijven beduidt feiten-interpreteeren. Wie interpreteeren zegt, onderstelt eene vooringenomenheid, die natuurlijk eerlijk moet zijn wil ze waarachtig en diepgaand treffen, maar niettemin in den historischen arbeid een subjectief bestanddeel is zonder hetwelk die arbeid niet bestaat.

Geschiedenis-schrijven. - Hierin zou Kurth wel heel veel jongeren deconcerteeren. Want, met Anatole France overtuigd dat het per slot van rekening een literair genre is, legde de oud-literator Kurth er zich ijverig op toe, geschiedenis te schrijven zooals de meesters het deden uit zijne jeugd. De romantische dichter die hij geweest was, leerde historisch proza schrijven bij den romantischen Michelet. Zijn stijl is fleurig en doet soms in de beelden diepzinnig. Hij houdt van het chiaroscuro der tegenstelling. Hij houdt van lyrische periodes met een soms-verrassenden val. Hij is de virtuoos van een wel wat verouderd literair verschijnsel. Vervelend is hij echter nooit, want hij bezit de helderheid der voordracht,

eerste deugd van den professor-schrijver.

De professor, de schrijver was tevens, idealist als hij onverwoestelijk was, een strijder. Aan dat strijdlustige is de mislukte poging tot het wakkerschudden van eene Duitsche beweging in Belgisch-Luxemburg en in een deel van Limburg en Luikerland te wijten, waarvan de idee bij hem vermoedelijk was opgekomen tengevolge van de studie die hij, uit tijdpasseering - want hij bezat een zeldzame en nooit voldane behoefte aan werken - aan de Belgische taalgrens had gewijd. Het bleek tevens uit zijne bemoeiingen als Christen-demokraat. Het gebeurt niet dikwijls dat historici het brengen tot politici : daarvoor hebben ze een te klaren blik, te veel staatkundige ervaring. Het tegendeel is eerder waar : oude politici - en diplomaten - worden gaarne historici. Het strijdende in Kurth's karakter, zijn kruisridders-vurigheid, zij lieten toe, dat de historicus Kurth zich, lang voor den oorlog, met werkdadige politiek ging bezighouden. Het gebeurde zelfs dat hij, de katholiek, de toenmalige katholieke regeering met zijne democratie in het nauw bracht. Hij wist dat het hem zijn ambt van hoogleeraar zou kosten, zoo hij er toe kwam - het was als een fataal doelwit - eene plaats te gaan vragen in het Parlement. Hij verliet dan ook Luik, kwam zich vestigen in Brabant waar, naar hem leek, zijn Christen-democratische ijver de rijpste vruchten dragen kon. Wel aanvaardde hij, een paar jaar voor den oorlog, de leiding van het Belgisch Historisch Instituut te Rome, dat hij, naar men hoopte en van zijn idealistische werkkracht verwachtte, tot nieuwen en verhoogden luister zou hebben gebracht. Hij was met vacantie terug, toen de oorlog uitbrak : het was voor hem de groo-

te, definitieve knak die de werkkracht voor goed breken zou, de politieke actie en hare schoone zuivere overtuiging zou stremmen, het wetenschappelijke werk in al zijne schoone schakeeringen storen moest.

Een paar jaar nog hield hij het te Assche, op de kim waar de Dendervallei uitvloeit, die het rijke Noord-Brabant vertoont waar hij zooveel van hoopte, - een paar jaar nog, gekrenkt in het lichaam, gekrenkt vooral in het hart, hield hij het uit.

Toen ging met hem een mensch heen, dien wij misschien wat al te eenzijdig, wat al te eentonig van één kant uit verlicht zien.

Maar die - een zeldzaamheid - een volledig mensch kon heeten, en zonder dubbelzinnigheid.

N.R.C., 28 September 1921.

HERDENKINGSKUNST

Brussel, 26 September.

Het is, sedert twee jaar of meer reeds, in de bladen eene vaste weekrubriek geworden. In het avondblad van gisteren - want het is Zondagslectuur - vernemen wij weer van twee onthullingen; gelegenheid, zeer welgekomen op dezen voor-avond van algemeene wetgevende verkiezingen, voor talrijke meer of minder bekende Kamerleden of die het wenschen te worden, zoo van uiterst- en gematigd-rechts als van gematigd en zelfs uiterst-links tot redevoeringen, waarvan het thema, dat zich raden laten, steeds hetzelfde is. Van minister tot infiemste lid van den verst-afgelegen gemeenteraad, al onze politici hebben aan de ceremonie, eene noodwendigheid en eene behoefte geworden, hun luid-galmend deel gehad. In 't Vlaamsch als in 't Fransch, en zelfs in het plaatselijkste Waalsch, hebben hunne stem-men geklonken : weêr hebben zij zich en onder hunne glans-rijkste gedaante den volke getoond. Ik zal natuurlijk niet twijfelen aan hunne oprechtheid; zij-zelf twijfelen niet, of willen niet twijfelen aan het fluïde dat van hunne imponeerende, althans opdringerige verschijning uitgaat. Zij zijn zich bewust, goed werk te verrichten onder de menigte. En ook voor zich-zelf, - al bekennen zij het niet luidop. En per slot van rekening is ieder-een tevreden - waar het feitelijk op aan komt.

Ik zou er dan ook hebben over gezwegen. Te lange jaren volg ik de Belgische politiek, om het verschijnsel on-gewoon te vinden en zelfs onwelvoeglijk te noemen. Mis-schien zijn er die oordeelen, dat onze glorierijke dooden

evenzeer zouden zijn gediend met minder rhetorikale piëteit : ik laat hun deze meening, - men kan er eene andere zijn toegedaan en van opinie zijn dat van de gruwelijke slachting nooit genoeg zal worden gesproken. Het is trouwens volkomen te billijken dat men zelfs na drie jaar niet vergeten wil. Dat men het zegt met eenigen bombast : het is natuurlijk; dat de bombast dienen moet tot verheerlijking van heldenmoed : niet iedereen bezit takt en echt-doorvoelde welsprekendheid om eraan te ontsnappen. En de persoonlijke propaganda neemt men op den koop toe.

Doch ik spreek hier niet over politiek. Ik spreek over kunst, - en op dàt gebied mag ik, dunkt me, wel eene bedenking opperen.

Het gaat hier namelijk, en gij hebt het al geraden, om de honderden gedenkteekenen die men in België aan het oprichten is ter eere der gesneuvelde soldaten. Stad en dorp, staat en provincie zijn één wedijver. Zooals ik U zei : er gaat geen week voorbij, of de bladen gewagen, bij lange verslagen waarin de vaderlandslievende redevoeringen natuurlijk in extenso worden overgedrukt, van de onthulling van ettelijke beelden of steenen monumenten. Men overschrijdt de grens, naar het bevriende maar onzijdige Noorden als naar het bevriende en gealliëerde Zuiden. En het biedt, iedere week, aan onze talrijke illustraties eene welgevallige vulling der ruimte, aan de actualiteit voorbehouden.

En dàt is het gevaar dat ik aanklaag. Het gevaar, niet dat men onze helden al te vaak en al te overvloedig huldigen gaat, maar dat men het doet met blijvende blijken, waarvan de meesten foei-leelijk zijn.

Geen land ter wereld misschien, dat zoozeer als België

den naam verdient van Land der Standbeelden. Niets billijkers en beters natuurlijk, dan den vreemdeling te toonen wat voor al wereldberoemdheden wij het leven hebben geschonken. Doch wie, te Ninove, zal den nieuwsgierigen vreemdeling voldoening kunnen schenken, als hij hem vraagt naar Despanterius die er zijn standbeeld heeft, en die alleen bij nog enkele humanisten is bekend ? Zou de pastoor van het kleine dorpje Audeghem zelf heel goed weten wie de Lindanus is die den tuin versiert van zijn pastorie ? Van Helmont - die ergens te Brussel staat - en Palfijn - dien men in brons gegoten vindt te Aalst, - zullen misschien ook buiten geneeskundige kringen zijn bekend. Doch welke is de bestaansreden van den bronzen jurist Metdepenningen die prijkt te Gent, niet ver van den bronzen tuinliefhebber Oswald de Kerchove, waarvan de eerstkomende generatie niet eens meer weten zal dat hij eens het dikste Kamerlid van België is geweest ? En de gebroeders Van de Velde die, eveneens te Gent, hun metalen herdenking danken aan eene vermetele Kongoreis ? En al de andere plaatselijke grootheden, waar de eigen stadsgenooten niet van weten aan wat ze hunne koperen of marmeren vereeuwiging danken ? - Op een kerkhof is hun borstbeeld, door vrome handen opgesteld, volkomen op zijne plaats : daar kosten zij geen cent, doorgaans, van de openbare gelden, en... wie bezoekt kerkhoven, die er geen persoonlijk belang bij heeft ? Maar de openbare plaats en de openbare hulde, die den vreemdeling en zelfs den inboorling pijnlijk en soms gevaarlijk hoofdbreken gaan kosten : zij zijn een gevaar voor den voorbijganger, - en zelfs voor den bronzen doode, die uit een ingesteld onderzoek vermindering kan lijden.

De Duitschers hebben in het euvel willen voorzien : vele beelden werden, in het etappengebied vooral, weggenomen. Alleen wat Duitschen eerbied waardig bleek te zijn, mocht blijven staan en blijven verbijsteren. Doch het doel der Duitschers kon niet zuiver heeten : de beelden werden omgezet in schiettuig. De groote mannen moesten dienen om hunne eigene landgenooten kapot te maken. En zoo werd er wel wat opgeruimd, dat wij, als gedenkenis, in feite konden missen. Hetgeen niet zeggen wil dat wij het als zelfvernietigend konden gedoogen. Maar hieromtrent werd ons advies niet ingewonnen.

Hier en daar nu wordt een beeld, onder den oorlog in vernielingsmateriaal omgezet, weêrgegoten en in eere hersteld. Nauwelijks een paar weken geleden woonde ik aan de kust, te Blankenberghe namelijk, dergelijke in eere herstelling bij : van sergeant De Bruyne. Minister Franck herinnerde, voor wie onder de jongeren het mocht hebben vergeten, dat sergeant De Bruyne eens in Kongo is gevallen op het lichaam van zijn luitenant, onder de dolksteken van wilde Afrikanen. Het kan goed gebeuren dat ik, in den loop van volgende maanden, willekeurig of onwillekeurig meer zulke heronthullingen bijwoon. Ik zal er in hoofdzaak uit onthouden (het eenige wat ik doen wil, want niemand meer dan ik is een voorstander van heldenvereering, alleen over de middelen misschien zou men kunnen twisten), ik zal er vooral uit onthouden dat wij het Land der Standbeelden zijn.

Wij worden het trouwens meer en meer, zooals uit het bovenstaande kan blijken. Nauwelijks waren wij aan den wapenstilstand toe, of van hoogerhand werd in de twee vleugelen van het Gebouw, waar ons wetgevende dubbel-

lichaam zulk een vlucht op neemt, geredekaveld over den nood en over de wijze van het oorlogsgedenken. De synthetiseerde idee van den "Poilu inconnu" moest nog geboren worden, zij had ons veel brons en zelfs veel papieren geld kunnen besparen. Thans is men ze bijgetreden, zonder, voorloopig, een feitelijken uitslag. Iedereen dan wilde afzonderlijke huldiging in zijn eigen dorp. Aanvankelijk dacht men aan marmeren platen in den muur der dorpskerk : het ware, als gedenkenis, voldoende geweest, - en niet al te duur. Doch bij die platen liet men het weldra niet. Men vergat de wet-der-bezuiniging. En wij wonen in het Land der Standbeelden.

Niet, trouwens, dat het zoo heel veel geld hoeft te kosten. In de meest-gelezen bladen van België kan men, naar een Fransch voorbeeld, de advertentie lezen van een aannemer, die gedenkteekenen met bronzen beeld, door den beeldhouwer onderteekend nogal, biedt voor de som van achttien duizend papieren franken : nauwelijks iets meer dan vierduizend gulden. Wie, bij dergelijk lokaas, zou zijn gedenkteeken willen missen ? En zoo komt het dat zooveel beelden - soms vijf per week ! - in België aan het oprijzen zijn, die misschien niet eens achttienduizend francs kosten. Want, nietwaar, er is de concurrentie.

Daarin juist ligt het gevaar : die beelden kunnen niet schoon zijn. De herdenking van den oorlog, dewelke ons al duur genoeg kwam te staan op zoovele gebieden, bedreigt ons met de afschuwelijkste leelijkheid.

Als ik mij goed herinner, werd in 1919 van regeeringswege besloten tot het instellen van een kommissie, aan dewelke elk ontwerp van monument zou dienen onderworpen, en die erover beslissen zou of het ja dan niet zou mogen

worden uitgevoerd. Dat was nu eens een nuttige kommissie ! De bevoegde minister had het gevaar ingezien, dat ik thans aanklaag. Want ik verhaast mij het te zeggen : de huldiging zelve zal nimmer uit den booze zijn, al moest zij van ons grondgebied een bronzen woud maken; wie heeft ooit geklaagd dat er te Florence of te Rome, of zelfs maar te Brugge te veel schoons is te zien ? Maar juist ; de schoonheid. En nu is het in 1919 dreigende gevaar in 1921 eene helaas overvloedige werkelijkheid geworden. Heeft de kommissie dan zulken slechten smaak ? Of heeft ze nooit anders dan op papier bestaan ? Of heeft ze zich laten bedwelmen door de goede bedoeling ? - België staat intusschen vol met slechte standbeelden, ad achttienduizend francs of minder. Eenige zijn schoon. Andere, in hunne naïefheid, aangrijpend. Een enkel, bestaande uit rotsblokken, die het onbehouwen beeld van een zittenden leeuw verbeelden, is nieuw en eene werkelijke verrijking. Alle hebben dit voor, dat ze geene verklaring noodig maken, als de Despauterius van Ninove en de Metdepenningen van Gent. Maar negen op tien zijn leelijk. En wij tellen ze vermoedelijk al bij honderden.....

Ik heb van zomer weêr eens heel Vlaanderen doorgereisd, vooral West-Vlaanderen, het geteisterde. Ik heb daar telkens een smartelijk genot bij, dat lengerhand aan het keeren is. Waar aanvankelijk de verwoesting definitief leek, de beteekenis scheen te hebben van een verpletterenden, versmachtenden, alle levenssappen en levensbronnen afdoend-afbindenden en indenkenden dood, die waarlijk denken deed aan de vernielingstijdperken waarbij de geschiedenis zich over den aardbodem verplaatste, alsof de tijd met die oorden van verdoemenis afdoend had afge-

rekend, zag ik van bij het tweede jaar hoe Vlaanderen, de oude moeder Vlaanderen, die al zooveel ellende had gekend, maar hare flanken nooit had voelen doorrijten als thans onder dezen oorlog was geschied, - hoe moeder Vlaanderen in aller daad onsterfelijk is. De gewoonte der afhankelijkheid kan eene deugd worden. Bijen en mieren betoonen den meesten ijver, als hand of voet van den mensch hare bouwsels vernield heeft. En Vlaanderen, dat nooit heelemaal vrij is geweest, heeft zijne rust in zich zelf moeten vinden, en in de eentonige bezorgdheid om de eigen nooden. Wel hebben, het spreekt vanzelf, de openbare besturen krachtdadig, zij het toch wel eenigszins traag, ingegrepen. Maar Vlaanderen heeft toch in de eerste plaats op haar-zelf gerekend. Vlaanderen doet niet aan, gelooft niet in politiek die kapot maakt. Het doet aan zelf-behoud, dat sterkt. En zoo is mijn smartelijk genieten van den dood geworden, bij elk nieuw zomerbezoek, een steeds blijder genieten van herwordend leven. Vlaanderen herwordt, stoffelijk, tot voldoening van stoffelijke nooden. (Over geestelijke nooden moeten wij voorloopig zwijgen.)

Welnu - om tot mijn onderwerp terug te keeren - in ieder dorpje, of op de plek waar dorpjes waren, is een plaats, een gave en zuivere plek, waar honderden, soms duizenden kruisjes staan. Het zijn kerkhoven : Belgische, Fransche, Engelsche, Amerikaansche en ook Duitsche kerkhoven. De graven zijn onbegrijpelijk smal. De kruisjes reiken geen vijftig centimeter boven den grond. En velen dragen niet eens een naam. Zij worden goed onderhouden : Engeland en Amerika hebben hier, voor de verzorging, op elk kerkhof één of twee soldaten achtergelaten; over de

Belgische zorg hoef ik natuurlijk niet te spreken. De Duitschers, hier gesneuveld, worden met den grootsten eerbied behandeld. De streek had braak mogen blijven liggen, en tot in den diepsten grond verwoest : het oord der dooden zou, door den tijd heen, een teeken van levende liefde zijn gebleven.

En - als herdenking van heldenmoed, als gedenkenis van eeuwige menschenliefde ook voor den gesneuvelden vijand, zou ik mij daar ruimschoots tevreden meê hebben gesteld.

Doch, wij zijn nu eenmaal het Land der Standbeelden !.....

N.R.C., 28 September 1921.

PROSPER HENRI DEVOS

Brussel, 27 September.

De pompeuze en leelijke gedenkteekenen waar men voorbij zal loopen niet alleen met onverschilligheid, maar, het dient wel bekend, met wrok.

De nederige kruisjes van een paar vierkante meters vierkant, die nog heel langen tijd onze piëteit zullen weten te verwekken....

Het is mij hier niet te doen om het meten der toonladder van onze sensibiliteit tegenover de dooden van den grooten oorlog. Ik zal niet nagaan in hoeverre een leelijk standbeeld in deze, juist vanwege zijne leelijkheid, van schadelijke overgevoeligheid kan afleiden, terwijl bovengemeld-nederig kruisje eene verminderende sentimentaliteit verraden kan. Wat al galgenhumor in het gesprek tusschen den voorstander van het mirifieke bronzen monument en den laudator van het zwartgeverfde stukje hout dat, anoniem, verloren staat in de veelheid, over een paar aren gronds, van zooveel ander zwart-houten oorlogsanonymaat !

Maar ik zit hier niet om te moraliseeren, zij het in het averechtsche. Toen ik u gisteren schreef, dacht ik er aan, dat, in de laatste maanden, vele van die afgelegen oorlogskerkhoven ten zeerste waren ingekrompen. Want men is druk aan het ontgraven en overbrengen gegaan van glorieuze lijken. Dat ontgraven is reeds onder de bezetting geschied : het was van die bezetting een der meest-tragische, en een dikwijls herhaald moment, toen de burgers van deze of gene streek gedwongen waren gevallen soldaten of gevelde stads- of dorpsgenooten uit de aarde te gaan

halen om ze beter-gepast onderkomen te verzekeren. Deze menschenliefde van den bezetter was eene ontzetting voor wie er gedwongen bij werd gebruikt. - Thans is het anders : ieder wil zijn gesneuvelde in eigen nabijheid hebben. Die gesneuvelde trouwens rust in een ordentelijke kist, heeft zijn plaats in een goed-onderhouden kerkhof. Zoodat bij deze de deftigheid der gewaarwording is gewaarborgd.

Onder de overgebrachten is er een, voor denwelken ik vandaag eene meer-bijzondere aandacht vragen zal. Hij is dezer dagen naar Brussel teruggekeerd uit West-Vlaanderen, waar hij sedert den laatsten stoot aan den IJzer sliep, ten grave gelegd door Duitschers. Men heeft hem met vroomheid en de gepaste soberheid aan woorden en gebaren definitief ter aarde besteld te Anderlecht, waar hij, voor hij als vrijwilliger in het Belgische leger optrok, een nederig stadhuisklerk was. Die stadhuisklerk was tevens een dichter, een schrijver althans. Hij krijgt weldra, hij ook, zijn standbeeld. Wij zullen op dat standbeeld niet wachten om hem naar waarde te huldigen. Want hij is werkelijk een symbool - ook zonder het brons.

Hij is een symbool, in de eerste plaats, van die plotselinge kracht-ontdekking, die in Augustus 1914 alhier aandeed als iets gansch nieuws. De oorlog was nauwelijks aan België verklaard, of niet minder dan vijf-en-veertigduizend jonge, en zelfs oudere Belgen meldden zich als vrijwilligers aan. (Een goed deel er van werd trouwens afgewezen : de militaire overheid leek wel bang voor deze invasie : zij was te onvoorzien). Die kracht-ontdekking was niet veel minder dan een wonder : wij zijn alles behalve een militaristisch volk. Zij, die ze in hun bonzend

hart gewaar werden, waren zij wel bewust van hetgeen ze deden ? Gehoorzaamden zij niet aan een schoolsche leuze van vaderlandsliefde ? Was het ineens ontdekte patriotisme, dat ze driftig den dood tegemoet joeg, inderdaad echt ? Gebrek aan berekening is der jeugd gelukkig eigen ! Maar moet men gelooven dat heel deze jongelingschap werkelijk-onbewust, alleen om een heftig gevoel van verzet, ter verzekerde slachting trok ? Ik geloof het niet, en het geval van den letterkundige Prosper-Henri Devos, dat ik hier vluchtig behandel, staaft mij in de overtuiging, dat de behoefte aan eene daad, eene heftige daad, een deel dier jeugd, en het meest-intellectueele deel, dreef tot het besluit, zich als vrijwilliger in het Belgische leger aan te melden.

Het is de gemoedstoestand van die jeugd, verpersoonlijkt in Prosper-Henri Devos, die, meer nog dan het smartelijke einde van velen ervan, tragisch mag heeten. Van dien gemoedstoestand is het kortstondige leven van Devos een voorbeeld. Daarom mag dat leven hier wel veralgemeenend geschetst.

Ik zei u dat Devos een zeer nederig stadhuisklerk van de leelijke voorstad Anderlecht was. Hij was niet veel meer dan een autodidact, een hoofd bewoond door de Chimaera, die is de aanminnelijkste der Schikgodinnen. Al heel jong deed hij aan Fransche literatuur : een bezigheid die in België kan gelden als de voorbeschikking van een doem. Temeer dat de literatuur, die Devos beoefende, niet behoorde tot de van den volke geliefde. Onze meeste prozaschrijvers en zelfs dichters, de Fransche bijna evenzeer als de Vlaamsche, zijn regionalisten. Zij hebben en betoonen eene groote voorliefde voor het kleine vaderland

in het groote, voor de geboortestreek waar hun hart, het hart van den "déraciné" die in de groote stad zijn brood moet verdienen, steeds met naïeve liefde terug naar keert. Dichters als Charles van Lerberghe en Fernand Séverin - ik hou het voorloopig bij Fransch-schrijvers - die breed- en algemeen-humaan willen zijn, mogen een zeldzaamheid heeten. Verhaeren, gij weet het, kon buiten zijn Brabant niet, noch Max Elskamp buiten den nog engeren kring van Antwerpen-en-omstreken. Bij de prozaschrijvers is het verschijnsel nog duidelijker. Wat is Georges Eekhoud zonder Antwerpen en de Kempen, Louis Delattre buiten de Henegouwsche kolenstreek, Hubert Krains buiten de Ardennen ? Het is niet zoo heel moeilijk, den Maurice Maeterlinck der eerste en beste werken stap voor stap te volgen in zijn geboortestad Gent, die van die werken de beste verklaring oplevert. Sommige schrijvers, als Georges Rodenbach, dreven de regionalistische liefde tot eene coquetterie, tot de coquetterie zich zelf eene geliefkoosde streek uit te kiezen : deze Doorniker-Waal vond ze te Brugge, dat werd het symbool van zijne zoetsappigheid; het geeft aan waarom de Fransch-Belgische, provinciaal blijft, ook in den pejoratieven zin van het woord, een Verhaeren, een Maeterlinck niet te na gesproken.

Prosper-Henri Devos nu gaf die provinciale voorkeur van meet af op, met de voordeelen die zij anders wel opleveren kan. Hij schreef twee romans, die noch den Bruggeling, noch den Luikenaar, noch zelfs den Brusselaar bijzonder aanspraken. Als vele autodidacten had hij zich van lieverlede overgeleverd aan eene gevaarlijke wereldideologie : hij werd al heel vroeg een gedachtenbouwer, met den ruggesteun die de boeken van Maurice Barrès en hunne

vluchtige sterkte kunnen opleveren.

Ik wil niet zeggen dat hij een leerling van Barrès is geweest. In zijn boeken vindt men zelfs Barrès maar heel weinig terug, want het Vlaamsche bloed in Devos behield een eigene en zeer driftige kracht. Maar van Barrès onderging hij, met een goed deel van zijn geslacht, den invloed, zonder dezen te laten vernietigen door gemakkelijk regionalisme. Aldus maakte Barrès van hem een slachtoffer. Niet zeer goed voorbereid tegen de gevaren ervan, want niet sterk van de algemeene kultuur, die evenwicht verzekert, liet hij zich beet nemen door het gif der cerebrale emotie, de cocaïne van het geestelijk avontuur, dat ophitst eerst, om te beter te vernietigen, eerst allen moreelen zin, weldra de bronnen zelfs van levenskracht. Zeer moeilijk is het niet, zich tot een intellectueelen held op te werken, vooral als men van niets beters weet. De vereenzaming, die het, vooral in een land als België, meebrengt, is geen gering middel tot het aankweeken van den trots, die tot een glorieuze ijlte verheft. Het belet echter de onrust niet, die bijwijlen neerhaalt tot diep in de modder. De krachtige Vlaamsche zin van Devos zoog hem al heel dikwijls naar de laagten aan; de noodzakelijke contingenties brachten den strijd, die hopeloos was : zijn egotisme, zijn "Jacobinisme", gelijk hij het zelf noemde, dreef hem van het leven af, zonder het houvast van een degelijk geloof.

Dat geloof, hij dacht het gevonden te hebben na een reis, die hij, kort voor den oorlog, in Spanje ondernomen had. Het Spanje van "Du Sang, de la Volupté et de la Mort", het Spanje van "Le secret de Tolède", het Spanje eindelijk dat ons in de zestiende eeuw een zoo geduchte want zoo

stevige, zoo gedegene meester was geweest. Het Spanje in één woord, met den construëelen geest en de sterke hand, met de vast-omlijnde, vierkante gedachte; het Spanje van het theologisch syllogisme, dat zijn drift verwerkt tot een wil. In dat land moet Devos ontzettend hebben genoten : van het genot kwam hij gebroken terug.

Want hoe gigantisch-schoon, hoe smachtend-aangrijpend de gedachte, de cerebrale emotie er hem ook had aangegrepen : zijne onmacht er tegenover, en de onmogelijkheid van het eigen sereen evenwicht, had hij al te diep gevoeld. Hij was een geslagene, een verslagene. Die weldra geen redding meer vinden zou dan in zijn hart, zijn versmade en eenvoudige menschenhart, dat hem worden moest de bloedende wel, waar zijn verstand het verfrisschende bad in vinden zou.

Men zegt dat Prosper-Henri Devos, na die Spaansche reis de bekeering tot de Roomsche kerk heel dicht nabij was. Hij had, als Pascal, als Rancé, den schok ondervonden, die redt uit de gruwelijk-alleen-heerschende verstandelijkheid. Of was die schok, de toevallige catastroof, het op zich-zelf weinig inhoudende voorval bij hem overbodig ? Wij zijn wel wat heel gecompliceerd geworden, om nog beteekenis te hechten aan het omen. Trouwens, lag het einde niet reeds in het begin besloten ? Had Devos - ik noemde hem een symbool voor vele aardgelijke gevallen, - zich niet al te argeloos, en al te slecht gewapend overgeleverd aan de gevaarvolle en geniepige sentimenteele wijsgeerigheid ? Hij was te naïef om zich niet te laten drijven op het kaantje van dezen waan : hij kon niet anders dan belanden in de haven der veiligheid, - of hij zou onnatuurlijk en moedwillig hebben moeten zijn.

Doch, op die wijze belanden in den nieuwen waan van het geloof, beteekent nog niet het geluk. Men redt zich uit beuheid alleen door de Daad. Het geloof waar Prosper-Henri Devos aldus in verzeilen zou, moest niet noodzakelijk tot eene daad voeren. Men wordt niet strijdbaar uit moeheid : moeheid verlangt niets dan den slaap.

Tot daar de Oorlog uitbrak. Het was voor Devos - een symbool : hoevelen zijn niet, van onze geblaseerd-intellectueele jeugd in zijn geval geweest ! - het was voor Devos de galvaniseerende vonk. De redding ? Helaas, gij kent zijn einde....

Dit heeft men met sobere woorden herdacht, toen zijn overschot dezer dagen naar Brussel werd overgebracht. Men heeft niet vermocht te zeggen, of Devos, in de vier jaren felle oorlogsdaad het mannelijke geluk heeft gevonden, dat hij had nagejaagd. Hoe spijtig dat wij het niet zullen weten ! Hoe spijtig dat hij het ons niet zeggen mocht in een boek, even sterk gebouwd als zijn "Jacobin" en zijne "Mona Lisa" !

N.R.C., 29 September 1921.

NIEUWE FRANSCHE BOEKEN

II

Het zou geen nut hebben hier een lijstje op te maken van al de schilders, die, door de eeuwen heen, liefhebberij hebben gehad in het schrijven van boeken. Van Michelangelo en Leonardo, tot André Lhote, over onze Lucas de Heere en Carel van Mander en Jacobus van Looy, den Duitscher Sandrart, Franschen als Fromentin en dichter bij ons Jacques Emile Blanche heen (om slechts enkele namen te noemen die vanzelf uit de pen komen vloeien), zijn talrijk dezen die, plastici, er niet verre van af zijn, te denken dat zij zich in de keus hunner carrière hebben vergist en dat ze in de wieg werden gelegd, om, feitelijk, 's werelds dichterschap met meesterstukken te verrijken. Trouwens, hoevele literatoren achten zich niet in aardgelijk en omgekeerd geval ? Zijn er zooveel minder schrijvers die van schilderen een hartstochtelijk "violon d'Ingres" hebben gemaakt, dan zal dat wel enkel en alleen liggen aan het feit, dat men het schilderen moet.... leeren, terwijl iedereen schrijven kan.

Of méént, te kunnen schrijven. En hier dient eene opmerking geplaatst, die wel nut heeft : zoodra schilders - en ik plaats mij hier op mijn terrein, dat is van de Fransche literatuur, waar ik niet van wensch af te wijken - zoodra schilders zich met literaire doeleinden als schrijver voordoen, begrijpt men eerst de beteekenis van letterkundige techniek. Ik laat ter zijde dat bij deze plastici het beeld van andere hoedanigheid is dan bij den literator-zonder-meer : de physio-psychologie van den schilder is anders, zijne subconscientie berust op

andere bestanddeelen dan bij den eigenlijken dichter, die zeer zeker van andere gewaarwordingen leeft, die gewaarwordingen ongetwijfeld anders verwerkt, wiens gewaarwordingen een anderen resonans-bodem vinden. Wat de schilder ook doet, zijne zuivere, gefiltreerde cultuur bereikt nooit de intellectualiteit van den dichter. Dat de dichter minder natuurlijke zinnelijkheid bezit dan de schilder, is anderdeels te betreuren. Zoodat het waarachtig den schrijvenden schilder niet euvel kan geduid, zoo hij in zijne beeldspraak minder schoolsch-literair is dan de literator : het is integendeel een element voor de belangstelling, die zijn geschreven werk misschien vermag te wekken.

Daarentegen stuit die belangstelling heel vaak op het hinder, hetzij van ongemakkelijke, meestal pedante uitdrukking, hetzij van eene schrijfwijze, die integendeel heel schoolsch aandoet, want afgekeken op probate voorbeelden, die niet altijd met zuiver-literaire intelligentie werden verwerkt. Er is een natuurlijk gevoel van de schrijftechniek, als er een is van de schildertechniek, ze gaan zelden samen; en 't ergste : ze worden niet dan lastig aangeleerd. Ik heb een paar namen genoemd van Fransche schilders, die schrijven : het zou niet moeilijk zijn te bewijzen, dat al de andere hoedanigheden van een Fromentin en van een Blanche niet goedmaken, dat zij zich literair niet dan tweedehandsch, zij het dan ook met eene zekere handigheid uitdrukken. Terwijl de eigenschappen van André Rouveyre, over denwelke ik het hier hebben wil naar aanleiding van zijn boek : Souvenirs de mon commerce (te Parijs, bij Crès & Cie., XCMXXI), niet beletten, dat zijn stijl precieus is, niet steeds overeenstemmend met

de bedoeling en dan ook bij het genot eerder hinderlijk.

Het ligt - men moet het onmiddellijk tot goedmaking erkennen - het ligt aan het "genre", dat hij zich gekozen heeft, en waar hij prachtige qualiteiten voor bezit. Terwijl de meeste schrijvende schilders zich in hoofdzaak tot de kritiek, de geschiedenis of de theorie van hunne kunst - hun hoofdkarakter is doorgaans strijdbaarheid - bepalen, waar ze zich slechts bij zeldzaamheid wagen aan den roman en zoo goed als nooit aan het gedicht, is het nog grootere ongewoonheid, hen het literaire portret aan te zien durven , dat nochtans, naar het zou lijken, voor hen vooral aanlokkelijk moet zijn, schilderende portrettisten als ze toch allen ten minste één enkel maal in hun leven zijn geweest. Jacques Emile Blanche heeft het wèl geprobeerd. Ik zal niet zeggen, dat het op eene mislukking is uitgeloopen, want er zijn menschen - niet alleen lezers, maar zelfs vak-literatoren - die zich met nog minder tevreden stellen dan met de aaneen-gerijgde anecdoten en de oppervlakkige beschouwingen, waar Blanche, glad schrijver als glad schilder, het meê doet. Dat André Rouveyre zich hoogere eischen heeft gesteld in een boek, dat hij in hoofdzaak wenscht beschouwd als eene verzameling herinneringen; dat hij vooral heeft ingezien, welk oneindig verschil bestaat tusschen geschreven en geschilderd typeeren van een mensch, is het dat zijne opdracht zoo moeilijk maakte en wat de verdienste kan heeten van zijn boek. Onaangenaam, want niet zonder pretentie gesteld, bewijst het niettemin een doorgronden van zijn "voorwerp", niet alleen met speciale en persoonlijke schildersoogen, maar met den blik van den literairen psycholoog, die zelfs physische bijzonderheden op haar moreel

vlak heeft te plaatsen, uit een reconstrueerenden geestelijken hoek heeft te bezien, - iets waar de doorsneêportrettist van afzien mag,.... hetgeen hij dan ook doorgaans doet. Schilderkundige gelijkenis en literaire gelijkenis zijn twee; schilderkundige psychologie is zelfs anders, in elk geval oppervlakkiger, en steeds gemakkelijker te fingeeren dan letterkundige. Wie echter de pen ter hand neemt om een levend mensch, geen bedenksel, naar het leven na te bootsen, hij eerst leert, met zijn strenge en gedwongen zucht naar waarheid, - hij eerst leert de gecompliceerdheid van een menschenbestaan inzien, en wordt gewaar, dat niet wat handvaardigheid, laat staan een scherpe blik en het vatten van een kenschetsend gebaar, volstaan tot de nobele taak der herschepping.

Nu heeft de teekenaar Rouveyre allang bewijzen geleverd van buitengewone hoedanigheden als portrettist. Wie zijne bundels graphiek niet bezit - "Carcasses divines", "le Gynécée", "les Parisiennes", "Vitam impendere amori", andere nog - heeft dan toch een paar jaar voor den oorlog in den Mercure de France bij zoogoed als elk nummer.... afschuw kunnen gevoelen, of althans eene zekere huivering, die schrik inhield, bij de vlijmende teekeningen, die hij er naar meer of min beroemde tijd- en landgenooten verschijnen liet. Bij die geteekende portretten is er geen spraak meer van schoonheid in den plastischen zin van het woord; de schoonheid is zoowaar van moreelen aard; met wreede scherpzinnigheid zijn de armzalige modellen geanalyseerd; met nog wreedere uitdrukking worden zij onder lijn gebracht, een grove inktlijn vol bramen. Er is, in zulke voorstellingswijze een soort teratologische voorkeur, die een diep pessimisme verraadt. André Rouveyre

heeft een onbetwijfelbaren haat voor de verwording van het menschelijke wezen onder de maatschappelijke levensvoorwaarden; die verwording, welke hij gaarne voor moedwillige leugen houdt, drukt hij hyperbolisch uit met een soort frenetische jovialiteit. Wat in zijn teekenwerk aantrekt is dan ook dat dubbele : een objectiviteit die schrik aanjaagt, vanwege het subjectief-kwaadaardige en -hooghartig-spottende van den kunstenaar.

Dat schilders bij dergelijke portretten de schouders ophalen en smalend het woord "literair" van de lippen laten vallen, hoeft dan ook niet te verwonderen. En ditmaal is dat woord "literair" geenszins misplaatst als men het ontdoet van zijne pejoratieve beteekenis. Ja, Rouveyre is een literair portrettist, en ik houd hem, die veel met literatoren omgaat en omging, voor beter literair portrettist dan voor teekenend conterfeiter zijner mishandelde medemenschen.

Want in zijn boek is dat sadisch mishandelen afwezig, en dat reeds verheft het boven het graphische werk, hoe dan ook technisch inferieur. Hij behandelt er trouwens in de drie voornaamste hoofdstukken niet dan diep beminde vrienden. Hij ziet ze wel heel scherp - ik bewijs het u straks -, maar liefdevol en vol eerbied. Het is of de schilder Rouveyre in hen zijne meesters had gevonden : als de geweldigste dog aan de voeten gaat liggen van wien hij zijn meerdere weet, en dien zelfs na slagen beziet met oogen, waar iets als erkentelijkheid uit spreekt;.... neen ; zoover gaat de hoovaardig-scherpe Rouveyre niet, want ook hij kent beroepsontaarding. Doch de erkentelijkheid is er, en op elke bladzijde.

En die erkentelijkheid is niet dom; zij is geene beaat-

hondsche vergoding. Rouveyre weet waarop ze steunt; hij weet wat hij aan zijne modellen verschuldigd is; en juist omdat het soms zooveel is, omdat het in hém onvermoede kelders heeft geopenbaard en nieuwe springlevende bronnen heeft verwekt, is zijne intelligente erkentelijkheid zoo groot. Bij 't beschouwen van zijn model heeft Rouveyre steeds in zichzelf gekeken, niet met de zelfgenoegzaamheid van den knappen schilder - hetgeen hij zich permitteert als hij een portret aan het plastisch uitbeelden gaat - maar met de angstvalligheid van den catechumeen, die bij moreele leering de eigen gewetensleemten nagaat. De literaire portretten van Rouveyre, ze zijn voor een goed deel portretten van Rouveyre zelf, en dat met de onafweerbare aarzeling, die er natuurlijk gevolg van is, maar tevens met eene oprechtheid, die die boekherinneringen ook voor den psycholoog en den moralist uiterst boeiend maken. Want de auto-analysis van Rouveyre, hoe dan ook soms onhandig-pretentieus onder woord gebracht, toont tevens aan, welk een wonderbare schranderheid, welk een kristal-heldere geest in dezen schilder woont. En dat reeds maakt eene vergelijking tusschen hem en Jacques Emile Blanche te zijnen voordeele zoo interessant.

Welke nu de meesters zijn, die uit deze rots den waterstraal deden springen ?

Eerst Remy de Gourmont. En ziehier de schalksche voorstelling :

"Assez replet, le regard haut, Gourmont se tenait debout et marchait sans assurance. Il avait une manière physiquement embarrassée de sa personne, et lente, qui ne lui donnait pas grande stabilité. Lorsqu'il se tournait il pivoitait sur place hésitant, et ne pouvait pas, par

exemple, virer sur un petit espace en marchant. Il se posait le plus commodément et ne changeait, qu'à regret. Il était plutôt qu'un maître à danser, une sorte de mandarin chinois. Grâce à Dieu, d'ailleurs !"

Dit is van den leuk-zienden schilder. Doch waar de schilder aan het analyseeren en vooral coördineeren gaat van wat hij weet uit het leven van het model, zijne verhouding tot twee vrouwen die hij bejegende met teedere vriendschap en die hem in zijn kreupelheid troostten, zijne ontmoeting met Anatole France - waarbij eene uitstekende beoordeeling wordt gegeven van dezes werk - zijn armzaligen dood eindelijk onder den oorlog, die de tengere, beminnelijke en edele bloem van zijn epicurisch-dilettanterigen geest heeft geknakt; waar de schilder door aanpassen, samenvoegen, abstraheeren eindelijk vermag te komen tot eene bepaling als zou kunst zijn : sentimentaliteit en zinnelijkheid, maar verlost van de sexueele aandrift (ik citeer uit het hoofd), dan mag, dunkt mij, voor dien schilder wel eventjes de hoed worden opgelicht : hij nadert het hoogste wat het literaire portret aan te bieden vermag.

Waar hij Guillaume Apollinaire voorstelt in uniform, op het oogenblik dat hij na een ziektecongé weer naar het front zal vertrekken, is hij al even geestig :

"Il m'apparut tout habillé de neuf, dans le bel uniforme d'officier, bleu horizon, que nous étions allés commander et essayer ensemble à la Belle-Jardinière, chaussé haut en cuir jaune léger, que lui avait façonné un bottier de la rue du Bac. Là aussi j'avais appuyé la confection de mes conseils. Sur la tête le bonnet de police chevauchait, haut de forme, et placé penché sur le linge

du pansement, qui lui entourait complètement la boite cranienne. A la main, il portait une canne Louis XVI, pomme en bois de rose, entourée d'une festonnée en argent. Un cordonnet de cuir traversait le jonc et permettait de l'assurer au poignet. Cette canne ne l'avait point quitté à la guerre; il la tenait de moi. Il était parfaitement heureux et trônait véritablement dans le fiacre découvert, qui nous menait, par le boulevard St. Germain...."

Ge voelt het innig teedere van "cette canne.... il la tenait de moi". Welke dankbare vriendschap. En nochtans twee lijnen verder dat scherp-opgemerkte, waar al te waarachtig Apollinaire in leeft met zijn grootste gebrek : "il n'était jamais beaucoup présent d'esprit, sa fantaisie était trop maîtresse".

En eindelijk Moréas, wiens pijnlijke dood wordt geschilderd met een aangrijpingskracht, die het groteske niet uitsluit :

"Moréas avait une allure bien particulière. La tournure exotique, plus sensible dans sa jeunesse, dit-on, avait reçu des années quelques tempéraments. Il avait un vêtement décent et simple; - puis le haut de forme, dont de rares coups de fer rajeunissaient de temps à autres les places où les poils du feutre prenaient du désordre. Le couvre-chef, parfois, coinçait contre le front de Moréas une mêche de sa crinière; ainsi prise au piège une souris grise au sortir du grenier. Comme ses modestes revenus ne lui permettaient pas de commodités, ni d'avoir un serviteur; que lui-même avait d'autres soins que de bien veiller à son ajustement, il ne laissait pas d'avoir sur lui une certaine patine du temps et des intempéries".

Ik moet met citeeren uitscheiden, want hoe meer ik nalees, hoe meer mij boeit dit boek gewijd aan de vriendschap.

De vriendschap, waarvan echter heet :

"Aussi l'amitié permet une plus grande analyse critique mutuelle."

Dit woord had ik als motto boven dit opstel kunnen plaatsen....

N.R.C., 15 October 1921.

KUNST TE BRUSSEL

XIV

Brussel, 19 October.

Er gaan klachten op, en gerechtigde.

Terwijl onze openbare verzamelingen door aankoop of geschenk dag aan dag rijker worden, op eene wijze die wij nooit hebben gezien, gaan de gebouwen waar ze worden ondergebracht er slechter en slechter uitzien. Ik wees er u nog onlangs op, hoe de verschikkingen in het Museum van Moderne Kunst de vochtigheid der meeste zalen hadden geopenbaard. Al den tijd van de vijfjarige bezetting werd aldaar maar heel weinig gestookt : het had het voordeel, er de bedelaars uit te verdrijven die er zich 's winters plachten te komen warmen, - voor bedoelde bedelaars een nadeel weliswaar. Op wanden en zelfs op schilderijen echter liet het sporen na, die het, na drie jaar vrede, tijd wordt uit te wisschen. Tot op heden schijnen de openbare besturen daar nog steeds niet aan te denken. Voor "openbare besturen", leest hier : het ministerie van openbare werken, wie de zaak aangaat. Waaruit blijkt hoe de verdeeling van den arbeid over diverse ministeriëele ambten nadeelig kan zijn. Verdeeling van arbeid die trouwens eene Belgische specialiteit is; zoo worden de scholen bestuurd, niet alleen door het ministerie van onderwijs, maar door dat van marine - zeevaartschool te Oostende -, van landbouw - talrijke agronomische instituten en tuinbouwinstellingen -, van handel en nijverheid - handelsschool te Antwerpen -, wat weet ik al; zoo staat de Koninklijke Academie van Medicijnen niet, als de andere Aca-

demies, onder het beheer van den minister van Wetenschappen en Kunsten, maar onder dat van zijn ambtgenoot voor Binnenlandse Zaken, doordat.... de hygiëne door dezen wordt geregeld en zoo komt het dat onze musea, die al zoo heel jong niet meer zijn, al heel erg hulpbehoevend worden : inplaats van den minister van Schoone Kunsten te zijn toevertrouwd, niet alleen wat de collecties betreft maar ook wat aangaat de gebouwen, berusten zij onder de goede zorgen van een ministerie dat er die zorgen aan onthoudt, - vermoedelijk omdat het hier kunst geldt.

Ik zeg : onze musea, in het meervoud. Want het heet dat niet alleen het museum, bovengemeld, van moderne kunst, maar ook dat voor oude kunst is aangetast. Om niet te spreken van de uitgebreide gebouwen van het Jubelpark, waar prachtige verzamelingen van toegepaste kunst - porcelein, kanten en stoffen, drijfwerk, ijzersmederij : een geheel dat in sommige deelen eenig, en over het algemeen bewonderenswaardig is -, van antieke kunst - Egyptische, Grieksche, Romeinsche, Aziatische -, van afgietsels en van copieën naar oude meesters opgesteld zijn. Het is al jaren, dat, juist rakende deze musea van het Jubelpark, de eerste klachten werden geuit : behalve dat het niet prettig is, door de diverse zalen te moeten wandelen met een geopende parapluie, is nimmer gebleken dat regen voor het behoud van kunstwerken voordeelig is, zelfs niet als die regen gefiltreerd wordt door een glazen dak. - Doch niet onze beide musea voor oudere en nieuwere schilderijen en die voor antiquiteiten en nijverheidskunsten zijn er het slechtst aan toe : een bezoek aan het Wiertzmuseum vooral vervult met afgrijzen, minder nog om de afschuwelijkheden die de romantische schilder erin heeft

opgestapeld, maar om den stoffelijken toestand waarin die afschuwelijkheden zijn komen te verkeeren ten gevolge der zorgeloosheid van het bevoegde - of onbevoegde ? - ambt.

En zoo komt het dat de algemeene conservator van onze nationale kunstschatten, de heer Fierens-Gevaert, weer maar eens een klacht heeft geuit, die eene aanklacht is. Wij bezitten sedert enkelen tijd een aantal conservators, die er zijn mogen. Vroeger was de plaats van conservator een eereambt, en niet veel meer dan een sinecure. Natuurlijk werd er in de musea wel met de noodige bevoegdheid gewerkt, door iemand die op gebied van kunstgeschiedenis zijne sporen had verdiend. Meestal berustte de zorg echter in handen van slechts één persoon, die omringd was door amateur-ambtenaars, welke overigens voor het vak niet waren opgeleid. Trouwens, ook de hoofd-ambtenaar, de eenigwerkzame, dankte zijne opleiding alleen aan zich-zelf. Thans is daar heel wat verandering in gekomen. Wij bezitten, sedert een kleine tien jaar aan de universiteit te Luik, sedert verleden jaar aan de universiteit te Gent, speciale instituten voor kunst en archaeologie; eene dergelijke inrichting is er ook te Brussel, buiten de universiteit. In deze scholen nu worden kunsthistorici gevormd, waaruit de conservatoren gekozen worden. Het zijn geschoolde krachten, wier liefde voor het vak wordt bewezen door het feit dat ze voor de studie ervan tijd en geld overhadden. Dit alles is, meer bepaald te Brussel, aan onze musea zeer ten goede gekomen. Eraan kan toegevoegd dat bovengemelde antieke verzamelingen van het Jubelpark zijn toevertrouwd aan geleerden die op het gebied der aegyptologie en der epigraphie hunne bevoegdheid hebben

bewezen. Ook wat wij aan toegepaste kunst bezitten - de folklore dient hier tevens vermeld - berust onder zeer bekwame handen. En al die heeren doen prachtig hun best. Maar.... kunnen tegen de ontketende elementen niet op, die de aan hunne zorg toevertrouwde schatten niet alleen bedreigen, maar volop aan het havenen zijn. En verder hangen zij niet af van het Beheer der Openbare Gebouwen, id est het Ministerie van Arbeid, dat nadere kennismaking met hen blijkbaar schuwt.

Ziedaar de klacht van den heer Fierens-Gevaert.

Hij heeft ze geuit op het oogenblik, dat nieuwe doeken ons kwamen verblijden en.... ter prooi aan het gevaar werden overgeleverd.

Want dit lange, doch niet onnoodige praeambulum moet dienen, om bij u nieuwe aanwinsten in te luiden. Vier schilderijen kwamen ons verrijken, waar ik hier een woord over te zeggen wensch.

Drie van deze schilderijen werden geschonken door "les Amis du Musée". Dat genootschap van rijke kunstliefhebbers werd enkele jaren geleden gesticht, ik meen, naar een Gentsch voorbeeld. Want het zal wel te Gent zijn dat de eerste idee is opgekomen, dergelijke maatschappijen in het leven te roepen om het plaatselijk museum, dat stads-eigendom is, met stalen van goede kunst te verrijken. De uitslagen zijn te Gent prachtig geweest, niet dat het meesterstukken heeft aangebracht. Doch een zeldzame speurzin en de groote kennis van de leiders der "Vrienden van het Museum" hebben van het Gentsch museum een studiemuseum van eersten rang gemaakt.

De Brusselsche navolgers zijn ditmaal meestal gelukkig geweest in de keus der aangeboden werken. Als aanvulling

vooral zijn deze gewichtig. De verzameling der hoofdstad, die iets meer hoeft te zijn dan een studieveld en in zoovele deelen waarlijk eene eerste plaats inneemt, wint erbij aan gaafheid, aan volledigheid, aan afgerondheid.

Daar is dan eerst de Verbranding der heidensche boeken te Ephese, door Maarten de Vos. Van dezen uitnemenden portrettist bezaten wij als voornaamste werk een groot en werelberoemd familiestuk, dat hem-zelf en zijn gezin voorstelt. Thans bezitten wij een staal van zijne - zeldzame - historieschildering. Hij vertoont er zich in als volbloed italianisant, vol breedsprakerige rhetoriek, stevig van plastiek, ruim van gebaar, fel van kleur als van handeling. Weer blijkt uit dit toch wel machtige werk, hoeveel diepere kunst onze meesters plachten te vertoonen als zij het hielden bij bloote nabootsing van het menschelijke wezen. Dat wij thans deze Verbranding bezitten, is een welkom bewijs van het dubbelwezen dat zich, zeer onderscheiden, ontwikkelde bij haast al onze Vlaamsche meesters, zoolang de uitbloeiende barok niet tot eenheid had weten te verbinden, de oorspronkelijke gaven en den Italiaanschen invloed.

De tweede aanwinst is een zeldzaam stuk van een schilder, waar tot op heden slechts één werk geauthentificeerd van was geworden : Victor Boucquet, een West-Vlaamsch schilder der XVIIe eeuw, uit Ieperen of Veurne. Van hem kende men tot op heden slechts een Vaandrig, in het Louvre te Parijs. Het officiersportret dat aan ons museum geboden werd en dat naar de schilderwijze identiek is met dezen vaandrig, is, naar de kleur, van eene buitengewone distinctie, van een zeldzamen adel.

Men kan het er voor houden, dat het derde schilderij

van minder waarde is : eene Vlaamsche kermis van den Brusselaar Pieter Bout, handig navolger van den jongeren Teniers, wiens doorzichtige kleur en geestigen toets hij echter niet bezit. Bout is vooral bekend als "stoffeerder" : hij placht personnagiën te schilderen in de landschappen van zijn stadgenoot Baudewijns; het is slechts als stoffeerder dat hij in ons oud museum vertegenwoordigd was. Thans bezitten wij een schilderij dat geheel van zijne hand is zonder verdere medewerking : als dusdanig weer eene aanvulling.

Het vierde nieuw-aangeworven is een geschenk van de familie Willems. Enkele maanden geleden schreef ik u, hoe de veiling der verzameling die professor Alphonse Willems had aangelegd, moest gelden als een kunstgebeurtenis, - eene treurige kunstgebeurtenis daar ze weer uiteenjoeg wat zooveel liefde en verfijnde smaak hadden weten bijeen te brengen. De kinderen van wijlen prof. Willems hebben eraan gehecht, dat van die gebeurtenis dan toch iets gelukkigs overbleef : zij hebben aan het museum een schilderij geschonken uit de eerste manier van Hendrik Leys : weer eene Spaansche Furie. Want dit is nu de derde Spaansche Furie die wij van Leys bezitten. Het onderwerp heeft den Antwerpenaar blijkbaar niet losgelaten; telkens komt hij er, in schetsen van een ongewoon lyrisme en in schilderijen die naar kracht en beweging voor de schetsen niet onderdoen, op terug. Zoolang hij niet Holbein zal hebben gekend, die hem tot hiëratische rust brengt, zal hij gaan onder die Spaansche beheksing. Het doek uit de collectie-Willems is er de volmaakste weerspiegeling van, de meest schitterende en tevens de volledigste.

Aldus de ondubbelzinnige verrijking.

Die aan trage vernieling blootstaat, zoo er niet in verholpen wordt.

N.R.C., 22 October 1921.

* *
*

XV

Brussel, 20 October.

Er komt licht. Er komt zelfs lengerhand de juiste belichting, die billijke beoordeeling mogelijk en zelfs gemakkelijk maakt. Waar het verleden jaar nog de chaos was der tegenstrijdigheden, tegenstrijdigheden tot in eenzelfden persoon; een aarzelend zoeken dat onaangenaam aandeed, contrôle bemoeilijkte, sluwheid bij de eenen, leêgheid bij de anderen verried, bij enkelen koppig vasthouden bewees aan formules die voor den oorlog probaat waren, bij sommigen voortvarendheid toonde zonder het houvast dat slagen verzekert of althans bewerken kan; waar wij tot kort voor de zomervacantie stonden voor verwarring die bij publiek als bij schilders-zelf niet ver van verbijstering was, zien wij thans de schifting intreden . Wij gaan de vlakken zien in hunne juiste perspectief : een voorplan, een middenplan, een achterplan. De eigen hoedanigheden komen weêr naar voren, met hunne eigene waarde, zij het ook, hier en daar, in werk van nieuwen aard. De persoonlijkheid komt weêr boven, zij het in een nieuw pak. En stoort nog steeds het gedoe van hen die,

uitblinkend, in hoofdzaak, door handigheid, die handigheid probeeren aan nieuw-modische makelij, wij stellen vast, zonder vreugd als zonder wrevel, dat er in onze schilderkunst niet zoo heel veel is veranderd na den storm onder kunstenaars als onder publiek.

Dat die storm nogal hevig is geweest ligt aan een dubbel feit. Daar is eerst, dat oorlog en bezetting ons van de overige beschaafde wereld zoo goed als geheel afgezonderd hadden. Einde 1918 stonden wij hier in België juist evenver als einde 1913. Wij, die, zoodra de vreemde druk zich had gekanaliseerd en eenige organisatie in de bekrompenheid van het bezettingsleven mogelijk was geworden, geen schrijnender behoefte kenden dan die aan kunst en vreezen konden - eene haast physieke vrees - dat plotsche bevrediging ervan, zoo die mogelijk was geweest, ons al te zeer van de werkelijkheid zou hebben afgedreven (en wij voelden dat dit niet mocht), wij teerden op herinneringen die ons niet lief waren, omdat ze naleefden als iets troebels en onopgeklaards. Kort voor den oorlog waren ons, bij geweldig roeren van de groote trom, het futurisme geopenbaard geworden, en, minder rumoerig, van het cubisme, de pogingen van een Le Fauconnier : uitingen van vernieuwing die ons meer geïntrigeerd dan waarlijk getroffen hadden. Zoodat wij aan werkelijk boeïends hadden overgehouden, een Matisse, een Kees van Dongen - waarvan wij wisten dat zij thans wel eenigszins verdrongen waren door iets, dat wij vooralsnog niet kennen mochten. Dat verdringen was wel eene verlichting : wij voelden er de noodzakelijkheid van aan, omdat lyrisme zonder orde altijd eindigt met kwetsen. Wat het andere, het nieuwe echter in wezen zijn kon ? Bij zeldzaamheid zagen wij nu en dan

een tijdschrift met reproducties; wij lazen Hollandsche couranten, waarin over het nieuwere verteld werd : het vermocht alleen onze nieuwsgierigheid, ik zei haast onze onrust te verscherpen, zonder dat wij eenig middel kenden om ze te stillen.

Onze schilders, zij, leden wel het meest nog onder de ontbering. Meer dan ooit was het hun eene behoefte, te werken : eenige redding tegen ondergang. Meer dan wie echter voelden zij de engheid der kooi. Zij weerden zich dapper; instinctmatig zochten zij - velen althans - het vernieuwende en voerden het door. Het neo-impressionisme, naar expressionisme evoluëerende, vond in hen en in hunne rashoedanigheden een prachtig-voorbereid terrein. Nochtans kon hunne ontwikkeling niet dan met de pijnlijkste aarzeling vooruit. Zij konden zich tot fel-kleurige "fauves" ontbolsteren. Maar voelden daarin juist de rem, want een gansche toekomst "wild" blijven gaat niet aan. En ik ken er die terugkeerden tot den troost der oude praktijken, gelijk men naar eene oude liefde terugkeert : zij verzekert verteedering, en zelfs een veiligheidsgevoel dat, op sommige oogenblikken, boven drift is te verkiezen.

Doch - en dit is het tweede feit dat den storm van na den oorlog verklaart, - doch hadden een aantal onzer schilders, en niet onder de minsten, de wijk genomen naar Holland, naar Engeland, en zelfs naar Frankrijk. Zonder dat wij het wisten, waren zij er in aanraking gekomen met eene steeds- en vlug-evoluëerende kunst. Het onthaal dat velen genoten, de gunst waarop hun eigen werk onthaald werd, bezorgde hun een onbekommerd bestaan dat voor hunne ontwikkeling van het hoogste belang was. Sommigen vielen plots de schellen van de oogen bij contact met

het buitenland : ik kan niet zeggen dat zij de sterkst-persoonlijke waren. Anderen, meer bezadigd en meer gedegen ook, zetten hun arbeid voort naar de natuurlijke lijn van geleidelijkheid, maar onder den invloed van een ander milieu. Van de eenen als van de tweeden kan gezegd dat zij zich in de kunststroomingen van den tijd wisten in te schakelen, terwijl voor dezen, die bleven in het land, de keten verbroken lag. Toen in 1918 en in 1919 de uitgewekenen naar huis kwamen, brachten zij vrachten schilderijen meê, die overal elders alles behalve zouden hebben verbluft - weinig intellectueel-ontwikkeld, zijn onze artiesten eerder verwerkers dan.... ruitenbrekers - maar bij ons aandeden als een muur die ineens omvalt of een onbekend, zij het dan ook dichtbij gelegen landschap.

De gevolgen heb ik u sedert den wapenstilstand met trouw geschetst : veel woede, naast veel meegaandheid. Woede vooral bij de oudere kunstenaars, die onder de bezetting begrijpelijkerwijs hun bijval hadden bestendigd en verstevigd gezien zonder dat eenige adem van buiten hunne reputatie was komen aanblazen. Woede ook bij een deel van het publiek, dat al te plots en al te onvoorbereid werd geplaatst voor werk - en hoe betrekkelijk-tam was dan nog dat werk ! - dat ze moest schokken tot in het diepste van hun ingewand. Meegaandheid daarentegen van vele jonge schilders die, hetzij uit echte geestdrift, hetzij uit weinig-verbloemde berekening, hetzij eenvoudig bij gebrek aan personaliteit, het slecht-verduwde nieuwere overdreven tot het ordelooze en onordentelijke toe. Meegaandheid ook bij een intelligent publiek, dat natuurlijk niet altijd begreep en heel dikwijls verkeerd begreep, maar behoefte had, na de kunstontbering van vijf lange

jaren, aan klare inzichten, en dat vooral gevoelde hoe het nieuw-gebodene zich van het vroeger-genotene onderscheidde door meer inhoud, door vollere en rijpere overweging, door meer rust en degelijkheid; al factoren waar heel de toekomst, die der kunst incluis, meer dan ooit van afhing.

En hier dient herhaald hoe, bij opleiding van publiek en van kunstenaars, de oprichting te Brussel van "Sélection" door jonge literatoren vol ijver, eene weldaad was. Wij danken er de openbaring aan van de jongere Fransche kunst, die onmiddellijk insloeg en grooten invloed oefende; de openbaring ook van een paar eigen artiesten die spoedig eigen baan braken en thans aan de spits staan van het legio onzer Belgische schilders.

"Sélection" - en het is een klaar bewijs van het nut zijner poging - vond navolgers. De "Galerie Giroux" vernieuwde in meer dan één geval het kader van zijne exponenten. En het is geen veertien dagen geleden dat eene oude kunstfirma te Brussel de nieuwe baan insloeg, en onder benaming van "Le Centaure", eene kunstzaal heeft geopend die het beste der jongere kunst uit binnen- en buitenland tentoonstellen wil.

Het leidt mij tot den aanvang van dit briefje terug : de storm is geluwd; er komt licht; er is weldra de nieuwe belichting; wij zien, zeer onderscheiden, het voorplan, het middenplan, het achterplan. En de tentoonstellingen van de laatste weken laten mij toe, U daarover te onderhouden.

Met uw permissie zullen wij met het achterplan beginnen.

Dezelfde dag dan dat "Le Centaure" sans tambour ni trompette zijne uitnemend-ingerichte lokalen opende voor

een gevoelig publiek, werd in den ouden Kunstkring de wel zestigste tentoonstelling ingehuldigd van de "Société royale des Aquarellistes". Dat zulks op eenzelfden dag gebeurde zal wel toeval zijn : van uitdaging eener- of anderzijds kan geen sprake wezen. Beide ondernemingen staan op vast doch onderscheiden terrein; mededinging ware hier een kleingeestig woord. Trouwens, er werd hier gestreden met gelijke wapenen : George Minne kon geopponeerd aan Xavier Mellery, en geen van beide namen lokt nog verzet uit. Er is alleen, dat Mellery dood is, en dat wie met hem de tentoonstelling der Akwarellisten opluisteren nog amper tot de levenden behooren; terwijl George Minne onder meer exposeert met Gustaaf van de Woestijne en Valerius de Saedeleer, die wel degelijk levend zijn : het is het eerste verschil tusschen "Le Centaure" en de "Société royale des Aquarellistes". Een ander verschil is dat zoogoed als heel de Brusselsche pers "Le Centaure" doodzweeg, terwijl de Akwarellisten druks verschaften aan al de bladen. Over andere verschillen zal ik het later hebben.

Van de Akwarellisten kan ik trouwens heel veel goeds zeggen, aangezien ze heel veel ruimte hebben afgestaan eerst aan voornoemden Xavier Mellery, daarnaast aan wijlen Auguste Donnay : zij beiden volstaan om toe te laten, dat over de andere tentoonstellers, hoe eerbiedwaardig dezen ook wezen mogen, het zwijgen worde gedaan.

Toen Mellery de wijze en Donnay de zachtmoedige in de eeuwigheid de plaats gingen innemen die ze zich-zelf door hun werk hadden voorbereid, probeerde ik, met al den eerbied dien ik hun toedraag en steeds toedragen zal, met enkele woorden dat werk te schetsen. Ik kom er

niet op terug, dan om te zeggen dat hunne doeken, bij te geringen getale tentoongesteld in den Kunstkring, mij weêr met schroom hebben vervuld. Dat werk is eene les. Eerst dan, omdat het vooropgezetheid uitsluit. Beiden te groote, te echte artiesten om niet in te zien, dat alle finalistische bedoeling den dood meêbrengt van de uitwerking der kunst - zij die nochtans voor "literair" werden gescholden -, hebben zij gevat, neen gevoeld, dat alle eerlijke kunst is zaak van innerlijk psychisch mechanisme en uiterlijke, door dat mechanisme bepaalde techniek. Groote kunst ontstaat, waar mechanisme en techniek samenvloeien tot eenheid. Die eenheid nu is in beider werk, en maakt het aangrijpend. De klassieke Mellery, in zijn vorm alles behalve vernieuwend, haast-academisch in eene wat vlokkige teekening, houdt op pathetisch te zijn. De uiting moge onpersoonlijk lijken : iedere lijn is vol van des schilders aandoening. Laat de figuren nateekenen : zij spreken niet meer aan. Beschouw ze in al hunne gewoonheid : gij zult den gevoelsinhoud van hun gebaar nimmermeer vergeten.

Technisch onvaster, en dan ook willekeurig; daardoor voor velen misschien eigen-aardiger, vertoont Donnay eene teederheid vol aarzeling en schroom, en het is wat toelaat de eenheid tusschen mechanisme en techniek vast te stellen. Er is hier eene naïeve onhandigheid, zoo in ziel als in vingeren; eene beminnelijkheid vol diepte in hare argelooze voorstelling : het summiere der behandeling zal wel niet wezen dan vreezende eerbied voor het ingevende gevoel. En dit is noch grootsch, noch forsch. Maar het is echt, het blijft frisch, en trekt daardoor aan zooals het eerbied afdwingt.

Wat niet in gelijke mate kan gezegd van de overige waterverfschilders...

N.R.C., 23 October 1921.

* *
*

XVI

Brussel, 22 October.

Ik heb geprobeerd u duidelijk te maken hoe het komt dat de kunst te Brussel, die zich nog onlangs voordeed onder de verschijning van den chaos, er thans gaat uitzien, niet zonder beminnelijkheid, als een schouwtooneel, behoorlijk verdeeld in een voor-, een midden- en een achterplan. Van dat wazige achterplan heb ik u zelfs de eenige accenten , die meer in het bijzonder de aandacht trekken, aangegeven. En nu ware het mijn plicht de sterker-omlijnde, steviger-aangegeven vormen en verschijnselen van het middenvak te schetsen, was daar niet tusschen midden en achter een log en kleurenfel "accessoire" komen te staan, iets als brutaal "konst- en vliegwerk", dat de aandacht opeischt, en.... aantoont dat het achterdoek vol schakeeringen, hoe oud en versleten ook, dan toch nog wel mooier is dan het voorkwam, voor de "bijkomende benoodigdheid" het aan ons gezicht kwam onttrekken.

Sedert een paar dagen dan (en hier laat ik de beeldspraak voorloopig varen) biedt één der talrijke kunstzalen van tweeden rang, waarvan men zich afvraagt in welke be-

hoefte zij voorzien, doch die, vreemd genoeg, door de officieele pers met bijzondere aandacht worden vereerd, - biedt dus eene kunstzaal werk van drie Italianen, drie Florentijnen die met overweldigend-veel doeken hun best doen om ons te verbluffen. Zij heeten Cipriano Mannucci, Flora Lori en Mazzoni Zarini. De laatste, die ook ditmaal de eerste zal zijn, verdient het, afzonderlijk te worden genoemd. Hij is een knap en stevig etser, nog al te zeer uit op het pittoreske, het uiterlijke; een man die zijn ambacht goed verstaat, niet al te zeer "flaneert", van eene scherpe lijn en een goed omschreven vlak houdt, maar deze hoedanigheden niet altijd aanwendt tot het weergeven van waarlijk-diepe indrukken, van vrome innigheid of stoere forsheid. Hij is noch een droomer noch een opbouwer, hij is een goed werkman-in-het-oppervlakkige. Doch welke rust, die haast oprecht genieten wordt, weet hij te schenken als men zijn werk beschouwen gaat na dat van een heldentenor als Cipriano Mannuci en eene coloratuur-zangeres als Flora Lori. Waarbij komt dat de tenor altijd een toon te hoog zingt, en het geluid der cantatrice zoo niet valsch, dan toch zenuwstorend-schril klinkt. Verwacht ze dan ook niet in Debussy : slechts in Puccini zijn zij thuis, zelfs bij uitsluiting van den lateren Verdi. Waarmede ik, bij transponeering, den aard van hun talent meen aangegeven te hebben. - Mannucci, die niet minder dan driemaal vijf en twintig schilderijen heeft ingezonden, waaronder er zijn van eerbiedwaardige proporties, die gaan van den grooten allegorischen lap naar het nederige genrestuk, over het schitterende portret en het fulgureerende landschap heen, doet denken aan de affiches, die in de verst-afgelegen gehuchten van onze meest-verwoeste

streken, de virtuyten verkondigen van den Cinzano-vermouth of tooneelen afkondigen uit een prestigiëuze Roma-film. Wat een talent ! Welk een sukses den man op al de markten der wereld te wachten staat ! - Wij hebben, in ons kunstrijk land, artiesten die voor geene enkele moeilijkheid terugdeinzen en met elegante handigheid elken hinderpaal te niet doen : het lijken wel vrome begijntjes, vergeleken bij dezen slangenman, die trouwens prachtig weet aan te dikken de waaghalzerijen die voor hem zijn een spel. - Mevrouw Lori doet het niet zonder mindere fanfares : ook haar blijft het "con sordino" vreemd. Wel weet ze vrouwelijk te blijven, al is dat vrouwelijke alles behalve zedig; nochtans is zij eerder pikant dan waarlijk-temperamentvol, en aan dat pikante is er ook wel eens een verdacht kantje, voor wie er met noordelijke degelijkheid en scepticisme tegenover staat. Gelukkig is het publiek in deze noch degelijk noch sceptisch. Wat moet het genieten, dat goede publiek, van deze briljante, en dan toch wel heel knappe kunst, die van Mannucci als die van Flora Lori ! Maar hoe ijdel, hoe ledig, hoe ontstellend haast, want hoe bedriegelijk is ze ! En hoe werkelijkinnig doet daarna het werk aan van onze eigene schilders, zelfs die van het achterplan aan dewelke wij nochtans te nonchalante vaardigheid en gebrek aan persoonlijkheid verwijten !

Ik keer den rug toe aan het tijdelijke "vliegwerk" (neen, het woord is niet slecht gekozen), en wend mij tot het middenvak der eigenlandsche kunst, in casu de eerste tentoonstelling van de kunstonderneming "Le Centaure".

En wil dan aanvangen met een mogelijk misverstand uit

den weg te ruimen. Dat plaatsen op een middenvlak van de eerste Belgische kunstenaars die in "Le Centaure" exposeerden, wijst geenszins op middelmatigheid van hunnentwege, noch dat hunne plaats zou zijn tusschen ouderen en nieuweren in. Twee onder hen hebben een leeftijd bereikt, die hun toelaat, of toelaten zou, grootvader te zijn : vele "ouderen" nochtans zijn heel wat jonger-in-jaren dan zij. Hun leeftijd levert echter het voordeel op, dat zij niet meer streven of aarzelen, als.... zoovelen die om dezelfde tijdrekening zijn geboren. Waaraan kan toegevoegd dat zij, een goede twintig jaar geleden, even oud en even jong waren als thans. Gij kunt eruit afleiden dat ze noch jong noch oud zijn, maar behooren tot degenen die, in kunst, buiten tijdsstroomingen staan. Of, om het beter uit te drukken, dat hunne persoonlijkheid sedert geruimen tijd niet meer afrekent met scholen of richtingen, en nochtans eene stevige hechtheid behoudt, die ze onmiddellijk onderscheidt, voor nu en voor morgen. Zij behooren, in meer of minderen rang, met meer of minder waarde, tot de onmiddellijk-erkenbaren : moderne opvatting der aesthetiek laat dan ook toe, ze onder de buiten-gewone kunstenaars te rekenen. En men kan het zelfs buiten de moderne opvatting doen, die naar de eigenaardigheid oordeelt en aldus een Greco boven zijn jongen tijdgenoot Ribeira stellen kan, om ze zonder vooroordeel, en slechts naar de innerlijke en uiterlijke beteekenis van hun werk te schikken onder de voornaamsten van dit land.

Daar hebt gij in de eerste plaats George Minne.

Er zal over George Minne steeds veel belangrijks te vertellen zijn, omdat hij, in zijne schijnbare eenzijdigheid, zoo oneindig verscheiden is. Geen plasticus immers

is even diep als hij, geen bij wien het minder gaat om den zintuigelijken indruk. In schijn althans. Want kan de kunst van George Minne abstract lijken (al wordt de abstractie bij hem nooit cerebraal); al leidt zijn zucht tot plastische vereenvoudiging zijn werk, en vooral zijn beeldhouwwerk tot een zuiverheid van vorm die dematerialisatie lijkt, toch zal wel niemand gevoeliger zijn voor een impressie - gebaar, spierenspel, oogopslag - dan hij het is. Doch wat hem onmiddellijk onderscheidt, is de immediate verwerking van dien indruk, het bezinken tot op een lager en inniger vlak van het bewustzijn, en het wekken aldaar van gevoelens van vreugd of smart. Bij de meeste schilders, en ook wel beeldhouwers, komt het aan op meer of min rechtstreeksche weergave van het beeld op het netvlies, meestal zonder meer. Zelfs wie geen zuivere impressionisten zijn, rekenen af met voluum en belichting, impressionistische bestanddeelen. Bij George Minne gaat het veel meer om weergeven van de gewekte ontroering. Nu kan éenzelfde indruk een gansche reeks ontroeringen verwekken. De taak van Minne wordt dientengevolge, in éenzelfde beeld, laat staan éenzelfde "onderwerp", elke ontroering afzonderlijk weer te geven. Zijn kunst ziet er arm uit : menschelijk gesproken is ze overvloedig-rijk en mild. In 1919 mochten wij zien wat het gegeven "Moeder en Kind" bij den teekenaar Minne werd. Dezen zomer toonde hij zijne aandoeningen bij dit beeld : den God-Mensch. Van beide onderwerpen maakte hij niet minder dan tweehonderd teekeningen. Thans staat hij in het teeken der Pieta, waarvan vier teekeningen getuigen. Eéne vooral behoort ongetwijfeld tot het allerhoogste wat Minne heeft bereikt. De aandoening, die overweldigend

is van dramatische kracht en ingetoomd nochtans van de innigste religiositeit, wordt weergegeven bij een minimum van middelen. Soberheid van lijn en bijzonderheid zijn tot het allernoodigste herleid; geen détail dat het "doen" moet, niets dat in uitdrukking, beweging, vormgeving of drapeering als gezocht of bedacht aandoet. Doch ook in dien eenvoud is niets geaffecteerds; men staat ervoor als voor iets onoverkomelijks en tevens natuurlijks, dat men noch verbloemen, noch aandikken wil : werk van groote en zuivere liefde, dat sticht door oprechtheid. Deze godsdienstige kunst sluit artisterij uit; hier is een evenwicht bereikt als slechts in zeer weinige werken der primitieve Italianen, in de beelden der kathedralenbouwers. Nochtans doet het "modern" aan, omdat het feitelijk aan geen voorbeelden herinnert, omdat het zoo persoonlijk is, zij het van een persoonlijkheid, die het menschelijke in zijn algemeenheid omsluit.

Naast George Minne stelt Valerius de Saedeleer ten toon. Van zijn hand had men te Brussel niets meer gezien sedert 1914. Den oorlog immers heeft hij in Wales doorgebracht, waar hij ons belangrijk werk uit toont, benevens doeken uit Vlaanderen, waar hij thans sedert enkele maanden terug is.

Zijn werk onderging weinig verandering : hij munt vooral uit door eene werkwijze, die hij in Engeland als hier getrouw is gebleven. Die werkwijze, ééne minutie, één aandachtig en angstvallig weergeven van het landschap in zijne minste schakeering, sluit aan bij een Patinir, meer nog misschien dan bij een Brueghel. Zij zou vermoeien, en dat doet ze ook den oppervlakkigen beschouwer. Doch, die nauwer toeziet, herkent weldra iets meer dan

procédé; hij ziet dat het vrome geduld waaruit deze gladde werken ontstaan berust op, de vrucht is van groote en zuivere liefde. Liefde eerst voor het zorgvuldig gekozen, schroomvol geconstrueerde gegeven; liefde tevens voor de weêrgave, voor het métier. De Saedeleer hecht aan zijne reputatie, als dat hij een goed schilder is. Zijn teekenen is steeds van een kieskeurig artiest; zijne kleur, hoe dan ook, nooit overdrachtelijk, hoe angstvallig-getrouw ook naar de natuur uitgestreken, gloeit van warme innigheid. Zoo is zijne kunst, die geen vieren is van bral individualisme, echte, gezonde volkskunst geworden. Kon De Saedeleer ertoe komen, wat minder aandacht te schenken aan de afleidende bijzonderheid, dan zou ze groote volkskunst zijn.

In "Le Centaure" vinden wij nog oud-bekenden als Hippolyte Daeye en Willem Paerels, naast nieuwe namen als Claes-Thobois en Henri Puvrez. - Daeye, de nederige en overgevoelige werker, lijkt me weer veel vooruitgang te hebben gemaakt. Nog onder den invloed van Eugène Carrière - eene "Wahlverwandschaft" die alle opzettelijkheid, alle beredeneerdheid uitsluit - ontwikkelt halsstarrig werken bij Daeye eene steeds-scherpere sensibiliteit, die ziekelijk aandoet maar tevens dient - en het is hoofdzaak - om de persoonlijkheid van den schilder, ook technisch, te ontwikkelen. Het eigen karakter, drukt zich meer en meer naar eigen wijze uit. Nochtans is het tentoongestelde meer dan overgangswerk : het echte en doorvoelde ervan, de groote ernst en de verzwegen hartstocht die er onmiddellijk uit spreken, maken van elk doek eene groot en fijn-geziene, vooral complete en afzonderlijke eenheid.

Willem Paerels evolueert naar de jongere Franschen, zonder de distinctie der eigen kleurgevoeligheid te verliezen. Optimistisch en blij-levend, weet hij een groote intimiteit uit te drukken.

Naast hem is Claes-Thobois, metaliek van kleur, bezeten van de Fransche "fauves", ruw zoo niet grof. Zeer decoratief van aanleg, zoekt hij harmonie in eene wildheid, die nochtans zeer gewild is. - De beeldhouwer Puvrez, hij, bewerker van kostbare stof, komt uit Minne en Zadkine voort, doch bereikt voorloopig niet meer dan eene zekere, nogal oppervlakkige monumentaliteit. Beiden, Claes en Puvrez, lijken nog heel jong.

En daar vindt men eindelijk in "Le Centaure" Gustave van de Woestijne, over wien ik u schrijf in een volgende brief.

N.R.C., 25 October 1921.

* *
*

XVII

Brussel, 23 October.

Zoo ik het werk van Gustave van de Woestijne, in "Le Centaure" tentoongesteld, heb verkozen afzonderlijk te behandelen, dan is het niet om u de moeite te besparen, een brief te lezen die al te lang dreigde te worden.

Het is ook niet omdat deze veertigjarige, die de definitieve rijpheid lijkt te gaan bereiken, al blijft hij

evolueeren in eene richting, die hij zich van bij zijn twintigste jaar schijnt gedacht en voorgeschreven te hebben, niet zou behooren tot hetgeen ik "het middenvlak" heb betiteld, in den zin, dien ik aan deze uitdrukking heb gegeven. Hoewel een gansche generatie jonger, behoort hij er haast evenzeer toe als een George Minne en als een Valerius de Saedeleer; hij behoort er althans meer toe dan een Hippolyte Daeye, wiens techniek veel ouder is, en veel meer dan de minder persoonlijke Willem Paerels en de nog zeer onpersoonlijke A. Claes-Thobois (die zich ongetwijfeld redden zal door eene blijkbare intelligentie) en Henri Puvrez (die nog blijk moet geven van de onmisbare aandoening.)

Feitelijk is hij, hoe verschillend ook zijn werk, van George Minne en Valerius de Saedeleer niet te scheiden, als met dezen behoorende tot de eerste groep, die zich te Sinte Martens Laethem vestigen ging en er schouder aan schouder werkte in den aanvang der jaren 1900, - ruim twintig jaar geleden dus. - Het is hier misschien wel de plaats voor eene terechtwijzing. Het is eene gemakkelijke gewoonte geworden in de Belgische, en zelfs in de buitenlandsche pers, te spreken van eene "Laethemsche school". Men heeft hier natuurlijk bij vergelijking gedacht aan de school van Barbizon of aan die van Den Haag. Er de gevolgtrekking uit af te leiden, dat er tusschen de kunstenaars, die de groep van Laethem uitmaken, eene eenheid in werk en inzichten bestaan zou, lag voor de hand, en men heeft niet of maar weinig geaarzeld, aan die gevolgtrekking toe te geven. Een enkele overzichtelijke blik op het werk der diverse artiesten moet nochtans volstaan om zulke gevolgtrekkingen teniet te doen. Als

men bedenkt dat met die groep verbonden is een Albijn van den Abeele, de preciese en sentimenteele, maar weinig diepe en al te schroomvallige verbeelder van het Leielandschap; een Julius de Praetere, globetrotter der toegepaste kunst, die nooit aan gevoeligheid heeft toegegeven; een Alfons Dessenis, klein-burgerlijk en nog slechts plaatselijk vertolker van eene omgeving, die op hem nooit heeft ingewerkt, of althans niet dieper heeft ingewerkt dan het achterste vlak van zijn oog, - dan sluit men van lieverlede zelfs het begrip van broederlijk samenvoelen uit, dat, buiten techniek en inzicht om, de zeer onderscheiden persoonlijkheid van bijvoorbeeld, de Engelsche praeraphaëlieten kon verbinden. Trouwens, ik herhaal het : vergelijking tusschen het werk van George Minne en Valerius de Saedeleer sluit onmiddellijk en onherroepelijk alle idee van "school" uit, hoe hecht en innig de wederzijdsche sympathie, en zelfs een gemeenschappelijke gemoedsgrond weze. Maar juist op dien gemoedsgrond komt het aan, en onmiskenbare eenheid hierin, hoe anders ook door elke eigene persoonlijkheid verwerkt, laat toe, voor enkele kunstenaars, die even voor en even na het jaar 1900 te Laethem in eene zelfde buurt woonden en gaarne plachten des avonds samen te komen, van een groep te spreken, die zich van andere gemeenschappen duidelijk onderscheidt. Verder strekt die groep zich echter niet uit dan over George Minne, De Saedeleer en Van de Woestijne, wat plastici betreft, en al wie er zich op beroept, of naar de kritiek heet tot de Laethemsche school te behooren, is eerst later in de streek beland en kan niet werden gezegd te hebben gewerkt onder een zelfden geest.

Hoe nu die geest was ? Toen het toeval wilde dat, om

voormelden tijd, voornoemde kunstenaars samen te Laethem gingen wonen, voelden zij zich, niettegenstaande verschil in leeftijd en rijpheid, tot elkander aangetrokken. Zij vereenigden zich tot een soort losse club, waar nog een paar andere vrienden, geen plastici, deel van uitmaakten. Samenkomsten waren er het natuurlijk gevolg van, en die samenkomsten werden even natuurlijk, weze het dan ook onbewust, een brandpunt van geestelijke vorming. Een dichter was onder deze menschen : hij werd uitgenoodigd tot voorlezen, en deed het uit Shakespeare en uit Ruusbroec, uit onze Middeleeuwsche lyriek en uit Plato. Het strengdoctrinale katholicisme van een paar leden - allen trouwens waren meer of minder religieus aangelegd, - werd aan de wijsheid der eeuwen getoetst. Verder werden de laatst-verschenen boeken er in de discussie betrokken. Op een paar weken afstand werden er, als ik mij goed herinner, "Monna Vanna" en "Als wij dooden verrijzen" met groote wijding voorgedragen. - En wel te verstaan stond dit alles ver van leerzuchtig verorberen of paedagogisch bedoelen. Men deelde er eigen verzuchtingen, wat eigen ijverige geestdrift meê; men betrok er in eigen gewaarwording of gevoel deze oude en nieuwe schoonheid. Eigenlijk bereikte men, bij geestelijk genot, het scheppen van eene gemoedsatmospheer, die niet dan onrechtstreeks invloed had op elks eigen werk, maar dit werk voor elk ander lid van het groepje wonderbaar belichtte. Dank zij de vrome bijeenkomsten en ook wel eens afgewisseld door dollere ontmoetingen : in dien zin weer maakten onze Laethemenaren alles behalve eene "school" uit -, gingen deze kunstenaars elkander innig begrijpen. Waren zij den oorsprong van dat onderling begrip bewust ? Zouden zij weten aan wat

toe te schrijven de warme sympathie die ze verbond en blijft verbinden ? Een dier draden, misschien niet de sterkste maar wel een der duidelijkst merkbare, heb ik hier aangegeven : hij wijst bij de Laethemenaren op een vorming die buiten de plastische staat - het verklaart hunne verscheidenheid - maar ze dan toch binnen eenzelfden gemoedskring hield die ze later bijeen zou houden en onderscheiden van al wat daar in den lande schilderijen maakte of beelden houwde.

Van die Laethemsche groep was Gustaaf van de Woestijne het allerjongste lid. Toen de achttienjarige te Sinte Martens Laethem belandde,was de dertien of veertien jaar oudere Minne in volle kracht.De reeks der "Geknielden" was voltooid; zijn "ontwerp voor eene Fontein" had in de "Libre Esthétique" zijn jongen roem doorslaand bevestigd. Rechtstreekschen invloed van George Minne onderging van de Woestijne niet. Doch, terwijl de Laethemsche kring aan zijne geestelijke verruiming medewerkte, leerde hij van Minne beteekenis van lijn en vlak. - Een paar jaar later, in 1902, had te Brugge de "Tentoonstelling der Vlaamsche primitieven" plaats. Ook hiervan was de invloed voor hem slechts middellijk : zij bevestigde echter in hem de waarde eener traditie, die hij bij vroeg werk in zich-zelf reeds had ontdekt. Aldus ontwikkelde hij zich tot een persoonlijk, doch echt-Vlaamsch schilder. Hij wist - het was van bij den aanvang zijn voorrecht - een zeer modern gevoel uiting te geven in de vormen, neen naar de eischen eener beteekenisvolle overlevering.

Van dit dubbele, harmonieus-versmolten wezen, geeft zijne tentoonstelling in "Le Centaure" blijk. De doeken die hij vertoont zijn niet talrijk : een tiental slechts.

Zij loopen echter over ruim twintig jaren arbeid, en het geeft de beteekenis van deze tentoonstelling aan. Want, men merkt het onmiddellijk : van den Joannes Baptista en het Portret van Mevrouw George Minne, die van zijn vroegsten tijd zijn, tot de teekening voor zijn "Schilderij van den Schilder en van de Vrouwen die likeur drinken" en de studie voor "de Bloemen van mijn tuin", over studies naar Boeren en Blinden, is de lijn één. De ontwikkeling is alleen eene technische : de techniek die een hoogtepunt bereikt in het Portret van Adrienne en in de Vruchten, en eene geestelijke : het wat puëriele symbolisme der "Dubbele Lente" dat leidt, zeer geleidelijk, tot de troebleerende psychologie der Likeur-drinkende Vrouwtjes. De grond is onveranderd gebleven, als bij George Minne en bij den, trouwens geestelijk-zwakkeren, Valerius de Saedeleer. Hetgeen wijst op de diepere beteekenis, de grondigheid van deze kunst. Gaat Gustave van de Woestijne den weg op van meer monumentaliteit in de vormgeving - zij was trouwens reeds in bovengemelden Joannes Baptista aanwezig, en spreekt duidelijk uit het zeer vereenvoudigde portret van Mevrouw Minne -, het kan niet heeten te zijn een volgen van mode : het beteekent alleen een strengere tucht, dus meer rijpheid.

Laat ik hieraan toevoegen, dat Gustave van de Woestijne een paar proeven heeft getoond van kunstigen handenarbeid : karpetten in Smyrnatechniek. Zij stellen voor een mandje met vruchten en een Jager. Zij worden algemeen zeer schoon gevonden.

N.R.C., 26 October 1921.

XVIII

Brussel, 24 October.

Al staat hij voorloopig, met zijne vrienden George Minne en Valerius de Saedeleer, op het middenvlak, toch kunnen wij gerust met Gustave van de Woestijne overstappen naar het voorplan, waar hij zijn anderen vriend Constant Permeke ontmoet, als hij een jonge veertiger, die thans - en daarom kom ik op hem terug - eene nieuwe tentoonstelling heeft in "Sélection".

Ik heb u hier korten tijd geleden met zekere uitvoerigheid over Constant Permeke mogen schrijven : ik wilde dezen krachtvollen jongen man plaatsen in zijn natuurlijk kader, het visschers- en haven-Oostende, aan den uitersten Oosthoek van het mondaine strand dat er uitsterft in een vieze krioeling van kinderen en springvlooien, bij de dokken vol oudroest dat tragische gebaren maakt, de kommen waar de garnaalschuiten en hare opgehaalde netten dobberig komen uitrusten, de verwoeste huizen die van oorlog getuigen en vierkanten vertoonen van stinkend water. Ik mocht hem u toonen op zijn studie-zolder, vechtend tegen zijn zware, donkere doeken : levensbedwinger, hij die levensvereerder is, in zijne bonkige kunst, die, expressionistisch, omvatten wil gansch een dramatisch doch rustig, wel wrokkig, maar aan zijn noodlot verkleefde volk.

En ik vertelde u, dat ook Permeke uit de zoogezegde "school" van Sinte Martens Laethem aan de Leie afkomstig is. Wat mij toelaat mijne historische aanteekeningen (na twintig jaar mag men al historie schrijven) van gisteren hier even aan te vullen.

Constant Permeke behoort niet tot de eerste Laethem-groep. Van den vormenden geest, die deze groep beheerschte, heeft hij niet genoten. Het bezielende samenwerken met menschen die leefden in een zelfde gemoedsatmosfeer heeft hij niet gekend. - Wel was het die atmosfeer, en ook wel het landschap, al is het vooral door het oog van den geest verheerlijkt, die rond 1906 eene gansche rij toenmalige jongeren naar Sinte Martens Laethem hadden aangelokt : zij bleven echter de eerste groepeering zoo goed als vreemd, al was de omgang vriendschappelijk. Noch de gebroeders Leon en Gustaaf de Smet, noch Constant Permeke, noch Fritz van den Berghe, noch Maurice Sys kunnen naar het moreel-intellectueele gehalte gerekend worden tot de oorspronkelijke Laethemenaren. Zelfs Albert Servaes, die van meet af anderen aanleg verried en werkte met Gustave van de Woestijne, kan niet dan als een epigoon gelden, met epigonen-vervorming. De meeste anderen trouwens waren volbloed impressionisten, wat reeds een eerste onderscheid, ik ging zeggen een hinderpaal was. Frisch en levensblij, zonder achterdocht of bijgedachte, sloten zij veel meer bij de gulle en fijne kunst van Emile Claus aan, die een uurtje verder woonde, te Astene, in zijn lichtend huis dat Pol de Mont "Zonneschijn" had gedoopt, dan bij de vergeestelijking die zelfs van de landschapskunst van een Valerius de Saedeleer het sympathiekste kenmerk was. Zij waren eene bende jolige jongens, die gaarne kwajongenstreken uithaalden en hun geestdrift uitvierden in schets bij schets, hun jeugd uitzongen in grootsch-ontworpen schilderijen. Een Fritz van den Berghe mocht in dien tijd reeds meer de gecompliceerde bedoeling hebben; een Constant Permeke kon uitblinken door eene

in al haar blijheid meergedegene stevigheid : zij allen toch, uitbundige zooniet volbloed-luministen, waren de impressionistische techniek tot bij het pointillisme toegedaan. En zoo kan er bij hen veel meer spraak zijn van invloed van het Laethemsche landschap dan bij hen die reeds veel langer in de streek woonden. - De Saedeleer weer niet uitgezonderd.

Eerst de oorlog zou deze tweede groep uit elkander jagen. Enkelen weken uit naar Holland, en, zoo Maurice Sys zichzelf gelijk bleef - voor zoover ik weet althans, - gij weet wat Holland maken zou van een Van den Berghe, van den eens hyperaesthetisch-kleurigen Gustaaf de Smet. Dat omslaan in opvatting en werkwijze, die gedaantewisseling die haast geen transitie kende : zijn ze niet reeds een bewijs dat deze talent-,vooral handigheid-rijke jonge mannen nooit onder al te strenge geestelijke tucht hadden geleden ?.... Terwijl, vereenzaamd, Albert Servaes te Laethem was gebleven en er zich, cerebraal meer nog dan uit natuurlijken aandrang, eene gedragslijn teekende die hij meer en meer aandikt, bleef de in Engeland vertoevende Leon de Smet zijn oorspronkelijk impressionisme getrouw : alleen gaf hij, naar voorbeeld van zijn stadsgenoot Theo van Rysselberghe, het systematisch stippelen op; dat zijne kunst, eenigszins op ander geestelijk vlak kwam te staan, trouwens niet zonder aarzeling, ligt aan het Londensche milieu. Constant Permeke eindelijk, laatste van de groep, trok naar den oorlog, werd erg gewond, ging zich bij zijn gezin in Engeland vervoegen, en troostte zich van het geleden wee door gulzig werken.

Ik zei u dat hij, van heel den kring waarmede hij had gedebuteerd en gewerkt, zeker de stevigste was. Hij was

ook de best-onderlegde. In een land waar het voorkomt dat befaamde schilders niet veel minder dan analphabeten zijn, droeg hij in zich den ondergrond van eene goede intellectueele ontwikkeling. Als schilder bezat hij misschien niet de knapheid van de meesten zijner makkers; de virtuositeit van een Gustaaf de Smet is hem vreemd geweest. Hij beschikte echter over een beredeneerden wil, die zoogoed als geen van hen machtig was. Steeds, ook in den eersten tijd, kende hij beheersching, geholpen door een smaak dien hij louterde door uitgebreide lectuur. Leverde hij zich in Engeland over aan orgiën die men, bij eene schildernatuur als de zijne, na drie jaar soldaat te zijn geweest, goed zal begrijpen, toch liet hij zich leiden, meer en meer, door eene bonkige en moedwillige kieskeurigheid. Lengerhand verkeerde het aanvankelijke impressionisme, dat trouwens reeds in den Laethemschen tijd had gestreefd naar stofuitdrukking en vastere structuur en overdrachtelijkheid van kleur, tot intensifiëeren van de expressie. Een groote, rood-belichte stal met een donkeren, levensgrooten os die gansch het doek vult, is van die Engelsche periode het voornaamste werk; het geeft een indruk van geweld-in-rust, zooals Permeke tot op dat oogenblik niet vermocht te geven, en waar de valsche belichting eene uitwerking bij had, die het machtsgevoel vermenigvuldigde door eene atmosfeer van schrik en slachting. Hier kreeg dus de kleur, bij eene sterk-persoonlijke maar nog niet vervormde teekening, eene reeds intellectueele waarde. Constant Permeke had zonder trouwens verdere bijbedoelingen en meer door eigen aandrang dan door voorbeelden geïmponeerd - wat hem onderscheidt van Gustaaf de Smet en hem eene plaats op mijn vroeger-omschreven

middenvlak, dat der bewuste persoonlijkheden verzekert - van de eigen richting met vaste beslistheid den eersten mijlpaal geplant.

Ik zal niet zeggen dat hij er niet van afgeweken is sedert dien. Waar hij de expressie niet meer zocht in de strafheid alleen van de kleur; waar hij den vorm ging dwingen naar het raccourci, de gedrongenheid der eigen innerlijke visie, waar hij de natuur resoluut den rug toekeerde om het eigen gevoelsbeeld in aanscherpende uitbeelding op doek wist te brengen; waar hij het begrip plastische schoonheid verving, met halsstarrige opzettelijkheid, door het begrip samengedrongen expressie, ging hij natuurlijk verbluffen. Te gezond om cerebraal te worden, zeer bewust van de uitdrukkingswaarde van een voluum op voorwaarde, dat dit voluum door eigen gehalte begrijpelijk bleef; ten zeerste geholpen trouwens door het milieu waarin hij thans te Oostende werkte en de modellen die hij zich had gekozen - schippers en visschers, en de gezetheid van hunne vrouwen en dochteren - en die bij raszuiverheid, beroepsontaarding en de keus der kleedij, zich eene zeer bijzondere gedaante verzekeren, verleende Constant Permeke aan zijn werk eene forschheid, die van de eigen stevigheid een beeld was.... in den overdrijvenden trap. Hij bleef, zeer zeker, zich-zelf getrouw, en het was niet moeilijk in hem den Laethemenaar van ruim tien jaar her te erkennen; doch struischer geworden en in doen en laten zich-zelf bewuster, dikte hij zijne struischheid aan (om dit beeld te wagen) met al de dikte van een winterjas. Men moest wennen - en wende gauw - aan de opzettelijkheid zijner kleur; ter wille van de ongetwijfeld-sterke expressie ging men vervormingen ver-

geven,... die men niettemin hinderlijk zag, en die men vooral niet al te opzettelijk moest bezien, wilde men den indruk niet verliezen. Dat werk was vol liefde en warmte gedaan; er was met eene geweldige wijding gearbeid aan de uitbeelding van een grootsche gemoedswereld.

Hier gaf een mensch het leven weêr, dat in hem zwoegde, leed en schaterde : schrijning en humor waren weergegeven met vechtende inspanning, met den hartstocht, die van slapelooze nachten hardnekkige dagen maakt. Doch er was het opgeschroefde dat nog aan school of mode denken deed, dat toeliet Constant Permeke op een lijstje-van-namen, op den catalogus-van-eene-school te plaatsen, tot groot gemak van wie dit spelletje gaarne spelen. Zijn naam zat nog niet in het eigen raampje, dat alle andere namen uitsluit. Bij al de anderen was Constant Permeke onder de eersten. Men moest hem echter persoonlijk goed kennen, hem hebben gevolgd zijne carrière langs, om te weten dat hij, in eene nog ietwat vreemde en ontleende plunje, wel degelijk was zich zelf. Hij ging nog onder in de middelen, in eene rhetoriek die dreigde eene hachelijke gewoonte te worden. Het hinderlijke, dat hij zelf natuurlijk nog nauwelijks zag, dreigde te overheerschen, al is bij Permeke nu juist geen gemakzucht te vreezen. En er was eene nieuwe poging, eene nieuwe krachtinspanning noodig om den temperamentvollen schilder te redden uit de verstarring die ook hem als een trage vernietiging in den weg zou komen te staan.

Dat Constant Permeke het zou hebben gevoeld kan niet afgeleid, of nauwelijks, uit zijn tentoonstelling in "Sélection". Daar getuigt wel zijn werk van aanhoudend blijde inspanning en tevens van meer rust. Het is echter te

zijnen huize, op den bekenden zolder, dat ik met groote vreugde vaststellen mocht hoe door eene grootere beheersching der eigen visie de schilder is gekomen tot zuiverder uitdrukking. In een kleine twintig teekeningen heeft hij ontegensprekelijk een zeer grooten stap vooruitgezet. Met minder verdringing der vormen is de uitdrukking bereikt, die wellicht nog intenser is dan in het werk der twee laatste jaren. Stelt u gerust : aan academisme valt nog alles behalve te denken. Het gevoel voor vlak en voluum is verre van verminderd, en ik durf zeggen dat het grootscher want algemeener is geworden. De waarde van eene gezwollen rheumatiekhand, van een scheef bekkeneel, van een strammen nek of de ontzettende proportie van een klomp werden veronachtzaamd. De breedte van een schoot blijft aangedikt, zooals de smalte van een achterhoofd vermindert. Doch hier is in het spel der verhoudingen eene natuurlijkheid bereikt die hoever ze ook van de eigenlijke natuur moge staan, bij genieten niet meer hindert. Hier naderen wij heel dicht het expressionisme in zijne hoogste instantie : een toppunt van aandoening, verkregen door een minimum van opzet. Dat Permeke het nu reeds bereikt, is zwaar aan beloften.

N.R.C., 27 October 1921.

NOOD EN DOOD VAN IEPEREN

Brussel, 26 October.

Het vraagstuk herleeft. Het komt in eene nieuwe phasis te staan, want, in feite nationaal en zelfs internationaal, dreigt het louter-lokaal te worden. Dit juist is het gevaar : de puinen van Ieperen worden aan de Ieperaren overgeleverd, terwijl ze, en niet alleen omwege den oorlog, aan de wereld behooren. En daarom is het niet minder dan een plicht, ook buiten de grenzen van België eene klacht te laten hooren, die eene aanklacht is.

Men herinnert zich de feiten : einde-November 1914 werden de wereldberoemde Hallen van Ieperen, naast en met de zeer schoone Sint Martenskerk, stuk geschoten. Na de uitbranding van de bibliotheek te Leuven, eene nieuwe wonde in dat wonderbare lichaam der Vlaamsche bouwkunst. - De beroering was in dit land, was ook in het kunstlievende buitenland ontzettend : het edelste en gaafste uit onzen Gemeentetijd ging hiermede verloren; een nog steeds handelend lid van onze bloeiende geschiedenis werd weggesneden; het hart van ons verleden werd verlamd; onze kinderen zouden armer zijn dan wij, die ons hier konden sterken aan een eeuwenouden polsslag, ons fier konden gevoelen om helaas verzwonden macht, die echter nog recht stond als eene les en eene bemoediging.

Al hadden die hallen van Ieperen ons toch al wat kwaad bloed gegeven. Korte jaren voor den oorlog hadden wij ze ter gelegenheid van een archaeologisch congres weêr bezocht. Weêr was de imponeerende macht van het reusachtige gebouw over ons gekomen. Vooral de binnenarchitectuur

met den geniaal-grootschen zolder, het omgekeerde gigantenschip had ons met heiligen schroom vervuld; terwijl een deel der wandschilderingen, die namelijk van den modernen gothieker Delbeke ons opnieuw had ontroerd door haar zuiver gevoel. Doch - men had hersteld, en was nog met herstellen bezig. In een hoek der binnenplaats vonden wij een aantal steenen engelenkoppen die egieven hadden ondersteund, en die men had vervangen door splinternieuw beeldhouwwerk.... omdat het oude een neus of een oor had verloren. Een Brusselsch kunsthistoricus droeg zelfs één dier koppen in zijn zakdoek meê : werk uit de dertiende eeuw en.... dit kon, zonder het minste verzet. - Te zelfder tijd werd het naast-gelegen Sint Martensklooster gerestaureerd. De ontzetting was voor den kunstminnaar nog grooter : de vernieling leek systematisch te moeten worden, men zag voor restaureeren geen anderen uitweg. En toen men een architect, die in het Wandalenwerk betrokken scheen, op de.... vergissing wees, ontstak hij in woede, schold een groep der congressisten zonder de minste deftigheid uit, en bedreigde een journalist met een pak slaag waar deze niet aan ontkwam dan door tusschenkomst van even-uitdagende vrienden. Dit was voor den oorlog : de oorlog heeft de hebbelijkheid niet gedood.

Want restaureeren is eenmaal eene West-Vlaamsche manie. Sedert, eene halve eeuw geleden, Brugge weêr eene levende stad is geworden, dank zij bemoeiingen die er eene nieuwe stad in ouden vorm van hebben gemaakt : een ruim architectonisch museum dat helaas nog steeds op eene glazen stolp wacht om de Engelsche bezoekers tegen regen te beveiligen, kan West-Vlaanderen aan de herstellingsmanie - geenszins met behouds-gezindheid te verwarren - niet ont-

snappen. In plaats van te bestevigen en te bewaren, herbouwt men naar de normen der Sint Lucasschool. Meestal weten de moderne bouwmeesters het veel beter dan de oorspronkelijke architecten : eerst in de negentiende eeuw immers zijn de regelen der Gothiek recht duidelijk geworden, en het is tijd ze toe te passen op de oude gebouwen, zoodra bouwvalligheid de gretig-aanvaarde gelegenheid biedt. In bovengemeld puin van het Sint Martens-klooster hoorde ik tusschen den aangestelden hersteller en den grijzen Jozef Cuypers een stichtend gesprek houden over de noodzakelijkheid, eene oude rosace te vervangen door een nieuwe die wat grooter zou zijn geweest : aldus immers eischten de stelregelen van Viollet Le Duc. Gelukkig protesteerde Cuypers. En aldus zal Violet Le Duc op het laatste oordeel heel wat te verantwoorden hebben, dat West-Vlaamsche architecten op zijn geweten geladen hebben.

Wat aldus voor den oorlog geschiedde, zou worden hervat zoodra de oorlog op afschuwelijke wijze voor restauratiewerk had gezorgd. Het is wreed om te zeggen, maar het lijkt er naar, of de vernieling te Ieperen, van Hallen en Sint Martenskerk moet den heeren herstellers eene geniepige vreugde hebben geschonken. Want reeds onder de bezetting werden in de geteisterde streek plannen tot heropbouw gesmeed : de vernielde gebouwen dienden weêr opgetrokken; er bestond geen reden om van Ieperen niet een nieuw Brugge te maken; de verleden grootheid zou oprijzen in nieuwe pracht.

Gelukkig bestond toen reeds te Brussel een centrale commissie die, onder voorzitterschap van senator Vinck, zich met eventueelen heropbouw bezighield en er gezonde denkbeelden op nahield. Ik geloof niet, dat deze commis-

sie toen reeds, noch zelfs later, inzake herstelling van oude historische gebouwen een vaste positie had aangenomen. Zij was echter van meening, dat de tijd van oud-nieuw uit moest zijn, al was gewenscht dat bij heropbouw rekening werd gehouden met plaatselijke materialen en lokalen stijl. Dit wilde natuurlijk niet zeggen, dat elk nieuw huis pastiche van een oud huis moest worden : onze tijd stelt aan hygiëne als aan plaatsverdeeling nieuwe eischen, reeds hier en daar wordt met duurzame materialen gewerkt. Trouwens, deze zienswijze heeft reeds hier en daar hare toepassing gevonden. Dezen zomer heb ik meer dan eens de frontstreek bezocht, waar, zooals ik u toen schreef, dapper gewerkt wordt.Leeft de inwoner er doorgaans in houten woningen, /er wordt Red./ gewerkt. Nieuwe huizen verrijzen, bij heele straten reeds;en is niet alles even-mooi,ontmoet men nog wel bouwwerk dat opgetrokken is in den stijl der jaren vijftig, die zich kenmerkt door stijlloosheid; moeten vele van onze architecten nog leeren elk huis op zichzelf te beschouwen, van elk huis een afzonderlijk geheel te maken overal waar dit mogelijk blijkt - en op het platteland is het zoo goed als overal mogelijk zooals het trouwens gewenscht is, zelfs bij aanleg van gansche straten; - zien zij, die architecten, van een huis doorgaans slechts den voorgevel, zoodat de zijgevel hooge blinde muren zijn, effen vlakken die als schreeuwen om de "versiering" van eene schelle reclame voor deze of gene chocolade : toch konden wij vaststellen dat, waar naar stijl - plaatselijken stijl dan - eenigszins was gestreefd, de uitslag uitstekend was, hoe nederig ook de aanleg. Het gevaar van eenvormigheid blijft natuurlijk bestaan : gebrek, waarschijnlijk, aan centraal toezicht

laat aan gemakzucht te veel spel. Toch doen deze nieuwe huizen meestal rustig en sierlijk aan; zij schenken het vertrouwen dat dit land er morgen niet leelijker uitziet dan voor den oorlog. Houdt men daarbij rooilijn en wijkverdeeling in het oog - en hier wordt van hooger hand wél voor gezorgd - dan wordt het toekomstige stadsbeeld, ook met bescheiden middelen, werkelijk mooi.

Aldus het platteland en zijne gehuchten. Waar het eene grootere stad geldt als Ieperen, kon eene poging gewaagd in eenzelfden zin, die nog betere resultaten opleveren kon. Hoe de tegenwoordige toestand van Ieperen is ? De stad - ik spreek hier niet alleen van de historische gebouwen - werd zoo goed als geheel vernield. Heel wat Ieperaren zijn nog over het land verspreid. Geen wonder : elke handel, elke nijverheid is er voorloopig zoo goed als onmogelijk; trouwens dient het kanaal tusschen de stad en den IJzer weêr aangelegd, wil de streek herleven; gebrek aan huizen is daarenboven een hinderpaal voor den terugkeer der bevolking : negentig ten honderd van hen, die de stad weer betrokken leeft in barakken en loodsen. Wat dus in de eerste plaats dringt is : heropbouw der stad en aanbouw van het kanaal.

Heropbouw der stad kan van Ieperen iets eenigs maken in ons land, iets moderns, zij het op traditioneelen grondslag. De algemeene aanleg kan en moet vernieuwd : wij leven niet meer in de Middeleeuwen. Rooiing, rioleering, water- en lichtleiding kunnen en moeten hersteld naar de nieuwe eischen. Het zal natuurlijk veel geld kosten : het geld was echter gevonden; eene leening van vijf-en-zeventig millioen, aflegbaar in negentig jaar, zou erin voorzien. En zoo stonden de zaken toen, enkele dagen

slechts geleden, een nieuwsje uitlekte, dat te Ieperen-zelf een steen was in den kalmen vijver van het klein-steedsche, het gedwongen-bekrompen leven.

Het heette, dat eene beperkte aanbesteding uitgeschreven was, om eerst en vooral, voor al ander werk, voor het optrekken van de zoo noodige huizen, voor het aanleggen van het kanaal, voor het verzekeren, in één woord van het leven-zelf der stad, - om, zeg ik, onmiddellijk en zonder verwijl de Sint Martenskerk te herstellen. De stadsarchitect had op zich genomen, eene beweging op touw te zetten, die de restauratie eischen zou. Beters : met die restauratie was in feite een aanvang gemaakt. En zoo vierde de West-Vlaamsche restauratiewoede een triumph, waar ze fier kan op zijn. Laat de stad definitief uitsterven : wij zorgen, dat er de oude gebouwen in fonkelnieuwe steen weer oprijzen.

Een triumph, - tegen den wensch en de bedoeling in van al wie in deze eenige bevoegdheid, of eenvoudig maar wat goeden smaak bezit. Immers, het XIIe nationale congres der bouwmeesters; het raadgevende comité bij het ministerie van binnenlandsche zaken; het Verbond der Steden (een semi-officiëel lichaam voor behoud van stedeschoon); de klasse der schoone kunsten van de Koninklijke Academie van België : zij allen hadden zich herhaald en zeer uitdrukkelijk uitgesproken in den zin van : behoud der puinen. Reeds in 1920 drukte één der eerste Belgische architecten, de heer Dhuique, zich uit als volgt, tot staving van een besluit van het bevoegde ministerie : "M. Renkin, ministre de l'intérieur, ému de la tragique grandeur de ces ruïnes, conscient de leur signification historique, pénétré de l'obligation primordiale qui s'impose au gou-

vernement de résoudre avant tout le redoutable problême du logement, avait décidé de maintenir au cœur de la ville les ruïnes du groupe central de ses monuments. Les générations qui nous suivront seront libres de décider si une reconstruction des édifices disparus leur convient au centre de la cité rebâtie. Car nul ne saurait prédire aujourd'hui l'orientation que prendra sa renaissance. Quant à nous, c'est une œuvre aux exigences immédiates qui s'impose à nos activités. Elle suffit amplement, j'imagine, à les absorber et à absorber, en outre, les crédits dont dispose le pays. Celui-ci ne comprendrait pas que l'on se lançat dans des entreprises somptuaires dépourvues de tout caractère d'utilité pratique. La décision du ministre s'inspirait donc d'une evidente sagesse et il n'est pas un homme de bon sens qui puisse y contredire."

En toch is tegenspraak gekomen. De beslissing van den minister wordt in den wind geslagen. De wijze, en trouwens zeer bezadigde woorden van bouwmeester Dhuique, in deze tolk van al wie in het land hierover meespreken mag, werden te Ieperen niet gehoord, door dezen juist die hooren moeten. Laat Ieperen als stad sterven, als de heeren restaureerders maar hun zin krijgen : de imponeerende puinen - toch ook en op hunne wijze historisch monument vol tragische schoonheid - te kunnen herstellen in een vorm die misschien nog veel mooier zal zijn dan de gebouwen zelf ooit zijn geweest : welk een buitenkansje !

Wel heeft de Iepersche gemeenteraad in eene motie geprotesteerd. De aanbesteding voor den wederopbouw van de Sint Martenskerk werd echter niet nietig verklaard, - waar het op aan kwam. Bedoelde wederopbouw, naar verfoeilijke West-Vlaamsche wijze, kan dus als aangevangen be-

schouwd. Voorloopig staan wij dus voor deze werkelijkheid : verkeerde restauratie ten koste van eene stad die niet herleven kan.

Tenzij de bevoegde ministers, die van binnenlandsche zaken en die voor financiën, krachtdadig ingrepen.

Het is de vurige wensch van al wie de belangen der toekomst, ook de aesthetische, niet uit het oog verliest.

N.R.C., 29 October 1921.

LETTERKUNDIG LEVEN TE BRUSSEL

Brussel, 28 October.

De bladen brengen heden een nieuwtje, dat velen ontroeren zal. Nadat Emile Verhaeren onder den oorlog in koortsigen ijver op eene propagandareis stierf voor zijn land, zou ook, korten tijd daarop, hetgeen hem in dat land het liefste was, zijn nederig huis, verdwijnen. Verhaeren ging onder, het mag wel gezegd, aan datgene waarvan hij had geleefd : zijn drift, de wonderbare levendigheid van een bezeten geest. Den dood dien hij sterven moest had hij zichzelf bereid. Ik weet niet of de anecdoot, die het bewijst, reeds verteld werd : in 1913 was hij met zijne vrouw en enkele vrienden te Parijs. Samen gekomen aan een bijzonder druk punt van den boulevard, wilde hij kost wat kost, niettegenstaande den zwaaienden stok der sergents de ville, den weg dwarsen, tusschen rijtuigen en auto's in. Als een Kobald drong hij wringend en slibberend, door de gevaren heen, tot schrik van zijne gezellen; en het was het naïeve gebaar van een overwinnaar, dat hij, van af het tegenoverliggend trottoir, naar vrouw en vrienden zijn parapluie stond te zwaaien. - "C'est ainsi qu'il périra", meende toen mevrouw Verhaeren uit beklemde borst. Het was eene prophetie : men weet hoe hij, onhandig als hij met al zijn durf was, zou sterven onder een voorbijrijdenden trein.

Kort daarop zou het huis, waar hij zijn schoonste werk had gemaakt - "Les heures claires", "Les heures d'après-midi", "Les heures du soir" - door vijandig vuur worden uitgebrand. Het was gelegen in een lorkeboschje; zijn

zwager William Degouve de Nuncques heeft er ons een gevoelig beeld van nagelaten. Een nederige woning van wijnroode baksteen, in het gehucht "Caillou qui bique", dicht bij Roisin. Het is een oord vol rust en klaarheid in het beminnelijke Haynegouw. De voornaamste nijverheid der streek is de vreedzame tabaksteelt. Die streek ligt ver van druk verkeer. Ieder jaar kwam Verhaeren, die 's winters verbleef onder de breede boomen van Saint-Cloud, er de zomermaanden doorbrengen bij naarstig en vruchtbaar werk. Toch ontving hij er graag vrienden : zijne Waalsche en Vlaamsche vrienden die hem, naar hij zegde, dichter bij hem-zelf brachten. Daar trof de oorlog hem aan. Hij vluchtte naar Brussel, waar wij hem een paar dagen na de oorlogsverklaring op de Groote Markt aantroffen. De groote vizionaire dichter was één ontzetting : hij zag, zijne gebaren bewezen het bij voorbaat, al de verschrikking die zijn land teisteren zou. Het einde der verschrikking zag hij niet : het is een der pijnlijkste herinneringen uit den bezettingstijd, de lijkdienst die, enkele dagen nadat wij zijn verschrikkelijke dood hadden vernomen, door de zorg van een paar katholieke dichters in de Sinter Goedelekerk werd opgedragen. Al wat er te Brussel aan kunst doet was daar vereenigd. Nooit heb ik meer mannenoogen zien huilen.

Na Verhaeren, werd ons ontnomen wat hem als de kostelijkste relikwie overbleef : de nederige en aanminnige "Caillou qui bique", het hulsel van zijn geestelijk als van zijn lichamelijk leven. Kort na den oorlog bezochten Louis Piérard en Armand de Poucheville het puin van het schamele huisje : hoopjes verbrand papier, wat opkrullendverkoold doek, het eenige wat van de hier opgestapelde

kunst, de eigen handschriften en boeken, de schilderijen - een museum - door vrienden geschonken, overbleef. Opzoekingen zullen daar wel hebben plaats gehad : bij mijn weten zonder gevolg. En ook daar zou dan van Verhaeren niets overblijven, dan, bij enkelen, dierbare herinneringen.

Doch heden komt een troost. De rijkscommissaris François André, met het toezicht over den wederopbouw der streek belast, moet aan de regeering hebben voorgesteld het oord, het plekje grond waar stond het huisje van den grooten dichter, te onteigenen en tot staatseigendom te maken. Een paviljoen zou er worden opgetrokken en ingericht tot Verhaeren-museum. In het naastgelegen lorkeboschje zou zijn borstbeeld worden geplaatst. En zoo zou België voor het eerst - want tot een bestendig Conscience-museum kwam het nog niet, al was kort voor den oorlog al het materiaal daartoe aanwezig; en ook het "huis der nationale literatuur", dat eene commissie, voorgezeten door Carton de Wiart, moest voorbereiden, bleef een vroom ontwerp -, zoo zou België voor het eerst openbare en blijvende hulde brengen aan zijne letterkundige kunstenaars, in den persoon van een der grootsten onder dezen. En het is waarlijk niet te vroeg.

Al blijken onze literatoren deze bemoediging voorloopig te kunnen missen. De Fransch-schrijvenden althans. Terwijl de Vlaamsche Vlamingen (om ze aldus te noemen) er zich tevreden mee stellen, boeken te schrijven en eene nieuwe "Vereeniging van Letterkundigen" te stichten waaraan, weliswaar, de behoefte nu noch nooit heel duidelijk gebleken is, treden de Fransche Belgen, Walen én Vlamingen, in het krijt der openbaarheid. Zij willen eene plaats

veroveren in het publieke leven, in dezen zin dat zij contact zoeken met het publiek. Dat publiek willen zij dwingen naar hen te luisteren. En daar geen publiek gedweeër is dan het Belgische, vooral als het Fransche literatuur geldt, bijt het volgaarne toe. Zoodat de "Mardis des lettres belges" waar ik het over heb, thans rekenen mogen op een reeds groot getal toehoorders en vooral toehoorderessen. Misschien komen zij wel, de toehoorders en toehoorderessen in de eerste plaats om de muziek die deze "Mardis" opluistert : deze muziek, meestal verfijnde kunst uit de XVIe en XVIIe eeuwen, wordt met zeldzame wijding uitgevoerd door eerste-rangs-elementen. Maar zij krijgen lezingen en voordrachten op den koop toe; lezingen en voordrachten, zeer verscheiden, zijn doorgaans van uitmuntende hoedanigheid. En zoo wordt een lezerskring gesticht, wordt voor onze dichters - helaas alleen de Fransch-schrijvende - een kopersmenigte gewekt.... die ook de Vlaamsche schrijvers heel goed konden gebruiken, en die voorloopig uitblijft, zooals alle Vlaamsche uitgevers u zullen verzekeren.

Stichter van de "Mardis" is Georges Ramaekers. Die Georges Ramaekers is een zeldzaam-levendige figuur. Deze zuiverst-geloovige onder onze Belgische dichters, deze romantische mysticus die geestelijk leeft in godsdienstige abstractie, deze nogal-duistere scoliast der "trois règnes" die feitelijk meer in de intimiteit van Joachim a Floris en Joannes a Cruce, Catharina van Sienna en Marie-Marguérite Alacoque leeft dan in die van onze hedendaagsche kruideniers, maar geenszins een glas bruin bier versmaadt in den Maastrichter kelder der Naamsche Poort of een kopje koffie in den Hulstkamp der Passage, heeft zich,

ten behoeve zijner letterkundige confrères, verleden jaar ontbolsterd tot een prachtigen manager. Als het pas geeft, blijken de meeste mystici uitnemende mannen van de daad te zijn. Theresia van Avila stichtte een klooster en Joannes van Ruusbroec kristalliseerde voor Noord- als Oosterburen de mystiek tot een stevig stelsel. Ramaekers, hij, richt, bij gebrek aan hoogeren werkkring, literaire avondjes in. Norsch-orthodox als hij, met zijn breed-omhaarden, bleek-geestdriftigen kop is, versmaadde hij het verleden jaar niet, eene wel wat overdreven exegesis te leveren van een dichter, die in de eerste plaats een politicus is, en een socialistische : Louis Piérard, die van deze hulde zeker wel een kostbare herinnering zal hebben behouden. Dit jaar houdt hij, Ramaekers, zich voorloopig op het achterplan. Inzake Fransch-Belgische literatuur heeft hij mede-apostelen. En in minder dan veertien dagen hebben wij er drie gezien.

De voornaamste daarvan was een doctor in de medicijnen - in België is men altijd eerst iets anders en daarna slechts een dichter - die sprak over den conservator van een museum. De dokter heet Georges Marlow, en de conservator Grégoire le Roy. De eerste is een Mechelaar en de tweede een Gentenaar. Jammer genoeg : beiden schrijven Fransch. Intusschen is de Mechelaar een veel grooter dichter dan de Gentenaar, wiens eerste verdienste is, in de onmiddellijke intimiteit te hebben geleefd van Maurice Maeterlinck en Charles van Lerberghe. Nochtans heeft hij tweedehandschwerk geleverd dat diep ingrijpt en te boeien weet. Men kan hem, wat de kwaliteit van zijn werk betreft, plaatsen naast Georges Rodenbach, een Rodenbach zonder complicatie, zonder decadente vervloeiing. De gedichten

van Grégoire le Roy gaan nooit heel diep, maar blijven doorgaans zeer zuiver. Deze van zijn panegyrist Georges Marlow overtreffen ze door innigheid niet alleen, maar door grootheid. Wij zijn met het buitenland (want wij hebben steeds een overdreven eerbied voor het buitenland) al te zeer geneigd, voor onze groote Fransch-schrijvende auteurs uitsluitend Maeterlinck en Verhaeren te houden. Feitelijk bezitten wij meer-traditioneele dichters die, minder bekend, op het vlak der eeuwigheid eene op zijn minst even-eervolle plaats innemen. Ik heb Charles van Lerberghe genoemd : ik aarzel niet, hem in mijne liefde met Emile Verhaeren te vereenigen. En heeft de abstracte vereenzaamde, misschien ontgoochelde, zeker miskende Fernand Séverin, een mysticus van heel wat dieperen aard dan Georges Ramaekers wien anders het monopolium toebehoort, niet in zijn schaarsche en bescheiden werk gelegd eene volle menschelijkheid, die opweegt, in klassieke zeggingskracht als in oprechte zuiverheid des gevoels, tegen dat van een Charles Guérin, met Moréas den grootsten dichter van het na-symbolisme ? Met Van Lerberghe nu, en met Séverin, is Georges Marlow zéér verwant. Men ondervindt bij 't lezen van zijne verzen niet, dat hij in de schaduw van dezen of genen toren geboren is. Hij is misschien geen Vlaming meer. Is Vergilius nog werkelijk een Mantuaan ? En heeft het werkelijk nog eenige beteekenis, dat Racine geboren werd te La Ferté Milon ? Alleen nog een mensch te zijn, helaas en goddank. Et tout le reste n'est que littérature, of nagenoeg. Wanneer zal het echter voor een Belgische schrijver ophouden, hij weze Waal of Vlaming, hij schrijve Fransch of Nederlandsch, eene noodzakelijkheid te zijn, "plaatselijke" literatuur te leve-

ren, dorpsnovellen neer te pennen en gewestelijke gedichten te maken, om bij zelfs den Belgischen lezer, die in deze nochtans een al te scherp "kritisch oog" kan hebben en anders graag internationalisme opneemt, ingang te hebben ? Is er de hemel niet voor iedereen ? Maar hoe weinigen vermogen op te zien naar een hemel!

Ik wijk af. Ik had immers geene andere bedoeling, dan er u op te wijzen, dat te Brussel een zeker literair leven zekeren bijval geniet. Een Fransch-literair leven....

N.R.C., 31 October 1921.

MUZIEK TE BRUSSEL

V

Brussel, 27 October.

De schrik is over. En voor de geleden vrees kregen wij zelfs vergoeding, meer - althans naar de hoeveelheid - dan we verwachten dorsten en misschien wel dragen kunnen.

Misschien herinnert gij u waar het hier om gaat : ik berichtte u een maand geleden hoe ons muzikaal leven met het gevaar werd bedreigd, voor een belangrijk deel verminderd te worden. Tusschen Eugène Ysaye, den befaamden virtuoos, stichter der Ysaye-concerten, en het bestuur van het Brusselsche conservatorium was een geschil ontstaan, dat ons met rampen bedreigde. Bij aanhoudend gebrek aan een goede concertzaal had, verleden jaar reeds, de thans afgetreden minister van schoone kunsten de groote zaal van bedoeld conservatorium opengesteld ook voor particuliere concertondernemingen. Daarvan had Ysaye voor zijne concerten - die hij trouwens sedert lang niet meer zelf bestuurt, iets waar zij wel onder lijden - deze zaal aangevraagd voor het beginnend seizoen. Zij was hem echter geweigerd geworden; Léon Dubois, bestuurder van het Conservatorium, die hierin misschien zijne rechten te buiten ging, had vermoedelijk gevonden dat wij het zonder de concerten van Ysaye wel doen konden. Het lokte vanwege dezen laatste een verzet uit van belang, waar heel onze muzikale wereld in betrokken was, en dat opschudding verwekte.

Opschudding die zich begrijpen laat : Ysaye-concerten zijn ten onzent, ten rechte of ten onrechte, zeer populair. Naar de uitvoering staan zij beneden de concerten

van het Conservatorium. Het Conservatorium voert echter slechts muziek van doode meesters uit, terwijl het een kenmerk is - of was - van de Ysaye-concerten, frisch en levendig te zijn. Zij boden trouwens, meer dan elke andere onderneming, het bij het gewone publiek steeds zeer gewilde lokaas van talrijke solisten, virtuozen van keel of instrument. En verder wisselen er - al spreken wij ook hier weer beter in den verleden tijd - de dirigenten nogal dikwijls af. Verleden jaar moesten wij het doen met één enkelen : de Vlaamsche Amerikaan Frank van der Stucken, oud-leerling van Peter Benoit, en ook dit jaar zullen wij het uitsluitend met dezen temperamentvollen, maar wat wilden kapelmeester moeten voor lief nemen. Vroeger echter traden in één jaar steeds vogels van diverse pluimage - als ik het aldus zeggen mag - stokzwaaiend op, en dit was voor het publiek geen kleine aantrekkelijkheid.

En nu worden wij bedreigd door den boozen heer Ysaye : geen Conservatoriumzaal, geen concerten ! Wat achter heel de geschiedenis zat, vermochten wij alleen te gissen; waarom Ysaye het met vroegere zalen, die jaren en jaren gediend hadden, niet meer doen kon, zou blijven een geheim. Het publiek wist maar één ding : de concerten, verleden jaar nog, toen al de symphonieën van Beethoven nog eens werden opgehaald, de grootste gebeurtenissen van het muzikale seizoen, dreigden ons te ontvallen. - Gelukkig kwam minister Destrée tusschenbeide. Ysaye kreeg zijn zin, en was daarmede zoo in zijn schik, dat de concerten ons weer werden toegezegd met meer luister dan ooit, en dat de maëstro zelfs een prijs uitloofde voor een orkestwerk.

En nu is een zucht van verlichting opgegaan. Die echter

weldra in iets als nieuwe schrik omsloeg.

Want nauwelijks was het nieuwe verheugende besluit van Eugène Ysaye bekend gemaakt, of wedijver ontstond ! Wij zouden niet alleen weer naar de Ysaye-concerten mogen : ook de oude "Concerts populaires", de onderneming van Joseph Dupont, die voor gansch eene generatie zulke hooge educatieve waarde heeft bezeten, concerten die terecht doorgingen voor praestaties van eersten rang, herleefden onder leiding van den oud-kapelmeester van de Parijsche "Opéra comique", den heer Ruhlmann, sedert verleden jaar in dezelfde hoedanigheid aan den Muntschouwburg. Verder worden ons "Concerts spirituels" beloofd, waar dus alleen gewijde muziek zal worden uitgevoerd onder directie van Jozef Ryelandt, en waarvan wel genot kan uitgaan, al lijkt ons het ontworpen programma der verschillende concerten toch al heel gemengd. Er komt bij dat de zeer fijne, zeer bekwame, zeer voorname Albert Zimmer, die helaas van zijne Bach-uitvoeringen afzien moest, maar aan het hoofd bleef van zijn uitnemend strijkkwartet, dit kwartet thans aanvullen mocht met het befaamde quatuor Capet uit Parijs, en met uitnemende professoren van ons Conservatorium; met dezen samen wil hij kamermuziek in den zeer uitgebreiden zin van het woord uitvoeren : eene vreugde voor ieder die in Brussel van hoogere muziek houdt. Terwijl, eindelijk, gisteren reeds de solistenconcerten, hier reeds zoo overweldigend talrijk, begonnen zijn : de uitstekende pianist Charles Scharrès heeft de reeks ingesteld met een schitterend recital, dat ons bekend heeft gemaakt met veel, zoo niet veel schoon, nieuws.

Nieuws bracht ons ook het eerste "Concert populaire", waar ik het daarstraks over had; Ruhlmann immers is een

man van grooten durf : hij weet het loopend programma te vernieuwen. Waar de buitenlandsche concerten er blijkbaar steeds op uit waren, hun publiek op de hoogte te houden van de muzikale beweging in Europa, was dit alles behalve het geval in België. Wij hebben eerst onder den oorlog Moussorgski ontdekt. En wachten nog steeds, hoe verbazend het moge lijken, op Schönberg, die, bij mijn weten, hier nooit werd uitgevoerd. Moest trouwens Mahler niet sterven, om de aandacht onzer dirigenten te vestigen op zijn werk ? Van dat werk kennen wij intusschen nog steeds slechts een minimum, zonder dat daar veel verandering in schijnt te zullen komen.

Al mogen wij van Ruhlmann wel verrassingen verwachten. Verleden jaar bezorgde hij ons Stravinsky's "Oiseau de feu"; het was bij ons weinig verwend publiek eene openbaring. Voor Ruhlmann was het sukses dan ook een spoorslag; van denzelfden Stravinsky hoorden wij thans, als hoofdnummer van het concert, de burleske "Petrouchka". En ditmaal leek het publiek veel minder enthusiastisch.

Ik heb u het werk niet meer voor te stellen. Hier te Brussel heeft deze zeer felle, hoe dan ook zeer fijne muziek de meesten onthutst. Sommigen zijn kwaad geworden : ik hoorde spreken van muzikale epilepsie. Het dreigde een schandaal te worden : deze paroxistische uiting van volksvreugde, dit verfijnde uitvieren van brutaal instinct, deze ongewoon-weelderige verklanking van de primairste gevoelens, deze hyper-aesthetische natrilling in den modernste der kunstenaars van een gemoedsleven dat buiten zedelijk begrip schijnt te staan : het heeft vele toehoorders uit hun humeur gebracht. Want men wordt nu niet heel graag tot eigen physiologisch oerwezen terug-

gebracht, en - dat doet Stravinsky's muziek wel, vooral bij wie niet aangelegd is voor, niet voorbereid is tot en op louter muzikaal genieten, genieten van de muzikale mathesis, het spel van de diverse klankverhoudingen, zoo onzeglijk rijk bij dezen grooten Rus. Wie van muziek alleen verwacht het streelen van meer of min verfijnde sentimentaliteit, moet een werk als "Petrouchka" beschouwen als een aanslag op zijne eerbaarheid. En hoe meer de uitvoering van dergelijk werk is verzorgd, hoe grooter de wrevel zal worden. De uitvoering van Ruhlmann nu was van allereersten rang : te grooter dan ook het verzet bij een deel van het publiek, verzet dat alleen door den wat opzettelijken geestdrift van anderen, die beter begrepen of althans deden alsof zij het volkomen hadden gesnapt, werd gedempt.

Misschien zou het verloop veel kalmer zijn geweest, indien Ruhlmann in zijn programma wat meer eenheid had weten te brengen. Zooals het was samengesteld, lokte het, door de wet der contrasten, het verzet als het ware van lieverlede uit. Stelt u voor : men had aangevangen met de zevende symphonie van Beethoven, - in haar tijd vermoedelijk ook even revolutionair als het opus van Stravinsky, maar ook ten onzent zoo bekend, dat het, hoe diepaangrijpend steeds, hoe zwaar ook van onsterfelijke menschelijkheid, niemand meer, dan misschien al te gevoelige artiesten, uit zijne gemoedsrust vermag te schokken. Dit is muziek die men meeneurt, want iedereen heeft ze dikwijls genoeg gehoord om ze onmiddellijk te herkennen. Dat neuren nu is eene uitstekende afleiding voor al te sterke emotie.De vertolking van Ruhlmann, die zeer diep gaat, schenkt den kenner een nieuw genot.Maar niet elke toehoorder

is een kenner. Zoodat deze uitvoering voor de meesten, die het concert bijwoonden, vooral was een aanleiding tot het genieten van aangename zielerust.

Na de zevende symphonie kwam Schumann's concerto voor cello, uitnemend hoe dan ook wat slap voorgedragen door Georges Pitsch. En ook deze muziek was er niet naar, om bewuste zielerust uit haar dommel te helpen. Wel wekt een solist altijd wakkere belangstelling. Bewegen van vingeren en strijken van den stok houden de oogen wakker, heel dikwijls ten koste der ooren. De ooren hadden echter ditmaal niet veel te doen : ook dit concerto is zelfs voor den Brusselaar geene nieuwigheid. Zoodat weêr niemand verrast werd, en zich voor het verder verloop van het concert veilig kon achten.

Toen daar die ongelukkige "Petrouchka" voor ons wervelen kwam in den ongehoordste der dansen : eene schudding die bij driftige menschen natuurlijk slechte gevolgen hebben moest.

Temeer dat het onmiddellijk daarop volgend stuk hun bewijzen kwam, dat ze heel groot gelijk hadden, zich boos te maken. Ook dit immers was bedoeld als weergave van volksgevoelens; ook hier in vond men volksbeweging en volksjolijt, kermisvreugde en foorerumoer. Maar hoe beschaafd of het ditmaal klonk ! Hoe goed gekamd deze boeren waren, en hoe zindelijk hun Zondagspak ! Daar kon een deftige burger zonder gevaar door wandelen gaan; deze pret kon hij waarlijk meêgenieten; geen enkel zijner zintuigen zou er door worden gestoord. En daar was zelfs een passus, zoo'n sentimenteel vrijerijtje, zoo'n blauw liefdebloempje....

Ik wil waarlijk geen kwaad spreken van deze, nogal

verouderde "Fantaisie sur un thème populaire wallon" door wijlen Théo Ysaye. Het is voortreffelijke, heel flinke, doorgaans zelfs fijne en innemende muziek. Doch ze te spelen onmiddellijk na Stravinsky, moest bij het publiek natuurlijk aanleiding geven tot een opstand tegen Stravinsky.

Hetgeen nochtans Ruhlmann's bedoeling niet kan zijn geweest....

N.R.C., 29 October 1921.

MUZIEK TE BRUSSEL

VI

Brussel, 2 November.

Verleden week nam ik u meê naar de concertzaal. Wilt gij aan mijne uitnoodiging gevolg geven, en me begeleiden naar de schouwburgzaal, ik bedoel de opera, dan zult ge met mij kunnen vaststellen dat ook daar, en vroeger in het seizoen dan wij dat gewoon zijn, eene noviteit onze aandacht trekt. De Koninklijke Muntschouwburg, die sedert een paar jaar het nieuwe in het oude naspeurt en - om het duidelijker uit te drukken, in de oude opera der jaren zeventig-en-vroeger, tot solaas van het publiek dat niet beter schijnt te vragen, de mogelijkheid ontdekt van allerlei scenische vondsten - wij zwelgen in de post-romantiek, en het is voorloopig slechts den Italiaansche verisen toegelaten, in dat versleten repertoire eenige afwisseling te brengen : verleden seizoen en thans maakt nu en dan, als een mea culpa, eene goede vertooning van "Fidelio" daar eene uitzondering op, - de Muntschouwburg heeft zich dit jaar, en onmiddellijk na de heropening, de moeite getroost, een voor Brussel nieuw werk op het getouw te nemen : dat nieuwe werk is gebleken te zijn een weefsel, een lap van belang, vol figuren van meer dan levensgrootte die niet terugdeinzen voor een breed gebaar van armen en beenen in eene kleur die fel is, en vlak : scenisch de heroïek van Russische balletten, toegepast op de Middeleeuwsche roman , die van eenige overdrijving houden, uit den Frankischen cyclus.

Met deze nieuwe opera heeft, tot behalen van sukses, de directie van den Muntschouwburg gerekend op drie facto-

ren : een naam, een gevoel, en den in den laatsten tijd gebleken en trouwens zorgvuldig aangekweekten smaak van de gewone toehoorders. En het is geen misrekening geweest : na vier-, vijf vertooningen blijkt de bijval inderdaad groot te zijn, hoe dan ook wel wat verdacht.

De naam, eerste factor, heeft sedert een paar jaar te Brussel goeden klank : hij luidt Henri Rabaud. Van hem kregen wij, toen ter tijd, een tijd dat wij sedert jaren van goede scenische muziek verstoken waren gebleven, de lyrische comedie "Marouf, savetier du Caire" te hooren : het publiek scheen van dezen "Marouf" niet genoeg te kunnen krijgen. Niet alleen te Brussel was het sukses overweldigend : ook in het zoo muzikale Gent moest het werk vertoond, en met even-gelukkige gevolgen. Wat ons eigenlijk niet hoeft te verwonderen. - Zeker, was deze "opéra comique" ons gegeven geworden in de gezegende tijden dat wij slag op slag "Pelléas et Mélisande" van Debussy, "Ariane et Barbe-Bleue" van Paul Dukas en "Eros vainqueur" van Pierre de Bréville te genieten kregen, met vertolksters als Mary Garden en Madame Croiza, afwisselend met Berlioz' "Troyens" en den volledigen Gluck-cyclus, dan zou deze "Marouf", met al zijne beminnelijke kwaliteiten, vermoedelijk gevallen zijn als een steen. Men zou hebben ingezien, hoe dit gemakkelijke, vlotte werk persoonlijkheid ontbeerde. Het valsche klatergouden orientalisme van een Leo Delibes en ook wel van een Saint-Saëns, met zijn zinnelijkheid en zijn toendertijd verrassende klankeffecten; wat aangedikt en opgefrischt met wat wij van de Russen, van Borodin met zijn "Prince Igor", van Rimsky Korsakoff met zijne "Sheherazade" mochten leeren; overwaasd met eene teederheid en een lichten humor

die klassiek-Fransch zijn; geholpen door een schitterend libretto uit Mardrus' steeds pikante "Mille nuits et une nuit" en een prachtvolle insceneering, kwam "Marouf" ons, na vijf jaar muzikaal vasten, verzadigen met wat onze maag op dat oogenblik juist verteren kon : geen al te zware, licht te verduwen, lekker-omsauste spijs, die wij met des te grootere gretigheid verorberden. Dat deze vloeiende, trouwens wel smaakvolle en natuurlijke, maar niet sterk-persoonlijke, zoo weinig kernachtige muziek een dergelijken bijval genoot, lag in den grond voor een goed deel aan onze eigene toenmalige ellende. De toondichter Rabaud, hij, won erbij een succes, dat hij wellicht zelf niet verwachtte, en dat hij voor een goed deel dankt aan de erkentelijkheid van gestilden honger.

Sedert twee jaar dus heeft de naam Henri Rabaud ten onzent een goeden klank : een nieuw werk van hem kon er derhalve een eerste waarborg voor belangstelling in vinden. Bij den naam kwam een gevoel, een gemeenschappelijk effect, dat dit nieuwe, ik bedoel nog onbekende werk kon aanvuren : het gevoel namelijk der heroïsche vaderlandsliefde. Deze opera - een andere naam past bij het opus niet - ontleent hare stof aan "la Fille de Roland" van Henri de Bornier, de laatste, bloedarme, als gesteriliseerde bloem van het Fransche romantisme, uiterlijk en bombastisch als de slechtste drama's van Victor Hugo, vol oppervlakkige dingen, die "het doen", maar zonder diepere menschelijkheid (waar is de echte, soms zoo roerende "Chanson de Roland" der Middeleeuwen ?), zonder de minste psychologie, en dat, haast als van-zelf sprekend, daarenboven het klinkende vers-metaal, het prachtige verbalisme, het dramatische "soufflé" - denkt aan "Her-

nani" en aan "Les Burgraves" -, de klinkende en afwisselende rythmiek van den groot-meester helaas moeten missen. Want weinigen bezitten den dichterlijken stof van Victor Hugo, en allerminst de vicomte Henri de Bornier. Dit zijn drama, dat aan de klassieke definitie van een kanon herinnert (zij is, meen ik, van Alexandre Dumas) : eene holte met wat brons eromheen - en het brons is ditmaal nog maar heel dun en verdacht van allooi -, dankte echter aan de omstandigheden waarin het werd opgevoerd een bijval die bijna weêrgaloos was, en het stuk voor een tijd van twintig jaar klassiek deed worden : ik wil zeggen dat het in de scholen als een meesterstuk bestudeerd werd. Die omstandigheden waren de Fransch-Duitsche oorlog : het werd kort daarop vertoond, en zoowel de personagiën - Karel de Groote, Gerald, Ganelon, en de geest van den held-der-helden, Roland, die over heel de handeling zweeft, - als het opgeschroefde van de handeling-zelve, met de hoog-lyrische coupletten die bij dergelijk onderwerp passen en nooit hunne uitwerking missen, waren ervoor geknipt om onder het volk gevoelens te exalteeren die in de Grieksch-Romeinsche zeventiende eeuw reeds opgeld maakten (heeft de Roi Soleil niet een "Roland" besteld aan Lully ?) en waar het na de neêrlaag zoo goed als behoefte aan had. - Van neêrlaag is er ditmaal geen spraak : de gevoelens echter zijn thans, na den grooten oorlog, dezelfde als na 1871. Is er tegenstribbeling bij het eigenlijke volk en onder zekere intellectueele kringen, nog leeft onze burgerij, die gaarne in den Muntschouwburg een avondje passeert, in een roes van heldhaftigheid. Het kon dan ook niet anders, of de "Fille de Roland", ditmaal door den gelukkigen heer Henri Rabaud-met-den-

goed-klinkenden-naam opgeknapt, zou, evenzeer als het oorspronkelijke werk van den literairen vicomte, het publiek van Brussel vermogen te vervoeren.

Het werk is reeds 16 jaar geleden ten onzent ten gehoore gebracht, zij het dan ook in concertvorm. Te Parijs had het een jaar eerder, als opera, matige bijval gevonden. Nog minder dan "Marouf" munt dit werk door persoonlijkheid uit. Het kwam rechtstreeks met de beste bedoeling der wereld, uit den Saint-Saëns van bijvoorbeeld "Henri VIII"; het voerde ons terug naar de probate post-romantiek waar ik het hierboven over had. Maar dat juist.... Is het sedert twee jaar niet gebleken, hoezeer het gros van het Brusselsche publiek, dat de nieuwere muziek, de impressionistische als de neo-klassieke, blijkt beu te zijn (ik spreek natuurlijk van het "gros"), aan de groote-opera onzer vaderen is blijven hechten; hoe het steeds blijft houden van een "Aïda", een "Guillaume Tell", een "les Huguenots" ? Is het groote sukses van dit gezegend jaar 1921 niet voor de nog oudere Traviata ? - En nu vermocht men de hand te leggen op een werk dat hier te Brussel nog niet werd uitgevoerd, dat sentimenten ophaalt waar de burgerij zich nog steeds gaarne aan verzadigt als aan een maal-der-weêrwraak, en - dat juist in sommigen smaak valt, doordat het nu eens voor goed de deur schijnt te willen toeslaan op alle verdere revolutionaire poging.

En - ik zei het : de Muntschouwburg-directie had allesbehalve misgerekend - deze "Fille de Roland" is dan ook een groot sukses geworden. Voorloopig geen monstersukses als "Marouf"; de fijnproevers die "à la hauteur" willen zijn halen wel wat den neus op, hetgeen bij "Marouf" niet hoefde. Maar bij de trouwe bezoekers-toehoorders van Meyer-

beer dan toch een stuk om zijn hart bij op te halen.

Het wordt dan ook zoo prachtig gegeven ! De weelde der decoratie is overweldigend, de insceneering buitengewoon levendig en schitterend van kleur en beweging. De vertolkers, die in hunne heldhaftige rol een kolfje vinden naar hunne hand, heeft men uitgekozen onder dezen die beschikken met zekerheid over het helderste en krachtigste geluid, waar zij geen spaarzaam gebruik van maken. En zij dragen costumes van pompeuze pracht : nooit stond de keerle van Halewijn's bruid stijver van peerlen en goud dan de tabbaard van Charlemagne. De kapelmeester Corneil de Thoran dirigeert met voorvaderlijke bezieling koren en orkest, die zich weren alsof het om hun leven ging. Allen is het meer dan ernst : het is de vreugde als om een teruggevonden familie, na lange afwezigheid in ik weet niet welke muzikale pampa's. En dit alles verwekt een ensemble, een schouwspel.... waarbij zelfs de ellendigste kniezer zich goddelijk amuseert.

Het effect, dat nooit verontrustend is, blijft muzikaal : reeds in deze "Fille de Roland" - wij kunnen niet vergeten helaas, dat ze eene tijdgenoote is van "Pelléas" - is Rabaud, stevige meêlooper, even vloeiend en vlot, en aangenaam om te hooren als in zijn "Savetier du Caire". Hij is daarenboven onmiskenbaar intelligent, vooral scenisch, en, zoo er eenige oorspronkelijkheid in zijn werk te bespeuren valt, dan zal het juist zijn in het spel der verhoudingen, in het goed-afwisselend evenwicht, dat het werk merkwaardig recht en boeiend houdt. Zijne massabehandeling, die soms aan het oratorio doet denken (en weêr aan den Saint-Saëns van "Samson et Dalila"), is niet alleen knap : zij weet te imponeeren. Terwijl zijne waar-

lijk bondig-nerveuze behandeling van meer-afzonderlijk-dramatische deelen wel niet schokt, maar dan toch doelmatig treft.

En ziedaar allemaal bestanddeelen van een sukses dat wij voor persoonlijker, dieper, vooral nieuwer werk hooptten weggelegd, - van een sukses, dat zich echter billijken laat.

Al zouden wij nu toch aan den Koninklijken Théâtre de la Monnaie andere eischen mogen stellen.

N.R.C., 5 November 1921.

KUNST TE BRUSSEL

XIX

Brussel, 23 November.

De algemeene wetgevende verkiezingen hebben het gedaan : de Belgische kunst is in adel gestegen. Ingevolge eene overlevering, die onmiddellijk na 1830 werd ingesteld en waaraan wij een aantal edellieden danken, waarvan het de vreemdelingen, die onze musea bezoeken, verwondert dat zij hun titel door het bekladden van vierkante meters doek herhaald in gevaar wilden brengen, wordt nu en dan een schilder, een musicus of een beeldhouwer, zelden een bouwmeester en nooit een literator, te dezer of gener gelegenheid, en meestal tot opkleuren van een talent, dat het nieuwe verguldsel goed verdragen kan , tot baron benoemd. Het verwekt telkens eenige beroering, eerst natuurlijk bij den nieuwen edelman, daarna in zijne familie - want ook zijne vrouw wordt immers geadeld en zijn oudste zoon, die zich met verbijstering afvraagt wat hij daarvoor kan gedaan hebben, erft den titel over -, eindelijk onder de goede vrienden, die onwillekeurig van eigen deugden en verdiensten een lijstje gaan opmaken en zich afvragen waarom het baronaat eraan onthouden werd. Het dient gezegd: van sommige koppen was de kroon als een natuurlijk ornaat. Aan Hendrik Leys stond ze alsof hij ermede geboren was; heel de hooghartige heuschheid van August Gevaert was er voor aangelegd; en voor den oorlog zag men in den vroegen ochtend door de middenstad de staatsie spanceeren van iemand, waarvan het veel duidelijker was dat hij tot den adel behoorde dan tot de beeldhouwkunst, die hij nochtans met ijver en officieele vaardig-

heid overvloedig beoefende.

Onze jongste baron, die niet James Ensor heet, en ook niet Emile Claus, is Franz Courtens. Het zal hem veel moeilijker vallen dan aan Leys, Gevaert of den ongenoemden beeldhouwer, er een baron uit te zien. Hij heeft heelemaal het type van zijn werk, en dat werk is ook alles behalve adellijk. Het aardige van de benoeming is zelfs, dat ze gaat naar den schepper van een werk, hetwelk men niet aarzelen kan proletarisch te noemen. Dat werk mist allesbehalve grootschheid; het is stevig en weelderig, ruig en machtig : distinctie bezit het echter niet, en de meester zou u wellicht niet begrijpen, indien gij hem om meer distinctie vragen gingt. De leem-rijke Scheldemeerschen waarin hij opgroeide; de breede dorpen waarlangs de stroom zijn gele wateren stuwt, waarop hij werd grootgebracht (zijn vader was buurtschipper); die machtige kronkeling van water, die gaat van Antwerpen naar de Hollandsche Scheldemonden, waar het uitliggen gaat als vochtige valleien, waar ganscher dagen bonkige ossen tot aan hunne schoften in baden, het vredige torment daarboven van hemelen, te hooger waar stroom en polders vlakker zijn, de giganten opbouw van wolken zonder dreigement, de horizonten zonder mysterie, waar het zout dat elk grasje met kristallen omzet, alle bezwarende vochtigheid opzuigt; en eindelijk de menschen van dat land : de rijke polderboeren, de knechts, en meiden, bezongen door Georges Eekhoud, echte bloemen en vruchten van den grond; de bezige schippers en hunne rijke vrachten en de visschers die hunne eenzaamheid beloond zien met overvloed : land van volheid en voldaanheid, van weelde zooniet van geluk; waar de inwoner buiten het hulpmiddel kan der sluwheid,

waar de boerenaristokratie er eene is, niet van fijnheid en doorzicht, zooals elders in Vlaanderen, maar van stevig goed en van het gezag dat het bezorgen kan; - in dat rijkste en machtigste deel van ons land, waar heel eene school van schilders heeft gebloeid die allen, op eene uitzondering na : de innige en elegische Isidoor Meyers, van aarde en lucht, water en atmosfeer het weelderig-levende onmiddellijk als een persoonlijk, een natuurlijk fortuin hebben beschouwd, er hun werkwijze, hun métier - dat daardoor verouderd scheen - als hun oog op hebben toegepast en die gaarne alle schakeering opgeven voor de grootsche eenheid in kleur en beeld; in dat neersche, zonnige en overvloedige Scheldeland der omstreken van Dendermonde is Courtens als schilder grootgebracht en - waarom het niet erkend - in alle zinnen van het woord groot geworden.

Want wil men maar alle stippelend impressionisme vergeten en alle plastiek die eenige intellectualiseerende bedoeling heeft; wil men aan constructie en compositie een zin geven die geen rekening houdt met de door de expressionisten ingevoerde middelen; wil men vooral niet al te veel eischen van gemoedsfijnheid, en gemoedsuitstorting, van overgave en medegedeelde aandoening; - wil men zich tevreden stellen met bonkig samenstellen ven figuren; met de overdracht van eene perspectief die, hoe bedrieglijk soms ook, vooral elke verrassing wil uitsluiten; met eene kleur die al te sterk individualisme uitsluit zoo in den toon op zich zelf als in den samenklank der toonen; - zoekt men, in een schilderij, de emotie van eene anecdote, die men zoowaar zelf had kunnen uitvinden, zelfs als men kruidenier was : wenscht men voor het oog geen verrassingen aan kleuren en vormen;

houdt men het ervoor dat kunst een bestanddeel van de gemoedsrust hoeft te zijn en dat een schilder vanwege zijn ambacht al verdacht genoeg is dan dat hij zijn geval nog zou verergeren door buitenissigheden; - ja, dan is, in allen ernst, door de macht van zijne techniek, door de burgergezondheid van zijn oog, door machtigen structureelen zin ook en een gullen durf in den opzet, dan is baron Franz Courtens een groot schilder.

Feitelijk een verouderd groot schilder en, kan men zeggen, een voormalig groot schilder.

Een verouderd groot schilder, om al de redenen die ik daar opgaf, om al de bestanddeelen die men vergeefs in zijn tafereelen zoekt. Als de held van Ibsen is Courtens vooral groot, als hij alleen staat. Men moet hem niet zien in gezelschap, zelfs niet van tijdgenooten, want de meeste tijdgenooten zijn hem in fijnheid en distinctie voor, en zoo ze Courtens in roem overtreft dan is het omdat hij ze overtreft door de rustigheid zijner middelmatigheid en door geweldige bravour. Hij heeft de natuur van een vioolvirtuoos : men moet hem niet vragen naar zijne kennis in contrapunt; doch zijn passagespel is verbluffend onberispelijk. In algemeene cultuur staat Courtens ongeveer op het standpunt van de meeste schilders van zijn tijd : kunnen lezen en schrijven is hem eene onvoldoende weelde en nooit heeft hij eenige behoefte gevoeld aan trigonometrie. Doch hij weet hoe een oud pannendoek wordt "voorbereid" : een laag doodekop die men versteenen laat, daarna bedekt met allerlei verfjes, daarna afkrabt met een glasscherf, daarna glaceert met blauw om het daarna af te puimen, duchtig af te wasschen met bruine zeep, en dan te gaan beschilderen alsof er nog

niets gebeurd was : een blijden strijd in de schildersmaterie,een gulzig vechten met het /ambacht Red./ dat de jongeren hebben verleerd,en dat...van Courtens een baron hebben gemaakt. Dat doet dat een goede verzameling werken van Courtens prettig om zien is. Hij schenkt de gewaarwording van den goed-uitgevoerden arbeid. Hij is een zeldzaam degelijk werkman, die niet zichtbaar peutert, die weet hoe het hoort, die eerder soliede is dan fraai. Zijn ambacht is hem lief om den arbeid zelf. Hij, die ver af staat van alle bijgedachte, hij schenkt het aesthetisch /onleesbaar Red./ van sommige naturalistische romanciers wien het in de eerste plaats te doen was om vlot vertellen, zonder meer,zonder moraliseerende of symboliseerende bedoelingen.Dat werk is massaal en breed, zonder aarzeling gedaan, en dan ook zonder fijnheid bedoeld. Het is niet eens de brok natuur "vu à travers un tempérament"; het temperament smelt hier met de natuur ineen : de streek van Dendermonde en Courtens zijn eene onafscheidbare eenheid, en men kan zich zoowaar niet voorstellen wat bijvoorbeeld de Romeinsche Campagna zou worden of geworden zijn onder zijn penseel.

Een schilder dus van eene verouderde grootheid, aangezien hij zonder pinkoogen, zonder de minste aandacht alle individualisme aan zich voorbij heeft laten gaan.

Een schilder ook van voormalige grootheid.

Ik weet wel, dat het vijftien jaar geleden de droom was van elk pas-benoemd Oost-Vlaamsch dorpsnotaris zijn pronkkamer in Oudenaardsch sac-arabe versierd te zien, twee en half meter van den grond, met een schilderij van Courtens (thans is men aan Claus toe : dorpsnotarissen zijn altijd vier, vijf lustra achter). Doch toen reeds

exposeerde Courtens maar heel zelden meer. Zijn laatste officieele schilderij was een zeug met ik weet niet hoeveel biggetjes : technisch een meesterstuk. Die zeug zou openbaar zijn zwanenzang zijn. Men wist, dat hij de officieele portrettist was geworden van de voornaamste boomen uit het koninklijk park van Laeken. Maar van die officieele portretten kreeg men in het publiek niets te zien. Tentoonstellen deed Courtens niet meer : hij liet deze zorg over aan zijn zoon Herman. Eene heel-groote verandering heeft het niet teweeggebracht. Herman Courtens is een eerbiedig zoon, die van de vaderlijke traditie geen duimbreed afwijkt en haast even knap is als zijn vader.

Thans is deze baron.Dit verbluffend-/vinnige Red./ mannetje dat,wel zeventig oud,er geen vijftig uitziet,dat men overal ontmoet, te Brussel als tevens te Oostende als te Antwerpen, als bezat hij de verve der alom-aanwezigheid; de luchtige wandelaar met het eeuwig-blauwe colbertje, dat alleen door de enorme roset in het knoopsgat er eenigszins officieel uitziet; deze zoon van den buurtschipper heeft het geluk gekend tot het einde toe. Men heeft zich dikwijls afgevraagd, aan wat zijn overweldigend sukses lag. Thans op het oogenblik der definitieve.... voormaligheid, wordt hij, zonder de minste voorbeschiktheid, baron geslagen.

Gelukkig is Courtens aan het sukses gewoon. En het staat vast, dat de schikgodinnen niet gaarne gestoord worden.

N.R.C., 26 November 1921.

XX

Brussel, 24 November.

De maandkroniek der kunst te Brussel levert nog andere stof op dan een verheffing in den adelstand : in afwachting dat ik u het blazoen beschrijven mag van baron Courtens, mitsgaders een vijftiental andere heraldieke noviteiten, die in betrekking staan - en het zijn zeer hartelijke betrekkingen ! - met de politiek en zelfs met de wetenschap, heb ik u helaas een sterfgeval mede te deelen, en eene liquidatie. Drie-en-zestig jaar oud, is dezer dagen te Brussel Fernand Khnopff overleden. Terwijl over een paar weken de volledigste collectie der etsen en teekeningen van Félicien Rops onder den hamer komt. En gij vindt het zeker goed, dat ik u over beide gevallen een briefje schrijf.

Had Khnopff in het museum voor moderne kunst te Brussel niet eene belangrijke krijtteekening hangen, die ook bij het groote publiek zijn naam gevestigd heeft, dan zou het nauwelijks eene ketterij zijn te beweren, dat hij in de hoofdstad van België vooral bekend stond als een mondaine personaliteit. Vooral voor den oorlog, toen het nog niet uit den booze was, zich door bijzondere verzorgdheid der kleedij te onderscheiden, trof het slanke figuur van den schilder, die er zoo weinig een schilder uitzag, door eene anonieme fijnheid, een angstvallige vrees der excentriciteit, eene correctheid zonder gedwongenheid, eene elegantie zonder opvallende losheid, die, omdat ze tevens zoo alledaagsch schenen en zoo ongewoon waren, onmiddellijk troffen en boeiden. De hooge zijden hoed,

die hij tot dicht bij de wenkbrauwen bleef dragen; de frak - ik beschrijf hem hier in de opera, waar ik vele avonden naast hem heb doorgebracht, - de frak met de uiterst kleine roset, welke frak niet noodzakelijk was naar de laatste snit, maar waarin hij, met zijne normale bezadigdheid, bewoog als in een afgedragen huisjasje; zijne schoenen die hij dorst te dragen met lange punten, maar die dan ook alle vrees banden als zou hij zijn gestraft met horrelvoeten : die twee kleine bijzonderheden eindelijk, die hem buitengewoon maakten : een ringetje aan het uiterste lid van zijn rechter-wijsvinger en een ebbenhouten wandelstok, die een goede tien centimer te kort was, - aldus leek Khnopff. eene Brümmelfiguur, die vooral wenschte niet opgemerkt te worden, en dan te beter opgemerkt werd.

Hij werd opgemerkt om drie redenen, waarvan de eerste zijne natuurlijke distinctie was. Eene natuurlijke distinctie, zeg ik, maar ik zou niet durven beweren, eene aangeborene. In de verschijning van Fernand Khnopff was er heel veel studie, en het is misschien wel wat men voelde door de gewoonheid heen. Dien man, dien kunstenaar was aan zichzelf niet onverschillig , al kende niemand beter dan hij de grenzen van den smaak, dien men voor goed pleegt te houden. Een probleem, dat hij zijn leven lang voor eigen houding en dracht schijnt in het oog gehouden te hebben, is : met een minimum van middelen een maximum van effect te bereiken. Daartoe was iets anders noodig dan berekening, want berekening is er gewoonlijk naast; er is zelfs iets anders toe noodig dan gewone smaak, die bij te strenge contrôle verdort : er is toe noodig de gevoelsrede, die Pascal steeds toepast, al wil hij

de twee deelen van het woord uit elkander gehouden zien, en die van Racine maakt den klassiekste der modernen en den modernste der klassieken.

Dat afgemeten-ordelijke in het gemoedsleven, zelfs op niets anders toegepast dan op de uiterlijke verschijning, was de eerste reden waarom Khnopff onmiddellijk werd opgemerkt, ook zonder het deel dat een zorgvuldige kleermaker daarin hebben kon. Er kwam bij de bijzondere ordonnantie van zijn aangezicht. Zooals een deel van zijne kleedij, behoorde het facies van Fernand Khnopff tot den volmaakt verleden tijd, die ligt om de jaren vijf-en-tachtig. Hij droeg zijn haar, zijn snor en zijn sik zeer kortgeknipt, en het leek wel een wonder dat men ze de eene week nooit langer zag dan de andere. De plaats, door deze harigheid opengelaten - en men moet zeggen dat zijn baard zijne wangen danig aanvrat, - was ingenomen door huid, die er in kleur niet veel van verschilde - een tanige vaalheid -, door oogen, die, staalblauw, er buitengewoon onverschillig uitzagen, door een neus, die meer aan den bek van een papegaai dan aan dien van een arend geleek, al kon men hem noemen aquilijnsch, en door een mondje eindelijk, dat vol teederheid was,en malsch zoo Khnopff maar van malschheid had willen weten. Zonder affectie placht hij zijne lippen op zijn tanden terug te trekken : het gaf aan zijn mond een hooghartige beminnelijkheid. Met de voortreffelijke verhouding, die het kenmerk was van zijn persoon, waardoor hij grooter leek dan hij in werkelijkheid was, maakte dit verzorgd en beschaafd,dit vooral beheerscht gelaat een geheel uit, dat aantrok en eenigszins ontstelde. Men kon er onmogelijk de hoofdtrekken van een bepaald karakter in lezen. Een beeldhouwer

kan het te doen zijn, een romp of een hals te modeleeren, waarop hij dan, noodgedwongen, een onverschilligen kop bij boetseert. Op zichzelf misschien expressief, had Khnopff aldus zijn aangezicht volkomen onverschillig weten te maken, behalve dan dat het in het oog der burgerij gedistingeerd was. Met zijn kleedij vormde zijn kop dienvolgens een eenheid; hij leefde meer van zijne totale gestalte, dan den geest die er uit sprak. Men zag zelden eenigen geest leven in die koele oogen, aan die onroerende neusvleugels, aan dien strakken mond. Het was nochtans de geest, die bij Fernand Khnopff een derde aantrekkingspunt was.

Legde Khnopff het erop aan, naar het totale uitzicht er zoo onpersoonlijk mogelijk uit te zien, hij deed nauwelijks den mond open of men werd gewaar dat hij in woorden gaarne verblufte. Slechts schoolsche geesten gelooven nog aan een algemeene logica. Khnopff was daar om te bewijzen dat ieder zijn persoonlijke logica bezit. De zijne berustte bijna uitsluitend op het afzonderlijke woord, neen, op den klank van het woord. Zooals de meeste dichters denken in beelden, en een gedicht doorgaans is een reeks beelden, die, van een zeker beeld uitgegaan, haast ongemerkt tot dat aanvangsbeeld terugkeeren, hetgeen dan de eigenlijke eenheid van het gedicht uitmaakt, dacht Khnopff hoofdzakelijk in.... calembours. Men kon voor hem geen woord of een reeks woorden uitspreken, of de klank ervan riep in hem een harmonie wakker, die met de redekundige beteekenis van die woorden niets meer te maken had, dan de gelijkluidendheid. Of beter gezegd : het logische antwoord wekte van lieverlede een gekende zegswijze, die onmiddellijk en als onwillekeurig naar den

klank geparodiëerd werd.Dit maakte een gesprek met Khnopff tot iets zeer ongewoons. Men moest zijn bijzonder geestesmechanisme al heel goed kennen, om hem te begrijpen. Het ontbrak hem geenszins aan ernst, zooals men zou kunnen vreezen. Alleen ondergingen bij hem de woorden een gedaantewisseling, waar men aan wennen moest, en het eischte van zijn toehoorder een geestelijke verwerking, die niet altijd ging zonder vermoeienis.

De omzetting, de geestelijke transponeering was trouwens als de natuurlijke verrichting van Khnopff's brein. Dat hoefde natuurlijk niet altijd in het burleske te gebeuren, - al gebeurde het bij hem nooit in het tragische. Die gewone gesteldheid openbaarde zich vooral in zijn schilderwerk en in zijn zeldzaam beeldhouwwerk (en het wordt tijd dat ik ook daar iets over zeg) en dan zien wij dat de mutatie gewoonlijk gebeurde in het allegorische, en niet altijd in het duidelijkste.

Als schilder is Khnopff begonnen in het sentimenteele. Zonder zeer grooten aanleg voor het ambacht noch als colorist, noch als temperamentvol teekenaar, vangt hij aan, hij die van beschaafden huize was en rechtsstudies had gedaan, als een merkwaardig leerling van Alfred Stevens.. Een schilderij : "En écoutant du Schumann" was voorlooper van den overbekenden Beethoven die op een onverwarmden zolder zulke slechte gevolgen heeft op de zenuwen van slecht gekapte meisjes : ets die, naar aan de uitstallingen blijkt, onder het dure leven nog maar heel weinig geleden heeft. Zijne natuurlijke anglomanie en een zeer merkwaardig boek van Robert de la Sizeranne bekeeren echter weldra Khnopff tot het praeraphaëlitisme in zijne meest-symbolistische gedaante : deze van Dante-Gabriel

Rossetti. Ook hij schept zich een vrouwe-type, waarin de Angel-saksische kin nog wat aangescherpt wordt. Een verminkt antiek figuur boezemt hem de idee in, enkele van zijne voorstellingen het bovenste deel van den schedel af te snijden. Hij ontdekt een Heleenschen kop van een gevleugelden Hypnos, waar nog slechts één vlerk van bestaan bleef : op elk schilderij zal voortaan die Hypnos voorkomen. Hij beperkt zijne kleurenschaal : weldra nog alleen wit, blauw en goud. Van een stevig métier heeft hij intusschen afgezien : voor "middelen" heeft hij nog alleen een esoterisch misprijzen. En zoo wordt zijn werk, na een periode van groote distinctie, waarlijk armoedig : rijk aan bedoelingen wel, als men het houdt met den titel (want titel of onderschrift is bij hem een onontbeerlijke behoefte, en wordt voor den goedwillige een troost) maar arm aan steeds dezelfde middelen en voorstellingen. Het wil zeggen dat het natuurlijke symbolisme van Khnopff, zijn aangeboren zucht tot veralgemeenen, slechts op matige middelen rekenen kon. Bij een groot kunstenaar wordt elke voorstelling tot symbool, - buiten zijn weten meestal. Bij een.... ander kunstenaar, die het nu eenmaal tot symbolen wil brengen, leidt de geestelijke verwerking tot bloot de allegorie, die het juist moet doen met enkele attributen. Zijne attributen heeft Khnopff zelf gevonden of geschapen, hetgeen natuurlijk eene belangrijke verdienste is. Zijne onderscheiding blijft groot, ook in het koele en onwezenlijke. Zijne afgetrokkenheid herinnert aan de voornaamheid van zijn persoon. Alleen mis ik in dit deftige schilderwerk.... eenige calembours, gelijk Khnopff die droog-weg zeggen kon....

Calembours vind ik evenmin in de enkele landschappen

die hij heeft nagelaten. Het belet niet dat zij het beste zijn van zijn werk. Zij bewijzen, welk een dwaling het allegorisme in schilderkunst is. Het gedwongen veruiterlijken van eene abstractie, zij moge de edelste der wereld zijn, doodt onmiddelijk de kiem van elke ingeving. Terwijl een schouwspel der natuur van lieverlede een algemeen gevoel verwekt bij wie er in staat toe is, het te ondergaan en de naakte maar ontroerde weergave ervan vanzelf dat gevoel aan den toeschouwer mededeelt. Nimmer is Fernand Khnopff zoozeer een symbolist geweest als in de kleine en niet talrijke landschappen die hij heeft nagelaten. Er is niets opzettelijks aan. Ze zijn zoo eenvoudig als het maar kan, gedaan zonder bravour noch pretentie. Maar het is vol echt gevoel en wezenlijken adel. Het zou voor Khnopff's roem volstaan. Men zou haast betreuren dat hij iets anders heeft gemaakt....

N.R.C., 28 November 1921.

EEN TOONEELVERTOONING

Brussel, 25 November.

Het voert ons jaren terug, en naar de gelukkigste der tijden. Feitelijk klimt de herinnering op tot de latere kinderjaren, en tot het eerste bewust genieten van tooneel. Misschien ligt het daaraan, dat ik thans zoo weinig houd van beroeps-tooneelspelen en dat ik zelfs den besten acteur blijf houden voor een cabotin. Het heeft mij geleerd mij schrap te zetten in welke kunst ook, tegen wat alleen technische vaardigheid is, al zie ik heel goed in dat vooruitgang in kunst meestal niets anders beteekent dan vooruitgang in de techniek, en dat alle aesthetica die berust op eene metaphysische formule op dorheid uitloopt en geene van die formules leiden kan tot een echt doorleefd kunstwerk.

Om terug te keeren tot de eerste herinnering, die zeker wel meer dan vijf en twintig jaar oud is : een socialistische kring, die natuurlijk bestond uit werklieden, had op zich genomen Hauptmann's Weber te spelen. De vertaling zelve was van een werkman, een typograaf met name Prosper Verbaere, die toevallig niet hield, als vele zijner vakgenooten, van stijf-officiëele taal, en het dialect van Hauptmann - want hij had vertaald op den Silezischen tekst, geholpen door den Duitschen - had omgezet in sappig Vlaamsch. De vertooning was zoowaar eene gebeurtenis : bij de socialistische leiders natuurlijk omwege den inhoud van het stuk - het was de tijd der groote socialistische werkstakingen - bij het "burgerlijke" publiek echter om deze openbaring : de uitvoering door handarbeiders die

zelf wevers waren of zoo iets, geen benul hadden van tooneeleffecten, zich om stemgeluiden en dictie al heel weinig bekommerden, van houding en gebaar niet de minste studie hadden gemaakt, zich hadden overtuigd dat hunne eenige verplichting was, den tekst zorgvuldig uit het hoofd te leeren, en voor het overige zich lieten gaan op hunne intuïtie, die van hen ineens, zonder voorbereiding en zonder een duidelijk besef ervan, geniale acteurs maakte. Hier was geen afgekeken liefhebberij : deze zeer geringe lieden waren geene klein-burgerlijke dilettanten die het in uitspraak en beweging met armen en beenen twee of driemaal in de week van beroepsspelers hadden afgekeken : hier stonden op de planken menschen die over dag hard hadden gewerkt, om zich 's avonds met hart en ziel over te leveren aan wat literatuur waar zij een deel van hun leven in terugvonden, met wat zij in zich woelen en branden voelden tot noodzakelijke aanvulling van dat leven. En kwam het eindelijk tot uitbeelding van die lectuur, dan hoefden zij waarlijk niet meer te denken aan tooneelspelen. Dachten zij er wel aan, dan werd die gedachte al gauw verdrongen door het leven-zelf, door hun onontkomelijke levensgevoel. De woorden, die hun eigen waren geworden, want zij zaten zorgvuldig in hun hoofd en hadden trouwens desnoods hun eigen woorden kunnen zijn, ontlokten het natuurlijke gebaar, de juiste uitdrukking van het gelaat. Zij bewogen over het tooneel, niet naar het vaste schema van eene schrandere regie, maar zooals het eischte de normale, ik bedoel instintmatige logica der gebeurtenissen. Er was hier geen nabootsing : er was naschepping. Het was geen tooneel, het was leven, bezield leven. Of het kunst was ? Men kan er natuurlijk over twis-

ten. Maar het was in elk geval leven, en in een stuk als de Wevers is dat hoofdzaak.

Het experiment werd jaren nadien door denzelfden kring hervat : Cyriel Buysse had in het Tweemaandelijksch Tijdschrift zijn drama Het Gezin van Paemel uitgegeven, een stuk waar zijne Vlaamsche rechters onmiddellijk in hadden erkend wat van Buysse's talent het echte bestanddeel is : zijn weergaloos-rake weergave van het Vlaamsche leven op het land; er is geen tweede in dit land om zoo onliterair-echt te zijn, en er zijn weinig schrijvers in de wereld die van de onmiddellijk-waargenomen natuur zooveel en zoowel overwogen kunst hebben gemaakt. Dat hadden de leden van voormelden kring gevat met al de onfeilbaarheid van hunne intuïtie : zij zouden het Gezin van Paemel spelen zooals ze vroeger hadden gedaan met de Wevers. Ook hierin kon hun keus zich niet vergissen, niet meer dan men zich vergist in het eten van brood of het slurpen van koffie. Hoe kan het trouwens anders in een land waar het komedie-spelen in het bloed zit ? Ik wil niet opklimmen tot den zondvloed, al moet hij aanleiding hebben gegeven tot vreemde tooneelen. Ik wil blijven in ditzelfde Gent waar, om de jaren zestig-zeventig twee tooneelmaatschappijen elkander week om week de loef afstaken, de aloude "Fonteinisten" en de meer moderne "Broedermin en Kunstijver", die telkens met nieuwe en voor hen zelf gemaakte stukken voor den dag kwamen, want als in de Middeleeuwen hadden beide hun eigen "facteur", de eene in het tragische, die kleermaker was, en Karel Ondereet heette, de andere die een meester was in het luimige vak, doctor Hendrik*van Peene, een geniaal dialoogschrijver, en die zoo'n bijval genoot, niet omdat hij voor zich zelf, maar

*/Lees: Hippoliet Red./

voor de menschen schreef, die zijne stukken zouden spelen. Hij zag ze vóór zijne oogen,terwijl hij de woorden schreef die hij in hun mond legde. Het gebeurde zelfs dat zij op nog rechtstreekscher wijze zijne medewerkers waren: zij kwamen met onderwerpen aan; zij gaven titels op, en het gebeurde niet zelden dat zij eene repliek veranderden, alleen omdat ze gladder van hunne tong afging. - In dien tijd was het tooneel te Gent dan ook iets eenigs : eene stadsinstelling, want eene natuurlijke behoefte. Als er later een vast gezelschap is gekomen, met een minderlokaal repertorium, is daar veel in veranderd. "De twee weezen" of "Schietepoes op zoek naar een hoed" (vertaling van "Le chapeau de paille d'Italie") zijn wel heel aardige stukken, en waardig van Ondereet of van Van Peene, maar zij waren niet opzettelijk gemaakt voor de "Fonteine" of voor "Broedermin". De acteurs kregen iets te leeren dat ze niet zelf hadden helpen ontstaan. De tooneelspeelkunst was uitgevonden; het was geen tooneelspelen meer als vroeger, het wil zeggen : zich-zelf eene nieuwe, misschien aangenamere gedaante geven, zich zoo natuurlijk mogelijk "bovarystisch" voor te doen, zooals dat onder moderne philosophen heet; het was geen natuurlijk en argeloos genot meer : het was eene transpireerende inspanning. En er moest waarlijk een buitenkansje komen als de Wevers of als het Gezin van Paemel, om niet hoeven te denken aan Bouwmeester of aan Sarah Bernhardt. Aan geen enkel groot acteur werd bij de vertooning van beide stukken gedacht : geen immers van de dilettanten-spelers had ooit een groot acteur gezien. Maar het ging er te beter, want te natuurlijker om.

Trouwens, ook later, toen wij een vast gezelschap kre-

gen, waren de beste avonden dezen van zoo niet locale, dan toch van onmiddellijk vatbare kunst. Wij hadden nu echte acteurs, die - stelt u voor : in de jaren zeventig reeds ! - glad-geschoren over straat liepen. Daar kregen zij een vast maandloon om. Sommigen waren zelfs als dusdanig beroemd. Victor Driessens moest in Holland gaan spelen. De meesten echter bleven in het geniep een bescheiden ambacht uitoefenen. De meesten waren kleermaker of schoenmaker, en zochten hunne klanten onder de gewone schouwburgbezoekers. Ik heb een huisschilder gekend, een jeune premier, die zich had gespecialiseerd in het marmerschilderen. Er was er een - een marqué - die den vreemden stiel uitoefende van barometermaker. Er was er eindelijk een, die zich de kiesche taak had opgelegd, konijnen te leveren aan het universiteitslaboratorium van experimenteele physiologie. Al die menschen heb ik persoonlijk gekend, niet omdat ze voor mij kleêren maakten of huizen schilderden, dat hunne fantazie mij de drukking wees der lucht of die van het bloed in de vaten der leporieden, maar omdat zij 's avonds Alexandre Dumas fils speelden, of zelfs Henrik Ibsen. - Zekeren dag nu deed zich echter voor, dat zij een vertaling zouden spelen van Le Mâle, door Camille Lemonnier. De vertaling was weêr van den sappigen Prosper Verbaere, als zij een Gentenaar met het juiste taalgevoel. De personages waren hetgeen ze zelf waren, een paar generaties her. Een enkele onder hen had op een tooneelschool gelegen. Al de anderen hadden het moeten doen met hunne aangeboren middelen. Doch, welken uitslag ! Enkele dagen nadien schreef Camille Lemonnier over hen in L'Art moderne; hij kon zich maar niet voorstellen dat deze voorlooper van Guitry in het dagelijksche

leven en dan nog wel zonder aanstellerij konijnen verkocht ! En dat die andere in zijn vrijen tijd op veertig sporten van een ladder over een huisgevel verf stond uit te strijken, de ongeluksdagen dat er geen marmer na te bootsen viel ! Hij ging zoover, Camille Lemonnier, te gaan eischen dat elk cabotin een ambacht leeren zou, al was het maar om een degelijk acteur te worden. En toen hem de Vlaamsche pers werd voorgesteld, die over zijn werk zou oordeelen, vroeg hij met overtuiging : "Vous aussi, au moins, vous faites autre chose dans la vie courante ?"

En nu doet zich voor dat ik tot mijn onderwerp kan komen, - een beetje laat, maar met groote vreugd, als de vaststelling van iets dat nog niet dood is.

Feitelijk zou ik moeten zeggen dat het ook te Brussel alles behalve nieuw is, aangezien het zich op zijn minst een tiental maal in het winterseizoen voordoet. Brussel immers bezit nog steeds negen Vlaamsche rederijkerskamers, waaronder de "Wijngaard", die bestaat sedert de veertiende eeuw. Al die kringen, de laatste centra van Vlaamsch leven te Brussel waar niet aan politiek wordt gedaan, geven jaarlijksch een aantal voorstellingen. Hun repertorium beantwoordt echter niet aan wat noodig is om een Vlaamsch publiek aan het daveren te brengen. Ofwel is het ontleend aan den grand favori Fabricius of aan Heijermans, ofwel aan Vlaamsche auteurs die doorgaans al te zeer met zichzelf ingenomen zijn. Goede stukken, die onmiddellijk op het publiek inwerken en waar vooral de liefhebber-acteur iets voor voelt, bezitten wij zoo goed als niet.

De Kees Doorik, die Georges Eekhoud uit zijn roman heeft getrokken, waar Paul Gilson eene frissche folklo-

ristische muziek bij geschreven heeft, en die gisteren de "Section d'Art" van het Volkshuis heeft vertoond, maakt eene uitzondering uit op het repertorium dat wij doorgaans te slikken krijgen. Weer is het geworden veel minder een tooneelwerk van een bepaald auteur, dan van een gezelschap liefhebbers die een niet zeer oud atavisme herleven. Weêr vragen wij : is het nog wel tooneel ? Doch wij genieten, alsof wij-zelf in de handeling gemengd waren.

En wij denken aan de Atheners die, op den oever der zee, Aischulos' Perziërs zagen opvoeren, terwijl ze dáár, onder hunne oogen, het Salamis zagen liggen, waar, nauwelijks eenige jaren vroeger, de zege behaald werd.

Waarmede wij geenszins willen verzwijgen, dat alle vergelijking mank gaat....

N.R.C., 1 December 1921.

KUNST TE BRUSSEL

XXI

Brussel, 10 December.

Sedert een paar dagen, en enkele dagen van de volgende week, wordt te Brussel de voornaamste en talrijkste verzameling werken van Félicien Rops geveild, die ooit bijeen werd gebracht. Er bestonden voor deze beroemde collectie, die van Edmond de Goncourt, die van den fijnen Jean de Tinan, wiens hoofdwerk men pas heruitgegeven heeft. De collectie van Dr. Mascha, die thans onder den hamer komt, wint het echter op alle anderen door het getal, zooniet door de hoedanigheid. Zij bevat unieke stukken, als de volledige collectie van het humoristisch blad "La Crocodile", waar Rops vlijtig voor geteekend heeft. De geheele verkoop ervan neemt niet veel minder dan twee weken in beslag. En de catalogus, geïllustreerd naar zeldzame werken, kost niet minder dan honderd frank. Stelt u dan voor wat zulke veiling te beteekenen heeft.

Volledig is de verzameling intusschen niet; menige bibliotheek bevat, als verluchting van lichte literatuur der achttiende en der negentiende eeuw, reeksen van teekeningen, van bij de eerste krabbel tot bij de definitieve ets, die door den verbluffend-overvloedigen meester zijn ontworpen, en die er zorgvuldig in bewaard en.... verborgen blijven, want niet alle zijn voor maagdelijke blikken bestemd. Het is een tijdlang onder sommige bibliophielen mode geweest, voor sommige zeldzame drukken van niet veel meer dan pornographische literatuur aan Félicien Rops illustraties te vragen die, in al de staten van hare ontwikkeling, met het exemplaar werden ingebonden, om verder

nooit meer het daglicht te zien. Het spreekt van-zelf dat de ijverige Dr. Mascha niet alles heeft weten te bemachtigen wat aldus werd geproduceerd, - wat hem wellicht meer dan den eenvoudigen kunstminnaar zal hebben gespeten, want veel van die productie had zonder verlies voor de graphiek in de teekenstift kunnen blijven. Heel wat is ontstaan, eenvoudig omdat de kunstenaar het geld dat het opbracht goed kon gebruiken, meer nog heel zeker dan ten gevolge der perversie, waar Félicien Rops wat al te lichtvaardig aan toegaf. Dergelijke werkjes, indien aanwezig, zouden wellicht voor hoogere prijzen zijn gegaan dan de meeste thans geveilde platen, die vrij goedkoop van de hand gaan. Nochtans kunnen wij die dingetjes op de verkooping goed missen.

Die niet zeer hooge prijzen - alleen de unica, die vrij talrijk zijn, maken opgang, - hoeven niet te verwonderen. Niet alleen mocht Rops tot in de laatste tijden, lang na zijn dood nog, een bijval genieten die misschien, vooral te Brussel, weergaloos is : het is niet zoolang geleden dat zijn werk het voorwerp was van eene echte nijverheid. Elke burgerfamilie bezat eene reeks meer of min deftige etsen van hem, zooals men een paar vorige generaties her een stel renpaarden van Carle Vernet moest bezitten. Zoo'n reeks Rops'en kostte trouwens niet zoo heel duur, en was gemakkelijk te krijg. Sommige winkels hingen er vol van : de weinig kiesche bezitters der koperen platen hadden de etsen bij honderden laten afdrukken. Hoe de handteekening eronder kwam, weet de duivel. En aldus bestond eene Rops-industrie, waar elk jong-gehuwd paar als bruidgeschenk deelachtig in werd, als bedoeld paar maar niet behoorde tot een ultramontaansche gezind-

heid. Trouwens, het pikante van vele dier etsen was wel eenigszins afgesleten : men had de platen te dikwijls in de uitstalling van sommige antiquariaten gezien, om ze niet eenigszins beu te zijn. Na het twintigste jaar bezag men ze niet meer : men wachtte op het oogenblik van zijn huwelijk om er nieuwe, niet altijd zeer ingenomen aandacht aan te wijden. Slechts nog oude tantes ergerden er zich aan. Kunstenaars van na de jaren negentig hadden er zich van afgewend. Nieuwe sterren overigens kwamen blinken aan den hemel der etskunst : Frank Brangwyn eerst, en later Jules de Bruycker (ik spreek natuurlijk alleen van Brussel). Zoodat een goede Rops weldra niet meer kostte dan een rijksdaalder, en dat nog wel aan den wisselkoers uit die gezegende jaren : een reden om de etsen op te hangen tot in het zolderkamertje van Jenny l'Ouvrière.

Had men dan voor den meester allen eerbied verloren ? Niet meer dan, bijvoorbeeld, voor de Venus van Milo, en om dezelfde, boven omschreven redenen. Maar de eerbied - ik spreek van den eerbied der artiesten - was van anderen aard geworden. Het valt niet te loochenen dat in de jaren 70-80 de waardeering voor den meester op andere grondslagen berustte dan thans het geval is, en dat de wijziging van die waardeering als eerste oorzaak heeft, dat het publiek het met die oorspronkelijke grondslagen bleef houden. In een tijd dat de anecdoot de plastische kunst bleef beheerschen - zelfs een Edouard Manet stond er nog niet buiten of boven, niettegenstaande den meer helderen blik van theoretici als Zola en critici als Pierre Véron - wordt de meest literaire der kunstenaars, Félicien Rops, natuurlijkerwijs vooral uit een ethisch standpunt beoor-

deeld. Hij had veel van zijn schoonste werk achter den rug. Een der eersten onder de realisten, had hij platen gedreven, die alleen door de waarde der plastiek konden boeien. Vooral zijne lithographieën - zijne Kantwerkster, zijne begrafenis in het Walenland, enkele koppen van oude vrouwen - waren prachtige specimina van voluumbehandeling, van kleur, van voordracht. Zij zijn uit den eersten, hoofdzakelijk Belgischen tijd van den meester, dien men den "kuischen" tijd kon noemen. En het zijn de werken, die deze week het meeste geld hebben gemaakt, al zijn ook zij in het oneindige vermenigvuldigd. Parijs echter, en vooral de Fransche literatuur van den dag, heeft Rops afgebracht, ik zal niet zeggen van de rechte baan, maar van de kunst, die om haar zelf kan worden behandeld. Ik meen, dat Rops te Brussel reeds in betrekking stond met Kistemaeckers, den uitgever der heel "erge" naturalisten, eigenlijk de mystici van het naturalisme, waar zoowel satanisten als.... archangelisten toe behooren. Joris Karl Huysmans ging dien weg uit; Francis Poictevin bewandelde hem naar het andere eind van de baan uit. Het is wel heel merkwaardig, dat de oorlog van 1914-18 in zake kunst eene veel vluggere omwenteling heeft teweeg gebracht dan in 1870-71 het geval was. Eigenlijk was toentertijd de invloed van den oorlog heel klein. De uitwerking zelve der Commune heeft op de literatuur in feite niet gedrukt. De jongere kunst van den tijd was een heelen tijd voor den oorlog ontstaan, en duurde na den oorlog voort : de oorlog-zelf - hij was trouwens, bij vergelijking, heel kort, - was nauwelijks eene "parenthesis" (om het woord van graaf Woeste te gebruiken), die wel "stof" kon worden, maar geen nieuwe voorstelling van de stof : de gebroeders

Goncourt, waarvan de tweede, juist getroffen door den dood van zijn oudsten broeder, van oorlog en omwenteling in zijn "Journal" zulk aangrijpend beeld heeft nagelaten, bleven voor de echte schrijvers de literatuur voor als na beheerschen, veel meer Zola, wiens oorlogsdesertie een korten tijd de pers had bezig gehouden; zij bevestigden, voor als na, tot de keus toe der onderwerpen; eenigen dikten de uitzonderlijke neiging aan : ik heb reeds Huysmans genoemd. Het bracht eene groote liefde meê voor het buiten-gewone : Villiers de l'Isle Adam bereidde den bloei van het symbolisme. Barbey d'Aurevilly schoot zijne hardste pijlen af. Om het in één woord te zeggen : in den schoot van het naturalisme bloeide eene uitzonderlijkheid, die grensde aan de anomalie, hetgeen gevolg was van de moedwillige uitbeelding der werkelijkheid. Félicien Rops, wiens geest ontwikkeld was in nog andere banen dan het schilderkunstige, ging natuurlijk tot het uiterste : zijn naturalisme werd van lieverlede een gemakkelijk symbolisme. Maar dat symbolisme behoorde niet tot het edelste. Hij kwam uit de Belgische "provincie"; het wil zeggen, dat hij tot het uiterste ging. Natuurlijke neigingen naar het afwijkende, door de heerschende uitzonderingsliteratuur aangevuurd, die er van lieverleden eene kwasi-philosophische bedoeling aan vermocht te verleenen; een wil trouwens, die door prikkels lengerhand werd vernietigd; eene techniek, die te sterk en te zeker van haar-zelf was om zich niet alles te mogen permitteeren zonder dat het onmiddellijk aanstoot geven moest, zoodat de bedoeling, voor wie niet te nauw toezag, "beschaafd" bleef : zoo schiep Félicien Rops, van bij zijne "Promenade à Saint Cloud" en de twee elkander omhelzende vrouwen tot aan

de hiëratische Pornokrates eene kunst, die als de aanvulling was van den ouderen Alfred Stevens, eene aanvulling als eene zeer uitdrukkelijke exegesis, die weleens in hare sensualiteit gezonder was, en met haar durf, die aan de orde van den dag was, goedmaakte, in het oog der kunstenaars, wat aan Stevens te zoetelijk, te sentimenteel was en, technisch, te gelikt. De zinnelijke woede van Rops was eerlijk. Alleen bleef ze in zijne kunst wat al te dicht bij het onderwerp, hetgeen eveneens aan de orde van den dag was.

Het had hem heel gemakkelijk tot een spoedige troonafzetting kunnen leiden, vooral in een land als België, dat niet van afwijkingen houdt. Dat hij in België nochtans langer stand hield dan in Frankrijk : het is m.i. alleen te wijten aan het feit, dat na hem een Toulouse-Lautrec en anderen het publiek met aardgelijke kunst en vaak aangedikte middelen wisten te veroveren. Wij hebben gezien met welke middelen zijn roem gehandhaafd werd : het is de industrialisatie, die een Millet en een Degas, een Cézanne en van nu af aan een Renoir posthume glorie verzekeren, - alle vergelijking natuurlijk uitgesloten. Alleen kan gezegd, dat de Belgische handelaars lang niet zoo knap bleken als de Parijsche....

Wat het publiek betreft : de tegenwoordige veiling is nog niet ver genoeg gevorderd om eene richting in den smaak aan te geven. Nochtans lijkt het van nu af aan, dat de voorkeur eerder naar de plastische dan naar de.... geestelijke, naar de Belgische eerder dan naar de Parijsche eigenschappen gaat. En het hoeft geen schijnheiligheid te zijn, er zich in te verheugen.

N.R.C., 13 December 1921.

KUNST TE BRUSSEL
XXII

Brussel, 13 December.

Eindelijk nadert het einde, al zijn wij toch nog maar aan het voorlaatste bedrijf. Toch achten wij ons gelukkig, wij die trouwens nooit de wanhoop hebben gekend. Men besluit, waarmede men had moeten beginnen : het is nu eenmaal zoo goed als gewoonte ten onzent, den wagen voor de paarden te spannen. En daar wij veel doorzettingsvermogen, veel monumentalen zin en een werkdadig-gullen aard bezitten, eindigt het altijd met goed af te loopen. Wat ook ditmaal het geval zal zijn.

Wanneer schreef ik U voor het eerst over het ontwerp ? In den komkommertijd van het jaar 1907 of zoo; in elk geval nog in den tijd van koning Leopold den tweede, in dezes besten bouwtijd - of moet ik het noemen den puinentijd ? - toen de helft van de middenstad werd afgebroken, nieuwe straten werden aangelegd, nieuwe paleizen werden ontworpen, het Noorder- aan het Zuiderstation zou worden verbonden door een spoorlijn die als van zelf een nieuw Centraalstation meêbracht, hetwelk ontzaglijke afmetingen zou aannemen en bijna evenveel geld zou kosten als een stuk oorlog. Van dien tijd, ik zei het U, blijven alleen puinen over. Van heel dien monumentalen aanleg blijft vooral het negatieve deel bestaan, het deel van wat werd weggemaaid, dat nog steeds achter schutten vol plakbrieven schuilt, en waarvan men vreest dat het allerlei geheimen, honderden kinderlijkjes, verschillende in stukken gesneden vrouwen verbergt. In de omstreken van Sinter Goedelekerk kan eene avondwandeling ook thans nog gevaarlijk

worden : behalve vrijende paartjes, voor niets beducht, ontmoet men er alleen minnaars eener niet onbaatzuchtige eenzaamheid, en zelfs de politieagenten wijken er geen duimbreed af van de brandende straatlantaarns, niet om des te beter door de kwaadbedoelende moordenaars ontdekt te worden, maar om des te beter in het oog te vallen van de vrijers, voor het geval dat hun waarlijk eenig ongeval mocht overkomen zijn. - Wat de Noord-Zuid-verbinding betreft, die reeds millioenen heeft gekost, maar die er ter voltooiing nog veel meer zou moeten kosten : men heeft er van afgezien, omdat men, na een kwarteeuw, tot het inzicht is gekomen dat ze tot niets dienen zou. Maar men zal nog lange tijden aan het Zuiderstation de granieten, marmeren en ijzeren vestigia kunnen bewonderen, onder de breed-overwelfde straten kunnen loopen, tegen de majestatische pilaren kunnen aanbotsen die moeten bewijzen aan vreemdeling en nageslacht dat men indertijd te Brussel aan verfraaiing heel wat aandorst, en dat men zelfs het geld bezat om het te verwezenlijken.

Het was de goede tijd dat men ook dacht aan het paleis voor Schoone Kunsten : weêr een der megalomanische ontwerpen van onzen toenmaligen koning, zij het onder deze het beste. Ditmaal immers, een ontwerp dat er zijn mocht en dat meer en meer in eene behoefte ging voorzien. In dien tijd, dat men waarlijk naar een paar centen niet behoefde te zien, legde men er een gansche stadswijk voor plat. En dan nog wel de drukste en rijkste winkelwijk, die van den Berg van het Hof. De plattegronden waren het summum der weidschheid. Het was weêr, als ik mij niet vergis, een Franschman die ze geteekend had. Men had er een gipsen maquette van laten maken : het gebouw bleek

weêr in Leopoldischen stijl te moeten zijn : het Grieksch-Romeinsche van Babylonische afmetingen, met bekroning van renaissance-koepels, dat den koning lief was. De bewonderingswaardige plannen werden echter niet uitgevoerd : op het eind van zijn leven vond koning Leopold bij zijne bouwontwerpen nogal wat weêrstand, in de eerste plaats vanwege burgemeester Buls, die het Brusselsche stadsbeeld niet gaarne gewijzigd zag, of althans van dat stadsbeeld een andere voorstelling had, waar trouwens over kan worden getwist. Burgemeester De Mot was veel inschikkelijker. Het is onder zijn bestuur, naar ik meen, dat de Berg van 't Hof gesloopt werd. Doch - de koning stierf, en ook de Berg van 't Hof bleef puin, aanvankelijk althans; werd daarna een tuin met trappen, bronzen bedden, banken, kindermeiden en zelfs magere berkjes. Maar toen vond men dat het aldus meer dan genoeg was, en dat bedoelde tuin het Paleis voor Kunsten best kon vervangen. Een tijdlang liet men de idee van zoo'n gebouw rusten : noch koning Albert, noch burgemeester Max wijdden er bijzondere aandacht aan. Er waren alleen de artiesten, die al was de oorlog intusschen uitgebroken, de oorlog die twee en vijftig maand duren zou, aan het Paleis bleven denken, en aan de dringende noodzakelijkheid ervan. Want artiesten missen nu eenmaal praktischen zin.

Zelfs had één van die artiesten het ongenood op zich genomen, het Leopoldisch ontwerp van den Franschen architect aan kritiek te onderwerpen en naar persoonlijken, zéér persoonlijken aard om te werken. Het was - in afwachting van nieuwe belangstelling - een gansch nieuw kunstpaleis geworden. Die belangstelling, aldus dacht deze artiest, was na den oorlog onvermijdelijk. Arme idealisten

die wij zijn ! : al de artiesten dachten als hij. Het was niet mogelijk dat wij na vijf jaren gruwelen niet zouden uitzien naar edeler, schooner leven. Reeds onder den oorlog was het de bezigheid van velen geworden, de zedelijke waarden te herzien en te zuiveren. Wij leverden ons over aan moreele alchemie. Het slijk der loopgraven zoowel als de ontberingen van de bezetting waren eene harde en onvergetelijke les geworden : zij zouden alle lood in goud omzetten. Onze eerste behoefte - wij hadden het onder den oorlog gevoeld als een physische gewaarwording, - onze eerste behoefte zou er een zijn aan kunst. Het eerste beschikbare geld zou dan ook worden gebruikt om voor die kunst den tempel te bouwen, waar Brussel zulken nood aan heeft. - Na drie jaar vrede kunnen wij ons bij zulke hersenschimmen nauwelijks weêrhouden van lachen. In dien tijd was het ons zulke ernst, dat iemand als Victor Horta, de artiest waar ik het daareven over had, en anders geen droomer, de ontwerpen voor het Nieuwe Paleis tot in de minste bijzonderheid uitwerkte, en nauwelijks waren wij zeker dat het wapengekletter niet onmiddellijk herbeginnen zou, of twee ministers, die van Openbare Werken en die van Schoone Kunsten, namen dit zeer omvangrijke ontwerp over, betaalden het zelfs als ik mij niet vergis, en vroegen aan het Parlement de negen millioen die noodig waren om het te verwezenlijken.

De Kamer der Volksvertegenwoordigers gaf grif toe. De Senaat, die niet gaarne door kunst in zijn rust werd gestoord, weigerde, wilde nauwelijks een paar honderd duizend frank stemmen voor het aanleggen der grondwerken. Zoodat er feitelijk van heel het plan niets komen kon.

Dit alles vertelde ik u ten gepasten tijde. Ik meldde

u tevens wat er de gevolgen van waren. De particuliere kunsthandel zou uit een onduldbaren toestand het eerste profijt trekken, ten nadeele der kunstenaars. Het voortbestaan van onze groote concertondernemingen, die eens van Brussel een brandpunt van kunst maakten, kwam in het gedrang. Want het ging niet meer aan, te spelen in schouwburgzalen : de moderne kunst maakt dit onmogelijk, en er kwam bij dat een stad als Brussel het niet kon dulden. Zelfs economische moeilijkheden sluiten dergelijke waardigheid niet uit, en men was trouwens al te zeer getuige van allerlei verkwistingen - particuliere vooral, die het gemeenebest ten goede konden komen - om dergelijke waardigheid in laffen deemoed te laten keeren.

Allerlei ideeën rezen op, om eindelijk het Paleis voor Kunst tot werkelijkheid te maken. Telkens lichtte eene hoop op, die echter even spoedig gebluscht werd. Thans echter lijkt eene combinatie gevonden,die leefbaar schijnt. Niemand minder dan burgemeester Max deelde ze in openbare vergadering van den gemeenteraad mee, hetgeen wijst op de rijpheid ervan. Bouwmeester Horta liet in een der hoofdbladen van Brussel een uitgebreid opstel verschijnen, waarin zijn inderdaad zeer belangrijk plan uiteengezet werd, hetgeen enkelen reeds denken doet aan een begin van uitvoering. Nog slechts één hinderpaal kon alles in de war sturen : de instemming der regeering; ik meen dat het niet meer te vreezen is. En ik heb gewacht er u over te schrijven, totdat ik zekerheid had dat zelfs de Senaat tegenover het ontwerp thans veel vriendelijker zal staan. Want er is in den nieuwen Senaat veel wijziging gekomen.

Het kan, dat ontwerp, ook niet eenvoudiger, en het is maar heel jammer dat men niet begonnen is met hetgeen

thans lijkt besloten te zijn. Dat besluit is als volgt. Een vereeniging zal worden gesticht om de localiteiten te bouwen en te exploiteeren. (Vroeger zouden ze gratis franco aan de kunstenaars worden afgestaan : daar schijnt nu eenigszins op afgedongen.) De stad Brussel zou den noodigen grond, in de onmiddellijke nabijheid van den Kunstberg, die het Leopoldisch ontwerp vervangen kwam, afstaan : waarschijnlijk de beste ligging die men zich droomen kan. De staat brengt als zijn deel de voorstudies, plattegronden en plannen van architect Horta aan. En het geld voor het bouwen zou men zoeken - en ongetwijfeld vinden - in particuliere beurzen, onder vorm van aandeelen die niet meer dan vijfhonderd frank zullen bedragen, of als jaarlijksche gift, waarvan de grootte zou worden overgelaten aan de fantazie van hen die er iets voor voelen.

Men ziet dat de staatsgelden bij het optrekken van het Paleis, dat zal worden gebouwd naar den volledigen aanleg van Horta - er was reeds spraak geweest van beperking, van gedeeltelijken bouw, hetgeen jammer zou zijn geweest - niet veel lijden zouden : de toestemming tot stichten van de vereeniging lijdt dan ook weinig twijfel. De stad wint erbij, dat een schurftig stuk grond, waar het puin van kelders alleen nog voor illusievolle botanisten van eenig belang kan zijn, verdwijnt onder de muren van een modern gebouw dat voorziet in een moderne behoefte. Sommige nieuwe rijken vinden er gelegenheid in tot het "Beau geste" dat ze in eigen oogen verheft, of althans tot belegging van geld dat in hunne koffers zoo overvloedig is dat zij er geen weg mee weten. Terwijl de kunstenaars..... En terwijl het pu-

bliek.....

Einde goed, alles goed. Maar zeggen dat wij wel vijftien jaar moesten wachten op iets, dat zoo eenvoudig lijkt !

N.R.C., 15 December 1921.

NATUURSCHOON

Brussel, 17 December.

Als elk beschaafd land in Europa, hebben wij in Brussel eene officieele Commissie voor Natuur- en Stedeschoon, die in het officieele Vlaamsch heet "Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen", als slaafsche vertaling van "Commission royale des Monuments et des Sites". Ruim-vertakt over heel het land, met subcommissies in elke provincie, had zij voor den oorlog heel wat te doen met schiften en catalogiseeren van gebouwen in de eerste, tweede en derde klasse, hetgeen vooral nuttig is tot onderhouden en aanvuren van nationalen en meer bepaald lokalen trots. Heel wat nuttiger nog betoonde de Commissie zich bij het behoud van natuurschoon; hierbij bleek ze wel eens noodiger dan vele andere officieele commissies : in een land waar de nijverheid steeds toenam, en niet het minst op het platteland - ik spreek weer van voor den oorlog -; waar de groote steden met gansche wijken het land aanvreten; waar het bestuur der kleine gemeenten heel dikwijls voorlichting behoeft; waar de groote domeinen door de eigenaren van de hand werden gedaan en ingericht tot doeleinden, die voor landelijk schoon geen oog (als ik deze beeldspraak gebruiken mag), en vooral aan ruime beplantingen een hekel hebben, vond eene commissie als deze een uitgebreid veld tot werkzaamheid. Dit mocht blijken te Brussel-zelf, - lang voor de commissie zich ook de "landschappen" aantrekken ging, hetgeen hare noodzakelijkheid bewijst. Meer dan eens werden groote partijen van het Zoniënbosch, het heerlijke woud met zijne duizen-

den beuken, dat ligt aan de poorten der stad, bedreigd en aangetast. Koning Leopold had wel gezorgd, dat in de stad zelf of in hare onmiddellijke nabijheid groote parken werden behouden en aangelegd : dit was onder meer het geval op de hoogvlakte van Koekelberg; vroeger was deze bezorgdheid om natuurlijke schoonheid en volksgezondheid gebleken bij het publiek-maken van een goed deel van het park van Laeken : deze gemeente kreeg er als een tweede "bois de la Cambre" door, waar het koninklijk park aansloot bij de prachtige beboomde wijk van het "Verregat" - waar, tusschen haakjes, in 1930 eene wereldtentoonstelling zal worden aangericht - en bij de vierdubbele laan van kastanjelaren, die naar Meysse leidt. Andere voorsteden hadden een even koninklijk gebaar : Schaerbeek maakte van de zoogenaamde Josaphat-vallei een fraai-beplante warande; Sint Gillis wist het Duden-eigendom te bemachtigen en maakte er tevens een uitgebreiden openbaren tuin van.

Deze werkzaamheid der openbare besturen stond echter deze van de "Commissie voor Monumenten en Landschappen" niet in den weg. Zij vulde ze integendeel aan. Eene "Ligue des Amis de la Fôret de Soignes", die weldra duizenden leden telde en zich, onder leiding van René Stevens, een soort ruigen boschgod, welke zich de schilderkunst als voorwendsel schonk om zich het Zoniënbosch als particulier eigendom toe te eigenen, - die zich, zeg ik, bijzonder-ijverig betoonde en voor de officieele commissie de steun der openbare meening werd, stond haar reeds voor den oorlog krachtdadig bij. - Ik weet niet wat zij sedert den vrede heeft uitgericht : gij stelt u voor, welke rol zij spelen kan in een land, waar twee provincies voor

de helft werden verwoest, om van verdere sporadische verwoestingen te zwijgen. Die rol werd trouwens nog over andere ambten verdeeld, terwijl de "Union des Villes" eveneens krachtdadig optreedt. Intusschen werd haar werk verschaft door omstandigheden, die aan den oorlog niet, dan in één geval, te wijten zijn.

Dat éene geval is de schenking, die de markiezin Arconati-Visconti, uit bewondering voor het geteisterde land, aan den Belgische staat deed : een middeleeuwsch slot dat, misschien wel heel erg opgeknapt, in de geschiedenis van dit land eene belangrijke rol heeft gespeeld, en, te Gaesbeek, gelegen is in een domein van haast vijftig hektaren. De Belgische staat heeft natuurlijk met dankbaarheid aanvaard. Daar Gaesbeek op slechts korten afstand van Brussel ligt, heeft men een, helaas weer duur, ontwerp ter studie genomen, dat het slot, langs een breede laan, electrisch met de hoofdstad moet verbinden. Aldus komt weêr, aan de poorten van Brussel, gemakkelijk en in weinigen tijd te bereiken, een brok openbare natuur te liggen, dat den gordel groene weelde, die Brussel omringt, wat dichter toesluit.

Maar dit is niet de eenige aanwinst van na den oorlog. Het Zoniënbosch, dat sedert eene eeuw in omvang steeds geringer werd - al moet men er zich zelf thans geen al te armoedige voorstelling van maken, - het Zoniënbosch recupereert zijn vorigen omvang. Reeds vroeger wist men te redden wat overblijft van de Ter Kameren-abdij. Kort geleden kocht de gemeente Ukkel een uitgebreid eigendom aan, het Wolvendael, dat weer een openbaar park wordt, aan de grens van het bosch, op den weg van het heerlijke Linkebeek. Doch, er is beters.... als de openbare besturen

maar willen. Met overtuiging is reeds de "Ligue des Amis de la Forêt de Soignes" opgetreden. De "Commissie der Monumenten" kan hierbij een machtig overwicht in de schaal leggen. Het zou intusschen toch heel jammer zijn dat staat, provincie en gemeente, bij gebrek aan wat geld - daar immers gaat het om, - het herstel van het Zoniënbosch gingen beletten, ten bate misschien van stedebouwers, die den woningnood zullen inroepen om eene goede bouwgrondspeculatie te doen, die ons veel natuurschoon en zelfs gezondheid zal kosten.

Ziehier waar het om gaat.

Vlak naast het daarevengenoemde Wolvendael, zoodat het er gemakkelijk meê verbonden kan worden tot één openbaar domein, ligt het Boetedael, met een park van veertien hectaren, waar gemzen in volle vrijheid leven, en dat te koop is. Zooals de naam het aangeeft, behoort het tot eene voormalige abdij, die er in de vijftiende eeuw gesticht werd door een Franciskaner monnik. Dergelijke kloosters waren aan den zoom van het Zoniënwoud niet zeldzaam : men herinnert zich het Augustijnerklooster waar, reeds oud, Jan van Ruusbroec zich, eene eeuw vroeger, na een werkzaam kapelaansleven in Sinter Goedelekerk, terugtrok om een nieuw mystisch leven te beginnen, dat naar Groenendael Geert Groote en Suso lokken zou, wanneer de glans zijner werken zou hebben gestraald tot over steeds verder verplaatste grenzen - Boetedael herbergde talrijke boetelingen. Het klooster mocht zich tevens verheugen in de mildheid van de hertogen van Bourgondië : het legt de uitgebreidheid uit van zijne bezittingen. De godsdienstoorlogen zouden de paters uiteenjagen. Een kwarteeuw nadien werd de gemeenschap echter hersteld,

en mocht ditmaal een misschien nog ruimeren steun genieten bij de aartshertogen Albert en Isabella, welke laatste derde ordelinge van den heiligen Franciscus was en stierf in het kleed der zusters van de heilige Clara.

Van de Boetendaelsche Franciskaners ging groote invloed uit, tot op het oogenblik dat de Fransche overheersching in 1796 het klooster sloot. Toen werd het particulier eigendom, onder de verrukkelijkste die men in de omstreken van Brussel zien kon.

Zal men kunnen bewerken, dat de openbare machten er publiek domein van maken ? De propaganda tot aankoop van het gebied is groot. De spaarzaamste staatsman zal niet ontkennen, dat Brussel er in vele opzichten rijker en schooner door worden zou.

N.R.C., 20 December 1921.

1920 : Probleem van het auteurschap

Vanaf 1920 ging Van de Woestijne zijn medewerking aan de N.R.C. beperken. Na een korte overgangsperiode behandelde hij nog hoofdzakelijk kunst en cultuur, Franse en Frans-Belgische literatuur en geestesleven.

De overgang wordt voorbereid door de bijdrage "Aanhef" van 31.1.1920 van de hand van de nieuwe medewerker die doorgaans aangekondigd wordt als "van onzen correspondent te Brussel", of "van onzen Brusselschen correspondent." Het was de Vlaamse journalist Maurits Liesenborghs (1889-1946), die later aan De Dag en aan het N.I.R. zou medewerken.

Van de Woestijne zelf signeert voorlopig nog - als steeds - "van onzen correspondent". In augustus 1920 wordt dat "Karel van de Woestijne schrijft ons" ; in september "Particuliere correspondentie" ; in oktober "Bijzondere correspondentie". Zijn opvolger heeft dan de inleidende omschrijving "van onzen correspondent" overgenomen.

Het probleem was het toewijzen van een reeks artikelen aan de ene of de andere. Na consultering van enkele schaarse bronnen en adviezen van vroegere Van de Woestijne-studaxen als dr. F. van Elmbt, mevrouw Torfs-Roosemont en vooral van prof.dr.P. Minderaa's aantekeningen bij het Verzameld Werk en in drie knipselmappen van onbepaalde herkomst, ons vriendelijk bezorgd door prof.dr. C. Zaalberg, zijn wij tot de eliminatie - i.e. de toewijzing aan zijn opvolger - van 42 artikelen gekomen, vooral op basis van de inleidende formule, de stijl, de behandelde onderwerpen, de feitelijke gegevens in de stukken,de lengte van zinnen en artikels, en de persoonlijke, subjectieve

en essayistische standpuntbepaling van de auteur. Liesenborghs was evenzeer Gentenaar en flamingant als Van de Woestijne, maar enkele jaren jonger, oudstrijder en politiek duidelijk meer geëngageerd in de Frontpartij. Het resultaat van onze overwegingen is in de inhoudsopgave van dit deel X opgenomen. Bij gerezen twijfel hebben wij volledigheidshalve enkele bijdragen tussen rechte haken opgenomen.

Waarom Van de Woestijne zijn activiteiten beperkte hangt ongetwijfeld samen met zijn veranderde werkzaamheden : eerst als Nederlandstalig secretaris in het kabinet van de minister van wetenschap en kunst Jules Destrée (11.12.1919) en vanaf september 1920 met zijn benoeming (31.8.1920) tot docent en vanaf begin 1921 (29.12.1920/19.1.1921) tot gewoon hoogleraar aan de universiteit te Gent, als opvolger voor Nederlandse literatuur van Paul Fredericq.

In 1920 zou hij eveneens vanuit de hoofdstad naar Oostende verhuizen, zodat hem voor het bezoeken van parlementaire zittingen, het afnemen van interviews van politieke prominenten, het bijwonen van avondlijke concert- en operauitvoeringen geen tijd zal zijn overgebleven. Wel bleef hij de kunsttentoonstellingen bezoeken.

De lijst van niet opgenomen titels, die o.i. van de hand van Liesenborghs zijn, luidt :

1. Aanhef N.R.C. 31.1.1920 O,A,p.1
2. Het wetsontwerp Pusemier. Het Algemeen Vlaamsch Verbond. Hainaut N.R.C. 10.2.1920 A,C,p.1
3. De Fransch-Belgische betrekkingen. De parlementaire taalcommissie. De vervlaamsching der hoogeschool te Gent N.R.C. 2.3.1920 A,C,p.1

4. België N.R.C. 15.3.1920 A,C,p.1

5. Het studentencongres te Leuven N.R.C. 23.3.1920
N.R.C. 23.3.1920 O,A,p.1

6. Het Paaschcongres der Belgische socialisten
N.R.C. 8.4.1920 A,C,p.1

7. Belgisch imperialisme en economische politiek
N.R.C. 15.4.1920 A,C,p.1-2

8. Het verzet tegen een militair verbond met Frankrijk
N.R.C. 29.4.1920 A,C,p.1

9. De dreigende regeeringscrisis
N.R.C. 21.4.1920 A,C,p.1

10. De politieke malaise N.R.C. 2.5.1920 O,C,p.1

11. Na de Brusselsche jaarbeurs
N.R.C. 11.5.1920 A,C,p.2

12. De nieuwe taalregeling N.R.C. 18.5.1920 O,B,p.1

13. Na het Katholiek Vlaamsch Congres
N.R.C. 28.5.1920 A,C,p.2

14. De vernederlandsching van de Gentsche universiteit
N.R.C. 2.6.1920 O,A,p.1

15. De gedeeltelijke kabinetscrisis
N.R.C. 4.6.1920 O,A,p.1

16. Tegen een militair verbond met Frankrijk
N.R.C. 8.6.1920 O,B,p.1

17. De actie der Vlaamsche Oudstrijders
N.R.C. 9.6.1920 O,A,p.1

18. Het relletje in de Beurs te Brussel
N.R.C. 11.6.1920 A,C,p.1

19. Het militair verbond met Frankrijk
N.R.C. 19.6.1920 O,B,p.1

20. De vernederlandsching van de Gentsche universiteit
N.R.C. 18.6.1920 O,A

21. Hugo Verriest en het activisme
N.R.C. 18.6.1920 A,D

22. Het eeuwfeest van Alberdingk Thijm
N.R.C. 23.6.1920 A,A

23. Groot-Brussel N.R.C. 26.6.1920 A,C,p.1-2

24. Nederland en Vlaanderen N.R.C. 29.6.1920 A,C

25. Bewogen tijden N.R.C. 3.8.1920 A,B

26. De arrestatie van dr. Verduyn
N.R.C. 10.8.1920 A,B

27. Vrees voor onlusten op 15 Augustus
N.R.C. 11.8.1920 A,B

28. Een Vlaamsche betooging N.R.C. 16.8.1920 A,C

29. Parlementaire nabetrachtingen
N.R.C. 18.8.1920 A,B

30. Ad interim N.R.C. 31.8.1920 A,B,p.3

31. De katholieke Vlaamsche jeugd en de zelfbestuur-idee
N.R.C. 9.9.1920 A,B,p.1

32. Congres van het Internationaal Studentenverbond
N.R.C. 12.9.1920 O,B,p.1

33. Na de onderteekening van het militair verbond met Frankrijk N.R.C. 15.9.1920 A,B

34. De parlementaire puzzle N.R.C. 22.9.1920 O,A,p.1

35. Prosper van Langendonck N.R.C. 23.9.1920 O,A,p.1

36. De liberalen en de regeeringscrisis
N.R.C. 13.10.1920 A,C,p.1

37. Na het liberaal congres N.R.C. 26.10.1920 A,C,p.1

38. De Belgische socialisten. Vlaamsche Beweging en buitenlandsche politiek N.R.C. 1.11.1920 A,C

39. De nieuwe regeering N.R.C. 23.11.1920 A,C,p.1-2

40. Hugo Verriest en Toorop
N.R.C. 30.11.1920 A,C,p.2

41. Imperialisme en Vlaamsche Beweging bij de socialisten
N.R.C. 7.12.1920 A,C,p.2

42. Een nieuwe ministercrisis in 't zicht
N.R.C. 24.12.1920 A,C,p.1

REGISTER

1.PERSONEN

Abeele, Albijn van den : 254, 257-264, 599
Achmatova, Anna : 499
Adamastor : 13
Agneessens, Edouard : 287
Aischulos : 658
Alacoque, Marie-Marguerite : 621
Alberdingk Thijm, Karel Jozef L. : zie Lodewijk van Deyssel
Albert I, koning : 61, 63, 71-73, 106, 133, 667
Albert, prins (=de latere koning Albert I) : 156
Albert en Isabella : 676
Aleur-Chêné, Madame : 520
Alheim, Olene d' : 224
Alpaerts, Flor : 455
Amiël, Henri Frédéric : 538, 539, 542, 543
Andersen, Hans Christian : 26
André, François : 620
Angelico, Fra : 534
Anseele, Eduard Camille : 58, 59, 71, 82, 98, 206, 207, 303
Apollinaire, Guillaume : 481, 493, 574, 575
Aquino, Thomas van : zie Thomas van Aquino
Archimedes : 400
Arconati-Visconti, Marie Louise, markiezin : 674
Artan de Saint-Martin, Louis : 285

Bach, Johann Sebastian : 513, 522, 627
Baels, Henri : 164
Baertsoen, Albert : 232-237, 264, 266, 310
Baïna : 475
Balmont, Konstantin Dmitrievitsj : 497
Balzac, Honoré de : 29, 179, 198, 227, 418
Banville, Théodore de : 30, 32
Barbey d'Aurevilly, Jules : 179, 663
Barbusse, Henri : 113, 119-121, 126, 179, 243, 413
Barge, Joannes A.J. : 106
Baron, Theodore : 260, 286, 430
Barrès, Maurice : 116-118, 145, 418, 564, 565
Barthélémy, l'abbé Jean-Jacques : 29
Baudelaire, Charles : 30, 198, 286, 291, 311, 318, 445

Baudewijns of Boudewijns, Adriaan Frans : 582
Baudrillart, Mgr. Henri Marie Alfred : 277
Beernaert, Auguste Marie : 59
Beers, Jan van : 28
Beethoven, Ludwig van : 364, 365, 520, 522, 629, 649
Beets, Nicolaas : 42
Belle, Joseph François van : 98
Belpaire, Marie Elisa : 43
Bely(j), Andreas of Andrej : 500
Benjamin, René : 243
Benoit, Peter : 110, 112, 163, 222, 452, 626
Benoit, Pierre : 124, 125, 127-129
Berghe, Fritz van den : 604, 605
Bergson, Henri Louis : 245, 247
Berlage, Hendrik Petrus : 270
Berlioz, Hector : 633
Bernardin de St. Pierre, Jacques Henri : 29
Bernhardt, Sarah : 655
Bernheim, Emile : 130
Bertrand, Louis Philippe : 58, 71, 113
Beuckelaere, Adiel de : zie Debeuckelaere, Adiel
Binchois, Gilles : 473
Bissing, Moritz baron von : 91
Bladelin, Pieter : 441
Blanche, Jacques Emile : 568-570, 573
Blockx, Jan : 113
Blok, Aleksander : 500
Bloy, Léon Henry-Marie : 306
Bock, Eugeen de : 195
Boeck, Alfons E. de : 161
Boeck, August de : 225, 226, 455
Boeddha : 241
Boendale, Jan van : zie Jan van Boendale
Bonnard, Pierre : 291
Bordet, Jules : 270
Borght, Ernest van der : 165
Borginon, Gustave : 52, 66
Borginon, Hendrik : 66, 86, 96, 107
Borluut, Isabella : 139, 144
Borms, August : 13, 14
Bornier, Henri de, vicomte : 634, 635
Borodin, Alexander Porfirievitsj : 633
Bossuet, Jacques-Bénigne : 246
Bouchery, Désiré : 68, 86
Boucquet, Victor : 581
Bouillon, Gabriel : 520

Boulenger, Hippolyte : 286, 430
Bourdaloue, Louis : 246
Bourgault-Ducoudray, Louis Albert : 452
Bourgeois, Jean en Danièle : 111
Bourges, Elémir : 127
Bourget, Paul : 116, 117, 205, 365
Bout, Pieter : 582
Bouts, Dirk : 135-137, 140, 141, 147, 148, 150-152, 408, 439
Bouwmeester, Louis Frederik Johannes : 655
Braekeleer, Henri de : 286, 319
Brancquart, René : 102
Brangwyn, Frank : 661
Braque, Georges : 216, 291, 347
Braun, Emile : 97, 105, 130
Breughel de Oude, Pieter : 35, 37, 141, 290, 378, 430, 431, 595
Bréville, Pierre Onfroy de : 358, 362, 633
Briand, Aristide : 492
Brockwell, Maurice W. : 136, 169
Broek, A. Jozef P. van den : 156
Broodcoorens, Pierre : 111, 112
Broqueville, Charles, baron de : 56
Brouwer, Adriaen : 336
Brugmann de Walzin, Frédéric : 62
Brummel, George : 646
Bruneau, Alfred : 361
Brunet, Emile : 89, 532
Brusselmans, Michel : 457
Brussov of Brjoesov, Valeri Jakovlevitsj : 501
Bruycker, Jules de : 661
Bruyère, Jean de la : 118, 246
Bruyne, Henri August de (sergeant) : 556
Buffon, Georges-Louis Leclerc, graaf de : 29, 120
Bulck, G. van : 195
Buls, Karel : 667
Burger, Dr. Combertus Pieter jr. : 156, 165
Burssens, Gaston : 463
Buschmann, Paul : 410
Buysse, Arthur : 85, 87
Buysse, Cyriel : 465, 654

Caesar, Gaius Julius : 433
Cambon, Jules-Martin : 277
Camoëns, Luis Vaz de : 13
Campin, Robert : 150 ; zie ook Meester van Flémalle

Capet, Lucien : 627
Carco, Francis = François Marie Alexandre Carcopino-Tusoli : 384-386, 389
Cardon, Charles-Léon : 314, 402, 403, 405, 406, 408, 409, 440
Caron, Marcel : 430, 432
Carpaccio, Vittore : 228, 534
Carrière, Eugène : 596
Carte, Anto : 430-432
Carton de Wiart, Henry : 71, 74, 546, 620
Caruso, Enrico : 518
Casimir, Rommert : 106
Catharina de Grote (Rusland), keizerin : 414
Catharina van Sienna : 621
Cato, Marcus Porcius : 548
Cauwelaert, August van : 469
Cauwelaert, Frans van : 82, 85-87, 89, 90, 99, 102, 107, 131
Cauwenbergh, Florentin van : 86
Cézanne, Paul : 191, 281, 349, 353, 506, 527, 664
Chamfort, Nicolas-Sébastien Roch de : 118, 399
Chantal, Jeanne Françoise Fremyot de : 118
Charlemagne : 635
Chateaubriand, François-René, vicomte de : 538, 548
Chausson, Ernest : 222
Chénier, André : 202, 203
Cherbuliez, Victor : 541
Chopin, Frédéric François : 364
Christophe, Jules : 399
Christus, Petrus : 140, 149
Cimabue (=Giovanni Gualteri) : 81
Claes : 86
Claes-Thobois of Tholois, Albert Florian : 596-598
Clara (heilige) : 676
Claudel, Paul : 486, 508
Claus, Emiel : 187, 192, 264-268, 287, 310, 343, 376-378, 436, 528, 604, 640, 643
Clercq, Gustaaf (=Staf) de : 86
Clercq, René de : 104, 164
Closson, Ernest : 515
Clouet, François : 404
Clovis : 549
Cock, Xaveer of Xavier de : 260, 263
Cockx, Philibert : 338
Cocteau, Jean : 186, 256
Colaert, René : 86

Coninxloo, Gillis van : 140
Conscience, Hendrik : 28, 32, 110, 259, 464, 465, 620
Constable, John : 317
Constant, Benjamin : 119, 120, 418
Coppée, François : 32
Corneil de Thoran : 637
Corot, Jean-Baptiste Camille : 286, 317
Cort, Frans Jozef de : 186
Counet, Théo : 111
Courbet, Gustave : 286,287
Courtens, Franz : 310, 640-645
Courtens, Herman : 644
Craeybeek : 195
Crébillon, Claude-Prosper Jolyot de, fils : 202
Cremer, Gerard de : zie Mercator
Crès & Cie (uitgever, Parijs) : 569
Creten, George : 239
Crick, Maurice : 96
Croiza, Mme (=Claire Conelly) : 633
Crommelynck, Fernand : 271, 274, 275
Cromwell, Oliver : 404
Cross, (Henri-Edmond Delacroix) : 216, 239, 286, 292, 397
Croy, Philips van, graaf van Chimay : 441
Cruce, Joannes (Juan) a, Johannes van het Kruis : zie Joannes
Cutsem, van (collectie) : 284
Cuypers, Jozef : 612

Daels, Frans : 157
Daens, gebroeders Adolf en Pieter : 62
Daeye, Hippoliet : 337-339, 596, 598
Dante Alighieri : 137, 356,373
Daret, Jacques : 150, 441
Daudet, Alphonse : 30
Dautzenberg, Jan-Michiel : 186
David, Gerard : 231
David, Jacques Louis : 349, 353, 397
Debeuckelaere, Adiel : 86
Debussy, Claude : 188, 271, 358, 362, 528, 591, 633
Degas, Edgar Hilaire Germain : 239, 664
Degouve de Nuncques, William : 262, 425, 427, 619
Delacroix, Eugène : 213, 256, 399
Delacroix, Léon : 56, 70, 89, 91, 94, 96
Delattre, Louis : 564

Delbeke, Louis : 611
Delibes, Léo : 633
Delville, Jean : 231, 534
Demblon, Célestin : 86
Demolder, Eugène : 34-37, 111
Denis, Maurice : 527, 528
Dennery, Philippe : 174
Derain, André : 347, 481, 506
Despanterius : 555, 558
Després of des Prez of des Prés, Josquin : 471-475
Dessenis, Alfons : 599
Destanberg, Joséphine : zie mevr. George(s) Minne
Destrée, dom Bruno : 536
Destrée, Jules : 13, 63, 71, 72, 76, 102, 135, 137, 176, 177, 206, 367, 369, 406, 409-411, 439, 440, 442, 506, 512, 525, 527, 531, 536, 626
Devèze, Albert : 69, 96
Devos, Prosper Henri : 561, 563-567
Deyssel, Lodewijk van : 184, 518
Dhuique, Eugène : 615, 616
Diderot, Denis : 118, 246
Dionysus : 499
Doms, Edmond : 86
Dongen, Kees van : 331, 431, 584
Donnay, Auguste : 425-429, 588, 589
Dosfel, Lodewijk : 133
Dostojewski, Fjodor Michajlovitsj : 224, 485, 489, 504
Doussy-Slingeneyer, mevr. dr. : 164
Driessens, Victor : 656
Dubois, Léon : 221, 222, 226, 511, 512, 625
Dubois, Louis : 287
Ducasse, Isidore Comte de Lautréamont : zie Lautréamont
Duerer, Albrecht : 405
Dufy, Raoul : 292, 293, 508
Duhamel, Georges : 124, 204, 243-252, 467
Dukas, Paul : 358-362, 633
Dumas, Alexandre (père) : 127, 128, 386, 635
Dumas, Alexandre (fils) : 656
Dumont-Wilden, Louis : 310
Dumur, Louis : 412, 414-417
Duncan, Isadora : 363-365
Dupont, Joseph : 627
Dupret, Georges : 63
Dupuis, Sylvain : 435
Durrieu, Paul, graaf : 169

Duyse, Prudens van : 276
Dvorak, Antonin : 452
Dyck, Anthonie van : 141, 405, 406, 409

Eekelers, Willem : 68, 86
Eekhoud, Georges : 30, 109-111, 113, 114, 277, 564, 640, 657
E(h)renburg, Ilja Grigorevitsj : 499
Elisabeth, koningin : 72, 135, 439, 481
Elskamp, Max : 564
Emile-Paul (uitgever) : 119, 126
English, Joe : 164
Ensor, James : 75-77, 214, 285, 290, 298, 299, 300-312, 318, 320, 323-324, 333, 342, 370, 371, 377, 378, 389, 456, 457, 528, 640
Ercole d'Este : 475
Esenin, Sergej : zie Jesenin
Espagnat, Georges d' : 331
Este, Ercole d' : zie Ercole d'Este
Eyck, gebroeders van : 135-137, 140, 146, 150, 167, 169, 170, 176, 405, 425, 439
Eyck, Hubert van : 144, 147-149, 152, 400, 404
Eyck, Jan van : 149, 152, 441
Eymery, Margueritte : zie Rachilde

Fabricius, Jan : 657
Fabry, Emile : 329
Falte, Camille : zie Redon-Falte, Camille : 212
Fantin-Latour, Henri : 214
Fauconnier, Henry Victor Gabriel le : 508, 527, 584
Faure, Elie : 280-282
Favereau, baron Paul de : 532
Favory, André : 347, 348
Fétis, Edouard : 77, 474, 515, 516
Fierens-Gevaert, Hippolyte : 136, 168, 177, 439, 442, 579, 580
Filips de Goede, hertog van Bourgondië : 473
Finch, Willy (=Alfred William) : 372
Fischer, Franz : 67, 68, 130
Flaubert, Gustave : 30, 183, 198
Flouquet, Pierre Louis : 111, 113
Foch, maarschalk Ferdinand : 482
Fontaine, Jean de la : 469
Fornerod, Rodolphe : 331
Foujita, Tsuguharu : 216, 239-241, 506

Fourment, Hélène : 405
Franc-Nohain (Maurice-Etienne Legrand) : 223
France, Anatole : 43, 492, 550, 574
Franciscus van Assisi : 148
Franciscus van Sales : 118
Franck, César-Auguste : 357-360, 362, 435
Franck, Louis : 56, 82, 86, 90, 103, 556
François de Sales : zie Franciscus van Sales
Freud, Sigmund : 11, 195
Friesz, Othon : 347
Fris, Victor : 276
Froidmont, Laurent : 440
Fromentin, Eugène : 122, 311, 400, 568, 569

Gailliard, Edward : 43
Galsworthy, John : 492
Garden, Mary : 633
Garnier, Noël : 112
Gasquet, Joachim : 412, 413
Gauguin, Paul : 351
Gautier, Théophile : 30, 311
Gellée, Claude : 291
Gerasimov, M. : 501
Géricault, Théodore : 281
Gerlache de Gomery, Adrien, ridder de : 517
Gevaert, August : 221, 639, 640
Gevaert, François-Auguste : 516
Geyter, Julius de : 28
Gezelle, Guido : 11, 15, 29, 156, 307
Gheyn, Gabriël van den, kanunnik : 168
Ghys (tijdgenoot Mercator) : 157
Gijsen, Marnix : 463
Gilkin, Iwan : 30
Gilson, Paul : 113, 657
Ginneken, Jacob van : 156
Giotto di Bondone : 81, 148
Giraud, Albert : 28, 30, 110
Giroux, Georges : 75, 76, 209-212, 264, 265, 289, 292, 293, 321, 587
Gleyzes of Gleizes, Albert : 493
Gluck, Christoph Willibald von : 221, 456, 633
Godecharle, Gilles Lambert : 230, 536
Goes, Hugo van der : 149, 167, 404
Goethe, Johann Wolfgang (von) : 413, 538
Gogh, Vincent van : 351, 506

Goncourt, Edmond de : 116, 117, 659, 663
Goncourt, Jules de : 116, 117, 663
Goossenaerts, Jozef : 162
Gorter, Herman : 183, 307
Goudouin, Emmanuel : 347, 349
Gourmont, Remy de : 122, 573
Gossaert, Jan : 403, 404, 408, 440
Greco, El : 593
Gregorius van Tours : 549
Gretry, André Ernest Modeste : 455 - 457
Grève, Pieter Isidore de : 96
Grieg, Edvard : 163, 452
Grimaldi Pallavicini/o : 441
Groenendael, van : 107
Grootaers, Ludovic Jean Joseph : 160
Groote, Geert : 675
Groux, Charles de : 287, 319
Gruyter, Jan Oscar de : 158
Gualteri, Giovanni : zie Cimabue
Guérin, Charles (schilder) : 331
Guérin, Charles (schrijver) : 623
Guérin, Maurice de : 539
Guillaumin, Jean-Baptiste Armand : 266
Guitry, Sacha : 656

Hadewych : 148, 545
Hahn, Reynaldo : 360
Hals, Frans: 36, 172
Hamelryckx, Pierre : 111
Hamp, Pierre : 124
Hanfstaengl, Franz von : 140
Harding, Warren : 448
Harpignies, Henri-Joseph : 286
Hartmann, Karl Robert Eduard von : 421
Hasselt, André van : 29
Hauptmann, Gerhart : 652
Hecke, Firmin van : 469
Hecke, Paul Gustave van : 389-396, 398, 451, 469
Heere, Lucas de : 568
Heijermans, Herman : 657
Heine, Heinrich : 500
Hellens, Franz (= ps. van Frédéric van Erminghem) : 387, 389
Helleputte, Georges : 17, 99-102
Helmont, Jan Baptist van : 555
Hendrik (Henri) VIII : 636

Hermant, Abel : 418
Herreman, Raymond : 463
Heymans, Adrien-Jozef : 287
Hidalgo, Elvira de of di : 520
Hiel, Emmanuel : 173, 276, 469
Hildebrand : zie Beets, Nicolaas
Hirsch, Charles-Henry : 386
Hoffmann, Ernst Theodor Wilhelm : 127
Hoffmann von Fallersleben, August Heinrich : 276
Holbein de jongere, Hans : 318, 404, 582
Holtei, Karl von : 174
Homans, Alphonse : 86, 103
Homeros : 307
Hoof, Jef van : 164
Horenbout, Geeraert : 406
Horta, Victor : 206, 270, 369, 513, 668-670
Hoste, Huib : 194
Hoste, Jules (Julius) : 131, 194
Hoste, Julius Peter Jr. : 134
Hubin, Georges : 87-91, 93, 98-101
Hugo, Victor : 29, 73, 180, 181, 412, 548, 634, 635
Hulin de Loo, Georges : 403
Hullebroeck, Emiel : 97
Hulzen, Gerard van : 468
Hustincx : 107
Huyshauwer, Auguste : 82, 86
Huysmans, Camiel : 49, 51, 63, 64, 68, 69, 71, 86, 94, 97-104, 131, 276
Huysmans, Joris Karl : 179, 414, 662, 663
Hymans, Paul : 56, 57, 60, 70, 71

Ibsen, Henrik Johan : 174, 393, 642, 656
Indy, Vincent d', comte : 357-362, 527
Ingres, Jean Auguste Dominique : 256, 281, 291, 310, 353, 397, 568
Isabella van Bourgondië : 403, 408
Isabella van Oostenrijk : 403, 408
Isalberti, Silvano : 520
Israëls, Isaac en Jozef : 218-219
Ivanov, Vjatsjelav : 499

Jamar, Gaspard Urbain : 49, 51
James, William : 245
Jan van Boendale : 469
Jan van Brabant, hertog : 24
Janson, Paul Emile : 59, 69, 71

Janssens, Pieter : 160
Jaunez : 136
Jeanne de Chantal, heilige : 118
Jefferys, Marcel : 75
Jehin, Léon Noël Joseph : 520, 521
Jesenin of Esenin, Sergej Aleksandrovitsj : 500
Jespers, Floris : 191, 337
Jespers, gebroeders : 191, 192, 239
Jespers, Oscar : 191
Jeune, Jules le : 35
Jezus Christus : 302, 323, 405, 499
Joachim a Floris of van Fiore : 621
Joannes (Juan) a Cruce, Johannes van het Kruis : 545, 621
Johannes de Doper : 139
Johannes de Evangelist : 139, 151
Jongen, Léon : 435
Joos, Amaat : 43
Joostens, Paul : 185, 192, 337
Jordaens, Jacob : 34, 231

Kahn, Gustave : 201
Kandinsky, Wassily : 191
Kaplerer (verzamelaar) : 211
Kapskaja Ch. of Chkapskaja : 499
Karel V, keizer : 403
Karel de Grote : 635
Karel van Lorreinen of Lotharingen : 514
Kasin of Chasin, Nadesda : 501
Kat, Anne-Pierre de : 338
Kaufmann, Isidor von : 441
Kerchove, Oswald de, graaf : 555
Khnopff, Fernand : 310, 645-651
Kipling, Rudyard : 119
Kistemaeckers, Henry : 662
Kleinberger, Johann Franz : 404, 408
Kock, Paul de : 29
Koning, koningin van België : zie Albert en Elisabeth
Koningin van Nederland : zie Wilhelmina
Kovalevskij, Pavel : 500
Krains, Hubert : 564
Kreglinger : zie Kleinberger
Kremer, Gerard de : zie Mercator
Kufferath, Maurice : 510
Kurth, Godefroid : 546-552

Laclos, Pierre Ambroise François, Choderlos de : 202
Ladeuze, Mgr. Paulin : 278, 279
Laermans, Eugène, baron : 328
Laforgue, Jules : 180, 199, 387, 412, 420, 421, 469, 500
Lagardère : 23
Lamartine, Alphonse de : 29, 548
Lambertus (heilige) : 549
Lamberty, Max : 314
Lamborelle, Paul : 65
Langendonck, Prosper van : 35, 270, 465, 466
Langohr, Jozef : 160
Laurencin, Marie : 291, 347
Laurentius (heilige) : 441
Lautréamont, Isidore Ducasse, comte de : 179, 200
Lava, Dr. Lodewijk : 158
Leclère, Léon : 547
Lecoutere, Karel : 160
Ledel, Dolf : 113
Leman, generaal Gerard Mathieu : 22
Lemonnier, Camille : 29, 30, 36, 187, 229, 275, 310, 656, 657
Lenin, ps. van Vladimir Ilitsj Oeljanov : 496, 497
Leonard, Edward : 194
Leonardo da Vinci : 187, 400, 568
Leopold, prins : 72
Leopold II, koning : 156, 207, 515, 517, 665-667, 670, 673
Lequime : 285-287, 314
Lerberghe, Charles van : 30, 111, 564, 622, 623
Lermontov, Michail Joerjevitsj : 477
Leroux, Karel : 463
Lévèque, Auguste : 227, 230, 231, 536
Leys, baron Henri/Hendrik : 317, 318, 582, 639, 640
Lhote, André : 216, 253, 280, 291, 347-349, 568
Lindanus, Wilhelm Damasi (van der Lindt) : 555
Littré, Emile : 30
Lloyd George of Dwybor, David : 492
Lodewijk XII : 473-475
Lodewijk XIV : 635
Lodewijk XVI : 575
Loenatsjarski, Anatolij Vasilevitsj : 498
Looy, Jacobus van : 568
Lori, Flora : 591, 592
Lorrain, Claude : zie Gellée, Claude
Lorreinen of Lotharingen, Karel van : zie Karel van Lorreinen

Loveling, gezusters Rosalie en Virginie : 28
Loveling, Virginie : 43, 186
Luart, Emma : 522, 523
Lully, Jean-Baptiste : 635

Mabuse : zie Gossaert, Jan
Mac Leod, Julius : 157
Maes, Boudewijn : 86, 96
Maeterlinck, Maurice : 30, 36, 80, 109, 111, 174, 245, 246, 248, 270, 271-274, 426, 564, 622, 623
Magritte, René : 111, 113
Mahieu, generaal : 131
Mahillon, gebroeders Victor Charles en Joseph : 515
Mahler, Gustav : 628
Maiakovskj of Majakovski, Vladimir : 501
Maine de Biran, Pierre : 542
Mallarmé, Stéphane : 187, 199, 304, 387
Mandels(j)tam, Osip Emilevitsj : 499
Mander, Carel van : 568
Manet, Edouard : 286, 661
Mangin, generaal Charles Marie Emmanuel : 277
Mannucci, Cipriano : 591, 592
Mardrus, Joseph Charles Victor : 634
Maria-Theresia van Oostenrijk : 514
Marlow, Georges Joseph : 622, 623
Marneffe, Ernest : 428
Marot, Clément : 473
Mascha, Ottokar (Wenen) : 659, 660
Massillon, Jean-Baptiste : 246
Massin, Marthe : zie Verhaeren-Massin, Marthe
Masson, Fulgence : 56
Matisse, Henri Emile Benoit : 256, 292, 331, 527, 584
Matsijs, Quinten : 140
Maubel, Henry : 30
Maupassant, Guy de : 179, 181, 413, 414
Mauve, Anton : 317
Max, Adolf : 88, 667, 669
Mazzoni Zartini, Emilio : 591
Mechelynck, Albert : 71, 85
Meester van Flémalle : 404, 442 ; zie ook Robert Campin
Meester van St. Gillis : 406
Meijer, Maurits de : 195
Mellery, Xavier : 227-229, 287, 425, 427, 534, 588, 589
Memling, Hans : 141, 150, 231, 441
Ménard, Louis Nicolas : 229, 545

Mendelssohn Bartholdy, Felix : 163, 455
Mercator, Gerard : 157
Mercier, Désiré Joseph : 22, 546
Merwe, Izak Wilhelmus van der : 107
Metdepenningen, Hippoliet : 555, 558
Meunier, Constantin-Emile : 286
Meuris, Emmanuel : 430, 432
Meyerbeer, Giacomo : 223, 636, 637
Meyers, Isidoor : 641
Meylander, Johan : zie Paul Gustave van Hecke
Michel, Albin : 127, 128, 412
Michel, Charles : 329
Michelangelo Buonarroti : 256, 405, 568
Michelet, Jules : 550
Millet, Jean-François : 336, 664
Minnaert, Marcel : 104
Minne, Georges : 75-77, 80, 217, 262, 309, 320-323, 332, 333, 342, 377, 437, 505, 588, 593-595, 597-599, 601-603
Minne, Richard : 463
Minne-Destanberg, Joséphine : 60
Modigliani, Amadeo : 216, 240, 506
Monet, Claude : 192, 239, 281, 286, 397
Mont, Pol de : 33, 411, 604
Montagne, Victor de la : 28, 32, 35
Montald, Constant : 534
Monticelli, Adolphe Joseph Tomas : 285
Moréas, Jean : 202, 575, 623
Moreau, Gustave : 213, 409
Mot, Emile de : 667
Moussorgski, Modeste Petrovitsj : 224, 452, 522, 628
Muls, Jozef : 186
Muntendam, P. : 156
Musset, Alfred de : 29, 523

Neven, Paul : 86, 103
Nicodemus of Nikodemus : 484
Niekerk, Maurits : 217
Nietzsche, Friedrich : 245
Nijlen, Jan van : 35, 469
Nodier, Charles : 120
Noté, Jean : 475

Obrecht, Jacob : 472, 477
Ockeghem, Johannes : 471-474
Oever, Karel van den : 185, 463, 467

Offenbach, Jacques : 300
Oleffe, Auguste : 75, 300, 338
Olivarez, Gaspar de Guzman, hertog van San Lucar : 406, 409
Ondereet, Karel : 654, 655
Ontrop, Lodewijk : 195
Opdenbosch, Karel Leopold van : 86
Opsomer, Isidoor : 329
Orley, Barend of Bernard van : 403
Otto, keizer : 141
Oudewater of Ouwater, Albrecht of Aelbert van : 404, 406

Paerels, Willem : 300, 338, 596-598
Palestrina, Giovanni Pierluigi da : 366, 472
Palfijn, Jan : 555
Pantazis, Périclès : 286-287
Pascal, Blaise : 118, 245, 246, 389, 566, 646
Pasture, Rogier de la : zie Rogier van der Weyden
Patinir, Joachim : 425, 595
Peene, Hendrik (lees : Hippoliet) van : 15, 654, 655
Peeters, Jozef : 193, 194
Peiser, Kurt : 111, 113
Péladan, Joséphin : 231
Perk, Jacques : 518
Permeke, Constant : 216, 218-220, 239, 290, 335, 336, 342, 343, 370-382, 527, 603-609
Perre, Alfons van de : 133
Persoons, Jan : 65
Phidias : 505
Philippe, Charles-Louis : 124, 250
Picabia, Francis : 291
Picard (collectie) : 284
Picard, André : 384, 385
Picard, Edmond : 29, 113, 211, 284, 314
Picasso, Pablo : 256, 291, 505, 506
Piérard, Louis : 67, 68, 98-102, 619, 622
Pil, Berten : 107
Pindaros : 413
Pirenne, Henri : 276, 546, 549
Pirmez, Octave : 29
Pitsch, Georges : 630
Plato : 245, 600
Poesjkin, Aleksandr Sergejevitsj : 477
Poictevin, Francis : 662
Poincaré, Henri : 117, 187
Poincaré, Raymond : 94

Poncheville, Armand de : 619
Porpora, Nicola : 368
Poullet, Prosper : 17, 60, 71, 89, 90, 100, 532
Poverello : zie Franciscus van Assisi
Praetere, Julius de : 217, 599
Prato, del : zie Després, Josquin
Privas, Xavier (Taravel, Antoine-Paul) : 113
Proust, Marcel : 124
Puccini, Giacomo : 152, 446, 591
Pussemier, Lionel : 86
Puvis de Chavannes, Pierre Cécile : 397, 398
Puvrez, Henri : 596-598
Puymbrouck, Herman van : 112
Puyvelde, Leo van : 355

Rabaud, Henri : 633- 635, 637
Rabelais, François : 285
Rachilde : 416
Racine, Jean : 273, 623, 647
Rafaël (Raffaello Santi of Sanzio) : 256, 400, 405
Ramaekers, Georges : 621-623
Ramah, Henri François : 42, 330
Rancé, Armand de : 566
Rassenfosse, Armand : 429, 430, 433
Ravel, Maurice Joseph : 223, 357, 365
Razavet, Paul : 523
Redon, Odilon (of Bertrand-Jean) : 209-211, 213-215, 232, 264
Redon-Falte, Camille : 211
Reeck, Herman van den : 130, 132, 133
Regnier, Henri de : 37, 72, 128, 197, 199, 202-205
Rembrandt Harmensz. van Rijn : 36, 37, 335, 404
Remoortel, William van : 54
Renard, Jean : 409
Renkin, Jules : 60, 70, 615
Renoir, Pierre August : 291, 397, 664
Rens, Georges : 113
Reyer, Ernest : 360
Reynolds, Sir Joshua : 406
Ribera, José : 593
Ribot, Théodule : 178
Richir, Herman : 35
Ridder, André de : 262, 263
Rimbaud, Jean-Arthur : 125, 199, 307, 467
Rimsky-Korsakow, Nikolaï Andrejevitsj : 452, 633

Rinskopf, Léo : 521, 522
Rochefoucauld, François la : 118
Rodenbach, Albrecht : 14, 28, 30, 33
Rodenbach, George : 30, 321, 564, 622
Rodin, Auguste : 505
Rodlava : 500
Roelants, Maurice : 463
Roi Soleil, Le : zie Lodewijk XIV
Roland Holst-van der Schalk, Henriette : 184, 465
Rolland, Romain : 113
Romains, Jules : 124
Ronsard, Pierre de : 29, 475
Roosen, Leopold : 522
Rooses, Max : 259
Rops, Félicien-Joseph-Victor : 36, 429, 645, 659-664
Rossetti, Dante Gabriel : 649, 650
Rousseau, Henri Julien Félix, gezegd de douanier : 262, 263, 317, 506, 508
Rousseau, Jean-Baptiste : 29
Rouveyre, André : 569-576
Roy, Grégoire le : 110, 301, 622-624
Royère, Jean : 184
Royers, Gustave : 86, 103
Rubens, Peter Paul : 231, 316, 317, 405, 406, 408
Rudder, Isidore-Liévin de : 300
Rude, François : 412
Ruhlmann, Franz : 627-629, 631
Rutten, Georges Albert : 52
Rutten, Martinus-Hubertus : 43
Ruttiens, Raoul: 110, 112
Ruusbroec, Jan van : 147, 472, 542, 600, 622, 675
Ryelandt, Jozef : 627
Rysselberghe, Theo van : 310, 330, 532, 605

Sabbe, Maurits : 42, 43
Saedeleer, Valerius de : 217, 262, 431, 588, 595, 596, 598, 599, 602-605
Saint-Saëns, Camille : 633, 636, 637, 639
Salavin, Louis : 250
Sales, François de : zie Franciscus van Sales (heilige)
Salis, Louis-Rodolphe : 18, 20
Salmon, André : 124, 178-184, 253, 254, 280-282, 386, 390, 396-398, 401, 412, 417-419, 493
Sandrart, Joachim von : 568
Sanzio, Rafaël (Raffaello Santi of Sanzio) : zie Rafaël

Sappho : 198, 409
Scarlatti, Alessandro : 368
Scharrès, Charles : 627
Scherer, Edmond : 541, 542
Schiller, Friedrich von : 548
Schirren, Ferdinand : 338
Schmitt, Florent : 361
Schmitz : 475
Schoenberg, Arnold : 628
Schopenhauer, Arthur : 245, 421
Schrijnen, Jozef : 106
Schubert, Franz Peter : 364
Schumann, Robert : 630, 649
Schutter, Augustin de : 86
Ségalas, Anaïs : 29
Selinger (verzamelaar, Parijs) : 404
Sénancour, Etienne Pivert de : 538
Servaes, Albert : 216, 218-220, 333-335, 342, 377, 528, 604, 605
Seurat, Georges : 390, 396-401
Séverin, Fernand : 564, 623
Severini, Gino : 126
Shakespeare, William : 383-385, 486, 600
Shelley, Percy Bysshe : 498
Sienna, Catharina van : zie Catharina van Sienna
Siffer, Alphonse : 164
Signac, Paul : 216, 239, 253, 286, 292, 397, 527
Simons, Leo : 113
Sijs, Maurice : zie Sys
Sixtus IV, paus : 474
Sizeranne, Robert de la : 649
Sleeckx, Domien : 259
Smet, Gustave de : 75, 185, 218, 290, 336, 342-345, 377, 604-606
Smet, Leon de : 604, 605
Smits, Eugène : 287
Smits, Jakob : 333-335, 532, 534
Snijders, Frans : 406
Spilliaert, Leon : 185
Sponter, Johannes de : zie Despanterius
Stanley, Sir Henry Morton : 517
Stendhal, pseud. van Henri Beyle : 117, 118, 198, 418, 546
Stevens, Alfred : 285, 286, 317, 318, 649, 664
Stevens, Joseph : 286
Stevens, René : 673

Stobbaerts, Jan-Baptist : 287
Strauss, Louis : 130
Strawinsky, Igor Feodorovitsj : 361, 628, 629, 631
Streuvels, Stijn, pseud. van Frank Lateur : 14, 42, 110, 128
Strong, George Templeton : 455
Struys, Alexander : 113
Stucken, Frank van der : 626
Stuerbout : zie Bouts, Dirk
Suarès, André (=Isaac-Félix Scantrel) : 124
Sue, Eugène : 386
Suso, Heinrich : 675
Swaelmen, Louis van der : 194
Swarth, Stéphanie Hélène : 30, 32
Swyncop, Philippe : 532
Sys, Maurice : 604, 605

Tagore, Rajah Sourdino Mohun : 515
Taine, Hippolyte Adolphe : 186, 415
Teirlinck, Herman : 14, 40-42, 174, 182, 238, 350-356, 410
Tell, Wilhelm : 636
Teniers, David : 406
Teniers, David de Jongere : 582
Terwagne, Modeste : 51
Tharaud, gebroeders Jérôme en Jean : 115-117, 119-122, 243, 418, 467
Théodor, Louis Léon : 59, 60, 69
Theotokopoulos, Domenikos : zie Greco
T(h)eresia van Avila (heilige) : 543, 545, 622
Thomas van Aquino : 137
Tière, Nestor de : 171-175
Tinan, Jean de : 659
Tirabassi, Antonio : 366-368, 516
Titiaan (=eigenlijk Tiziano Vecellio) : 405
Tolstoj, Lev (Leo) : 485, 489, 504
Toorop, Jan : 255, 256
Toulouse-Lautrec, Henri, comte de : 664
Toussaint van Boelaere, Fernand Victor : 35
Toussaint de Sutter, Jules : 521, 522
Troclet, Léon : 102
Troyer, Prosper de : 239
Tsvetajeva, Marina Ivanovna : 498
Turner, Joseph Mallord William : 266

Uhde, Fritz von : 334
Ulbrich, Dr. : 475

Vaernewyck, Marcus van : 167
Vallette, Alfred, mevrouw : zie Rachilde
Vandermeulen, Paul : 106
Vandervelde, Emile : 51, 56, 60, 63, 69-72, 96
Vandervelde, Lala : 113
Velde, gebroeders Jozef en Lieven van de : 555
Verbaere, Prosper : 652, 656
Verbruggen, Paul : 463
Vercoullie, prof. Jozef : 157, 165
Verdi, Giuseppe : 223, 522, 591
Vergilius, Publius Maro : 258, 307, 317, 623
Verhaeren, Emile : 30, 36, 72, 73, 80, 110, 111, 202, 203, 205, 270, 486, 487, 564, 618, 620, 623
Verhaeren-Massin, Marthe : 72
Verheyden, Isidoor : 260
Verkade : 84
Verlaine, Paul-Marie : 198, 199, 454
Verlant, Ernest : 409
Vermeer, Jan : 335
Vermeylen, August : 33, 40, 41, 82, 113, 356, 468
Vernet, Carle : 660
Véron, Pierre : 661
Veronese, Paolo : 177, 440
Verriest, Gustaaf : 546
Verriest, Hugo : 14, 42, 156
Verschaeve, Cyriel : 157
Verstraete, Theodoor : 261
Veydt, Judocus : 139, 143, 144, 170
Viélé-Griffin, Francis : 199
Vieuxtemps, Henri : 163
Vigne, Paul de : 80
Vigny, Alfred de, comte de : 29
Vilain, Léandre : 453, 454
Vildrac, Charles : 467
Villiers de l'Isle-Adam, Jean-Marie, comte de : 172, 663
Vinck, Emile : 612
Viollet-Le-Duc, Eugène Emmanuel : 612
Vlaminck, Maurice de : 292, 293, 432
Vogels, Guillaume : 254-258, 260, 262, 264, 409
Vogüé, Melchior de : 476
Volosjin, Maksimilian : 499

Voltaire, François-Marie Arouet, gezegd : 118, 202, 246
Vondel, Joost van den : 307
Vos, Jan de : 130, 131
Vos, Maarten de : 581
Vosmaer, Carel : 315
Vreuls, Victor : 435
Vriendt, Juliaan de : 165
Vuillard, Edouard : 291
Vuylsteke, Julius : 28
Vyvere, Aloïs van de : 17, 100, 164

Wagner, Richard : 113, 221, 222, 360, 513, 520, 522
Walle, Victor van de : 61, 66
Waller, Max : 28, 30-34, 110
Warnkönig, Leopold August : 276
Wassenhoven, Joos van (=Justus van Gent) : 149
Wauters, Joseph : 58, 71
Weale, William Henry James : 169
Weerd, Hubert van de : 163
Weyden, Rogier van der : 140, 150, 404-408, 440-442
Wiertz, Antoine Joseph : 578
Whitlock, Brand : 73
Whitmann, Walt : 73, 476, 498
Wijnants, Ernest : 293-297
Wijngaert, Frank van den : 463
Wilhelmina, koningin : 91, 100
Willem I, koning : 92
Willems, Alphons : 314-318, 409, 582
Willems, zoon van Alphons : 409, 582
Willems, kinderen van Alphons : 582
Willems, Leonard : 163
Wilmotte, Maurice : 276
Wirth, Hermann Felix : 515
Wirth, Léon : 124
Woeste, Karel, graaf : 16, 50, 59, 662
Woestijne, Gustaaf van de : 217, 262, 342, 377, 528, 532, 588, 597, 599, 601-604
Woestijne, Karel van de : 40, 41, 104, 600
Wouters, Rik : 191, 210, 294-296

Ysaye, Eugène : 32, 511-513, 625-627
Ysaye, Théophile : 631

Zadkine, Ossip : 597
Zartini, Mazzoni : 591

Zimmer, Albert : 513, 627
Zola, Emile : 30, 116, 117, 179, 413, 414, 661, 663
Zwingli, Huldrych : 416

2. ZAKEN

Aanbidding van het Lam Gods : 135, 138, 139-141, 143, 144, 146, 151, 167, 176, 440
Academie van beeldende Kunsten (Brussel) : 110
Academie van België, Koninklijke : 615
Académie française : 43, 72, 115
Academie voor Taal- en Letterkunde, Koninklijke Vlaamsche: 39-44, 155, 158, 238, 350, 352, 354-356
Academie voor Oudheidkunde, Koninklijke : 169
Academisme : 337, 346
Action française, l' : 127
Activisme, activisten : 40, 42, 49, 86, 88, 90, 93, 94, 97, 100-102, 104, 110, 132
Adamastor : 13
Aktion, Die (tijdschrift) : 185
Alcohol(wet) : 19, 62
Altaarstuk van het Heilig Sacrament : 147
Amis du Musée, Les : 580
Amitiés françaises : 105
Amnestiewet : 102
Anarchisme / anarchisten : 198, 280, 292, 352, 476, 477
Annexionisme / annexionisten : 47, 54, 104
Anti-activisme : 65
Anti-klerikalisme : 59
Anti-rapins : 256
Apocalyps(is) : 151
Apollo : 32
Arbeid, Vlaamsche (tijdschrift) : 463, 470
Archangelisten : 662
Architectuur : 282, 610-617
Arsol (=Duitse Arbeiders- en Soldatenraad) : 46
Art nouveau : 396
Art pour l'art, l' : 311
Art vivant, l' : 253, 280, 396, 410
Arthur, koning : 548
Arti : 42
Associatie der Studenten, Algemeene : 113
Autonomie : 17

Auvours : 132
Avenir Wallon, L' (blad) : 102

Balletten, Russische : 275
Barbizon : 216, 256, 319, 598
België / Belgen : 11, 20, 43, 46, 48, 62, 90, 110
Belgique, La Libre (krant) : 28, 31
Beweging, Duitse (Aarlen) : 546, 551
Beweging, Vlaamse : 16, 17, 106, 110, 133, 164
Bibliofilie : 659
Bibliotheek, Koninklijke : 366
Bijbel : 467
Bijdragen, Leuvensche : 166
Bisschoppen : 18, 43
Blauwvoet : 13-15
Boeddhisme : 543
Boerenbond : 106
Boetendaelsche Franciskaners : 675-676
Bolsjewisme : 46, 53, 132, 414
Bond der Eigenaars : 20
Bond van Huurders : 20
Bond, Oudheidkundige : 153
Boomgaard-groep : 461
Bovarysme : 655
Brabançonne : 104
Broedermin en Kunst(=Taal)ijver : 654
Bruxellois, Le (krant) : 54

Capet, quatuor Parijs : 627
Centaure, Le, Brussel : 587, 588, 592, 596, 597, 601
Cercle Artistique, Brussel : 210, 254, 258, 264, 327
Cerebraliteit / cerebraal : 324, 337, 342, 379, 398
Cézembre : 132
Chanson de Roland : 634
Chat Noir : 18
Christen-democratie : 86, 465, 551
Clarté, groep : 112, 119, 126, 243, 413
Classicisme : 202
Comédie française : 277
Comité de politique nationale : 91
Comité du salut public : 488
Commissie voor Monumenten en Landschappen, Koninklijke (=Commission royale des Monuments et des Sites) : 672
Commissie voor Natuur- en Stedeschoon : 672
Concerts Populaires : 32, 627

Concerts spirituels : 627
Concertzaal : 208
Congo : 161, 162
Congres van Moderne Kunst : 185
Congres(sen), natuur- en geneeskundige : 153
Congres(sen), Vlaamse Filologen- : 153, 155, 156, 160, 162
Congres(sen), Vlaamse rechtskundige : 160
Congressen, Vlaamse Wetenschappelijke : 153-166
Conscience-museum, Antwerpen : 620
Conservatorium, Brussel : 221, 369
Constituante : 16, 55, 70
Constructie / constructivisme : 330, 393
Crocodile, La : 659
Cubisme / cubisten : 185, 188-192, 216, 233, 235, 255, 280-282, 290, 293, 322, 333, 341-343, 346, 350, 353, 355, 364, 397, 437, 438, 481, 527, 537, 584
Culture latine, la : 278

Dadaïsme / dadaïsten : 238, 290, 352, 420, 421, 493
Daensisten : 48
Decadentie : 376
Defaitisme : 53
Don Quichotte : 548
Duden-eigendom (Sint-Gillis bij Brussel) : 673
Dynamiek : 379

Edict van Nantes : 540
Egyptenaren / Egyptologie : 353, 579
Encyclopedisten : 414
Eoos : 23, 24
Epigrafie : 579
Espagnolisme : 548
Esthétique, La Libre, Brussel : 32, 211, 216, 314, 357, 527, 528, 601
Esthétique nouvelle, l', Brussel : 314, 320, 327, 330, 331, 340
Etappe : 143
Expressionisme / Expressionisten : 185, 191, 218, 233, 336, 342, 344, 371, 376, 379, 382, 585, 603, 609, 641
Eyck-tentoonstelling, Van : 146

Falstaff : 223
Fashion : 469
Fauves : 233, 352, 585, 597
Fédération nationale des commerçants : 20

Flaminganten / flamingantisme : 47, 52-54, 62, 65, 71, 153, 157
Folklore : 580
Fontainebleau, groep : 256
Fonteine : 654
Fonteintje, Het (tijdschrift) : 463, 467
Franskiljons : 90, 130, 132, 133
Frankrijk : 12, 90
Fresnes : 132
Frontpartij : 53, 66, 67, 86, 89, 90, 96, 101, 107, 109, 164
Frontsoldaten : 102
Futurisme / futuristen : 14, 188, 189, 191, 352, 584

Galerie Giroux, G.G.G. : 75, 209, 210, 215, 232, 289, 587
Garde-civique : 17, 19
Geloof : 545, 548, 565, 567
Gemeenschapskunst : 337, 464, 493, 496
Gent : 104
Germanofiel : 276
Gids, De Nieuwe : 30, 31
Gids, De Technische : 166
Gothiek : 282
Grondwet / grondwetsherziening : 16, 17
Groot-Nederlands : 104-108
Guldensporenslag / -viering : 130, 131, 134

Haan, Waalse : 11
Hellenisme : 315
Heraldiek : 11
Hogeschool Gent, Hogeschoolcommissie : 102, 113
Hogeschool, Vlaamse (von Bissing) : 84, 91, 102
Huis der nationale literatuur, Brussel : 620
Humanisme : 473

Ieper : 610-617
Ijzer : 26, 95, 133, 143, 158
Imperialisme : 105
Impressionisme / impressionisten : 187, 188, 192, 211, 230, 233, 234, 238, 239, 255, 260, 266, 267, 280, 282, 285, 287, 290-292, 296, 313, 342, 345, 346, 351-353, 357, 365, 374, 376-378, 394, 397, 413, 465, 466, 527, 530, 604, 605, 636, 641
Indépendants, les : 293, 527

Individualisme / individualisten : 280, 337, 346-348, 351, 352, 413, 460, 461, 465
Institut de musicologie : 366, 367
Internationale : 134
Interpellation orango-activiste : 99

Jacobitisme : 565, 567
Jemappes : 11
Jenny l'Ouvrière : 661
Jeune Belgique, La (tijdschrift) : 30-32, 34, 109, 110

Kamer / Kamerleden : 16, 17, 20, 48, 52, 54, 55, 62, 63, 66-69, 82, 88, 91, 100
Kapitalisme : 283
Karnaval : 88
Kastenstrijd : 16
Katholicisme / katholiek(en) : 16, 48, 52, 53, 55, 57, 58, 60, 62, 64, 69-71, 82, 86, 89, 101, 103, 600
Kaufmann-verzameling : 441
Kiesrecht : 17, 18, 48, 50, 57, 63
Klassenstrijd : 16
Kleinburgerij : 18
Kleinmalerei : 36
Kolengebied, Limburgs : 58
Kolonie : 17
Koningdom : 17
Kritiek, historische : 546
Kunst : 577-583, 590-602, 603-609, 639-644, 645-651, 659-664, 665-671
Kunst, Franse : 253, 346, 348
Kunst van Heden : 320, 321, 336, 371
Kunst, Indische : 282
Kunst, klassieke : 394, 466
Kunst, moderne, l'art moderne : 188, 656
Kunst, nieuwere : 254
Kunst, Onze (tijdschrift) : 411
Kunst, toegepaste : 580
Kunstberg : 207, 208
Kunstcongres : 163
Kunstcredo : 353
Kunstkring : 588, 589
Kunstpaleis : 369

Latem-generatie : 217, 598, 599, 600-603, 604, 607
Landschapsschilders : 430, 432

Laren : 216
Latem : zie Sint-Martens-Latem
Latinité : 279
Leeuw, Vlaamse : 11
Leeuw van Waterloo : 11-13
Liberalen / liberalisme : 48, 52, 55, 57-60, 62, 64, 65, 69-71, 86, 103
Ligue des Amis de la Fôret de Soignes : 673
Ligue des Locataires : 20
Ligue du Souvenir : 20
Limbourg cédé, le : 107
Literatuur, Frans-Belgische : 28, 29
Luminisme / luministen : 257, 260, 287, 324, 605
Lusiades : 13

Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde : 169
Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, Leiden : 156
Mardis des lettres belges, les : 621
Marouf, savetier du Caire : 633
Marseillaise : 134, 412
Médan, school : 197
Mercure de France (tijdschrift) : 36, 112, 202, 243, 571
Métropole, La (krant) : 132
Militarisme : 19
Minimumprogramma : 66
Minister(ie) van Binnenlandse Zaken : 578
Minister(ie) van Buitenlandse Zaken : 56
Minister(ie) van Justitie : 34
Minister(ie) van Koloniën : 90
Minister(ie) van Oorlog : 20
Minister(ie) van Openbare Werken : 100, 577
Minister(ie) van Schone Kunsten : 369, 402, 408, 440, 578
Minister van Spoorwegen : 90
Minister(ie) van Wetenschappen en Kunsten : 578
Modernisme : 338
Monumentaliteit : 342, 602
Moralisten : 124
Multatulikring ,Gent : 652
Muntschouwburg : 222, 225, 226, 360, 365, 435, 455, 632, 635, 637
Museum voor Hedendaagse Kunst : 209
Museum voor Moderne Kunst, Brussel : 210, 317, 409, 527, 530, 531, 577, 578
Muziek : 311, 435, 472, 625-631, 632
Muziek, nationale : 224

Nation belge, La (krant) : 91
Nationalisatie : 58
Nationalist(en) : 47
Naturalisten : 179, 198, 200, 413, 414
Neo-cubisme / neo-cubisten : 216, 233, 397, 484
Neo-impressionisme / neo-impressionisten : 187, 233, 257, 289, 291, 338, 345, 585
Neo-romantici : 198
Nirwanah : 545
Nobel-prijs : 270
Noord-Nederlanders : 105

Occultisme : 488
Old Vic : 383-384
Oorlogsschade : 206
Oost-Vlaanderen : 61
Opéra comique : 627, 633
Orangisme / orangisten : 87, 88, 90, 93, 97, 105
Orne : 132
Oud-katholieken : 16
Oudstrijders : 54, 95, 106, 206

Paleis der Natie : 48
Paleis voor Schone Kunsten : 206, 207, 209, 666-671
Palestriniaansche school : 472
Pandora : 355
Parlement : 17, 20, 176
Parnassiens : 33
Patria-lijst, Brussel : 52
Patria-zaal : 52, 368
Patriotardisme : 47
Pays Wallon, Le (blad) : 102
Pelléas et Melisande : 362, 633, 637
Poëzie, Russische : 476-510
Poilu inconnu, onbekende soldaat : 557
Pointillisme : 257, 266, 292, 330, 397, 605
Pornografie : 659
Post, Haagsche (tijdschrift) : 90
Pour l'Art : 314, 320, 321, 327, 340, 527
Prerefaëlieten : 599, 649
Preromanisanten : 421, 439, 442
Primitieven : 137, 141, 167, 353, 394, 403, 404, 408, 439, 536, 601
Primitiviteit : 376, 389
Prijzen van Rome : 534-537
Principe d'autorité : 60

Prix-de Goncourt : 115, 116
Propagandawerk, Frans : 277
Pruisen : 12

Quatuor Capet : 627

Rapins : 256
Realisme / realisten : 259, 274
Rechtvaardigheid : 43
Rederijkerskamers, Vlaamse : 657
Referendum : 17, 18
Regering : 16, 46, 47, 56, 59, 60, 63, 64, 69-71, 101
Renaissance / Renaissancisten : 347, 348, 351, 352, 403, 405, 464, 467, 472-475, 481
Renaissance nationale : 49, 54, 61
Restauratie : 611-617
Revolutie : 46, 493, 496
Revue blanche, La : 201
Rijksuniversiteit : 82
Roeselare : 14
Roman à clef : 417
Romanticisme : 198, 199
Rose-Croix : 231
Ruimte : 185, 463, 465, 467

Satanisten : 662
Scheuringspolitiek : 53
Schilderkunst, Franse : 289, 347
Schildersschool, Haagse : 598
School, de blauwe : 187
Sélection, Brussel : 185, 210, 215, 216, 218, 237, 239, 253, 254, 258, 264, 289, 290, 314, 343, 346-348, 389, 396, 434, 587, 663
Senaat / senatoren : 16-18, 55, 68, 69, 72, 206, 369
Signaux de France et de Belgique (tijdschrift) : 387
Sinn-Fein : 130, 132
Sint-Martens-Latem : 216, 219, 258, 262, 370
Socialisme / socialisten : 16, 48, 52, 53, 59, 60, 61-64, 67, 69, 71, 86, 89, 90, 94, 101
Société royale des Aquarellistes : 588
Spanje : 37
Staatsraad : 71
Stakingen : 17
Standaard : 14
Standbeelden : 555

Stedeschoon : 615
Stoa : 284
Studentencongres, Groot-Nederlandsch : 104-108
Studentenkringen, Vlaamse : 113
Sturm, Der (tijdschrift) : 185
Symbolisme / symbolisten : 13, 197-199, 201, 202, 205, 211, 213, 257, 380, 425, 426, 492, 493, 602, 650, 663
Syndikaat : 17, 18

Taalgrens : 551
Taalkwestie : 95, 101
Taalrechten : 96
Taverne Guillaume, Brussel : 528
Tentoonstelling van schoone Kunsten, driejaarlijksche: 207
Tentoonstellingszaal : 208
Théatre français : 277
Theoristen : 347, 353, 398
Theosofen : 231, 488
Tijdschrift, Natuurwetenschappelijk : 166
Tijdschrift, Nederlandsch Geneeskundig : 156
Tijdschrift, Opvoedkundig : 166
Tijdschrift, Tweemaandelijksch : 654
Tijdschrift, Vlaamsch geneeskundig : 166
Toneel : 270, 383-388, 652

Uilenspiegel, Tijl : 173
Uitgeverij : 494
Union des Villes : 674

Vaderland, Ons (krant) : 90
Van Nu en Straks(ers) : 31, 186, 459, 461, 462, 465, 466, 467, 469, 470, 477, 478
Veilingen : 314
Venetië : 176, 177
Verbond, Vlaamsch : 16
Vereeniging van Letterkundigen : 620
Vereeniging Het Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres: 156
Verfransing : 82
Verisme : 632
Verkiezing(en) : 16, 45, 48, 51, 61, 70, 84
Vers-librisme : 493
Versailles : 140, 141, 176
Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde : 355

Vervlaamsing : 65, 82, 84, 85, 102, 104
Vindictive : 299, 372
Vingt, Les : 32, 527, 528
Violons d'Ingres, les : 310, 568
Vlaanderen : 31, 90, 94, 104, 130-135, 137, 154
Vlaanderen (tijdschrift) : 459
Vlamingen : 11, 42, 58, 94, 153
Volkshuis, Maison du peuple : 51, 63, 110, 658
Volkskunde (tijdschrift) : 166
Volksontvoogding : 33
Volkspartij, Vlaamsche : 53
Vredesverdrag : 57
Vrienden van het Museum, Gent : 580
Vrouwenkiesrecht : 93
Waarheid, Ter (blad) : 463
Wacht am Rhein, die : 12
Walen : 11
Wapenstilstand : 556, 586
Warande en Belfort, Dietsche : 163
Waterloo : 12
Wederopbouw : 610-617
Wenen : 141
Wetgeving : 18, 46, 58
Wien Neêrlandsch bloed : 104
Wiertz-museum : 578
Wijngaard, De : 657
Wilhelmus : 104, 107
Woningvraagstuk : 20
Worpswede : 216

Ysaye-concerten : 32

Zeil, Het roode (tijdschrift) : 461, 462
Zelfbeschikkingsrecht : 158
Zelfbestuur : 90, 101, 133
Zoniënbos : 672-674
Zuidafrikanen : 107

KAFTONTWERP : DRUKKERIJ JOZ. IMSCHOOT - GENT